

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Телавский Государственный Университет им. Якова Гогешашვიли
Iakob Gogebashvili Telavi State University

ISSN 1512-0600

№ 1 (29)

თბილისი-Тбилиси-Tbilisi

2016

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Телавский Государственный
Университет им. Якова Гогешашვიли

Iakob Gogebashvili
Telavi State University

ISSN 1512-0600

სამეცნიერო შრომების კრებული
СБОРНИК
НАУЧНЫХ ТРУДОВ
TRANSACTIONS

№ 1 (29)

თბილისი- Тбилиси-Tbilisi
2016

სარედაქციო კოლეგია

1. **ირმა შიოშვილი** კოლეგიის თავმჯდომარე, ფილოსოფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი, უნივერსიტეტის რექტორი
2. **ნუნუ გელდიაშვილი** - თავმჯდომარის მოადგილე, ფილოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი, რექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში
3. **როინ ჭიკაძე** - ფილოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი
4. **ნინო კოჭლოშვილი** - ფილოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი
5. **ნინო გიორგაძე** - ფილოლოგიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
6. **ალექსანდრე მოსიაშვილი** - ისტორიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
7. **თენგიზ სიმაშვილი** - ისტორიის დეპარტამენტის პროფესორი
8. **თამილა ნადირაძე** - საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა დეპარტამენტის პროფესორი
9. **ელიზბარ ელიზბარაშვილი** საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა დეპარტამენტის პროფესორი
10. **ნანა ნაცვლიშვილი** - ჯანდაცვის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
11. **დავით მახაშვილი** - განათლების დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
12. **ნინო ბასილაშვილი** - განათლების დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
13. **სვიმონ ოხანაშვილი** - მათემატიკის, ინფორმატიკისა და ფიზიკის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
14. **მანანა კვეციანი** - სოფლის მეურნეობისა და ქიმიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
15. **გიული ანდრონიკაშვილი** სოფლის მეურნეობისა და ქიმიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
16. **ნანა რინკიაშვილი** - ეკონომიკისა და ტურიზმის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
17. **თამარ თამარაშვილი** - ეკონომიკისა და ტურიზმის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
18. **მანანა ღარიბაშვილი** - უცხო ენებისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის პროფესორი
19. **ცისანა მოდებაძე** - უცხო ენებისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
20. **სედა ასატუროვი** - უცხო ენებისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი
21. **Артур Владимирович Атанесян** - доктор политических наук, профессор, Факультет социологии Ереванского государственного университета, **Армения**
22. **Бережная Светлана Викторовна** - кандидат исторических наук, доктор философских наук, профессор, декан исторического факультета Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, **Украина**
23. **Дьякова Елена Васильевна** - кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории Украины Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, **Украина**
24. **С.амойленко Александр Григорьевич** – Доцент, кандидат исторических наук, Ректор Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя, Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, **Украина**
25. **Мельничук Александр Владимирович** - доктор физико-математических наук, профессор, Проректор по научной работе и международным связям, Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, **Украина**

26. **Юсиф Юсиров** - Доктор химических наук, профессор, ректор Гянджийского государственного университета, **Азербайджан**
27. **Парвин Керимзаде** - Доктор исторических наук, профессор, Проректор Гянджийского государственного университета, **Азербайджан**
28. **Лоренцо Венци** - Доктор экономических наук, лесовед, агроном, Тушинский государственный университет, **Италия**
29. **Ирена Кудлинска** - Кандидат филологических наук, профессор, заведующая кафедрой английской филологии и прикладной лингвистики Университета Экономики в Быдгоще, **Польша**
30. **Марек Чамоти** - Доктор исторических наук, Государственный Университет экономики, **Польша**
31. Gwen. M. Powell, Ph.D. Economics , University of Georgia, Georgia, **USA**

რედაქტირება და ტექნიკური უზრუნველყოფა:

1. **ქეთევან შამგიაშვილი** - რექტორის აპარატის სპეციალისტი (სამეცნიერო დარგი)
2. **ნინო ფარსადანიშვილი** - კავკასიის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრის სპეციალისტი

ჟურნალის სამუშაო ენებია: ქართული, რუსული, ინგლისური

ავტორის პოზიცია შეიძლება არ დაემთხვეს სარედაქციო კოლეგიის მეცნიერულ აზრს.
ავტორი პასუხს აგებს ნაშრომის ხარისხსა და შინაარსზე

ტომის მთავარი რედაქტორი – პროფესორი **ნუნუ გელდიაშვილი**

წინამდებარე შრომების კრებული შედგენილია **SCOPUS**-ის სამეცნიერო ჟურნალების კლასიფიკატორის მიხედვით

UDC (უაკ) **378.4 (479.221.2) + 001.891**

o - 18 თ - 441

ISSN **1512-0600**

© იაკობ გოგებაშვილის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სამეცნიერო შრომების კრებული იბეჭდება აკადემიური საბჭოს დადგენილების საფუძველზე

EDITORIAL BOARD

1. **Irma Shioshvili** – Chairman of the Editorial Board, Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, Rector of Iakob Gogebashvili Telavi State University
2. **Nunu Geldiashvili** – Vice Chairman of the Editorial Board, Professor of the Department of Philology
3. **Roin Tchikadze** - Professor of the Department of Philology
4. **Nino Kotchloshvili** - Professor of the Department of Philology
5. **Nino Giorgadze** - Associate Professor of the Department of Philology
6. **Aleksandre Mosiashvili** - Associate Professor of the Department of History
7. **Tengiz Simashvili** - Professor of the Department of History
8. **Tamila Nadiradze** - Professor of the Department of Natural Sciences
9. **Elizbar Elizbarashvili** - Professor of the Department of Natural Sciences
10. **Nana Natsvlishvili** - Associate Professor of the Department of Medical Sciences
11. **Davit Makhashvili** - Associate Professor of the Department of Education
12. **Nino Basilashvili** - Associate Professor of the Department of Education
13. **Svimon Okhanashvili** - Associate Professor of the Department of Mathematics, Informatics and Physics
14. **Manana Kevlishvili** - Associate Professor of the Department of Agriculture and Chemistry
15. **Giuli Andronikashvili** - Associate Professor of the Department of Agriculture and Chemistry
16. **Nana Rinkiashvili** - Associate Professor of the Department of Economics and Tourism
17. **Tamar Tamarashvili** - Associate Professor of the Department of Economics and Tourism
18. **Manana Gharibashvili** - Professor of the Department of Foreign Languages and Literature
19. **Tsisana Modebadze** – Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Literature
20. **Seda Asaturovi** - Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Literature
21. **Artur Vladimirovich Atanesian** – Professor of the Department of Sociology, Yerevan State University, **Armenia**
22. **Berejnaia Svetlana Viktorovna** – Professor of the Department of History, G.S. Skovorod Kharkov National State University, **Ukraine**
23. **Diakova Elena Vasilevna** – Docent of the Department of History, G.S. Skovorodi Kharkov National Pedagogical University, **Ukraine**
24. **Samoilenko Aleksandr Grigorevich** – Docent of the Department of History, Nikola Gogol Nejin State University, **Ukraine**
25. **Melnichuk Aleksandr Vladimirovich** – Professor of the Department of Physics and Mathematics, Nikola Gogol Nejin State University, **Ukraine**
26. **Iusif Iusibov** – Professor of the Department of Chemistry, Ganja State University, **Azerbaijan**

27. **Parvin Kerimzade** – Professor of the Department of History, Ganja State University, **Azerbaijan**
28. **Lorentso Ventsi** – Doctor of Economic Science, Tusha State University, **Italy**
29. **Irena Kudlinska** - Candidate of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of English Philology and Applied Linguistics, University of Economics, Bydgoszcz, **Poland**
30. **Marek Chamoti** – Doctor of Historical Science, State University of Economics, **Poland**
31. **Gwen. M. Powell** - Ph.D. Economics , University of Georgia, Georgia, **USA**

Editing and Technical Support:

1. **Ketevan Shashviashvili** – Specialist for the Scientific Field at Rector’s Office
2. **Nino Farsadanishvili** – Specialist at The Caucasus Scientific Research Centre

Languages of the Journal: Georgian, Russian, English

The views of authors may not coincide with the positions of the Editorial Board
Author is responsible for the quality and content of the article.

Volume Editor in chief – Professor **Nunu Geldiashvili**

The given issue applies the SCOPUS classification system of scientific journals

UDC (უკ) 378.4 (479.221.2) + 001.891

o - 18 თ - 441

ISSN 1512-0600

© Iakob Gogebashvili Telavi State University
Printed under the decision of the Academic Board

ს ა რ ზ ე ვ ი

როინ ჭიკაძე

საგანმანათლებლო ბალავარი თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა -----21

1100 აბრარული და ბიოლოგიური მეცნიერებები (ყველა)

Сеймур Ахмедов

ИННОВАТИВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПО АГРАРНОЙ ОБРАБОТКЕ В
ЗАПАДНОМ РЕГИОНЕ АЗЕРБАЙДЖАНА -----26

ლეილა ბედიანიძე

ვაზის ფილოქსერაგამძლეობა -----31

ლალი ელანიძე

მარიამ ხოსიტაშვილი

მცენარეული ნედლეულის მეორადი რესურსი (ნარჩენი), როგორც ბიოლოგიურად აქტიური
ნივთიერებების მდიდარი წყარო -----35

С.А. Приплавко

В.Н. Гавий

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЛИЯНИЯ РЕГУЛЯТОРОВ РОСТА РАСТЕНИЙ НА НЕКОТОРЫЕ
ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ РОСТА ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В ОСЕННИЙ ПЕРИОД -----40

ლევან შავაძე

ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირეთა სადედეების არსებული მდგომარეობა საქართველოში -----46

1200 ხელოვნება და ჰუმანიტარული მეცნიერებები (ყველა)

1201 ხელოვნება და ჰუმანიტარული მეცნიერებები (სხვადასხვა)

დარეჯან გაგნიძე

სტილი და სტილიზაცია ხელოვნებაში -----50

Л.И. Драчук

Проблема регионального развития культуры на страницах научного сборника “Литература и культура
Полесья” -----55

Эсмира Гусейн кызы Вердиева

ДЕКОРАТИВНЫЕ РИСОВАНИЕ И ОРНАМЕНТЫ -----60

Е. А. Кавунник

Творчество Марии Заньковецкой в контексте культуры Украины на рубеже
XX – XX веков -----63

Мамедова Айбениз Али кызы

ВОЗДУШНАЯ ПЕРСПЕКТИВА -----70

1202 ისტორია

გიორგი ბატიაშვილი მეცნიერული კვლევა და სასარგებლო წყაროები -----	73
თეიმურაზ ვახტანგიშვილი გვიანფეოდალური ხანის თელავის საქალაქო მმართველობის ისტორიიდან -----	77
მირიან თვალაშვილი თელავის ქუჩების ისტორიისათვის -----	81
დარეჯან მაისურაძე ნათელა ბასილაშვილი ფ. დ. რუხველტის, უ. ჩერჩილის და ი. სტალინის ურთიერთობებიდან II მსოფლიო ომის პერიოდში (1939-1945 წ.წ.) -----	90
გიორგი მწყერაძე კოლხური რუნების გენეზისისთვის -----	94
Рена Мамедова ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ В ИРАНЕ ВО ВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII В. (ПО МАТЕРИАЛАМ «АЛАМ АРАЙ-И НАДИРИ» МУХАММЕДА КАЗИМА) -----	99
Джахангирова Тунзалия Магеррам кызы ГЯНДЖА – ВТОРОЙ ГОРОД АЗЕРБАЙДЖАНА -----	103

1203 ენა და ენათმეცნიერება

Седа Асатурова Предлоги, употребляемые с родительным и дательным падежами, в русском и немецком языках -----	106
С. Р. Гаибова К. Р. Кулиева ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЧАСТИЦ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ УСТНОЙ НАУЧНОЙ РЕЧИ -----	110
მედეა მეტრეველი ხმაბაძვითი სიტყვების ტიპოლოგიური ანალიზი რუსულ, ქართულ და იტალიურ ენებში ----	113
Наибе Маммедзаде ПОСЛОВИЦЫ, КОНЦЕПТЫ И КОНЦЕПТОСФЕРА -----	120
Л. М. Пириева А.Х. Мусаева ПЕРСПЕКТИВЫ АВТОРСКОЙ ФРАЗЕОГРАФИИ -----	123
Heydar Guliyev Samira Gurbanova Money Idioms in English and their Translation into Azerbaijan -----	126

1208 ლიტერატურა და ლიტერატურის თეორია

ირინე არჯევანიძე

პერსონაჟის ფსიქოლოგიური პორტრეტი ნოდარ დუმბაძის შემოქმედებაში-----129

ნინო ბერაძე

ეროვნული ნიჰილიზმი „ჯაყოს ხიზნების“ მიხედვით -----134

А. В. Забарный

Украинская лирика Гурама Петриашвили -----140

თინათინ თუმბრაშიშვილი

სენტენციები გრიგოლ რობაქიძის პირად წერილებში -----146

ლალი იარაჯული

კრიტიკოსთა თვალთ დანახული გოდერძი ჩოხელი -----151

Ю.В. Якубина

Н.КУКОЛЬНИК И ГИМНАЗИЯ ВЫСШИХ НАУК: К ИСТОКАМ ТВОРЧЕСТВА -----156

ციცინო ლაფაური

გრიგოლ რობაქიძე და ქართველი სიმბოლისტები -----161

ისაკო (რამაზი) მეფარიშვილი

„დავითიანის“ სახისმეტყველებისათვის -----166

Айнур Тофик к. Мусаева

Паришан Сабир к. Мамедова

ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ МЕХТИ ГУСЕЙНА -----173

თამარ ნინიკაშვილი

წვეთში ასახული ზღვა -----176

Наджафов Азизага Байрам оглу

МУЗЫКАЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ «КЕРЕНАЙ» - «ТЮРКСКАЯ СВИРЕЛЬ» В ПОЭМЕ

«ИСКЕНДЕРНАМЕ» НИЗАМИ -----180

ნანა რჩელიშვილი

ვაჟა-ფშაველას ლირიკული „აღსარებანი“ -----184

А. Тагиева

СОЦИАЛЬНО – ПОЛИТИЧЕСКОЕ КРЕДО НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ -----190

მარინა ხანჯალიაშვილი

ბიბლიური და პატრისტიკული პასაჟები სულხან-საბა ორბელიანის ჰომილიებში -----195

ნინო კოჭლოშვილი

მამა მიქაელ (მიხეილ) ხუციშვილი

„დავით გარეჯელის ცხოვრების“ ერთი ეპიზოდის გაგებისათვის -----201

1211 ფილოსოფია

ნატალია ბიწაძე

განათლებისა და ცოდნის ფილოსოფიური და თანამედროვე პრობლემები -----208

Байрамов Азад Мустафа оглы

РЕЛИГИОЗНЫЕ ИДЕИ И ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ВПОЭМАХ НИЗАМИ -----214

Ибрагим Гулиев

РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ В ПОЭМАХ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ -----218

ელიზბარ ელიზბარაშვილი

ისტორიის პარადიგმები პლატონის მრავალშრიან აზროვნებაში -----221

გიორგი სიბაშვილი

ტრანსცენდენტალურ-ფსიქოლოგიური მეთოდი რიკერტის გნოსეოლოგიაში -----226

1212 რელიგიათმცოდნეობა

Аббасов Фуад Закир оглы

Р. А. Дудка

Вызовы христианству в современном мире -----232

1400 ბიზნესი, მენეჯმენტი და ბუღალტრული აღრიცხვა (ყველა)

1409 ტურიზმის, დასვენებისა და მასპინძლობის მენეჯმენტი

А. БЕЗДУХОВ

О. БАШИНСКАЯ

Теоретико-методологические подходы к изучению религиозного туризма -----239

1700 კომპიუტერული მეცნიერება (ყველა)

მარიამ ზაქარიაშვილი

ირაკლი ჭიჭაშვილი

ციფრული ინფრასტრუქტურა - GRID ტექნოლოგია -----245

1900 დედამიწის უმისწავლელი მეცნიერებები და კლანეტოლოგია (ყველა)

ნანა ბერძენიშვილი

ბესარიონ ბერიძეშვილი

საქართველოს როლი და ადგილი თანამედროვე გეოპოლიტიკურ სისტემაში -----250

М. М. Мамедов

И. М. Алиева

К.И. Юсифзаде

А.М. Керимова

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СРЕДА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО
ПРЕДПРИЯТИЯ -----253

2000 ეკონომიკა, ეკონომეტიკა და ზონანსები (ყველა)

Аббасов Фуад Закир оглы

АГРОМАРКЕТИНГ КАК ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СТРАТЕГИИ
КОНКУРНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ -----261

М.А. Городецкая

АНАЛИЗ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЯ: МИКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ И
МАРКЕТИНГОВЫЙ ПОДХОД -----264

Эльнура Мисир кызы Худавердиева

Гюльнара Сабир кызы Турабова

РАЗВИТИЕ И ПОДДЕРЖКА МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА -----269

Ибрагимова Рахмийя Рамиз кызы

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО РЫНКА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКЕ -----275

2700 მედიცინა (ყველა)

მარადი ზურდული

მორფოგენეზის ინიცირება ზიგოტის მსგავსი მრავალკომპეტენტური უჯრედიდან -----280

Т.В. Семикина

А.В. Мельничук

АМОРФНЫЕ АЛМАЗОПОДОБНЫЕ УГЛЕРОДНЫЕ ПЛЕНКИ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ
МАТЕРИАЛ ДЛЯ БИО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ (ЧАСТЬ 1) -----286

Т.В. Семикина

А.В. Мельничук

АМОРФНЫЕ АЛМАЗОПОДОБНЫЕ УГЛЕРОДНЫЕ ПЛЕНКИ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ
МАТЕРИАЛ ДЛЯ БИО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ (ЧАСТЬ 2) -----291

3100 ზოზიკა და ასტრონომია (ყველა)

ქეთევან ფოტოვა

ნინო ჟონჟოლაძე

რადიოაქტივობა და მისი უარყოფითი შედეგები -----303

3200 ფსიქოლოგია (ყველა)

- Ж. М. Володченко**
Игорь Михайлович Кондратьев
ВЛИЯНИЕ ЭКРАННОГО НАСИЛИЯ НА ЖИЗНЕННЫЕ ЦЕННОСТИ И ПОВЕДЕНИЕ
ПОДРОСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ -----306
- М. Ю. Заушникова**
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛОГОПЕДА ---317
- А. Р. Мамедова**
ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ЛИЧНОСТЬ РЕБЕНКА -----323
- С. Р. Миняйло**
ПЕРЕЖИВАНИЕ КАК ПРОЦЕСС ИЗМЕНЕНИЙ ВНУТРЕННЕГО МИРА ЛИЧНОСТИ -----325
- Ев. В. Степура**
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕННОСНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ -----330

3300 საზოგადოებრივი მეცნიერებები (ყველა)

3304 ბანათოლოგია

- ALIYEVA ZAHRA YUSIF**
THE CONTENT OF THE WORK RELATED TO UPBRINGING OF VOLITION WITH
PRIMARY SCHOOL PUPILS
-----335
- Л. А. АНТОНЮК**
Т. В. КОВАЛЬ
О ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ -----338
- В. Ю. Бережок**
СИСТЕМА ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ В
ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ -----341
- დარეჯან გაგნიძე**
პეიზაჟის ხატვა -----345
- Кямаля Гаджиева**
ПРОСВЕЩЕНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ -----350
- И.Ч. Гасанова**
Л.Т. Мамедова
ФОНЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО -----354
- Т. В. Гордиенко**
Педагогическое мастерство в зарубежных исследованиях -----357

Н. М. Демченко ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕРСОНАЛИИ И ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Я.А.КОМЕНСКОГО ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕТИЯ -----	362
Джалилова Илаха Джалил кызы ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕНИЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ -----	367
М. П. Долматова Компетентностная парадигма в обучении иностранному языку в неязыковых вузах -----	370
მაშო ზუბიტაშვილი გაიოზ რექტორის პედაგოგიური შეხედულებანი -----	374
Zeynalova Turkan Anvar Asgarova Munavvar Etibar EXTENSIVE AND INTENSIVE LISTENING IN LANGUAGE -----	378
Р. Ю. Клунко Подготовка будущих учителей к формированию правовой культуры учащихся как предмет историко-педагогического исследования -----	381
Н. И. Лукашова ОТРАЖЕНИЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ХИМИИ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В УКРАИНЕ -----	386
ეკატერინე ნახუცრიშვილი ინგლისური ენის გაკვეთილზე გრამატიკული ასპექტების ახსნის თავისებურებები და თანამედროვე მიდგომები -----	392
Ю.Г. Новгородская КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ -----	397
В. В. Ревенчук ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКИХ УМЕНИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА -----	403
И. А. Ростовская ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕНИЯ ИГРЕ НА ФОРТЕПИАНО КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА -----	407
Т. Шахрай О. Москаленко ЭКСТРОПОЛЯЦИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ПАРАДИГМ В КОНЦЕПТАХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ -----	412
Яна Владимировна Хмелюк Компоненты творческой индивидуальности ученика-певца процессуальной подготовки в начальных специализированных музыкальных учебных заведениях -----	419

3320 პოლიტიკური მმცნიერება და სამართაშორისო შრომებოგებო

ნათელა ბასილაშვილი

დარეჯან მაისურაძე

სამოქალაქო საზოგადოება და არჩევნები -----423

Исаева Айтен Джаббар кызы

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПУТЬ РАЗВИТИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА -----428

C O N T E N T S

Roin Chikadze Educational Roots of Telavi State University -----	21
--	----

1100 AGRICULTURAL AND BIOLOGICAL SCIENCES (ALL)

Seimur Akhmedov Innovative Ways of Development in Industry with regard to Agricultural Processing in the Western Regions of Azerbaijan -----	26
Leila Bedianidze Vine's Phylloxera Resistance -----	31
Lali Elanidze Mariam Khositashvili, Plant Secondary Materials (leftovers) as a Rich Source of Biologically Active Substances -----	35
S.A. Pryplavko V.N. Gaviy Effective Influence of Plant Growth Regulators on Certain Physiological Growth of Winter Wheat in Autumn -----	40
Levan Shavadze Phylloxera-resistant Rootstocks Mother Vine, the Situation in Georgia -----	46

1200 ARTS AND HUMANITIES (ALL)

1201 ARTS AND HUMANITIES (MISCELLANEOUS)

Darejan Gagnidze Style and Stylization in Art -----	50
L.I. Drachuk The Issue of Regional Culture Development in the Scientific Collection "Literature and Culture of Poles" -----	55
Esmira Gusein Kizi Verdieva Decorative Drawing and Ornaments -----	60
E.A. Kavunnik Maria Zankovetskaia's Works on the Verge of XIX-XX Centuries in Ukrainian Context -----	63
Mamedova Aibeniz Ali Kizi Aerial Perspective -----	70

1202 HISTORY

Giorgi Batiashvili Scientific Research and Useful Sources -----	73
Teimuraz Vakhtangishvili From the History of Telavi City Governance of Late Feudal Period -----	77
Mirian Tvaliashvili For the History of Telavi Streets -----	81
Darejan Maisuradze Natela Basilashvili From the Relations of F.D.Roosevelt, W.Churchill and J.Stalin during the World War II (1939-1945) -----	90
Giorgi Mtskeradze Colchis Runes Genesis -----	94
Rena Mamedova Changes in the Economic Situation in Iran in the 2 nd Quarter of the XVIII Century (Based on Muhammad Kazim's "ALAM ARAY-I NADIRI") -----	99
Jahangirova Tunzala Magerram Kizi Ganja – the Second City of Azerbaijan -----	103

1203 LANGUAGE AND LINGUISTICS

Seda Asaturovi Prepositions of Genitive and Dative Cases in the Russian and German Languages -----	106
C.P. Gaibova K.P. Kulieva The Function of a Particle in Modern Russian Scientifics -----	110
Medea Metreveli Typological Analysis of the Onomatopoeic Words in Russian, Italian, and Georgian Languages ---	113
Mamaedzade Naibe Proverbs, Concepts and Conceptosphere -----	120
L.M. Pirieva A.X. Musaeva Perspective of Authorial Phrascography -----	123
Heydar Guliyev Samira Gurbanova Money Idioms in English and their Translation into Azerbaijani -----	126

1208 LITERATURE AND LITERARY THEORY

Irine Arjevanidze Psychological Portrait of Character by Nodar Dumbadze -----	129
Nino beradze National Nihilism According to "Jaqo's Dispossessed" -----	134
A. V. Zabarni Ukrainian Lyrics of Guram Petriashvili -----	140
Tinatín Tushabramishvili Epigrams in Grigol Robakidze's Personal Letters -----	146
Lali Iarajuli Goredzi Chokheli from the Critics' View-point -----	151
I.V. Iakubina N. kukolkin and Gymnasium of Higher Sciences: Beginnings of Creativity -----	156
Tsitsino Lapauri Grigol Robakidze and Georgian symbolists -----	161
Isako (Ramazi) Meparishvili For the Tropology of "Davitiani" -----	166
Musayeva Aynur Tophig's daughter Mamedov Parishan Sabik's daughter M. Huseyn's Journalistic Activity -----	173
Tamar Ninikashvili Sea Reflected in the Drop -----	176
Najafov Azizaga Bairam Oglu Musical Instrument "Kerenai" – "Turkish Flute" in Nizami's Poem "Iskendername" -----	180
Nana Rcheulishvili Lyrical Confessions of Vazha-Pshavela -----	184
A. Tagieva Social and Political Creed of Nizami Ganjavi -----	190
Marina Khanjaliashvili Scriptural and Patristic Passages in Sul Khan-Saba Orbeliani's Homiletics -----	195
Nino Kochloshvili Farson Miqael Khutsishvili For an Understanding of one Episode of "the Life of Davit Garejeli (David from Gareji)" -----	201

1211 PHILOSOPHY

Natalia Bitsadze Philosophic and Current Problems of Education and Knowledge -----	208
Azad Bayramov Mustafa oglu Religious Ideas and Philosophical Analysis of the Poems of Nizami -----	214
Ibrahim Quliyev Religious and Philosophical Views in Nizami Ganjavi's Poems -----	218
Elizbar Elizbarashvili The Paradigms of History in Plato's Multilateral Mentality -----	221
Giorgi Sibashvili Transcendental-psychological Method Establishes the Rickert -----	226

1212 RELIGIOUS STUDIES

Abbasov Fuad Zakir Ogli P.A. Dudka Challenges to Christianity in a Modern World -----	232
---	-----

1400 BUSINESS, MANAGEMENT AND ACCOUNTING (ALL)

1409 TOURISM, LEISURE AND HOSPITALITY MANAGEMENT

OLEKSANDR Bezdukhov Olha Bashinska Theoretical and Methodological Approaches in the Study of Religious Tourism -----	239
--	-----

1700 COMPUTER SCIENCE (ALL)

Mariam Zakariashvili Irakli Chichashvili Digital Infrastructure - GRID Technology -----	245
---	-----

1900 EARTH AND PLANETARY SCIENCE (ALL)

Nana Berdzenishvili Besarion Beridzishvili Georgia's Role and Place in the Modern Geopolitical System -----	250
---	-----

M. M. Mammadov

I. M. Aliyeva

K. I. Yusifzada

A. M. Karimova

The Economical-Ecology Surrounding on Function of Industrial Enterprise -----253

2000 ECONOMICS, ECONOMETRICS AND FINANCE (ALL)

Abbasov Fuad Zakir

Agromarketing, as one of the Main Directions of the Competitiveness Strategy of the
Agricultural Enterprises -----261

Margaryta Horodetska

Analysis of Model Consumer Behavior: Microeconomic and Marketing Approach -----264

Elnura Misir Kizi Khudaverdiva

Gulnara Sabir Kizi Turabova

Development and Support of Small Business -----269

Ibragimova Rakhmia Ramiz Kizi

Topical Issues of Developing Agrarian Market in Azerbaijan -----275

2700 MEDICINE (ALL)

Maradi Burduli

Initiation of Morphogenesis from the Multi-competent Cell of Similar to the Zygote -----280

T.V. Semikina

A.V. Melnichuk

The Amorphous Diamond-like Carbon Films as a Promising Material for Bio-mechanical Coatings (Part
1) -----286

T.V. Semikina

A.V. Melnichuk

The Amorphous Diamond-like Carbon Films as a Promising Material for Bio-mechanical Coatings (Part
2) -----291

3100 PHYSICS AND ASTRONOMY (ALL)

Ketevan Fotova

Nino Jonjladze

Radioactivity and its Negative Influence -----303

3200 PSYCHOLOGY (ALL)

J.M. Volodchenko, I.M. Kondratie	
The Impact of Screen Violence on Adolescents Behavior and Values of Life -----	306
M . Zauhnikova	
Psychological Aspects of a Speech Therapist’s Profession -----	317
A.R. Mamedova	
Influence of Family on the Personality of the Child -----	323
C.P. Minailo	
Feeling as a Process of Individual’s Inner World Alteration -----	325
E. V. Stepura	
Some Aspects of Research of Values and Senses -----	330

3300 SOCIAL SCIENCES (ALL)

3304 EDUCATION

ALIYEVA ZAHRA YUSIF	
The Content of the Work Related to Upbringing of Volition with Primary School Pupils -----	335
L. A. Antoniuk, T.B. Koval	
For the Purpose of Enhancing the Effectiveness of Learning Foreign Languages -----	338
B.I. Berejok	
Cognitive Tasks on Ecological Issues in the Process of Forming Ecological Culture among Students -----	341
Darejan Gagnidze	
Scenery Painting -----	345
Kamala Hajiyeva	
Education and Educational Thought in Azerbaijan -----	350
I. C. Gasanova L.T. Mamedova	
Phonetic Aspect of Teaching of Russian as Foreign Language -----	354
T. B. Gordienko	
Pedagogical Mastery in Foreign Researches -----	357
H.M. Demchenko	
XIX Century Research History of J.A. Comenius Personality and Pedagogical Legacy -----	362
Jalilova Ilaha Jalil Kizi	
The Usage of Situations in Teaching of Dialogic Communication -----	367
M.P. Dolmatova	

Competency Paradigm in Foreign Language Teaching at Non-linguistic Higher
Educational Institutions -----370

Masho Zubitashvili
Pedagogical Viewpoints of Gaioz the Rector -----374

Zeynalova Turkan Anvar
Asgarova Munavvar Etibar
Extensive and Intensive Listening in Language -----378

R.I. Klunko
Preparing Future Teachers for the Purpose of Developing Students Legal Culture as a Subject
of Historical and Pedagogical Research -----381

N.I. Lukashova
Reflexion of the Problem of Development of Methods of Teaching Chemistry in the
Professional and Methodological Training of Future Teachers of Chemistry in Ukraine -----386

Ekaterine Nakhutsrishvili
Peculiarities of Explaining Grammatical Aspects at the English Language Lesson and Modern
Approaches -----392

I. G. Novgorodskaya
Competency Approach in the Preparation of Primary Education Specialists -----397

Valentyna Revenchuk
Formation of Skills Accompaniment as a Pedagogical Problem -----403

I.A. Rostovska
Learning to Play Piano and Formation of Motivation for it as a Pedagogical Problem -----407

Tetiana Shakhrai
Oleh Moskalenko
Extrapolation of Archeological Paradigms in Contemporary Educational Concepts -----412

Y.V. Khmeliuk
The Components of the Creative Individuality by Pupil-singer in the Process of Vocal Preparation in
Initial Musical Educational Establishments -----419

3320 POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS

Natela Basilashvili
Darejan Maisuradze
Civil Society and Elections -----423

Isaeva Aiten Jabar Kizi
The Historical Path of Human Rights Development -----428

როინ ჭიკაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

საგანმანათლებლო ბალავარი თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საკმაოდ მძლავრ საგანმანათლებლო ბალავარზეა დაშენებული, რაც განმტკიცებულია მისი ისტორიული წანამძღვრებითა და სათანადო საკანონმდებლო ბაზით.

1939 წლის 20 ივნისს საქართველოს სსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება თელავის სამასწავლებლო ინსტიტუტის გახსნის თაობაზე. ამავე წლის 17 ოქტომბრის N უ/516 ბრძანებით უმაღლესი სკოლების საქმეთა საკავშირო კომიტეტმა დაამტკიცა სამასწავლებლო ინსტიტუტის წესდება.

ერთი წლის შემდეგ, 1940 წლის 28 ოქტომბერს, ინსტიტუტს მიენიჭა დიდი ქართველი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის სახელი. ამ სახელდების ინიციატორები იყვნენ პოეტი-აკადემიკოსი გიორგი ლეონიძე და მეცნიერ-პედაგოგი გიორგი თავზიშვილი. „თქვენი ინსტიტუტი მე მიყვარს და მინდა იცოდეთ, რომ ის თავის დროზე მე და გიორგი თავზიშვილმა მოვნათლეთ იაკობ გოგებაშვილის სახელზე“-ო, მისალოცი ბარათით იტყობინებოდა გიორგი ლეონიძე ინსტიტუტის 25 წლის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით.

1951 წელს სამასწავლებლო ინსტიტუტი გარდაიქმნა სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტად, რითაც შეიქმნა საბაზო პედაგოგიური განათლების უკეთესი პირობები.

დაარსებიდან 60 წლისთავზე საქართველოს პრეზიდენტის 1999 წლის 17 ივნისის N375 ბრძანებულებით იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტს მიენიჭა უნივერსიტეტის სტატუსი.

ასე რომ, ივნისის თვე სასიკეთოდ დაებედა ჩვენს უმაღლეს სასწავლებელს:

20 ივნისი (1939 წ.) - სამასწავლებლო ინსტიტუტი.

17 ივნისი (1999 წ.) - სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

დაარსებიდან დღემდე ამ უმაღლეს საგანმანათლებლო კერას სხვადასხვა ეტაპზე ხელმძღვანელობდნენ:

ა) სამასწავლებლო ინსტიტუტის დირექტორები:

დიმიტრი შაფაქიძე 1939 – 1941 წელი.

ტიტე სარიშვილი 1941 – 1942 წელი.

შოთა სიხარულიძე 1942 – 1943 წელი.

ნიკოლოზ ჩახვაშვილი 1943 – 1946 წელი.

დიმიტრი შაფაქიძე 1946 – 1950 წელი.

ბ) სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორები:

იოსებ ნანობაშვილი 1951 – 1954 წელი.

ვახტანგ ციხისთავი 1954 – 1959 წელი.

ნიკოლოზ ქორთუა 1959 – 1984 წელი.

კობა ივანიძე 1984 – 1985 წელი.

ნიკოლოზ მალაქიძე 1985 – 1988 წელი.

როინ ჭიკაძე 1988 – 1999 წელი.

გ) სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორები:

როინ ჭიკაძე 1999 – 2004 წელი.

გიორგი გოცირიძე 2004 – 2010 წელი.

თინათინ ჯავახიშვილი 2010 – 2013 წელი.

ავთანდილ დელალუტაშვილი 2013 – 2014 წელი.

2014 წლის 22 დეკემბრიდან თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის მოვალეობის შემსრულებელია ირმა შიომშვილი, ხოლო 2015 წლის 20 მარტს ირმა შიომშვილი არჩეულ იქნა იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად (იხ. აკადემიური საბჭოს ოქმი N 18, 20. 03. 2015 წ.).

1939 – 1973 წლებში ინსტიტუტი ბინადრობდა მეფე ერეკლეს სასახლეში, 1973 წლიდან ინსტიტუტმა (შემდგომში უნივერსიტეტმა) ბინა დაიდო შვიდ ჰექტარზე გაშენებულ საუნივერსიტეტო ქალაქის კეთილმოწყობილ კორპუსებში, რომლის ოფიციალური მისამართია: ქ. თელავი, ქართული უნივერსიტეტის ქუჩა N 1.

საქართველოს პრეზიდენტის 2001 წლის 2 დეკემბრის N488 ბრძანებულებით თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ჩამოყალიბდა საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად და მისი სრული სახელწოდებაა:

საჯარო სამართლის იურიდიული პირი - იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შემოკლებით: **სსიპ - თესაუ**.

აღნიშნული ბრძანებულებით დამტკიცდა უნივერსიტეტის წესდება, რომლითაც განისაზღვრა უნივერსიტეტის სტატუსი, მისი ავტონომიურობა, საქმიანობის საგანი, ამოცანები და მიზნები, უნივერსიტეტის სტრუქტურა, მისი მართვა, ქონება, დაფინანსება, რეორგანიზაცია და სხვა.

ასე რომ, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი არის „სახელმწიფო მმართველობის ორგანოებისაგან განცალკევებული ორგანიზაცია, რომელიც სახელმწიფოს კონტროლით დამოუკიდებლად ახორციელებს პოლიტიკურ, სახელმწიფოებრივ, სოციალურ, საგანმანათლებლო, კულტურულ და სხვა საჯარო საქმიანობას” (საქართველოს კანონი საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ, თავი I, მუხლი 2).

უნივერსიტეტის ავტონომიურობა არის უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარი, რის საფუძველზეც უნივერსიტეტი ახორციელებს თავისი საქმიანობის სტრატეგიულ მიმართულებებს დემოკრატიზმის პრინციპებზე დაყრდნობით; უნივერსიტეტის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებებია: უნივერსიტეტის მართვა, მართვის ორგანოების არჩევა და მათი დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა, სტრუქტურული ერთეულების ჩამოყალიბება და მათი მიზნობრივი ფუნქციონირება, სასწავლო პროცესისა და სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის წარმართვის ორგანიზება, ურთიერთობების გაფართოება ჩვენი ქვეყნისა და საზღვარგარეთის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრებთან, უნივერსიტეტის ქონების განკარგვა, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის პერმანენტული განახლება-სრულყოფა, ფინანსების მოზიდვა და მისი მიზნობრივი ხარჯვა, ზრუნვა სტუდენტთა, პროფესორ-მასწავლებელთა და თანამშრომელთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე...

ახლა კი ორიოდ სიტყვა საგანმანათლებლო საძირკვლებზე...

თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ცარიელ ადგილზე არ აღმოცენებულა. მას აქვს საფუძვლიანი ისტორიული წანამძღვრები. იგი მემკვიდრეა საკმაოდ შთამბეჭდავი ახლო თუ შორეული საგანმანათლებლო წარსულისა. ნიშანდობლივია, რომ ეს უმაღლესი სასწავლებელი თავდაპირველად ფუნქციონირებდა მეფე ერეკლე მეორის სასახლეში; იმ ერეკლე მეფისა, რომელმაც ანტონ კათალიკოსთან ერთად შეიმუშავა სამი უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების პროექტი, რომლის მიხედვით განათლების ცენტრებად იქცეოდა თბილისი, გორი და თელავი. ეს გახლდათ ერეკლე მეორის სავსებით მართებული და შორსმჭვრეტელო კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შედეგი.

მართალია, ანტონ კათალიკოსი გულმტკიცენულობდა, „მოვიცალე სხუათა ყოველთა კეთილთაგან და არა მოვიცალე საქართველოსა მსახურებისაგანო“, მაგრამ მან, როგორც მწიგნობარმა და განმანათლებელმა, მაინც „მოიცალა“ „ყოველთა კეთილთაგან“ და შედეგად ანტონისა და ერეკლე მეფის ღვაწლმოსილებით 1758 წლის 28 ოქტომბერს თელავში გაიხსანა ფილოსოფიურ საღვთისმეტყველო სკოლა, რომლის პირველი რექტორი გახლდათ ანტონ კათალიკოსის თანამოაზრე, ფრიად განსწავლული პიროვნება ფილიპე ყაითმაზაშვილი. სკოლამ იარსება 1782 წლამდე; ამავე წლის 28 მაისს კი ამ სკოლის რეორგანიზაციის შედეგად არქიმანდრიტ გაიოზის თაოსნობით საზეიმოდ გაიხსნა სასულიერო-ფილოსოფიური სემინარია. სემინარიის პირველ რექტორად დაინიშნა გაიოზი, ხოლო 1790 წლიდან – დავით მესხიშვილი. სწორედ ამიტომაც იყო, რომ ისინი ისტორიას შემორჩინენ როგორც გაიოზ რექტორი და დავით რექტორი.

პოეტი-აკადემიკოსი გიორგი ლეონიძეს თელავის ინსტიტუტის ხელმძღვანელები, პროფესორ-მასწავლებლები და, საერთოდ, ყველა თანამშრომელი დავით რექტორის მემკვიდრეებად მიაჩნდა და ერთ-ერთი კერძო წერილით საყვედურიანი შეხსენება შემოუთვალა და თან კატეგორიულად მოსთხოვა გარჯა მისი სახელის უვდავსაყოფად.

„სალამი დავით რექტორის მემკვიდრეებს...“

სიტყვამ მოიტანა და რადა გყავთ მიგდებული დავით რექტორი...თელავის პირველი რექტორი, - განმანათლებელი, თავისი დროისათვის ძალზე ცნობილი ფიგურა... ჩაუჯექით ვინმე და დაწერეთ მის შესახებ ნაშრომი. ამას გარდა, დაახატვინეთ მისი სურათი და თქვენს ინსტიტუტში, დარბაზში ჩამოაჭიდეთ.

არ გეპატიებათ... თორემ ასი წლის შემდეგ თქვენც ასევე დაგივიწყებენ”.

თელავის სასულიერო-ფილოსოფიური სემინარიის მადლმოსილებას ეზიარნენ ისეთი თვალსაჩინო მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: „კალმასობის“ ავტორი იოანე ბატონიშვილი, პირველი ქართველი აკადემიკოსი თეიმურაზ ბაგრატიონი, ერეკლე მეორის სამეფო კარის მსაჯული სოლომონ ლიონიძე, საყოველთაოდ აღიარებული მწიგნობარი დავით ფანასკერტელი და სხვა.

აღნიშნული საგანმანათლებლო საქმიანობა შეუქცევადი გახდა და 1830 წელს თელავში დაარსდა სამაზრო სკოლა, ხოლო 1865 წელს – „წმინდა ნინოს“ სახელობის ქალთა სასწავლებელი.

XX საუკუნის ოციანი წლებიდან დღის წესრიგში დადგა პედაგოგიური კადრების მომზადების აუცილებლობა; პირველ ყოვლისა კი – დაწყებითი კლასების

მასწავლებელთა მომზადება. და უკვე 1923 წელს თელავის ჰუმანიტარულმა შრომის სკოლამ გამოუშვა პედაგოგიური სპეციალობის კურსდამთავრებულები, ხოლო 1924 წელს თელავში საფუძველი ჩაეყარა პედაგოგიურ ტექნიკუმს, რომლის ბაზაზეც დაარსდა თელავის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი – დღევანდელი სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ამრიგად, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გამგრძელებელია შთამბეჭდავი საგანმანათლებლო ტრადიციებისა და სახელოვანი წინაპრების ღვაწლისა; ამასთანავე, უნივერსიტეტი გრძნობს უდიდეს პასუხისმგებლობას იაკობ გოგებაშვილის სახელის წინაშე, მისი სახელდების წინაშე და გათავისებული აქვს დიდი აიკობის დამოდღრა: „ სწავლა, ცოდნა და მეცნიერება ღონეა იმისთანა, რომელსაც დღეს წინ ვერაფერი დაუდგება: ვერც მუშტი, ვერც ხმალი, ვერც ჯართა სიმრავლე. ცოდნა უძლეველი ფარია არსებობისათვის, ბასრი ხმალი მოგერიებისათვის”. იაკობ გოგებაშვილმა ქართველობას პირადი მაგალითი უჩვენა ქვეყნისათვის თავდადებული მსახურებისა (გოგოლაშვილი,2012,10).

თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ამაყობს, რომ მძლავრ საგანმანათლებლო ბალავარზეა დაშენებული და არანაკლებ ამაყობს იმითაც, რომ მას დაენათლა ქართული პედაგოგიური აზროვნების მესაძირკვლის იაკობ გოგებაშვილის სახელი და ეწოდება იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გოგოლაშვილი გ. (2012): ღვაწლი და წუთისოფელი იაკობ გოგებაშვილისა. გამომცემლობა „ინტელექტი“. თბილისი;
2. გოგოლაშვილი გ. (2014): სიბრძნე იაკობისა. თსუ გამომცემლობა. თბილისი;
3. დარჩია მ. (1972): გაიოზ რექტორი. თსუ გამომცემლობა. თბილისი;
4. მეტრეველი რ. (2014): „ქართლის ცხოვრება“ ინგლისურ ენაზე. გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ #16;
5. ფოცხიშვილი ა. (1996): ანტონ პირველი ბაგრატიონი და ქართველი საზოგადოებრიობა. გამომცემლობა „ვეფხისტყაოსანი“. თბილისი;
6. ჭიკაძე რ. (1999): იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 60 წლისაა. თესაუ შრომები. ტ. I, (X). თელავი;
7. ჭიკაძე რ. (2002-2003): თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი - საჯარო სამართლის იურიდიული პირი. თესაუ შრომები. ტ. IV-V (XIII-XIV). თელავი;
8. ჭიკაძე რ. (2015): იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახელდების ისტორიიდან, იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი შრომების კრებული. გორი;
9. ხახანაშვილი ა. (1991): კათალიკოს ანტონ პირველის ცხოვრება და მოღვაწეობა. საღვთისმეტყველო კრებული - ანტონ პირველი ბაგრატიონი. გამომცემლობა „საქართველოს საპატრიარქო“. თბილისი.

რეზიუმე

1939 წლის 20 ივნისს საქართველოს სსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება თელავის სამასწავლებლო ინსტიტუტის გახსნის თაობაზე. ამავე წლის 17 ოქტომბრის N უ/516 ბრძანებით უმაღლესი სკოლების საქმეთა საკავშირო კომიტეტმა დაამტკიცა სამასწავლებლო ინსტიტუტის წესდება.

ერთი წლის შემდეგ, 1940 წლის 28 ოქტომბერს, ინსტიტუტს მიენიჭა დიდი ქართველი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის სახელი.

დაარსებიდან 60 წლისთავზე საქართველოს პრეზიდენტის 1999 წლის 17 ივნისის N375 ბრძანებულებით იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტს მიენიჭა უნივერსიტეტის სტატუსი.

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საკმაოდ მძლავრ საგანმანათლებლო ბალავარზეა დაშენებული, რაც განმტკიცებულია მისი ისტორიული წინამძღვრებითა და საკანონმდებლო ბაზით.

ანტონ კათალიკოსისა და ერეკლე მეფის ღვაწლმოსილებით 1758 წლის 28 ოქტომბერს თელავში გაიხსნა ფილოსოფიურ საღვთისმეტყველო სკოლა, რომლის პირველი რექტორი გახლდათ ფილიპე ყაითმაზაშვილი. სკოლამ იარსება 1782 წლამდე; ამავე წლის 28 მაისს არქიმანდრიტ გაიოზის თაოსნობით საზეიმოდ გაიხსნა სასულიერო-ფილოსოფიური სემინარია. სემინარიის პირველ რექტორად დაინიშნა გაიოზი, ხოლო 1790 წლიდან – დავით მესხიშვილი. სწორედ ამიტომაც იყო, რომ ისინი ისტორიას შემორჩნენ როგორც გაიოზ რექტორი და დავით რექტორი.

ამრიგად, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გამგრძელებელია შთამბეჭდავი საგანმანათლებლო ტრადიციებისა და სახელოვანი წინაპრების ღვაწლისა.

საკვანძო სიტყვები: სამასწავლებლო ინსტიტუტი; პედაგოგიური ინსტიტუტი; სახელმწიფო უნივერსიტეტი; სსიპ - თესაუ; საგანმანათლებლო ბალავარი.

Roin Chikadze Iakob Gogebashvili Telavi State University
Doctor of philological sciences, Professor

Educational Roots of Telavi State University

Abstract

On 20 June 1939, the USSR Central Executive Committee adopted a resolution on the opening of the Telavi Teacher *Training Institute*. On October 17, in the same year, according to the order N U / 516, the Central Committee for higher education affairs approved Teacher *Training Institute* statute.

A year later, on October 28, 1940 the Institute was named after the great Georgian teacher and public figure Iakob Gogebashvili.

On the 60th anniversary of its foundation, in accordance with the Presidential Decree N375 of June 17, 1999, Gogebashvili Telavi State Pedagogical Institute received the status of the State University.

Iakob Gogebashvili Telavi State University has a strong educational basis, which is reinforced by its historical background and legal framework.

As a result of the efforts of Catholicos [Anton](#) and the king Erekle II of Georgia, on October 28, 1758, The *School of Philosophy and Theology* was opened in Telavi, the first rector of which was Philippe Qaitmazashvili. The school lasted until 1782; In the same year, on May 28, there was a grand opening of the *Seminary of Philosophy and Theology* on the initiative of Archimandrite Gaioz. The first rector of the Seminary was Gaioz, and then from 1790 the rector was David Meskhishvili. That's why they are known as Gaioz the Rector and David the Rector in the history of Georgia.

Thus, Jacob Telavi State University is the successor of the impressive educational traditions and contributions of famous ancestors.

Key words: Teacher training Institute; Pedagogical Institute; State University; LEPL-TESAU; Educational basis.

Сеймур Ахмедов
НАНА

ИННОВАТИВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПО АГРАРНОЙ ОБРАБОТКЕ В ЗАПАДНОМ РЕГИОНЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Аграрная производственная сфера и развитие аграрной экономики, составляя единство, требует формирования общей рыночной цены продукции. Продукция и стоимость в конечном ценообразовании должны удовлетворять все необходимые технологические расходы, отражать все положительные качества процесса и годность, решить противоречия между производителем и потребителем, служить правильному использованию ресурсов в производстве.

Перечисленные критерии меньше всего выполняются в аграрной экономической и производственной сфере. При несоблюдении их возникают следующие трудности:

- экономически необоснованные ограничения на производственную рентабельность сортов мясо-молочной продукции.
- снижение рентабельности в сельскохозяйственной сфере в результате снижения цен на продажу;

Неравномерное распределение национального экономического дохода приводит к дисгармонии. В сравнении с остальными системами (машиностроение, химическая промышленность и др.) рост цен на сельскохозяйственное сырье и готовую продукцию сильно разнится, даже несколько уступает.

Следует отметить, что совершенствование цен по реализации сельхоз продукции, невозможно без целенаправленного контактирования центров по оптовой реализации с потребителями произведенного продукта и массовым потребителем. Цена по сбыту является тем инструментом, который обеспечивает материальную заинтересованность между партнерами.

Возьмем такой простой пример: опыт Беларуси, Украины и остальных стран, переживающих переходный период экономики к капиталистическому рынку, показывает, что оптовая закупка готовой продукции приводит к нестабильности в области производства и обработки.

В результате развития отношений между рабочей силой и производством их соотношение становится общественно-трудовым объектом, создает условия для неадекватного обмена и в итоге приводит к нарушению простого ценообразования. Поэтому целью обеспечения эквивалентности между всеми сферами должна включиться в действие система по урегулированию цен. С целью урегулирования цен на сельхоз продукцию следует учитывать необходимость создания рынка, который способствует обеспечению стабильности цен в рамках квоты. Регулирование цен по производству и обработке продукции в аграрной сфере должна осуществляться запрограммировано путем согласования с бюджетной, таможенной и кредитной политикой государства.

Одной из важных обязанностей действенного экономического механизма в целом является определение эквивалентности между расходами производства сельхозпродукции и его продажи, равноценность стоимости конечного товара и оптовых цен. Решение этих вопросов непосредственно зависит от совершенствования производительной структуры.

Увеличение промышленного производства, расширение ассортимента готовой продукции, рост качества требуют координации усилий как сельхоз промышленности, так и

производителей сырья.

Взаимосвязанность отражается не только в количественном отношении, но и в качественной сбалансированности. Но возможно возникновение документальной волокиты, бюрократических преград и в итоге убытков. Расширение производственной промышленности, сырьевое обеспечение, увеличение сырьевой базы в выработке готовой продукции реализуется за счет ряда факторов: -увеличение сельхоз производства; -выход произведенной продукции на рынок; -уменьшение убытка при хранении, перевозке и производстве сырья; -внедрение безотходного производства; -комплексное использованиесырья; -освоение углубленной выработки новой продукции и сырья, как применяемых, так и нетрадиционных их видов; -получение сырья, используемого как после полного цикла производства, так и моментального; -увеличение доли расфасованной и упакованной продукции.

Несмотря на то, что обрабатывающая промышленность получает основную долю сельхоз продукции, сложность этого процесса и степень использованности сырья не соответствует промышленному характеру продукции.

Продовольственная безопасность (пб) - основной гарант государственной безопасности. Своим реальным положением пб является основным фактором в формировании, развитии и управлении государственных структур. Аграрно – экономическая политика государства нацелена в первую очередь на обеспечение пб.

С 1970-х годов во всем мире наблюдался голод. Здесь решающую роль сыграли такие факторы: сокращение посевных площадей, засуха, подорожание энергетических ресурсов, увеличение населения в южном полушарии мира. В итоге 15% мирового населения испытывал голод.

В 2007 – 2008-е годы на мировом рынке многие сельхозпродукты подорожали. Например: кукуруза – на 31%, соя – 87%, рис – 74%, зерно – 130%. Сегодня лишь 1/5 часть мирового населения, так называемый «золотой миллиард», полностью обеспечен продовольственными товарами и потребляет 50% от общего количества продовольствия. Так, употребляемым в США 300 000 людей продовольствием можно накормить 300 миллионов человек в Индии. По мнению экспертов, мировыми запасами сельхоз продукции возможно обеспечить 12 млрд. человек, а это на 5 млрд. больше настоящего. Причиной появления этих проблем является неправильное распределение продуктов питания, экономическая недостаточность и др. Экономическая статистика ясно показывает, что сельхоз промышленность в сравнении с другими областями экономики неконкурентоспособна, а это приводит к возникновению известных проблем.

В последнее время актуализировались обсуждения вокруг переработки пищевых и продуктовых отходов. В том числе ускоряется и активная деятельность в этой области.

В вопросах продовольственной безопасности важно не только изобилие пищи, но ее качество и гарантированность. Употребление нездоровой и некачественных продуктов питания приводит к инвалидности и разным болезням.

В процессе анализа пб следует использовать общепринятые критерии: - обеспечение внутренней потребности продуктами местного происхождения, а также физическая совместимость продуктов с потребителем; -экономическая соразмерность продуктов питания для населения; -безопасность продуктовой стойкости.

Продуктовая безопасность в Азербайджане выдвигается на первый план. В 2008 – 2015 гг. вопрос о продовольственном обеспечении на душу населения рассматривается как один из приоритетных. Так, в области животноводства ежегодно в среднем 34 млн. крупного и мелкого рогатого скота, птицы прививается за счет бюджета. В последнее время создаются парники за счет местных хозяйственников и зарубежных инвестиций; готовятся местные специалисты, а также приглашаются из-за границы; число лабораторий неуклонно

растет.

В Азербайджане уделяется огромное внимание ко всем областям сельского хозяйства. Так, фермерам топливо продается с 50% скидкой, удобрения приобретаются за 50 -75% от его стоимости. Кроме налога на землю, фермеры свободны от всех остальных налогов и получают по 100 манат за каждый гектар под зерновые.

В последние годы с целью установления уровня радиации, антибиотиков, тяжелых металлов и ГМО в продукции, особенно завозимой из-за границы, оборудованы специальные лаборатории.

Указ Президента Ильхама Алиева от 28 августа 2008 года «Государственная Программа по обеспечению населения Азербайджана продовольствием в 2008 – 2015 гг.» интенсифицировал развитие сельского хозяйства и укрепил гарантированность пб. Он состоит из 5 пунктов: I.Настоящее положение в области продовольственного обеспечения Азербайджанской Республики. II. Цели и обязанности Государственной Программы по надежному обеспечению населения в 2008 – 2015 гг. продовольствием, основные направления государственной политики. III. Основные цели Госпрограммы на 2015 г. IV. Финансовые источники Госпрограммы. V. План мероприятий по проведению в жизнь «Госпрограммы по надежному обеспечению населения Азербайджанской Республики продовольствием на 2008 – 2015 гг.». На протяжении этих лет реализованы основные цели, успешно реализован план мероприятий, 2015-год в Азербайджане был объявлен «Годом сельского хозяйства». Президент Ильхам Алиев так обозначил пб: «Продовольственная безопасность для каждой страны важна, как и энергетическая безопасность. Конечно, ряд продуктов Азербайджан импортирует из других стран, но следует добиваться максимального увеличения внутреннего производства, оберегая себя от чрезвычайных ситуаций. На ввоз некоторых продуктов наложено эмбарго. Словом, будем продолжать процесс обеспечения продовольствием за счет внутренних ресурсов и внутреннего рынка». Важную роль играет эксплуатация новых водных амбаров для орошения посевных площадей. Вопрос продовольственной безопасности аккумулирует в себе такие компоненты, как производство достаточного количества продовольствия для обеспечения населения, реальность производства и обработки, государственная продовольственная стратегия.

Увеличение числа местных производственных фирм и парников, сотрудничество с зарубежными странами свидетельствует о новом периоде в вопросе о продовольственном обеспечении.

Однако следует подходить к этому вопросу и с точки зрения капитала. Их рыночная адаптация создает разные проблемы. В этой части целесообразно применение более инновационных способов. Самая оптимальная методика, на наш взгляд, маркетинговый анализ местного рынка. Именно маркетинг, как считают специалисты, способствует изучению и формированию рынка. Если даже при капитализме сельхоз сфера нуждается в помощи извне, все же она способна развиваться за счет своего рынка.

Четкая политика в области подготовки новой продукции нацеливает на сбор информации и продвижению в данном направлении. А это в свою очередь приводит к поиску новых возможностей и мотиваций для исследовательских групп.

1. Систематизация предлагаемых инновативных идей по развитию пб:

- сбор информации о поступающих новшествах с рынка технологических изменений маркетинговой службы в производственной сфере, средств торговли, реальных потребителей (спрос, предложение, реклама);

- целевые рынки и их склонность к долговременному использованию;

- потенциальные возможности отношения производства продукции и ее присвоения, степень и размер определения риска;

- выбор уже установленных идей и формирование идей по новым продовольствиям;
- определение рентабельности, технологической общности традиционной и новой продукции;
- определение действенности идеи и практичности реализации;
- разработка аналитико – маркетинговой программы по эффективности новой продукции;
- при проектной реализации идеи разработка технических параметров продукции;
- технико – экономическая характеристика продукции, оценка качества и производственных особенностей;
- оценка потенциальной рыночной востребованности и объема продаж;
- производственные и усвоенные затраты, сроки самоокупаемости;
- объем затрат на производство новой продукции: технология, машины и оборудование, сырье и материалы, кадры, финансы;
- сроки присвоения нового продукта и выхода на рынок;
- подготовка маркетинговой программы по новой продукции.
- рентабельность и оценка;

2.Создание новой продукции:

- путем распределения обязанностей по отделениям фирмы подготовка конкретной программы по расширению новой продукции;
- определение наименования товара и его товарного знака, упаковочной маркировки.
- создание образцов и проведение технических испытаний (экологическая чистота, проверка безопасности, невредность и т.д.);

3.Рыночное тестирование:

- ограниченнорыночное тестирование с учетом цены и других коммерческих показателей сроком не менее 3 месяцев;
- выбор оптимального рыночного канала реализации;
- организация технического обслуживания.
- отбор рекламных средств и методов;

4.Принятие решения о внедрении продукта в массовое производство на базе его маркетинговой программы отражает следующее:

- коммерческое обоснование новшеств: объем продаж, рентабельность продукции, степень удовлетворения спроса и потребления, каналы и методы продажи, наличие опыта по продаже данного типа продукции, стабильность в отношениях покупателя и производителя;
- использование существующего потенциала, ресурсов и специализированных кадров;
- финансовые возможности: объем инвестиций, вложенных в массовое производство и продажу;
- соответствие госстандарту по показателям и продаже продукции в стране;
- источники финансирования и прогнозируемые итоги;
- выгода или потери в отчетный период;
- гарантия патента на новшество, изобретение.

5. Маркетинговая программа по новой продукции в качестве критерия реализации целей фирмы используется в оценке его внедрения. Это следующие критерии:

- изменения в реализации остального товара в связи с внедрением новой продукции;
- объем продажи новой продукции;
- оценка сроков получения прибыли в производстве нового товара.

Внедрение любой аграрной продукции в рынок эффективно в результате его соответствия этим процедурам. В нашем исследовании формируется банк статистических показателей для аграрного производства по всем пяти разделам для определения как существующих, так и предполагаемых результатов по выдвинутой теме.

Литература:

1. İqtisadi nəzəriyyə. Bakı – 2001.
2. Ф. Котлер; Г. Армстронг; Дж. Сондерс; В. Вонг: Основы маркетинга. Вильямс. 1999.
3. İ.H.Aliyev. Aqrar sahə modernləşmə dövründə. Bakı. 2009.
4. İ.H.Aliyev. Milli iqtisadiyyat və Aqrar sahənin İnkişaf problemləri. Bakı. 2009.
5. İ.H.Aliyev; Ş.Ə.Məmmədova. Aqrar sahənin inkişafının əsas maliyyə mənbələri. Bakı. 2007.
6. http://senaye.gov.az/az/normative_programs/food_safety

Seimur Akhmedov

Abstract

The article of S.Ahmadov entitled «Innovative developing ways of agro – processing industry» deals with mechanisms of connection between food safety and wholesale market and marketing also, author writes development indicators of agro – industry and sales organization of agricultural products.

Keywords: agrarian sphere, good safety, marketing

1100 აბრარული და ბიოლოგიური მეცნიერებები (ყველა)

ლეილა ბედიანიძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ვაზის ფილოქსერაგამძლეობა

უძველესი დროიდან საქართველო ცნობილია, როგორც მევენახეთა და მეღვინეთა ქვეყანა. საქართველოსათვის ვაზს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მიუხედავად მრავალი გადავლილი ქარტახილისა, დღემდე მოაღწია ვაზის უნიკალურმა, ენდემურმა ჯიშებმა. სწორედ ამ ჯიშების გადარჩენა, გამრავლება და აღორძინება განაპირობებს დღეს-დღეობით მეღვინეობა-მევენახეობის განვითარებას.

ამჟამად მსოფლიოში 10 ათასამდე ვაზის ჯიშია, მათ შორის 500-ზე მეტი – ქართული. საქართველოს ვაზის სტანდარტულ სორტიმენტში შეტანილია 41 ჯიში, აქედან 27 ტექნიკური (საღვინე) ჯიშია, 14 – სუფრისა. გადასამუშავებლად იყენებენ მთელი ფართობიდან მიღებული მოსავლის 96-97%-ს: ხოლო სასუფრედ – 3-4%-ს. ვაზის ჯიშებიდან უფრო გავრცელებულია რქაწითელი – 55%, ცოლიკოური – 10,2% ჩინური – 7%, საფერავი – 4%, კახური მწვანე – 3,3%, გორული მწვანე – 2,1%. დანარჩენი ჯიშები შედარებით მცირე ფართობზეა.

საქართველოში ვენახის ფართობითა და ყურძნის წარმოებით პირველ ადგილზეა კახეთი, აქ გაშენებულია რესპუბლიკის ვენახების მთელი ფართობის 44%. მეორე ადგილზეა იმერეთი (შესაბამისად 19-26%), მესამეზე – ქართლი (12-15%). დანარჩენი ზონების ხვედრითი წონა შედარებით მცირეა. მევენახეობის შემდგომი განვითარებისათვის საჭიროა თითოეული ზონისა და მიკროზონისათვის სტანდარტული და განსაკუთრებით უნიკალური ვაზის ჯიშების გეგმიანი გაშენება.

შესაბამისად დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მავნებლებთან ბრძოლას, რომლებიც იწვევენ ვაზის დაავადებებს, გასული საუკუნის მეორე ნახევარში განსაკუთრებული ყურადღება იქნა გამახვილებული ვაზის ფილოქსერაზე, რომლის სამშობლოც ამერიკა ითვლება იგი ამერიკიდან ევროპაში შემოსულ გემებს შემოჰყა და სრულიად გაანადგურა ვენახები. მსოფლიო მასშტაბით იმ პერიოდისათვის 6 მილიონამდე ჰექტარი ვენახი განადგურდა (ბათიაშვილი, დეკანოიძე, 1974, 274.)

თუმცა, ფილოქსერის პრობლემა ბოლომდე არ გადაჭრილა: როგორც ცნობილია, იგი ახლაც ჩნდება მსოფლიოს ბევრ მხარეში, უფრო საგანგაშოა ახალი ფილოქსერის გამოჩენა, რომელიც მანამდე გამძლე ვაზების ფესვებსაც ანადგურებს...

ფილოქსერა მონოფაგი მავნებელია, მას მწუწნი პირის ორგანო აქვს, აზიანებს ვაზის ფესვთა სისტემას, რის შედეგადაც წყდება მცენარეში საკვების მიწოდება და სუსტდება მისი ზრდა-განვითარება. ხშირად მცენარე ხმება. (ალექსიძე, 2014, 6.) ფილოქსერა არის ორგვარი – ფესვისა და ფოთლის, მათი ზრდასრული ფორმა მოყვითალო-მომწვანო სიგრძით 1,2–1,5 მმ. ფილოქსერა კვერცხებს დებს ვაზის შტამბზე-მის ქერქში, გაზაფხულზე კვერცხიდან იჩეკება მატლი, მას დამფუძნებელი ეწოდება, მატლს ჯაგრისიანი ხორთული აქვს, იგი ამერიკული ვაზის ფოთლების ქვედა მხარეზე აჩენს გალებს-მურკებს. მატლი იჩეკება 14 დღეში, მოკლე ხორთუმით, შემდეგ იგი დებს 200–600 ცალამდე კვერცხს, საიდანაც იჩეკება მეორე თაობის მატლები, რომლებიც სახლდებიან ფოთლებზე, მათგან ნაწილი – გრძელხორთუმიანები გადადის ნიადაგში და აზიანებს ვაზის ფესვებს. ფოთლის ფილოქსერის მეორე თაობა იძლევა,

როგორც ფოთლის, ისე ფესვის ფილოქსერას. ერთ წელიწადში ფილოქსერა იძლევა შვიდ გენერაციას, მათგან პირველი თაობა ყველა ფოთლისაა, მეშვიდე კი ყველა ფესვისა, მეორედან მეექვსე გენერაციის ჩათვლით, მათი ოდენობის შერეული რაოდენობაა.

ფოთლის ფილოქსერა საძირე ვაზის ჯიშებში ფოთლებზე გალებს-მეჭექებს აჩენს, (სურ.N.1) რაც მეტია მისი რაოდენობა, მით მეტად ირღვევა ფოთლის შემადგენლობა და ასიმილაცია ვერ მიმდინარეობს ნორმალურად, რითაც ფილოქსერაგამძლე სადედეში ხარისხოვანი ლერწის გამოსავლიანობის პროცენტი კლებულობს. (გეგეშიძე, 1974, 14-15)

სურ.N.1

გალები ფოთლის ქვედა მხარეზე.

მთელი რიგი თაობების შემდეგ წარმოიქმნება ფორმები, რომლებიც ფესვებზე გადაცოცდება – მწერის შემდგომი, ასევე პართენოგენეტიკური გამრავლება ხდება ვაზის მიწისქვეშა ნაწილში. მომდევნო წელს მორიგ თაობაში ჩნდება მატლები, რომლებიც მიწიდან ამოდიან და ფრთიან მდედრებად გადაიქცევიან(სურ N.2). ისინი დებენ კვერცხებს, რომლიდანაც კვლავ იჩეკებიან როგორც უფრო მდედრები, ისე უფრო მამრები. განაყოფიერების შემდეგ მდედრი დებს კვერცხს, რომლიდანაც გამოზამთრების შემდეგ იჩეკება საწყისი მდედრი და ციკლი კვლავ მეორდება. ამასთანავე, დაზიანებული ვაზი, როგორც წესი, არ კვდება, რამდენადაც, ფესვებზე წარმოიქმნება დამცავი ქსოვილი, ბუგრის ფოთლოვანი თაობა კი ყურძენს დიდ ზიანს არ აყენებს.

სურ. N.2

ფილოქსერას განვითარება.

ევროპულ ყურძენზე გამრავლებისას, ფილოქსერის ცხოვრების ციკლიდან ვარდება სქესობრივი სტადია – მწერების რიცხოვნობა იზრდება მხოლოდ და მხოლოდ მიწის ქვეშ პართენოგენეტიკური გამრავლების ხარჯზე. ეს იმის გამო ხდება, რომ ევროპული ყურძენის ფოთლები ფილოქსერისთვის ნაკლებ ვარგისიანია საჭმელად და ბუგრის ფოთლოვანი ფორმები მასზე ვერ ცოცხლობენ. ევროპული ვაზის ფესვებს კი, სამწუხაროდ, ფილოქსერის იერიშთან შეწინააღმდეგების უნარი არ გააჩნია.

ფილოქსერა იკვებება ვაზის წვრილი მზარდი ფესვებით და თავისი ხორთუმიტ შიგნით უმზაპუნებს ნივთიერებას, რომლისგანაც ფესვებზე სიმსივნეები – გალები წარმოიქმნება. მათ ჩიტის თავის ფორმა აქვთ და ნოდოზიტებს უწოდებენ. (სურ. N. 3) (ალექსიძე, 2014, 7.)

სურ. N. 3

ნოდოზიტები

სურ. N. 4

ტუბეროზიტები

ეს დასიებული ადგილი შეიძლება უფრო გაიზარდოს თუ ნაკბენები ახლოსაა ერთმანეთთან, ფესვის ეპიდერმისი სკდება. ფესვის შიდა ნაწილი აგვისტოში ან სექტემბერში ხმება ან ღპება.

ნოდოზიტები არ არის ძლიერ საშიში რადგან იგი აზიანებს მხოლოდ ფესვის ბოლო ნაწილს, უმეტესად დაზიანებული ადგილის ზემოთ ჩნდება ფესვის მეორადი ბუსუსები, რომლებიც დაღუპული ნაწილების ფუნქციას ასრულებენ. აღსანიშნავია ის, რომ ევროპული ვაზის ფესვზე ნოდოზიტები უფრო მეტი რაოდენობითაა, ვიდრე ამერიკულზე.

ვაზისთვის უფრო დიდი ზიანი მოაქვს მოზრდილი ფესვების დაზიანებას. ფილოქსერის მიერ დაზიანებული ადგილი სივდება, იკოჭრება და წარმოიქმნება ე.წ. ტუბეროზიტები. (სურ. N. 4) (ბათიაშვილი, დეკანოიძე, 1974, 275.)

ზოგადად ტუბეროზიტების წარმოქმნა ხდება ფესვის იმ ნაწილში, რომელშიც უკვე დამთავრებულია სიგრძივი ზრდა და ფესვის განვითარება გადადის სისქით ზრდაში, ამიტომ მცენარე ცდილობს დაუყოვნებლივ შექმნას საფეევის ფენა და დაიცვას თავი ტუბეროზიტებისაგან, თუ ეს თავდაცვა ძლიერია და გაუძლო დაზიანების გავლენას ვაზი გადარჩება, თუ არა და დაზიანებული ქსოვილი მრავლდება, ეპიდერმისი სკდება, შიდა ნაწილი თანდათან იშლება და დაზიანების ქვევით მდებარე მათელი არე ღპობას იწყებს, ვაზი ვეღარ საზრდოობს და იღუპება.

ამერიკული ვაზი უფრო ძლიერია იმით რომ შეუძლია საფეევი ფენების სწრაფი და დიდი რაოდენობით წარმოქმნა ვიდრე ევროპულს, ამიტომაც ევროპულ ვაზს არ შეუძლია მწერის მიერ დაზიანებული ადგილების გადარჩენა. დაზიანებული ვაზი ხმება ფილოქსერა კი მკვდარი ვაზიდან მაშინვე ცოცხალზე აცოცდება.

ფილოქსერა ზამთრის ყინვებისადმი მგრძობიარეა, თუ ნიადაგის ზედა ფენა გაიყინა, ან გრუნტის წყალმა ნიადაგის ზედაპირთან ახლოს ამოიწია, ფილოქსერის კოლონიები იღუპებიან.

ჩრდილო რაიონებში ფილოქსერის განვითარება შეზღუდულია, რადგან თბილი თვეები მცირეა, მის განვითარებას აფერხებს აგრეთვე მაღალი ტემპერატურაც. ნოტიო და სილა ნიადაგებშიც ფილოქსერა ვერ ვითარდება, რადგან მისი მოძრაობა გამწვანებულია.. ფილოქსერა ვრცელდება ქარით, ნიაღვრებით, ვენახის მორწყვით, ფეხსაცმლით, ტანსაცმლით, ნიადაგის დამამუშავებელი იარაღებით და სხვა.

ფილოქსერასაგან თავის დაცვა სხვადასხვა მეთოდით ხდება. მაგალითად, ფესვის ფილოქსერასაგან დაცვის მიზნით გამოიყენება ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირე, რომელზეც

ემყნობა ევროპული ჯიშის ვაზის რქები, ნამყენი ვაზის გამოყვანით დასტურდება ამერიკული ვაზის ფესვებისა და ევროპული ვაზის ფოთლის ფილოქსერასადმი გამძლეობა. ამ თვალთახედვით ვაზს ორივე ფორმის ფილოქსერასაგან ვიცავთ.

ფილოქსერასადმი ყველაზე უფრო გამძლე ამერიკული ვაზის ჯიშებია: ბერლანდიერი x რიპარია, 420 ა და 420 ბ, ხოლო ქართულიდან (შედარებით) ციცქა, ჩინური, რქაწითელი და მწვანე. მეტად სუსტია საფერავი, კრახუნა და სხვა. (ალექსიძე, 2014, 7.)

აგროტექნიკური მეთოდებიდან მნიშვნელოვანია რომ სადედეში ადრე გაზაფხულზე კვირტების გაშლამდე ვაზს მიწის 12–15 სმ კოკოლები უკეთდება, ეს ღონისძიება ისე უნდა ჩატარდეს, რომ არც ერთი ვაზი არ დარჩეს კოკოლის გარეშე, რადგან ასეთ ვაზზე გაზაფხულზე ფოთლის პირველი ფილოქსერა ჩნდება, რომელიც შემდეგ მრავლდება და მთელ სადედეს ედება.

ფოთლის ფილოქსერის წინააღმდეგ ვაზის სადედეში გამოიყენება პრეპარატები: ბი–58, ახალი 0,1–0,2 %, კარატე 0,03–0,04% ან სხვა კონტაქტური თუ სისტემური მოქმედების პრეპარატები.

სადღეისოდ, აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს, ექსპედიციური გადამოწმების ჩატარება იმისათვის თუ რა მდგომარეობაა ქვეყანაში ვაზის ფილოქსერაგამძლეობასთან დაკავშირებით და ამავე დროს მნიშვნელოვანია მყნობის აუცილებლობას დადასტურება.

ლიტერატურა:

1. ალექსიძე გ. (2014): მცენარეთა დაცვა. თბილისი;
2. ბათიაშვილი ირ. (1974): ენტომოლოგია. თბილისი.
3. გეგეშიძე ქ. (1974): ვაზის ფესვის ფილოქსერაგამძლეობის საკითხის შესწავლისათვის. თბილისი;
4. /ka.wikipedia.org/. wiki/მევენახეობა;
5. www.moa.gov.ge. ვაზის მავნებლები, დაავადებები და მათ წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებები. 2015. თბილისი.
6. www.elkana.org.ge ვაზის მწვანე ოპერაციები

Leila Bedianidze

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Vine's Phylloxera Resistance Abstract

From ancient time Georgia is known as vine-growers and wine- makers' country. That's why pest control against Phylloxera, which causes vine's disease, is essential as it destroyed a huge area of vine culture last century. Struggling against this disease has not lost its importance yet. Based on this consumption we would say that it is important to carry an expeditionary checking for establishing the real picture of vine's condition in the country. This action will serve to confirm the necessity of inoculation of vine in the future.

key words: phylloxera, gallis, tuberosa, nodosits, aphid, strain.

საკვანძო სიტყვები: ფილოქსერა. გალები. ტუბეროზიტები. ნოდოზიტები. ბუგრი. შტამი.

ლალი ელანიძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი
მარიამ ხოსიტაშვილი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

მცენარეული ნედლეულის მეორადი რესურსი (ნარჩენი), როგორც ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების მდიდარი წყარო

კვებისა და გადამამუშავებელ მრეწველობაში, როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და გადამწყვეტ ფაქტორს წარმოადგენს ნედლეული. კვების მრეწველობის საწარმოებში პროდუქტის წარმოებისათვის ნედლეულის ათვისება 100%-ით ვერ ხერხდება, გამოიყენება მისი მხოლოდ 15-30 %, დანარჩენი კი მიდის ნარჩენში, რომელიც თავის მხრივ შეიცავს დიდი რაოდენობით ვიტამინებს, მიკროელემენტებს, ფენოლურ ნაერთებს, ცხიმებს, ცილებს, უჯრედის და სხვა მეტად სასარგებლო და ადამიანის ჯანმრთელობისთვის მნიშვნელოვან ბიოლოგიურად აქტიურ ნივთიერებებს (Шепель, 2006, 10).

მცენარეული ნედლეულის მეორადი რესურსის გადამამუშავება ისეთი ღირებული პროდუქტების წარმოების საშუალებას იძლევა, როგორცაა პოლიფენოლების შემცველი კონცენტრატები, წიპწის ზეთი, ეთილის სპირტი, უალკოლო და ნაკლებალკოჰოლური სასმელები და სხვა საკვები, კოსმეტიკური და ფარმაცევტული დანიშნულების პროდუქტი.

20-25 წლის წინ მეღვინეობის წარმოების ნარჩენები გამოიყენებოდა მხოლოდ როგორც ნიადაგის გასამდიდრებელი საშუალება, გადამამუშავებული ყურძნის მარცვლის კანი და კლერტი -პირუტყვის საკვებად, ხოლო გამშრალი და დაფქული ყურძნის წიპწა გამოიყენებოდა ცხოველებისათვის კომბინირებულ საკვებად.

21-ე საუკუნეში მცენარეული ნედლეულის მეორადი რესურსი, რომელიც წარმოადგენს ბიოლოგიურად აქტიური ნუტრიენტების მდიდარ წყაროს, დიდ როლს თამაშობს სამედიცინო, ფარმაცევტული, სამრეწველო, ეკოლოგიური, სასაქონლო და ენერგეტიკული პრობლემების გადაწყვეტაში. მეორადი ნარჩენებიდან ფენოლური ნივთიერებების, ლიპიდების, მინერალური ნივთიერებების, ლიგნანის და სხვა ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების გამოყოფა შესაძლებელი გახდა ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებით. დღევანდელ ეტაპზე საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისთვის და წინსვლისთვის, დიდი მნიშვნელობა აქვს არსებული რესურსების რაციონალურად და ეფექტურად გამოყენებას.

მცენარეული ნედლეულის მეორად რესურსებში სხვადასხვა კლასის ნივთიერებებს შორის, როგორცაა ლიპიდები, ლიგნანი, მინერალური ნივთიერებები, ვიტამინები, მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ფენოლურ ი ნაერთები. ფენოლური ნაერთები ამჟღავნებენ სხვადასხვა სახის ბიოლოგიურ აქტივობას, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია მათი ანტიოქსიდანტური თვისებები.

ბოლო წლების განმავლობაში პროანტოციანიდინების ბიოლოგიური

აქტივობა მრავალი მეცნიერული კვლევებით იქნა დადასტურებული. ისინი ხასიათდებიან მაღალი ანტიოქსიდანტური აქტივობით. სტატისტიკური მონაცემებით, ევროპულ ქვეყნებში ბიოფლავონოიდების ყოველდღიური მოხმარების დოზა მცენარეული საკვებიდან შეადგენს 1,5გ, რომელშიც ყველაზე დიდ ნაწილი პროანტოციანიდინებია (Kuhnau, 1976, 11). პროანტოციანიდინების ხანმოკლე მიღებაც კი გამაჯანსაღებლად მოქმედებს სისხლძარღვთა სისტემის ფუნქციონირებაზე. პროანტოციანიდინების მოქმედების ეფექტი გულისხმობს სისხლძარღვების გაფართოებას, ტრომბოციტების აგრეგაციის შემცირებას, დაბალი სიმკვრივის ლიპოპროტეინების დაქვეითებას და მათი მგრძობელობის შემცირებას დაჟანგვისადმი, რომელიც ანთებით პროცესებთან არის დაკავშირებული. პროანტოციანიდინებს შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ ონკოლოგიური დაავადებების დროს მიმდინარე პროცესებზე (Beecher, 2004, 2).

Schlesinger-ის და თანაავტორთა მიერ დადგენილია პროანტოციანიდინების მიერ ვირუსული ინფექციების შესუსტება და გავრცელების შემცირება (Schlesinger M, Weiss EI, Hochman N, Ofek I, Zakay-Rones Z., 2003, 140). დადგენილია ოლიგომერული პროანტოციანიდინების ანტიოქსიდანტური, ანტიბაქტერიული, ანტივირუსული, ანტისიმსივნური, ანტიანთებითი და ანტიალერგიული მოქმედება. პროანტოციანიდინებს შესწევთ სისხლძარღვების გაფართოების, ლიპიდური ზეჟანგური დაჟანგვის ინჰიბირების, კაპილარების გამტარებლობის გაზრდის უნარი (Fine, 2000, 144). ექსტრაქტი, რომელიც მზადდება *Vitis vinifera*-ას ყურძნის წიპწისგან, შეიცავს 92-95% ოლიგომერულ პროციანიდინებს (ოპც) (Poonam Arora, S. H. Ansari, Iram Nazish, 2010, 178. (Wholehealthmd.com, 2000, ამერიკელ იოვაციურ ტექნოლოგთა კორპორაცია, ბოტანიკოსთა კავშირი 2000).

დადგენილია , რომ კატექინების შემცველობა კლერტში შეადგენს 0,7-3,5%, კანში-0,3-4,3%, ხოლო წიპწაში 2-3 %-ის ტოლია. თანაბარი სიმწიფის მქონე 15 სხვადასხვა ჯიშის წითელი ყურძნის შედარებისას აღმოჩნდა, რომ კატექინების და პროანტოციანიდინების საერთო რაოდენობა შეადგენს 414- 2593 მგ/კგ. (Singleton, 1994, 259).

ლალი ელანიძის და თანაავტორთა მიერ, დადგენილია, რომ ვაზის ანასხლავის სპირტიან ექსტრაქტში იდენტიფიცირებული ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერების, ლიგნანის α - კონიდენდრინის ანტირადიკალური აქტივობა (ეპმრ) მეთოდით შეადგენს 35%-ს (Эланидзе, Бежуашвили, Окруашвили, 2012, 117).

ავტორების მიერ ლალი ელანიძე და სხვ., დადგინდა საფერავის კლერტის, როგორც საწარმოო ნარჩენის, მდიდარი ფენოლური შედგენილობა. კახეთის რეგიონში საფერავის კლერტის ადგილგავრცელების მიხედვით (ახაშნის, კარდენახის, ქინძმარაულის, ნაფარეულის, წინანდლის) ფენოლური ნაერთებით ყველაზე მდიდარი აღმოჩნდა ახაშნის და კარდენახის საფერავის კლერტი. ფენოლურ ნაერთებს შორის დომინირებს პოლიმერული პროანტოციანიდინები. საფერავის კლერტის ფენოლური ნაერთებიდან პირველად იდენტიფიცირდა დაბალმოლეკულური, ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერება აცეტოვანილონი (პონიგინი), რომლის ანტირადიკალურმა აქტივობამ (ეპმრ) მეთოდით შეადგინა 33% (Elanidze, Bezhuashvili, Okruasvili, 2013, 73).

პონიგინის ბიოლოგიური აქტივობა გამოიხატება მისი ანტიოქსიდანტური,

ანტიანთეპითი და ანტირევმატიული ეფექტით. ამასთანვე სუპეროქსიდური რადიკალის ძირითადი წყაროს - (NADPH)-ოქსიდაზის ინჰიბიტორული თვისებებით და სხვა სამედიცინო კვლევებით დადასტურებულია (NADPH)-ოქსიდაზის აქტიური მოქმედებით წარმოქმნილი სუპეროქსიდური რადიკალის მავნე ზემოქმედება და ისეთი დაავადებების გააქტიურება, როგორც არის იშემიური ინსულტი, თავის ტვინში სისხლის მიმოქცევის მოშლა, ალცგეიმერის და პარკინსონის დაავადებები. მკვლევარები მიუთითებენ პონიცილის გამოყენების ეფექტურობაზე აღნიშნული დაავადებების სამკურნალოდ და საპროფილაქტიკოდ (Simonyi, Serfozo, Lehmid, 2012, 2183).

თანამედროვე გამოკვლევების შედეგებით დადასტურებულია, რომ ციტრუსებში შემავალი ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებები აძლიერებენ იმუნურ სისტემას, აწესრიგებენ ნივთიერებათა ცვლას, ხელს უწყობენ ორგანიზმის ზრდა-განვითარებას და აფერხებენ ან სრულიად აჩერებენ ანთებით პროცესებს, ასევე, პათოგენური აგენტებისა და კიბოს უჯრედების გავრცელებას ორგანიზმში. ციტრუსების შემადგენლობაში შემავალი ვიტამინი C მიეკუთვნება ე.წ. ანტიოქსიდანტებს, რომელიც იცავს უჯრედებს თავისუფალი რადიკალებისაგან და ხელს უწყობს ქოლესტერინის დაშლას. ის შესანიშნავად წმენდს ორგანიზმს და ანელებს დაბერების პროცესს. საგულისხმოა, რომ ციტრუსების ქერქში მეტია C ვიტამინი, ვიდრე რბილობში.

ციტრუსების ქერქის შემადგენლობაში შედის ასევე ვიტამინი P. იგი ხელს უწყობს სისხლძარღვების ფუნქციის ნორმალიზებას, აუმჯობესებს გამტარებლობას, სტრუქტურას და ელასტიურობას, იცავს მათ სკლეროზული დაზიანებისაგან და განაპირობებს სისხლის წნევის ნორმალიზებას. ციტრუსების ბიოფლავონოიდები ავლენენ ანტიანთებით, ანტიალერგიულ მოქმედებას, აფართოებენ სისხლძარღვებს, ახასიათებს შემუპების საწინააღმდეგო და მსუბუქი ანტისპაზმური მოქმედება (<http://www.medportal.ge/pg2.php?Id=8058&act=newsarch&catId=49&act2=full>) (სამედიცინო სიახლეები, 2014)

ციტრუსოვანთა წვენების წარმოების დროს მეორადი ნედლეულიდან - გამონაწნებისგან, შესაძლებელია P ვიტამინის და დიეტური კვების პროდუქტების მიღება (Соколов, Бискинд, Мартин, Сейлор, 1957, 20).

ჯანმრთელობისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ციტრუსოვანთა ეთერზეთებს, რომელიც დადებითად მოქმედებს ნერვულ სისტემაზე, ასტიმულირებს კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის მუშაობას, ამჟღავნებს ანთების საწინააღმდეგო, მასტიმულირებელ, ტკივილგამაყუჩებელ თვისებებს, ეხმარება ორგანიზმს ებრძოლოს ქრონიკულ დაღლილობას, ანტისეპტიკური თვისებების გამო, ეთერზეთები ეფექტურია კანის სოკოვანი დაავადებების დროს .

ნაყოფის პექტინოვანი ნივთიერებები ეფექტური და უვნებელი ბუნებრივი დეტოქსიკანტებია. ციტრუსოვანთ კანისაგან დამზადებული პექტინი ხელს უწყობს ორგანიზმიდან მძიმე ლითონების, რადიონუკლეოიდების, ნიტრატების და სხვა ტოქსინების გამოდევნას. პექტინი ამცირებს შაქრის შემცველობას დიაბეტით დაავადებული ავადმყოფის სისხლში (Лазарева, Меньшиков, 1999, 37).

მეორადი რესურსების გადამუშავება ისეთი ღირებული პროდუქტების წარმოების საშუალებას იძლევა, როგორცაა ბიოლოგიურად აქტიური დანამატები,

მაგ. ბად-ი“ მეგაპრო“, „პიკნოგენოლი და სხვ. (ელანიძე, 2013, 33).

ყურძნის წიპწისგან დამზადებული და კაფსულებში მოთავსებული ბად-ი „პიკნოგენოლი“ ანუ OPC-95+. OPC+ წარმოადგენს ძლიერი მოქმედების ბუნებრივ ანტიოქსიდანტს, რომელიც პროანტოციანიდინებისა და რეზვერატროლისგან შედგება. ყურძნის წიპწის ექსტრაქტის დასამზადებლად კატეჩინებს და პროანტოციანიდინების გამოწვლილვის მიზნით, ნედლეულად გამოიყენება მეღვინეობის მეორადი პროდუქტი- დურდო (Alonso, Bourzeix, & Revilla, 1991, 545). 1997 წელს, ყურძნის წიპწის ექსტრაქტი ამერიკაში აღიარეს შვიდ საუკეთესო ბუნებრივ ექსტრაქტებს შორის (Blumenthal, 1998, 4).

ბად-ი პიკნოგენოლი, როგორც ძლიერი ანტიოქსიდანტი, სასარგებლოა ისეთი დაავადების სამკურნალოდ, როგორცაა გულსისხლძარღვთა, ენდოკრინული (დიაბეტი და სხვ.), სახსრების ქრონიკული და მწვავე დაავადებებისას (როგორც ანტიანთებითი), ჰეპატიტის, პანკრიატიტის და წყლულოვანი კოლიტის დროს. პიკნოგენოლი ასევე გამოიყენება ცენტრალური ნერვული სისტემის კომპლექსური მკურნალობისას, ვინაიდან იგი აუმჯობესებს სისხლძარღვებში სისხლის მიმოქცევას. ონკოლოგიაში პიკნოგენოლს იყენებენ ქიმიური და სხივური თერაპიის დროს ორგანიზმის გამაახალგაზრდავებელ და კანის სტრუქტურის გასაუმჯობესებელ სამკურნალო კურსის შემადგენლობაში, ასევე წარმოადგენს წონის კორექციის პროგრამის შემადგენელ ნაწილს (ელანიძე, 2013, 34).

ბად-ი „მეგაპრო“ წარმოადგენს წითელი ყურძნის წიპწისგან დამზადებულ მაღალი აქტივობის მქონე ბიოანტიოქსიდანტს. პეროქსიდული ჟანგვითი პროცესების დროს, „მეგაპრო“ აინჰიბირებს თავისუფალ რადიკალებს და ამით ამცირებს უჯრედების დაზიანებას, ავლენს ანტიალერგიულ, ანტიანთებით, ანტისიმსივნიურ მოქმედებას. „მეგაპრო“ ხელს უწყობს ტოქსინების და შლაკების გამოყოფას, სტაბილიზაციას უკეთეს უჯრედულ მემბრანას და ანელებს უჯრედული დაბერების პროცესს. აღნიშნული პროდუქტი შეიცავს ოლოგომერულ პროანტოციანიდინების კონცენტრატს, რომელიც აღმოჩენილია, აღწერილია და აპრობირებულია ფრანგი მეცნიერის პროფესორ ჯეკ მასკულიერის მოერ (ელანიძე, 2013, 35- 36).

ამგვარად, ჩატარებული კვლევები და ლიტერატურული მონაცემები ადასტურებენ, რომ მცენარეული ნედლეულის მეორადი რესურსი შეიცავს ადამიანის ჯანმრთელობისთვის მნიშვნელოვან ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების მდიდარ სპექტრს, რომლის რაციონალური გამოყენება ღირებული პროდუქტების წარმოების საშუალებას იძლევა, როგორც სამკურნალო-პროფილაქტიკური, ფარმაცევტული, კოსმეტიკური, სამრეწველო ისე ეკოლოგიური თვალსაზრისით.

ლიტერატურა:

1. ელანიძე ლ. (2013): ყურძნისული წარმოშობის ბიოლოგიურად აქტიური კვებითი დანამატის „Georgian Vitae rimas XXI“ ტექნოლოგია . სასურსათო ტექნოლოგიის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი. იაკობ გოგებაშვილის სახ. თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თელავი.
2. Лазарева Е.Б., Меньшиков Д.Д. (1999). Опыт и перспективы использования пектинов в лечебной практике. АНТИБИОТИКИ И ХИМИОТЕРАПИЯ, 1999-N2, стр. 37-40. <http://nature.web.ru/db/msg.html?mid=1177626&uri=index2.htm>

3. Соколов В., Бискинд М., Мартин У., Сейлор К. (1957): О терапевтическом использовании биофлавоноидов цитрусовых. Сборник. биофлавоноиды и проницаемость капилляров. Изд – во Иностранная литература, 198.
4. шепель О.В., Ветров А.П. (2006): Экономико-Экологические аспекты переработки вторичных иатериальных ресурсов// Кубанский гос. технологический университет. Известия вузов. Пищевая техноггия, №5. 10-12.
5. Эланидзе Л. Д., Бежуашвили М. Г., Окруашвили Д.Ш. (2012): Биологически активные стильбеноиды и лигнаны в экстракте обрезков виноградной лозы// Georgian Engineering News, No. 2 (vol. 62), pp. 115-118
6. Alonso, E., Bourzeix, M. &Revilla, E. (1991): Suitability of water-ethanol mixtures for the extraction of catechins and proanthocyanidins from *Vitis vinifera* ceeds contained in a winery buproduct. *Seed Sci. Technol.*, 19(3). 545-552 [abstract].
7. Beecher R. (2004): Foods and Nutrition Consultant, Lothian, Maryland, USA Proanthocyanidins: Biological Activities Associated with Human Health. [Archives of Physiology and Biochemistry](#) (Impact Factor: 1.76). 01/2004; 42(s1):2-20.
8. *Blumenthal, M. ed. (1998): The Complete GermannCommision E Monographs: Therapeutic Giude to Herbal Medicines. Austin, Texas, American Botanical Council, p12.*
9. Elanidze, L D. Bezhuashvili, M. G. Okruashvili. D. Sh. (2013): Identifikation of acetovanillone (apocynin) from water-ethanol extract of the stem of saperavi vine variety// ‘Annals of Agrarian Science’, vol. 11, № 2, pp. 71-74
10. Fine A.M. (2000): Oligomeric proanthocyanidincomplexes: history, structure, and phytopharmaceutikalapplikations//Altern. Med. Rev. Vol. 5, N 2. P. 144-151.
11. Kuhnau J. (1976): he flavonoids. A class of semi-essential food components: their role in human nutrition //World Rev. Nutr. Diet. Vol. 24, N1.P. 117-191.
12. Poonam Arora, S. H. Ansari, Iram Nazish (2010) Bio-Functional Aspects of Grape Seeds-A Review International Journal of Phytomedicine 2 (2010) 177-185 <http://www.arjournals.org/ijop.html>
13. Schlesinger M, Weiss EI, Hochman N, Ofek I, Zakay-Rones Z (2003): Effect of cranberry juice constituents on haemagglutination and infectivity of influenza virus. *Antiviral Res* 57: A82 (Abstract #140).
14. Simonyi A., Serfozo P., Lehmidi TM. et. al. (2012): The neuroprotective effects of apocynin// *Front Biosci (elite ED)*, 4, 2183- 93.
15. Singleton L.T. (1994): Lokalization of procyanidins in grape seeds // *Am. J. Enol. Vitic.* V. 45. p. 259-262.
16. <http://www.medportal.ge/pg2.php?Id=8058&act=newsarch&catId=49&act2=full> (სამედიცინო სახელგებო, 2014)
17. Wholehealthmd.com (2000): Grape seed extract. *Supplements*.

Lali Elanidze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi
Mariam Khositashvili,
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Plant secondary materials (leftovers) as a rich source of biologically active substances.

Abstract

The article reviews important health beneficial and useful biological active substances found in plant materials of secondary resources (deposits) – proanthocyanidins, catechins, lignan α -conidendrin, ponicin, pectic substances, ether oils, vitamin P and C. Secondary resource which contains rich spectrum of biologically active substances have ability to produce the valuable products, such as concentrates of polyphenols, seed oil, ethyl alcohol, alcohol free and low alcohol beverages and other food, cosmetic, pharmaceutical and curative-prophylactic products.

Key words: secondary resource (deposits), biologically active substances, proanthocyanidins, ponicin and biologically active substances.

საკვანძო სიტყვები: მეორადი რესურსი (ნარჩენი), ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებები, პროანტოციანიდინები, პონიცინი, ზად-ები.

С.А. Приплавко, В.Н.

Гавий Нежинский государственный университет имени
Николая Гоголя

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЛИЯНИЯ РЕГУЛЯТОРОВ РОСТА РАСТЕНИЙ НА НЕКОТОРЫЕ ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ РОСТА ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В ОСЕННИЙ ПЕРИОД

Производство зерна с каждым годом приобретает все большее значение в сельском хозяйстве Украины. В последние годы Украина стала одним из значительных экспортеров зерна в мире. В то же время постоянно растет спрос на высококачественное зерно на внутреннем рынке.

В решении продовольственной проблемы важное место отводится внедрению прогрессивных технологий выращивания полевых культур. Над решением проблемы получения стабильно высоких урожаев работают многие ученые [1-4]. Однако полностью решить ее с помощью традиционных подходов практически невозможно. Успехи физиологии, как научной основы растениеводства в фундаментальных вопросах живой материи, изучение отдельных процессов в живой клетке дают основания считать, что полного прогресса в решении этой проблемы можно достичь с помощью регуляторов роста. Их применение дает возможность направленно регулировать важнейшие процессы в растительном организме, наиболее полно реализовать потенциальные возможности сорта, которые заложены в геноме природой и селекцией [5, 6].

На сегодня представлен широкий ассортимент новых регуляторов роста растений. Очевидно, что для применения на практике каждого из новых регуляторов роста необходима не только оценка его физиологической активности по интегральному показателю урожайности культуры, но и изучение влияния этих регуляторов на процессы роста на определенных этапах развития растений. Ведь именно фитогормональной системой определяется характер процессов обмена, перераспределение питательных веществ, накопление биомассы растений в целом и отдельными органами [7, 8].

Из-за этого, возникла насущная необходимость поиска и изучения особенностей применения некоторых экологически безопасных регуляторов роста на самых распространенных сельскохозяйственных культурах.

Цель данной работы заключается в выяснении действия препаратов Агростимулин и Янтарная кислота на динамику некоторых физиологических показателей процессов роста озимой пшеницы сорта Золотоколоса в осенний период.

Полевые исследования проводили на территории учебно-исследовательской агробиостанции Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя в течение 2012-2013 годов. Площадь каждого участка составляла 12 м². Повторность опытов трехкратная. Семена озимой пшеницы сорта Золотоколоса перед посевом выдерживали в растворе Янтарной кислоты (в расчете 0,2 г на 10 л воды) или обрабатывали раствором Агростимулина (10 мл в 10 л рабочего раствора на 1 т семян).

Влияние исследуемых стимуляторов устанавливали в динамике по таким показателям как масса сырого вещества и его прирост, масса сухого вещества и его прирост, процентное содержание сухого вещества в растительной пробе, высота растений и прирост высоты, площадь листового аппарата, чистая продуктивность фотосинтеза.

По результатам проведенных исследований было выяснено, что заметное влияние на прирост массы сырого вещества обнаружили препараты Агростимулин и Янтарная кислота. Они превышали значения контроля после некоторых измерений на 22-87%. В период первого взвешивания на прирост массы сырого вещества лучше влияла Янтарная кислота, которая

превысила действие контроля на 51%. Действие Агростимулина было на уровне контроля. После третьего измерения Агростимулин и Янтарная кислота превысили значение контроля на 22%. Наилучшие результаты были получены при последних взвешиваниях: Агростимулин и Янтарная кислота превысили действие контроля на 87%.

Таблица 1.

Динамика прироста массы сырого вещества при обработке семян озимой пшеницы сорта Золотоколоса синтетическими регуляторами

Вариант	Прирост массы сырого вещества (среднее с 10 растений)							
	02-12.10.12 г.		12-22.10.12 г.		22-01.11.12 г.		01-11.11.12 г.	
	г	%	г	%	г	%	Г	%
Контроль	0.88 ±0.10	100	1.68 ±0.13	100	1.72 ±0.26	100	1.53 ±0.34	100
Агростиму-лин	0.91 ±0.05	103	1.71 ±0.47	102	2.15 ±0.27	125	1.59 ±0.44	104
Янтарная кислота	1.18 ±0.11	134	1.29 ±0.35	77	1.81 ±0.90	105	2.15 ±1.0	141

Из таблицы 1 видно, что только у растений, семена которых инкрустировали Агростимулином, происходит постепенный прирост массы сырого вещества.

Итак, по результатам исследований при обработке семян пшеницы регуляторами роста растений установлено, что такие препараты как Агростимулин и Янтарная кислота имеют выраженное положительное действие как на массу сырого вещества растений озимой пшеницы, так и на ее прирост.

Сухое вещество представлено органическими и неорганическими веществами. Органические вещества – это в основном углеводы, белки и жиры, которые накапливаются в растительном организме. Именно благодаря расщеплению этих веществ образуется значительное количество энергии, необходимой для жизнедеятельности растений [8]. Чем больше процентное содержание сухого вещества в растительной пробе, тем выше морозостойкость растений [9]. Именно поэтому было интересно исследовать влияние стимуляторов роста на этот показатель в динамике.

При изучении влияния синтетических регуляторов на прирост массы сухого вещества после первого измерения положительное действие обнаружил Агростимулин (по сравнению с контролем на 77% больше). Действие Янтарной кислоты превышало действие контроля на 62%. После последнего взвешивания влияние Агростимулина на этот показатель не меняется, а Янтарной кислоты - несколько уменьшается.

Таблица 2.

Динамика прироста массы сухого вещества при обработке семян озимой пшеницы сорта Золотоколоса синтетическими регуляторами

Вариант	Прирост массы сухого вещества (среднее с 10 растений)							
	02-12.10.12 г.		12-22.10.12 г.		22-01.11.12 г.		01-11.11.12 г.	
	г	%	г	%	г	%	г	%
Контроль	0.16 ±0.00	100	0.35 ±0.03	100	0.40 ±0.04	100	0.17 ±0.001	100
Агростиму-лин	0.23 ±0.00	177	0.22 ±0.07	63	0.50 ±0.10	125	0.30 ±0.08	176

Янтарная кислота	0.21 ±0.00	162	0.23 ±0.08	66	0.41 ±0.10	103	0.24 ±0.06	141
------------------	---------------	-----	---------------	----	---------------	-----	---------------	-----

Из таблицы 2 видно, что во всех вариантах до четвертого взвешивания происходит постепенное накопление массы сухого вещества, однако больше всего ее накапливается под влиянием Агростимулина. В частности после третьего взвешивания это прослеживается очень четко. После четвертого измерения наблюдается уменьшение абсолютных показателей во всех вариантах, по сравнению с результатами третьего измерения более чем в 1,5 раза.

Таким образом, полученные результаты дают возможность отметить, что применение исследуемых препаратов позволяет увеличить прирост массы сухого вещества растений озимой пшеницы, поскольку на период последнего взвешивания все они превышали показатели контроля на 18-76%. Благодаря этому растения имеют большую вероятность пережить зимний период за счет накопленных углеводов.

Исследование влияния Агростимулина на показатель процентного содержания сухого вещества в растительном пробе показали, что после второго взвешивания его значение выросло до 17,7%, а после третьего и четвертого - до 15,6 и 18,2% соответственно. Во время последнего взвешивания эффективность действия препарата почти не изменилась (таблица 3).

Таблица 3.

Влияние исследуемых препаратов на процентное содержание сухого вещества в растительной пробе озимой пшеницы сорта Золотоколоса

Вариант	Процентное содержание сухого вещества в растительной пробе									
	02.10.12 г.		12.10.12 г.		22.10.12 г.		01.11.12 г.		11.11.12 г.	
	%	% до контр.	%	% до контр.	%	% до контр.	%	% до контр.	%	% до контр.
Конт-роль	13.79± 0.5	100	14.22± 0.08	100	17.20± 0.16	100	19.12± 0.16	100	17.36± 0.53	100
Агро- стимулин	12.59± 0.8	91	17.70± 1.57	124	15.62± 0.07	91	18.21± 0.17	95	18.35± 0.16	106
Янтарная ки- слота	13.04± 0.11	95	15.23± 0.05	107	16.10± 0.16	94	18.20± 0.13	95	16.26± 0.29	94

Препараты Агростимулин и Янтарная кислота повлияли и на высоту растений (табл. 4). После первого измерения наблюдается незначительное действие обоих препаратов (Агростимулин превысил значение контроля на 10%, а Янтарная кислота - на 6%). После второго измерения наблюдался рост влияния на высоту растений, в частности, Агростимулина - на 15%, а Янтарной кислоты - на 40% по сравнению с контролем. Третье и четвертое измерения показали худшие результаты по сравнению с результатами второго, а во время последнего измерения результаты воздействия Агростимулина и Янтарной кислоты выросли по сравнению с предыдущими до 15% и 21% соответственно.

Таблица 4.

Динамика влияния Агростимулина и Янтарной кислоты на высоту растений озимой пшеницы сорта Золотоколоса

Вариант	Высота растений									
	02.10.12 г.		12.10.12 г.		22.10.12 г.		01.11.12 г.		11.11.12 г.	
	см	%	см	%	см	%	см	%	см	%
Контроль	8.25 ±0.38	1	10.63 ±0.55	1	17.08 ±0.80	1	19.08 ±0.43	1	26.60 ±0.82	100
Агростимулин	9.04 ±0.51	1	12.23 ±0.90	1	18.98 ±0.76	1	22.78 ±0.87	1	30.64 ±0.51	115
Янтарная кислота	8.75 ±0.46	1	14.85 ±0.83	1	20.26 ±0.72	1	21.48 ±0.61	1	32.21 ±0.70	121

Лучшее воздействие на прирост высоты растений озимой пшеницы по сравнению с контролем были у Янтарной кислоты (таблица 5). Положительное действие стимуляторов наблюдалась после первого измерения. Янтарная кислота превысила действие контроля более чем в 1,5 раза. Действие Агростимулина превышало контроль на 36%. После второго измерения влияние препаратов уменьшается, а после последнего - Агростимулина уменьшается, а Янтарной кислоты возрастает на 43% по сравнению с контролем.

Таблица 5.

Динамика прироста высоты растений при обработке семян озимой пшеницы сорта Золотоколоса синтетическими регуляторами

Вариант	Прирост высоты растений							
	02-12.10.12 г.		12-22.10.12 г.		22-01.11.12 г.		01-11.11.12 г.	
	см	%	см	%	см	%	см	%
Контроль	2.35 ±0.17	100	6.45 ±0.25	100	2.00 ±0.37	100	7.52 ± 0.39	100
Агростимулин	3.19 ±0.39	136	6.75 ±0.14	105	3.80 ±0.11	190	7.86 ±0.36	105
Янтарная кислота	6.10 ±0.37	260	5.41 ±0.11	84	1.22 ±0.11	61	10.73 ±0.09	143

В течение всего периода проведения исследования прослеживаются колебания прироста высоты растений озимой пшеницы. Это можно объяснить не стабильными погодными условиями за весь период проведения исследования, ведь известно, что факторы внешней среды оказывают непосредственное влияние на процессы роста растений.

Накопление органических веществ растениями озимой пшеницы зависит в определенной степени от функционирования ассимиляционного аппарата. Одним из факторов оптимизации функционирования ассимиляционного аппарата есть уровень минерального питания [9]. Исследования показали, что после первого измерения площадь ассимиляционной поверхности находилась на уровне контроля. На период второго измерения наибольшую эффективность обнаружила Янтарная кислота, которая увеличила площадь ассимиляционной поверхности озимой пшеницы на 34% по сравнению с контролем. На период последнего измерения произошло увеличение ассимиляционной поверхности озимой пшеницы под влиянием Агростимулин - на 19%, а Янтарной кислоты - на 37% по сравнению с контролем. Такое действие янтарной кислоты можно объяснить тем, что она стимулирует синтез АТФ, помогает клеткам усвоить кислород, усиливая клеточное дыхание.

Кроме площади листовой поверхности важное значение имеет чистая продуктивность

фотосинтеза, которая характеризует эффективность работы ассимиляционной поверхности. Она показывает интенсивность накопления сухого вещества урожая в течение суток в расчете на 1 м² листовой поверхности растений. Чистая продуктивность фотосинтеза зависит прежде всего от количества усваиваемого в процессе фотосинтеза углекислого газа в день. Эта величина является важной составляющей формирования урожая и в течение вегетации может варьировать от нуля, и даже отрицательных значений, до 15-18 г / м² в сутки [10].

В результате исследований выявлено, что наибольшие показатели чистой продуктивности фотосинтеза определены в вариантах, где применяли Янтарную кислоту во время второго измерения, где чистая производительность превышала показатели контроля на 24%. На период первого измерения чистая продуктивность фотосинтеза озимой пшеницы при действии Янтарной кислоты находилась на уровне контроля. Действие Агростимулина в этот период превышала чистую продуктивность фотосинтеза контроля на 10%. Такое действие препарата можно объяснить тем, что в его состав входит сбалансированная композиция комплекса ростовых веществ природного происхождения и синтетического аналога фитогормонов – 2,6-диметилпиридина-1-оксида, которые повышают интенсивность накопления сухого вещества. На период последнего измерения наиболее эффективными регуляторами роста были Янтарная кислота, которая превысила показатель контроля на 24% соответственно.

Итак, по результатам исследований установлено, что препараты Агростимулин и Янтарная кислота имеют выраженное положительное действие как на динамику массы сырого и сухого веществ растений озимой пшеницы, так и на их прирост, повышают зимостойкость озимой пшеницы за счет накопленных углеводов. После всех измерений эти препараты существенно влияли на высоту растений, увеличивая ее в пределах 6-40% по сравнению с контролем. На показатель прироста высоты растений эффективно влияет Янтарная кислота, которая увеличивает высоту растений озимой пшеницы на период последнего измерения до 10,7 см, что больше чем на 3 см от показателей контроля.

Применение синтетических регуляторов роста приводит к увеличению площади листовой поверхности на 12-37%, что способствует оптимизации функционирования ассимиляционного аппарата растений озимой пшеницы. Они по-разному влияют на чистую продуктивность фотосинтеза озимой пшеницы в период осеннего кущения. Таким образом, синтетические регуляторы роста Агростимулин и Янтарная кислота являются эффективными стимуляторами ассимиляционных процессов.

Литература:

1. Регулятори росту на основі природної сировини та їх застосування в рослинництві / Яворська В.К., Драговоз І.В., Крючкова Л.О. та ін. – К.: Логос, 2006. – 176 с.
2. Сайко В.Ф. Землеробство на шляху до ринку. – К.: Інститут землеробства Української академії аграрних наук, 1997. – С. 25.
3. Муромцев Г. С. и др. Основы химической регуляции роста и продуктивности растений. М., 1987. – 318 с.
4. Мінеральні елементи і добрива в живленні рослин / Коць С.Я., Петерсен Н.В. – К.: Логос, 2005. – 150 с.
5. Практичне застосування регуляторів росту в рослинництві / Елементи регуляції в рослинництві: Зб. наук. пр. – К.: ВВП Компас, 1998. – Розділ III. – С. 307-342.
6. Моргун В.В., Григорюк І.П., Кравець С.В., Тома С.І., Волотовський І.Д. Вплив регуляторів росту на водний статус і продуктивність сортів картоплі за умов посухи // Физиология и биохимия культурных растений. – 2001. – Т.33, №5. – С. 371-376.
7. Злобін Ю.А. Курс фізіології і біохімії рослин. – Суми: Університетська книга, 2004. – 463 с.
8. Якушкина Н.И., Бахтенко Е.Ю. Физиология растений. – М.: Владос, 2005. – 463 с.
9. Третьяков М. М. та ін. Фізіологія і біохімія сільськогосподарських рослин; - М.: Колос, 2000. – 320 с.
10. Рабинович Е. Фотосинтез. – М.: Москва, 1959. – 116 с.

S.A. Pryplavko, V.N. Gaviy

Effective influence of plant growth regulators on certain physiological growth of winter wheat in autumn

Abstract

In the article the results of studies of the influence of synthetic regulators Agrostimulin and succinic acid on the dynamics of individual indicators of growth and assimilation of winter wheat variety Zolotokolosa in autumn. The effect of these drugs on the processes of accumulation fresh weight and dry matter, the percentage of solids in the plant trial, plant height, leaf area and the net photosynthetic productivity dynamics. According to the data, studied growth regulators are effective stimulants of these processes.

Keywords: synthetic regulators, succinic acid, Agrostimulin, winter wheat, the processes of growth, assimilation.

Ключевые слова: синтетические регуляторы, Янтарная кислота, Агростимулин, озимая пшеница, процессы роста, ассимиляция.

ლევან შავაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირეთა სადედეების არსებული მდგომარეობა საქართველოში

ქართველი ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის საგანძურში ვაზს ოდითგანვე ეკავა გამორჩეული ადგილი. ვაზის კულტურის განვითარების ისტორია კი უშუალოდ არის დაკავშირებული ქართველი ერის განვითარების ისტორიასთან.

მევენახეობა-მეღვინეობის პრიორიტეტულობა ქვეყნის ეკონომიკაში უახლოესი წარსულის (1970-1990 წწ) რეალობამ დაადასტურა, რაც ვაზისა და ღვინის შესახებ საქართველოს კანონთაც იქნა განმტკიცებული (1998, 2004, 2010 წწ).

აღნიშნულ პერიოდში მევენახეობის წილად მოდიოდა სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის 18-20%; მეღვინეობიდან შემოსული შემოსავალი კვების მრეწველობის პროდუქციაში 15-16% - ს შეადგენდა. საგრძნობი იყო ამ დარგის წილი (1/4 - 1/5) ქვეყნის ბიუჯეტის ფორმირებაში, რაც დარგის ეკონომიკურ პოტენციალზე მიგვანიშნებს და რაც მისი სამომავლო განვითარების ორიენტაციადაც უნდა იქნას გამოყენებული.

გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოში გააქტიურდა ვენახების რეაბილიტაციის პროცესი. მატულობს ვენახების გაშენების მასშტაბი. სავარაუდო ინფორმაციაზე დაყრდნობით ახალი ვენახების გასაშენებლად და ახალშენის სარემონტოდ (მოცდენილი ადგილების შესავსებად) საჭიროა 4-5 მილიონი ძირი ნამყენი ნერგი.

„საქართველოს კანონი ვაზისა და ღვინის შესახებ“ - ში ვკითხულობთ: თავი V „ვენახის გაშენებისა და მოვლის პირობები“ მუხლი 12. 1. „სამრეწველო ვენახის გაშენება ნებადართულია მხოლოდ ნამყენი ნერგით“;

ამავე კანონში განმარტებულია: თავი II „ტერმინთა განმარტება“, მუხლი 3, ტ) „ნამყენი ნერგი - საძირეზე სანამყენე კვირტის მცნობის შედეგად მიღებული ნერგი, რომელიც ვენახის გასაშენებლად გამოიყენება;“

კანონის ამავე მუხლში განმარტებულია „ჟ) საძირე - მცნობისათვის გამოსაყენებელი ფილოქსერაგამძლე ვაზის ერთწლიანი ლერწის კვირტებდამრმავეებული ნაწილი;“.

მცნობამ მევენახეობაში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა და გავრცელება მოიპოვა XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, კერძოდ, მას შემდეგ რაც ვაზის მავნე მწერის - ფილოქსერას გავრცელების შედეგად დაიწყო ვენახების განადგურება ჯერ საფრანგეთში და შემდეგ ევროპის სხვა ქვეყნებში.

იმ მრავალი საშუალებიდან, რომელიც გამოყენებული იყო მკვლევართა მიერ ფილოქსერას საწინააღმდეგოდ (ვენახების აჩეხვა, წყლის დატბორება ვენახში, ქვიშნარ ნიადაგებზე ვენახების გაშენება, ფილოქსერას საწინააღმდეგო სხვადასხვა შხამქიმიკატების გამოყენება და სხვა.), ყველაზე უკეთესი შედეგი გამოიღო მოსავლის მომცემი ვაზის დამცნობამ ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირეებზე.

ფილოქსერაგამძლე საძირეები ვაზის ნამყენი ნერგის წარმოების ძირითადი საფუძველია. მათზეა დამოკიდებული ფილოქსერაგამძლე პირველხარისხოვანი ნამყენი ნერგის გამოსავლიანობა, მუდმივ ადგილზე გაშენებული ნამყენი ვაზის გახარება, მისი

შემდგომი ზრდა-განვითარება, ყურძნის მოსავალი, ნარგაობის საექსპლოატაციო ხანგრძლივობა და სხვა.

ამასთან დაკავშირებით საძირე უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს:

1. იყოს ფილოქსერისა და სოკოვანი დაავადებებისადმი პრაქტიკულად გამძლე;
2. ყინვისა და გვალვის ამტანი;
3. ჰქონდეს კარგი შეთავსებადობის უნარი და ფართო აფინიტეტი მასზე დამყნილ ქართულ და ევროპულ ვაზის ჯიშებთან;
4. კარგად ეგუებოდეს ნიადაგურ - კლიმატურ პირობებს (ადაპტაციის უნარი);
5. ხასიათდებოდეს შედარებით მოკლე სავეგეტაციო პერიოდით, ზრდის სიძლიერით, რქის კარგი მომწიფებით, დაფესვიანებისა და კალუსის წარმოშობის მაღალი უნარით;
6. უზრუნველყოფდეს ვაზის პირველხარისხოვანი ნამყენი ნერგის მაღალ გამოსავლიანობას;
7. ხელს უწყობდეს მუდმივ ადგილზე დარგული ნამყენი ვაზის ჯიშებიდან ყურძნის უხვი და მაღალი ხარისხის მოსავლის მიღებას.

ამ მოთხოვნების გათვალისწინებით საქართველოში რეკომენდებული ფილოქსერაგამძლე ვაზის ჯიშებია: ბერლანდიერი X რიპარია კობერ 5^ბ, ბერლანდიერი X რიპარია კობერ 420^ბ, შასლა X ბერლანდიერი 41^ბ, რიპარია X რუპესტრის 3309, რიპარია X რუპესტრის 101¹⁴, რიპარია X რუპესტრის 3306, რუპესტრის დულო, ბერლანდიერი X რიპარია SO4, ბერლანდიერი X რიპარია კრეჩუნელი 2;

დღეს საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ჯილაურას ბაზაზე არსებულ ფილოქსერაგამძლე ვაზის საბაზისო საძირეთა სადედეში დაცულია:

ბერლანდიერი X რიპარია კობერ 5^ბ - ფესვის ფილოქსერასადმი პრაქტიკულად გამძლეა, გვალვაამტანია. შედარებით კარგად იტანს ნიადაგში კირის დიდ რაოდენობას (20% აქტიური კირის შემცველობას). მასზე დამყნილი ქართული და ევროპული ვაზის ჯიშები: რქაწითელი, საფერავი, გორული მწვანე, ჩინური, პინო შავი და ალიგოტე იძლევიან მაღალ და რეგულარულ მოსავალს. რეკომენდებულია როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოს რაიონებში, განსაკუთრებით ვაზის ქლოროზის გავრცელების პირობებში.

ბერლანდიერი X რიპარია SO4 – ხასიათდება რქის კარგად დაფესვიანების უნარით. ამ საძირის ფესვები გვალვას ვერ იტანს, ყინვაგამძლეობაც შედარებით დაბალი აქვს და ვაზის მიწისზედა ნაწილები კი პირიქით, ამჟღავნებენ ყინვისადმი საკმაო გამძლეობას. ხასიათდება მაღალი ფილოქსერაგამძლეობით, ძლიერ ზიანდება ფოთლის ფილოქსერით, სოკოვანი დაავადებებით არ ავადდება.

კარგად ვითარდება ზომირ, ნოყიერ ნიადაგებზე, რომელიც შეიცავს 17%-მდე აქტიურ კირს. კარგად ეგუება ტენიან ნიადაგებს, საერთოდ ხასიათდება ადაპტაციის კარგი უნარით, მაღალი შეთავსებადობით ევროპული ვაზის უმეტეს ჯიშთან, რაც უზრუნველყოფს ნამყენი ნერგის დიდ გამოსავლიანობას.

ბერლანდიერი X რიპარია კობერ 420^ბ -ფილოქსერასადმი პრაქტიკულად გამძლეა, გვალვის ამტანია, სოკოვანი დაავადებებით და ფოთლის ფილოქსერათი არ ზიანდება. ეგუება ნიადაგში დიდი რაოდენობით (20%-მდე) აქტიური კირის შემცველობას. მასზე დამყნილი მოსავლიანი ვაზის ჯიშები გამოირჩევიან შედარებით ხანგრძლივი, უხვი და რეგულარული მოსავლით, განსაკუთრებით რქაწითელი, ჩინური და ცოლიკოური.

420^ბ როგორც ქლოროზგამძლე საძირე, უნდა გამოვიყენოთ აღმოსავლეთ საქართველოს

რაიონებში. უკანასკნელი მონაცემებით მისი გამოყენება მიზანშეწონილია დასავლეთ საქართველოს რაიონებშიც, კრახუნას, ცოლიკოურისა და ჩხავერისათვის.

XX საუკუნის ბოლოს საქართველოში შემოტანილ იქნა საძირეთა ახალი ჰიბრიდები - ფერკალი, რუჯერი, რიხტერი. რომლებიც გამოცდილ იქნა იმერეთის რეგიონში და რეკომენდირებულ იქნა ციცქასა და ცოლიკოურისათვის, თუმცა შემდგომ, სამეცნიერო-კვლევითი სამსახურების დაშლის შედეგად კვლევა აღარ ჩატარებულა საქართველოს მევენახეობის სხვა რაიონებში და არ შესწავლილა აფინიტეტი გავრცელებული ჯიშების მიმართ, თუმცა ლიტერატურულ წყაროებზე დაყრდნობით სავარაუდოა რომ ეს საძირეები დადებით შეფასებას მიიღებს აღმოსავლეთ საქართველოს მევენახეობის რაიონებშიც.

ფერკალი - გამოირჩევა ნიადაგში აქტიური კირის მიმართ გამძლეობით, ეგუება 40 %-ზე მეტ კირშემცველობას. მგრძობიარეა ნიადაგში მგნეზიის მიმართ, რაც ხელს უშლის მის ფართოდ გავრცელებას.

რუჯერი 140 - გვალვის მიმართ ყველაზე გამძლეა ბერლანდიერი X რიპარია კრეჭუნელის ჯგუფიდან. ნიადაგში აქტიური კირის მიმართ საშუალო გამძლეობით ხასიათდება, ეგუება ნიადაგში 20 % კირის შემცველობას.

რიხტერი 110 - ძალიან ძლიერი გვალვაგამძლეა, აქტიურ კირს 17 % - მდე იტანს.

როგორც მოცემული ინფორმაციიდან ჩანს ფილოქსერაგამძლე საძირეთა ჯიშთა სორტიმენტი დღეს საქართველოში არასახარბიელო მდგომარეობაშია.

საქართველოში ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირეთა საბაზისო სადედეს ფლობს საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი ჯილაურას ბაზაზე 4,5 ჰა ფართობზე.

ფილოქსერაგამძლე საძირეთა სადედეს ფლობს კომპანია „თელავის ღვინის მარანი“ 10 ჰა ფართობზე თელავის რაიონში;

სანერგე კომპლექსი „ბესინი“ 8.0 ჰა ფართობზე ფლობს ფილოქსერაგამძლე საძირეთა სადედეს თელავის რაიონში, კონდოლში.

სანერგე მეურნეობა „ბაგრატიონი“ შიდა ქართლში, მუხრანი - ძალისის ზონაში, ფლობს 8.0 ჰა ფილოქსერაგამძლე საძირეთა სადედეს.

კომპანია „მელვინეობა ხარება“ ყვარლის რაიონში ფლობს 6.0 ჰა ფართობ ფილოქსერაგამძლე საძირეთა სადედას.

დაუჯერებელია, რომ ამჟამად საქართველოში ფილოქსერაგამძლე საძირეთა სადედის ნარგობა 4 ათეულ ჰექტარს არ აღემატება, აქედან მიღებული საძირე მასალა კი მინიმალურადაც ვერ აკმაყოფილებს მოთხოვნას. ნერგის მწარმოებლებს უხდებათ საძირე მასალის შემოზიდვა უკრაინიდან, მოლდავეთიდან და ევროპის მევენახეობის სხვა ქვეყნებიდან. ინდივიდუალური ნერგის მწარმოებლები კი საძირე მასალას ძველ, მიტოვებულ ვენახებში აგროვებენ, რაც ყოვლად დაუშვებელია.

გავიხსენოთ, რომ გასული საუკუნის 80-იან წლებში ფილოქსერაგამძლე ვაზის საძირეთა სადედეებს ეკავა 1000,0 ჰა-ზე მეტი ფართობი. მდგომარეობა მეტად მძიმეა და იგი სახელმწიფოს ზრუნვის საგანი უნდა გახდეს. პირველ ეტაპზე 3-5 წელიწადში ქვეყანაში უნდა გაშენდეს 150-200 ჰა რეკომენდებული და კანონით აღიარებული საძირე ჰიბრიდების სრული სორტიმენტი, რასაც კიდევ უფრო აუცილებელს ხდის ის გარემოება, რომ საქართველოს მთავრობა ინტენსიურად მუშაობს სათესლე და სარგავი მასალის სერტიფიცირების საკითხზე და უახლოვეს მომავალში კანონის სახით შევა ძალაში, რის შემდეგაც ნერგის მწარმოებლებს პრობლემები შეექმნებათ იმ შემთხვევაში თუ კი წინასწარ არ

იქნება გაშენებული სადედე მეურნეობები.

ლიტერატურა:

1. ჩხარტიშვილი ნ. (1985): „მევენახეობის აგროწესები“ გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ თბილისი;
2. ქანთარია ვ., რამიშვილი მ. (1983): „მევენახეობა“ გამომცემლობა „განათლება“ თბილისი;
3. ჩხარტიშვილი ნ. (2015): „ვაზის ნერგის წარმოების არსებული მდგომარეობისა და სამომავლო პერსპექტივების შესახებ“ სსმ აკადემიის მაცნე N2(57), გვ. 8-10;
4. ალექსიძე გ. (2016): „მცენარეთა დაცვა“ თბილისი;

Levan Shavadze

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Phylloxera-resistant rootstocks mother vine, the situation in Georgia

Abstract

This paper discusses the phylloxera-resistant vines - making basis for both direct and figuratively. It also looks at the phylloxera-resistant vine requirements, in accordance with the recommended grape varieties in Georgia, Research Center Jighaura base protected rootstock vine varieties and across the country phylloxera-resistant vines rootstocks mother of the area from which the rootstock material which can not meet the current demand, especially in the conditions when the new areas for cultivation and vineyards in the county has increased the demand for the vines grafted seedlings. The critical state of mind necessary for certification of seed and planting material in the footsteps of 150-200 hectares of phylloxera-resistant rootstock is recommended vine varieties recognized by the Law of Georgia mother a full assortment of cultivation.

Keywords: Vine; Grafted; Seedling; Phylloxera; Mother;

საკვანძო სიტყვები: ვაზი; ნამყენი; ნერგი; ფილოქსერა; სადედე;

1200 ხელოვნება და ჰუმანიტარული მეცნიერებები (ჰველა)

1201 ხელოვნება და ჰუმანიტარული მეცნიერებები (სხვადასხვა)

დარეჯან გაგნიძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

სტილი და სტილიზაცია ხელოვნებაში

სტილი არის საერთო ნიშანი, რითაც შეიძლება გაერთიანდნენ ხელოვნების ნაწარმოებები, სტილში თავმოყრილია როგორც მხატვრული აზროვნების, ასევე კომპოზიციის შექმნის, სივრცის და კოლორიტის გადმოცემის წესები და მეთოდები. საუკუნეების მანძილზე იცვლებოდა არა მხოლოდ სტილი, არამედ ხელოვნების დანიშნულება და მისი აღქმა. ამ პროცესზე დიდ ზეგავლენას ეპოქის კონცეფცია და იდეალი ახდენდა. მასში შედიოდა ის ფილოსოფიური, რელიგიური, პოლიტიკური, ეთიკური, ესთეტიკური და მორალური ნორმები, რაც განასხვავებდა ერთ ეპოქას მეორისაგან. ეპოქისათვის სახასიათო ნიშნები სულ უფრო სრულყოფილი და დახვეწილი ხდებოდა. ამ პროცესის შედეგად ყალიბდებოდა კონკრეტული ეპოქისათვის დამახასიათებელი ისტორიულ-მხატვრული სტილი: რომანული, გოთური, ბაროკო, როკოკო, სენტიმენტალიზმი, რეალიზმი, ნატურალიზმი, მოდერნიზმი, პოსტმოდერნიზმი, ექსპრესიონიზმი, დადაიზმი, კუბიზმი, ავანგარდიზმი. ამათუ იმ სტილს ხელოვნების ისტორიაში არ ქონდა ზუსტი საზღვრები, ისინი თანდათანობით გადადიოდნენ ერთმანეთში. ერთი რომელიმე ისტორიულ-მხატვრული სტილის ჩარჩოებში ყოველთვის იბადებოდა სრულიად ახალი. სტილი სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებში წარმოადგენს ისეთი კომპონენტების ერთობლიობას, როგორცაა კომპოზიციური წყობა, ფორმის და შინაარსის გადმოცემა, მთავარი და მეორეხარისხოვანი დეტალების გამოსახვა და ნაწარმოების ფერთი შესრულება–კოლორიტი. კომპოზიციის ამ თავისებურებათა გადაწყვეტაში გამოიკვეთება მხატვრის ინდივიდუალური ხედვა, რაც უდავოდ გამოარჩევს მას სხვა მხატვრებისაგან. რაც უფრო ძლიერია მხატვრის შემოქმედებითი ინდივიდუალურობა და ნიჭიერება, მით უფრო მძაფრად აიასახება მისი მსოფმხედველობა მხატვრულ ნაწარმოებში, რომელიც ასევე უნდა ატარებდეს ეპოქის სტილისტურ ნიშნებს.

სტილთანაა დაკავშირებული ტერმინი „სტილიზაცია“. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ შემოქმედებითი სტილიზაცია მჭიდროდაა დაკავშირებული ავტორის ინდივიდუალურ ხედვასთან და მის გარდასახვასთან. სტილიზაციას ვხვდებით როგორც სახვით, ასევე დეკორატიულ-გამოყენებით ხელოვნებაში. სტილიზაცია არის დეკორატიული კომპოზიციის შექმნის ერთ-ერთი საშუალება. ის არის კომპოზიციაში შემავალი ელემენტების განზოგადება და გამარტივება. სტილიზაცია ეს არის რეალური ბუნების ობიექტების მხატვრული გამარტივება ან ტრანსფორმაცია სხვადასხვა მეთოდების და წესების საშუალებით. ამავდროულად ის არის გარეგნული მახასიათებლების იმიტაცია ამა თუ იმ სტილში.

სტილიზაცია როგორც შემოქმედებითი მეთოდი უხსოვარი დროიდან არის ცნობილი. თავის სრულყოფას მან ჯერ კიდევ ძველ ბერძნულ და რომაულ ხელოვნებაში მიაღწია. დეკორატიული კომპოზიციის შესაქმნელად გამოიყენება შემოქმედებითი სტილიზაციის მეთოდი, რომელიც გულისხმობს ფორმათა განზოგადებას, სიმბოლოურობას, ექსცენტრულობას. ყოველი იმ ზედმეტის და მეორეხარისხოვანის უარყოფას, რომელიც ხელს უშლის მთავარის გამოსახვას: ნატურალური საგნის (ყვავილი, ფოთოლი, ხილი, ბოსტნეული, ცხოველი, ფრინველი და ა. შ.) გარდაქმნას მხატვრულ სიმბოლოდ. მხატვარი შემოქმედებითად გაიაზრებს ბუნების და გარე საყაროში არსებულ რეალურ ობიექტებს და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების გამომსახველობითი საშუალებების გამოყენებით აქცევს მათ ახალ მხატვრულ სახედ.

დეკორატიული კომპოზიცია თავისთავად მოიცავს სტილიზაციის და აბსტრაქციის ელემენტებს, რომლებიც აძლიერებენ მის ემოციურ-მგრძნობელობით აღქმას. თანამედროვე ხელოვნებაში დეკორატიულობას ფართე ცნება გააჩნია. იგი მოიცავს ხელოვნების ამ დარგის გამოყენებას როგორც ინტერიერში, ასევე ექსტერიერში (პანო, მოზაიკა, ვიტრაჟი, კედლის მხატვრობა, ნაქარგობა, გობელენი, ყოფითი საგნები და ჩაცმულობა). დეკორატიული კომპოზიცია შეიძლება შესრულებული იყოს როგორც ტრადიციული, ასევე არატრადიციული მასალებით. დეკორატიულმა კომპოზიციამ უნდა გადმოსცეს: რაიმე აზრი, იდეა, გრძნობა, განწყობა და ემოცია.

შემოქმედებითი სტილიზაციის აუცილებელ პირობას მხატვრის ინდივიდუალური ხედვა წარმოადგენს, სადაც მისი დანახულის შემოქმედებითი გადამუშავების შედეგად მიიღება ახალი, სტილიზირებული ელემენტები. სტილიზირებული საგნებისათვის დამახასიათებელია: ფორმების ლაკონურობა და გეომეტრიული ხასიათი, განზოგადება, სიმბოლოურობა და დახვეწილი ფერადოვნება. სტილიზაციის დროს ხდება საგნებისათვის დამახასიათებელი ნიშნების გაზვიადება ან გააზრებული დამახინჯება. რაც უფრო ძლიერია ეს პროცესი, ობიექტი მით უფრო პირობითი, განზოგადებული და ზოგჯერ აბსტრაქტულიც ხდება. აბსტრაქტული სტილიზაცია ეწოდება გამოსახულებაში რეალისტური ელემენტების ჩანაცვლებას აბსტრაქტული დეტალებით. აბსტრაქტული სტილიზაცია იყოფა ორ ჯგუფად ა) აბსტრაქცია რომელსაც აქვს ნატურალური საფუძველი და ბ) უსაგნო, გამოგონილი აბსტრაქცია.

სტილიზაციის შედეგად მიიღება: მცენარეული, გეომეტრიული და ზოომორფული მოტივები. მცენარეული ფორმების სტილიზაცია და მისგან ორნამენტული მოტივების შექმნა ჯერ კიდევ ძველ ეგვიპტესა და ინდოეთში იყო ცნობილი. მცენარეული მოტივი ორნამენტულ მოტივებს შორის ყველაზე მეტადაა გავრცელებული. მისი დანიშნულებაა გაალამაზოს როგორც ადამიანის პირადი ნივთები, ასევე საცხოვრებელი გარემო: (ავეჯი, შპალერი, ფარდები, იატაკის საფენები, ხალიჩა-ფარდაგები, ტანსაცმელი, სამკაული) მცენარეული მოტივებით: ყვავილებით, ფოთლებით, რტოებით თაიგულებით და ყვავილწნულებით. საკმაოდ მდიდარია მცენარეთა სამყარო. ყოველი ქვეყანა თავის ორნამენტულ კაში იმ მცენარეებს იყენებდა და ანიჭებდა უპირატესობას, რაც უშუალოდ ქვეყნის სიმბოლოს წარმოადგენდა. ქართულ ორნამენტულ კაში ის ვაზი და ბროწეული, რუსულ მოტივებში გვირილები და

არყის ხე, ბალტიისპირეთში ნაძვი, იაპონიაში ქრიზანთემა და ა.შ.

ყველა სახის სტილიზაცია ნატურიდან ჩანახატებით იწყება. ჩანახატები უნდა შესრულდეს როგორც პირდაპირ ხედში, ასევე პროფილში. ეს ყველაფერი ნატურის შესწავლას ემსახურება. მისი საშუალებით ხდება ნატურის პროპორციის, კონსტრუქციის და ფორმის შესწავლა. ნატურიდან დახატული ბუნებრივი ფორმები ხშირად ძალიან გადატვირთულია მეორეხარისხოვანი დეტალებით. მხატვარი სტილიზაციის დროს დეკორატიულობის მიზნით ამარტივებს ნახატს, ცდილობს მოძებნოს რითმის და სიმეტრიის საფუძველი გამოსახულებაში. სტილიზაცია შესაძლებელია ფერწერის და გრაფიკის თითქმის ყველა ჟანრში.

XIX და XX ს–ის ცნობილი ფერმწერები (სეზანი, ვან-გოგი, პოლ-გოგენი) ფართოდ იყენებდნენ თავიანთ შემოქმედებაში ნატურმორტის სტილიზაციას. მთავარ მოთხოვნას ამ შემთხვევაში ისევე როგორც ნატურმორტის აკადემიურად ხატვის დროს, დასახატ საგანთა შორის ერთიანობის მიღწევა წარმოადგენს. სტილიზირებულ ნატურმორტში საგნების ფერი, ფორმა და ხაზი დაკავშირებული უნდა იყოს ერთმანეთთან. ნატურმორტი შეიძლება შეიძლება იყოს სტატიკური ან დინამიკური. დინამიკას ნატურმორტში დახრილი ხაზები, წვეტიანი ფორმები, გაუწონასწორებელი მხარეები და ძლიერი კონტრასტები (ფერის და ფორმის) ქმნიან, ხოლო სტატიკას ანუ სიმშვიდეს პირიქით: წონასწორობა კომპოზიციაში, სიმეტრია და ფერთა ჰარმონიულობა. მხატვარი თავად ირჩევს რა სურს გადმოსცეს თავის ნაწარმოებში.

არსებობს ნატურმორტის დეკორატიულად გადაწყვეტის რამოდენიმე ხერხი:

1. სიმბრტყობრივი, როდესაც მხატვარი უარს ამბობს სივრცის გამოსახვაზე და ახდენს სივრცითი და ხაზობრივი პერსპექტივის განზოგადებას;
2. ნატურმორტში შემავალი საგნების ფერის ლოკალური გადაწყვეტა, ფერის და ტონის განზოგადება;
3. კონსტრუქციული, რაც გულისხმობს არსებული, რეალური ფორმიდან სტილიზირებული ახალი ფორმების წარმოქმნას;
4. ორნამენტული, როდესაც საგანი ემსგავსება ორნამენტს, ან მის რომელიმე ელემენტს.

პეიზაჟის სტილიზაციის ისტორიული ფესვები შორეულ წარსულში შეიძლება ვეძებოთ. ისინი გვხვდებიან პირველყოფილ კედლის მხატვრობასა და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშებზე. პეიზაჟის სტილიზირებულმა გამოსახულებამ თანამედროვე ორნამენტულკაშიც ფართოდ მოიკიდა ფეხი. ორნამენტულ მოტივებში ის გვხვდება როგორც ადამიანთან და ცხოველთან ერთად, ასევე ცალკე, როგორც სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთებზე, ასევე დეკორატიულ ქსოვილებზე: (ხალიჩა, ფარდაგი, თექა, ქსოვილი და ა.შ.). პეიზაჟური მოტივის შექმნის მთავარ მოთხოვნას მისი სიმბრტყობრივი გამოსახვა და ორნამენტირება წარმოადგენს. დეკორატიულობის მიღწევა კი შეიძლება მოხდეს როგორც ხაზის, ასევე პატარა წერტილების დახმარებით. ფერად ფორმებად დაყოფილ პეიზაჟზე სხვადასხვა შეფერილობის წერტილების გამოყენებით რომელიც ფერწერაში „პუანტელიზმის“ სახელითაა ცნობილი (ის პირველად იმპრესიონისტებმა გამოიყენეს). სტილიზირებული პეიზაჟის ბრწყინვალე ნიმუშები შეიქმნა იაპონურ ხელოვნებაში. განსხვავებით სახვითი ხელოვნებისაგან სტილიზირებულ პეიზაჟში

ნაკლები ყურადღება ექცევა პერსპექტივს და მრავალპლანიანობას. ისევე როგორც სხვა ჟანრების სტილიზაციაში, აქაც ხდება ფორმების განზოგადება, გამარტივება ან გართულება აბსტრაქციამდე. რაც შეეხება ფერს, იგი შეიძლება ბუნებრივი იყოს ან მხატვრის ფანტაზიით შეიქმნას.

ცხოველური ორნამენტული მოტივები უხსოვარი დროიდან გვხვდება ორნამენტულ კაპიტალში. პირველყოფილი მხატვარი წარმატებით გამოსახავდა მათ როგორც რეალისტურ ფორმებში, ასევე სტილიზირებულად. ზოომორფული ორნამენტი გვხვდება: საყოფაცხოვრებო ნივთებზე, დეკორატიულ ქსოვილებსა და შენობის შიდა სივრცეში(ინტერიერი), კერძოდ დედაბოძსა და ხის სხვა ნაკეთობებზე, სადაც ნადირობის სცენები და ასტრარული ნიშნებით აღბეჭდილი მტაცებელი მხეცები, ძირითადად ბალახისმჭამელი ცხოველები – ირმები და ჯიხვები არიან გამოსახულნი. ქართულ ფოლკლორში ირემი და ჯიხვი ხშირად გვევლინებიან ზებუნებრივი ძალის მატარებელ და ღვთაებრივ სამყაროსთან დაკავშირებულ არსებებთან. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ჯიხვთან განსაკუთრებით მჭიდრო კავშირში მყოფი ნადირთა მფარველი ქალი-ღვთაება დალი. ზოომორფული ორნამენტი გვხვდება ქართულ კერამიკულ ნივთებზეც. ცხოველი გამოსახულია როგორც ცალკე, ასევე გეომეტრიულ ორნამენტთან ერთად. გამოსახულებები გრაფიკულია ან სილუეტური. გვხვდება კომბინირებული სახითაც. განსაკუთრებული დეკორატიულობით გამოირჩევა ცხოველის რქები. დეკორატიულობის გასამძაფრებლად გაზრდილია მათი ზომა, ისინი რკალის ან ხის ტოტის ფორმისაა. ორნამენტები ძირითადად ზოლშია ჩახატული და რითმულად მეორდებიან ან კიდევ წრიულად ბრუნავენ კომპოზიციური ცენტრის გარშემო.

ცხოველის ან ფრინველის ორნამენტული მოტივის შესაქმნელად საჭიროა მათზე დაკვირვება ანატომიური აგებულების და სახასიათო მოძრაობის შესწავლის მიზნით. შემდეგ ამოცანას ცხოველის სილუეტის და პლასტიკის ასახვა წარმოადგენს. ყოველივე ამის განხორციელებაში კი ჩანახატების და ნახატების შესრულება დაეხმარება მხატვარს. პირველი ნამუშევრები უმჯობესია სილუეტის სახით შემოიფარგლოს. ერთი რომელიმე ფერით კონტრასტულ ფონზე. სილუეტის ფორმამ არ უნდა დაუკარგოს ცხოველს ან ფრინველს თავისი ხასიათი, ის ადვილი საცნობი უნდა იყოს. მეორე ეტაპს სილუეტური ფორმის ორნამენტად გარდაქმნის პროცესი წარმოადგენს. ამ პროცესში შესაძლებელია ზოგიერთი დეტალის შეგნებულად „დამახინჯება“ მეტი გამომსახველობის და დეკორატიულობის გამძაფრების მიზნით. სილუეტის შიგნით არსებული სამუშაოების შესრულების დროს მოხდება ცალკეული დეტალების გაორნამენტირება და მათი ერთმანეთთან დაკავშირება ერთიანობის მისაღწევად. მაგალითად ცხოველის და ფრინველის ხატვის დროს შეიძლება ზოგიერთ ადგილზე მისი ბეწვის, ეშვის, რქების, ბუმბულის ორნამენტირება. მცირე ფორმების დანაწევრება და მათი დამუშავება გამოსახულებას საშუალებას აძლევს გაერთიანდნენ სხვადასხვა ორნამენტულ მოტივებად.

სტილიზირებული პორტრეტის საფუძველი შეიძლება იყოს ნატურა, ნახევრად გამოგონილი ან აბსტრაქტული პორტრეტი. ისევე როგორც სხვა ჟანრების სტილიზაციის დროს, ამ შემთხვევაშიც საჭიროა ფორმების განზოგადება, მხოლოდ სახასიათო ნაწილების დატოვება და მათი ხაზგასმა. სახის ფორმების მოცულობის უარყოფა და ზოგჯერ მხოლოდ ხაზით და ტონით გამოსახვა. სტილიზაციის პირველ

ეტაპს პორტრეტული ჩანახატების შესრულება წარმოადგენს, სადაც დეტალურად იქნება დახატული სახის ნაკვთები. ამ შემთხვევაშიც ყურადღება გამახვილდება მთავარ დეტალებზე, იმაზე რაც ინდივიდუალურობას და ხასიათს ანიჭებს პორტრეტს. რაც შეეხება მეორეხარისხოვან დეტალებს სამოსს და აქსესუარებს მათ ნაკლებად მიექცევა ყურადღება.

ყველა ჟანრის სტილიზირებული დეკორატიული კომპოზიციისათვის დამახასიათებელია ფერთი გამა, რომელიც ხელს უწყობს ავტორის ჩანაფიქრის გადმოცემას და ზემოქმედებას ახდენს მნახველზე. აქედან გამომდინარე დეკორატიული სტილიზაციისათვის დამახასიათებელია თავისებური ფერთი გადაწყვეტა. ფერი სტილიზაციის გადმოცემის ერთ-ერთი მძლევრი ფაქტორია. ის შეიძლება იყოს როგორც ლოკალური, ასევე კონტრასტული. დეკორატიული კომპოზიციის ყოველი ცალკეული ობიექტის ფერი, ისევე როგორც საერთო ფერთი გამა გააზრებული უნდა იყოს სტილიზაციის ეფექტის ხაზგასასმელად და გასაძლიერებლად. შემოქმედის ჩანაფიქრის თანახმად სტილიზირებული ობიექტის ფერი შეიძლება იყოს: ნატურალური (რეალური) ან სუბიექტური (არარეალური, გამოგონილი). უსაგნო აბსტრაქციისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კოლორიტის სწორი შერჩევა, რადგან ფერია ამგვარ კომპოზიციაში ხასიათის და ემოციის გადმოცემის ყველაზე მთავარი საშუალება

სტილიზირებული კომპოზიციის შექნა ხელოვნების ისტორიის ყველა მიმდინარეობასა და ეპოქისათვისაა დამახასიათებელი. განსაკუთრებულ სრულყოფას კი მან მოდერნის დროს მიაღწია.

ლიტერატურა:

1. სურგულაძე ი. (1986): ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი;
2. http://artwworld.org.ua/Teorija_i_praktika/Kompozicija/Priemy_kompozicii/Stilizacija/;
3. <http://paintmaster.ru/stilizatsiya.php>.

Darejan Gagnidze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Style and stylization in art

Abstract

The article tells about the style and its nature, the stylization in the art and the creation of the means of painting of a variety of genres (still life, landscape, portrait,) real forms of the transformation of the ornamental motifs (plant, animal), zoomorphic ornamental patterns, which claimed to have a place in the Georgian decorative using art. The article refers to the color, which is one of the important ways of conveying emotion styling and artistic work.

Key words: style, art, plant, animal ,decorative .

საკვანძო სიტყვები: სტილიზაცია, ფერი, ფორმა, აბსტრაქცია,ჯიხვი.

Л.И. Драчук

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Проблема регионального развития культуры на страницах научного сборника “Литература и культура Полесья”

В украинской многовековой культуре воплощены основные этнические черты народа, который её представляет, делает неповторимой и уникальной. Глубокое изучение языка, развитие образования, сбережение таких духовных ценностей, как искусство, народные традиции, творчество, образцы материальной культуры, являются предпосылкой возрождения украинской нации.

Важную роль в процессе сбережения и осмысления достижений национальной культуры, имеет изучение специфики её региональных областей, что создаёт целостный и неповторимый образ украинского мира.

Именно поэтому внимание к культуре родного края которая является итогом деятельности многих поколений людей и, прежде всего, источником народного опыта, высоких нравственных качеств на сегодняшний день актуально, потому что связывает прошлое и настоящее, побуждает к новым поискам и исследованиям.

Важную роль в изучении составных культуры – науки, образования, искусства и осмыслении историко-культурных процессов родного края, в частности Полесья, имеет периодическое научное издание “Литература и культура Полесья”, основателем и научным редактором которого является профессор Г.В. Самойленко. Его многолетняя систематическая деятельность определяется одной из важнейших задач, которая состоит в собирании материалов истории региональной культуры с целью их научного исследования, анализа, сохранения и популяризации.

В научных исследованиях, на печатанных в сборнике “Литература и культура Полесья”, сосредоточено внимание на историко-культурных процессах прошлых столетий, основных тенденциях культурного развития региона.

Среди проблем, которым издание уделяет особое внимание, следует назвать вопросы исторического развития архитектуры, живописи, музейного дела в Полесском регионе. Это подтверждается глубокими исследованиями учёных Г. Самойленка, А. Самойленка, Н. Дмитренко, Т. Качаловой, А. Шапоренка, М. Будзар, И. Ситого, Р. Дудки и др. [1-9].

Одним из важных аспектов научных исследований культурологического направления является изучение региональной архитектуры в её историческом измерении. В памятниках архитектуры зафиксированы образы прошлого, потому принципиально важно изучать историю строительства на территории Черниговщины XII-XVIII века. В публикациях Г. Самойленка, А. Самойленка рассматриваются характерные особенности архитектуры указанного периода обусловленные оборонительной политикой, необходимостью укрепления городов, которые активно развивались, борьбой народа против угнетателей.

Исследователи обращают внимание на динамичность процессов градостроительства. Вторая половина XVI – первая половина XVII столетий – это время больших перемен в архитектурном строительстве. В этот период строительство оборонных сооружений не только не утратило своего значения, но и приобрело определённый размах. При постоянной угрозе неожиданного нападения со степи, черты оборонной архитектуры появляются даже в отдельных храмах. Все города и сёла укреплялись земельными рвами и валами. Над ними выстраивались деревянные стены, использовались и природные препятствия: речки, крутые склоны их берегов, но в XVII веке новые крепости располагались не только на высоких отметках, но и в низинах. Во многих сёлах и

городах, крепостью служила и церковь, которая была огорожена сторожевой стеной [1, с. 159]. Новые тенденции в строительстве и архитектуре наметились в конце XVIII века, об этом свидетельствует статья профессора Г. Самойленка “Монументальное искусство Нежина”. Исследователь отмечает, что последняя четверть XVIII в. характеризуется большим объёмом строительства, развитием и становлением нового стиля – классицизма. Он обращает внимание на то, что в 1875 году был установлен порядок, соответственно которому происходило строительство и реконструкция города по проекту утверждённому правительством. Коренным образом перестройка Нежина – это конец XVIII – начало XIX века.

Судьба культурного? исторического процесса в значительной мере зависит от людей высокой культуры. Творческие личности способны обогатить человечество новыми свершениями, обеспечивают развитие цивилизации и культуры, способствуют общественному прогрессу; личность творца находит своё отражение через процесс его деятельности. Исследователь отмечает “Авторами большинства зданий Нежина до половины XVIII века были уже не строители-самоучки, а известные архитекторы, которые имели высокое профессиональное образование. Среди них А. Квасов, А. Меленский, А. Карташевский” [2, с. 146].

Сооружения, построенные в Нежине по их проектам, придавали городу неповторимости. Так, известный русский архитектор А.В. Квасов построил в Нежине четыре кирпичных собора, а также разработал проект городского магистрата, который строился в 1763-1765 гг. Магистрат дополнял административный центр города. Он также объединял комплекс торговых рядов, построенных с участием известного украинского архитектора А. Карташевского. К тому же, в 1780 г. он принимал участие в реконструкции нежинского магистрата, перестройке здания полковника Пилиповича, который в то время исполнял функции “присутственного” места. Нежинская архитектура обогатилась благодаря А. Меленскому, главному архитектору Киева в 1799-1829 гг. По его проекту в центральной части города было построено жилищное здание в стиле провинциального классицизма, которое, к сожалению, не сохранилось [там же].

XVII-XVIII век – период расцвета украинской национальной культуры. На этом этапе Украина сделала мощный рывок во всех направлениях художественного творчества. Культурное развитие было тесно связано с национально-освободительной борьбой украинского народа за свою независимость, государственность, необходимостью отстаивать свои интересы, традиции, усилением роли казачества в общественной жизни.

Возможны разные оценки вышеупомянутого периода, но в обобщённом виде они нашли своё отображение в исследованиях Г. Самойленка, А. Самойленка, И. Ситого, А. Матвеева, Л. Матвеевой и др.

Интенсивное развитие архитектуры сопровождалось значительным развитием монументально-декоративного искусства. В его основе была религиозная тематика, но всё больше оно приближалось к реальной жизни. Важное место в истории строительства принадлежит церковной архитектуре, которой так богат Нежин. Одним из наиболее давних архитектурных памятников Нежина является Николаевский собор. Дата его строительства в литературе дается не одинаково. Во многих источниках строительство датируется 1668 г. Нежинские исследователи утверждают, что собор был построен около 1655 г. на средства казаков и нежинских полковников братьев Золотаренко. Николаевский собор восхищает красотой своей композиции. Он яркий пример раннего украинского барокко, в котором объединились традиционные формы архитектуры и разнообразные рельефные декоры. Именно создавая этот архитектурный шедевр нежинские и черниговские мастера отшлифовывали те особенные творческие подходы, которые позже были использованы при строительстве Троицкого собора Густинского монастыря под Прилуками (16720-1674 гг.), Екатерининской церкви в Чернигове (1690-е годы), Успенского собора в Новгород-Северске (конец XVII ст.). Но ни один источник не дает ответ на вопрос: кто архитектор этого величественного собора? [3, с. 71].

На основе документов XVII-XVIII в. сохранившихся в фондах областного исторического музея им. В.В. Тарновского, И. Ситий изучает традиции строительства храмов. Исследователь отмечает, что процесс строительства храма был долгим и дорогим: "Церковь строилась только на деньги горожан, пожертвования, но ни в коем случае не на бюджетные" [4, с. 197].

Монументальное искусство увековечивает значительные исторические события, выдающихся деятелей, но их тематика и стилистическая направленность связана с общим социальным климатом и атмосферой общественной жизни. Архитектурные сооружения воплощают представления людей определённой эпохи о высоком и трагическом, романтическом и героическом. В украинской церковной архитектуре присутствуют основные стилевые элементы, которые характерны для архитектурного процесса европейских стран.

Среди многих видов искусства, что развивались в Нежине в XVIII веке, особое место занимает монументальное искусство: архитектура, скульптура, фреска. Основным толчком расцвета стало страстное желание выстоять и победить в борьбе за национальную идею и свободу. В своем развитии "архитектура Нежина до второй половины XVII-XVIII в. прошла сложный путь от оригинального стиля украинского барокко до "типичного", "образцового" классицизма [2, с. 144].

Образцы монументального строительства в Нежине появились благодаря представителям местной казацкой полковой верхушки (полковник Иван и Василий Золотаренки, Пётр Розумовский), духовенства (митрополит Степан Яворский), которые были основными заказчиками, а также местным общинам. Исследователи утверждают, что "Нежин до второй половины XVII- XVIII века был не только центром архитектуры, деревянной скульптуры, но и монументальной живописи, иконописи. Известны имена: монаха Виссариона – иконописца, родом нежинца, автора портрета митрополита Дмитрия Ростовского (Туптала) нач. XVIII в., нежинского маляра Николая Степановича-Каменского, который в 1746 г. был первым учителем в живописном классе при Троице-Сергиевской лавре. Стены нежинских соборов в XVII- XVIII в. украшали прекрасные иконы, написанные как нежинскими так и другими мастерами-иконописцами" [там же].

Многие работы того времени без подписи, а с другой стороны – известны имена создателей, произведения которых не сохранились. Важно отметить, что среди разнообразия жанров украинского искусства важное место занимает портретная живопись. Особенностью украинского портрета является то, что он при всей своей жизненности сохраняет связь с иконописью. научных исследований Г. Самойленка, М. Будзар, А. Шапоренко дает основания утверждать, что украинские мастера всегда сохраняли верность народным традициям и вкусам. Благодаря особенному художественному решению монументальному звучанию, декоративной красочности украинская портретная живопись стала национальным явлением культуры.

В статье А. Шапоренко отмечается "Представленная портретная живопись XVIII-XIX в. свидетельствует об особенном положении Черниговщины в развитии изобразительного искусства. В XVIII веке на Левобережной Украине определяется своеобразный стиль так называемого козацкого портрета, характерного для Черниговщины, что было отголоском национально-освободительной борьбы украинского народа. Создание таких портретов воспринималось как официальное признание заслуг козацкой старшины перед государством. Козацкий портрет отличался выразительностью, психологической глубиной в трактовке образов, определёнными реалистическими тенденциями.

Развитие портретного искусства во второй половине XVIII-XIX в. способствовало усовершенствованию профессионального мастерства художников. Украинские художники ощущали влияние западноевропейских мастеров и уступали им в технике, но сумели подняться к вершинам философского осмысления бытия и создать оригинальное направление в развитии живописного портрета с ярко выраженными национальными особенностями" [5, с. 176].

В произведениях этого периода чувствуется вера в человека, жизнелюбие, яркость. Так

возрождались культура Украины, которая была разрушена, формировался украинский народный стиль, который определяется использованием народных архитектурных традиций” [8, с. 179].

Уникальным явлением в истории культуры является музей. Он способствует взаимовлиянию носителей разных культур, представителей разных социальных, возрастных, этнических групп. Путь развития культурного мировоззрения человека свидетельствует о потребности сохранять и передавать будущим поколениям предметы которые представляют этническую ценность.

Музей помогает человеку строить картину мира. Художественные музеи сориентированы на усовершенствование социокультурной действительности, художественной культуры, воспитание разновозрастной аудитории. Об этом свидетельствуют публикации В. Коновальчук, Г. Самойленко, Н. Дмиренко.

Как утверждает И. Синельник “Учитывая многоплановость достижений истории, музейные учреждения выступают уникальным сосредоточением разнообразных источников, слоёв, которое дают полноценное представление об определённом историческом периоде в целом, и определённых аспектах общественной жизни того времени. Это повышает значение музейных коллекций в изучении истории страны.

Кроме того, если речь идет о местных исторических музеях, то можно утверждать, что их коллекции отображают территориальные особенности жизни разных слоёв населения, позволяют проследить процессы через наслоение региональной специфики [8, с. 361].

С точки зрения исследователей, важно обратить внимание на необходимость поднятия статуса музея в современной культуре, где возрастает потребность непосредственного общения с оригинальными вещами.

Как видим, развитие культуры нашего края сложно понять вне логики его исторического развития, не взирая на все препятствия, потери, разрушения, она сберегла свою самобытность и неповторимость .

Таким образом, можно сделать вывод, что история становления и развития культуры Черниговщины насыщена интересными явлениями, яркими личностями и потому требует особого внимания исследователей.

Литература:

1. Самойленко Г.Б. Культура Чернігівщини другої половини XVII- XVIII ст. / Г. В. Самойленко, С.Г. Самойленко // Література та культура Полісся, – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2003. – Вип. 23, – С. 157-159.
2. Самойленко Г.В. Монументальне мистецтво Ніжина у XVIII ст. / Г. В. Самойленко // Література та культура Полісся. – Ніжин; НДУ ім. М. Гоголя, 1995. – Вип. 6. – С. 144-150.
3. Самойленко С.Г. Розвиток мистецтва в Ніжині в XVIII ст. / С.Г. Самойленко // Література та культура Полісся. – Ніжин. НДУ ім. М. Гоголя, 1994. – Вип. 4. – С. 69-86.
4. Ситий І.М. Матеріали до історії української церкви, або як наші предки церкви будували / І.М. Ситий // Література та культура Полісся. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2000. – Вип. 13. – С. 197.
5. Шапоренко А. Портретний живопис у художній колекції Г.Т. Галагана: галерея родинних портретів / А. Шапоренко // Література та культура Полісся. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2000. – Вип. 14. – С. 171-176.
6. Матвеев В.О. Будинок колишньої ніжинської електростанції як зразок українського національного модерну / В.О. Матвеев, Л.Л. Матвеева // Література та культура Полісся. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 1997. – Вип. 8, – С. 179-182.
7. Дмитренко Н.М. Створення мережі місцевих музеїв на Північному Лівобережжі у 20-ті роки ХХ ст. / Н.М. Дмитренко // Література та культура Полісся. – Вип. 37. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 264-271.
8. Синельник І. Музейні колекції як джерело вивчення історії повсякденності (на прикладі Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарнов- ського // Література та культура Полісся. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя 2011, – Вип. 66. – С. 353-362.
9. Дудка Р.А. Основні тенденції розвитку української культури у другій половині 50-х – на початку 60-х р. ХХ ст. / Р. А. Дудка // Література та культура Полісся. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 1997. – Вип. 8. – С.199-202.

Abstract

In the article history of development of culture is examined on Chemigov and her illumination in a magazine “Literature and culture of Poles'ya”.

Key words: the Ukrainian culture, architecture, monumental art, historical museum.

Ключевые слова: украинская культура, архитектура, монументальное искусство, исторический музей.

Эмира Гусейн кызы Вердиева

ДЕКОРАТИВНЫЕ РИСОВАНИЕ И ОРНАМЕНТЫ

Декоративно-прикладное искусство уходит своими корнями в глубь веков. Человек создавал эстетически ценные предметы на всем протяжении своего развития, отражая в них материальные и духовные интересы, поэтому произведения декоративно-прикладного искусства неотделимы от того времени, когда они были созданы.

В основном своем значении термин "декоративно-прикладное искусство" обозначает оформление бытовых предметов, окружающих человека всю жизнь: мебели, ткани, оружия, посуды, украшений, одежды - т.е. всего того, что образует среду, с которой он ежедневно соприкасается. Все вещи, которыми пользуется человек, должны быть не только удобны и практичны, но и красивы. Современный художественный процесс сложен и многогранен, так же как сложна и многолика современная действительность. Искусство, понятное всем, окружает нас повсюду - дома и в служебном помещении, на предприятии и в парке, в общественных зданиях - театрах, галереях, музеях. Все - от колец, браслетов и кофейных сервизов до целостного тематического комплекса произведений декоративно-прикладного искусства для крупного общественного здания - несет на себе многообразие художественных поисков мастеров, тонко чувствующих декоративное назначение предмета, организующих и наполняющих красотой наш быт.

Для создания необходимых для человека удобств и в то же время для украшения его жизни художники стремятся к тому, чтобы все вещи, которыми пользуются в обыденной жизни, не только соответствовали своему назначению, но и были красивыми, стильными и оригинальными. А красота и польза всегда рядом, когда берутся за дело мастера, и из самых разных материалов (дерева, металла, стекла, глины, камня и проч.) создают предметы быта, являющиеся произведениями искусства.

Декоративное-прикладное искусство по своему происхождению искусство народное. В произведениях декоративно-прикладного искусства мы видим мудрость народа, его чувства и его представления о лучшей жизни.

Орнамент –это узор,основанный на повторе и чередовании составляющих его элементов. Орнамент может изображать конкретные формы в виде листочки,цветы,насекомых,птиц.

К специфическим изобразительным видам декора относятся сюжетное изображение, символическое изображение и орнаменты. Сюжетное изображение – это рисунок на поверхности предмета, изображающий какое-то определенное явление,событие,конкретного человека или вещь.Символическое изображение – это условный образ,обозначающий какое-либо ронятие,идею,явления. В узком с мысли символ предстает в виде условного знака,напримерпятиконечной звезды или в виде монограммы- сплетение первых букв имени и фамилии. К символическом изображениям принадлежат эмблемы,гербы,знаки (почтовые и фабричные,денежные знаки, медали и ордена).

Декоративные элементы и звенья часто изображают предметы окружающей человека среды и художественно выражают отношение к ним самого человека.

Орнамент классифицируют

1. по изобразительным мотивам: растительный,геометрический, анималистический, антропологический, каллиграфический,фантастический, астральный и т.д.

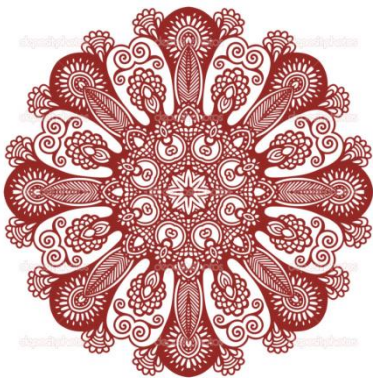

Орнаменты можно классифицировать по трем основным формам замкнутой, ленточной и сетчатой.

Замкнутым орнаментом называют узор, декоративные элементы которого сгруппированы так что создают замкнутое движение. Замкнутый орнамент украшает поверхность предмета, выделяет этот предмет или его главные части и выражает динамические напряжения формы или ее покой.

Ленточным орнаментом называют узор, декоративные элементы которого создают ритмический ряд с открытым двусторонним движением, вписывающийся в ленту.

Сетчатым орнаментом называют узор, элементы которого располагаясь в дольмногих осях переноса, создают движения во всех направлениях. Если ленточный орнамент, обладая одной осью переноса, может выделять только край поверхности, то сетчатый орнамент обладая многими переноса, может равномерно покрыть и выделить как единое целое. Декоративные элементы для орнамента чаще всего находят в природе в виде листьев, цветов, плодов, животных, а так же среди предметов и форм созданных руками человека, его творческим изображением фантазией. Форма и композиция орнамента должны оттенять форму и назначение украшенного предмета. При составлении орнамента следует большое внимание обращать на соподчиненность декоративных элементов. В орнаментальной композиции главные элементы выделяют размером, ярким цветом и центральным расположением. второстепенные элементы, дополняя главные и оттеняя их ведущую роль и значение, должны плавно соединиться с ними в целостный организм.

Литература:

1. Н.П.Костерин. Учебное рисование
2. А.А.Униковский. «Рисунки-наброски», Л.,1963
3. А.Барщ. «Рисунок в средней художественной школе», М., 1963

4. А.М.Серов «Рисунок», М., 1975

5. Беда Г.В. «Основы изобразительной грамоты», М., 1969

Esmira Gusein Kizi Verdieva

Abstract

Arts and crafts is rooted deep into the centuries. Man created an aesthetically valuable objects throughout its development, reflecting in their material and spiritual interests, so the works of decorative art are inseparable from the time when they were created.

Keywords: academic drawings. plot construction. realisticimages. sketches. realisticimage. decora

Ключевые слова: рисунки, сюжетное построение, реалистическое изображение, наброски, декоративные орнаменты.

Е. А. Кавунник

Нежинського государственного университета имени Николая Гоголя.

Творчество Марии Заньковецкой в контексте культуры Украины на рубеже XX – XX веков

«Всей душой люблю я свой народ и его драму»

Мария Заньковецкая

В современной украинской культуре и искусстве важное место принадлежит Марии Константиновне Заньковецкой – актрисе национального театра и кино, певице, режиссёру-постановщице, общественному деятелю, благотворительнице. Она посвятила 58 лет (!) творческой деятельности созданию национального украинского театра, что в Российской империи было почти невозможно. Чем дальше от нас яркий образ актрисы, талантом которой были очарованы ее известные современники, к примеру, Н. Лысенко, М. Грушевский, С. Петлюра, И. Франко, М. Старицкий, М. Коцюбинский, братья Тобилевичи, тем больше она привлекает жертвенностью собственной жизни во имя театра.

Слова М. Заньковецкой «Я влюблена в искусство» являются показательными в смысле ее беззаветного служения искусству актерского перевоплощения, которое вызывало у зрителей чувства веры и восхищения, а критики и сторонники писали о феномене, гениальность, бессмертию ее таланта, которым она подняла на высоту духовную и нравственную красоту украинской женщины в многочисленных спектаклях украинских писателей конца XIX – начала XX веков.

Формы культуротворчества М. Заньковецкой проходили в контексте диалектического взаимодействия общенационального, единичного и личного. Они составляли сущность мировоззрения жизненных позиций актрисы, жертвенность которой для Украины бесспорна. Ее художественные рефлексии становятся психологической потребностью человека, стремящегося формировать и развивать национальные сценически-театральные, музыкальные традиции для будущих поколений украинцев путем собственной актерской игры, режиссерской работы, устремлений «сознательной украинки» (Т. Гунчак) творить во имя «гармоничной жизни нашей нации» (С. Петлюра).

Творческая энергетика М. Заньковецкой утверждается точными определениями украинских и зарубежных деятелей культуры, историков, политиков: духовная дочь Тараса Шевченко, светлый гений настоящего народного искусства (И. Козловский), легенда (А. Лемещенко), царица украинской сцены (М. Грушевский). Российские критики В. Стасов, А. Суворин, композитор П. Чайковский, писатели А. Чехов, Л. Толстой после спектаклей в театрах Санкт-Петербурга, Москвы говорили, писали о гениальности ее актерской игры, феноменальном таланте. Эти мысли тем более важны в понимании значимости искусства М. К. Заньковецкой не только как настоящего украшения украинской сцены, но и, по словам американского историка Т. Гунчака, сознательной украинки .

Выше данные характеристики таланта актрисы стимулируют исследование его источников, форм культуротворчества для утверждения живучести украинского языка, песни, искусства в условиях запретов со стороны российской цензуры. Актуальность данной темы обусловлена стремлением осветить имя М. Заньковецкой в контексте настоящего национальной культуры Украины. В научно-теоретической плоскости дальнейших исследований требует эпистолярное наследие актрисы, переписка, существующие интервью, важность которых в её патриотических устремлениях в пользу развития украинской культуры несомненна. В практической плоскости

необходима популяризация имени М. Заньковецкой в контексте новейших работ 1990-2000 годов ученых-театроведов, историков, краеведов, библиографов [1,19]. Требуется информационного дополнения в научных, энциклопедических, справочных материалах ряд культурных акций, в частности, в Нежине, например открытия памятника М. Заньковецкой, присвоение её имени учебному заведению, проведение ежегодно, с 2004 года, всеукраинского, а с 2011 – международного театрального фестиваля женского творчества имени М. Заньковецкой. Эти факты обусловили объект исследования, которым стала разножанровая художественная, культурно-общественная работа выдающейся актрисы в едином социокультурном пространстве Нежина, Черниговской области, всей Украины прошлого и настоящего. Цель состоит в показе значимости культуротворчества М. Заньковецкой в контексте новейших научных исследований, практических форм ее популяризации для грядущих поколений.

Привлекает внимание многочисленная историография о М. Заньковецкой, представленная нами в двух периодах: конец XIX – 1930-е гг. XX в. и вторая половина XX – начало XXI века. Источниковедческую базу первого составляют архивные материалы, энциклопедические издания, публикации справочного характера, газетно-журнальная периодика (отзывы, рецензии) 1880-х - 1930-х годов. Первая появилась в 1882 году в газете «Заря», в год начала профессиональной деятельности М. Заньковецкой на сцене. Следующие печатались в украинской, российской периодике достаточно стабильно, как доказательство внимания, проявления любви зрителей-любителей, профессионалов к актерской игре исполнительницы. Уже в 1894 году, по случаю первого десятилетия сценической деятельности М. Заньковецкой, ее имя помещено в «Энциклопедический словарь» издательства СПб, в 1901 году – в «Словарь деятелей сцены» [1,12]. Многочисленные публикации того периода свидетельствовали об активном культуротворчестве украинской театральной труппы с участием М. Заньковецкой в городах Украины (Киев, Нежин, Одесса, Чернигов, Харьков, Елисаветград), России (Москва, С-Петербург), Литвы, Латвии, Грузии. Важную фактологически-документальную информацию о деятельности украинского передвижного театра с участием М. Заньковецкой в начале XX в. содержат «Художественные воспоминания» известного нежинского музыканта-педагога и дирижера, краеведа Ф. Д. Проценко [6, 46 с.]. В них фокусируется внимание на "нежинском" периоде, по насыщенности - одному из главных, наряду с "киевским", в творческой жизни актрисы. Так, именно М. К. Заньковецкой в 1908-1916 гг. суждено было стать продолжательницей музыкально-театральных традиций гимназистов-студентов в стенах Института народного образования – бывшей Гимназии высших наук князя Безбородька, где на досуге занимались в ученическом театре Гимназии Н. Гоголь, В. Забила, К. Базили, что способствовало их музыкально-эстетическому воспитанию, формированию духовности, морально-этических принципов. Своеобразным пророчеством для творчества М. Заньковецкой стало выражение Гоголя: «Театр - это такая кафедра, с которой можно много сказать миру добра» [2, 20]. Своей сложной личной, но счастливой творческой жизнью актриса будто подтвердила правильность мысли Гоголя и развила ее путем формирования таких важных факторов национальной культуры Украины как природосоответствие, культуросоответствие, преемственность традиций.

Вторая часть историографии о фигуре М. Заньковецкой охватывает 1950-е XX – начало XXI веков и знаменуется появлением первой монографии, ряда альманахов, научно-популярных сборников, учебников, традиционно многочисленной газетно-журнальной периодикой, представляющих содержательную фактологически-информационную базу данных о жизненном пути, театральном, сценически-актерском искусстве универсальной актрисы украинского музыкально-драматического театра, которая с одинаковым успехом играла в разножанровых спектаклях, создавала образы в комедии, трагедии, блестяще играла в оперетте, очаровательно пела, прекрасно танцевала, мастерски декламировала.

В ряду показательных есть ряд исследований доктора филологических наук, профессора

Нежинской высшей школы Г. В. Самойленко о жизненном пути, театральной деятельности М. Заньковецкой [1,18]. Ученые-музыковеды (К. Шевакова) впервые представят малоизвестные факты о вокальном таланте М. Заньковецкой, которым просто был очарован поэт, театровед М. Т. Рыльский: «Кто хоть раз слышал ее пение ... всегда оваяное чарами народной песенной манеры, тот никогда этого не забудет ».

Музыкальный талант Заньковецкой–вокалистки расцвёл в результате обучения три с половиной года в Петербургской (годы 1878-1880), а затем - Хельсинской (1880-1882) консерваториях. Формированию ее вокального таланта способствовали годы детства, когда она охотно слушала песни в исполнении няни, пела сама. Мария слышала церковные песнопения, народные лирические, шуточные, плясовые песни от отца Константина Адамовского, от Александра Марковича–родственника из Чернигова, известного фольклориста и актера. Музыкальному образованию помогали годы обучения в частном училище госпожи Шоу в Нежине, затем – в Черниговском пансионе госпожи Косовской. Обучение в этих заведениях способствовало развитию музыкально-сценических способностей, а именно: игре на фортепиано, пению, танцам. Впоследствии она охотно играла на рояле в четыре руки с подругой Н. Богомолец-Лазурский в Нежине, пела под аккомпанемент Н. Лысенко в Киеве, который по случаю ее юбилея в 1908 году посвятил актрисе марш-тушь, а композитор П. Козицкий к 40–летию ее творческой деятельности написал кантату на стихи П. Тычины.

Годы обучения в классе вокала профессора Я. Гржимали способствовали формированию репертуара, в который входили партии из опер «Запорожец за Дунаем» С. Гулака-Артемовского, «Наталка Полтавка», «Утопленница», «Черноморцы» Н. Лысенко. В библиотеке актрисы были фортепианные пьесы, клавиры опер «Пиковая дама» П. Чайковского, «Аида», «Риголетто» Дж. Верди. Она имела предложения выступать в Хельсинском оперном театре. Впрочем, развитию карьеры оперной артистки помешали субъективные (семейные) обстоятельства, а именно, негативное отношение мужа к вокальной карьере жены, а впоследствии и объективная причина – заболевание дифтерией, что отразилось на качестве ее голоса.

По материалам вышеуказанных монографий профессора Г. В. Самойленко, краеведа В. Мандрики, углубленной статьи академика и театроведа Р. Пилипчука в «Украинской музыкальной энциклопедии», можно определить Киев и Нежин как два главных города в жизни М. Заньковецкой, где происходили важные культуротворческие события. Так, находясь в Киеве, после гастрольных поездок М. Заньковецкая находила возможность приезжать в родной город. Актриса способствовала постановке музыкально-драматических спектаклей в украинской секции театра Народного дома, как режиссер-постановщик помогала студенческой театральной труппе, сама участвовала в её спектаклях. Она была в тесных творческих контактах с Ф. Д. Проценко. «Мой лучший друг», обращалась к нему актриса.

В родной Нежин М. Заньковецкая приезжала с 1888 года. Проводила режиссерские консультации по актерскому мастерству в музыкально-театральной студенческой студии в Институте народного образования. Впоследствии, в 1906 году инициировала организацию молодежной театральной труппы, помогала становлению в 1909-1910 гг. любительского театрального кружка Ефима Скорохода, сапожника по специальности, но впоследствии – будущего актера киевской театральной труппы М. Садовского. Вместе со студентами в 1906 г. она играла в благотворительных спектаклях И. Карпенко-Карого «Суета», «Папина сказка». Средства от них были переданы осужденным в ссылку революционерам. Правда, официально такую акцию никто бы не позволил проводить, поэтому актриса прибегла к некоторым хитростям, как, например, обратилась в полицию с просьбой разрешить дать представления якобы в пользу больным актерам. В 1911 г. артисты драматического кружка, которым руководила М. Заньковецкая, показали в городе спектакль «Несчастная» И. Карпенко-Карого. В 1912 г. участники кружка решили направить средства за спектакль «Служанка» И. Тобилевича в пользу учеников Греческой школы. Популярность актрисы в городе была чрезвычайной:

студенты-актеры студии чистосердечно благодарили М. Заньковецкою за ее игру, сценическую, актерскую науку. Очарованные игрой землячки, после спектакля они стремились нести ее домой на руках. Однажды студенты, как вспоминала учительница К. Герасименко-Булыга, взволнованные гениальной игрой актрисы, распрягли из кареты лошадей и вместо них сами везли актрису домой [6,13]. Не только как участница спектаклей и режиссер-постановщица, но и как наставница артистов-любителей М. Заньковецкая занималась профессиональным ростом талантливых земляков. Так, в 1918 г. она пригласила в Киевскую театральную труппу М. Садовского нежинских актеров-любителей Дмитрия Акимовича Грудину (1893-1937), Марию Малыш-Федорец (Мартынюк) (1885-1960), Елизавету Алексеевну Островерхову (Хуторного) (1886-1980 гг.). По приглашению Ф. Проценка актриса руководила в Нежинском народном театре украинской секцией, о которой 1922 году он писал: «Интерес зрителей к украинским спектаклям был большой - мы постоянно имели аншлаги» [6, 26]. В том же году в Нежине, в пользу развития основанной Д. Грудinou студии имени М. Заньковецкой, благотворительный концерт дала украинская певица Мария Федоровна Шекун-Коломийченко, которая некоторое время вместе с мужем жила в Нежине. Приведенные формы деятельности М. Заньковецкой–актрисы, режиссера, наставницы, благотворительницы представляют ее с позиций культуротворения как выражения достигнутого человеком житнетворческого уровня.

На рубеже XX–XXI вв. активизация внимания ученых-театроведов, литературоведов, музыковедов, журналистов к многолетней театрально-сценической, социально-патриотической деятельности М. Заньковецкой в который раз утверждает мысль об особой социокультурной значимости актрисы в развитии национальных музыкальных, театральных традиций. Например, психологические особенности актерского творчества М. Заньковецкой, а именно её метод дедукции, суггестивно-гипнотическое воздействие на зрителя, раскрыл киевский ученый и театральный критик В. П. Корнейчук в театроведческом исследовании-эссе «Ave, Maria!». [7, 37] Работа опубликована в 2004 году по случаю 150-летия актрисы и свидетельствует о новом направлении в освещении ее художественного таланта. В ней есть семь уникальных фото психологических этюдов М. Заньковецкой к книге Ч. Дарвина: «Тихое безумие», «Душа моя скорбит смертельно», «Сообщения о смерти сына», «Скорбь», «Исступление» и впервые напечатанные фото «В образе Иисуса Христа», «Состояние тихого помешательства», сделанные в 1887 г.. фотографом П. Пясецкий [7, 37].

В ряду новейших изданий – библиографический указатель «Мария Заньковецкая – гений украинской сцены», подготовленный в 2014 году по случаю 160-летия выдающейся землячки работниками В. Манжай, Н. Мухомодеева информационно-библиографического отдела библиотеки имени академика Н. А. Лавровского Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя (далее НДУ) [1,19]. Собранные в фондах отделов библиотеки НДУ источники указателя содержат 228 разножанровых публикаций: документальные, энциклопедические, справочные, научные; газетно-журнальная периодика 1894-2014 годов. Данный указатель служит важным источником для воссоздания целостной картины художественной деятельности М. Заньковецкой, исследований сущности ее культуротворчества, что будет способствовать познанию социального опыта нации, историко-культурной памяти украинского народа. Об этом свидетельствует значительное количество культурных мероприятий, проведенных в 2014 по случаю 160-летия со дня её рождения на государственном, региональном, местном уровнях, например, X юбилейный музыкально-театральный фестиваль в Нежинском драматическом театре им. М. Коцюбинского с участием театральных трупп из Киева, Львова, Черкасс, Чернигова, Херсона, торжества на малой Родине актрисы в селе Заньки нежинского района Черниговской области.

В настоящее время ярким примером почитания и популяризации имени М. Заньковецкой служит учебно-образовательная и культурно-художественная деятельность педагогического и студенческого состава Нежинского училища культуры и искусств (далее НУКиИ), в котором 27

марта 2000 года состоялось важное событие. Согласно Постановлению № 558 Кабинета Министров Украины учебному заведению было присвоено имя М. Заньковецкой. Как отметила в речи директор Училища, заслуженный работник культуры Украины Л. Л. Ермольченко «событие очень значимое, поскольку мы единственное специальное учебное заведение культуры и искусств Украины, удостоенное большой чести носить имя знаменитой землячки, продолжать её музыкально-сценические традиции в студенческом художественно-образовательном творчестве». Утверждением служат спектакли, выступления на сцене студентов обновленной в 1986 г. (предыдущая действовала на протяжении 1947-1961 гг.) специализации «режиссура» цикловой комиссии «Зрелищно-театрализованные мероприятия». Ею руководит Г. А. Кашковская, педагог, актриса Нежинского театра, Дипломант Всеукраинского (в 2007 г.) Конкурса художественного слова им. Леси Украинки, сценарист, режиссер-постановщица творческих мероприятий в НУКиИ, БК города. Например, в октябре 2014 по случаю 160-летия со дня рождения актрисы студенты по сценарию Г. А. Кашковской показали премьеру литературно-музыкальной композиции «Первая народная артистка Украины Мария Заньковецкая», где были сыграны роли 18 персонажей, а именно, маленькой, юной и взрослой Марии. Доброй традицией студенчества НУКиИ стали уборка в Сквере М. Заньковецкой, возложение цветов в праздничные дни к памятнику знаменитой землячке.

Утверждением значимости М. Заньковецкой в современной культуре Украины служит Международный театральный фестиваль женского творчества имени Марии Заньковецкой, который ежегодно, с 2004 г.. проходит на сцене Нежинского украинского драматического театра им. М. Коцюбинского при поддержке Черниговской областной государственной администрации, исполкома горсовета Нежина. Отличительной чертой Фестиваля является выбор украинского, зарубежного спектакля с обязательной главной ролью женского плана для актрисы – женщины. По словам заслуженного работника культуры Украины Юрия Муквича – генерального директора Нежинского театра, инициатора и главы оргкомитета Фестиваля, «сбылась мечта Мария Заньковецкой о развитии Нежина как города культурного, театрального». По мнению критиков сейчас коллектив имеет все основания считаться театром большого творческого потенциала, актеры которого самоотверженно, на высоком художественном уровне работают в современных разножанровых театральных спектаклях в ходе концертной, гастрольной деятельности в Нежине, области, по Украине. В течение первого десятилетия фестиваля его постоянными участниками являются ведущие Национальные академические драматические театры: Киевский имени И. Франко, Львовский имени М. Заньковецкой, Херсонский имени М. Кулиша, Нежинский имени М. Коцюбинского, Киевский академический молодой театр, Житомирский украинский музыкально-драматический театр имени И. Кочерги, Днепропетровский академический украинский музыкально-драматический театр имени Т. Шевченко, Черниговский молодежный театр, Черниговский академический украинский музыкально-драматический театр им. Т. Шевченко, Кировоградский академический украинский музыкально-драматический театр им. М. Кропивницкого, Харьковский театр-лаборатория «Постскриптум». Художественный руководитель Львовского театра им. М. Заньковецкой, народный артист Украины Федор Стригун подчеркнул, что "этот Фестиваль дает возможность увидеть во время спектаклей процесс рождения ярких актерских талантов, примером для которых служит гений выдающейся актрисы Марии Заньковецкой".

Таким образом, имя М. Заньковецкой органично и гармонично вписывается в современное общенационально пространство, что обуславливает возможность системно-комплексного осмысления художественного наследия современной Украины. В процессе художественных рефлексий актрисы освещается социокультурная сущность ее творчества как совокупности театрально-сценической, режиссерской, музыкальной, концертно-исполнительской, общественной и благотворительной деятельности. Работоспособность, постоянное самосовершенствование, психологические актерские способности, психотехника в сочетании с

национально-патриотическим мировоззрением актрисы составляли основу её творческого арсенала, который не только повлиял на формирование традиций украинского национального театра. Уникальный, неповторимый и самобытный актерский талант М. Заньковецкой стал основой для презентации на рубеже XX-XXI веков в музыкально-театральном пространстве страны нашими современниками новых поисков и творческих достижений на ниве развития театрального искусства Украины.

(годы жизни 1854-1934)

Статья посвящена раскрытию значения культуротворчества выдающейся актрисы украинского драматического театра, первой народной артистки Украины Марии Константиновны Заньковецкой в контексте её сценической музыкально-театральной, общественной, благотворительной деятельности для развития национальной украинской театральной культуры.

Ключевые слова: Мария Заньковецкая, музыка, театр, культуротворчество.

Направление: музыкальное искусство

Мария Константиновна Заньковецкая – украинская актриса театра и кино, певица, режиссёр, наставница, благотворительница. Она посвятила 58 лет (!) творческой деятельности созданию в конце XIX – начале XX века национального украинского музыкально-драматического театра. Большое значение в понимании творчества и благотворительности М. Заньковецкой (помощь школе, госпиталям) имеют её художественные рефлексии как актрисы, режиссёра, наставницы для начинающих театралов-студентов, горожан Нежина, недалеко от которого, в селе Заньки, она родилась и где творила. Они свидетельствуют о социокультурной сути творчества как совокупности театрально-сценической, режиссерской, музыкальной, социальной работы. В разножанровом таланте, патриотических устремлениях М. Заньковецкой творить для украинского народа проявляется психологическая потребность формировать, развивать национальные театрально-сценические, музыкальные (вокальные) традиции для будущих поколений украинцев.

Многочисленная историография о М. Заньковецкой, представленная нами в двух периодах: конец XIX – 1930-е гг. XX в. и вторая половина XX – начало XXI века, служит проявлением любви её соотечественников – зрителей-любителей, профессионалов к актерской игре исполнительницы.

Научные исследования о М. Заньковецкой на рубеже XX–XXI вв. утверждают мысль о значимости актрисы для развития национальных музыкально-театральных традиций Украины. Примером стали многочисленные государственного масштаба культурные акции памяти актрисы, например, в Нежине, где был открыт в 1993 г. памятник М. Заньковецкой. В 2000 г. её имя присвоено Училищу культуры и искусств. С 2004 г. в драматическом театре им. М. Коцюбинского проводится одноимённый международный Фестиваль женского творчества с участием театральных трупп академических драматических театров Киева, Львова, Харькова, Житомира, Херсона, Николаева, Днепропетровска, Чернигова в творчестве которых имя Марии Заньковецкой вечно.

Литература:

1. Марія Заньковецька – геній української сцени : до 160-річчя від дня народження: бібліографічний покажчик / Бібліотека ім. акад. М. О. Лавровського НДУ ім. Миколи Гоголя; упоряд.: В. Манжай, Н. Мухомодеева; вступ. ст. Г. В. Самойленка. – Ніжин : Вид-во НДУ, 2015. – с.19.
2. Вернеке Б. В. Гоголь і театр / Б. В. Вернеке. – типографія Варшавського ученого округу. – Варшава. – 1909. – с. 20.
4. Самойленко Г. В. Марія Заньковецька і Ніжин [Текст] // Театри і актори Північного Лівобережжя України / Г. В. Самойленко. – Ніжин, 2010. – 302 с.
5. Пилипчук Р. Я. М. Заньковецька // Ростислав Ярославович Пилипчук . /Українська музична енциклопедія, т. 2. – К. – 2008. – С. 346-348.
6. Проценко Ф.Д. М. К. Заньковецька і Ніжин [Текст] // Мистецькі спомини. 1880–1930 / Федір Проценко ;

Ніжин. т-во укр. мови імені Тараса Шевченка «Просвіта». – Ніжин, 1993. –47 с.

7. Володимир Корнійчук Аве, Марія! Або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької. Театрознавче дослідження-есе. / Корнійчук В. П. – Ніжин. – 2004. – 37 с., ілюстр.

E.A. Kavunnik

Abstract

Maria Zankovetska is Ukrainian actress of theater and movie, singer, director, teacher, and benefactress. She has dedicated 58 years for creation national musical and dramatic theatre in the eve of XIX in the beginning XX centuries. Her art reflection as actress of theater and movie, singer, director, teacher for the beginners students, who study theatre in Nizhyn, near where she was born, helps to understand her arts and benefactress. These reflections show her complex of theatre, director and musical and social work. The talent and patriotic inspiration of Maria Zankovetska for Ukrainians considers mental need to development national theatre musical (vocals) tradition for future generation.

The numbers of historiographic works dedicated to Maria Zankovetska in the XIX – XX centuries, which is mentioned in these papers, improves her love for compatriots, audience amateurs and professionals for actor playing.

The scholar researches dedicated to Maria Zankovetska argue view of importance actress for development national musical theatre traditions in Ukraine. The monument of Maria Zankovetska opened in Nizhyn in 1993. The collage of cultural and art in Nizhyn was named after this actress. Since 2004, the international festival of women art spends every year in Kotsubynsky dramatic theatre in Nizhyn. The repertoires of Theater Company from Kyiv, Lviv, Kharkiv, Zhytomyr, Kherson, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Chernigiv consist art of Maria Zankovetska, which name become infinity.

Мамедова Айбениз Али кызы
Гянджинский Государственный Университет

ВОЗДУШНАЯ ПЕРСПЕКТИВА

Воздушной перспективой называются кажущиеся изменения некоторых признаков предметов под воздействием воздушной среды и пространства.

Воздух - прозрачная среда. Но прозрачность его непостоянна, она меняется с увеличением пространства, то есть толщи воздушного слоя, с увеличением влажности, частиц пыли, давления и пр. Обволакивая предмет, воздух меняет его внешний вид. Вместе с этим следует учитывать и зависимость внешнего облика формы от особенностей нашего зрительного восприятия, от солнца, от времени суток, времени года, погоды, от свойств земной поверхности. Рассмотрим некоторые закономерности.

Известно, что видимость предмета определяется величиной его изображения на сетчатке глаза. Чем ближе предмет, тем больше величина его углового размера, тем больше размер его изображения на сетчатке. Значит, оно, распределяясь на множество светочувствительных клеток сетчатки и раздражая их, дает больше сведений о форме предмета, что обеспечивает наилучшую детальную видимость его. Напротив, чем дальше предмет от наблюдателя, тем меньше величина его углового размера, тем меньше информация о предмете, что не обеспечивает хорошей видимости его.

И. И. Шишкин в рисунке «Лесная речка» изображает на заросшем травой берегу высокую старую сосну. Ее кора испещрена глубокими трещинами. Корявые, резко изогнутые ветви раскинулись во все стороны и закрыли небо тонкой сеткой молодых побегов, опущенных иголкой хвоей. На коре, ветвях, хвое играют мелкие пятна света и тени, дробя и оживляя их. Поодаль художник изображает группу деревьев. Он очерчивает всю их массу и закрывает серым тоном, чуть выделяя светотенью толстые стволы и ветви. Не видно ни тонкой паутины ветвей, ни листьев и ажурной хвои, ни даже отдельных деревьев - все дается цельно, большими пятнами. Все нарисованное на первом плане отличается детализацией, то есть тщательной прорисовкой всех, даже мелких элементов; на среднем плане выявляются только крупные части, а на третьем, самом дальнем плане делается обобщенный набросок всего в целом. Таким образом, изображение пространственной глубины требует определенной характеристики предметов, находящихся на значительном расстоянии друг от друга, требует решения качественно разных задач. При изображении первоплановых предметов раскрывают индивидуальные особенности формы через прорисовку характерных для каждого предмета мелких и крупных частей и передачу целостности большой формы, в которой все элементы согласованы и соподчинены; при изображении предметов среднего плана отбирают наиболее типичные по форме крупные части и показывают, как формируется из них характер всей массы, цельной и несколько уплощенной; при изображении предметов дальнего плана крайне обобщают форму схематизацией предметов, показом не частей, а всей их плоской массы через контур, светлоту или цвет.

Из сказанного можно вывести первый закон воздушной перспективы: все ближние предметы воспринимаются подробно, а удаленные - обобщенно; для передачи пространства ближние предметы надо изображать детально, а дальние - обобщенно.

В другом рисунке «Болото» И. И. Шишкин, изображая топкую низину, поросшую осокой, мелким кустарником и редкими деревьями, тщательно прослеживает, как по мере удаления теряется четкость контуров травы, кустов и далеких холмов. Легкая прозрачная

дымка испарений придает очертаниям удаленных предметов удивительную мягкость и плавность. Еще более неопределенны и мягки контуры предметов в туманную или пасмурную погоду. Из этих наблюдений можно вывести второй закон перспективы: все ближние предметы воспринимаются четко, а удаленные - неопределенно; для передачи пространства контуры ближних предметов надо делать резче, а удаленных - мягче. Например, если сравнить освещенные солнцем скалы первого и дальнего планов в рисунке И. И. Шишкина «В горах Гурзуфа» можно заметить, как велика разница в их яркости. Светлота дальних гор точно померкла, потемнела из-за мутной толщи воздуха. Темные или затемненные части, напротив, на большом расстоянии светлеют. Это объясняется тем, что свет, проходя сквозь замутненный воздух, отражается во все стороны от мутящих его частиц. Образуется светлая завеса, которая, прикрывая темные предметы и тени, делает их светлее. Из наблюдения этих явлений "можно вывести третий закон воздушной перспективы: на большом расстоянии светлые предметы кажутся темнее, а темные - светлее ближних; для передачи пространства удаленные светлые предметы надо слегка притенять, а темные — осветлять.

В рисунке Шишкина, блестяще передающем очень большое расстояние между скалами первого плана и горами дальнего плана, следует отметить чрезвычайно важную деталь. Сильный солнечный свет, падая на скалы, заставляет сверкать их грани, обращенные к солнцу, мерцать полутемные поверхности, освещенные скользящими лучами, и вызывает густые темные тени на гранях, углубленных или повернутых в сторону, противоположную солнцу. Возникшая здесь светотень контрастна. Она четко выявляет объемную форму скал, подчеркивает их весомость и материальность. Дальние горы освещены таким же сильным солнечным светом, вызывающим такую же контрастную светотень. Но на большом расстоянии эта контрастность между светом и тенью исчезает. Освещенные поверхности по яркости становятся близкими затененным, что делает дали почти одинаково серыми, плоскими, нематериальными.

Четвертый закон воздушной перспективы можно сформулировать так: все ближние предметы обладают контрастной светотенью и кажутся объемными, все дальние - слабо выраженной светотенью и кажутся плоскими; для передачи пространства ближние предметы надо изображать объемно, а дальние — плоско. Чистый и прозрачный воздух не изменяет цвет предмета, находящегося в непосредственной близости от наблюдателя, и почти не изменяет цвет удаленного предмета. Сравнивая золотисто-коричневые стволы и ветви раскидистых тополей, синеву теней и теплоту розовых бликов света на снегу, изображенных на первом плане картины К. Ф. Юона «Мартовское солнце» с цветом деревьев, теней и света на снегу дальнего плана, замечаешь их одинаковое цветовое напряжение. Действительно, часто в утреннем морозном воздухе, когда природа при первых лучах зимнего солнца робко сбрасывает оцепенение холодной ночи, видишь далеко и отчетливо разноцветную красоту родных просторов. Но как бы ни был чист и прозрачен воздух, он всегда в своем составе имеет мутные частицы. Они изменяют не только яркость, но и цвет удаленных поверхностей. Луч белого света, то есть пучок цветных лучей разной длины, проходя через слои воздуха и встречаясь с непрозрачными частицами, в известной степени отражается и рассеивается, создавая световую завесу. Эта дымка может быть очень прозрачной или мутной, цветной или бесцветной в зависимости от количества и размеров этих частиц. Если их количество невелико, а размеры малы, то возникает едва заметная, очень прозрачная дымка, придающая удаленным предметам фиолетовый оттенок. Это чаще всего можно наблюдать на большой высоте в горах, где воздух, чуть замутненный мелкими частицами, рассеивает только коротковолновые фиолетовые лучи. С увеличением толщ воздуха, а вместе с этим и количества мелких частиц в нем происходит рассеивание не только фиолетовых, но и других коротковолновых лучей - синих и голубых. Воздушная

синяя и голубая дымка, окутывая дальние предметы, придает им синие и голубые оттенки. Это изменение цвета предметов по мере их удаления от наблюдателя наглядно выражено в картине И. И. Шишкина «Лесные дали», где все пространство как бы делится на несколько цветовых зон. На первом плане - ярко зеленая группа деревьев; на втором - такие же деревья кажутся менее зелеными, на третьем - синими, на дальних планах - голубыми разной насыщенности. Оптическое изменение зелени деревьев и лугов замечается нами уже на расстоянии 100 м.

Наблюдение этих явлений позволяет сформулировать пятый закон воздушной перспективы: все удаленные предметы, прикрываясь воздушной дымкой, приобретают цвет этой дымки - фиолетовый, синий, голубой или беловатый; для передачи пространства надо ближние предметы изображать яркоокрашенными, а удаленные - бледными.

Всего лишь два-три оттенка зеленого цвета для обобщенного изображения травы и кроны деревьев и два-три оттенка для стволов всех разноудаленных деревьев. Благодаря этому все ближние предметы кажутся объемными, многоцветными и разнообразными, а удаленные - плоскими, одноцветными и однообразными. Эта особенность нашего видения формулируется в шестой закон воздушной перспективы: все ближние предметы кажутся многоцветными, а удаленные - одноцветными; для передачи пространства ближние предметы надо изображать различными по цвету красками, а удаленные - одинаковыми.

Законы воздушной перспективы помогают грамотно передать пространство. Однако этого мало: чтобы создать реалистический пейзаж, надо овладеть приемами и средствами изображения наиболее распространенных природных форм, способами передачи различных состояний природы.

Литература:

1. Н. П. Костерин. Учебное рисование. Москва, 1980
2. Бега Г. В. Живопись. Москва, 1971
3. В. В. Шлеев. Изобразительное искусство. Москва, 1977
4. Кальнинг А. К. Акварельная живопись. Москва, 1968

Mamedova Aibeniz Ali Kizi

AERIAL PERSPECTIVE

Abstract

The paper focuses on the methods of drawing of flat forms, volumetric forms in drawings by Ivan Shishkin. This paper deals with laws of the aerial perspective and transmission of space.

Keywords: shades, space, perspective, foreground plan, the average plan, back ground plan, small details, wide.

Ключевые слова: тени, воздух, перспектива, первый план, четкость границы, объемно.

გიორგი ბატიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

მეცნიერული კვლევა და სასარგებლო წყაროები

ნებისმიერი მეცნიერული კვლევა საკმაოდ რთული პროცესია. ის მკვლევარისაგან მოითხოვს ძლიერ ნებისყოფასა და შრომისმოყვარეობას. კვლევას ვატარებთ ყოველდღიურად, როდესაც ვსვამთ შეკითხვას და ვეძებთ ფაქტებს მასზე პასუხის გასაცემად. არსებობს მარტივი და რთული შეკითხვები. მარტივია შეკითხვა: გვანტერესებს გავიგოთ მანქანების რომელ სახელოსნოში მუშაობს ძრავის შემკეთებელი საუკეთესო ხელოსანი, ხოლო რთული გამოსაკვლევაია თეორია „სამყაროს შექმნის შესახებ“ (ქეთ ლ.თურბიანი, 2007,24).

როდესაც მარტივ შეკითხვაზე პასუხი გვანტერესებს ან უბრალოდ მეგობრისთვის ინფორმაციის სწრაფად მიწოდება გვსურს, ნაშრომის წერას არ დავიწყებთ, ხოლო როდესაც გვინდა გამოვთქვათ ჩვენი მოსაზრება „სამყაროს შექმნის შესახებ“ და ეს ამ თეორიით დაინტერესებული მკითხველისთვის გვჭირდება, დასკვნის გაკეთება აუცილებლად წერილობით მოგვიწევს.

რა თქმა უნდა, მოხსენებით „სამყაროს შექმნის შესახებ“ მცირედს თუ შევმატებთ მსოფლიო ცოდნას, მაგრამ კარგად დამუშავებული ნაშრომი ჩვენ თვითონ შეგვძენს ცოდნასა და გამოცდილებას.

კვლევის ჩატარების მეთოდების დაუფლებისას, ვსწავლობთ სხვების მიერ განხორციელებული კვლევების გამოყენებას, ვაკეთებთ შეფასებებს და დასკვნებს. ნებისმიერი პროფესიის მკვლევარმა უნდა წაიკითხოს და შეაფასოს კვლევის ანგარიში. ამის გაკეთებას მხოლოდ მაშინ შევძლებთ, როდესაც ვიცით სხვები როგორ აფასებენ ჩვენს კვლევით მოხსენებას (ქეთ ლ. თურბიანი, 2007,25).

ისტორიული ფაქტებისა და მსჯელობის გარდა მკვლევარები იყენებენ სხვადასხვა გზებსაც კარგი დასკვნების გამოსატანად: შეგვიძლია დავეყრდნოთ ტრადიციას, ან რომელიმე ავტორიტეტულ მეცნიერს, ჩვენს ინტუიციას ან ხედვას, მაგრამ როდესაც ვცდილობთ ავუხსნათ სხვებს, რატომ გვჯერა ჩვენი შეხედულების და რატომ უნდა ირწმუნონ ჩვენი დებულება მათ, საჭიროა მეტი პირველადი წყაროების წარდგენა, რადგან ისტორიული მეცნიერება ძირითადად ეყრდნობა წყაროებს და არტეფაქტებს.

სწორედ ამით განსხვავდება კვლევა სხვა სახის მტკიცებითი ხასიათის ნაშრომებისგან. კვლევა უნდა ემყარებოდეს ფაქტებს, რომელსაც მკითხველები სიმართლედ ჩათვლიან. მათ უნდა შეეძლოთ მიყვნენ ჩვენს მსჯელობას და ირწმუნონ ფაქტები, რომელზედაც ეს მსჯელობაა აგებული. მკვლევარების წარმატება არ არის დამოკიდებული მხოლოდ იმაზე რამდენად კარგად შევაგროვეთ და გავაანალიზეთ ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემები, არამედ იმაზეც, თუ რამდენად მკაფიოდ წარუდგინეთ მსჯელობა ჩვენს მკითხველს (ქეთ ლ. თურბიანი, 2007,25).

მკვლევარები აგროვებენ ფაქტებს, ინფორმაციას, დოკუმენტებს, არქივებიდან ამოღებულ სხვადასხვა მასალებს და ქმნიან მონაცემთა ბაზას. ისტორიული მეცნიერებით დაინტერესებულ მკვლევარებს სურთ გამოიკვლიონ რა ისტორიული ღირებულება ჰქონდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შესანარჩუნებლად 1121 წლის დიდგორის ომს. ამ

საკითხით დაინტერესებული მკვლევარების უმეტესობას სურს იცოდეს მეტი. ამიტომ ისინი ამ თემის ირგვლივ ეძებენ არა ნებისმიერ წყაროს, არამედ კონკრეტულად იმ მონაცემებს, თუ რატომ გახდა დიდგორის ომი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების მთავარი ისტორიული ფაქტი.

გამოცდილმა მკვლევარებმა მკითხველი უნდა დაარწმუნონ პასუხის სანდოობაში. ჩვენ უნდა ვუჩვენოთ მკითხველს, რატომ არის ეს შეკითხვა მნიშვნელოვანი, რათა ავუხსნათ დიდგორის ომის ისტორიული მნიშვნელობა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებისათვის და როგორ ჩამოაყალიბა დიდგორის გადამწყვეტმა ბრძოლამ ქართველთა ეროვნული ხასიათი.

თუკი ჩვენ აღწერთ პროექტს ასეთ წინადადებებით „ ისტორია დიდგორის ბრძოლის შესახებ“, რათა გვსურს გავიგოთ, რატომ გახდა დიდგორის ომში გამარჯვება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების მთავარი შედეგი, ამით შევძლებთ სხვებს დავეხმაროთ იმის გაგებაში თუ დიდგორის გადამწყვეტ ბრძოლაში გამარჯვებამ როგორ შეუწყო ხელი ქართველთა ეროვნული ხასიათის ჩამოყალიბებას. მხოლოდ დიდგორის ომის განხილვა მთავარ მიზნამდე ვერ მიგვიყვანს, დიდგორის ბრძოლაში გამარჯვების შედეგად ჩვენ შევინარჩუნეთ და განვამტკიცეთ სახელმწიფო ინსტიტუტები, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ქართველთა ეროვნული ხასიათის ჩამოყალიბებას.

ვინაიდან გვსურს გავიგოთ როგორ და რატომ ვიწყებთ არა უბრალოდ თემით, არამედ კვლევის შეკითხვით, რატომ გახდა დიდგორის ბრძოლაში გამარჯვება სახელმწიფოს შენარჩუნების მთავარი შედეგი? მკვლევარს მხოლოდ შეკითხვის დახმარებით შეუძლია განსაზღვროს რომელი ფაქტები მოიძიოს, მას სჭირდება არა მხოლოდ პასუხის დამამტკიცებელი ფაქტები, არამედ ისინიც, რომლებიც ცდის ან სულაც ეჭვქვეშ აყენებს მათ. მკვლევარებმა იციან, რომ მკითხველებიც დასვამენ შეკითხვას: მერე რა, ან რატომ უნდა მალეღებდეს დიდგორის ომის ისტორია? შეკითხვაზე მერე რა? გამოცდილი მკვლევარიც კი იბნევა. თუ ამ შეკითხვას თავს გავართმევთ, შევძლებთ გავიგოთ ისეთი მასშტაბიერი საკითხი, როგორიცაა ასეთი ისტორიებით ჩვენი ეროვნული ხასიათის ჩამოყალიბება.

მეცნიერების ისეთი დარგებისთვის, როგორიცაა ლიტერატურადმცოდნეობა, ხელოვნება და ისტორია პირველად წყაროებს წარმოადგენს მწერლების, მხატვრების, კომპოზიტორების და სხვათა მიერ შექმნილი ორიგინალური ნაწარმოებები - დღიურები, წყაროები, ხელნაწერები, სურათები, ფილმები, ფილმის სცენარები. ეს წყაროები გვაწვდის მონაცემებს, სიტყვებს, გამოსახულებებს, ბგერებს, რომლებსაც ვიყენებთ ჩვენი ვარაუდის გასამყარებელ საბუთად. მონაცემები შეიძლება იყოს საგნებიც: მონეტები, ტანსაცმელი, ინსტრუმენტები, ცხელი და ცივი იარაღი, სამუზეუმო ექსპონატები, არტეფაქტები და სხვა ნიმუშები იმ პერიოდის ან იმ პიროვნების კუთვნილი, ან იმ ისტორიის შესასწავლი პერიოდის, რომელსაც ვიკვლევთ (ქეთ ლ. თურაბიანი, 2007, 45).

მეცნიერების ისეთ დარგებში, როგორიცაა: ფსიქოლოგია, ქიმია, ფიზიკა, ბიოლოგია მონაცემებს დაკვირვების და ექსპერიმენტების გზით აგროვებენ, რადგან ეს მეცნიერებები ძირითადად ემპირიულია. პირველწყაროებს წარმოადგენს აგრეთვე პუბლიკაციები, საარქივო ჩანაწერები, სადაც პირველად გამოქვეყნდა ეს მონაცემები.

მკვლევარები მონაცემებს პირველ რიგში პირველადწყაროებში ეძებენ. მაგალითად, ჩვენ ვსვამთ შეკითხვას და გვაინტერესებს 1121 წლის 12 აგვისტოს დიდგორის ბრძოლაში გამარჯვებამ როგორ გაამყარა ქართული სახელმწიფო ინსტიტუციები და როგორ ჩამოაყალიბა ქართველთა ეროვნული ხასიათი. ზემოთ დასმული შეკითხვის პასუხის გასაცემად დიდგორის

ბრძოლის შესახებ მონაცემები მოსაძიებელია პირველწყაროებში. ამ ომს იმთავითვე მიუქცევია ისტორიკოსების განსაკუთრებული ყურადღება. ამიტომაც, რომ ცნობები ამ ბრძოლის შესახებ გვხვდება როგორც ქართველი ისე უცხოელი ისტორიკოსების ნაწარმოებებში ესენია: „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შესული თხზულება „ცხოვრება მეფედ - მეფისა დავითისა“ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის, არაბი ავტორი იბნალ - ასირი, ფრანგი კონსული გოტიე და სომეხი ისტორიკოსი მატთეოს ურჰაეცი. აი არასრული სია იმ ავტორებისა, რომლებიც დიდგორის ბრძოლას შეეხნენ (მეტრეველი, 1990, 186-187).

როგორ ზევით ჩამითვლილი ისტორიკოსები აღნიშნავენ თვითნაწარმოებებში, ქართველმა მოლაშქრებმა 1121 წლის 12 აგვისტოს მუსულმანურ კოალიციურ ჯარებთან მეტად რთული და ამავე დროს არსებითად გადამწყვეტ ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. ეს დამოუკიდებლობისა და თვითმყოფადობისათვის მებრძოლი ქართველი ხალხის გამარჯვება იყო; გამარჯვება, რომელიც ძალუმად ეხმაურებოდა კავკასიის ხალხთა ინტერესებს - მათ ერთობლივ ბრძოლას უცხო დამყრობელთა წინააღმდეგ. დიდგორში ქართველთა გამარჯვებას უდიდესი საერთაშორისო რეზონანსი ჰქონდა. ამ ბრძოლას თურქ-სელჩუკთა დამცირება დასუსტება და შესაბამისად ჯვაროსანთა წარმატებები მოჰყვა. ფრანგმა კონსულმა გოტიემ კარგად გამოხატა ჯვაროსანთა თვალსაზრისი, რომლებიც დავით აღმაშენებელსა და მის ლაშქარს თავიანთ მოკავშირედ მიიჩნევდნენ, ქრისტეს მიერ ძმებად თვლიდნენ და მათ უყურებდნენ, როგორც თანამებრძოლებსა და მზრუნველებს (მეტრეველი, 1990, 206).

როდესაც „ დიდგორის ომის“ საერთაშორისო რეზონანს განვიხილავთ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრება დიდგორის ომის მნიშვნელობის შესახებ.

ივანე ჯავახიშვილი ხაზს უსვამს დიდგორის გამარჯვების დიდ საერთაშორისო მნიშვნელობას. იგი წერს: „ მაჰმადიანთა შეერთებული ლაშქრის დამარცხებამ დაამტკიცა რამდენად გამაგრდა და გაძლიერდა საქართველო ; ამასთანავე რაკი თურქები ასე ბრწყინვალედ ძლეულნი იქცნენ, მტრები წინანდებურად საქართველოს აბუჩად აგდებას ვეღარ გაბედავდნენ“ (ივ.ჯავახიშვილი 1965,204). დიდგორის ომის შემდეგ, დავითმა გაანთავისუფლა თბილისი, შორს გასწია საქართველოს პოლიტიკური საზღვრები, შემოიერთა ქალაქი ანისი და სომხეთის დიდი ნაწილი. შეშინებული მეზობლები ხშირხშირად „წარმოავლენდეს მოციქულთა ძღვენითა დამშვდებად პირსა მისსა, (დავითისა - გ.ბ.) და წარმოსმის საჭურჭლენი მძიმენი“... (დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, 1955, 346,).

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსმა დიდგორთან ძლევაში გამარჯვებას „ ძლევაი საკვირველი“ უწოდა. საქართველოს ისტორიის მკვლევარი, ისტორიის აკადემიკოსი შოთა მესხია დიდგორის ბრძოლაში ქართველთა წარმატებას ასე აფასებს: „თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლაში მოპოვებულმა წარმატებებმა, დამპყრობლების განდევნამ, სომხეთისა და შირვანის დიდი ნაწილის განთავისუფლება - შემოერთებამ მნიშვნელოვნად გააფართოვა საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური საზღვრები და გაზარდა მისი საერთაშორისო ავტორიტეტიც.

საქართველოს სამეფო იმდროინდელი წყაროების მიხედვით, ვრცელდებოდა „ ნიკოფსითგან (დღევანდელი კრასნოდარის მხარეში, სოჭსა და ტუაფსეს შორის) დარუბანდამდის (დღევანდელი დერბენტის საზღვრამდე) და ოვსეთიდან (იგულისხმება ჩრდილო ოსეთი) არაგაწამდე“ (სომხეთში) დავით აღმაშენებელი უკვე საკმაოდ ვრცელი და ძლიერი ქვეყნის მეფე იყო. თავისი სიძლიერე საქართველოს სამეფოს ჯერ კიდევ დიდგორის

ბრძოლაში დაამტკიცა (მერხია, 1972, 145 -146).

თანამედროვე ქართველმა ისტორიკოსმა საქართველოს ისტორიის მკვლევარმა სიმონ მასხარაშვილმა დიდგორის გამარჯვებას შემდეგი სიტყვები მიუძღვნა. „ დიდგორის ბრძოლამ“ ცხადყო, რომ ქართველთა ჯარი მსოფლიოში უძლიერეს სამხედრო მანქანას წაემოადგენდა. საქართველოს მსოფლიო ჰეგემონობის აღიარებას წინ ვედარაფერი დაუდგებოდა !!!

დიდგორის ბრძოლამ XII- საუკუნის მსოფლიო ისტორიაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა, „აღარ არსებობდა ძალა, რომელიც საქართველოს წინ აღუდგებოდა“ (მასხარაშვილი 2006, 148).

ნარატიული წყაროების მიხედვით დიდგორის ქედზე აღმართულ ერთ-ერთ მთას „დავითის მთა ეწოდება“. არ არის შემთხვევითი ხალხური დღესასწაულის დიდგორობის აღნიშვნაც, რომელიც ყოველწლიურად აგვისტოში ხდება, რომელიც დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლების დიდგორის გმირების ხსოვნას ეძღვნება. (მეტრეველი, 1990 წელი, 207,)

პირველადი წყაროების გაცნობის შემდეგ შეგვიძლია ამომწურავი პასუხი გავცეთ დასმულ კითხვებს. დიდგორის ძლევა მოსილმა გამარჯვებამ განამტკიცა სახელმწიფო ინსტიტუტები. ევროპაში შეიქმნა თქმულება მეფე ხუცეს იოანეზე და მის მიერ წარმოებულ ბრძოლებზე, რაც საქართველოს სახელმწიფოს და მისი მეფის დიდ ავტორიტეტსა და პოპულარობაზე მეტყველებს. სწორედ ასეთმა დამოკიდებულებამ საქართველოს სახელმწიფოსა და ქართველი მეფისადმი ჩამოაყალიბა ქართველთა ეროვნული ხასიათი.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სიმონ მასხარაშვილი, (2006): მატიაზე ქართველთა, მტრიხები ფიქრისა და განსჯისათვის. გამომცემლობა „ ელფი“ თბილისი;
2. შოთა მესხია, (1972): ძლევაი საკვირველი დიდგორის ბრძოლა და თბილისი შემოერთება. გამომცემლობა „ მეცნიერება“ , თბილისი;
3. როინ მეტრეველი, (1972): დავით IV აღმაშენებელი გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ თბილისი;
4. ქართლის ცხოვრება, (1955): ტომი I, „სახელგამი“, თბილისი;
5. ქეთი ლ. თურაბიანი (2007): სახელმძღვანელო რეფერანტების, თეზისების და დისერტაციების ავტორებისათვის. „ჩიკაგოს სტილი“ სტუდენტებისა და მკვლევარებისათვის. ჩიკაგო;
6. ივანე ჯავახიშვილი, (1965): ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეორე, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ თბილისი.

Giorgi Batiashvili Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Scientific Research and Useful Sources

Abstract

The article deals with scientific research methods. Any scientific research is a quite difficult process. It demands strong will and diligence from the author. The author of scientific, including historic work, has to possess research methods, the ability to analyze and make reasoned interferences. The history researcher must be capable for working on useful sources. He should be skillful enough to differentiate the primary and secondary sources from the viewpoint of their importunacy and reliability. Key Words: scientific research, documents, archival sources, science of history, Battle of

თეიმურაზ ვახტანგიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

გვიანფეოდალური ხანის თელავის საქალაქო მმართველობის ისტორიიდან

საქართველოს ქალაქებს შორის თავისი კოლოროტით და მრავალსაუკუნოვანი ისტორიით თელავს ერთ-ერთი განსაკუთრებულიადგილი უკავია. ქალაქის სახელწოდება აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით ეტიმოლოგიურად უნდა უკავშირდებოდეს ხემცენარე თელას (ჯავახიშვილი, 1913, 11), რომელიც ამ რეგიონისთვის საკმაოდ დამახასიათებელ სახეობას წარმოადგენს.

თელავის ტერიტორიაზე პირველი დასახლება გვიანდელ ბრინჯაოს ხანაში გაჩნდა (ჩიკოიძე, 1979, 7), ხოლო გვიან ანტიკურ ხანაში მის ბაზაზე წარმოიქმნა ქალაქის ტიპის დასახლება (ხარიტონაშვილი, 1990, 5-6).

ქართული ისტორიული წყაროების მიხედვით, ქ. თელავი X საუკუნეში წარმოიშვა (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, 548). იგი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური ცენტრი იყო როგორც ადრეფეოდალური, ისე განვითარებული და გვიანდელი ფეოდალიზმის ეპოქაში.

X საუკუნის მოღვაწე არაბი გეოგრაფი ალ-მუკადასი საინტერესო ცნობას გვაწვდის თელავის შესახებ. იგი ჩამოთვლის რა თავისი დროის დიდ და მნიშვნელოვან ქალაქებს – თბილისს, შამქორს, განჯას, შემახას, შარვანსა და სხვას, თელავსაც მათ რიგში აყენებს. მისი ცნობით, თელავი იმ დროისათვის საკმაოდ მჭიდროდ დასახლებული ყოფილა. იგი „აბრეშუმის დიდი სავაჭრო გზის“ დამაკავშირებელი იყო (გამსახურდია, 1973, 349-350). თელავზე გადიოდა ჰუვეინიდან შაქს მიმავალი გზა, რომელიც ვიდრე თელავს მიაღწევდა, ჯერ თბილისზე გაივლიდა და შემდეგ თელავიდან შაქისაკენ მიემართებოდა (ჭილაშვილი, 1968, 77). სანამ დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები დაიწყებოდა, თელავი ღირსეულად მასპინძლობდა ევროპიდან და აზიიდან შემოსულ ვაჭარ-მექარავენებსა და დიპლომატ მოგზაურებს.

განვითარებული და გვიანდელი ფეოდალიზმის ეპოქაში, სახელდობრ XI და XII საუკუნის დასაწყისში, ასევე XVII-XVIII საუკუნეებში, თელავი კახეთის მეფეთა რეზიდენციას წარმოადგენდა. მას მეფის მიერ დანიშნული მოურავი და მისი დამხმარე სხვა მოხელენი მართავდნენ (მესხია, 1948, 47-48).

წინამდებარე სტატიაში ჩემი კვლევის მიზანს წარმოადგენს თელავის საქალაქო მმართველობის გაშუქება, ზოგადად მინდა შევეხო თელავის მართვა-გამგეობის საკითხს, კერძოდ კი, მოურავის ინსტიტუტს, მის უფლება-მოვალეობებს. რამდენადაც ადრეული და განვითარებული ფეოდალიზმის ეპოქების ქართულ და უცხოურ ისტორიულ წყაროებში ქ. თელავის მოურავის ინსტიტუტის შესახებ მასალები ძალიან ძუნწია და, შეიძლება ითქვას, რომ ფაქტობრივად არც მოგვეპოვება, ამიტომ კვლევის ობიექტად გვიანდელი ფეოდალიზმის ხანის თელავი ავიღე. მის შესახებ საკმაოდ მრავალი საყურადღებო მასალა აქვს მოტანილი აკადემიკოს შოთა მესხიას თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში – „ფეოდალური საქართველოს ქალაქები და საქალაქო წყობილება XVII-XVIII საუკუნეებში“ (მესხია, 1983).

საქართველოს სხვა ქალაქებისაგან განსხვავებით, გვიანფეოდალურ ხანაში თელავის მოურავი „ბაზრის მოურავის“ ან „ტარულას“ სახელით იყო ცნობილი. თელავი, სიღნაღის მსგავსად, კახეთ-ქიზიყის საგამგებლოში შედიოდა და ბაზრის მოურავიც კახეთ-ქიზიყის მოურავს (მეფის ნაცვალს) უნდა დამორჩილებოდა.

ისტორიულმა წყაროებმა შემოგვინახეს გვიანი ფეოდალური ხანის თელავის ბაზრის მოურავთა არა მარტო ვინაობა, არამედ მათი ფუნქციები და სარგოც. როგორც ირკვევა, თელავის მოურავებად თეიმურაზ II-ის დროიდან (1740 წლიდან) მოყოლებული, ერეკლე მეორისა და გიორგი XII-ის ჩათვლით, თავად გურგენიძეების გვარის წარმომადგენლები (სოლომონი, იროდიონი) ინიშნებოდნენ. მათ ფაქტობრივად ეს თანამდებობა მემკვიდრეობით ეკავათ.

ისტორიული მასალები მოწმობენ, რომ, როგორც ერთიანი საქართველოს სამეფოში, ასევე გვიანფეოდალურ ქალაქებშიც, მხოლოდ მეფის მიერ დანიშნული ერთი მოურავი უნდა ყოფილიყო. ქალაქში სხვა პირებს, ყმათა საკმაოდ დიდი რაოდენობის მფლობელი საერო თუ სასულიერო ფეოდალებს გვიანფეოდალური საქალაქო განწყობების მიხედვით, არ შეიძლება თავიანთი მოურავები ჰყოლოდათ, მაგრამ ეს ნორმები ქალაქებში გაბატონების მოსურნე საერო თუ სასულიერო ფეოდალების მიერ, როგორც ჩანს, ირღვეოდა და ფეოდალები ცდილობდნენ სამეფო მოურავის გვერდით მსხვილ ქალაქებში საკუთარი მოურავებიც გაეჩინათ (მესხია, 1983, 404).

გვიანფეოდალურ საქართველოში ფეოდალების ამგვარ ცდას ერთგვარი წარმატებაც ჰქონდა და ზოგი ქალაქი მართლაც ფაქტობრივად გაყოფილი იყო მეფესა და თავადებს შორის. მაგალითად, თელავი, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფის ერთ-ერთი საჯდომი ქალაქი იყო, როგორც ერეკლე მეორის 1768 წლის დადგენილი თელავის ბაზრის მოურავის „სარგოდან“ ჩანს, ფაქტობრივად მეფესა და თავადებს შორის იყო განაწილებული. დებულების მიხედვით, თელავის შემოსავლის ერთი ნაწილი თავადების ვახვახიშვილებისა და ყორჩიბაშვილების ყმების მიერ თელავში შემოტანილი საქონლის ბაჟსა და სხვ. წარმოადგენდა. ასე რომ, თელავი მარტო მეფის ქალაქი არ იყო, არამედ თავადებისაც. იგი მეფეს, ვახვახიშვილებსა და ყორჩიბაშვილებს შორის იყო განაწილებული. ცხადია, ამგვარ ქალაქში როგორც მეფის, ასევე თავადების მოხელეებიც მოქმედებდნენ. მაგრამ, თელავი მაინც ერთგვარი გამონაკლისი იყო. საქართველოს სხვა ქალაქებმა კი, როგორც აღინიშნა, მეფის მიერ დანიშნული მოხელე მოურავი მართავდა. მოურავი – მეფის მიერ ამა თუ იმ ქალაქში დანიშნული მოხელე მისი მთავარი გამგებელი იყო და თავისი შინაარსით დაახლოებით უცხოურ „გუბერნატორს“ შეესაბამებოდა.

ქალაქის მოურავს, როგორც სათანადო დებულებიდან ჩანს, უნდა განეგო ყოველივე ის, რაც ქალაქსა და ქალაქში მეფის ბრძანების გატარებას შეეხებოდა. მეფე თავის ბრძანებებს პირველ რიგში ქალაქის მოურავს აცნობებდა, რომ მას იგი დაუყოვნებლივ გაეტარებინა (მესხია, 1983, 406-408).

ქალაქის მოურავს განსაკუთრებით ქალაქის ეკონომიკური ცხოვრებისთვის უნდა ედევნებინა თვალყური. თავისი ხელქვეითი მოხელეების დახმარებით იგი ქალაქის ეკონომიკური ცხოვრების ყოველ საკითხში ერეოდა. მას თვალყური ეჭირა ქალაქის ბაჟზე. ქალაქის მებაჟენიც თუ ბაჟის იჯარადნიც მის მოხელეებად ითვლებოდნენ. რაკი მოურავი ბაჟსაც მეთვალყურეობდა, მას აქედან სათანადო წილი ჰქონდა განკუთვნილი. როგორც დებულებიდან ჩანს, გარკვეული რაოდენობის წილს იღებდა თელავის მოურავიც.

გვიანფეოდალურ საქართველოს ქალაქებში, დავით ბატონიშვილის ცნობით, ვაჭრობა

ძირითადად მეფის და ქალაქის ხელისუფალთა მიერ დაწესებული ნიხრით წარმოებდა (Царевич Давид, 1942, 421). „კახეთ-ქიზიყის სარგოს“ მიხედვით, კახეთსა და ქიზიყში საერთოდ ნიხრის მიცემა „მეფის ნაცვალს“ ეხებოდა, მაგრამ თელავის ბაზარში ნიხრს, როგორც ჩანს, თელავის მოურავი აწესებდა. იროდიონ გურგენიძეს თელავის ბაზრის მოურავის სარგოთა შორის ჩანიშნული აქვს: „სანიხრო ხორცი გვერგებოდა ცხვრისა წელიწადში 50 ლიტრა (მესხია, 1948,5). „სანიხრო ხორცი“ თელავის ბაზრის მოურავს ხორცზე ნიხრის დაწესების შემთხვევაში შეიძლებოდა მისცემოდა. ნიხრი წესდებოდა ქალაქში შემოტანილ ხორცზე, ღვინოზე, თევზზე, ყურძენზე და სხვა სახის ხილზე (საქართველოს სიძველენი, 1909, 18-30). მოურავისა და ქალაქის მოხელეთა მიერ დაწესებული ნიხრი ყველა ამქრისათვის სავალდებულო იყო. ნიხრის დაცვისათვის თვალყური თვით მოურავს უნდა ედევნებინა და ნიხრის დამრღვევი უნდა დაეჯარიმებინა. ამიტომაც, ჯარიმა მოურავის სასარგებლოდ მიდიოდა.

ქალაქის მოურავის მოვალეობას შეადგენდა აგრეთვე ქალაქში ხმარებული საზომ-საწყაოთა სისწორის დაცვისათვის ზრუნვა. ქალაქის მოურავის ნებართვისა და წინასწარი შემოწმების გარეშე, ზომა-წონის ერთეულები არ შეიძლება ხმარებულიყო.

ამას გარდა, მოურავთა უშუალო მოვალეობას შეადგენდა ქალაქებში საერთო წესრიგისა და წესების დაცვა, ქურდის, საერთოდ „ავი კაცისა“ და ცუდი ზნის ქალების ძებნა (საქართველოს სიძველენი, 1909, 520). მათი დაჭერა მოურავის ბრძანებით ხდებოდა და სათანადო ჯარიმაც მოურავის სასარგებლოდ მიდიოდა (საქართველოს სიძველენი, 1909,527). წესრიგის დაცვაში მოურავს ქალაქის პოლიციის წარმომადგენლები შველოდნენ, საამისოდ სათანადო მოხელეები (მამასახლისი, ნაცვალი და დაბალი ჩინის პოლიციელები) იყვნენ გამოყოფილნი. მოურავს ევალებოდა აგრეთვე თვალყური ედევნებინა პოლიტიკურად საეჭვო პირებისათვის, რომ ისინი ქალაქიდან არ გასულიყვნენ.

ზოგიერთი ქალაქის, მათ შორის თელავის, მოურავის უფლებას შეადგენდა ასევე ქალაქის მოსახლის გაყრის თუ შეყრის წიგნების დამტკიცება, მამულთა, სახლთა თუ ღუქანთა გაყიდვის წიგნების დამტკიცება და სხვ. (საისტორიო ცენტრალური არქივი, 14).

ქალაქის მოურავის მოვალეობას შეადგენდა მიელო უცხოელი სტუმრები, გამოეყო მათთვის სათანადო საცხოვრებელი ბინა; უცხოლებიც ვალდებულნი იყვნენ თავიანთი მოსვლა ამა თუ იმ ქალაქში მოურავისათვის ეუწყებინათ და სათანადო საჩუქრებიც მიერთმიათ.

დავით ბატონიშვილის ცნობით, ქალაქის მოურავები ვალდებულნი იყვნენ თუ მეფე ქალაქში იმყოფებოდა, ყოველ დილით მოეხსენებინათ მისთვის ქალაქის მდგომარეობის შესახებ, მაგრამ მეფე თუ ქალაქში არ იყო, თვეში ერთხელ მაინც მიეწოდებინათ მსგავსი მოხსენება მისთვის (Царевич Давид, 1942, 665). ამას გარდა ქალაქების მოურავები ვალდებულნი იყვნენ ქალაქის ყოველწლიური შემოსავალ-გასავლის შესახებ წლის ბოლოს სათანადო ანგარიში ჩაებარებინათ სამეფოს სახლთუხუცესისათვის (მესხია, 1983, 402).

ქალაქის მოურავები თავიანთი მოვალეობის შესრულებისათვის სამეფო ხელისუფლებისაგან ჯამაგირს კი არ იღებდნენ, არამედ ქალაქის შემოსავლიდან ნაწილს, სარგოს. ასე რომ, გვიანფოდალურ საქართველოში ამა თუ იმ მოურავის შენახვაც მთლიანად იმ ქალაქზე იყო დაკისრებული, რომლის მოურავადაც იგი ითვლებოდა (საისტორიო არქივი, 48).

თელავის ბაზრის მოურავს თბილისისა და გორის მოურავთაგან შედარებით ნაკლები შემოსავალი ჰქონდა. მას წილი ედო თელავის ბაზრის იჯარაში და თუ იროდიონ გურგენიძეს

ვერწმუნებით, აქედან მას ყოველწლიურად ათი თუმანი ერგებოდა (საისტორიო ცენტრალური არქივი, 48). თელავის სამოურავო დებულებაში არაფერია ნათქვამი ვაჭართა მიერ მოურავისადმი მისართმევ ფემქაშზე, მაგრამ თელავის ბაზარში გაყიდულ და გასაყიდ საქონელზე მოურავს თავისი ბაჟი უნდა აეღო. ასევე მას ეკუთვნოდა „ღვინის ჭაშნიკიც“, ბაჟი ხმელ თევზზე, ხიზილალაზე, ბამბაზე და სხვ.(საისტორიო ცენტრალური არქივი, 141).

აღსანიშნავია, რომ თელავისადმი ერეკლეს მიცემული 1768 წლის განწესებით სატარულო-სამოურავო სხვაგვარი იყო, ვიდრე თბილისსა და გორში „სატარულო შეძლებულზე აბაზი და ღარიბზე ორი შაური“. XVIII საუკუნის მიწურულს კი თელავის სატარულო გათანაბრებია სხვა ქალაქების სატარულო რაოდენობას და იროდიონ გურგენიძის ცნობით, აქაც ექვსი შაურით ყოფილა განსაზღვრული (საისტორიო ცენტრალური არქივი, 48), ამას გარდა თელავის „ბაზრის კაცები“ მოურავის წინაშე სხვადასხვა საჩუქრებით სხვაგვარ სამსახურსაც წევდნენ. თელავის მოურავიც იყო „თავის გასამტეხლო კაცზე თორმეტი მინალთუნ“, საბატონო ჯარიმის მესამედი და სხვ. თელავის ბაზრის უკანასკნელი მოურავის იროდიონ გურგენიძის ცნობით, მისი შემოსავალი საშუალოდ 46 თუმანსა და 3 მინალთუნს (463 მანეთს) უდრიდა (საისტორიო არქივი, 84-85). თითქმის 5-ჯერ ნაკლებს, ვიდრე გორის მოურავის ოთარ ამილახვარისა, რომლის ყოველწლიური შემოსავალი 210 თუმანი (2100 მან.) იყო (მესხია, 1983, 417).

ამგვარად, როგორც ზემოგანხილული მასალებიდან ირკვევა, ქ. თელავის მართვა-გამგეობას ფეოდალური ხანის დამახასიათებელი ნიშან-თვისება ჰქონდა.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბატონიშვილი ვახუშტი (1973): აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება. ტ.IV. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი.
2. გამსახურდია თ. (1973): ქალაქები, ვაჭრობა და ხელოსნობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი;
3. მესხია შ. (1948): მასალები ქართლ-კახეთის სამეფოს სამოხელეო წყობის ისტორიისათვის. „მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის“. ნაკვეთი 26. თბილისი;
4. მესხია შ. (1983): ფეოდალური საქართველოს ქალაქები და საქალაქო წყობილება XVII-XVIII ს.ს., საისტორიო ძიებანი. ტ.II. გამომც. „მეცნიერება“. თბილისი;
5. საქართველოს სიძველენი (1909): ტ.2. ტფილისი;
6. საქართველოს ეროვნული არქივი (საისტორიო ცენტრალური არქივი), ფონდი 229. აღწერა 1. საქმე 34;
7. ჩიკოიძე ც. (1979): ქალაქი თელავი (ისტორიულ-არქეოლოგიური გამოკვლევა). გამომც. „მეცნიერება“.
8. ჭიჭინაძე ლ. (1968): ქალაქები ფეოდალურ საქართველოში. ტ.I. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი;
9. ხარიტონაშვილი ჯ. (1990): თელავი. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი;
10. ჯავახიშვილი ივ. (1913): ქართველი ერის ისტორია. წიგნი II. ტფილისი;
11. Царевич Давид (1942): Обозрения Грузии, приготовил к изд. Ениколофов. Тбилиси.

Teimuraz Vakhtangishvili Iakob Gogebashvili State University, Telavi
From the History of Telavi City Governance of Late Feudal Period
Abstract

The article covers the issue of Telavi city governance in general, and deals with the rights and obligations of an administrative and military officer called Mouravi. In contrast to the other cities of Georgia, Mouravi was known as “Market Mouravi” (bazris mouravi) and “Tarugha”(dāru a) in Telavi. Historical Sources have preserved information about the identities of Telavi Market Mouravis as well as their functions and remuneration.

Actually, the governance of Telavi city had characteristics of Feudal period.

Key words: Telavi, Market Mouravi, Erekle II, remuneration, rate, Mouravi

საკვანძო სიტყვები: თელავი, მოურავი, ერეკლე მეორე, სარგო, ნიხრი, „ბაზრის მოურავი“

მირიან თვალაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

თელავის ქუჩების ისტორიისათვის

XIX საუკუნის 90-იანი წლებისათვის თელავი ჯერ კიდევ მოუწყობელი ქალაქი იყო, არ იყო აღრიცხული შენობა-ნაგებობები, შენობები არ იყო დანომრილი, არსებულ ქუჩებს ოფიციალური სახელები არ გააჩნდა. რაც შეეხება ქალაქს, მას ოფიციალური თვითმმართველობა არ გააჩნდა. მხოლოდ 1896 წელს იქნა შემოღებული თვითმმართველობითი ორგანო.

1897 წელს თელავში ხოლერა გავრცელდა, ქალაქის სანიტარული სამსახური, გამომახების მიღებისას, გაურკვეველ ვითარებაში ვარდებოდა, რის გამოც, ავადმყოფებთან მისვლას აგვიანებდა. ამ ვითარების გამოსასწორებლად, ქალაქის ახლად დაარსებულმა თვითმმართველობამ სახლები დანომრა. რაც შეეხება ქუჩებს, მას ჯერ კიდევ ოფიციალური სახელები არ გააჩნდა და შესაბამისად წარწერებიც არ ჰქონდა. წარწერები მხოლოდ 1920 წელს გაჩნდა. ოფიციალურად მინიჭებული სახელების ნაცვლად ქუჩებს ხალხის მიერ შერჩეული სახელები დაერქვა.

1920-იან წლებში, კერძოდ 1925 წელს, თელავში 26 ქუჩა ყოფილა. ესენია: „ზემო ბაზრის“ ქუჩა, „გვირაბის“, „ღვთისმშობლის“, „ახალი ქუჩა“, „ნადიკვრის“, „ნატურალური“, „სამების“, „თბილისის“, „მღებრების“, „გვირაბის“, „ყაზარმის“, „II აღმართის“, „განაპირების“, „სუბკარაპეტის“, „სომხების სასაფლაოს“, „ცენტრალური ქუჩა“, „ძველი გალავნის“, „ახალი ქუჩის შესახვევი“, „ხოდაბუნების“, „ხმელი(მშრალი)“ - ქუჩა, „სწორი ვიწრო“ ქუჩა, „სიმართლის“ ქუჩა, „I აღმართის“ ქუჩა, „III აღმართის“ ქუჩა, „IV აღმართის“ ქუჩა (საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური ისტორიული არქივის თელავის ფილიალი, ფონდი #2 (ფურცელი 1-2).

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ თელავის ქუჩებს ბოლშევიკი რევოლუციონერებისა და ხელისუფლების წარმომადგენლების სახელები დაარქვეს. მაგალითად: „ორჯონიკიძის“ ქუჩა, „მიასნიკოვის“ ქუჩა, „შაუმიანის“ ქუჩა, მწერლების – „გორკის“ ქუჩა, „ნინოშვილის“ ქუჩა და სხვა (თელავის სახელმწიფო ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდებში დაცული. გ. მელითაურის არქივი, წიგნი I).

ამჯერად, ჩვენ განვიხილავთ თავისუფლების მოედნისა და რამდენიმე ცენტრალური ქუჩის ისტორიასა და თანამედროვე მდგომარეობას.

ა) „ზემო ბაზრის“ ქუჩა, დღევანდელი „ერეკლე II-ის“ ქუჩა. „ზემო ბაზრის“ ქუჩა იმიტომ ერქვა, რომ ამ ქუჩას კაცი ბაზრისაკენ მიჰყავდა, ბაზარი კი ახლანდელი ადმინისტრაციული შენობის მიმდებარე ტერიტორიაზე იყო. რაც შეეხება სახელს „ზემოს“, ეს გამოწვეულია იმით, რომ პარალელურად არსებობდა მეორე ქუჩა, რომელიც იმავე მიმართულებით მიდიოდა და მას „ქვემო ბაზრის“ ქუჩა ეწოდებოდა.

„ზემო ბაზრის“ ქუჩა იწყებოდა „თავისუფლების მოედანზე“ და მთავრდებოდა თელავის ხევის ხიდთან. „თავისუფლების მოედნის“ ადგილას მოედანი კი არა, არამედ ვიწრო ქუჩა ყოფილა. 1923 წელს, თელავის მაზრის პარტიული კომიტეტის გადაწყვეტილებით, ე.წ. ძველი ბაღისათვის საკმაოდ დიდი ნაწილი ჩამოუჭრიათ სამხრეთის

მხარეს, სადაც ამჟამად ე.წ. ახალი ბაღი და თეატრია. აქ ადრე შამბით, ძეძვითა და მაცვლით დაფარული მინდორი ყოფილა, ტერიტორია გაუსუფთავებიათ და ნაწილზე ბაღი და ნაწილზე მოედანი გაუმენებიათ. სწორედ ამ მოედნიდან – ხიდამდე მდებარე ქუჩას, ბოლშევიკურმა მთავრობამ ლენინის ქუჩა უწოდა.

XX საუკუნის ოციან წლებში მომხდარა მოედნის მიმდებარე ტერიტორიის განაშენება. 1927-28 წლებში „ძველ ბაღში“, პარტიის კომიტეტის მაშინდელ მდივანს არტაშა გეურქოვს, კურდღელაურის დაწყებითი სკოლისათვის მომარაგებული სამშენებლო მასალით აუშენებია ბიბლიოთეკა (თელავის სახელმწიფო ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდებში დაცული. გ. მელითაურის არქივი, წიგნი I).

კახეთის სამეფო რეზიდენციის გალავნის სამხრეთ-დასავლეთის კუთხის ბურჯზე, XIX-ე საუკუნეში მიუშენებიათ ეკლესია. ჩანს, ეკლესია ემსახურებოდა თელავის სომეხ გრიგორიანელებს. გიორგი მელითაური აღნიშნავს, რომ ეკლესია ძალიან უკარგავდა ხედს გალავანს და ასევე გარემოს – „რა საჭირო იყო აქ კიდევ ერთი ეკლესია, როცა იქ ახლა კინოთეატრია“ (დღეს „ქართუ ბანკი“ -მ.თ.). ქალაქის ათეისტურმა საბჭომ 1924-25 წლებში მიიღო დადგენილება ეკლესიის დანგრევის შესახებ. დასანგრევად დაუქირავებიათ ორი ჯარისკაცი, უსაფრთხოების წესების დაუცველობის გამო, მუშაობის პროცესში, ორივე ჯარისკაცი ნანგრევებში მოყოლილა და დაღუპულა (თელავის სახელმწიფო ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდებში დაცული. გ. მელითაურის არქივი, წიგნი I).

„ზემო ბაზრის“ დასაწყისში მდგარი დიდი შენობა (ბანკის) გადაეცა თელავის მაშინდელ თეატრს, რადგან თელავის თეატრს XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისამდე საკუთარი შენობა არ ჰქონდა, წარმოდგენები იმართებოდა ახლანდელი IV საშუალო სკოლის წინ მდებარე კლუბში. შემდეგ იქ განთავსებული იყო მუსიკალური სკოლა, დღეს, ის შენობა აღებულია.

„ – 1924 წელს, მაზრკომის მდივნის გ. ელისაბედაშვილის ინიციატივით ინჟინერმა პატვაკონოვმა საკრებულოს ბანკის შენობა თეატრად გადააკეთა, თელავის თეატრის დასს საკუთარი შენობა გაუჩნდა და თეატრალური ცხოვრებაც გააქტიურდა“. XX საუკუნის 60-იანი წლებში თელავში აშენდა ახალი თეატრი, ხოლო ყოფილი თეატრის შენობაში კულტურის ცენტრი განთავსდა, 2011 წლის დეკემბრის პირველ რიცხვებში აღნიშნული შენობაც დაანგრეს და მის ადგილას რაღაც უშნო, უსახური კოლოფი ააშენეს, სადაც ე.წ. იუსტიციის სახლია განთავსებული- (მ.თ.).

1927 წელს თავისუფლების მოედანზე „კოოპკავშირის“ თაოსნობით აშენდა ორსართულიანი შენობა. პირველ სართულზე განთავსდა „თერგდალეულის“ მაღაზია, მეორე სართულზე – „კოოპკავშირის“ გამგეობა, მოგვიანებით – „საქვანობის თელავის განყოფილების“ გამგეობა. ამ შენობის დასავლეთით ვინმე გ. მახარაძის სასტუმრო ყოფილა, შემდეგ მისთვის სასტუმრო ჩამოურთმევიათ. ქალაქის საბჭომ ამ შენობაში სტამბა და წიგნის მაღაზია განათავსა, მეორე სართულზე – კულტურის სახლი. მოგვიანებით, „საქწიგნის“ ახალი შენობა აშენდა და გამონთავისუფლებული ფართი გაზეთ „კოლმეურნის ხმის“ რედაქციას გადაეცა. 50-60-იანი წლების მოედნის რეკონსტრუქციის შედეგად ეს შენობები აღარ არსებობს (თამარაშვილი, 2008, 28-29).

მოედნიდან ხიდამდე ჩამწკრივებული იყო დარაბები – ხარაზების, მეჩექმეებისა და მეხინკლეების სადგომებად. 1946-1950 წლებში ქუჩამ პირველი საფუძვლიანი რესკონსტრუქცია განიცადა. ყოფილი „ზემო ბაზრისა“ და „ქვემო ბაზრის“ შუაში სოლოვიოვებისა და ბაღდოელების ორსართულიანი სახლები იდგა. ერთ დროს აქ

მოქმედებდა სახალხო სასამართლო. ეს სახლები დაანგრიეს, „ქვემო ბაზრის“ ქუჩა გაუქმდა და აშენდა ორსართულიანი სახლი, თელავის აბრეშუმის მაფსალები ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეებისათვის. მის გასწვრივ დასავლეთით მდებარე სახლი დატოვეს. დღეს აქ ელენე ახვლედიანის სახელობის სამხატვრო სკოლაა განთავსებული. მის დასავლეთით აშენდა სამსართულიანი შენობა. პირველი სართული დაკავებული ჰქონდა „საქვაჭრობის“ უნივერმალს, ფოტო ატელიეს, სამკერვალო ატელიეს, კულტსაქონლის მაღაზიას (გაზეთი „კოლმეურნის ხმა“ - #53(1243), 24 აგვისტო, 1946 წელი).

თანამედროვე პირობებში აქ კერძო მაღაზიები, კაფე, სამკერვალო, ჯეოსელის ოფისია მოთავსებული. ამ შენობების მოპირდაპირე მხარეს (სამხრეთით) არსებულ სახელოსნო დარაბებს დააშენეს მეორე სართულები საცხოვრებელი ფართით. ერთ-ერთი დარაბის ადგილას „საქწიგნმა“ ააშენა ორსართულიანი შენობა. პირველ სართულზე გაიხსნა წიგნების მაღაზია „სახელგამი“. ხოლო მეორე დაუმთავრებელი სართული შეიძინა მაშინდელი პარტრაიკომის აგიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგემ, რუბენ გობეჯიშვილმა. მის მეზობლად სახლი ააშენა პარტ. რაიკომის მეორე მდივანმა, სილაგამემ. ქვედა სართული დაკავებული ჰქონდა მზატანსაცმლის მაღაზიას. ქუჩის სამხრეთის მხარეს განლაგებული შენობების ქვედა სართულზე, ვიდრე IV სსშ. სკოლის წინამდებარე ტერიტორიამდე, განლაგებული იყო: სასურსათო, ფეხსაცმელების, საჩუქრების, საკომისიო, ნახევარფაბრიკატების, სპორტული, საიუველერიო, პურის, საქწიგნის მაღაზიები, ასევე, ბავშვთა ოთახი, ტელეატელიე, რკინიგზის სალარო. ქუჩის ამავე მხარეს გაგრძელებაზე ძველი შენობა-ნაგებობები დაანგრიეს და მათ ადგილზე ქალქვაჭრობამ ააშენა სამსართულიანი შენობა, რომლის პირველ სართულზე გაიხსნა სასურსათო მაღაზია (ე.წ. კარაპეტას მაღაზია - მ.თ.), დღეს ამ ფართზე განლაგებულია საეკლესიო მაღაზია, სასურსათო და სამრეწველო მაღაზიები. მეორე და მესამე სართულები საცხოვრებელია. ამავე მხარეს „ფიქალ-მარმარილოს კომბინატმა“ ააშენა ოთხსართულიანი საცხოვრებელი შენობა, რომლის პირველ სართულზე მოთავსებული იყო საპარიკმარეხო, „რაიკავშირის“ სამრეწველო და რკინა-კავეულის მაღაზიები (გაზეთი „კოლმეურნის ხმა“ - #1(1384)1 იანვარი, 1948 წელი). დღეს აქ სხვადასხვა ოფისები და სავაჭრო ობიექტებია განთავსებული.

ამავე პერიოდშია აშენებული ქუჩის ჩრდილოეთის მხარეს არსებული სამსართულიანი შენობა, რომელიც ახლა ეკუთვნის სატელეფონო სადგურს, ფოსტას, სილქნეტს. აღნიშნული შენობა აშენებულია იმ დროს არსებული „სამტრესტის“ მიერ. ქვედა სართულში მოთავსებული იყო ღვინის ჩამოსასხმელი საამქრო, ხოლო მეორე და მესამე სართულზე „სამტრესტის“ მუშა-მოსამსახურეები დასახლდნენ. ამ შენობასა და დღევანდელი ადმინისტრაციული სახლის შუამდებარე სკვერის ადგილას იყო სახნძრო რაზმის ორსართულიანი შენობა, რომელშიც შემდეგ 80-იან წლებამდე მოთავსებულ იქნა მმაჩის ბიურო. აღნიშნული შენობის გასწვრივ, დასავლეთით მდებარეობდა ერთსართულიანი შენობები - სარდაფებით. ამ შენობებში ფუნქციონერებდა „რაიკოოპკავშირის“ უნივერმალი, სასადილო, სახინკლე და სახელოსნოები. 50-იანი წლების შუახანებში ეს შენობები დაანგრიეს და აქ აშენდა სამსართულიანი შენობა, სადაც განთავსდა: თელავის რაიონის საბჭოს აღმასკომი, საქ. კომპარტიის რაიკომი, რაიონული გაზეთის „ალაზნის განთიადის“ რედაქცია. დღეს ეს შენობა ადმინისტრაციული სახლია.

ადმინისტრაციული სახლის დასავლეთით „ცეკავშირის“ თელავის „რაიკოოპკავშირის“ მიერ აშენდა სამსართულიანი შენობა, რომლის პირველი და მეორე სართული უნივერმალს ეკავა, ხოლო მესამე სართული „რაიკოოპკავშირის“ ადმინისტრაციას.

ქუჩის დასასრულს, ხიდის ქვედა მხარეს განთავსებული იყო „საკოლმეურნეო ბაზარი“, რომელიც 50-იანი წლების ბოლოს გადატანილ იქნა ახლანდელ ტერიტორიაზე.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნული ქუჩა გადატვირთული იყო სავაჭრო ობიექტებით - კულტურული, საგანმანათლებლო და ადმინისტრაციული დაწესებულებებით. იგი მაშინაც და ეხლაც წარმოადგენდა და წარმოადგენს ქალაქის ცენტრალურ, ხალხმრავალ და ერთ-ერთ ლამაზ ქუჩას.

„ნადიკვრის ქუჩა“

თელავის ცენტრალური მოედნიდან „ნადიკვრისაკენ“ მიმავალ ქუჩას ხალხმა შეარქვა „ნადიკვრის“ ქუჩა, რომელსაც საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, თელავის „რევკომის“ გადაწყვეტილებით ჯულაშვილის ქუჩა ეწოდა. XX საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს ქუჩას კვლავ „ნადიკვრის“ სახელი მიენიჭა. ქუჩის სიგრძე სამასი მეტრია. მეოცე საუკუნის ბოლომდე ქუჩაზე სხვადასხვა დანიშნულების ორგანიზაციები იყო განლაგებული. ქუჩაზე ყოფილა ორი სასწავლო დაწესებულება - ვაჟთა გიმნაზია, რომელიც დაარსდა 1910 წელს. ის განთავსებული იყო შენობაში, რომელიც ილიკო ვახვახიშვილს ეკუთვნოდა და გიმნაზიას ქირით ჰქონდა დაკავებული. გიმნაზია ამ შენობაში 1919 წლამდე იყო განთავსებული. 1919 წლის 1 იანვარს გიმნაზია და სასულიერო სასწავლებელი გაერთიანდა და სასულიერო სასწავლებლის შენობაში განთავსდა.

შენობა ვახვახიშვილს ჩამოერთვა და შიგ, ჯერ ერობა, შემდეგ კი სამაზრო აღმასკომი მოთავსდა.

1925 წელს, თელავს ეწვია ბოლშევიკური ხელისუფლების მაღალჩინოსანი ფილიპე მახარაძე. მან ქალაქის დათვალიერებისას ნახა, რომ ქალაქის საავადმყოფო ცუდ მდგომარეობაში იყო და გასცა განკარგულება წარედგინათ სია სახლებისა, რომელთა ნაციონალიზაციის შემდეგ გადაწყდებოდა საავადმყოფოსა და სხვადასხვა დაწესებულებების ბედი.

სწორედ ამ განკარგულების საფუძველზე, სასწრაფოდ იქნა ნაციონალიზებული თხუთმეტი კერძო სახლი. საავადმყოფო მოთავსდა „მაზრადმასკომის“, (ანუ ვახვახიშვილის ყოფილ სახლში - მ.თ.), ხოლო რაც შეეხება „მაზრადმასკომს“, იგი განთავსდა ახლანდელი ელენე ახვლედიანის ქუჩაზე მდებარე ორსართულიან შენობაში, რომელიც ჩამოერთვა ვინმე ტერ-არუთინოვს.

სავადმყოფოს გვერდით მდებარეობდა მოქ. ბაბუნძის სახლი, რომელიც ნაციონალიზაციაში მოყვა და გადაეცა საავადმყოფოს, სადაც ჯერ ვენსნეულებათა განყოფილება, შემდეგ კი იზოლატორი განთავსდა. ახლა ორივე ეს შენობა დანგრეულია და ფართი კერძო საკუთრებაა.

რაც შეეხება სამოქალაქო სასწავლებელს, იგი განთავსებული ყოფილა დღევანდელი მესამე სკოლის შენობაში. აღნიშნული შენობა სამოქალაქო სასწავლებელს დაკავებული ჰქონია 1924 წლამდე, შემდეგი ორი წელი ჰუმანიტარულ ტექნიკუმს ეჭირა, სამი წელი - პედაგოგიურ ტექნიკუმს, შემდგომ მეორე საქარხნო-საფაბრიკო სკოლას, შემდეგ 1940 წლამდე მეორე სკოლას. რის შემდეგაც აქ 1956 წლამდე ფუნქციონერებდა რუსული საშუალო სკოლა, რომელიც გადავიდა უფრო ფართე შენობაში, სადაც დღეს ე.წ. გერმანული სკოლაა განთავსებული.

„ნადიკვრის ქუჩაზე“ დიდი ხნის მანძილზე მოთავსებული იყო „სამაზრო სამმართველო“, სადაც მენშევიკური მთავრობის დროსაც „მილიცია“ იყო მოთავსებული და ბოლშევიკური ხელისუფლების დროსაც. ახლა აღნიშნული ტერიტორია შენობისაგან განთავისუფლებულია და მცირე მოედანს წარმოადგენს.

იმ ადგილას, სადაც ე.წ. „ქალაქის რეაბილიტაციამდე“ საიუველერო მაღაზია „გიშერი“ იყო, ანუ ნადიკვრის ქუჩისა და ელ. ახვლედიანის ქუჩის კუთხეში იდგა ერთსართულიანი შენობა, რომელიც ეკუთვნოდა მაზრის პარტიული კომიტეტის მდივანს, გრიშა არუთინოვს - მან აღნიშნული შენობა ქალაქს გადასცა, სადაც ჯერ „ფურნე“, ანუ პურის საცხობი, ხოლო შემდეგ საკონდიტრო საცხობი ფუნქციონერებდა. შემდეგ მის ადგილას აშენდა შემნახველი სალაროს შენობა. შენობის გაგრძელებაზე ორსართულიან სახლში განთავსებული იყო „სამხედრო კომისარიატი“, შემდეგ კომუნალური საცხოვრებელი. ახლა ამ შენობის პირველ სართულზე მოთავსებულია მაღაზია, ახალი ტერმინით - მარკეტი.

მესამე საჯარო სკოლის ეზოში, აღმოსავლეთით ყოფილა ერთსართულიანი მოზრდილი შენობა (რომელსაც XX საუკუნის 60-იან წლებში მეორე სართული დააშენეს - მ.თ.). აღნიშნული შენობა იმით არის აღსანიშნავი, რომ ამ შენობაში 1865 წელს, ალექსანდრე ჭავჭავაძის რძლის, ანას თაოსნობითა და გრიგოლ ორბელიანის თაოსნობით გახსნილა წმინდა ნინოს სახელობის სასწავლებელი, რომელიც შემდეგ „ბატონის ციხეში“ არსებულ შენობაში გადავიდა.

ნადიკვრის ქუჩაზე, XX საუკუნის ოცდაათიანი წლების ბოლოს, თელავის კომუნალური მეურნეობის განყოფილებამ დაიწყო საცხოვრებელი სახლის მშენებლობა, რომლის დამთავრებას ხელი შეუშალა მეორე მსოფლიო ომმა. ომის დამთავრების შემდეგ, ეკონომიკური სიდუხჭირის გამო, ქალაქის „კომგანმა“ ვეღარ გააგრძელა მშენებლობა. ამის გამო, მშენებლობის გაგრძელება-დამთავრების წინადადება მისცეს მათ, რომელთაც ხელზე ჰქონდათ ბინის ორდერი, ესენი იყვნენ: ტიტე ტაბიძე, იოსებ ყარაულაშვილი, მსახიობები პლატონ ახვლედიანი და გრიგოლ კველიშვილი, იგა ოვჩარენკო, დარია აბელიშვილი, ევგენი ცინცაძე და სხვ.

აღნიშნული შენობის მომიჯნავედ, დასავლეთის მხარეს ერთსართულიანი შენობა, რომელსაც გეურქოვების სახლის სახელით მოიხსენიებდნენ თელაველები, სახლის ნაწილი შესყიდული ჰქონდა ცნობილ მეან-გინეკოლოგს, ქალბატონ ქეთევან ქავთარაძეს. ამ სახლის დასავლეთით ქუჩის პირას დღესაც დგას ორსართულიანი აგურის შენობა, რომელიც ვინმე ხიზანიშვილის კუთვნილება ყოფილა. ხიზანიშვილი 1937 წელს რეპრესირებულ იქნა, სახლი კი ჩამოერთვა და გადაეცა „კომგანს“.

ხიზანიშვილისა და გეურქოვების სახლებს შორის, ქუჩიდან შეწყული ორსართულიანი სახლი დგას, რომელიც ცნობილი ფოტოგრაფის, ვასილ როინიშვილის საკუთრება იყო. დღეს ამ სახლში რამოდენიმე ოჯახი ცხოვრობს.

იქ, სადაც დღეს, თელაველებისათვის „მონკავშირის“ სახელით ცნობილი ერთსართულიანი შენობა დგას, 1924 წლამდე ეკლესია ყოფილა. 1924 წელს, ადგილობრივმა ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ ეკლესია დაანგრია, ეკლესიის მოძღვარი, მღვდელი სარდიონ ალადაშვილი გაკრიჭეს და მღვდლობა აუკრძალეს. ამის შემდეგ იგი ზემო ხოდაშენში მასწავლებლად გადასულა.

ნადიკვრის ქუჩაზე, ჩრდილოეთის მხარეს, I ჩიხის მარცხნივ კუთხის სახლი ეკუთვნოდათ ძმებს - ვანო და შაქრო პაატაშვილებს. ვანო თელავში ცნობილი პიროვნება იყო. იგი იყო „ცნობის ფურცლის“ კორესპოდენტი, საზოგადო მოღვაწე, მრავალი კულტურულ-საგანმანათლებლო და საქველმოქმედო ღონისძიებების ინიციატორი და უანგარო მონაწილე.

მისი ძმა შაქრო კი, იატაკქვეშ მოღვაწე კომუნისტი იყო. კომუნისტურმა ხელისუფლებამ „დაუფასა“ მას საქმიანობა. ჯერ „მაზრალმასკომის“ თავმჯდომარის მოადგილედ დანიშნეს, 1937 წელს კი, როგორც „ხალხის მტერი“ რეპრესირებულ იქნა.

„ნადიკვრის ქუჩაზე“ სამხრეთის მხარე 9 აპრილის ქუჩასა და ნადიკვრის ქუჩის კუთხეში დღესაც დგას XIX საუკუნეში აშენებული აგურის შენობა, რომელიც მეღვინეთუხუცესების

საკუთრება ყოფილა.

ნადიკვრის ქუჩიდან, სამხრეთის მიმართულების ფერდობს აუყვება სამი ქუჩა, რომელთაც, ხალხმა იმიტომ, რომ ისინი საკმაოდ მაღლა მიემართებოდნენ, აღმართის სახელი უწოდეს. ესენია- პირველი აღმართის ქუჩა; დღეს მას ლალიძის ქუჩა ეწოდება. მეორე აღმართის ქუჩა - 9 აპრილის ქუჩა და მესამე აღმართის ქუჩა, ანუ დღეს ელენე ახვლედიანის ქუჩა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ სამივე ამ ქუჩას ბოლშევიკ-რევოლუციონერთა სახელები უწოდეს, კერძოდ, I აღმართის ქუჩას - „ცხაკაიას ქუჩა“; II აღმართის ქუჩას - „ორჯონიკიძის ქუჩა“; ხოლო III აღმართის ქუჩას - „კარლ მარქსის“ ქუჩა.

დღეს ამ ქუჩებს სახელი შეცვლილი აქვს: „ცხაკაიას“ ქუჩას - „ლალიძის ქუჩა“, „ორჯონიკიძის ქუჩას“ - „9 აპრილის ქუჩა“; „კარლ-მარქსის ქუჩას“ კი „ელენე ახვლედიანის“ ქუჩა ეწოდება.

როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, „ნადიკვრის ქუჩა“ იწყება თელავის ცენტრალურ მოედანზე და მთავრდება კულტურისა და დასვენების პარკ „ნადიკვართან“, რომელიც, როგორც თელაველებისათვის, ასევე ქალაქის სტუმრებისათვის ერთ-ერთ მიმზიდველ და საყვარელ ადგილს წარმოადგენდა. მის მდებარეობას და ნადიკვრიდან გადასახედ ხედს არა ერთი უცხოელი სტუმარი მოუყვანია აღტაცებაში.

დღეს ეს ქუჩა ერთ-ერთი ხალხმრავალი და კეთილმოწყობილი ქუჩაა.

„ქუჩიშვილის ქუჩა“

ამ ქუჩას თავდაპირველად ერქვა მესამე აღმართის ქუჩის მესამე შესახვევი (უნდა იყოს მეორე შესახვევი -მ.თ.) როგორც სხვა ქუჩებს, კომუნისტებმა ამ ქუჩასაც შეუცვალეს სახელი და 20-იანი წლების ცნობილი საბჭოთა მფრინავის ლევანევსკის საპატივსაცემოდ „ლევანევსკის ქუჩა“ უწოდეს. მაგრამ ეს სახელი დიდხანს არ შერჩენია, რადგან ლევანევსკი ერთ-ერთი ფრენის დროს გაუჩინარდა. ხმა გავრცელდა, რომ ის საზღვარგარეთ გაფრინდა. საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივმა წარმომადგენლებმა ქუჩის სახელი სასწრაფოდ შეცვალეს და მას იმ დროს ცნობილი პოპულარული მწერლის, ქუჩიშვილის უწოდეს. ქუჩა იწყება „დოდაშვილის ქუჩის“ კუთხიდან, კვეთს „9 აპრილის ქუჩას“ და მთავრდება „ელენე ახვლედიანის“ ქუჩასთან.

ქუჩის სიგრძე, სულ 198 მეტრია, სიგანე - 8 მეტრი. დღეს აქ სულ 10 ოჯახი ცხოვრობს, რომლებიც XX ს-ის 50- 60-იან წლებში არიან დასახლებული. ადრე ამ ქუჩაზე მხოლოდ ორი გვარის ოჯახი სახლობდა. ქუჩის ერთ მხარეს ოგანეზოვებს უცხოვრიათ, მეორე მხარეს კი ლუარსაბოვებს. დღეს ამ გვარების არც ერთი წარმომადგენელი აღარ სახლობს.

აღნიშნულ ქუჩასთან დაკავშირებით გიორგი მელითაური თავის მოგონებებში აღნიშნავს: „ამ ქუჩაზე 1926-1927 წელს განათლების განყოფილებას დაქირავებული ჰქონდა ორი ოთახი, რომელიც გაარემონტა, ელექტრომუქი გაუმართა, საწოლები დაუდგა, სამი ხელი საცვალი გაუჩინა და ხევსურის ბავშვები დააყენა, რადგან სურდა ბავშვებისათვის მიეღებინებინა საშუალო განათლება“.

„ამ საქმეში განათლების განყოფილებას დიდად შეუწყო ხელი პირველმა ხევსურმა პარტიულმა ბოლშევიკმა გიორგი ნაროზაულმა, „ობესჩიკმა“. მან 8 ბავშვი ჩამოიყვანა თელავში და რვაჯ - ენისლის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელში. თელაველი ხევსური მოსწავლენი დღემდე იკვებებოდნენ სასადილოში, ენისლელები კი პანსიონში იყვნენ. ბავშვები რამდენჯერმე გაპარულან იმ მიზეზით, რომ მთის ჰაერს მიჩვეულები, ბარის

ჰაერით სული ეხუთებოდათ, მაგრამ მათ ძალით აბრუნებდნენ ნაროზაულის დახმარებით. „ვერ მოვახერხე ჩემს დროს ხევსურებისათვის საშუალოც გამეთავებინა და უმაღლესიც. ნეტა დღეს შემხვდებოდნენ ეს ვაჟკაცები რა გუნებაზე იქნებთან“ (თელავის სახელმწიფო მუზეუმი, მელითაურის ფონდი, წიგნი II, 68-71).

„რემედასის ქუჩა“ (ზაირა კიკვიძის ქუჩა)

ეს ქუჩა აერთებდა „ლენინის ქუჩას“ - დღეს ეს ქუჩა კიბეებით უერთდება „ერეკლე II“-ის გამზირს.

სანამ თელავის ცენტრალური ქუჩის რეკონსტრუქცია განხორციელდებოდა, „რემედასის ქუჩა“ ვიწრო გასასვლელით იწყებოდა „ქვემო ბაზრის“ ქუჩიდან ჯერ ჩრდილო დასავლეთით, შემდეგ ჩრდილოეთზე მიემართებოდა და უერთდებოდა „კაკლის ქუჩას“, რომელსაც საბჭოთა ხელისუფლებამ „კიროვის ქუჩა“ უწოდა; დღეს „თეიმურაზ ბაგრატიონის“ სახელს ატარებს. რაც შეეხება „ქვემო ბაზრის“ ქუჩას მას ჯერ „კომუნალური“ ქუჩა დაერქვა, შემდეგ კი, როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, ცენტრალური ქუჩის („ერეკლე II-ის). რეკონსტრუქციის შედეგად, აქ ოთხი და სამსართულიანი ახალი შენობების აგებისას, „კომუნალური“ ქუჩა გაუქმდა.

„რემედასის“ ანუ „ზაირა კიკვიძის“ ქუჩა სულ 85 მეტრი სიგრძისაა. ამ ქუჩას ადრე მღებრების ქუჩა ერქვა, რადგან აქ მღებრების დუქნები იყო გამწკრივებული. თანამედროვეთა მოგონებებიდან ირკვევა, რომ „ამ დუქნების საღებავი არა თუ თელავს, არამედ მაზრასაც აკმაყოფილებდა. დუქნები ეკუთვნოდათ ვინმე ძამუკოვებს.

„ამ ქუჩაზე ცხოვრობს ალბუთაშვილების ოჯახი. ოჯახის უფროსი მათე ჰანკისელი ქისტი იყო, რომელსაც მიღებული ჰქონდა მართლმადიდებლობა, ისწავლა სასულიერო სასწავლებელში და ეკურთხა ღვდლად. სიკვდილამდე თელავის ღვთაების ეკლესიაში მსახურობდა“ (მელითაურის ფონდი, წიგნი II, 72-76).

„თეიმურაზ ბაგრატიონის ქუჩა“

ძველად ამ ქუჩას ხალხი კაკლის წყაროს ქუჩას ეძახდა, რადგანაც წყალი კაკლის დიდი ხის ქვეშიდან გამოდიოდა. ამ ხეს ფესვების დიდი ნაწილი გაშიშვლებული ჰქონია, ზოგი ისე ყოფილა ატოტვილი, რომ ქვეშ გაძვრომაც შეიძლებოდა, აქ მოხუც დედაკაცებს ბავშვები (შვილიშვილები -მ.თ.) მოჰყოლებიათ, კაკლის ფესვების ქვეშ აძვრდნენ - ყივანახველა აღარ შეეყრებათ.

როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებამ ქუჩებს სახელები გადაარქვა, „კაკლის წყაროს“ ქუჩას, ლენინის თანამებრძოლის „რიკოვის“ სახელი დაარქვა, მაგრამ ეს სახელი დიდხანს არ შერჩა, რადგან რიკოვი რეპრესირებულ იქნა. ქუჩას სტალინის თანამებრძოლის „მტკიცე ბოლშევიკის“ კიროვის სახელი მიენიჭა.

„კაკლის წყარო“ თელავში ძალიან პოპულარული იყო, რადგანაც ცივი და კამკამა იყო, წყალი ორი მეტრი სიღრმიდან დრენაჟის შედეგად გროვდებოდა და ფართო მილში გადმოდიოდა. მთელი უბანი ამ წყლით სარგებლობდა.

დაახლოებით 1952-1954 წლებში თელავის საქალაქო საბჭომ წყალი დაკეტა, რადგან წყლის ანალიზებმა დაბინძურება აღმოაჩინა. როცა დაიწყო ძიება წყლის დაბინძურების

მიზეზების დასადგენდა, გამოირკვა შემდეგი გარემოება: „კაკლის წყაროს“ უბნის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილს საკუთარ ეზოებში ჭები ჰქონდათ გამართული და ჭის წყლით სარგებლობდნენ.

1950-იანი წლებიდან თელავში დაიწყო წყალსადენი ქსელის გაფართოება, ბევრმა მოსახლემ წყალი სახლებში შეიყვანა, უფრო კომფორტულად მოეწყო.

რაც შეეხება კანალიზაციას, კანალიზაცია თითო-ოროლა ქუჩას და შენობას თუ გააჩნდა. საპირფარეშოებსა და დაბინძურებული წყლისათვის ეზოებში ორმოებს თხრიდნენ.

„კაკლის წყაროს“ უბნის ზოგიერთმა ბინადარმა კი, რომელნიც უკვე წყალსადენით სარგებლობდნენ, იოლ გზას მიმართა, ჭები გააუქმა და ზედ „საპირფარეშოები“ დააშენა. ჭები არ ივსებოდა, რადგანაც ქვეშ გამავალ გრუნტის წყლებს მიჰქონდა სიბინძურე. სწორედ, მოსახლეობის ამ ნაწილის უსულგულობისა, უცოდინრობისა თუ დაუდევრობის გამო დაბინძურდა საუკეთესო სასმელი წყალი.

„თამარ მეფის ქუჩა“

აღნიშნული ქუჩის ადრინდელი სახელი უცნობია, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც თელავში დაბანაკდა რუსეთის ჯარი, სადაც ახლა ქართული სამხედრო ნაწილია განთავსებული, რუსული ჯარისათვის გამოუყვიათ ტერიტორია და ყაზარმა დაუარსებიათ. ამის გამო ხალხს ქუჩისათვის „ყაზარმის ქუჩა“ უწოდებია. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ „ყაზარმის ქუჩას“ სახელი შეუცვალეს და მას ბოლშევიკი სამხედრო სარდლის სახელი - „ფრუნზეს ქუჩა“ დაარქვეს. „ფრუნზეს ქუჩაზე“ არსებულ „სამხედრო ქალაქში“ რამდენჯერმე შეიცვალა ჯარის სახეობა. ჯერ ფეხოსანი ჯარის ნაწილები იყო განთავსებული, შემდეგ სხვადასხვა დროს „სამხედრო ქალაქი“ დაკავებული ჰქონდა ცხენოსან ლეგიონს, ნაღმტყორცნელ ნაწილს, საარტილერიო ნაწილს და საავიაციო ნაწილს. საქართველოდან რუსული. ე.წ. საბჭოთა ჯარის ნაწილების გასვლის შემდეგ, „სამხედრო ქალაქში“ განთავსებულია საქართველოს ეროვნული სამხედრო ნაწილი.

ქუჩა ზოგან შევიწროვებულია, ნაწილი კი საკმაოდ განიერია და მნიშვნელოვნად გრძელია. გარდა „სამხედრო ქალაქისა“, ამ ქუჩაზეა თელავის #2 საჯარო სკოლა. ამ ქუჩაზე საკმაოდ ხალხმრავალი მოძრაობაა. სამწუხაროა, რომ ავტომობილების სამომრავო ზოლიდან არ არის გამოყოფილ საფეხმავლო ზოლი, ე.წ. ტროტუარები, რაც გარკვეულწილად სახიფათო სიტუაციას ქმნის ფეხით მოსიარულეებისათვის.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური ისტორიული არქივის თელავის ფილიალი, ფონდი #2 (ფურცელი 1-2);
2. თელავის სახელმწიფო ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდებში დაცული. გ. მელითაურის არქივი, წიგნი I;
3. თამარაშვილი თ. თელავი (XX საუკუნის 40-50 წლები) თბ. 2008.გვ. 28-29;
4. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #53(1243), 24 აგვისტო, 1946 წელი;
5. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #71(1261) 26 ოქტომბერი, 1946 წელი;
6. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #73(1263) 3 ნოემბერი, 1946 წელი;
7. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #35(1312) 1 მაისი, 1947 წელი;
8. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #50(1327) 24 ივნისი, 1947 წელი;
9. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #1(1384)1 იანვარი, 1948 წელი;

10. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #1(1487) 1 იანვარი, 1949 წელი;
11. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #35(1521) 1 მაისი, 1949 წელი;
12. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #1(1591) 1 იანვარი, 1950 წელი;
13. გაზეთი, „კოლმეურნის ხმა“ - #59(647) 30 ივნისი, 1938 წელი;

Mirian Tvaliashvili
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

For the History of Telavi Streets

Abstract

High-ranking officials of Russian colonial authority did not pay attention to the development of infrastructure in Georgian cities.

That is why the provincial cities/towns of Georgia, amongst Telavi Town, were badly arranged. The streets did not have official names, buildings had no numbers. Since 1896, only after the fact when the municipality structure was given to the town, activities for numbering buildings-constructions have begun, and the streets were mentioned with nicknames according to their function and location: “Zemo Bazris Kucha”, “Nadikvris Kucha”, “Kvarlis Kucha”, “Gvirabis Kucha”, “I, II, III, IV Agmartis Kucha” etc.

Amongst “Zemo Bazris Kucha” and “Nadikvris Kucha” were functionally essential.

After the establishment of Bolshevik power, the streets were named after the Bolshevik revolutionists and high-ranking officials.

Key Words: Telavi, streets, buildings-constructions, infrastructure, municipality.

საკვანძო სიტყვები: თელავი, ქუჩები, შენობა-ნაგებობები, ინფრასტრუქტურა, ქალაქის თვითმმართველობა

დარეჯან მაისურაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი
ნათელა ბასილაშვილი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ფ. დ. რუზველტის, უ. ჩერჩილის და ი. სტალინის ურთიერთობებიდან II მსოფლიო ომის პერიოდში (1939-1945 წ.წ.)

ჯერ კიდევ II მსოფლიო ომის დაწყებამდე საბჭოთა კავშირს შესაძლებლად და აუცილებლად მიაჩნდა თავისუფლებისმოყვარე სახელმწიფოთა ძალების გაერთიანება ომის თავიდან აცილების მიზნით. ამიტომ, ომის დაწყების შემდეგ, მას შემდეგ, რაც ინგლისმა და აშშ-მა საბჭოთა კავშირთან თავიანთი ძალების გაერთიანების მზადყოფნა გამოთქვეს, საკმაოდ სწრაფად შეიქმნა ანტიჰიტლერული კოალიცია, თუმცა გარკვეულ სიძნელეებსაც წააწყდა. კოალიციის მონაწილეებმა გამონახეს ნიადაგი ერთობლივი მოქმედებისათვის ჰიტლერული გერმანიის, შემდეგ კი მილიტარისტული იაპონიის წინააღმდეგაც. ისინი შეთანხმდნენ იმ პრინციპებზე, რომელთა მიხედვითაც საბჭოთა კავშირი აშშ-დან და ინგლისიდან ღებულობდა სამხედრო პროდუქციის გარკვეულ რაოდენობას, შეიმუშავეს საერთო პოლიტიკა ომიდან იტალიის გაყვანის თაობაზე, შეთანხმდნენ ჰიტლერეთა მიერ ოკუპირებული ევროპის ქვეყნების ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისადმი დამოკიდებულების შესახებ, ომის შემდგომი მშვიდობიანი მოწესრიგების პრინციპებზე, ასევე რიგ სხვა რთულ საკითხებზე, რომლებიც ურთიერთსაინტერესო იყო სსრკ-სათვის, აშშ-სა და ინგლისისათვის. ეს დოკუმენტები თვალნათლივ გვიჩვენებენ სამხედრო და პოლიტიკური ხასიათის მრავალმნიშვნელოვან პრობლემაზე სამი დიდი სახელმწიფოს მჭიდრო კონტაქტსა და საქმიან თანამშრომლობას.

ომის მსვლელობაში წამოჭრილი საკითხების განხილვა და გადაწყვეტა, რასაკვირველია სიძნელეების გარეშე არ ხდებოდა. დოკუმენტები გვიჩვენებს, რომ სსრ კავშირს, აშშ-სა და ინგლისს შორის ადგილი ჰქონდა უთანხმოებასაც, ზოგჯერ ისინი მწვავე ხასიათსაც კი ღებულობდა.

დასავლეთის სახელმწიფოების პოლიტიკას ტვირთად აწვა ძველი კონცეფციები, რომლებიც სსრ კავშირის ინტერესების შეზღავნებისაკენ იყო მიმართული, ვლინდებოდა ომში გერმანიისა და სსრ კავშირის ურთიერთშესუსტების იმედიც, სურვილი საბჭოთა კავშირისათვის დაეკისრებინათ ბრძოლის ძირითადი სიმძიმე და ა. შ. მაგრამ ფაქტია, რომ გამარჯვებისა და მტკიცე ომის შემდგომი მშვიდობისათვის თანამშრომლობის სურვილი ყველა დაბრკოლებაზე ძლიერი აღმოჩნდა, რასაც შედეგად ის მოჰყვა, რომ ომისა და ომის შემდგომი მოწესრიგების ურთულესი საკითხები ბოლოს და ბოლოს ურთიერთშეთანხმებით წყდებოდა.

სამი სახელმწიფო – სსრ კავშირის, აშშ-ის და ინგლისის მთავრობათა ხელმძღვანელების თეირანის, იალტისა და პოტსდამის კონფერენციებს

განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ II მსოფლიო ომის დიპლომატიურ ისტორიაში. კონფერენციების მუშაობის პრაქტიკა, მათი სამხედრო და პოლიტიკური გადაწყვეტილებანი, დიპლომატიური ბრძოლა ანტიჰიტლერული კოალიციის წამყვან სახელმწიფოებს შორის, უპირველეს ყოვლისა კი სსრ კავშირსა და დასავლეთ სახელმწიფოებს შორის, ომის წარმოებისა და ომის შემდგომი სამშვიდობო მოწესრიგების ყველა პრინციპულ საკითხზე ჩვენს დროშიც დიდ ინტერესს იწვევს. მეცნიერები კიდევ დიდხანს შეისწავლიან „ დიდი სამეულის“ შეხვედრების გამოცდილებასა და შედეგებს, მთელი კაცობრიობის ბედ-ილბალთან დაკავშირებული დიდმნიშვნელოვანი და რთული პრობლემების გადაჭრის იმ ფორმებსა და მეთოდებს, რომლებიც კონფერენციაზე იყო გამოყენებული.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ „დიდი სამეულიდან“ ერთმანეთის მიმართ ნდობის ფაქტორი უფრო მეტად შეიმჩნევა ი. სტალინისა და ფ. დ. რუზველტის ურთიერთობაში. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს II მსოფლიო ომის პერიოდში საბჭოთა დროშის ქვეშ მებრძოლი ქართველი ოფიცრების მოგონებები და ასევე მათ შორის მიმოწერილი უამრავი საიდუმლო წერილები.

ცნობილია, რომ თეირანის კონფერენციაზე (28.11-1.12. 1943) მყოფი სსრ კავშირის სამთავრობო დელეგაციის უმაღლეს დონეზე ორგანიზებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ქართველმა საბჭოთა ოფიცრებმა, მათ შორის იყვნენ: სტალინის პირადი დაცვის უფროსი თეირანში, სახელმწიფო უშიშროების მესამე რანგის კომისარი (შემდგომში გენერალ-ლეიტენანტი) შალვა ოთარის ძე წერეთელი (1894-1955). საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი (მინისტრი), შემდგომში გენერალ-ლეიტენანტი გრიგოლ თეოფილეს ძე კარანაძე (1902-1970) და მილიციის მესამე რანგის კომისარი კაპიტონ გრიგოლის ძე ნაჭყებია (1902-1973) (დოლიძე, 2003, 288).

გენერალ კაპიტონ ნაჭყებიას მოგონებებში ფრიად საყურადღებოდ არის აღწერილი მისი პირადი შეხვედრები აშშ-ის პრეზიდენტთან ფრანკლინ დელანო რუზველტთან. ქართველი გენერალი იგონებდა: „სტალინმა რუზველტთან გამაგზავნა, რათა დაეხმარებოდი ამერიკის პრეზიდენტს შეხვედრის ადგილზე მოსასვლელად, თუ იგი ასეთ სურვილს გამოთქვამდა და დაუყოვნებლივ წავიდოდა. პრეზიდენტს ორი კაცი ეხმარებოდა, ერთხილად ჩასვეს ორთვალა სავარძელში. როდესაც სტალინის მოწვევა გადავეცი, რუზველტმა თარჯიმნის პირით მადლობა მითხრა – აუცილებლად წამოვალაო. მერე კი მკითხა – ხიზილალა ხომ არ ჩამოგვიტანეთო. მე მივართვი ერთი ქილა. მადლობა გადამიხადა, მაგრამ თან რუსულად დასძინა – ცოტააო“. ეს ამბავი ჩვენებს ვუამბე და სტალინის ყურამდეც მივიდა. „უთხარი ერთი კასრი ხიზილალა წაუღონ“ მიბრძანა მე და იქვე ამიხსნა, რომ „ თევზი ძირითადად საბჭოთა ნაპირებთან ყრის ქვირითს და ამიტომ არის, რომ ამერიკაში ხიზილალა დეფიციტიაო“ (ნაჭყებია, 2004, 6).

კ. ნაჭყებია მოგონებებში ყველგან გამორჩეული პატივისცემით არის მოხსენებული აშშ-ის პრეზიდენტი. საგულისხმოა, რომ დიდი ბრიტანეთის პრემიერმინისტრის უისტონ ჩერჩილის მიმართ მსგავსი პატივისცემა არ შეინიშნება. მემუარებში ვკითხულობთ: „ რუზველტს არ უყვარდა დაცვით სიარული და ჩვენთან რომ მოდიოდა, მხოლოდ ვაჟს – ილიოტს და რძალს იახლებდა ხოლმე. რუზველტთან თავიდანვე დაგვიმყარდა განსაკუთრებით თბილი, თითქმის შინაურული

ურთიერთობა. იგი არ მალავდა სიმპათიებს სტალინისა და მისი გარემოცვის მიმართ.

ჩერჩილი კი პირიქით – არავის მოგვწონდა. მოდიოდა თავით ფეხებამდე შეიარაღებული ყოჩებით, გატლევკილი შტაბისტების მრავალრიცხოვანი ამაღლის თანხლებით. ყოჩებად ჰყავდა ტალიკ-ტალიკი ჩალმოსანი ინდოელების მთელი პოლკი. სტალინი, მიუხედავად იმისა, რომ უაღრესად თავდაჭერილი კაცი იყო, ვერ მალავდა გაღიზიანებას ჩერჩილისა და მისი ყაყანა ამაღლის დანახვაზე და ხშირად მკვახედაც ელაპარაკებოდა. ჩვენ ძალიან კარგად გვესმის მისი“ (ნაჭყებია, 2004, 6).

აშშ-ის პრეზიდენტი იმდენად ენდობოდა სსრკ-ის უზენაეს ხელისუფლებას, რომ უყოყმანოდ დასთანხმდა მის წინადადებას – პირადი უსაფრთხოების გაძლიერების მიზნით, საცხოვრებლად საბჭოთა საელჩოს შენობაში გადასულიყო.

კ. ნაჭყებია წერს: „სტალინმა მოსკოვიდან მიიღო ცნობა, რომ გერმანიაში მომზადებულია და ირანში შემოგზავნილია რამოდენიმე საჯამუშო ჯგუფი თათბირის მონაწილე სახელმწიფო მეთაურებზე თავდასხმის მიზნით. განზრახული ჰქონდათ აგრეთვე რუზველტის მოტაცება. საბჭოთა სპეცსამსახურებმა უვნებელყვეს ერთი ასეთი ჯგუფი და დაადგინეს, რომ იყო დივერსანტთა რამდენიმე ჯგუფი... საბჭოთა წარმომადგენლობა საიმედოდ იყო დაცული. ჩერჩილიც ასევე უსაფრთხოდ გრძნობდა თავს. არ უყვარდა დაცვა მხოლოდ რუზველტს. სტალინმა პრეზიდენტთან გაგზავნა და იგი ჩვენს საელჩოში გადმოვიყვანეთ. ჩვენგან რუზველტის მოტაცება გაუჭირდებოდათ, პრეზიდენტი სულ მალე გაშინაურდა ახალ ვითარებაში. საკმაოდ გასაგებად ლაპარაკობდა რუსულს“. (ნაჭყებია, 2004, 7).

საგულისხმოა, რომ თეირანის კონფერენციის მსვლელობისას გადაღებულ ფოტოებზე სტალინი ყოველთვის (და არც ერთხელ ჩერჩილი) გვერდით ზის. იგი პრეზიდენტისაგან მარჯვნივ იკავებდა სავარძელს, განსხვავებით ჩერჩილისაგან, რომელიც რუზველტისაგან მარცხნივ ჯდებოდა.

თეირანის კონფერენციაზე საგანგებო სადაზვერვო დავალებას ასრულებდა სსრ კავშირის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის, მარშალ ლავრენტი ბერია ვაჟი სერგო ბერია (1924-2000), რომელიც მამის გარდაცვალების შემდეგ (1953), დედის გვარზე (გეგეჭკორი) დაეწერა. მას, როგორც ინგლისური ენის უზადო მცოდნეს, პირადად სტალინმა დაავალა თვალყური ედვენებინა რუზველტისა და ჩერჩილის, აგრეთვე მათი გარემოცვის საუბრებისათვის და ყოველივე ჩაეწერა. სტალინს განსაკუთრებით აინტერესებდა რუზველტის პოზიცია მეორე ფრონტის გახსნასთან დაკავშირებით, რადგან იცოდა ჩერჩილისეული დროის გაწელვის ტაქტიკა ამ უმნიშვნელოვანესი საკითხის მიმართ (Берия, 2002, 124).

ს. ბერია წერს: „თავის კოლეგებთან საუბრისას რუზველტი ყოველთვის ხმამაღლა გამოთქვამდა თავის დადებით აზრს სტალინზე და ეს ცხადია, მოსწონდა ბელადს, რომელიც არაფრით ენდობოდა ჩერჩილს. რუზველტი არწმუნებდა სტალინს, რომ იგი მხარს დაუჭერდა მას ბრიტანეთის იმპერიის დაშლის მცდელობისას, რაც ამერიკელთა ინტერესებს შეესაბამებოდა. მეჩვენება, რომ ეს მისი უმთავრესი ამოცანა იყო... რუზველტს უნდოდა, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მოეთავებინა საქმეები ევროპაში, რათა მოეგვარებინა კონფლიქტი წყნარ ოკეანეში... მოსმენილ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, მე შემიძლია ვამტკიცო, რომ სტალინის მიმართ რუზველტი განწყობილი იყო დიდი სიმპათიითა და პატივისცემით. ადმირალმა ლიმ არაერთხელ მოუწოდა მას, რომ სტალინის მიმართ სიმტკიცე გამოეჩინა, რაზედაც რუზველტი

ყოველთვის პასუხობდა: „ამას არა აქვს არავითარი მნიშვნელობა. თქვენი თავი ჩემზე შორსმჭვრეტელი გგონიათ? მე ამ პოლიტიკას ისე გავატარებ, როგორც ამერიკისათვის სასარგებლოდ ჩავთვლი. ჩვენ არ ვაპირებთ ინგლისელთათვის გაჩაღებული ცეცხლის სხვისი ხელით ჩაქრობას“ (Берия, 2002, 125-126).

ასეთია მოკლედ, ქართველი ოფიცრების მოგონებებში დაცული ცნობები ი. სტალინის, უ. ჩერჩილის და ფ. დ. რუზველტის ურთიერთობების შესახებ II მსოფლიო ომის პერიოდში.

ლიტერატურა:

1. დოლიძე ლ. (2003): გენერლები საქართველოდან, თბილისი;
2. ნაჭყებია კ. (1943, ნოემბერი): თეირანი, გაზეთი „გენერალ სიმუხი“ N 14 (52);
3. Берия С. (2002): Мой отец Берия В коридорах сталинской власти Перевод французского, Москва,

Darejan Maisuradze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi
Natela Basilashvili
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

From the Relations of F.D.Roosevelt, W.Churchill and J.Stalin during the World War II (1939-1945)

Abstract

The Tehran, Yalta and Potsdam Conferences are quite essential for the diplomatic history of the World War II. Scientists still study the outcomes of “The Big Three” meetings.

It is worth noting that the confidence towards each other is more vividly expressed in J.Stalin and F.D. Roosevelt’s interrelations. Numerous secret letters sent by Georgian military officers, fighting under the soviet flag during the World War II, to “The Big Three” is the confirmation of the abovementioned fact.

In Kapiton Nachkebia’s memories, the president of USA is specially mentioned with great honor. F.D. Roosevelt did not try to hide his sympathies towards Stalin and his encirclement. Similar respect is not noticed towards the Prime Minister of the Great Britain – Winston Churchill.

The same fact is confirmed by Lavrentiy Beria’s son – Sergo Beria as well. He knew the English language perfectly and accomplished the special reconnaissance activity at the Tehran Conference.

Key Words: Diplomacy, conference, confidence, memories, respect.

საკვანძო სიტყვები: დიპლომატია, კონფერენცია, ნდობა, მოგონებები, პატივისცემა.

გიორგი მწყერაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

კოლხური რუნების გენეზისისთვის

წინამდებარე გამოკვლევა მიზნად ისახავს აჩვენოს, რომ ძველ კოლხეთში კარგად განვითარებული რუნული დამწერლობის სისტემა არსებობდა.

რუნების გენეზისი კაცობრიობის ისტორიის უაღრესად ძველი პერიოდიდან იღებს სათავეს. რუნული დამწერლობა ძველი ხალხების მიერ საუკუნეების განმავლობაში გამოიმუშავებული მაგიური ნიშნებია, რომლებშიც ქურუმები ღვთაებრივ ზემოქმედებას ჭვრეტდნენ.

რუნული დამწერლობის ნიშნები ძველ კოლხეთთან დაკავშირებული არქეოლოგიური მასალის ვრცელ სპექტრში ვლინდება. როგორც ჩანს, ძველი კოლხები რუნულ მაგიურ ნიშნებს თავიანთი საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროში გამოსახავდნენ. ისინი გვხვდება საცხოვრებელი სახლის კედლებზე, სახურავზე, სამეურნეო ჭურჭელზე, კოლხურ ცულებზე, სამარხებზე. იგივე ნიშნები გვხვდება სამკაულებზე. თუმცა კოლხურ მონეტაზე - „თეთრზე“ , როგორც წესი წარწერები არ კეთდებოდა, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იმ იშვიათ შემთხვევებშიც, როცა მონეტაზე ცალკეული ასოები გამოისახა, ისინიც რუნებად უნდა ყოფილიყო აღებული.

ძვ. წ. XIII – XII საუკუნეებში კოლხეთში, სავარაუდოდ არსებობდა რუნული დამწერლობის სისტემა. იგი იმყოფებოდა პირველად, ანუ იდეოგრამულ საფეხურზე, ე.ი. ნიშნები გამოსახავდნენ ცალკეულ დამოუკიდებელ იდეოგრამებს. ყოველ მათგანს ჰქონდა დასრულებული შინაარსი (ქვრივიშვილი, 2010, 56).

კოლხურ რუნებზე დაკვირვებისას იკვეთება მეტად საინტერესო დეტალები. ვინაიდან მათი ბგერითი ან იდეოგრამული მნიშვნელობა დადგენილი არ არის ამჟამად ყურადღებას გავამახვილებ მათ გრაფიკულ მსგავსებასა და შინაარსობრივ მხარეზე. შეგვიძლია პარალელები გავავლოთ სხვადასხვა ცივილიზაციების უძველეს დამწერლობებთან, ამის საფუძველზე დავადგინოთ გარკვეული მიმართება და მივიღეთ იმ დასკვნამდე, რომ კოლხური რუნები ერთ-ერთი უძველესი დამწერლობის ნიშნებია, რომლებსაც ღრმა შინაარსობრივი და სამეცნიერო დატვირთვა აქვს. ეს ვლინდება ასტრონომიულ მოვლენებში, რომლის კანონზომიერების საფუძველზე შეიძლება გავშიფროთ მათი რეალური მნიშვნელობა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კოლხური რუნები გვხვდება ძირითადად ვანის არქეოლოგიურ მასალაში, ვანი კი მთლიანად საკულტო დანიშნულების ქალაქს წარმოადგენდა.

აქედან გამომდინარე, ეს ნიშნებიც სწორედ ამგვარი შინაარსის უნდა იყოს, რომელიც კარგად განვითარებულ ასტრალურ ცოდნაზე მიუთითებს. ამის ნათელი დადასტურებაა „კოლხური თეთრი“.

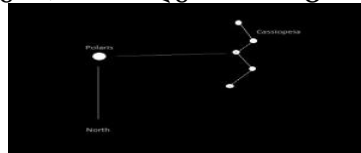
მეცნიერების ძირითადი ნაწილი თვლის, რომ კოლხურ თეთრზე გამოსახული კრაფიკული ნიშნები ბერძნული ასოებია და მათი გავლენითაა მოჭრილი კოლხური თეთრი. არსებობს რიგი მიზეზებისა, რომელიც ეწინააღმდეგება ამ მოსაზრებას.

მიღებულია, რომ კოლხური თეთრის VII ნომინალზე - II ტიპის ნახევარ

დრაქმაზე გამოსახული ნიშანი ბერძნული ასო M-ია. თუ კარგად დავაკვირდებით, მივხვდებით, რომ M არღვევს მონეტის სისწორეს, რადგან თუ M-ის დანახვა გვინდა, მაშინ მონეტა უნდა შევატრიალოთ ზევით, შესაბამისად ადამიანისა და ხარის თავიც მაღლა მიტრიალდება. ამგვარად, მონეტა კარგავს თავის რეალურ გამოხატულებას.

ჩემი აზრით, ეს ნიშანი კოლხური რუნაა, რომელიც აღმოჩენილ ნივთებზე ზუსტად იმავე მოხაზულობით გვხვდება, როგორც კოლხურ თეთრზე. გარდა ამისა, არსებობს თანავასკვლავები „კასიოპეა“, რომელიც სწორედ იგივე კონფიგურაციისაა და წერტილების (ვარსკვლავები) რაოდენობითაც ზუსტად ემთხვევა კოლხურ

თეთრზე გამოსახულ ნიშანს.

ამავე ტიპის მონეტის რევერსზე გვხვდება ნიშანი, რომელიც ხარის თავის ქვემოთაა გამოკვეთილი.

მეცნიერებში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს ნიშანი არის ბერძნული ასო O (ო). მაგრამ იგი მოხაზულობითაც და შინაარსობრივადაც არ შეესაბამება ბერძნული ანბანის რომელიმე ასოს. მიმაჩნია, რომ მას ბევრად სიღრმისეული და იდუმალი დატვირთვა აქვს, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს.

ეგვიპტურ იეროგლიფებში ეს ნიშანი განასახიერებდა მთვარის გზას ასტრალურ სიბრტყეზე. აქედან გამომდინარე, კოლხურ თეთრზე გამოსახული ნიშანი შესაძლოა ამავე შინაარსის იყოს. რადგან ავერსზე გამოსახული ადამიანის თავი მთვარის ღვთაებაა, ხოლო რევერსზე გამოსახული ხარი- მთვარის ზოომორფული სიმბოლო, მის ქვემოთ არსებული ნიშანი კი, სავარაუდოდ მთვარის იდეოგრამული რუნაა.

გარდა ამისა, ყურადღებას იქცევს შუმერული საბეჭდავები, რომლებზეც გამოსახული ნიშნები შესაძლოა ასევე კავშირში იყოს კოლხურ მისტერიებთან.

ერთ-ერთ საბეჭდავზე გამოკვეთილია ნიშანი, რომელიც მეცნიერებმა ასე გაშიფრეს: „Ж“ - ნიშნავს ცას, „I“ - ციდან მომავალ სხივს (სინათლის სიმბოლო), „Λ“-

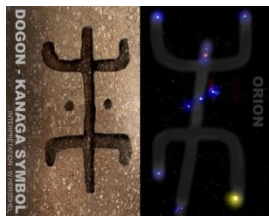

ახალი სიცოცხლე (დაბადება), „V“- მიწა.

ყველა ეს ნიშანი გვხვდება კოლხურ რუნებში. ვფიქრობ, რომ იდეურად მათაც იგივე სიმბოლური მნიშვნელობები გააჩნიათ, რაც შუმერულს. ამის დასტურად მოვიყვან ცის სის სიმბოლოს (Ж), რომელიც ვფიქრობ, რომ ორიონის

თანავარსკვლავედია და შეესაბამება კოლხური რუნას ამ ნიშანს . საინტერესო ის ფაქტია, რომ მხოლოდ ორიონის თანავასკვლავედზე დაკვირვებით შეიძლება დედამიწის პრეცესიის გამოთვლა, რაც უდიდეს ასტრონომიულ ცოდნასთანაა დაკავშირებული.

ასევე დოგონის ხალხის (აფრიკის კონტინენტზე მცხოვრები ტომი) რწმენით, ეს ნიშანი სწორედ ორიონის თანავასკვლავედია, ეგვიპტურ რეალობაში - „კა“ ხელებადპყრობილი ადამიანის იეროგლიფი.

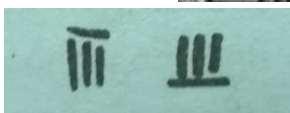

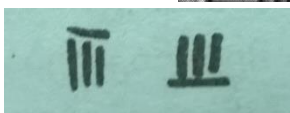
შუმერულ საბექდავზე გვხვდება ასევე ჩვენთვის საინტერესო ნიშანი, რომელიც

ნიშნავს სამოთხეს.

. ანალოგიური მოხაზულობის ნიშანი კოლხური

რუნაა . ეგვიპტეში არსებობს სცენა, რომელზეც გამოსახულია „მიცვალებულთა გადასვლა იმქვეყნიურ სამყაროში“. ამ სცენაში გამოყენებულია კოლხური რუნას მსგავსი ნიშანი, რომელსაც ვფიქრობ, გარკვეული საერთო უნდა აკავშირებდეს.

სამი ვერტიკალური და ზემოთ ჰორიზონტალური ხაზი, სიმბოლო იყო

სამოთხისა, ხოლო სამი ვერტიკალური და ქვემოთ ჰორიზონტალური ხაზი, ვფიქრობ, რომ უნდა განასახიერებდეს ჯოჯოხეთს. ამის თქმის საფუძველს ის კანინზომიერება იძლევა, რომელიც მსგავსი ნიშნების გამოფერისას არსებობს.

მართალია, კოლხური რუნები დიდ სიახლოვეს ამჟღავნებს უძველეს ცივილიზაციებში არსებულ რწმენა-წარმოდგენების ხატოვან და იდეოგრამულ ნიშნებთან, მაგრამ კიდევ უფრო საინტერესო და საოცარია დამთხვევა, რომელიც მთლიანად კოსმოლოგიური ხასიათისაა.

ე.წ. „პლისკას როზეტი“ არის ბრინჯაოს მედალიონი, რომელიც ნაპოვნია პლისკაში, ბულგარეთში, 1961 წელს. იგი თარიღდება VII – IX საუკუნეებით. ფორმით

წარმოადგენს შვიდსხივიან ვარსკვლავს.

თითოეულ სხივზე ორი ნიშანია გამოსახული. წყვილი უცნაური ნიშნების გამოფერის შედეგად გაირკვა, რომ ისინი იდეოგრამებია, რომლებიც დაკავშირებულია ასტრონომიასთან. მათ იცოდნენ შვიდი ციური სხეულის შესახებ. ყველაზე საოცარი კი ის ფაქტია, რომ კოლხური რუნების გრაფიკული მოხაზულობა ზუსტად ემთხვევა მათ მოხაზულობას. ეს ფირფიტა VII – IX საუკუნეებით თარიღდება, კოლხური რუნები კი ძვ.წ. VIII საუკუნის და უფრო ადრინდელია. ეს მრავლისმეტყველი ფაქტია.

კოლხური რუნების კავშირს ზეციურ სამყაროსთან კიდევ უფრო ამყარებს ის შედარებები, რომლის მიხედვით რუნები გრაფიკული მოხაზულობით ზუსტად ემთხვევა თანავარსკვლავედების კონფიგურაციას.

კოლხეთის არქეოლოგიურ მასალაში, კერძოდ ძველ კოლხურ კერამიკაზე, სამკაულებზე, მონეტებსა და სხვადასხვა რიტუალურ ნაკეთობაზე გამოსახული ცალკეული გრაფიკული ნიშნები, სწორედ ის მაგიური გამოსახულებებია, რომლებსაც ძველი კოლხები სულიერ სამყაროსთან ურთიერთობის გარკვეულ ფორმად იყენებდნენ.

ლიტერატურა:

- 1.ახვლრდიანი დ. (1990): კოლხეთში აღმოჩენილი დამლიანი კრამიტი. თბილისი.
- 2.გელოვანი ა. (1983): მითოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი. გვ.48, 349.
- 3.გამყრელიძე თ. (1990): წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა, ანბანური წერის ტიპოლოგია და წარმომავლობა. თბილისი.
- 4.ურუშაძე ავ. (1964): ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბილისი.
- 5.სამსონია ნ. (2008): შუამდინარული გლიპტიკა. თსუ გამომცემლობა. თბილისი.
- 6.ქერივიშვილი ო. (2010): კოლხური რუნები. თბილისი.
- 7.ხვედელიძე მ. (2013): ძველი ეგვიპტის ენციკლოპედია. თბილისი.
- 8.Лист Г. Ф. (2001): Таина рун. Москва.
- 9.Georgiev P. (1995): „The Bronze Rosette from pliska” on decoding the runic inscription in Bulgaria.
10. Ancient origins.
11. Astronomical Application Department of U.S. neval Observatory.
12. Pinterest. Com. „STAR GATES”.

Giorgi Mtskeradze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Colchis runes genesis
Abstract

The present study aims to show, that old Colchis existed well developed runic writing system. Colchis archacological materials, in particular the ancient colchis ceramics, jewelery, coins and various ritual articles depicted separate graphic signs is the magical images, which ancient Colchis used to spiritual world a form of communication.

Key Words: runes, Colchis white, Ideogram, astral, genesis

საკვანძო სიტყვები: რუნა, კოლხური თეთრი, იდეოგრამა, ასტრალური, გენეზისი

Рена Мамедова

Институт Рукописей НАН Азербайджана

ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ В ИРАНЕ ВО ВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII В. (ПО МАТЕРИАЛАМ «АЛАМ АРАЙ-И НАДИРИ» МУХАММЕДА КАЗИМА)

Труд Мухаммеда Казима Марви «Алам арай-и Надири» («Мироукрашающая Надирова история») является ценным источником о периоде правления Надир шаха Афшара (пр. 1736-1747), начиная с его рождения до самой смерти. Это сочинение, состоящее из трех томов, дошло до нас в единственной рукописи, хранящейся в Институте рукописей СПБО РАН под ш. Д-430 (2, с. 209-214). Впервые в научный оборот были введены два тома (т. 2 и 3) «Алам арай-и Надири» в 1919 г. акад. В.В. Бартольдом (1, с. 927), факсимильное издание всех трех томов было осуществлено Н.Д. Миклухо-Маклаем в 1960-66 гг. и публикация аннотированного текста - иранским историком Мухаммедом А. Рийахи в 1985 г.

Ценность «Алам арай-и Надири», в первую очередь, состоит в том, что труд был составлен современником, как по собственным наблюдениям, так и по рассказам, услышанным от очевидцев описываемых событий. Кроме того, из сочинения можно узнать, что сам Мухаммед Казим не раз встречался с Надир шахом, наблюдал его вблизи, а сведения о деятельности Надира до прихода к власти он почерпнул из рассказов своего отца, свидетеля многих событий того периода.

Однако, при всей своей ценности труд «Алам арай-и Надири» требует к себе критического отношения со стороны исследователей, так как недостатки, заключающиеся в неточности, а зачастую и отсутствии дат, приводят к нарушению хронологического порядка событий и затрудняют осмысление описываемых событий. Надо также отметить, что приводимые автором цифры, к примеру, о количестве войск при описании боевых действий, не всегда вызывают доверие. Кроме того, наличие достаточно большого количества орфографических и стилистических ошибок также затрудняет работу над сочинением.

Труд Мухаммеда Казима «Алам арай-и Надири» содержит уникальные сведения о управленческом и финансовом аппарате страны во время последних Сефевидов и об изменениях, введенных Надир шахом. Мухаммед Казим, единственный из современных авторов, сообщал, что Надир, став шахом, упразднил существовавшие высшие должности, такие как «этимад ад-доуле, эшик агаси баши, гуллар агаси, гурчибаши» и др. (5, с. 457). Это означало лишение земельных владений, присвоенных их должностям и включение их тиульных владений в земельный фонд казны (саркар-е дивани), что свидетельствовало о намерении Надира установить строгий контроль в империи. Однако, по ферманам, изданным Надир шахом в 1742 и 1744 гг. для Грузии, можно заметить сохранение должностей «эшик агаси» и «туфангчи агаси» и др. (8, с. 72-3,78).

По сообщениям Мухаммеда Казима можно заключить, что Надир был чрезвычайно скрупулезен в финансовых делах. Это наблюдается и в созданной им системе управления, по которой, с одной стороны, всем финансовым ведомством руководил лично шах, и, с другой стороны, для возможности соблюдения строгого контроля над всеми денежными средствами, поступающими в казну, управление было децентрализовано - государство было поделено на 4 вилайата: Азербайджан (сюда входили Грузия и другие владения на Кавказе), Ирак Персидский, Хорасан и Фарс. В каждый вилайат Надир шах назначил мустофи аль-мамаликов,

которые должны были представлять ему финансовые отчеты по каждой провинции. Позже после завоевания Индии была образована новая провинция, во главе которой был поставлен мустоуфи аль-мамалик «всех доходов и расходов вилайата Хиндустан» (5, с. 457).

Согласно Мухаммеду Казиму, проверку «прихода и расхода [каждого] вилайата» Надир проводил лично, контролируя «каждый гран и динар, [полученный] с каждой деревни и поля, занимался решением и претворением в жизнь всех жизненных потребностей [вилайата]». При этом хакиды (правители вилайата) и забиты (сборщики налогов) не могли вмешиваться в «приход и расход вилайата»: каждому из них было назначено жалование из собранных денег - до 1000 туманов в год (5, с. 457).

Из сведений, полученных из «Алам арай-и Надири», можно заключить, что Надир шах уделял внимание экономической ситуации в стране, а также принимал меры для улучшения состояния городов и деревень. В целях благоустройства заброшенных и необрабатываемых земель он издал несколько указов о том, чтобы земледельцы брали под пахоту покинутые сельскохозяйственные земли и восстанавливать ирригационную систему. По словам Мухаммеда Казима, Надир, лишь однажды увидев какой-либо населенный пункт и узнав о его потребностях, удерживал все эти вопросы «в высочайшей памяти», затем изучал, как можно благоустроить разрушения, требуемые расходы и издавал ферман для его восстановления» (5, с. 11,136). Так, свидетельством может послужить родной город автора Мерв, который Надир благоустроил перед походом в Индию в 1739 г., превратив город в продовольственную базу, чтобы в Мерве было «большое количество амбаров и продуктов земледелия» (5, с. 610).

Мухаммед Казим, единственный из современных авторов, сообщал, что в начале своей карьеры, будучи еще главнокомандующим шаха Тахмасиба II, Надир старался осуществлять мероприятия, направленные на облегчение налогового гнета. В 1731 г. как фактический правитель восточного Ирана Надир на 3 года снял с родного Хорасана некоторые подати, такие как «тахвилат» (4, с. 201), взимающуюся на расходы по отправке денежных средств к шахскому двору (10, с. 531), «воджухат» - налог за скот и налог на недвижимость (10, с. 233), пишкеш (5, 201) - подарки подчиненных старшим по рангу, «русумат» (5, с. 201) - чрезвычайный налог, взимающийся в пользу государственных чиновников (3, с. 36-7), а также «ихраджат» (4, с. 201), которая входила в число непостоянных, но наиболее тяжелых податей и взималась в чрезвычайных случаях. Под этим термином еще при Сефевидях были известны подати и повинности в пользу чиновников государственного аппарата, знати и войска (7, с. 272-3).

В сочинении Мухаммеда Казима сообщается о том, что в честь рождения внука Шахруха Мирза, в 1141/1731 г. Надир пожаловал освобождение от налогов «бадж ва харадж» на 1 год и раздал милостыню (тасаддугат) неимущим Герата (4, с. 239). Кроме этого, он раздал 12 тыс. туманов и различных товаров беднякам Азербайджана, Ирака и Хуррамабада и 1 тыс. туманов и 1 тыс. харваров зерна как милостыню беднякам Мешхеда. (4, с. 240). А в 1734 г. на 3 года были сняты некоторые подати и с жителей Исфохана (4, с. 352-3).

Особого интереса заслуживают сведения, которые Мухаммед Казим дает о налоговой политике Надир шаха и связанных с ней мероприятиях, а также шахской службе фиска. Благодаря сведениям из «Алам арай-и Надири» можно не только создать представление о существовавших в Иране в 30-40 годы XVIII в. податях и повинностях, но и уточнить их терминологию. Опираясь на данные из исследуемого труда, можно заключить, что при Надир шахе были сохранены налоги и подати, существовавшие при его предшественниках, но изменились их размеры и пропорции деления. Все подати делились на постоянные, фиксированные в податных дафтерах, и непостоянные (6, с. 1051). В труде встречается упоминание о подоходной подати «мал ва джихат» (4, с. 350; 5, с. 742, 747, 787), которая взималась продуктами-рисом, хлопком, пшеницей, ячменем, шелком и др. и вносилась или целиком в пользу государства, или целиком в пользу землевладельца, или же делилась между ними в определенной пропорции (7, с. 266). Мухаммед Казим также сообщает о налоге

«улуфе», сведения о котором встречаются еще в источниках XV в. Под этим термином обозначались то фураж для животных войска (6, с. 942), то продовольственные пайки для солдат (7, с. 274). В труде также встречается упоминание о подати «чобан-беги» (5, с. 779), которую райийаты платили за поголовье баранов (10, с. 129). Во время правления Надир шаха продолжал взиматься налог «сиурсат» или «сурсат» (4, с. 195, 277), по которому райийаты (крестьяне) должны были поставлять продовольствие и фураж для шаха, государственных чиновников во время передвижения по стране, а также армии во время марша, как на поле битвы, так и во время ее размещения в той или иной местности (10, с. 530). Причем, сборщики налогов за собранные запасы давали квитанции «габз», чтобы эта оплата учитывалась при подсчете общего налогового бремени (4, с. 174). Автор также сообщает, что в Мерве, который по приказу Надир шаха благоустроивали в стратегических целях, взимался только «ушр» (6, 1106), составлявший одну десятую долю урожая (10, с. 525). В перечне прочих податей и повинностей в исследуемый период в «Алам арай-и Надири» встречаются сообщения о подати «пишкеш» (4, с. 201), взимаемой в виде подарков у подчиненных для старших по рангу (11, с. 437). По словам Мухаммеда Казима, в качестве «пишкеша» арабские племена Фарса в 1732 г. прислали Надиру 12 тыс. лошадей и 100 тыс. баранов (4, с. 195).

Большая часть податей и повинностей в Афшаридском государстве шла на содержание войска. Кроме описанных податей и повинностей, население империи также обременялось чрезвычайными сборами продовольствия, обмундирования и вооружения для войска. Надир шах, постоянно испытывавший нужду в деньгах для оплаты своего войска, взимал с населения дополнительные поборы, которых не могли избежать и иностранные торговые компании. Помимо денег и сийурсат для армии постоянно требовались различные вспомогательные работы, поэтому нередко поступали приказы различным ремесленникам с требованием о прибытии в военный лагерь и места проведения военных операций. По сообщениям автора «Алам арай-и Надири» к 1743 г. армия Надир шаха представляла собой дисциплинированное, регулярно оплачиваемое, хорошо накормленное и снабжаемое тылом войско, достигшее огромной численности в 375 тыс. человек (6, с. 887-88). По оценкам исследователей Надир шаху удалось создать самую могущественную армию не только в Азии, но и, возможно, во всем мире (9, xv). Постоянные военные походы и боевые действия ставили армию в привилегированное положение в государстве, и по справедливому определению Дж.Перри «национальная экономика была поставлена на службу победоносной армии и безжалостно подчинена ее нуждам» (12).

Сильное повышение податей и повинностей и усиление требований со стороны Надир шаха, которые наблюдались в 40-е годы XVIII в., Мухаммед Казим описывает с нескрываемым неодобрением. Он сообщал, что тех, кто уклонялся от уплаты налогов и других податей в «диван» (казна), ждало лишение глаз и языка (3, с. 939), а у тех, кто не мог уплатить установленную сумму, отбирали жену и детей и продавали европейским и индийским купцам (6, с. 937-8). Автор «Алам арай-и Надири» сообщал о восстаниях и мятежах, поднятых в связи с отменой в 1742-1743 гг. снятых ранее на 3 года податей. Так, из-за чрезмерного увеличения налогов с подданных Фарса, согласно сообщениям Мухаммеда Казима, население напало и убило всех шахских сборщиков налогов (6, с. 937, 941). Резкое повышение податей с 3 тыс. туманов до 20 альфов (100 тыс. туманов) в 1157/1744-5 г. послужило причиной восстания курдского племени думбули в округах Хоя и Салмаса в Азербайджане. По словам автора, такой суммы не было во всем Азербайджане, поэтому к восстанию курдов примкнули азербайджанские райийаты (6, с. 999-1005). Волнения были настолько сильными, что для их подавления был создан черик (военное ополчение) областей южного Азербайджана, Ширвана, Гянджи и Иравана, главы кочевых племен и местные феодалы со своими ополчениями, которые прибыли в распоряжение беглярбеков своих областей (6, с. 999-1005). В 1744 г. вся провинция Фарс была охвачена волнениями, причиной которых послужили пытки и избиения населения

сборщиками налогов. По сообщению Мухаммеда Казима, волнения, вспыхнувшие из-за того, что племя фили убило 20 сборщиков налогов, охватили всю область - и сборщики налогов повсюду были убиты (6, с. 937-46).

Труд Мухаммеда Казима «Алам арай-и Надири» является одним из наиболее ценных источников по истории Азербайджана, Грузии, Ирана и сопредельных стран второй четверти XVIII в. Мухаммед Казим – один из немногих современных авторов, в сочинении которого можно встретить сведения не только о государственном устройстве, экономическом положении в стране, налоговой политике Надир шаха, но и поднятых в связи с усилением налогового гнета народных волнениях и мятежах.

Литература:

1. Бартольд В., О некоторых восточных рукописях, Известия Акад. Наук, сер.VI, 1919, сс. 927-930
2. Миклухо-Маклай Н.Д., Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения, Москва, 1975
3. Мусави Т.М., Персоязычные документы по истории Азербайджана, Баку, 1965 (на азерб. яз.)
4. Мухаммад Казим Марви, Алам арай-и Надири. Ред. и прим. Мухаммада Амина Рийахи, т. 1, Тегран, 1374 (на персид. яз.)
5. Мухаммад Казим Марви, Алам арай-и Надири. Ред. и прим. Мухаммада Амина Рийахи, т. 2, Тегран, 1374 (на персид. яз.)
6. Мухаммад Казим Марви, Алам арай-и Надири. Ред. и прим. Мухаммада Амина Рийахи, т. 3, Тегран, 1374 (на персид. яз.)
7. Петрушевский И.П., Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI – XIX в., Ленинград, 1949
8. Хубуа Макап, Персидские фирманы и указы Музея Грузии, Тбилиси, 1949 (на груз. яз.)
9. Axworthy Michael, The Sword of Persia Nader Shah, from Tribal Warrior to Conquering Tyrant, London-NY, 2006
10. Floor W., A Fiscal History of Iran in the Safavid and Qajar Periods (1500-1925), New York, 1999
11. Lambton Ann K.S., Landlord and Peasant in Persia: A Study of Land Tenure and Land Revenue Administration, London, 1953
12. Perry J., Army IV – Afshar and Zand Peirods, Encyclopaedia Iranica, www.iranicaonline.org/articles/index/Am

Rena Mamedova

CHANGES IN THE ECONOMIC SITUATION IN IRAN IN THE 2ND QUARTER OF THE XVIII CENTURY (BASED ON MUHAMMAD KAZIM'S "ALAM ARAY-I NADIRI")

Abstract

This article is dedicated to “Alam aray-i Nadiri” written by Muhammad Kazim who was the contemporary of the events depicted in this one of the most valuable sources on the history of Nadir Shah Afshar governing. In this work there was collected very useful information about Nadir Shah’s economic policy, the state organization of his empire, tax policy of the period under consideration.

Джахангирова Тунзала Магеррам кызы
Гянджинский Государственный Университет

ГЯНДЖА – ВТОРОЙ ГОРОД АЗЕРБАЙДЖАНА

По преданию, Гянджа основана на месте, где некий путешествовавший по этим землям Мазьяд обнаружил клад с несметными сокровищами – огромными котлами, наполненными золотом и драгоценными камнями. Говорят, что свое название город получил в честь этой необычайной находки, а уже спустя несколько веков стал вторым по величине, экономическому и политическому значению во всем Азербайджане. Гянджа - город, который находился на пересечении караванных дорог, где останавливались путники, наслаждались беседами чужеземные ученые. Гянджа не раз провозглашалась столицей различных княжеств и ханств.

В ходе научных исследований, проведенных специалистами из Археологического центра Египта, было установлено, что Гянджа существует более четырех тысячелетий. Совершить это потрясающее открытие помогли фонды городского краеведческого музея: предметы ремесла, образцы местной древней керамики, драгоценные камни, которые были обнаружены в долине реки Гянджа. Все эти артефакты были отправлены для анализа в знаменитую Александрийскую библиотеку и в Археологический центр Египта. Незадолго до этого возраст древнего поселения Гянджи пытались определить и специалисты из Смитсоновского института США. В результате проведенных исследований археологи установили, что первое городское поселение на территории современной Гянджи было построено не менее 4 тыс. лет тому назад. Все эти открытия носят сенсационный характер, так как еще совсем недавно считалось, что возраст Гянджи не более 2500 лет.

В начале VII и в VIII века Восточное Закавказье неоднократно подвергалось набегам, в результате чего значительно пострадала и Гянджа. В первой половине VII века Гянджа была разрушена персами, а во второй половине — арабами. В конце VII века город был превращен в арену битв между арабами и хазарами. Спустя несколько десятков лет Гянджа начала играть важную роль в международной торговле, общественно-экономической и культурной жизни страны. В жизни города торговля и ремесло занимали значительное место. Железные, медные, квасцовые и другие рудники, находящиеся недалеко от Гянджи, снабжали ремесленников сырьем. По мере формирования Гянджи как столицы страны особое внимание уделялось укреплению военной мощи города. Уже в этот период были построены крепостные стены, вырыты рвы. В IX—X веках в связи с ослаблением арабского халифата территория современного Азербайджана входила в состав феодальных государств Ширваншахов, Саджидов, Салларидов, Раввадидов. В середине X века Гянджа, находившаяся под властью Салларидов, стала столицей Шададитов. Во времена правления Фадлуна I (895—1030) Гянджа окрепла еще больше. Шаддакиды построили здесь крепость, дворцы, мосты, караван-сарай и начали чеканить деньги. Вокруг города построили новую, более прочную крепость. В 1063 году были созданы знаменитые ворота Гянджи. По мере превращения Гянджи в крупный центр ее территория расширялась, строились новые торгово-промышленные кварталы. Шелк и изделия из него завоевали местные и зарубежные базары.

Землетрясение 1139 года разрушило город до основания, погибло большое количество

человек. Обрушившаяся вершина горы Кяпяз перегородила реку Агсу, в результате чего образовалось восемь пресных озер, одно из которых – жемчужина Азербайджана, изумительное по красоте озеро Гейгёль. Это озеро находится на территории одноименного заповедника и является одним из самых живописных мест Азербайджана.

Воспользовавшись разрушением и отсутствием правителя, грузинские феодалы захватили город и забрали с собой в качестве трофея знаменитые ворота Гянджи. Остатки этого памятника материальной культуры Азербайджана до сих пор находятся во дворе Келатского монастыря Грузии. Но оставшиеся в живых жители заново отстроили город. Длительные междоусобные феодальные войны ослабили сельджукское государство. Это создало условия для усиления местных феодалов и появления новых государств. Одним из них было государство Атабеков, основанное Шамсадином Эльданизом. Гянджа стала резиденцией этого государства в Арране. Начало XII-XIII веков можно назвать периодом расцвета Гянджи - второй столицы государства Атабеков, ибо благодаря тому, что ее изделия стали известны далеко за пределами страны, она поднялась до уровня "матери Арранских городов". Ткань, которая изготовлялась здесь и называлась "гянджинский шелк", получила высокую оценку на рынках соседних стран и Среднего Востока

Одновременно с ремеслом в Гяндже широкое развитие получили земледелие, садоводство и скотоводство. Неизвестный автор в своей работе "Аджаиб ад-дунья " писал, что «этот густонаселенный большой столичный город Аррана был окружен мощными укрепленными крепостными стенами. Гянджа утопала в зелени. Здесь было большое разнообразие фруктов. В разные города вывозили атлас, парчу, хлопок, шелк и другие товары. Население здесь мужественное, хорошо стреляет из лука».

В XVII веке образовалось Гянджинское ханство, которое просуществовало до захвата его царской Россией в начале XIX века. Ханство было включено в состав Российской империи, а Гянджу переименовали в Елизаветполь.

По мере стабилизации геополитической обстановки статус Гянджи и ее роль претерпевали изменения. Развитие капитализма оказало положительное влияние на культурную жизнь города, получившую толчок к росту благодаря притоку крупных коммерсантов и просветителей. Гянджа начала XX века — необыкновенно красивый город с широкими распланированными улицами и знаменитыми гянджинскими чинарами. Именно в Гяндже 28 мая 1918 года была провозглашена Азербайджанская Демократическая Республика, правительство которой заседало в этом городе до своего перехода в Баку 17 сентября того же года. С установлением на территории Азербайджана советской власти Гянджа развивалась по тому же пути, что и другие города Азербайджанской ССР. На первом месте – промышленность, создание которой стало основной целью новой власти. Этому способствовали богатые природные ресурсы, некогда сделавшие Гянджу одним из крупнейших ремесленных центров региона.

Превращение города в промышленный центр было прервано Великой Отечественной войной. В послевоенный и восстановительный периоды облик Гянджи значительно изменился. Территория города расширилась за счет строительства новых домов, общественных зданий, парков и новых улиц. В 50-е годы была проведена осязательная работа по развитию тяжелой промышленности. Был построен алюминиевый завод, самый большой в Кавказском регионе. К концу 90-х годов XX века Гянджа (после Баку и Сумгаита) являлась крупнейшим промышленным центром республики.

Гянджа является родиной великого азербайджанского поэта Низами Гянджеви, гробница которого, являющаяся кабой - местом паломничества и поклонения поэтов, расположена на юго-западной окраине города. Это один из древнейших культурных центров Азербайджана. Здесь М.Ю. Лермонтов со слов ашуга Мирзы записал знаменитые персидские песни, переложенные затем на музыку А. Рубинштейном. В Гяндже жила и

создавала свои замечательные творения талантливая поэтесса Мехсети-ханум, здесь родился и жил Мирза Шафи Вазех, у которого учился известный мыслитель, философ и демократ Мирза Фатали Ахундов. В старой Гяндже народ сохранил могилы прогрессивных поэтов-демократов Аббаса Саххата, Магаммеда Хади.

Несмотря на многочисленные разрушения за свое долгое существование, Гянджа сохранила облик красивого города с множеством памятников зодчества. Один их главных – Джума-мечеть – центральная мечеть Гянджи. Архитектор Джума-мечети Шейх Бахауддин был по призванию астрономом. Во время возведения этого уникального здания из красного кирпича он построил ее так, что по ней можно сверять часы. Здесь есть также несколько других старинных мечетей: мечеть Гызыл Гаджалы, Озан, Бала Багбан, Шарафханлы, Шахсеван и др. Среди старинных памятников архитектуры большой и малые мосты (XII век), дворец Дарус Султана (XII век), башни, соборная мечеть, медресе, бани, караван-сарай, комплекс сооружений Имамзаде (XVI век) – красивое здание с синими куполами, которое было построено как мавзолей Имама Баджиры ибн Ибрагима. Представляет интерес здание первого парламента Демократической республики Азербайджана, перед ним раскинут большой городской парк. Здесь же находятся остатки стен крепости XVI столетия. Среди памятников старины – церковь Александра Невского (ныне театр марионеток) и многое другое.

Сегодня Гянджа - интенсивно развивающийся город. В Гяндже прекрасные исторические памятники, она обладает самобытными особенностями, неподражаемым обликом. Все это сохраняется, в то же время город модернизируется. Новые дороги, аллеи, здания, аэропорт, вся остальная инфраструктура означают развитие Гянджи. Это - развитие Азербайджана.

Литература:

- 1.История Азербайджана . Баку, 1994.
- 2.И.М.Джафарзаде. История древней Гянджи-археологический очерк. Баку, 1949.
- 3.М. М. Альтман. Исторический очерк города Ганджи. Академия Наук Азербайджанской ССР, 1949.
- 4 .Т.А.Буниатов. Древняя Гянджа в книге археологических очерков Азербайджана- Баку 1960.
- 5.М.Гейдаров . История города Гянджи. Журнал “Наука и жизнь”. Баку, 1980.
- 6.В.В.Бартольд. Гянджа в исторических очерках. Москва, 1965
- 7.Ф.Ахмедов. Историческая память Гянджи. Баку, 1998.

Jahangirova Tunzala Magerram Kizi

Abstract

Today Ganja - intensively developing city. Ganja beautiful historical monuments, it has distinctive features, inimitable appearance. All of this remains, at the same time, the city upgraded. New roads, avenues, buildings, airports, the rest of the infrastructure means development of Ganja. This is - the development of Azerbaijan.

Key words: Ganja, city walls, the capital of Shadadi, gates of Ganja, Ganja silk, aluminum smelter

Ключевые слова: Гянджа, крепостные стены, столица Шададитов, врата Гянджи, Гянджинский шелк, алюминиевый завод.

Седа Асатуrowa

Гос.университет им. Як. Гогешавили, Телави

Предлоги, употребляемые с родительным и дательным падежами, в русском и немецком языках

Введение. Как известно, предлоги - это служебные слова, которые в сочетании с именем в косвенном падеже выражают зависимость данного имени от других слов в предложении или словосочетании, передают различные отношения между зависимым именем и другими словами в предложении или словосочетании.

Отношения, передаваемые предлогами, во многом отражают отношения, существующие в действительности. Эти отношения весьма разнообразны: пространственные, временные, причинные, целевые и др. Поэтому предлоги делятся на причинные, целевые и т.д.

В русском языке все падежи, кроме именительного, могут употребляться и с предлогами, а предложный падеж употребляется только с предлогами. В грузинском языке предлогов нет, но есть послелог (თანდებულო), которые вместе с глагольными приставками выражают те же значения, что в русском предлоги. В немецком языке так же, как в русском, все падежи, кроме именительного (Nominativ), употребляются как с предлогами, так без них.

Методы. В работе использованы следующие методы: описательный, классификационный, метод сопоставительного анализа.

Обсуждение. Предметом нашего обсуждения являются те предлоги, которые в русском и немецком языках управляют или только родительным, или только дательным падежом.

Следует отметить, что и в русском, и в немецком языках предлоги всегда связаны с определённым падежом (или падежами). По характеру падежного управления в русском и немецком языках можно выделить следующие группы предлогов.

В русском языке различают предлоги, употребляемые только с одним падежом:

1. Предлоги, требующие родительного падежа: **из(изо), от(ото), без(безо), до, для, у, из-под, из-за, около, среди;**

2. Предлоги, требующие дательного падежа: **к(ко), согласно, благодаря;**

3. Предлоги, требующие винительного падежа: **про, сквозь, через(чрез)**

4. Предлоги, требующие творительного падежа: **над(надо), перед(передо), пред(предо);**

5. Предлоги, требующие предложного падежа: **при.**

В немецком языке также имеются предлоги, которые употребляются только с одним падежом:

1. Предлоги, требующие Genitiv (родительного падежа): anhand (на основании), anlässlich (по случаю, по поводу), (an)statt (вместо), außerhalb (вне, за), diesseits (по эту сторону), einschließlich (включая), halber (из-за, ради), hinsichtlich (в отношении, относительно), infolge (вследствие), inmitten (среди), innerhalb (внутри, в течение), jenseits (по ту сторону), kraft (в силу, на основании), um...willen (ради), ungeachtet (несмотря на), während (во время), wegen (из-за), zugunsten (в пользу, на пользу), zwecks (с целью, в пользу);

2. Предлоги, требующие Dativ (дательного падежа): aus (из, по, с), außerdem (кроме), bei (у, при, к), entgegen (вопреки, против), gegenüber (напротив), gemäß (в соответствии), mit (с), nach (после, по, согласно), seit (с (какого-то времени), von (о, от), zu (к, для);

3. Предлоги, требующие Akkusativ (винительного падежа): bis (до), durch (через, сквозь, по), für (для, за, ради), gegenüber (против), ohne (без), um (вокруг), wider (против, вопреки).

Цель нашей работы - проследить за особенностями употребления устойчивых предложно-

падежных сочетаний, где предлог требует конкретного падежа существительного в русском и немецком языках, обнаружить сходство и различие между русским и немецким предлогами, установить универсалии.

В данной работе мы рассматриваем предлоги немецкого языка, управляющие только родительным(Genitiv) и дательным(Dativ) падежами и соответствующими им предлогами, управляющими разными падежами.

Родительный падеж (Genitiv). Как в русском, так и в немецком языке предлоги родительного падежа образуют самую многочисленную группу. Однако следует отметить, что немецкий родительный падеж (Genitiv) намного богаче и разнообразнее русского родительного падежа.

Рассмотрим, насколько соотносительны русские и немецкие предлоги родительного падежа по семантике.

Одним немецким предлогам родительного падежа семантически соответствуют русские предлоги также родительного падежа:

Anhand	на основании
Anlässlich	по случаю, по поводу
(an)statt	вместо
Diesseits	по эту сторону
halber	из-за, ради
hinsichtlich	в отношении, относительно
infolge	вследствие
inmitten	среди
innerhalb	внутри, в течение
jenseits	по ту сторону
kraft	в силу, на основании
um...willen	ради
während	во время
wegen	из-за
zwecks	с целью, в пользу

Другим (таких намного меньше) соответствуют как русские предлоги родительного падежа, так и русские предлоги винительного, дательного, творительного падежей:

außerhalb	- вне(род. п.), за (вин.п., твор. п.)
einschließlich	- включая (вин.п.)
ungeachtet	- несмотря на (вин. п.)
von...	- по(дат.п., вин. п., предл. п.)
zugunsten	- в пользу(род. п.), на пользу(дат.п.)

Дательный падеж(Dativ).

Немецким предлогам, управляющим дательным падежом (Dativ), в русском языке, в зависимости от контекста, соответствуют как предлоги дательного падежа, так и предлоги других падежей:

Так, предлогу **aus** в русском языке соответствует русский предлог дательного падежа **по**. Кроме того, предлогу (из, по, с), **aus** соответствуют предлог родительного падежа **из**, а также русский предлог **с**, управляющий тремя падежами (родительным, винительным, творительным).

Предлогу **außer** соответствует предлог родительного падежа **кроме**.

Предлогу **bei** - **у(род.п.)**, **при(предл. п.)** и предлог дательного падежа **к**.

А также: entgegen - вопреки(дат. п.), против(род. п.);

Gegenüber - напротив(род.п.);

- Gemჳ- в соответствии (тв.п.);
Mit -с(род., вин., тв.);
Nach - после(род.), по(дат., вин., предл.), согласно(дат. п.);
Seit - с какого-то времени(род. п.);
Von -о(вин. п., предл.п.), от(род. п.);
Zu -к(дат.п.), для(род.п.).

Как известно, русский и немецкий языки относятся к одной языковой семье. В грамматической системе этих языков имеется много общего, это касается и системы склонения, хотя в русском языке шесть падежей, а в немецком – четыре, их функции во многом совпадают. И в русском, и в немецком языке падежи(кроме именительного) употребляются как с предлогами, так и без них. Проведённый нами анализ показал, что немецким предлогам родительного (**Genitiv**) и дательного (**Dativ**) падежей в русском языке не всегда соответствуют предлоги соответствующих падежей. В зависимости от контекста предлогам немецкого родительного и дательного падежей, кроме русского родительного и дательного падежей, могут соответствовать или дательный, или винительный, или творительный, или предложный падежи.

Данную закономерность следует учитывать при переводе с немецкого языка на русский и с русского языка на немецкий язык.

Большинство предлогов немецкого языка стоит всегда перед тем словом, к которому относится, т. е. в **препозиции**. Однако есть некоторое количество предлогов, для которых характерной(или единственно возможной) является **постпозиция**. Постпозитивные предлоги располагаются после того слова, к которому относятся. В их число входят entgegen –навстречу, вопреки, против; entlang -вдоль; gegenϋber - напротив; gemჳ- в соответствии, сообразно; halber – из-за, ради; zufolge - вследствие и некоторые другие. (Два последних – halber и zufolge - встречаются исключительно в постпозитивном употреблении.) (Нарустранг, 2013,173).

Следует отметить, что многозначный предлог nach только в одном из своих значений: по, согласно, в соответствии –употребляется в постпозиции, например:

Meiner Meinung nach war es eine glänzende Interpretation der Sinfonie. -

По моему мнению, это было блестящее исполнение симфонии. (Нарустранг, 2013,174).

Выводы.

1. Анализ показал, что предлоги могут быть закреплены за тем или иным предлогом и в русском, и в немецком языке. Из рассмотренных нами предлогов одни управляют родительным, другие – дательным падежом. Это то общее, что объединяет русские и немецкие предлоги.

2. Русские предлоги всегда находятся в препозиции, тогда как для немецких предлогов характерна как препозиция, так и постпозиция.

3. Некоторым немецким предлогам родительного и дательного падежа в русском языке соответствуют предлоги нескольких падежей, что весьма важно учитывать при переводе.

Ключевые слова: предлог, родительный падеж, дательный падеж, препозиция, постпозиция, сходство/различие

литература:

1. გვენცადე მ. (2004): გერმანული ენის სასწავლო გრამატიკა. Msia Gwenzadse. Lerngrammatik für Deutsch als Fremdsprache. თბილისი: პეტიტო
2. Лекант П.А. (Ред.) (2001): Современный русский язык. Москва: Дрофа.
3. Костромина Н., Николаев К., Ставская Г. и Ширяев Е. (1989): Состав слова и словообразование. Морфология. Синтаксис. Пунктуация. Москва: Просвещение.
4. Нарустранг Е. Практическая грамматика немецкого языка. Санкт-Петербург: Антология

სედა ასატუროვი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის წინდებულები რუსულსა და გერმანულ ენაში რეზიუმე

რუსულსა და გერმანულ ენაში მეტად მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია ეგრედ წოდებულ „წინდებულს“ (Предлог; Die Präposition). სახელობითი ბრუნვის გარდა, ორივე საანალიზო ენაში ბრუნვები გამოიყენება როგორც წინდებულებითურთ, ასევე წინდებულის გარეშე.

მოცემულ ნაშრომში ჩვენ განვიხილეთ ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვების ის წინდებულები, რომელიც მოითხოვს მხოლოდ ნათესაობით, ან მხოლოდ მიცემით ბრუნვას. ასეთი ფუნქცია დამახასიათებელია როგორც რუსული, ისე გერმანული ენის წინდებულებისთვის.

კვლევამ გამოავლინა ის გარემოება, რომ გერმანულ ენაში ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის წინდებულებს რუსულ ენაში ზოგ შემთხვევაში შეესაბამება აგრეთვე ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის წინდებულები, ხოლო ზოგ შემთხვევაში – სხვადასხვა ბრუნვის წინდებულები, რაც უშუალოდ არის დაკავშირებული კონტექსტთან.

გარდა ამისა, რუსული წინდებულისათვის დამახასიათებელია მხოლოდ პრეპოზიცია, ხოლო გერმანულისათვის – როგორც პრეპოზიცია, ისე პოსტპოზიცია.

ზემოთაღნიშნული მსგავსება-განსხვავება თარგმნის პროცესში განაპირობებს გარკვეულ პრობლემებს.

მიგვაჩნია, რომ ჩვენ მიერ მოკვლეული მასალა ხელს შეუწყობს მთარგმნელობით საქმიანობას.

საკვანძო სიტყვები: წინდებულები, ნათესაობითი ბრუნვა, მიცემითი ბრუნვა, პრეპოზიცია, პოსტპოზიცია, მსგავსება/განსხვავება.

Seda Asaturovi

Iakob Gogebashvili Telavi State University

Prepositions of Genitive and Dative Cases in the Russian and German Languages

Abstract

The so-called “preposition” has a very significant function in the Russian and German languages (Предлог; Die Präposition). All the cases, except for the nominative case, in both languages are used with and without adpositions.

In this paper, we deal with the prepositions which require only genitive or only dative case. Such function is characteristic to the prepositions in both Russian and German languages.

The study revealed that in Russian the corresponding prepositions of genitive and dative cases of the German language are: a) in some cases the prepositions of genitive and dative cases, and b) in other cases prepositions of other cases which is directly connected to the context.

Additionally, Russian adposition is characterized by preposition only while the German one is characterized by preposition as well as postposition.

The above mentioned similarity / difference causes some problems in translation.

We believe that our findings will help translators in their work.

Keywords: adposition, genitive case, dative case, preposition, postposition, similarity / difference

С. Р. Гаибова

К. Р. Кулиева

Азербайджанский государственный экономический университет

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЧАСТИЦ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ УСТНОЙ НАУЧНОЙ РЕЧИ

Существовавшие в русистике представления о частицах были значительно расширены и углублены в 70-80-е годы. В это время в лингвистике активизируется интерес к коммуникативно-дискурсивной стороне речи, и частицы, будучи связанными с передачей разнообразных коммуникативных характеристик сообщения, оказываются в фокусе внимания многих русских лингвистов. [1] Рассмотрение частиц в аспекте новых лингвистических направлений позволило более глубоко и системно описать их семантику и функции.

Исследования в области синтаксиса текста позволили выявить, что данные служебные слова играют весьма важную роль в построении структуры текста, в обеспечении его связанности. Однако, как показывает анализ литературы, системное исследование функционирования частиц в этом аспекте еще не проводилось в русистике. Работы, посвященные текстообразующей функции тех или иных частиц, весьма немногочисленны, что указывает на недостаточную исследованность этой проблемы, но не отрицает тезиса о наличии у рассматриваемых служебных слов функции текстообразования. [3]

Таким образом, коммуникативная значимость частиц важная функция, которую они выполняют в построении текста, определяют их важную роль в процессе овладения языком, в том числе и при усвоении русского языка как иностранного.

В литературе неоднократно указывалось на то, что особенно активно частицы используются в разговорной речи, именно эта разновидность русского литературного языка является преимущественной сферой их употребления. Однако специального исследования функционирования частиц не проводилось, хотя отдельные фрагментарные наблюдения за употреблением этих служебных слов можно встретить в некоторых исследованиях. [4] Не выполнялось подобного исследования и на материале устной научной речи (УНР). Между тем, как показывают немногочисленные наблюдения, частицы широко представлены в этой функциональной разновидности русского языка, и изучение проблемы их функционирования в УНР весьма важно для понимания устройства синтаксиса и семантики УНР. Таким образом, широкая представленность в УНР рассматриваемого класса служебных слов, обладающих существенной коммуникативной значимостью, с одной стороны, и отсутствие специального исследования функционирования частиц в этой функциональной разновидности русского литературного языка, - с другой, свидетельствует об актуальности данной темы.

Список частиц, в том числе и составных, отмеченных нами в УНР, составил 34 единицы. В УНР не используются устаревшие просторечные частицы (*бишь, вишь, ин. вон, небось, никак, поди, чисто и др.*), некоторые частицы с разговорной окраской (*де. мол, - ка. глядь и. до чего, добро бы. спасибо и др.*), многие стилистически нейтральные частицы (*неужели, разве, благо, вовсе, какое, куда, себе, знай, гляди, хоть, эх. тебе и др.*). Стилистический критерий, безусловно, влияет в определенной степени на отбор используемых в УНР частиц. Однако главными факторами здесь являются, на наш

взгляд, семантика и функции частиц. Так, в УНР значительные эмоции говорящего (чувство досады, опасения, разочарования, неудовольствия, угрозы и т.д.), так как ограничен набор способов выражения категорий субъективной модальности, реализующихся в данной функциональной разновидности русского литературного языка.

Однако, поскольку УНР является разновидностью публичной речи, предполагающей воздействие на внимание слушателей, здесь широко представлены частицы, выполняющие функцию выделения, актуализации (*вот, и, даже, да, же.лишь, все-таки, именно. как раз. исключительно. единственно и др.*) и делающие высказывание более экспрессивным.

Анализ показал, что частицы, зафиксированные в УНР, имеют разную употребительность.

Однако наряду с простыми в УНР широко распространены и образованные на их основе составные частицы, представляющие собой фразеологизированные комплексы, характеризующиеся воспроизводимостью семантической спаянностью составляющих их элементов. Отмеченные в УНР составные частицы либо совсем не фиксируются в толковых словарях русского языка, либо лишь упоминаются в них, без раскрытия семантики этих служебных слов. К ним относятся: *ну и. так вот, и вот. а вот, что ли. ну что ли. будто бы и др.*

В результате наблюдений за функционированием частиц в УНР было установлено, что диапазон выполняемых ими функций весьма широк. Частицы могут выполнять конструктивную роль в формировании высказывания (например, частица *вот, ли и др.*), принимать участие в формообразовании (частица *бы* в сочетании с глагольной формой на -л и инфинитивом для образования форм сослагательного наклонения).

Во многих случаях наблюдается употребление частиц (*вот, и вот, а вот, так вот, ну и. и и др.*) в союзной функции. При этом набор значений, реализуемых в УНР, выходит за рамки списка, отмеченного в словарях. Наблюдаемое в УНР разнообразие значений, выражаемых частицами при выполнении ими союзной функции, связано, видимо, с тем, что частицы в определенной степени берут на себя функцию сложных союзов, характерных для письменной научной речи и значительно реже употребляемых в УНР.

Весьма распространенной в УНР функцией частиц является функция выделения, усиления определенных слов, а также фрагментов текста. Особенно часто эту функцию выполняют частицы *вот, и, именно. как раз, в меньшей степени - ну и др.* В качестве усилительных средств в УНР используются также такие частицы как *ли, ну*; для усиления риторических вопросов - *же*. Выделительную функцию в сочетании с ограничительным значением выполняют также синонимичные частицы *лишь, только, единственно, исключительно*. Следует отметить, что употребление двух последних частиц ввиду прозрачности их "внутренней формы" придает высказыванию особую экспрессивность.[2]

Наряду с перечисленными функциями особо отметим функции этих служебных слов, обусловленные условиями протекания и характером УНР. Это использование частиц в паузозаполняющей функции в случае риторических затруднений говорящего. Особенно часто в этой роли выступают *вот*, а также образованные с их участием составные частицы (*ну что ли. что ли и др.*), нередко в комбинации с э-образной паузой, а также лексическими средствами, выражающими сомнение, колебание.

Таким образом, разнообразие функций, выполняемых частицами в УНР, свидетельствует о важности этой категории слов для организации высказывания (в структурном, семантическом, коммуникативном и некоторых других аспектах).

Обобщая проведенные наблюдения, отметим, что специфика функционирования частиц в УНР по сравнению с кодифицированной речью находит отражение в расширении набора выполняемых ими функций, в расширении сферы действия той или иной функции,

в сочетаемости частиц со словами других частей речи, в допущении разных позиций при размещении частиц в высказывании.

Наблюдения за положением частиц по отношению к словам, к которым они "подключаются" показывают, что позиционное размещение частиц в УНР характеризуется большей степенью свободы, чем в кодифицированной речи. В устной разновидности научной речи коммуникативная ценность, рассматриваемых служебных слов, весьма значительна. Это находит отражение и в широком диапазоне выполняемых частицами функций, и в палитре выражаемых ими значений.

Результаты исследования с очевидностью говорят о необходимости уделять больше внимания этим служебным словам при обучении русскому языку иностранцев, в том числе при обучении аудированию и профессиональному общению.

Литература:

1. Бельчиков Ю.А. Лексическая стилистика. М., «Русский язык», 1977, с. 27
2. Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. Современный русский язык. М., 2002, с. 528
3. Казакевич О.А. Текстовые базы данных устной речи. М., 1988, с.71.
4. Рахманова Л.И., Суздальцева В.Н. Современный русский язык. Лексика. Фразеология. Морфология. М., 1997, 480 с.

**C.P. Gaibova
K.P. Kulieva**

THE FUNCTION OF A PARTICLE IN MODERN RUSSIAN SCIENTIFIS

Abstract

The article describes the function of a particle in modern Russian scientific speech. The particles have a very important role in building the structure of the text, to ensure its coherence. It is necessary to pay great attention to the particles in teaching Russian language to foreigners, including the training of listening and professional communication

Keywords: particles, speaking, scientific, research, the use of modern Russian language, linguist.

მედია მეტრეველი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ხმაბაძვითი სიტყვების ტიპოლოგიური ანალიზი რუსულ, ქართულ და იტალიურ ენებში

კვლევის ობიექტია ქართული, რუსული და იტალიური ენობრივი სისტემების ონომატოპეური ფრაგმენტები.

კვლევის საგანია ონომატოპეური ერთეულების სიტყვაწარმოებითი და სემანტიკური თავისებურებები შესაბამისად სამივე ენაში.

კვლევის მიზანია ონომატოპეის შედარებით-კონტრასტიული შესწავლა დერივაციულ და სემანტიკურ ასპექტში რუსულ, იტალიურ და ქართულ ენებში.

კვლევის ამოცანებია:

1. ონომატოპეური ფუძეების სიტყვაწარმოებითი შესაძლებლობების დადგენა ქართულ, რუსულ და იტალიურ ენებში.

2. ონომატოპეური ლექსიკის სემანტიკური სტრუქტურის მოტივირებულობისა და არამოტივირებულობის ანალიზი სამივე შესაპირისპირებელ ენაში.

კვლევის ჰიპოთეზა მდგომარეობს იმაში, რომ სხვადასხვა ენების ონომატოპეური ფრაგმენტები ქმნიან მსოფლიოს ენობრივ ხატს საკუთარი ფონეტიკური და მორფოლოგიური საშუალებების დახმარებით.

კვლევის მასალა შერჩეულია განმარტებით და ორენოვან ლექსიკონებში, როგორებიცაა:

Толковый словарь русского языка Ожегова С. И., 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.

Словарь современного русского литературного языка в 20 томах, ред. Горбачевич, К.С.; Балахонова, Л.И.; Князькова, Г.П. и др. М.: Русский язык; Издание 2-е, перераб. и доп.

865 страниц; 1991 - 1994 г.

«Морфемно-орфографический словарь» А.Н. Тихонова, Около 100 000 слов / А. Н. Тихонов. — М.: АСТ: Астрель, 2002.

Franceschetti C. Litaliano corretto. - Milano: Giovanni De Vecchi Editore, 1986

Vittorio Mistruzzi, Grammatica italiana. - Milano, 1968, p. 215-216

Trabalza e Allodi, La grammatica degliitaliani, sesta edizione, Firenze, Felice Le Monnier, 1939, p. 270-278

Giuseppe Caciagli, Grammatica italiana, Vittorio Bonacci Editore - Roma, Seconda edizione, 1959, p. 135 და ა. შ.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი — ქართული სალიტერატურო ენის რეკომიანი აკადემიური ლექსიკონი, 1950-1964 წწ. რედ. არნოლდ ჩიქობავა.

ორბელიანი, სულხან-საბა (1658-1725) ლექსიკონი ქართული [რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე]; საქ. მეცნ. აკად., ხელნაწერთა ინ-ტი. - თბ. : მერანი, 1991.

ა.გ. ტოროტაძე, მოკლე რუსულ-ქართული ლექსიკონი, თბ, 1969

კვლევის დროს გამოყენებული იყო შემდეგი **მეთოდები**: შედარებით-კონტრასტიული მეთოდი, სისტემური მიდგომის მეთოდი, აღწერის მეთოდი, კომპლექსური, და სიტყვაწარმოებითი ანალიზის მეთოდები, სტატისტიკური მეთოდი.

რუსული ენისთვის დამახასიათებელია ონომატოპების ზმნური დერივატების წარმოქმნა აფიქსალური წესით.

არსებითი სახელების წარმოქმნის დროს აფიქსალურ ტიპთან ერთად გამოიყენება უაფიქსო ტიპიც (ხულოვანი სუფიქსაციის ხერხი), რომელიც არაპროდუქტიულობით გამოირჩევა

ხმაბაძვითი ზმნების წარმოქმნის დროს გამოიყენება სუფიქსები:

-*ова*, -*ка*, -*а*, -*е*:

куку → *куковать*,

мяу → *мяукать*,

ных → *ныхтеть*;

ნაზმნარი არსებითი სახელის ფორმირებისას აფიქსის როლში გამოდის სუფიქსები:

-*ни-е*

(-*нь-е*)

-*ени-е*.

хрюкать → *хрюканье*;

ныхтеть → *ныхтение*;

клохтать → *клохтанье*.

კიდევ მაგალითები:

Собака лает → *гав-гав* → *лаять* → *лай*

Кошка мяукает → *мяу-мяу* → *мяукать* →

мяуканье

Свинья хрюкает → *хрюк* → *хрюкать* →

хрюканье

Курица кудахчет → *ко-ко* → *кудахтать* →

кудахтанье

Волк воет → *у-у-у-у* → *выть* → *вой*

Корова мычит → *м-у-у* → *мычать* → *мычанье*

Птичка чирикает → *чик-чирик* → *чирикать* → *чириканье*

ხულოვანი დერივაციის ტიპი არაპროდუქტიულია რუსული ენისათვის და მისი გამოყენების მაგალითები არც ისე ბევრია:

реветь → *рев*;

лаять → *лай*;

храпеть → *храп*;

хрустеть → *хруст*

ზოგიერთი იტალიელი ლინგვისტი თვლის, რომ ხმაბაძვითი სიტყვები შორისდებულებია, ხოლო ზოგი მათ ცალკე განიხილავს, რადგან ისინი გამოიყენება დამოუკიდებლად, და ყოვეთვის არ ატარებენ ძახილის დატვირთვას. ცნობილი ლინგვისტი ალდო გაბრიელი თვლის, რომ ტრადიციულ შორისდებულებთან ამ სიტყვებს აერთიანებს მხოლოდ გარეგნული მსგავსება. ეს არის ხმაბაძვითი სიტყვები («*voci onomatopeiche*» или «*fonosimboli*»), რომლებიც შეიძლება იყოს როგორც სხვადასხვა ბგერებისა და ხმიანი ეფექტის უბრალო იმიტაცია, ასევე ცხოველთა ენის გამოჯავრება-მიმსგავსება.

ბევრი ხმამიმსგავსებითი სიტყვა თანდათან შევიდა ნაციონალურ იტალიურ ენაში. მაგალითად, «*arri arri*» ქართული აჩუ-აჩუ! ცხენო! აცე-აცე! ვირო! გავიხსენოთ იტალიური გამონათქვამი: «*Cavallino arri arri — prendi la biada che ti do!*» (აჩუ, აჩუ! ცხენო! ნახე, როგორი შვრია მაქვს შენთვის!). როდესაც იტალიელი ჭყლეტს ბუზს, ის ამბობს «*scio?*» (ჭყატ!). როდესაც ისინი მოიხმობენ სახედარს, ისინი ამბობენ «*arri*», როდესაც მოიხმობენ ცხენს - «*ih*». თუ უნდათ შეაჩერონ ცხოველი, ამბობენ «*je?*».

სხვა ხმაბაძვითი სიტყვებიდან უნდა აღინიშნოს ისეთები, როგორიცაა «*taffete*» ან «*zaffete*», რომლებიც აღნიშნავს იმას, რაც კეთდება ძალიან სწრაფად და სურვილის საწინააღმდეგოდ.

«*brr*» — აღნიშნავს შიშს და სიცივეს. «*mi vengono i brividi soltanto a pensarci... brr*» (მაჯრიალებს, როცა ამაზე ვფიქრობ, ბრრ!). ფოთლების ცვენის ხმა - «*Fru*». საათის წიკწიკი - «*tic tac*» (წიკ-წიკ).

მაგალითებად შეიძლება მოვიყვანოთ სხვა ხმაბაძვითი სიტყვებიც. უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ენებში ისინი ჟღერენ სხვადასხვანაირად, თუმცა ზოგიერთი მკვლევარი განსხვავებას ხედავს მხოლოდ დამწერლობაში. მაგალითად, რუსულად ძაღლის ყევა იქნება *zav-zav*, იტალიურად «*bau-bau*», ქართულად „ავ-ავ“. რუსულად მამლის ყვილი იქნება «*кукареку*», იტალიურად «*chichirichu*», ქართულად „ყიყიყო“. დაახლოებით ერთნაირად ჟღერს მოწოდება სიჩუმისკენ სამივე ენაში: «*Tсс! Замолчите!*», «*Ssss! Fate silenzio!*» „სსს, გაჩუმდით!“

შეიძლება დასახელებს კიდევ მაგალითები. : «*ciaff!*» - ტალღების ხმა, «*punfete*» ან «*patatrac*»-რაიმეს ჩამოვარდნის ხმა, «*din don*»-ზარის რეკვა, , «*coccodi*» - ქათმის კრიახი, «*crah-crah*» - ყვავის ყრანტალი, «*uh-uh*» - მგლის ყმუილი, «*gre-gre*» - ბაყაყის ყიყინი, «*eccm*» - ხმა დაცემინებისას, «*tin tin*» - მონეტების ხმა, «*cip cip*» - ჩიტების ჭიკჭიკი, «*be*» - ცხვრის ბლავილი, «*glo glo*» - ინდაურის ყვიტყვიტი, კიკვივი, «*miao*» - კატის კნავილი, «*ron ron*» - კატის კრუტუნნი. სალვატორე ბატალია აღნიშნავს, რომ ყველაზე უკეთ არჩევდა ხმამიბაძვებს ჯოვანი პასკოლი, განსაკუთრებით ჩიტებისას: «*scalp, dib dib bilp bilp*» - ბელურის, «*vitt vide vitt*» - მერცხლის, «*cu cu*» - გუგულის, «*chiu?*» - ჭოტის.

იტალიურ ენაში ისევე, როგორც რუსულში დამახასიათებელია ონომატოპების ზმნური დერივატების წარმოქმნა სუფიქსალური წესით. არსებითი სახელების წარმოქმნის დროს არ გამოიყენება უაფიქსო ტიპი:

Il cane fa bau bau:
→ *il cane abbaia*
abbaiare (abbaio);
Il gatto fa miao:

→ *il gatto miagola*
miagolare (miagolio);
Il gallo fa chicchirichì, chicchiriare , canta.
Il pulcino fa pio-pio, pigola, pigolare, (pigolio)
La mosca fa zzzz, ronza, ronzare, (ronzio)
La mucca fa muuu, muggisce, muggiscare (muggito)
La pecora fa bee, bela, belare, (belato)
La rana fa gra gra, gracida, gracidare, (gracidio)
L'uccellino fa cip cip, cinguetta, cinquettare, (cinguettio)
Il topo fa squit squit, squittisce, squittiscere, (squittio)
Il grillo fa fri fri, frinisce, finiscere
L papera fa qua qua, starnazza, starnazzare
L'asino fa hi-ho, raglia, ragliare, (raglio)
Il cavallo fa hiiii, nitrisce, nitriscere, (nitrito)
Il maiale fa oink, grugnisce, gugniscere, (grugnito)
Il lupo fa auuuuhh, ulula, ululare, (ululato)
L'elefante barrisce, barriscere
Il corvo fa cra cra, gracchia, gracchiare
Il serpente sibila, sibilare

იტალიურ ენაში ხშირად ხმაბაძვითი სიტყვები სუბსტანტირდება. მაგალითად, «*Il gallo della mia vicina incomincia alle quattro a lanciare i suoi chichirichi*» (დილის 4 საათზე მეზობლის მამალი იწყებს თავის ყიყლიყოს)

კარლ ფრანჩესკეტი სახელმძღვანელოში «*L'italiano corretto*» აღნიშნავს, რომ სამეტყველო ენაში არ უნდა დავივიწყოთ ხმაბაძვითი სიტყვების შესახებ, რადგან ისინი ანიჭებენ ფრაზებს რეალისტურობას და სისავსეს.

ქართულ ენაში მიღებულია აზრი, რომ ხმაბაძვითი სიტყვები უახლოვდება შორისდებულებს. ასეთი სიტყვებით გამოხატულია ფრინველების, მწერების, ცხოველების, უსულო საგნებისა თუ ბუნებრივი და ფიზიოლოგიური მოვლენების მიერ გამოცემული ხმა.

ოთხივე ენაში ხმიანობა სახელდება სიტყვებით. რუსულში და იტალიურში ხმიანობა გამოიხატება როგორც ზმნებით, ასევე არსებითი სახელებით, ხოლო ქართულ ენაში სახელზმნით, კონკრეტულად, საწყისით, შემდეგი მაწარმოებლების დახმარებით:

საწყისის მაწარმოებელია სუფიქსი -ა
ზოგიერთ ზმნას საწყისის ნიშნის წინ უჩნდება ნ , ოლ, ო
-ნ-ა
-ომ - ა
-ოლ - ა
- ილ - , -ინ

(არის ერთი ფორმა, სადაც აშკარად ჩანს -ინ სუფიქსის -ილ-იდან მომდინარეობა; ამის მაგალითად ა.შანიძეს მოაქვს ლოდ-ინ-ი, სადაც ძირი არის ლ, -ოდ წარმოშობით სივრცობია, ხოლო -ინ კი -ილ-სგან არის მიღებული ფონეტიკური ცვლილებით. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973, გვ. 561).

მაგალითად:

ხმიანობა: ღულუნი, დვრინვა, კუჭკუჭი (მტრედისა), სისინი, სივილი, ყიყინი (იხვისა, ბატისა, ბაყაყისა), წიაპი, წიაპ-წიაპი (წიწილისა), წიავ-წიავი (მოლალურისა), ჭივი (ჭივის წვრილი ფრინველი), ჭუჭუჭი (ბატის ან იხვის ჭუჭულისა), კაკანი, კრიახი, ჭრიახი, პრიახი კრუხუნი (ქათმისა), კუტკუტი, კრუმკრუმი, ტკვარცალი (კრუხის), ყვიტყვიტი, კიკვივი (ინდაურისა), ყივილი, ყიყიყო (მამლისა), ჭრიჭინი (კუტკალისა, ჭრიჭინის), ყაშყაში (არწივისა, სვავისა), ყიპყიპი (ქორისა), ყრანტალი, ხივილი, ჩხავილი (ბუსა და ყვავისა), ყრიყინი (არწივისა), სტვენა, გალობა, რაკრაკი (ბულბულისა), ჭახჭახი (შაშვისა),

გუგუს ძახილი (გუგულისა), ჭიკჭიკი (მერცხლისა), ჟივილი, ჟივილ-ხივილი, ჟივჟივი, ჭიკჭიკი, ჟღურტული (ბელურისა და წვრილფრინველთა), ფრამფრამი, ტყლაშატყელში, სივისივი (დიდი ფრინველის ფრენის ხმა), ცხოველთა: ყოყინი (კამეჩისა, სახედრისა), ჭიხვინი, ხვიხვინი (ცხენისა, ჯორისა), კიკინი (თხისა, ბატკნისა), ფხაკუნი (კურდღლისა), ზღავილი (ძროხისა, ცხვრისა), ყმყყუნი (თხისა, ცხვრისა), ზმული (ძროხისა), ბუბუნი (ხარის გაბმული ნელი ყვირილი), კნავილი, კრუტუნი (კატისა), ყეფა, წკმუტუნი, წკავწკავი, ღავრავი (მაღლისა), ჭყვიტინი, ჭყვილი (გოჭისა), ხრუტუნი, ღრუტუნი (ღორისა), ხავილი (მელისა), ღმული (მგლისა), კრინვა (ვეფხვისა, ფოცხვერისა), ზღღინვა, ზღღინვა (ლომისა), წრიპინი (თაგვისა), სივილი, სისინი (გველისა), ბზუილი (ფუტკრისა, ბუზისა).

დასკვნები:

1. ხმაბაძვა არის კანონზომიერი, ფონეტიკურად მოტივირებული კავშირი სიტყვის ფონემებს შორის, და ონომატოპები არის სიტყვები, რომელთა ფორმასა და მნიშვნელობას შორის არის ექსტრალინგვისტური კავშირი.

2. ხმაბაძვითი სიტყვების მოტივაცია ნათლად ჩანს სხვა დანარჩენ სიტყვებთან შედარებით, რომელთა მოტივაციაც დავიწყებულია. ხმაბაძვით სიტყვებს აქვთ მუდმივი შემადგენლობა კონკრეტული ენის მატარებლებისთვის. მაგალითად,

მიაუ, мяу, miao, ყვა-ყვა, кар-кар, crah-crah, ღრუტ-ღრუტ, хрю-хрю, oink-oink.

3. ხმაბაძვით სიტყვებს აქვთ განმტკიცებული სემანტიკა და ჟღერადობის ფორმა, შესაბამისად მათ შეუძლიათ იყენენ ენის სრულფასოვანი სიტყვები. (აქ, რათქმაუნდა, არ განიხილება ინდივიდუალურ-ავტორისმიერი ხმამიბაძვები).

4. არც თუ ისე იშვიათად ხმაბაძვით სიტყვებს მიაკუთვნებენ შორისდებულებს, თუმცა ისინი მხოლოდ იმიტაციას გამოხატავენ და არ არიან დატვირთული ემოციურად.

5. ყველა ენაში ხმაბაძვითი სიტყვები შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: სიტყვები, რომლებიც იმიტირებენ ადამიანთა ხმებს, ფრინველთა ხმებს, სიტყვები, რომლებიც იმიტირებენ ცხოველთა ხმებს და სიტყვები, რომლებიც იმიტირებენ არაცოცხალი ბუნების ხმებს.

6. რუსული ენისთვის დამახასიათებელია ხმაბაძვითი სიტყვების რედუბლიკაცია მაგალითად,

ко-ко, ква-ква, чух-чух, дзинь-дзинь,

ха-ха, хи-хи, буль-буль, тик-так, пиф-паф

7. რუსულ ენაში ხმაბაძვითი სიტყვებისგან წარმოიქმნება ზმნები, არსებითი სახელები და პრიჩასტიე. ისინი სრულფასოვან მეტყველების ნაწილებად იქცევიან და ინარჩუნებენ მოტივაციას. ისინი იერთებენ აფიქსებს. მაგ.,

хлоп, хлопок, хлопать, хлопающий;

тик-так, тикать, тикающий

завкать, завканье

8. იტალიურ ენაში ზოგიერთი ხმაბადვითი სიტყვა არ გამოდის მწარმოებელი ფუძის როლში და არ აწარმოებს სხვა სიტყვებს. მაგალითად, *cra cra (ква-ква)* არ წარმოშობს სიტყვას, როგორც რუსულში («*квакать*» от «*ква-ква*»), აქ გვაქვს სხვა ზმნა *cra- cra (лягушка) – gracidare*; ასევე შემდეგ შემთხვევებში :

ih oh (осел) – tagliare, bau bau (собака) – abbiare; iih (лошадь) – nitrire; cri cri (цыкада) – frinire; qua qua (утка) – strarnazzare; pio pio (цыпленок) – pigolare; cip cip (птица) – cinquettare

9. იტალიურ ენაში არის ისეთი ხმაბადვითი სიტყვები, რომლებიც არის ქართულ და არ არის რუსულ ენებში. მაგალითად, ჩიტების მიერ გამოცემული ხმების აღმნიშვნელი უამრავი სიტყვა არსებობს ქართულ ენაში, ასევე იტალიურში. თვითონ ს. ბატალიაც აღნიშნავს, რომ იტალიურ ენაში ხმაბადვითი სიტყვები, რომლებიც გადმოსცემენ ჩიტების მიერ გამოცემულ ხმებს, გამოირჩევიან დიდი მრავალფეროვნებით. მაგ., ბელურა – *scalp, dib- dib, bilp- bilp*, მერცხალი – *vitt- vitt, vide გუგული – cu -cu*, ზორკა – *chiu*.

10. ქართული ენის ხმაბადვითი სიტყვები გამოირჩევა მათგან ნაწარმოები სახელზმნების მრავალფეროვნებითა და დიდი რაოდენობით. ერთ ხმაბადვით სიტყვას აქვს მისი მოქმედების აღმნიშვნელი რამოდენიმე სიტყვა.

11. რუსულ და იტალიურ ენაში ხმაბადვითი სიტყვებიდან ხშირად იწარმოება ზმნები და არსებითი სახელები და ისინი ჟღერადობით ძალიან გავს ერთმანეთს.

ქართულში ხმაბადვითი სიტყვებით გამოხატული მოქმედების აღმნიშვნელი სახელზმნები, ზმნები და არსებითი სახელები ხშირად სხვა სიტყვებით აღინიშნება.

მაგალითად, შედარებისთვის: კატა გამოსცემს ხმას:

მიაუ, კნავის, კნავილი,

кошка издает звук: мяу, мяукает, мяукать, мяуканье

Il gatto fa miao: → il gatto miagola miagolare (miagolio)

12. ნათლად ჩანს, რომ სამივე ენის მატარებლებისთვის ხშირ შემთხვევაში ხმაბადვა ასოცირდება ერთი და იგივე ან მსგავს ბგერებთან. მაგ., ხვრინვა, *xpaп, russare*; ქართულში და რუსულში გვხვდება მსგავსი ბგერები : ნაპრალოვანი [ხ] და ვიბრანტი [რ] ხოლო იტალიურში - ვიბრანტი [რ] და ნაპრალოვანი [ს]

13. ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რის გამოც სხვადასხვა ენების ხმაბადვითი სიტყვები განსხვავდება ერთმანეთისგან არის ის, რომ თითოეული ენის ბგერები რთულია თავისი ბუნებით, და როგორც წესი, მათი ზუსტი იმიტაცია შეუძლებელია. ამიტომ ყველა ენა ირჩევს ამ საიმიტაციო ბგერებიდან რომელიმე ნაწილს, როგორც ნიმუშს მიბადვისათვის.

14. ხმაბადვის მაგალითები ყველა ენაში გამოიყენება როგორც პირდაპირი, ასევე გადატანითი მნიშვნელობით. მაგალითად, ჭიკჭიკი, *чик-чирик, cip-cip*:

რამდენს ჭიკჭიკებ, ნისკარტი მოგიცვდება, - უთხრა გიგამ.

Долетели обрывки беглого разговора — чик-чирик двух женских голосов.

Tutti impegnati cinguettavano fra una parente (Все рабочие чирикали через стенку).

ლიტერატურა:

1. Белов В. Н. (2003): Частотный аспект звукоизобразительности русского языка. СПб. : Нестор,.
2. Володина М. В. (2000): Взаимодействие синтаксиса, лексики, интонации и контекста в итальянском и русском языках как проблема перевода // Лингвистика и культурология. М.: МАЛПИ,.
3. Володина М. В. (2003): Итальянская звучащая речь в сопоставлении с русской: Взаимосвязи синтаксиса, лексики, интонации и контекста: Дисс. докт. филол. наук: 10.02.05, 10.02.20. М.,
4. (2004): Вопросы русского языкознания: Аспекты изучения звучащей речи: Сб. науч. ст. к юбилею Е. А. Брызгуновой. Вып. 11. М.: МГУ
5. Володина М. В. (2002); Итальянская звучащая речь в сопоставлении с русской: Единство и взаимодействие средств высказывания: Монография. М.: МГУ
6. Колпаков В. В. (2002): Звуковая лингвистика для всех: О смысле звуков, букв и слов человеческой речи. М.: ЭРА,.
7. Одинцова И.В. (2004): Звуки. Ритмика. Интонация: Учеб. пособие. М.: Флинта: Наука,.
8. (2003) Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. Вып. 1: Труды уральского психолингвистического общества. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т.
9. Тюленев С. В. (, 2004); Теория перевода: Учеб. пособие. М.: Гардарики.
10. (2004): Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica. diretto da Gian Luigi Beccaria. Torino: G. Einaudi,.
11. Dogana F. (2003): Le parole dell'incanto: esplorazioni dell'iconismo linguistico. -Milano: Angeli,.

Medea Metreveli

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Typological Analysis of the Onomatopoeic Words in Russian, Italian, and Georgian Languages

Abstract

The object of the study: Georgian, Russian and Italian linguistic systems onomatopoeic fragments.

The subject: onomatopoeic unit's derivation and semantic peculiarities

Objective: typological study onomatopoeic units in Russian, Italian and Georgian languages

Tasks: to reveal derivational possibilities onomatopoeic bases; analysis of the motivation of semantic structures

Research methods: comparative, complex, derivational, statistical etc.

In the Russian language onomatopoeia is formed by adding the suffix.

In Italian language, some onomatopoeic do not form new words. For example,

cra-cra – gracidare; ih-oh – tagliare, bau-bau – abbiare; ih-ih – nitrire; cri-cri – frinire; qua-qua – strarnazzare; pio-pio – pigolare; cip-cip – cinquettare

Key Words: Onomatopoeic, analysis, motivation, vocabulary, sounds.

საკვანძო სიტყვა: ონომატოპეური, ანალიზი, მოტივაცია, ლექსიკა, ბგერები.

Наибе Маммедзаде

ПОСЛОВИЦЫ, КОНЦЕПТЫ И КОНЦЕПТОСФЕРА

Пословицы любого народа представляют собой материал, который не может не обращать на себя внимание. Это обусловлено яркостью и афористичностью паремий, непосредственной связью с народным опытом, который они представляют в образной форме. Пословицы русского народа составили объект многочисленных исследований уже в XIX в. Как правило, изучение и сбор пословиц сопровождался изданием паремиологических словарей. Среди паремиологических исследований прошлого и настоящего следует выделить фундаментальные работы А.Н. Афанасьева, А.А. Потебни, И.М. Снегирева, М.И. Михельсона, И.Г. Гамидова. Однако большинство исследований носит общий характер и не выходит за рамки общезнаменитых штудий. Упомянутым же исследователям удалось создать собственные оригинальные и собственнопаремиологические работы, составившие этап в развитии паремиологической теории. Например, одно только принадлежащее А.А.Потебне сравнение пословицы с алгебраической формулой, представляющей абстрактные величины и наполняющейся конкретным содержанием в конкретной ситуации, послужило огромным стимулом для развития паремиологической теории и верного понимания сути этого явления. Труды Г.Л. Пермякова ориентированы на системно-структурное изучение паремий и определение их системного статуса на стыке релевантных для системы отношений. В еще более широком теоретическом контексте русские и азербайджанские паремии анализируются в работах И.Г. Гамидова, ориентированных на определение глубинных ментальных паттернов, составляющих этнопсихолингвистическую основу пословиц и поговорок. Труды этих ученых составляют теоретико-методологическую базу современной паремиологии. Вместе с тем необходимо отметить, что в аспекте когнитивизма пословицы русского народа не исследовались. Это закономерно, так как лингвокогнитивный дискурс находится в стадии формирования.

Пословицы любого народа занимают ведущую позицию в системе языковых средств, представляющих национальный менталитет. Ведущая роль пословиц в аспекте когнитивизма связана с тем, что они имеют характер суждения и в системном виде отражают интеллектуальный и эмоциональный опыт народа. Следовательно, системное изучение пословиц, покрывающих определенный участок национального опыта, дает возможность делать выводы относительно статуса того или иного концепта или образа той или иной реалии в картине мира, существующей в сознании языкового коллектива.

Поскольку пословицы однозначно выражают определенную мысль, на первый взгляд они достаточно четко поддаются семантической интерпретации. В частности, это обстоятельство касается коннотативной характеристики пословиц. Иными словами, как будто бы довольно легко определить характер коннотации, ее позитивность или негативность. Однако этому противоречит многогранность содержания пословицы. Пословицы могут употребляться в самых разных ситуациях и при этом обнаруживать самую разную коннотацию. Более того, почти в любой ситуации присутствует возможность иронического использования народной мудрости с обратным эффектом.

Когнитивизм в широком смысле рассматривает любую информацию о мире с точки зрения познавательного механизма. Следовательно, когнитивный подход в языкознании ориентирован на анализ языковых единиц как результатов познавательной деятельности

людей. Поскольку между человеческим обществом и окружающим миром стоит язык, все, что мы знаем о мире, знаем из языка, или из той его формы, которая называется текстом.

Когнитивный анализ языковых фактов рассматривает их в качестве конечного продукта когнитивной, познавательной, модели. Поскольку язык представляет собой общественное достояние, факты языка, обнаруживающие когнитивную значимость, непосредственно отражают общественный когнитивный процесс и его результаты. Следовательно, изучая факты языка в когнитивном аспекте, мы восстанавливаем историю ментального мышления и психологии.

Ясно, что когнитивизм, понимаемый таким образом, должен избирательно подходить к собственному материалу. Вообще любая исследовательская методика избирательна в том смысле, что какие-то факты подтверждают ее справедливость, в то время как другие служат исключением. Это распространяется и на любую классификацию, так как всегда находятся факты, не уместяющиеся в предлагаемое деление.

Самый поверхностный обзор языковых единиц позволяет выявить те единицы, которые наиболее удачно ложатся под когнитивный анализ. Если в задачи когнитивного анализа входит выявление результатов этнического опыта, то максимально прозрачно и четко эти результаты представлены в паремиологической системе языка.

Одна особенность делает пословицы самым удобным для когнитивизма языковым материалом. Это то, что пословицы имеют в своей основе логическое суждение. Структуре логического суждения. Конечно, в сборниках пословиц различных народов обнаруживаются структурно-семантические типы, и не отвечающие структурно-семантические типы, и не отвечающие структурно-семантическим требованиям суждения, но такие единицы, как правило, могут трансформироваться в суждение. Следовательно, суждение составляет их глубинную структуру. Следует также учитывать, что составители сборников пословиц нередко включают в сборники и поговорки, не обладающие пословичной структурой. Что же касается типа пословичной семантики, то она сводима к некоторому утверждению. Любое утверждение, в свою очередь, представляет результат некоторого опыта, коллективного или индивидуального.

Этимологически в системе пословиц любого языка могут быть представлены авторские изречения. Это такие высказывания, которые, пусть даже по легенде, связываются с конкретным именем. Указанное обстоятельство ничего не меняет в принципе. Любое авторское высказывание, приобретая общенародную значимость, становится народной мудростью. Для сравнения можно сказать, что и те высказывания, которые мы знаем как народные, были высказаны когда-то кем-то, и только после распространения и забвения имени автора стали считаться народными, превратились в пословицы. Характерной особенностью всех таких высказываний является выражение определенного законченного опыта, утверждение о чем-либо, имеющем значимость в жизни целого народа. Важной особенностью пословичного опыта является повторяемость или стандартность как самих ситуаций, так и закономерных решений, что и составляет суть народного опыта. Именно поэтому высказывание, соотношенное с одной, конкретной и определенной жизненной ситуацией, становится моделью, не утрачивающей своей значимости веками.

Литература:

1. Вежибцкая А. Семантические универсалии и описание языков. 1999.
2. Гамидов И.Г. Азербайджанско-русский словарь пословиц и поговорок. Баку:ОКА Offset, 2004.
3. Гамидов И.Г. Концептуально-образный компонент смысла пословиц и поговорок /Язык образования и образования языка. Материалы международной конференции 11-13 июня. 2000,стр. 63-64.
4. Гамидов И.Г. Философия грамматики афоризмов и пословиц. Баку, Сабах, 2001

5. Николаева Т.М. «Модели мира» в грамматике паремий /Филологический сборник к 100-летию со дня рождения академика В.В. Вииноградова. Институт русского языка РАН,1995, стр.316-325.
6. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. Наука, 1988.

Mamaedzade Naibe

Abstract

The article deals with common problems of paremiology. In attention centre there is common language status of proverb and relation of different scientist to provervial semantics. Fundamental of proverbial semantics is expression of logical proposition judgment/ Concrete proverb may be forgotten, but proverbial patterns reproduce.

Key words: woman, concept, conceptual space, symbol, proverb, standard

Л. М. Пириева

А.Х. Мусаева

Гянджинский государственный университет

Азербайджанский государственный экономический университет

ПЕРСПЕКТИВЫ АВТОРСКОЙ ФРАЗЕОГРАФИИ

В настоящее время, актуальной задачей становится изучение механизма порождения и функционирования фразеологизмов как специфических единиц языка. На сегодня накоплен большой опыт в изучении происхождения фразеологических единиц и бытования их в устной и письменной речи на протяжении нескольких столетий. В то же время процессы перехода метафоризованных словосочетаний из речи в язык все еще остаются недостаточно изученными. В свое время В.В. Виноградов рекомендовал сосредоточить внимание исследователей на изучении языковых процессов, непрерывно порождающих уникальные языковые единицы, чудесным образом совмещающих в себе самые разнообразные свойства квазиноминативных единиц языка. Несмотря на большой промежуток времени, многие вопросы авторской фразеологии не исследованы. Так, не всегда бывает ясно, какие лингвистические и экстралингвистические факторы влияют на постоянно идущий отбор речевых сверхсловных образований, дальнейшую их фразеологизацию и закрепление в структуре языка в качестве готовых воспроизводимых единиц. Нет однозначного ответа на другой вопрос, с какой интенсивностью обновляется фразеологический состав языка и каковы причины его большей стабильности в сравнении с лексикой. Знать язык – значит не просто знать его лексику и грамматику, но и уметь пользоваться громадным фразеологическим пластом, в котором отражена картина мира народа – его быт и история, поведение и традиции.

Современные фразеологические словари фиксируют в среднем около двух тысяч фразеологизмов. Сколько из них находится в активном употреблении, неизвестно. Ничего определенного нельзя сказать и о количестве фразеологизмов, по разным причинам не зафиксированных словарями. Для получения ответов на эти вопросы помогут исследования авторских фразеологизмов, употребленных креативными языковыми личностями, к числу которых с полным основанием следует отнести и М. Цветаеву. А.М. Бабкин считает, что изучение авторского употребления ФЕ “представляет бесспорный теоретический интерес как для исследования процесса развития фразеологического запаса национального языка, изучения жизни отдельных фразеологизмов, так и для выявления стилистических возможностей литературного языка, а также роли мастеров языка и стиля в обогащении национального языка средствами выразительности”[1].

Фразеологизмы в произведениях мыслителей – неотъемлемая часть художественного текста. Прозаический текст, будучи эстетически организованной системой, обладает способностью растворять в себе фразеологизмы. При этом всякое изменение формы и семантическое варьирование художественно целенаправленно, подчинено решению определенных идейно-эстетических задач. Конкретные наблюдения над системой употребления фразеологизмов ведут к познанию особенностей стиля и языка писателя. Весь комплекс семантических признаков фразеологизма в творчестве Цветаевой реализуется с наибольшей полнотой в прозаических текстах. Многие фразеологизмы преобразуются в контексте. Текст не только проявляет и направляет значение

фразеологизмов и фиксирует его семантику, но и прогнозирует развитие семантики того или иного фразеологизма. Так, фразеологизм «приказать долго жить» имеет следующее значение, зафиксированное словарями – умереть и прекратить существование. М. Цветаева употребляет этот фразеологизм дважды, но совершенно в разных значениях: “Не забыла, но в последнюю минуту, вчера, отказалась служить – приказала долго жить – резиновая подметка, т. е. просто отвалилась, а так как сапоги были единственные... Очень, очень огорчена. Знайте, что никогда не обманываю и не подвожу”; “Человек приказал долго жить. Удивительное чутье народа. Значит, умирая, человек понял, что жить, несмотря на все – прекрасно. И властью – как умирающий – именно приказал оставшимся – долго жить”. В первом примере значение фразеологизма приобретает новое оттеночное значение – прийти в негодность. Во втором – Цветаева пытается выяснить кодовую расшифровку фразеологизма. Часть фразеологизмов в текстах М. Цветаевой являются книжными различного происхождения (библейского, мифологического, фольклорного), но зафиксированы единичные случаи, когда в авторском контексте не нарушены границы семантики этих фразеологизмов: “Вы настоящего от подделки не отличаете, верней – подделки от настоящего, оттого и настоящего от подделки. У Вас нет чутья на жизнь, живое, рожденное. Нет чутья на самое простое. Вы всё ищете – как это сделано. А ларчик просто открывался – рождением”. В большинстве же случаев семантические границы фразеологизма изменяются: “Спасибо за всё. За все сады! Это и есть – висячие сады Семирамиды! Пишите стихи!”; “В тот же вечер мать принялась за бисерные сумочки, этим живут. Вот и будет метать бисер и слезы...”. Несколько трансформируя фразеологизм, Марина Цветаева может создать целый ряд художественно-стилистических эффектов. Дело в том, что трансформация может быть сугубо индивидуально-авторской и узуальной. Вариант можно считать узуальным, если он встречается по меньшей мере у двух разных авторов. Вместе с тем нет жестких границ между узуальными и индивидуальными вариантами. При работе над словарем мы фиксировали только авторские варианты, отсутствующие в существующих фразеологических словарях, что позволило назвать их индивидуально-авторскими, или трансформами узуальных, общеязыковых фразеологизмов.

В текстах М. Цветаевой наблюдаются различные типы авторской трансформации фразеологизмов. Лексический тип трансформации является самым распространенным и излюбленным приемом в творчестве М. Цветаевой, который направлен на конкретизацию внутренней формы ФЕ (прием вклинивания дополнительных компонентов в структуру ФЕ; лексическая замена компонента; усечение компонента из общей структуры фразеологизма). Используя эти приемы, М. Цветаева пытается уточнить заложенный во фразеологизм образ, придать ему яркость той среды, которую она описывает: “Бессмысленно ждать “у моря погоды” – не у моря, а у станции метро”; “Не в коня эмиграции мой корм!”. Стремление Цветаевой оживить образ побуждает ее к различным видам лексических преобразований, но семантика фразеологизма при этом не изменяется: “Это мой давнишний вопль, вопль вопиющего, не в пустыне, а на базаре”.

Эффективным, отработанным приемом трансформации в творчестве М. Цветаевой является лексико-семантический, когда по определенной фразеомодели создается совершенно новая ФЕ: “Каждый урод есть часть самого себя; Все мы волки дремучего леса Вечности”; “Когда двое говорят, а третий слушает – нелепость”; “Лучше потерять человека всем собой, чем удержать его какой-то своей сотой”. Часто в текстах Цветаевой наблюдается семантическая трансформация, когда сохраняется лексический состав, но ФЕ за счет контекста употребляется в новом значении: “Гроб: точка стечения всех человеческих одиночеств, одиночество последнее и крайнее. Из всех часов – час, когда надо любить вблизи. Именно над душой стоять”.

Для того, чтобы индивидуально-авторскую фразеологию возможно было

воспроизводить в речи, с ней необходимо познакомиться, рассмотреть ее особенности в контексте, оценить возможности ее образности и возможности варьирования. Именно эту дидактическую функцию и преследует словарь авторских фразеологизмов. Исследование и описание авторской фразеологии призвано помочь решить следующие задачи: 1) дать представление о востребованности конкретной языковой личностью определенного фразеологического материала, который характеризует языковую личность как члена социума и как творческую индивидуальность; 2) определить источники происхождения фразеологизмов, их функционально-стилистические функции и соответствие употребления фразеологической единицы речевым стандартам; 3) исследовать процесс метафоризации словосочетаний, изначально выполняющих номинативную функцию, и проследить превращение индивидуальных фразеологизмов в устойчивые и впоследствии в нормативные [2].

Литература:

- 1 Бабкин А.М. Лексикографическая разработка русской фразеологии – М.; Л.: Наука, 1964. 196 Вестник КРСУ. 2014. Том 14. № 4.
- 2.Шевченко Н.М. Фразеологический словарь М. Цветаевой / Н.М. Шевченко. – Бишкек: Эстет-центр, 2011.

**L.M. Pirieva
A.X. Musaeva**

PERSPECTIVE OF AUTHORIAL PHRASEOGRAPHY

Abstract

The article regards the research and development of author's phraseology. Here disclosed features, that pursues the author's phraseology. To know a language means not just knowing its vocabulary and grammar, but to be able to use a huge phraseological formation, which reflects the picture of the world of people – their life and history, character, behavior and traditions.

Keywords: authorial phraseology; authorial phrase graph; transformation of linguistic unit, phrase book, language processes.

Heydar Guliyev
Samira Gurbanova
Azerbaijan State Agricultural University
Ganja State University

MONEY IDIOMS IN ENGLISH AND THEIR TRANSLATION INTO AZERBAIJANI

Idioms exist in probably all languages. Every language in the world has large numbers of idioms. Being able to master idioms is almost essential for anyone who wants their English sound more native-like and less awkward. Mastering those tricky idioms will also help learners of English better understand native English. However, it is not an easy task because idioms constitute a unique part of the lexicon and are considered the most difficult part in vocabulary acquisition for both native learners and foreign language learners. In fact, the use of idioms is so widespread that an understanding of these expressions is essential to successful communication, whether in listening, speaking, reading, or writing. The student may learn grammar and, with time, acquire adequate vocabulary, but without a working knowledge of such idioms as above all, to get along, on the whole, to look up, etc., even the best student's speech will remain awkward and ordinary. Idioms add color and texture to language by creating images that convey meanings beyond those of the individual words that make them up. Idioms are culturally bound, providing insight into the history, culture, and outlook of their users. This is because most idioms have developed over time from practices, beliefs, and other aspects of different cultures. As a culture changes, the words used to describe it also change: some idioms fall out of use and others develop to replace them. With idioms in particular, the beliefs or practices leading to their use may disappear while the idiom itself continues to be used. Idioms can be so overused that they become clichés; or they can become slang or jargon, expressions used mainly by specific groups or professions. Idioms can be complimentary or insulting. They can express a wide range of emotions from excitement to depression, love to hate, heroism to cowardice, and anything in between. Idioms are also used to express a sense of time, place, or size. The range of uses for idioms is complex and widespread. In our modern society nowadays, business plays a very important role in daily life. It is difficult to imagine business without money. After all, making money is the main goal of many businesses. Profits often determine a company's success. And companies must spend money and budget carefully to reach their business goals. Therefore, it is not surprising that money idioms are featured regularly in business conversations. Having knowledge about something relating to business in general and money in particular is essential for learners in our present society. Today money is considered one of the outstanding inventions of the entire history of humankind. Being able to understand and use idioms denoting money effectively is useful for anyone who wants to have better knowledge about business and economy. Some idioms are easy to understand. However, others are too difficult to guess their meaning because they have no association with the origin of the individual words. Here we'll give some examples of money idioms in English and their translation into Azerbaijani.

1.roll in money,be very rich,live in a luxury -купаться в деньгах.

"You are lucky,really,to have a rich uncle in the City.Most people would give their eyes to have one." "And why is he rich?" demanded Gerry."Because he's **rolling in the money** that ought to have come to me.Why Great-uncle Harry left it to him instead of to my father who was the

elder brother." A.Christie.A Daughter's a Daughter.

2.have money to burn, be very rich, live in a luxury - денег куры не клюют, денег как грязи.

He was extremely flattered at the thought of being the hero of a 'Society woman's' novel. As to the very real practical difficulties of the scheme - well, so long as he *had money to burn...* R.Aldington. Now Lies She There.

And he knew that he would never have to pay Magda back, not in cash anyway. It laid out before him a prospect so attractive, so sensible that it seemed not only foolish but wicked to refuse. Magda's husband made the money easily enough - he would never miss it, neither would Magda. They *had money to burn*. D.Cusack. Say No To Death.

3.raise money (or raise the wind), manage to get money - добывать деньги, собирать деньги.

In an incredibly short time, therefore, he had arrived at Danemouth, reported at police headquarters, had a brief interview with a distracted and apprehensive hotel manager, and, leaving the latter with the doubtful comfort of - "got to make sure it is the girl, first, before we start *raising the wind*" - was driving back to Much Benham in company with Ruby Keene's nearest relative. A.Christie. The Body In The Library.

"...Although of course I have to *raise money* in other ways. I have that one hundred thousand dollars of yours on deposit. Is it likely that you'll want that right away?" Th.Dreiser. The Financier.

4.make money, acquire wealth - зарабатывать деньги, разбогатеть.

He had *made money*, and had had splendid opportunities to make a great deal more if he had been willing to stultify his conscience, but that he had never been able to do. Th.Dreiser. Jennie Gerhardt.

5.spend (pour out) money like water, be extravagant, spend money often, quickly or in a large amount - выбрасывать, пускать деньги на ветер.

"That's what he did. Fortunately, Anatole proved staunch - after I had doubled his wages." Double them again, I said earnestly. *Pour out money like water* rather than lose that superb master of the roasts and hashes." P.Wodehouse. The Code of the Woosters.

6.feel like a million dollars, be in the mood for; be in a certain happy moral or emotional state - прекрасно, чудесно себя чувствовать, чувствовать себя превосходно.

"The play's a success, isn't it?" Yes. Everything's a success. I feel on the top of the world." I *feel like a million dollars*. I want to be alone and enjoy myself." S.Maugham. The Theatre.

Through the streaming suds you can see that his eyes are glowing with a strange light. The loofah falls from his grasp, disregarded. He utters a triumphant cry. 'Got it! What ho! The principle of displacement!' And out he leaps, *feeling like a million dollars*. P.Wodehouse. The Code of the Woosters.

7.be hard pressed for money, be in great need of money - не хватать денег. 'I cannot seriously believe that Captain Paton can be concerned in this crime,' he said, 'however strong the circumstantial evidence against him may be. The mere fact that he **was hard pressed for money** - 'Was he **hard pressed for money**? interpolated Poirot quickly. A.Christie. The Mystery of King's Abbot.

8.(cost) a pretty penny, require a good sum of money - влететь в копеечку, обойтись в кругленькую сумму, стоить целое состояние.

The family was breaking up. There was Val going to the university; he never came to see him now. He would **cost a pretty penny** up there. And all the pretty pennies that his four grandchildren would cost him danced before Jame's eyes. J.Galsworthy. In Chancery.

The analysis showed that the English and Azerbaijani languages do not differ substantially in using money idioms. A number of English and Azerbaijani money idioms contain the same word and deliver the same idea. The findings revealed that money related idioms comprise the

biggest part of phraseological units in both languages.

Bibliography

- 1.Кунин А.В.Англо-русский фразеологический словарь.М.,Советская Энциклопедия, 1967,1264 с.
2. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М.,Международные Отношения,1972,287 с.
- 3.Hornby A.S.Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English.Oxford University Press,2001,1539p.
- 4.İngiliscə-Azərbaycanca Lügət.Baki,Qismət,2003,1674s.
- 5.Alekhina A.Idiomatic English.Minsk.Vishaya Shkola.1982.

Гейдар Гулиев
Самира Гурбанова

Денежные идиомы английского языка и их перевод на Азербайджанский язык

Резюме

Идиомы сопровождают наш язык практически с момента его образования. Они отражают культуру, характер народа в определенных исторических промежутках. В данной статье рассматриваются идиомы о деньгах на англи перевод на азербайджанский язык. Данная тема интересна конкретикой и массой примеров, позволяющих рассмотреть подробнее

Ключевые слова: идиом,идиоматика, денежные идиомы

Keywords: idiom,idiomatics,money idioms

ირინე არჯევანიძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, თელავი

პერსონაჟის ფსიქოლოგიური პორტრეტი ნოდარ დუმბაძის შემოქმედებაში

მხატვრული შემოქმედების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნიშანს, მისი სრულყოფის მაჩვენებელს, ხასიათის ტიპების წარმოჩენა, მათი ურთიერთმიმართების მაღალმხატვრული ფორმით ასახვა წარმოადგენს. ნოდარ დუმბაძის ნაშრომთა ღირებულება სწორედ მრავალფეროვან ადამიანთა ხასიათების, მათი მხატვრული სახეების ღრმა ფსიქოლოგიზმმა აიყვანა უმაღლეს დონეზე. მწერალი ავლენს იშვიათ თვისებას, დახატოს ადამიანის განსხვავებული, არაორდინალური სახეები და ხაზი გაუსვას ფსიქო-სოციალურ პრობლემებს.

ნოდარ დუმბაძის შემოქმედებაში განსაკუთრებული სიღრმითა და, შეიძლება ითქვას, თითქმის მეცნიერული სიზუსტითაა გაშუქებული პიროვნების ფსიქოლოგიის მრავალი ძირითადი პრობლემა. იგი გახლდათ არა მარტო მწერალი, არამედ ღირსეული ფსიქოლოგი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, საზოგადო მოღვაწე.

ნოდარ დუმბაძე ცდილობს შეისწავლოს ადამიანი. ამ მიზნით უნდა დაამყაროს კავშირი მეცნიერებასა და ლიტერატურას, მეცნიერებასა და ხელოვნებას შორის. უფრო მეტიც, ნოდარ დუმბაძის მთელი შემოქმედება იმის მაგალითია, რომ საჭირო და აუცილებელია შემოქმედებითი კონტაქტი მეცნიერულ ფსიქოლოგიასა და მხატვრულ ლიტერატურას შორის. თუ მწერალი საკმარისად არ ერკვევა მეცნიერებაში, მხოლოდ ნიჭით ვერ ამოიცნობს ცხოვრებისა და არსებობის მთავარ საზრისს. ლიტერატურა და ფსიქოლოგია პიროვნებას ორი განსხვავებული მეთოდით შეისწავლის. ლიტერატურის მეთოდი ხელოვნების მეთოდია, ფსიქოლოგიისა კი მეცნიერული. თითოეულს თავისი უპირატესობა გააჩნია. ლიტერატურა პიროვნების დახასიათებისას ყოფით ფსიქოლოგიურ პრინციპებს იყენებს. ეს მეთოდი ჯერ კიდევ თეოფრასტემ, არისტოტელეს მოწაფემ, გამოიყენა თავისი ხასიათების დაწერისას (ლიტერატურული ქარაქტეროლოგია). ესაა ხასიათის ძირითადი ნიშნების გამოვლენის მეთოდი - გარკვეული სიტუაციების შექმნით შესაბამისი ქცევების გამოწვევა და აღწერა.

უნდა ითქვას, რომ ნოდარ დუმბაძესთან პიროვნების, პერსონაჟის ლიტერატურული დახასიათება თითქმის ყოველთვის ემყარება ფსიქოლოგიურ დაშვებას. ყოველ ხასიათს გარკვეული, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ნიშნები აქვს. ხასიათის ამ ნიშნებს მწერალი გვაჩვენებს შესაბამისი ცხოვრებისეული ეპიზოდების აღწერით და ამ ეპიზოდებში პერსონაჟის მოქმედების გზით. გმირი თავისით იწვევს ნდობას. ყოველი მათი ნიშანი თითქოს აუცილებლობით არის ამა თუ იმ პიროვნებასთან დაკავშირებული. პერსონაჟების ქცევის შინაგანი ლოგიკა განისაზღვრება, როგორც თვითკონფრონტაცია: ქცევის ერთი ელემენტი მეორეს ამაგრებს და მთელი, როგორც თანმიმდევრულად შეკრული ერთიანობა მოიაზრება. პიროვნების შიგნით, ადგილი აქვს თვით პიროვნების განვითარებასაც, ზოგჯერ

პიროვნების გაორებასაც. ნოდარ დუმბაძე ახერხებს შეკრული, ერთიანი ლოგიკის მქონე პერსონაჟის გამოძერწვას. წერილში „მამულის უკვდავება ვინატროთ“ ვკითხულობთ: „...ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ თანასოფლელები... – გაგონილა სადმე ახალ წელს კაცის ჯარში წაყვანა?... – ომმა არ იცის კალანდობა და ბაირამობა, – უხსნიდა მეორე.

– შუშუნი მოდის! – თქვა ... ვიღაცამ ... ხალხი ჭიშკრისკემ შეტრიალდა. ეზოში 24-25 წლის თავალერილი ვაჟკაცი მოაბიჯებდა ფრთხილად. იგი ახალგაზრდა ქალს მოჰყავდა...ხელში ლამაზად გაწყობილი ფანდური ეჭირა.

– შუშუნის გათლილია! – თქვა იმავე ხმამ. გაგონილი მქონდა შუშუნი თავართქილაძე დაბადებიდან ბრმააო და საკუთარ თალებს არ დაუფუჯერე...შუშუნი გაფითრებული იდგა თანასოფლელებში. ჩამქრალი თვალებიდან ცრემლი ჩამოსდიოდა. ამ ცრემლსა და სიფითრეში რაღაც იყო ღვთიური. ხალხი შეატოკა ამ ცრემლმა და სიფითრემ. მაშინ გამოეყო ხალხს ძაძებში გახვეული შვილდაღუპული დარია ჯინჭარაძე, რომელიც იმ დღეს მეორე შვილს მიაცილებდა ომში და სთხოვა:

– ბიჭო, შუშუნი, გვითხარი რამე... მეგზურმა ქალმა ფანდური მიაწოდა... ვიღაცამ სკამი მოარბენინა, მაგრამ შუშუნი არ დამჯდარა, სიმებს თითები ჩამოჰკრა და საოცარი ხმით დაიწყო: „შვილო, რად სტირი ნეტარა, რა უბედობა გეწვია, ჭრში ყოფნის დროს გაძლება მუდამ ვაჟკაცის წესია! ვაჟკაცს არ შვენის ცრემლის ღვრა, ქვითინი დიაცურადა, მტერს ხმალი უნდა საფრთხულად კვალზედ მიყოლა მგლურადა“... ვაჟა-ფშაველას ეს ლექსი მაშინ პირველად გავიგონე და ტანში ჟრუანტელმა დამიარა“... (ნ.დუმბაძე, წერილები, 1984, გვ.90).

ჯანსუღ ჩარკვიანის აზრით, ნოდარ დუმბაძის პიროვნება და მწერლობა ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. ამიტომაც მის დადებით გმირებშიც სიკეთის ქმნა დუმბაძისეულია. „მთელი ჩემი ცხოვრება გამოცდაში ვარ. სულ მცდის მამაზეციერი, ხან მშობლებს წამართმევს და მარტო დამტოვებს ბავშვს, უმწეოს, ხან შვილს წამართმევს და ხან – ჯანმრთელობას, ხან დიდ ფათერაკს შემამთხვევს... სამაგიეროსაც მამლევს, ხან რას და ხან – რას, მაგრამ უსაზღვრო მწუხარებისათვის სამაგიერო არ არსებობს, არ მინდა, ბატონო, არაფერი არ მინდა, ჩემთვის დამაყენოს...“ (დუმბაძე, 1989, 31).

ნოდარ დუმბაძე სიმბოლურ-იდუმალური ანალოგიებით და ფსიქოლოგიური პორტრეტებით, ნიღბავს პერსონაჟებს, მხატვრულ ქმნილებებს. ლიტერატურა, უპირველესად, ადამიანს სწავლობს. სიტყვიერი კულტურა „მხატვრული ადამიანისმცოდნეობაა“. იოსებ ბრაგინსკი განაწილებს ამ აზრს და «ადამიანისმცოდნეობას» (человековедение) შემოქმედებითი პროცესის ამსახველ ტერმინთან აიგივებს. „მხატვრული ნაწარმოების შინაარსი, მართლაც, ადამიანია, მისი პიროვნება, მისი ცხოვრება, მის შემეცნებაში გატარებული ცხოვრება ბუნებისა და საზოგადოებისა“ (Брагинский И. С., 1974, 457).

ლიტერატურული ნაწარმოები ადამიანის სამ ასპექტს ასახავს: ა) მწერალი (ავტორი), ბ) მკითხველი და გ) პერსონაჟი (გმირი). ეს ასპექტები ნებისმიერი სახის ლიტურისათვის ურღვევი მთლიანობის განუყოფელ ნაწილებად წარმოგვიდგება.

დიმიტრი უზნაძის „განწყობის თეორიის“ მიხედვით, პერსონაჟის ყოველი მოქმედება უნდა განვიხილოთ, როგორც ინდივიდის, სუბიექტის, პიროვნების მიერ შესრულებული ფსიქიკური ქცევა. მას რეალური ადამიანი ასრულებს. განწყობა აყალიბებს პიროვნების სტრუქტურას, განსაზღვრავს პიროვნების მიზანშეწონილ ქცევას, მიზნის შესატყვისად ქცევის მიმდინარეობას. ამიტომ პიროვნების სტრუქტურის ყველა ცალკეული კომპონენტი ალბეჭდილია მისი განწყობის თავისებურებით. მწერალმა განწყობის ცნების დახმარებით

შემოიყვანა რეალური პიროვნება. იგი ფსიქიკურად აქტიურია.

ბაჩანა რამიშვილის ხასიათი რომანში „მარადისობის კანონი“ ასახავს პიროვნების შინაგან წყობას, სტრუქტურას, სწორედ მისი ხასიათიდან მომდინარეობს პიროვნებისათვის დამახასიათებელი, სპეციფიკური საქციელი. ბაჩანა არაა გულგრილი ცხოვრების ისეთი მოვლენების მიმართაც, რომელიც უშუალოდ არ ეხება მისი პიროვნებას, მის პირად ცხოვრებას; ცხოვრების ყოველგვარი წვრილმანიც კი იქცევა მის ყურადღებას, განაწყობს სამოქმედოდ. ამ მხრივ მისი განწყობა ხასიათდება ადვილი აგზნებადობით, თუმცა არ ირღვევა წონასწორობა პერსონაჟსა და გარემოს შორის, არ იწვევს გარემო პირობების მიმართ არაშესატყვის, მიზანშეუწონელ ქცევას, ზედმეტ მგრძნობელობას.

ნოდარ დუმბაძესთან მხატვრული ნაწარმოები, ამ ნაწარმოების პერსონაჟების ხასიათები იქმნება გარკვეული მიზნით. მწერალი ამჟღავნებს გარკვეულ სუბიექტურ დამოკიდებულებას, სიმპათიასა და ანტიპათიას ამ პერსონაჟებისადმი.

თუ ფროიდის თეორიის მიხედვით განვსჯით ნოდარ დუმბაძის გმირთა მოქმედებას, რომელიც მნიშვნელოვანი და სერიოზულია ადამიანისათვის, შედის ადამიანური ყოფიერების ფუძეში, მაშინ მანუჩარ ანთაძე, მურტალო და ა.შ... ამსხვრევს თავად ცხოვრებას, ანადგურებს არა მხოლოდ მსხვერპლს – ორ გაბახებულ გოგოს („მარადისობის კანონი“), მათ დედას, ფერმის გამგეს, ნაწილობრივ ბაჩანას, თამარიას და ა.შ., არამედ თავად მწვალაბელს – მანუჩარ ანთაძეს.

„არ შეცდე, ბიჭო, არ შეიძლება შენი ხნის ბაღანეს ხელიდან კაცის სიკვდილი... ხმა აუთრთოლდა მანუჩარას. არ მესროლო, როგორ გინდა მერე მკვლელის სახელით დალდასმულს სიცოცხლე და მიწაზე სიარული?“

– შენ, შენ როგორ ცხოვრობ და სუნთქავ ამ ქვეყანაზე?

– ვინ გითხრა მერე, რომ ვცხოვრობ და ვსუნთქავ? “(დუმბაძე, „მარადისობის კანონი“ 514).

თუ ისევ ფროიდის თეორიას დავეყრდნობით, ნოდარ დუმბაძის გმირებში ვარჩევთ ორი სხვადასხვა სახის აგრესიას. ერთი – ფილოგენეტიკურად ჩადებული იმპულსი შეტევაზე ან თავდასხმაზე („თეთრი ბაირაღები“, „მე ვხედავ მზეს“, „მარადისობის კანონი“) და მეორე – თავდაცვითი „კეთილშობილური“ აგრესია („მარადისობის კანონი“, „კუკარაჩა“, „თეთრი ბაირაღები“). ეს აგრესია ნოდარ დუმბაძის დადებით გმირებში ქრება მაშინვე, როცა საშიშროება გაივლის.

ყველა ის გარემოება, რასაც ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებში ვხვდებით – სიყვარული, სინაზე, თავისუფლება, ნგრევა, სადიზმი, საკუთრების წყურვილი და მმართველობა (მილიციის უფროსი) ერთად აღებული – პასუხია ექსისტენციალურ მოთხოვნილებებზე და სპეციფიკურად ადამიანურია; გარკვეულწილად, დამოკიდებულია სოციალურ პირობებზე.

მხატვრული პერსონაჟის (თამარას, მანუჩარას, მილიციელის...) შექმნის პროცესი, გარდა იმისა, რომ ემორჩილება შემოქმედებითი ფანტაზიის კანონებს, არის ნოდარ დუმბაძის იდეოლოგიის, მრწამსის, შეხედულების მატარებელი.

ვფიქრობთ, ამ ყველაფრის განმსაზღვრელი მიზეზი ისაა, რომ ნოდარ დუმბაძე იცნობს ადამიანს. მწერლობა კი სხვა არაფერია, ნებისმიერი ღირებული ტექსტის დანიშნულება ხომ ესაა საკუთარი რთული, მრავალმხრივი ბუნება დაგვანახოს მკითხველს. საკუთარი ცნობიერი და არაცნობიერი ქმედებები გამოგვიტანოს სააშკაროზე, დაფარულ მხარეებს დღის სინათლე შესძინოს.

მწერალი იმ კუთხეს არჩევს, საიდანაც ყველაზე უკეთ „იცილება“ ადამიანი, ამ დამოკიდებულებით შექმნა თითქმის ყველა პერსონაჟი. ეს მწერლის შინაგანი არჩევანია. იგი ასევე კარგად იცნობს ადამიანის სულის დაფარულ მხარეს. აღსანიშნავია, რომ ნოდარ დუმბაძის შემოქმედება ბოროტების, უკეთურების, უღირსობის სიმცირეს განიცდის. მისი შემოქმედება სიკეთის ზეიმია და ამიტომაც არ რჩება ადგილი ბოროტებისთვის, მანკიერი მხარეებისთვის, რადგან „ბოროტება იქ ჩნდება, სადაც სიკეთის ნაკლებობაა“.

მწერალს მტრის მოქმედებისათვისაც კი აქვს მოძებნილი გარკვეული გამამართლებელი მოტივი. მისი ქცევა არაა სისხლმომწყურებული აგრესორის მოქმედებად აღქმული და გაგებული. „მე ბევრი ადამიანი ვიცი, – ამბობს მწერალი, ახალგაზრდაც და ძველგაზრდაც, რომლებიც ჩადიოდნენ ბოროტებას, ხოლო ეგონათ, რომ სიკეთეს თესავდნენ. მერედა ვინ არის ამის გამკითხავი, ჭეშმარიტების დამდგენელი და მედიატორი?... გოეთე ბრძანებდა: „ჩვენ, მოხუცები, იმისთვის ვარსებობთ, რომ ახალგაზრდებმა ჩვენ მიერ ჩადენილი შეცდომები აღარ გაიმეორონო“ (დუმბაძე, 1990, 110). ეს სიტყვები კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მის ჰუმანურ ბუნებას და შინაგან იდეოლოგიას.

ამ ყველაფრის მიუხედავად, საინტერესოა, რომ „მარადისობის კანონის“ მთავარი გმირი ბაჩანა რამიშვილი, არც მეტი, არც ნაკლები, მკვლელობის ცოდვას ჩაიდენს.... – „კაცი მოვკალი! – თქვა ბაჩანამ და ნიკაპი აუკანკალდა. ლომკაცა რამიშვილს სახე მოებრიცა და ხელი მარცხენა ძუძუზე დაიდო. სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა და არვინ იცის რამდენ ხანს გაგრძელდა იგი“ (დუმბაძე ნ., „მარადისობის კანონი“, 515).

ნოდარ დუმბაძის ეს არჩევანი არაერთი მიზეზით შეიძლება იყოს განპირობებული. უპირველს ყოვლისა, აქ მაინც ის გარემო პირობებია, რომელშიც მიიღებს პერსონაჟი ამ გადაწყვეტილებას – ის სიკეთეს იცავს, საკუთარ ღირსებას იცავს, სამართალს აღასრულებს: „გლახუნა ქერქამის მკვლელი მოვკალი, ბაბუა!“ და იქვე ლომკაც რამიშვილის რეპლიკაში გამოვლინდება ავტორის ჩანაფიქრიც: „ღმერთო მაღალო, რაღა ამ პატარა ბავშვის სხეულში ჩასახლდი შურისძიებად – თქვა ლომკაცამ და შვილიშვილის გვერდით დაეშვა იატაკზე“ (დუმბაძე ნ., „მარადისობის კანონი“, 515). მისთვის ეს ღვთის ნების აღსრულება იყო, ამიტომ მკითხველი ამ საქციელის უარყოფითი და მიუღებელი შინაარსის მიუხედავად ერთგვარი სიმპათიითაც კი განეწყობა.

ნოდარ დუმბაძეს, როგორც პიროვნებას, მომადლებული აქვს არა მხოლოდ მხატვრული ნიჭი, შემოქმედებითი ფანტაზია, არამედ დიდი შინაგანი ძალა, სულიერი მდგრადობა. ყოველივე ამითაა აღბეჭდილი მწერლის შემოქმედების ყველა მხარე –სიუჟეტი, ხასიათის სისტემა, ხასიათებს შორის ბრძოლა. მისი გმირები ყოველ მძიმე კრიტიკულ სიტუაციაში, გამოუვალ მდგომარეობაში არ კარგავენ იმედს, პოულობენ გამოსავალს. მიუხედავად აუტანელი ჭირ-ვარამისა, ინარჩუნებენ შინაგან სიმტკიცეს, ამოუწურავ სულიერ ენერჯიას.

ნოდარ დუმბაძის შემოქმედებაში გმირი, რომანიდან რომანში გადადის, ჩვენს თვალწინ იზრდება და ყალიბდება, ამჟამა ცვლილებებს განიცდის. თუ ადრე, ჭაბუკობის ხანაში „მზიან ღამეში“ მისი გული შემწყნარებლობით იყო სავსე, იმდენად რომ იუდა აბიბოსაც მიუტევა დანაშაული, ახლა, „მარადისობის კანონში“, უფრო ჭკუადამჯდარი და გამოცდილი, სხვაგვარად ფიქრობს. ირწმუნა, რომ ბოროტებას ამოძირკვა უნდა და არა მიტევა. „მე იდეალური გმირის წინააღმდეგი ვარ იმიტომ, რომ იგი ნდობას არ იწვევს და, ჩვეულებრივ, დიდაქტიკის, აღსარების ელემენტის მატარებელია, რომლებისაც მე ესოდენ მეშინია.

ლიტერატურული გმირისათვის მთავარია, რომ იგი იყოს პიროვნება. პიროვნება კი იბადება განსაცდელში, შეცდომებში, საქციელში“.

როგორც აღვნიშნეთ, ნოდარ დუმბაძის ყოველ ხასიათს შინაგანი ლოგიკა, შინაგანი თანმიმდევრობა აქვს. გმირის ხასიათის აღწერისას, მწერლი ჩასწვდა მოცემულ მომენტში პიროვნების ქცევის ღრმა მოტივაციურ ნიშნებს. ამავე დროს, იგი ობიექტურ სინამდვილეს უსწორებს თვალს, რეალურ სამყაროს ასახავს, ხშირად პირად ბიოგრაფიულ ფაქტებს მიმართავს, რათა უფრო დამაჯერებელი და ახლობელი გახდეს მკითხველისათვის გმირთა ფსიქიკური ქცევა და მათი შექმნის აუცილებლობა.

ლიტერატურა:

1. დუმბაძე ნ. (1984): შთაბეჭდილებები, წერილები, გამოსვლები, თბილისი;
2. დუმბაძე ნ.(1989): თხზ, IV, თბილისი;
3. ფროიდი ზ.(1900): ფსიქოანალიზი და სიზმრების ახსნა, (ქართულ ენაზე),თბილისი;
4. Брагинский И. С.(1974.) Проблемы востоковедения, М.,

Irine Arjevanidze

Psychological portrait of character by Nodar Dumbadze

Abstract

Dumbadze's creative works are characterized by exceptional depth and, one might say, almost scientific precision of the person's psychology for many major problems.

In Nodar Dumbadze's works personality of any literary character is almost always based on psychological assumptions. Every character has specific features characteristic only for him. These features are shown by the writer by means of respective description of life episodes and the ways of character's actions in these episodes.

Key-words: psychology, self-confrontation, predispose, study of people, characters, literary characterology.

საკვანძო სიტყვები: ფსიქოლოგია, თვითკონფრონტაცია, განწყობა, ადამინთმცოდნეობა, პერსონაჟი, ლიტერატურული ქარაქტეროლოგია.

ნინო ბერაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ეროვნული ნიჰილიზმი „ჯაყოს ხიზნების“ მიხედვით

1801-1810 წლების რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამ გააძლიერა ქართველებში ეროვნული ენერგიისადმი უნდობლობა და ნიჰილიზმი. მართალია, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ილიას თაობა ილაშქრებს ეროვნული ენერგიის უარმყოფლობის წინააღმდეგ, მაგრამ, სამწუხაროდ, დაწყებულ საქმეს ფრთები შეკვეცეს ბოლშევიკებმა.

ქართველი კომუნისტების მაშინდელი თავკაცი ასე აფასებდა ლიტერატურულ დაჯგუფება „არიფიონს“: „გატაცებულნი“ არიან რა „არიფობით“, მათ არსურთ ახალი ცხოვრების გაგება და შესწავლა. ასეთი ლიტერატურა ჩვენ არ გვჭირდება. ჩვენ არ გვჭირდება ის ხალხი, რომელიც ხოტბას ასხამს ძველდროს, ყოველივე დახავსებულს და იყურება წარსულისაკენ, საშუალო საუკუნეებისაკენ“ (ბაქრაძე, 1990, 122). მიხ. კახიანს, არ მოსწონდა „არიფიონის“ გაერთიანებულ მწერალთა ჯგუფი. გერონტი ქიქოძესა და მიხეილ ჯავახიშვილს პირდაპირ ემუქრებოდა: „ჩვენ ნებას არ მივცემთ არც გერონტი ქიქოძესა და არც ჯავახიშვილს, დასცინონ ჩვენს აღმშენებლობას“ (ბაქრაძე, 1990, 122).

მიხეილ ჯავახიშვილის რომანი „ჯაყოს ხიზნები“ დაიწერა 1924 წლის ანტიბოლშევიკური აჯანყების ფონზე. მწერალმა წერის პროცესში საგანგებოდ აღწერა საკუთარი სულიერი მდგომარეობა: „ჯაყოს“ 1924 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ვწერდი, ვწერდი და სული იმ დროის სისხლში მქონდა ამოვლებული... „ჯაყო“ გმინვავა ჩემი სულისა...“ (ჯავახიშვილი, 2011, 78).

ეს რომანი მართლაც გმინვავა, ოღონდ არა მხოლოდ მწერლის, არამედ მთელი ერის სულისა. პ. ინგოროყვას თქმით, მიხეილ ჯავახიშვილი მწერლობაში პუბლიცისტიკიდან და პოლიტიკიდან მოვიდა. რაც იმას ნიშნავს, რომ ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდა და საზოგადოებრივი პრობლემების არსი ძირით ძირობამდე ჰქონდა გაჩხრეკილი.

1923 წ. ნაციონალურ-დემოკრატიული პარტია ლიკვიდირებულ იქნა. ყველა დააპატიმრეს, მათ შორის მიხ. ჯავახიშვილი, რომელიც ორთაჭალის ციხეში ექვსი თვე იჯდა. 1923 წ. 3 აგვისტოს იგი გაათავისუფლეს. ამის შემდეგ მწერალი აქტიურად შეუდგა წერას, ზედიზედ გამოაქვეყნა მოთხრობები და რომანები - „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ და „ჯაყოს ხიზნები“.

მიხ. ჯავახიშვილმა პოლიტიკას თავი მიანება, უფრო ზუსტად, ბრძოლის ფორმა შეცვლა, წინააღმდეგობის გზის ძიება დაიწყო. სწორედ ეს აისახა მის მოთხრობებსა და რომანებში, მათ შორის, უპირველესად, „ჯაყოს ხიზნებში“. რომანი ერთგვარი თვით-გამოტირებაც იყო – თვითდასჯა იმის გამო, რომ ვერაფერი მოახერხა, ვერაფერი გააწყო და ერი დათვს შეატოვა ხელში.

უმძაფრესი ემოცია ახლდა არა მხოლოდ წერის პროცესს, არამედ ნაწარმოების დასრულებასაც. რომანში არცერთი პერსონაჟი ტრადიციულად „დადებითი“ გმირი არაა, შემდგომში კი, ამავე ნაწარმოებმა მრავალი მკითხველის გაღიზიანება თუ

მრისხანება დაატეხა თავს ავტორს. რომანის გამოქვეყნებისთანავე მწერალი საზოგადოების მხრიდან მძაფრ რეაქციას წააწყდა.

„მწერალზე თავდასხმებით განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ იდეოლოგიზირებული პროლეტარი მწერლები. 1925 წ. 17 მაისს რუსთაველის თეატრში „ჯაყოს ხიზნების“ გმირების „გასამართლებაც“ მოეწყო. ასამართლებდნენ რომანის პერსონაჟებს. სასამართლოებზე განისჯებოდა თვით მწერალიც. მიუღებელი აღმოჩნდა მოთხრობა ემიგრაციის წრეებისთვის. მათი აზრით, ანტიბოლშევიკური განწყობა მწერლობას სხვაგვარად უნდა გადმოეცა. მწერალს უნდა აესახა გმირული ბრძოლა ქართველი ხალხისა ბოლშევიზმის წინააღმდეგ და არ შეექმნა თეიმურაზის მსგავსი ნეგატიური ტიპები.

ქართულ მწერლობაში „ჯაყოს ხიზნები“ ახალი სიტყვაა. მწერალს სურს გვითხრას, რომ ფიზიკურად სუსტები და სულიერად მყიფენი ვართ და, მართლაც ოცნების ღრუბლებში დავფრინავთ, რაგინდ პატიოსანი და სულით სპეტაკი ადამიანები ვიყოთ, პატივსაც აგვყრიან, სახლსაც წაგვართმევენ, კარსაც, ლუკმაპურსაც და, ამასთან ერთად, ზურგზე ისე მაგრად მოგვაჯდებიან, რომ მუხლებშიც ჩავიკეცებით და წელშიც გავიღუნებით. (ყიფიანი, 1927, 120)

მთელი რომანი ერთი დიდი ბრძოლის ასპარეზს წარმოადგენს. ერთ მხარეს დგას ჯაყო – „...მეათე თაობა მაიმუნისა, ...პირუტყვივით ბნელი და უმეცარი“, მეორე მხარეს კი თეიმურაზია – „განათლებული, ტვინდიდა, ჭკვიანი, ჯიშისანი, ათიოდე საუკუნე განმავლობაში ბამბა-ფარჩაში ნაზარდი, ნატიფნამუშევარი, ნათელი და დაფერილი“.

აქ ყოველ დეტალს დ მის გულდასმით ანალიზს რომანში წარმოდგენილი პრობლემების სრულყოფილი შემეცნებისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. XIX ს-ის ქართულ მწერლობაში ილიამ შემოიტანა „ნაკაცარის“ თემა. იგი წუხდა, რომ ქართველებს ს კაცობა ჰქონდა დაკარგული.

როგორც აღიარებულია, მიხ.ჯავახიშვილი ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურული ტრადიციების გამგრძელებელია. მიუხედავად იმისა, რომ „ჯაყოს ხიზნების“ პერსონაჟებ ი ისეთივე გროტესკულობით არიან დახატულნი, როგორც ილიას ლუარსაბი, დარეჯანი და სხვანი, მაინც ნაკაცრობის თემა ისე მძაფრად და საგანგაშოდ, როგორც ეს „ჯაყოს ხიზნებშია“ არსად გვხვდება.

ხევისთავთა საგვარეულო სოფლის სახელწოდებაა ნა„შინ“დარი. ამგვარი სახელწოდება გვაფიქრებინებს, რომ ნა„შინ“დარი არის მარადიული „შინ“, სადაც თეიმურაზი არაერთხელ ბრუნდება, ნაშინდარივე განასახიერებს ზოგადად მის სამშობლოს, აოხრებულს „გოგისა დ ამაგოგის“ მიერ. როსტომ ჩხეიძე ასე იაზრებს ნაშინდარს: „დამოუკიდებელი საქართველოს დროშა შინდისფერი იყო. სწორედ ის შინდისფერი ქცეულა ნაშინდარად, ხასხასა ფერი გახუნებულა და დამცრობილა და თავისუფალი ქვეყანა – და არა ერთი სოფელი – ნაქვეყნარს დამსგავსებია“ (ჩხეიძე, 1998, 43).

ხევისთავთა სახლ-კარის აღწერილობაში გამოირჩევა ხევისთავთა ბაღში ჩადგმული საფრთხობელა. ეს ბაღი რომანში, შესაძლოა, განასახიერებდეს ქართული გვაროვნული არისტოკრატის, როგორც ქვეყნის პატრონს, მის მიერ საუკუნეთა მანძილზე გაწეულ მუშაობას ერის კულტურის შესაქმნელად. რაც შეეხება ამ ბაღნარის შემოქმედ არისტოკრატას, თეიმურაზის სახით ჯაგნარში ჩადგმულ საფრთხობელას

დაემსგავსა. თვით თეიმურაზი ხედავს ერთგვარ ანალოგიას: „ეს საფ...ფფრთხოვებელა ნამდვილი ემბლემაა ჩემი ბედისა“. მომდევნო ეპიზოდში ამ საფრთხოვებელას თეიმურაზი და მარგო უკვე თვით ქართლს ადარებენ, ხოლო ნაშინდარი სგლახობამ მას თეიმურაზ ხევსთავი დაარქვა.

ხევსთავთა ყოფილი ბადის „სამშვენისის“ – საფრთხოვებელას ღერძია დაბალ ბოძზე ჯვარივით გაკრული გადატეხილი სიათას თოფი. თუ საფრთხოვებელა ხევსთავის ბედის ემბლემაა „ჯვრის ასეთი მოდიფიკაცია აღიქმება, როგორც ჯვარცმული ბედი.“

თეიმურაზის სახლ-კარის აღწერისას საგანგებოდაა აღწერილი საჭურველი: „ერთი პირმომტვრეული ძველი ხანჯალი და გორდას ხმალი აივანზე ეყარნენ“. გვაროვნული არისტოკრატის ცნობიერებაში ხმალი და, ზოგადად, იარაღი განასახოვნებდა საბრძოლო შემართებას, მხნეობას, პიროვნულ და საგვარეულო ღირსებას. თეიმურაზმა ვერ დაიცვა საგვარეულო საჭურველი და ამით პიროვნული და საგვარეულო ღირსება ჯაყოს ჩაუგდო ხელში. როდესაც თეიმურაზი ჯაყო და მარგოს შეუსწრებს, მას იდუმალი ხმა ჩაესმის, ე სნამდვილ ხევსთავთა მოწოდებაა, მაგრამ ეს მოწოდება ისეთივე უქმია მისთვის, როგორც „ადლიანი ხანჯალი“. სამწუხაროდ თუ საბედნიეროდ, თეიმურაზმა არ იცის ამ იარაღის გამოყენება.

თეიმურაზ ხევსთავი, როგორც ირკვევა, განათლებით იურისტია. მწერალი წარმოგვიდგენს მისი განსწავლულობის შედეგს: ვეჟილობა, ანუ პროფესიულ იურიდიული მომსახურების გაწევა თეიმურაზს არ შეუძლია. ცხადია, ის, ვინც ვერ იცავს საკუთარ სიწმინდეს, საკუთარ მამულსა და განძს, ვერც სხვის ინტერესებს დაიცავს.

თეიმურაზი მათ შორის აღმოჩნდა, ვინც „თქვიან და არა ჰყვიან“. თეიმურაზის სახით ერს მოველინა მწიგნობარი. თეიმურაზი თავისი ერის მდევარ ბედად, ანუ, მოწვენილ სასჯელად იქცა. თეიმურაზ ხევსთავი განეკუთვნება ინტელექტუალურ ელიტას, „მარილს ქვეყნისა“, რომელმაც სულიერი და გონებრივი ხრწნისგან უნდა დაიცვას ერი.

ინფორმაციას თეიმურაზი ნარკოტიკივით ეტანება. ინფორმაციის ენა განიხილება როგორც „გულგრილი ენა. იგი არ ცვლის სამყაროს, არაფერს მატებს მას, მხოლოდ აფიქსირებს აწმყოში და ისტუმრებს წარსულისკენ“. ხევსთავის ასეთი ხასიათი გამოკვეთილია მისი და მარგოს ინტიმური ცხოვრების ფონზე: მარგოს სიცოცხლისმოყვარეობას, უპირისპირდება ინგლისის არჩევნებზე წერილის წერა, საიდუმლო კრებებზე სიარული, კოოპერატივზე ზრუნვა, ერთი სიტყვით, ყველაფერი, გარდა „მარგოს ალერსისა და ქმრის ვალის შესრულებისა წინაშე თავის ცოლისა“.

„ჯაყოს ხიზნების“ ერთ-ერთ ცენტრალურ თემას წარმოადგენს ეროვნული ნიჰილიზმი და მისი დაძლევის გზები. მიხ.ჯავახიშვილმა „ჯაყოს ხიზნებში“ სწორედ ეროვნული ნიჰილიზმით დაავადებული, საკუთარის უარმყოფელი და მსოფლიო სატკივართ მუპყრობილი ცნობიერება ასახა.

მწერალი მეცხრამეტე საუკუნის დანაკარგებს საქართველოში რუსეთის რეჟიმის დამყარებას უკავშირებს. ამავე რეჟიმმა გახრწნა ქართველი თავადაზნაურობის ნაწილი. განიავებული ქართული მიწის ბედი ეწია სამთაგან ერთ-ერთ სიწმინდეს – ენასაც. საზარელი რეალობა ბევრისთვის სასოწარკვეთილების მიზეზი გახდა, მიხ.ჯავახიშვილი აღწერს უნუგეშობის განცდას, თუმცა, შინაგანი ხმა სხვას კარნახობს.

მწერალი მკითხველს წინაპართა ანდერძის ერთგულებისაკენ, ბედის დაძლევისაკენ მოუწოდებდა. მიხეილ ჯავახიშვილის ერთ-ერთი წერილის დასასრულში ვხვდებით ეროვნული აპათიის, მოდუნების სიმბოლურ სახეს: ესაა „ფრთა გამოგლეჯილი ურემი ჩვენის ბედისა“.

რუსულ რევოლუციურ ინტელიგენციასთან დაახლოებული ქართველობა, ცხადია, ვერ ასცდებოდა ეროვნული და ეკლესიური ნიჰილიზმის სექტანტური გარემოს გავლენას.

თეიმურაზ ხევისთავს ერის უკვდავება მხოლოდ მეტაფიზიკურ ბოდვად და მისტიკურ ზღაპრად მიაჩნია. მის პესიმიზმს აძლიერებს იმის ცოდნა, რომ სამუდამოდ აღიგავა პირისაგან მიწისა კაცობრიობის ხსოვნიდან ასზე მეტი ერი.

თეიმურაზის პესიმიზმი ქართველთა მომავლის მიმართ, ქართული ინტელიგენციის გარკვეული ნაწილის თვალსაზრისს გამოხატავს. თეიმურაზს არ სწამს ქართველთა ერთობა, იგი საერთოს ვერ ხედავს ქართლელს, კახელს, გურულს, მეგრელსა და იმერელს შორის – „ქართული სული! ქართული კულტურა! ქართული სული ზღაპარია! ქართული კულტურა ჭორია! ერთი სული მხოლოდ ერთს მთლიან ერს აქვს, ქართველობა კი, როგორც ფსიქოლოგიური და ეროვნული ერთეული არ არსებობს...“ (ჯავახიშვილი, 1968, 286).

თეიმურაზ ხევისთავის სახემ შეითვისა მწერლის მრავალწლიანი დაკვირვებები ქართველ პოლიტიკურ სპექტრზე, განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლებზე, ასევე, ქართული ხასიათის თავისებურებებზე.

ხევისთავის სიტყვა და საქმე ერთმანეთს სცილდება. მწერალი საგანგებოდ აღნიშნავს თეიმურაზის ლაყბობას შინ თუ გარეთ, თვით ეკლესიის ეზოშიც. მისი ენის ბორძიკი ანალოგიას ჰპოვებს რეალობასთან: როგორც ცნობილია, ნოე ჟორდანიას ენას უკიდებდა. ცხადია, ამ ნიუანსზე დაყრდნობით შეუძლებელია იმის მტკიცება, რომ თეიმურაზ ხევისთავის პროტოტიპი ნოე ჟორდანიას უნდა იყოს, მაგრამ იმის თქმა კი შეუძლებელია, რომ თეიმურაზი ერთგვარი კრებითი სახეა პოლიტიკური ინტელიგენციისა, განსაკუთრებით – სოციალ-დემოკრატების წარმომადგენლებისა.

მიხ.ჯავახიშვილის ნეგატიური დამოკიდებულება თეიმურაზ ხევისთავის სახესთან მიმართებით წარმოაჩენს მწერლის დამოკიდებულებას ნოე ჟორდანიასადმი. თეიმურაზის ტიპის სინთეზურობა დასტურდება მიხეილჯავახიშვილის წერილით „ქართველები ჟენევისა და პარიზში“, რომელიც 1907 წლით თარიღდება. მწერალმა აღწერა ეპიზოდი, რომელიც ეროვნულ ნიჰილიზმს ავლენს. „ერთი მათგანი ცხარე კამათისას გამოტყდა და აღიარა: ძლიერ ვნანობ და ვწუხვარ, რომ ბედმა ქართველობა მაღირსა: მე პრინციპულად უარვყოფ საზოგადოდ ეროვნებასო, და სხვა, მაგრამ ამ ახირებულმა – „პრინციპულად“ ეროვნების მტერმა – ცოტა ხნის შემდეგ სინანული გამოაცხადა იმის გამო, რომ ბედმა რუსად დაჰზადა. მისი მეორე ამხანაგი ქართველთა კოლონიის ერთ-ერთ კრებაზე იძულებული იყო, რადგან ლაპარაკმა მოიტანა, წარმოეთქვა სიტყვა ქართველი, მაგრამ ამ საზარელ სიტყვის თქმა ვერ გაბედა და აირჩია: ჩვენ...ჩვენ... – წვალობდა ორატორი და სიტყვას ეძებდა. ჰა, სთქვი, რაღა, ქართველები-თქო, – მიეშველა მეორე ქართველი, მაგრამ ეს სიტყვა მაინც ვერ ათქმევინეს, ბოლოს დიდი ტანჯვა-წვალების შემდეგ ორატორმა იპოვა სიტყვა და განაგრძო: ჩვენ, კავკასიელებიო... ლაპარაკი მხოლოდ ქართველებზე იყო და არა კავკასიელებზე, მაგრამ მოლაპარაკე მეტად მორცხვი კაცი იყო და არ უნდოდა

საზოგადოების ყურთასმენის შელახვა ასეთი არა საკადრისი სიტყვით: „ქართველი“ (ჯავახიშვილი, 2001, 414).

ამ მხრივ საინტერესოა რომანის ერთი ეპიზოდი, ნახუცარ ივანესთან საუბარში თეიმურაზ ხევისთავი ამბობს: „ჩემი უდიდესი და უმთავრესი უბედურება ის არის, რომ საქ...ქართველოშიდავობადე. ღმერთმა თავიდანვე სასტიკად დამსაჯა-მეთქი, როცა ქარ...რთველად გამაჩინა“ (ჯავახიშვილი, 1968, 296). აღსანიშნავია, რომ 1934 წლის გამოცემაში, რომელიც მწერლის უკანასკნელ ნებას გამოხატავს, თეიმურაზს ენა სწორედ „საქართველოსა“ და „ქართველის“ წარმოთქმაზე დაეხმოს, ისევე, როგორც შენეველ გასოციალდემოკრატიულ ქართველს. ამდენად, თეიმურაზი ქართველ სოციალ-დემოკრატთა კრებით მახასიათებლად გვევლინება. იგი აღნიშნავს ეროვნული ცნობიერების დაშლას, ეროვნულ ნიჰილიზმს.

ქართველი სოციალ-დემოკრატების დამოკიდებულება რუსეთისადმი მიხ.ჯავახიშვილს გონებრივი მონობის გამოვლინებად მიაჩნდა და მას შიშის კომპლექსით ხსნიდა. თეიმურაზ ხევისთავსაც ეშინია, საკუთარ მამულში წესრიგის დამყარების მცდელობა პოლიტიკურ ცოდვაში არ ჩაუთვალონ, გაზეთში არ გაწერონ. ამ შიშის კომპლექსით შეპყრობილი დაჰყვება ჯაყოს ნებას და საბოლოოდ უარს იტყვის მამულის მართვაზე, გლეხების მოვლა-პატრონობაზე, მიწაზე.

მწერალი თეიმურაზის პირით ბრალს სდებს ინტელიგენციას, რომ ქართველ ხალხს მისი წყალობით დაემართა სიავე. ისინი ერს ლხინში წინ მიუძღოდნენ, ჭირში კი უკანრჩებოდნენ. ქართველი ინტელიგენცია, სხვათა განსხვავებით, არ სწირავდა ხალხისთვის თავს.

გ.მერკვილაძე თავის წერილში „ჯაყოს ხიზნების“ ეროვნული საზრისის გამო“ წერს: „ჯაყო სხიზნები“ – ეს არის საბრალდებო დასკვნა ერის ინტელიგენციის იმ ნაწილისადმი, რომელმაც დაკარგა სულიერი სითამამისა და შეუპოვრობის განძი. თეიმურაზის სახით კლასიკური გამოხატვა ჰპოვა ხელმოცარვის, პასიურობის, უნებისყოფობის, მონური მორჩილების სინდრომმა, ესოდენ ტრაგიკულად რომ მოეძალა ინტელიგენციის გარკვეულ ნაწილს. მან დაჰკარგა ეროვნული პიროვნების აქტივობა და სრულიად დანებდა აპათიის დამღუპველ სენს. მას უკვე აღარ ძალუძს განსაზღვროს მოსალოდნელი შედეგის ზნეობრიობა, რადგან ხელიდან გამოეცალა ეროვნული პიროვნებისათვის აუცილებელი მორალური კრიტერიუმები და ყრუა მისი გამაფრთხილებელი თუ გამოსაფხიზლებელი ხმისადმი“ (მერკვილაძე, 1994, 57).

რწმენასა და იმედს ბადებს როგორც კონკრეტულად ამ რომანის, ისე მიხ. ჯავახიშვილის შემოქმედების მთელი მრწამსი. ბოროტება დაუსჯელი არ დარჩება. მწერალს კეთილის აუცილებელი გამარჯვება კოსმოსურ კანონზომიერებად მიაჩნია. მიხ. ჯავახიშვილი ბოროტების დამსჯელს უწოდებს „ბედის მღევარს“, „განგების ეთიკას“, „ბედისწერის ეტლს“.

ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე ა. (1990): მწერლობის მოთვნიერება. რუსთაველის საზოგადოების გამომცემლობა „სარანგი“. თბილისი;
2. ბაქრაძე ა. (2004): სკოლას. გამომც. „უნივერსალი“. თბილისი;
3. მერკვილაძე გ. (1994): „ჯაყოს ხიზნების“ ეროვნული საზრისის გამო, გაზ. „ლიტერატურული“

საქარ-თველო“; 25 თებერვალი;

4. ჩხეიძე რ. (1998): არსენა და მისი ეპოსი , ლიტერატურულ- ფოლკლორული ცნობარი;ლომისი;თბილისი;

5. წიქარიშვილი ლ. (2004):წმინდა წერილისეული სახე-მოდელების გააზრებისათვის (მიხეილჯავახიშვილის „ჯაყოსხიზნების „მიხედვით).ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული სამეცნიერო ჟურნალი„სჯანი“,ტ.Vგვ.131-146;საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია,შოთარუსთაველის სახ.ლიტერატურის ინსტიტუტი. თბილისი;

6. ძიგუა მ. (2005): ინტელიგენციის პრობლემა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანებში, ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა,ლიტერატურისმაცნე,გვ.321-334.თბილისი;

7. ჯავახიშვილი მ.(1968):თხზულებანი რვა ტომად, ტ.1, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი;

8. ჯავახიშვილიმ. (2011) : უბის წიგნაკებიდან ჩანაწერები; ინტელექტი; თბილისი;

9. ჯავახიშვილი მ. (2001): წერილები;თბილისი;

10. ყიფიანი სვ.(1927): უმსგავსო ბიბლიოგრაფია;ქ.მნათობი N2 ; თბილი

Nino beradze

national nihilism according to "Jaqo's Dispossessed"

Abstract

Mikheil Javakhishvili's novel "Jaqo's Dispossessed" was written in 1924 when anti-bolshevik rebellion happened. The novel is considered to be the suffering of not only the author, but the soul of Georgian Nation. This is an innovative word in the history of Georgian literature. The entire novel seemed to be a vast battlefield.

National nihilism and the solutions to this issue can be considered as one of the most significant aspects of the novel. Mikheil Javakhishvili invoked the readers to be devoted to their predecessors' wills and overcome the destiny. Teimuraz's pessimism towards the Georgian's future depicts a standpoint of a certain part of Georgian Aristocracy. This character learnt the author's long-standing observations on Georgian politics, especially, the representatives of social-democratic party and the peculiarities of Georgian character.)

key words: M. Javakhishvili; Jaqo's Dispossessed; national nihilism; Georgian social-democracy; Symbolism;

საკვანძო სიტყვები: მ.ჯავახიშვილი; ჯაყოს ხიზნები; ეროვნული ნიჰილიზმი; ქართული სოციალ-დემოკრატია;სიმბოლიკა.

А. В. Забарный

Нежинский государственный университет имени Н. Гоголя

Украинская лирика Гурама Петриашвили

Гурам Петриашвили – известный грузинский поэт, прозаик, критик, режиссер, актер, сценарист, общественный деятель – в грозные годы становления грузинской государственности был депутатом парламента, одним из ближайших соратников Звиада Гамсахурдия. После отстранения Гамсахурдия от власти Гурам Петриашвили вынужден был покинуть родную Грузию и выехать на Украину. С той поры, вот уже более двадцати лет, его творчество обогащает не только грузинскую, но и украинскую культуры.

На вопрос корреспондента всеукраинской газеты «День» Инны Долженковой, почему он выбрал местом вынужденного поселения Украину, Петриашвили ответил: «Дело в том, что грузины и украинцы подобны по менталитету. Если бы мне предложили уехать, к примеру, в Финляндию, я бы отказался. Грузины и украинцы очень поэтичные народы. Меня многое связывает с Украиной. Я женат на украинке, здесь у меня родилась старшая дочь» [1, 7].

За годы проживания в Украине Гурам Мелентиевич в совершенстве овладел украинским языком, сроднился с украинской культурой настолько, что стал её частью. Он создал на национальном телевидении более 100 программ об украинской культуре и её наиболее ярких представителях. Он член Национального союза писателей Украины с 1995 года. В переводе на украинский язык вышли его книги поэзии и прозы «Казки маленького міста», «Вірші», «Казки, знайдені на горищі», «Дош у маленькому місті», «Критичні статті», «Еллі, Бруно, слон Рару», «Така біла черемха», «Казки дідуся Гурама» и другие. Эти книги глубокие, актуальные, патриотические.

Сказки Гурама Петриашвили извесны и популярны во всём мире. Они переведены и изданы на английском, немецком, французском, японском, украинском, словацком, русском, болгарском, литовском и других языках мира. Не так давно в Киеве состоялась презентация его книги «Казки дідуся Гурама», напечатанная шрифтом Брайля, которая так необходима для слепых детей. Гурам Петриашвили уже давно стал писателем с мировым именем.

И всё же он всегда остается грузином. Пишет свои произведения только на родном грузинском языке. Мыслит и философствует как яркий представитель своего народа. Сердце его переполнено любовью к своей родине – Грузии. Вот почему, чтобы понять его лирические произведения, написанные в Украине, нам необходимо обратиться к истокам, к его корням.

Родился Гурам (Симон) Петриашвили 16 мая 1942 года в селении Лантехи в Грузии (Сванетия) в семье сельского учителя Мелентия Петриашвили. После окончания средней школы поступил на механико-математический факультет Тбилисского государственного университета, который успешно окончил в 1964 году. Военскую службу проходил на Украине, в Крыму. После армии вернулся в родную Грузию. Печататься начал в 1967 году. На грузинском языке издал книгу стихов.

В 1969 году Гурам Петриашвили приезжает погостить на Буковину, в город Черновцы, к своему армейскому другу Василию Бабуху. Город так понравился, что он остался там работать. Устроился оператором на местном телевидении. Здесь и встретился он со своей будущей женой, украинской девушкой из Чернигова, Аллой. В этом городе родилась его старшая дочь, Олико, для которой он и начал писать сказки. Гурам Мелентиевич вспоминает: «До Черновцов я был простым поэтом. Этот город сделал меня сказочником. Я хочу вам

сказать, что человек рождается для того, чтобы получить от мира как можно больше красоты и счастья» [2].

Работая на Черновицком областном телевидении, Гурам Петриашвили познакомился со многими известными деятелями украинской культуры. Он дружил с композитором Владимиром Ивасюком, актером и режиссером Иваном Мыколайчуком, режиссерами Леонидом Осыкой и Юрием Ильенко. Эта дружба взаимно обогащала этих талантливых людей. Гурам Петриашвили вспоминает: «До приезда в Черновцы я жил в селе Лантехи вблизи Тбилиси. Я уверяю вас, что никогда до Владимира Ивасюка в моем селе не пели иностранных песен. Я не слышал таких от своих односельчан. А его «Червону руту» пели и старики, и дети» [2].

Дружба с Ивасюком и Мыколайчуком укрепила Петриашвили в его стремлении попробовать себя в качестве кинорежиссера. Он пишет сценарий к фильму «Водограй», основанному на песнях Ивасюка. Молодой композитор сценарий одобрил, но денег на съемку фильма они не нашли.

В середине 70-х Гурам Петриашвили возвращается в Грузию. В 1979 году оканчивает кинорежиссёрский факультет Тбилисского театрального института. Петриашвили – режиссер нескольких художественных и мультипликационных фильмов. Как актер он снялся в более 30-и художественных фильмах, в семи – исполнял главные роли. Среди наиболее популярных фильмы: «Дон Кихот», «Голубые горы», «Нейлоновая ёлка» и другие.

Как литератор на родине Гурам Мелентиевич издал 15 сборников поэзии, прозы, критики, публицистики, перевёл на грузинский язык повесть Н. Олейника «Дочь Прометея» - о жизни и творчестве известной украинской поэтессы Леси Украинки. Он автор более двух десятков киносценариев.

Петриашвили первым из грузинских деятелей культуры пришел в национально-освободительное движение. В 1990 году, когда на выборах победил блок Звиада Гамсахурдия, стал депутатом Верховного Совета Грузии и возглавил парламентскую комиссию по литературе и искусству. На последней сессии, в октябре 1992 года, как вспоминает Гурам Петриашвили, Гамсахурдия сказал ему: «Всегда в мире объединялись космополиты, а ныне настала пора, когда нужно объединиться националистам. Только настоящий националист может быть настоящим интернационалистом». Вот поэтому, эмигрировав в Украину, я знал что мне делать [3].

Так, в октябре 1992 года Петриашвили с младшей дочерью Иринэ переехали в Украину. Старшая дочь Олико с мужем и двумя сыновьями остались в Грузии. Семья Гурама поселилась в Чернигове, на родине жены, где и прожила без малого двадцать лет. Петриашвили работал на черниговском областном телевидении, где вёл культурологическую программу «Корни», создал более 50 программ о языке, культуре, об известных деятелях украинской литературы и культуры: М. Коцюбинском, А.Довженко, Л.Осыке, Г. Нарбуте, А.Пашкевиче и других. Им было снято 16 видеофильмов, среди них несколько кукольных. Жена Петриашвили, Алла, преподавала украинский язык и литературу в одной из черниговских школ.

Последние годы Гурам Петриашвили живет в Киеве. Много пишет, встречается с читателями, выступает в прессе с критическими статьями, снимает кино. В Киеве он снял два художественных короткометражных фильма «Трамвай» и «У день народження»; два документальных фильма на канале «Культура» - «Анатолий Хостикоев: «Я – актер», а также «Він! Микола Вінграновський», особенно взволновавший украинского зрителя.

В интервью украинской писательнице Галине Тарасюк Гурам Мелентиевич признался: «Я бы нигде не выдержал, ни в одной стране не прижился... А в Украине живу, потому что встретил народ очень похожий на мой родной. И судьбы исторические у нас подобны. У нас даже враги были почти одни и те. Нас объединяет христианская ментальность и

хлеборобское прошлое. В наших национальных чертах много общего. Наши предки-хлеборобы умели достойно и красиво жить: они пахали, сеяли, а собрав урожай, – пели и любовались красотой родной земли» [3].

Именно на таких философских воззрениях основывается лирика Гурама Петриашвили, созданная им в последние десятилетия в Украине. Он в совершенстве овладел украинским языком, создал более сотни культурологических программ на украинском телевидении, но свои литературные произведения продолжает писать на родном грузинском языке. Потому что: «литературе и искусству нужны мысли, рожденные сердцем», - считает поэт. А его сердце навсегда отдано Грузии.

Над переводами лирики Гурама Петриашвили работали и работают многие известные украинские поэты-переводчики, среди них Павел Вольвач, Иван Андрусак, Светлана Короненко, Василий Струтинский, Владимир Сапон, Юрий Гудзь и другие. Сказки Гурама Петриашвили вышли в чудесном переводе на украинский язык писательницы и издателя Марьяны Савки. Украинский поэт и переводчик стихов Петриашвили Владимир Сапон написал: «Поэзии батоне Гурама нежны, умыты утренней росой и чисты, как детские души. Так писать может только сказочник-чародей» [4]. Согласитесь, такая оценка ко многому обязывает.

Тематический спектр лирики Гурама Петриашвили многогранен. Но главной, ключевой остается тема познания внутреннего мира человека, его духовной культуры. Она проходит доминантой через все поэтические сборники последних лет. Такие стихи поэта, как «Саджанець», «Увечері на ескалаторі метро...», цикл «Пастухи квітів», заставляют читателя задуматься над сущностью бытия, осознать собственное место в этой жизни. Обратимся к тексту:

*Двоє старих людей
сиділо на старій лавочці.
Вони не знали один одного,
Мовчки грілися на сонці,
І якимось так несподівано
один запитав іншого:
«Як ви вважаєте
що бачать у сні ластівки?»
Нітрохи той не здивувався,
лише поглянув на сонце
і промовив серйозно й печально:
«Навіщо ж ластівкам сни,
вони ж бо й так літають» [5,151].*

Конечно же, такая метафоричность не может оставить читателя равнодушным, а какой простор для мысли...

Волнует поэта тема войны и мира. Войны принесли много горя и грузинскому, и украинскому народам. К сожалению, актуальной остается эта тема и сегодня:

*Цілу ніч
мій дядько скидався уві сні...
На війні біля нього вибухнула граната,
і ось вже двадцять років
щонаочі об осколок,
що застряв у голові,
спотикаються
його неспокійні сні [5,154].*

Не обошел вниманием в своем творчестве Гурам Петриашвили традиционную тему

поэта и поэзии. Писатель убежден, что предназначение поэта – говорить правду, предупреждать народ о грядущем, стараться упредить беду. Он говорит: «Мы, грузины, и при Советском Союзе, и в XIX столетии, и значительно раньше жили так, что писатель был больше чем писатель. И это нормально, так должно быть. Писатель – это человек, который постоянно думает: к тому же, думает не абстрактно, как философ, а в более конкретных образах» [6]. Эти мысли находят свое отражение в творчестве:

*Виявляється, існував такий народ,
в мові якого не було слова «маленький»,
і щоб якимось змалювати цю
властивість предметів,
вони казали:
«ніби крило птахи
народженої у клітці» [5,152].*

Кроме миссии глашатая, поэт по своему призванию должен быть борцом. Не слова должны убеждать людей, а дела. У писателей таких дел накопилось множество... Ведь «литература – по мнению Петриашвили – это отвоение внутренней свободы». Гурам Мелентиевич утверждает: «От 1988 по 1991 год я не написал ни одной строчки, не поставил ни одного фильма, не сыграл ни в одной картине. А после того, как был лишен возможности заниматься депутатской деятельностью, написал 700 стихов. На грузинском языке. Язык – это главное в нашей политике. Я пытаюсь найти новые связи между словами и этим поддерживаю главное – грузинский язык. И я пишу. Какие это стихи – иной вопрос. Но я борюсь!» [1].

Особенное место в лирике Гурама Петриашвили занимают стихи о любви. Поэт верит в любовь, акцентирует внимание читателя на её роли в формировании духовной ауры человека. Его лирический герой – мужчина смелый, неравнодушный, внимательный, активный, с ярко выраженным кавказским темпераментом, он не воспринимает присущих славянам сомнений. Вот что говорит Петриашвили в одном из интервью: «Человек должен относиться к себе с юмором и иронией, а к делу и миру – очень серьезно. Наиболее серьезное, что есть в мире, – любовь между мужчиной и женщиной» [8,4]. И как подтверждение сказанному читаем в его стихах:

*...А потім одного разу побачив тебе!
Все своє життя блукав
Якимись довгими похмурими коридорами
І раптом
У темряві нашттовхнувся
На приховане кимось сонце [5,153].*

В лирике Петриашвили много стихов о детях. Не детских, а именно о детях. В них он учит нас думать вопреки. Не так, как это делают все вокруг. Поэт не дает рецептов, лишь показывает путь. Спокойно, без морализаторства и пафоса, тихо и ненавязчиво, он подводит к мысли, что нам надо у детей учиться жить. Ибо сердце ребёнка никогда не бывает равнодушным. Детское сердце трепещет – от всего что происходит в мире...

*Так біло цвіте бузок,
ніби не на цій
грішній земній кулі,
а на чистій сльозинці
маленької дівчинки
він виріс [5, 156].*

Во многих своих стихах Гурам Петриашвили обращается к теме поиска гармонии между миром и человеком. Мир очень неоднозначен... Поэт предупреждает: мы

деградируем, посмотрите на дела людей, которые в прошлом были великими и сравните с делами нынешних. Человек велик своими желаниями, мечтами, делами, верностью... В своих философских размышлениях Петриашвили ссылается на мысли гениального Шота Руставели. В его поэме «Витязь в тигровой шкуре» есть слова: «Мир злой, но Бог добрый». И это оставляет надежду... Петриашвили утверждает: «Человек не имеет другого выхода – он должен быть человеком, никем другим. Не может быть ни зверем, ни Богом...» [7]. Вот почему во многих своих стихах он прибегает к аллегории:

*Якось вранці він здогадався:
у кожного свій шлях у небо
і у клітку заліз
до птахів [5,156].*

В своих критических статьях и интервью Гурам Мелентиевич часто бывает самокритичным. На вопрос корреспондента всеукраинского еженедельника «День» Петриашвили ответил так: «Для того чтобы быть самокритичным, нужно быть образованным. Если бы я не читал Руставели, Илью Чавчавадзе, Бараташвили, Акакия Церетели, Галактиона Табадзе, я бы не был таким самокритичным. Орлом я никогда не буду, но стараюсь быть хотя бы похожим на него» [1]. Эта требовательность к себе, как к человеку и поэту, передается в его стихах:

*Я щасливий з того,
що вершечок мого саджанця
в синь
безперестанку
тягнеться...[5].*

Размышлять над поэтическим миром Гурама Петриашвили можно долго. Благодатный литературный материал позволяет делать это. Бесспорно, придя в украинскую литературу и культуру, Гурам Петриашвили обогатил её новыми самобытными образами и аллегориями, неподражаемыми стихами и сказками, человеческой мудростью и добротой, которая вошла в сердца многих украинцев. На его сказках выросло целое поколение людей, которые знают подлинное значение таких понятий, как Честь, Достоинство, Свобода. События в Украине доказали это. Но главное, его творчество сблизило и породнило наши народы, сделало эту дружбу надежной и необратимой.

В статье рассказывается о жизненном и творческом пути известного грузинского писателя, актера, режиссера и политического деятеля Гурама Петриашвили. Анализируется его поэтическое наследие в период проживания в Украине.

Литература:

1. Гурам Петриашвили: «Жодний письменник не може бути аполітичним»/ Інна Довженкова. Интерв'ю. – Газета «День» №116 за 8.07.1997.- с.7-8.
2. Гурам Петриашвили: «В українському інтелігентові завжди живе сум від того, що його країна не є вільною»/ Людмила Черняк [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://staroqit.do.am/publ/1-1-0-323>
3. Гурам Петриашвили. Сага про Миколу Вінграновського/Галина Тарасюк [Електронний ресурс] - Режим доступа: <http://kakdela.kiev.ua//17610/art/5888.html>
4. Гурам Петриашвили: Навіщо ластівкам сни? / Володимир Сапон[Електронний ресурс] – Режим доступа: http://www.hvilya./publ/quram_petriashvili_navishho_lastivkam_sni/2-1-0-263
5. Під небом Полісся/ ред. С.Реп'ях, С.Дзюба. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2003. – С.149-158.
6. Гурам Петриашвили: «Серце дитини ніколи не буває байдужим» / Іван Андрусак. Интерв'ю. – Газета «Українська літературна газета» №23 за 13.11.2010 – с.5-6.
7. Гурам Петриашвили: «Кожен має право на хліб, ночліг, на лікування дитини...» / Наталія Дудко. Интерв'ю. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://sumno.com/reportaq/poct-quram-petriashvsls-kozen-maje-pravo-na-hlsb-/>

A. V. Zabarni

Abstract

In the article goes about the Georgian writer, actor, producer and politician Guram Petriashvili's creative way. His poetic heritage while living in Ukraine is analyzed.

Key words: lyrics, poems, creation, Ukrainian culture, books.

Ключевые слова: лирика, стихи, творчество, украинская культура, книги.

თინათინ თუმბრაძე
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

სენტენციები გრიგოლ რობაქიძის პირად წერილებში

სხვადასხვა ქვეყნის მწერალთა შემოქმედებაში უხვადაა წარმოდგენილი ბრძნული გამონათქვამები, ზნეობრივი ხასიათის გამოთქმები, რომლებიც გამოიხატება ანდაზის, აფორიზმის, სენტენციის სახით.

„სენტენცია“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს „მორალური ხასიათის მოკლე გამონათქვამს, ზნეობრივ დარიგებას“ (უცხ. სიტყ. ლექს. 1989, 454; ანდრო ჭილაია, 1971, 412). სენტენციებში ჩანს აზრის სიღრმე და სულიერი ფასეულობების გამომხატველია. მათში ნათლადაა წარმოდგენილი ავტორის შეხედულებანი.

ამჯერად გვინტერესებს სენტენციები გრიგოლ რობაქიძის პირად წერილებში. მის სენტენციურ შეგონებებს მეტად შთამაგონებელი მნიშვნელობა აქვს. მწერალი მათით აღვივებს სიკეთისადმი რწმენასა და მაღალზნეობრივი ღირებულებებისადმი ერთგულების გრძნობას.

წერილებიდან ამოკრებილი სენტენციები მნიშვნელოვანია გრიგოლ რობაქიძის ინტერესებისა და განცდების სამყაროს, მისი ფიქრისა და გრძნობების დასანახად, მწერლის ინტელექტუალური და სულიერი პორტრეტის დასახასიათებლად. სენტენციები გრიგოლ რობაქიძის მიერ ცხოვრებისეულ მოვლენებზე დაკვირვების შედეგია. მის მიერ გამოთქმულია ცხოვრების სხვადასხვა მხარისათვის საგულისხმო აზრები.

წერილებში სენტენციებით გამოთქმული მოსაზრებები გრიგოლ რობაქიძისეულია. თითქმის არ გვხვდება არც ხალხური და არც ლიტერატურული შეგონებანი, მცირე გამონაკლისის გარდა. მაგალითად, მწერალი სწერს კალისტრატე სალიას: „**უბედურ კაცს ქვა აღმართში მიეწიაო**“, მეშინია, ვაი თუ დაბრკოლება აღმოჩნდა“ (რობაქიძე, 2012, 206). ამავე ადრესატისადმი გაგზავნილ ბარათში შეგვხვდა ისეთი მაგალითიც, როცა გრიგოლ რობაქიძე თავისი გამოთქმული სენტენციისთვის – „**ბედს მაგრად უნდა დახვდე: უფრო ადვილად დასძლევ!**“ – იშველიებს ნიცშეს სიტყვებს: „რაც არ მანადგურებს, ის მაძლიერებს“. ეს უნდა გვახსოვდეს ბედის თავდატეხისას“ (რობაქიძე, 2012, 136).

მწერლის პირადი წერილებიდან ამოკრებილი სათანადო მასალა დალაგებული გვაქვს თემატურად.

გრიგოლ რობაქიძის წერილებში გვხვდება **ოპტიმისტურად გამსჭვალული შეგონებანი**. კალისტრატე სალიას მეუღლის, ნინოს ავადმყოფობასთან დაკავშირებით, მწერალი სწერს მეგობარს: „ძვირფასო კალე! **გულს არჩენს გული – მხოლოდ გული**. გადაეცი ნინოს: მთელი გულით მასთან ვარ. ჩემი წინაგზნება: მალე მოიკეთებს. აარიდე მხოლოდ ალელვებას“ (რობაქიძე, 2012, 263). ამავე ადრესატს ატყობინებს მეგობრის დაღუპვის ამბავს: „გაიგებდი: ამერიკაში გარდაცვლილა გრიგოლ (გიგო) დიასამიძე, ჩემი უფროსი მეგობარი. ძალიან შეეწუხდი, ღრმა მოხუცებული იყო, მაგრამ **გული არ-მოანგარიშე, არც წლებს ანგარიშობს**“ (რობაქიძე, 2012, 218).

გრიგოლ რობაქიძე თავისი სენტენციების მოშველიებით **ამხელს ცხოვრებასა და მის მრავალ სენს – ამპარტავნობას, ღალატსა და სხვ.** ქეთევან ამირეჯიბისადმი მიძღვნილ

წერილში იგი სწერს ადრესატს: „აუტანელი განწყობილება მაქვს. ყოველდღიურობა, რომელსაც არ ვიღებ, თავის მხრივ, თვითონაც უარმყოფს. ცხოვრება რაც უფრო დიდია და ღრმა, მით უფრო ტრაგიკულია. ძნელია დაკარგო ადამიანის რწმენა, მით უფრო ძნელი – დაკარგო საყვარელი არსების რწმენა. მაგრამ ძლიერები როდი წუწუნებენ.....“ (რობაქიძე, 2012,22).

მწერლის სენტენციებით გაკიცხულია თავმომწონეობა, ბაქიობა, ყოყოჩობა. კალისტრატე სალიას მიერ გრიგოლ რობაქიძისადმი გაგზავნილ წერილში ავტორის გამოთქმულ აზრს, რომ „საქართველო 1921 წელს რუსეთის ჯარმა დაიპყრო“, მწერალი არ ეთანხმება. იგი სწერს მეგობარს: „ჩემი ფორმულა ესაა: საქართველო დაიპყრეს 1921 წელს ბოლშევიკებმა რუსეთითგან. ვიცი, არ დაეთანხმები ამას, არ დაეთანხმებიან სხვებიც..... მე არც დამჯერებელი ვარ და არც გადამჯერებელი. გეტყვი: მე საუკუნოებს ველაპარაკები: როგორც მწერალი და როგორც გონმეტყველი, არა მარტო ქართულ საკითხებში! ბევრჯერ მითქვამს ეს ევროპელთათვისაც. ეს არის თავის – თავის – რწმენა და არა თავის – ქაჩვა. იქაჩება მხოლოდ ის, ვისაც ეს რწმენა არ აქვს. არც ერთი ნამდვილი აზნაური არ იქაჩება – იქაჩება მხოლოდ აზნაურობის „მადიებელი“ – იქაჩება, რადგან აზნაურობა ჯერ კიდევ ვერ უპოვნია...“ (რობაქიძე, 2012,269).

გრიგოლ რობაქიძის სენტენციებით გაკიცხულია მოღალატეობა. მწერლის სურვილი იყო, რომ „ბედი-ქართლისაში“ მოეთავსებინა თავისი მეუღლის, ლენას, „ნია-ნია“. მას დასჭირდა განმარტებები მასზე, რომ ამ ნოველაში რუსული პატრიოტიზმი კი არ იყო ნაქები და განდიდებული, არამედ მასში გადმოცემული იყო განცდა რუსი „გადიასი“, რომელმაც დაკარგა სამშობლო მიწა. გრიგოლ რობაქიძეს ნოველის გამოუქვეყნებლობა მარტო თავისი ცოლისადმი კი არა, მთელი ლაშარის, ქართველი „ხალხის“ ღალატად მიაჩნია. იგი სწერს კალისტრატე სალიას: „სხვანაირად მოქცევა მე არ შემიძლია. ოდესმე მიხვდები ამას. უთუოდ! თავის–თავის ღალატი ადამიანის შუაგულის გამანადგურებელია. სხვა ღალატიც ასეთია, ხოლო „ის“ კიდევ სხვაა“ (რობაქიძე, 2012,146).

გრიგოლ რობაქიძის სენტენციებით ხშირად შექებულია ადამიანის პირადი ღირსებანი, როგორებიცაა: გულწრფელობა, შეცდომის აღიარების უნარი, კეთილშობილება და სხვ. მწერალი სწერს ქეთევან ამირეჯიბს: „თქვენი სიტყვები გულწრფელობის თაობაზე არც ისე გასაგებია ჩემთვის. ადამიანი თავის სიმართლეში წრფელი და მკაცრი უნდა იყოს“ (რობაქიძე, 2012,18). გულწრფელობის გამომხატველია გრიგოლ რობაქიძის პირადი ბარათი მიძღვნილი მიხეილ წერეთლისადმი. მწერალი ადრესატს განუმარტავს თავის არჩეულ ფსევდონიმს – AVALON GARDVELL – ს. მისი აზრით, „GARDVELL“ ქართველს ჰგავს ქართულ ენაზე თავისი ჟღერადობით. „AVALON“ კი ატლანტიდის ტრადიციის მიხედვით მითოსური „თეთრი კუნძულია“, სადაც სინათლე ინახება ბნელ ქაოსურ შუაგულში და იქიდან ანათებს. გრიგოლ რობაქიძე სწერს მეგობარს: „თეთრი გიორგი“: ქართული სახეობაა ხსენებული ტრადიციისა. ეს უნდა იცოდეს „თეთრ-გიორგელთა“ ორდენმა. უნდა იცოდეს განსაკუთრებით შენ: როგორც ფუძემდებელმა ამ ორდენისა – მე ვიგულვებ ჩემს თავს ერთ-ერთ მცველად ავალლონის სინათლისა. ვამხილებ ამას საანდერძოდ: ანდერძის გამოთქმისას ადამიანი არ ცდება, ვინაითგან არ მაცდურობს“ (რობაქიძე, 2012,322).

გრიგოლ რობაქიძისთვის ადამიანის მიერ შეცდომის აღიარება მისი პიროვნული ზრდის საფუძველია. მწერალი საყვედურობს კალისტრატე სალიას მცირე ჰონორარის შეთავაზების გამო, თუმცა ადრესატს სწერს შემდეგს: „საკმაოა ჩემთვის, რომ შეცდომას აღიარებთ. ადამიანს თუ არ შეუძლია შეცდომის აღიარება, იგი ვერ განვითარდება“

(რობაქიძე, 2012,116).

ქეთევან ამირეჯიბისადმი მიძღვნილ ბარათში კი ავტორი ქადაგებს პიროვნების მაღალადამიანური თვისების გამო. იგი სწერს მეგობარს: „დიდი მადლობა ღია ბარათისთვის. ახლა თავს უკეთ ვგრძნობ. **სხვისი სიხარულით გახარება უზენაესი სულიერი კეთილშობილებაა, მაგრამ ეს მაინც არაა სიცოცხლის სრული სიხარული**“ (რობაქიძე, 2012,25).

გრიგოლ რობაქიძის პირადი წერილების სენტენციებში ხოტბის საგანია სჯულიერებისადმი ერთგულება, პასუხისმგებლობა ღმერთის წინაშე. მწერალი არჩილ ჯორჯაძისადმი გაგზავნილ წერილში ადრესატს ემშვიდობება ასე: „იყავით კარგად: **ადამიანის ბედნიერება ღვთიური ვალის ასრულებაშია. ვინც ამ ვალს ასრულებს, იგი უკვდავია და ერთვის მარადისობას.** თქვენც ასეთ ვალს ასრულებთ, და, მაშასადამე, ვერც უგვანო სინამდვილე გაგიტეხთ სულს“ (რობაქიძე, 2012,336).

მწერლის პირად წერილებში შეგონების წესით შექებულია ვაჟკაცობა, რაინდობა. გრიგოლ რობაქიძე კალისტრატე სალიასადმი მიძღვნილ წერილში სთხოვს ადრესატს: „ამიერიდან ნუ მაცნობებთ, თუ ვინ რა თქვა ჩემზე საწყენი. **მთქმელმა თვითონ უნდა მითხრას: ეს წესია რაინდობისა**“ (რობაქიძე, 2012,158).

მწერალი სენტენციებით განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას გამოხატავს **ბუნებისა და მისი ფუნქციისადმი**. იგი სწერს ქეთევან ამირეჯიბს: „**ვფიქრობ, ბუნების წიაღში გაცილებით უკეთ ცხოვრობ [ადამიანი], ვიდრე კომმარულ ქალაქში**“..... „სოფელი მართლაც აღრმავებს (რობაქიძე, 2012, 19-20)

გრიგოლ რობაქიძე სამშობლოსთვის ადამიანის დაკარგვას მისი ცხოვრების მეტად ტრაგიკულ მომენტად თვლის. ამიტომ, მისი სენტენციები **პატრიოტული გრძნობის გამომხატველია**. ქართველ იურისტსა და მეცნიერზე – ლუარსაბ ანდრონიკაშვილზე – მწერალი სწერს არჩილ ჯორჯაძეს: „ნიჭიერი ადამიანი უნდა იყოს, მაგრამ საქართველოსთვის დაკარგულია; ხოლო, თუ რომელიმე ერის შვილი სამშობლოსთვის **დაკარგულია, იგი, ჩემის აზრით, ბოლოს და ბოლოს თავისთვისაც დაკარგული გამოვა**“ (რობაქიძე, 2012,331).

გრიგოლ რობაქიძის სენტენციებს შთამაგონებელი ძალა უფრო **კონტექსტით** ენიჭებათ. მწერალი ხშირად შლის თავის აზრს, რომელშიც ურთავს შესაბამის სენტენციას, ანუ სენტენცია ლოგიკურად გამომდინარეობს მწერლის მსჯელობიდან, მისი ნააზრევიდან. ზოგჯერ სენტენციური ხასიათისაა მსჯელობის დასაწყისი. ხან კი, მთელი მსჯელობა სენტენციაა. ზოგადად, მსჯელობითი ელემენტები მეტად ჭარბადაა წარმოდგენილი გრიგოლ რობაქიძის პირად წერილებში. განსაკუთრებული ღირებულებისა კი, მისი ფილოსოფიური მსჯელობებია, რომლებშიც მწერლის მტკიცებებზე დაყრდნობით მოცემულია მისი მეტად მნიშვნელოვანი დებულებები. ჩვენ წარმოვადგენთ მხოლოდ ფილოსოფიურ მსჯელობებში ჩართული სენტენციების რამდენიმე მაგალითს.

სენტენცია მსჯელობის დასაწყისშია:

გრიგოლ რობაქიძის აზრით, ადამიანის აშლილობის ერთ-ერთი მიზეზი ეჭვია, რომლის დროსაც მისი პიროვნება იყოფა და იქმნება შთაბეჭდილება, ერთ ადამიანში რამდენიმე სხვადასხვა პიროვნების არსებობისა. მწერალი სწერს თავის ბერძენ მეგობარს, პოეტს – ნიკო კაზანძაკისს: „**ეჭვი აორებს კაცს: შლის ავადმყოფს. რაც უფრო დიდია იგი, მით უფრო გამანადგურებელია იგი სულისათვის, კეთილმოსურნე ასე არ იქცევა.** იგი ცდილობს, გაანელოს იჭვნიულის ცეცხლი და ფრთხილად უნათებს მას გონებას ისე, რომ თვალშისაცემი არ იყოს ეს მისთვის და თანდათან იმოქმედოს მასზე. ამ გზით უადვილებს

სნეულს, დაიბრუნოს დაკარგული მთლიანობა“ (რობაქიძე, 2012,82). გრიგოლ რობაქიძის ზოგი სენტენცია საღმრთო ზნეობისა და რელიგიური გრძნობების გამომხატველია. მწერლის აზრით, მხოლოდ ღვთის ნდობა გადაარჩენს ადამიანს ყოველგვარი განსაცდელისაგან...მიხეილ წერეთლისადმი მიძღვნილ წერილში იგი სწერს მეგობარს: „...მრწამსი ჩემი: ადამიანი ჟამყოველ ღმერთსა და არარაობას შორის იმყოფება; ვინც ღმერთს ეყრდნობა, მას ვერ სძლევს „არარაობა“. ჩემი საყრდენი ღმერთია: კერძო ცხოვრებაში, შემოქმედებაში, მეგობრობაში, მამულიშვილობაში – ყველგან“ (რობაქიძე, 2012,321).

სენტენცია მოსდევს მსჯელობას:

მწერლის აზრით, ადამიანი უნდა გათავისუფლდეს ტანჯვისაგან, შფოთისაგან, რომ შეინარჩუნოს სულის სიმრთელე. იგი სწერს ქეთევან ამირეჯიბს: „ზოგჯერ მეჩვენება, ადამიანის სული მარმარილოსავით სპეტაკია, სანამ მთელია. მაგრამ შესაძლოა კი ტანჯვაში სულის სიმრთელის შენარჩუნება? მეეჭვება! ტანჯვისას სული გატეხილი მარმარილოა. ზეადამიანური ძალაა საჭირო ტანჯული სულის გასამრთელეზად“ (რობაქიძე, 2012,20).

გრიგოლ რობაქიძე ბოლშევიზმის არსებობას უკავშირებს კენტავრის – „ნესუს“ პერანგის – მიერ ჰერაკლეს დაწვას. მიხეილ წერეთლისადმი მიძღვნილ ბარათში მას ამ მითოსის აზრი ესმის შემდეგნაირად: „გმირმა შესწირა თავის თავი, ესე იგი: ცეცხლად იქცა: პერანგი დაიწვა და: პერანგში მოქცეულმა მოიცილა ასე – მაკვდინებელი გარსი. ბოლშევიზმი ასეთი გარსია ჩვენი დროის დაავადებული კულტურისა“ (რობაქიძე, 2012,323).

სენტენცია მსჯელობის დასაწყისსა და დასასრულს:

მწერალი საუბრობს მაღალი წრის წარმომადგენლებისა და აზიელების მიერ გამართულ წვეულებებსა და მათ მხიარულობაზე. ქეთევან ამირეჯიბისადმი მიძღვნილ ბარათში იგი სწერს ადრესატს: „წუხელ აწყვეტილ გუნებაზე ვიყავი და ბრწყინვალედ გავატარე დრო; „აზიური“ მხიარულება იყო, ესე იგი, არავითარი მხიარულება. სადაც მეფობს თავშეკავება, მხიარულება ვერ იქნება. თუმცა თქვენ მეტყვით, რომ თავშეუკავებლობა შეიძლება გადავიდეს ვულგარობაში და ეს უარესია თავშეკავებაზე. თანახმა ვარ, ოღონდ ერთს დავამატებ: სულით არისტოკრატების, სულით მდიდარი ადამიანების სილაღე არასოდეს გადავა ვულგარობაში. ისინი ყველაფერში კეთილშობილები არიან. „მონდი“ კი არასოდეს არ არის ამგვარი. მათთან ცარიელი „შუშის ბრწყინვალეობა“ (რობაქიძე, 2012,23).

მსჯელობები სენტენციური შეგონებებით:

დროის ფილოსოფიურ ახსნას მიესადაგება გრიგოლ რობაქიძის მიერ მიხეილ წერეთლისადმი მიძღვნილი წერილი. იგი სწერს მეგობარს: „ეს „სოფელი“ „სადგურია“ მხოლოდ. „სამყარო“ – მარადისობაა. რაც ამ სოფლად მოვიპოვეთ, ნაყოფს იგი იმ სოფლად გამოიღებს. ეს უნდა გვახსოვდეს ყველას“ (რობაქიძე, 2012,318).

გრიგოლ რობაქიძის რწმენით, იდეა სულზე და მარადიულ ცხოვრებაზე იდუმალებით არის მოცული. ამ იდუმალებიდან გამორკვევა რწმენის შედეგია. მწერალი სწერს მიხეილ წერეთელს, თუ როგორ აღიქვამს იგი „გადასულთ“, რაც მწერლის აზრით, უფრო „ჩვენებაა“, ვიდრე „მოლანდება“: „ასეთს წუთში „მარადი მყოფადი“ ოდნავ უფენს განმცდელს ყოფის საიდუმლოს. „ოდნავ“ – ვინაითგან „საიდუმლო“ არითმეტიული გამოცანა როდია, რომელსაც ბოლომდე „ახსნი“. იმ წუთს იშვის „რწმენა“: რწმენა, რამ პიროვნული თვითება, საგნისაგან გამოუყვანელი და საგნამდე დაუყვანელი, არ ჰქრება როგორც „საგანი“. კოსმიურ არეში იგი არის მარად, მაშინაც კი, როცა იგი „საგნურ“ აღარ არის“ (რობაქიძე, 2012,307).

მწერალს სწამს, რომ წუხილი, დარდი ადამიანის მტერი და, ამასთანავე, მისი ინფორმაციისა და შემოქმედების ნაკლებობის პროდუქტია, რასაც გამოხატავს ქეთევან

ამირეჯიბისადმი მიძღვნილ ბარათში. იგი სწერს ადრესატს: „რადაც დადლილობას ვგრძნობ. თუ შეიძლება ასე ითქვას, „შემოქმედებით ტკივილს“. ჩემი ფიქრით, დიდი დარდი ხელს არ უწყობს შემოქმედებას. დარდიანები უმოქმედონი არიან. შემოქმედისთვის აუცილებელია სიცოცხლის სიხარულით სავსე, მზიანი განწყობილება“ (რობაქიძე, 2012,20).

ამრიგად, გრიგოლ რობაქიძის პირადი წერილებიდან ამორიდებული მასალის საფუძველზე, შეგვიძლია დავასკვნათ: მწერალს გააჩნია საკუთარი მრწამსი. მისი აზროვნება ჯანსაღია. თავისი გამჭრიახი გონებით იგი აკვირდება ადამიანებს, მოვლენებს და საკუთარი სენტენციებითა და მსჯელობებით აყალიბებს მათზე მოსაზრებებს, აკეთებს დასკვნებს და ახდენს მათ კრიტიკულ შეფასებებს.

ლიტერატურა:

1. რობაქიძე გრ. (2012): პირადი მიმოწერა, გამომცემლობა „არტანუჯი“. თბილისი.
2. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, (1989): გამომცემლობა „განათლება“. თბილისი.
3. ჭილაია ა. (1971): ლიტერატურის მცოდნეობის ძირითადი ცნებები. თსუ გამომცემლობა. თბილისი.

Tinatin Tushabramishvili
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Epigrams in Grigol Robakidze's Personal Letters

Abstract

Every intellectual writer is known for their outstanding witty sayings or epigrams. They are scattered both through their writings and personal letters. Many of such sayings have survived through scores of years and are still interesting and valuable for succeeding generations. Such are epigrams by Grigol Robakidze which originate not only from his reasoning but also without context. They express the writer's didactical-moralistic views. Robakidze provides the reader with a number of instructive advice. They possess a great inspirational value.

Key words: Epigram, reasoning, pen-name, statement, belief.

საკვანძო სიტყვები: სენტენცია, მსჯელობა, ფსევდონიმი, დებულება, რწმენა.

ლალი იარაჯული

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

კრიტიკოსთა თვალთ დანახული გოდერძი ჩოხელი

ასე მგონია, გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებაში მკვიდრობს ჩემი ცხოვრება, ისე ახლოსაა ეს სამყარო ჩემთან და ისე ხელშესახებია მისი გმირების რეალობა, ყოფა, სურვილი სიკეთით ბოროტის ძლევისა. მაგრამ ჩემი პირადი დამოკიდებულება ძალზე მწირია შესაფასებლად, როცა საქმე ეხება გოდერძი ჩოხელის შემოქმედების კრიტიკას. უამრავი მასალის განხილვაა საჭირო დღევანდელი გადასახედიდან თუ მისი თანამედროვე კრიტიკოსთა თვალთ დანახული გოდერძი ჩოხელის წარმოსადგენად.

ვერ გეტყვით, გამაკვირვა კეთილში ბოროტის მაძიებელთა, და ავადმეტყველთა სიმცირემ, რადგან იმდენად დიდია გოდერძი ჩოხელი, რომ ძალიან ცოტაა შურ-ღვარძლისა და არაჯანსაღი კრიტიკისათვის ხელჩასაჭიდი მასალა მის შემოქმედებაში.

ყველაფერი კი დაიწყო ისე, უბრალოდ, როგორც ჩვეულებრივი, რიგითი ადამიანები იწყებენ ცხოვრებას – დაბადებით. თუმცა დაბადებაც დაბადებაა და არავის რგებია წილად, თვით უფლის გარდა, „ბაგასა შინა“ დაბადება. ამ დაბადებამ განსაზღვრა ჩოხელის–შეწირული შემოქმედის – მისია. ვინ ვართ ჩვენ, უბრალო მოკვდავნი, დავინდოთ ერთი ჩვენგანი, როცა თვით უფალი არ დავინდეთ, საკუთარი ჯვარი ავკიდეთ და გოლგოთის გზით გავატარეთ ჯვარზე საცმელად, მწყურვალისთვის ნაღველგარეული ძმარი რომ მიგვეწოდებინა და გვექილიკა: „იხსენი თავი, ხომ უფალი ხარ“.

„კაცი კაცისთვის მგელიაო“ და სწორედ ეს გაცხადდა ჩვენი გულგრილი დამოკიდებულებით დიდი შემოქმედისადმი, თუმცა გველისმჭამელივით წინასწარჭვერეტის უნართ დაჯილდოვებულმა, ცხოვრების ტვირთმძიმემოკიდებულმა ჩოხელმა არაერთგზის გამოსცადა საკუთარ თავზე მგლადქცეულთა რკალში ცხოვრება, მაგრამ რისი „ქვაზე შემდგარი“ ჩოხელი იქნებოდა, თუ ასეთთა ნაწილად იქცეოდა და ამ რკალს ვერ გაარღვევდა; დასაბამიდან მომავალი, თუ სულს ყვავილივით ვერ გამოატარებდა, ვერ გამობრძმედდა შემოქმედების ქურასა თუ დარდის ლაღარში და მკითხველ-მსმენელ-მაყურებლამდე ვერ მიიტანდა მზედმანათობელს იმედისდარად.

აღბათ, ჩოხელი ჩოხელიც ვერასოდეს იქნებოდა, სხვისი თვალთ ხედვა რომ არ შესძლებოდა. რომ არ შესძლებოდა სხვისი საზომით აეზომა საკუთარი ცხოვრება და არ ჰქონოდა სურვილი საკუთარი სხეულიდან გამოსვლისა და გაფრენისა, საკუთარი თავისთვის რომ თვალი შეეველო...

თავიდათავი კი ამ ყველაფრისა ბავშვობიდან დაიწყო: „მეგობრებთან ერთად ვითომ სკოლაში მივდიოდი, სინამდვილეში კი გზიდან გადავუხვევდი და სადმე მთაში განვმარტოვდებოდი ბუნებასთან ერთად, მაგრამ ერთ დღეს თითქოს ყველაფერი შეიცვალაო. ეს მოხდა ზამთარში. მასწავლებელმა ეზოში გაგვიყვანა.

ბარდნიდა, ცა დიდ ფიფქებს გვაყრიდა თავზე. გვითხრა, თვალები დახუჭეთ და ცისკენ აიხედეთო. როცა თვალები გავახილე, ისეთი გრძნობა დამეუფლა, თითქოს წმინდა მფრინავი ბერივით ცაში მივფრინავდი და ქვევით ჩავიხედე, სხვებიც თუ მომყვებიანო. მან ცასთან სიახლოვე მასწავლა, ცას მაზიარა“ (ჩოხელი, თარხნიშვილი, 2012, 479).

ცხადია, ცასთან ნაზიარებ ჩოხელს სხვა ხედვა ჰქონდა სხვა სამყაროსი და იმ სამყაროს სინამდვილესთან უჭირდა შეგუება, სადაც ცხოვრობდა. მგლური ცხოვრების თანაზიარად ვერ გახდებოდა და ვერც იმ რეჟიმს შეეგუებოდა დაბადებიდან უფალთან წილნაყარი, უღმერთოთა საზოგადოება რომ მართავდა. ჩოხელის ეს დამოკიდებულება კარგად ჩანს მის შემოქმედებაში (მგელი, ლუკას სახარება, წითელი მღვდელი, საზიარო ყვავი და სხვ). „მგლისა და მგლობის პრობლემა მთლიანად დაფუძნებულია ქართულ მითოსზე და უღვთო მმართველობის ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს“, – წერს მაია წიკლაური (ჩოხელი, 2012, 194).

„მგლების კანონი სიბნელეზეა მორგებული... სინათლე აშინებთ... პირველობა, მტაცებლური ინსტიქტი, ბრძოლა გადარჩენისათვის... პირველობის სურვილი არც ადამიანისთვისაა უცხო, მაგრამ მგელი და კაცი იმით განსხვავდება ერთმანეთისგან, რომ კაცისთვის ღმერთს ინსტიქტების გარდა, სულიც უბოძებია. სულიერებამ უნდა სძლიოს კაცში (ჩოხელი, 2012, 299). ესაა ჩოხელის მიერ შემოთავაზებული გამოსავალი მგლების რკალიდან, რადგან ისევ სულის დაბრუნება სხეულში, რწმენის დაბრუნება, რწმენისაკენ შემობრუნება თუ გაარღვევს იმ მოჯადოებულ წრეს, სამგლეთად რომ უქცევია ქვეყანა.

იგივე თემაა განხილული (ჩოხელი, 2012, 241-256) ნანა კუციას კრიტიკულ წერილში „სათაური – ხატი ჟამისა“, სადაც ავტორი მართლმადიდებლური ლიტერატურის მიმოხილვით ღრმა ანალიზს უტარებს მგლობის თემას და იმავე დასკვნამდე მიდის: „ხსნის ერთადერთ გზად გ. ჩოხელის რომანში რწმენაა მოაზრებული. ის, რომ „მგლებს არ ესამოვნათ ამხელა სინათლე“ /21, 59/, კიდევ ერთხელ გვაბრუნებს წმინდა წერილთან: „ნათელი იგი ბნელსა შინა გამობრწყინდება, ხოლო ბნელი მას ვერ ეწია, რამეთუ გამოჩინებითა ნათლისაითა უჩინო იქნების ბნელი“ /გრ. ნოსელი/ /16, 57/ (ჩოხელი, 2012, 255).

ადამის მოდემის ბრძოლა პირველობისათვის და ცხოვრების მგლური კანონები ტყუილად როდი ვახსენეთ. თუ ვახტანგ გურულის მსგავსად, ძალიან ბევრ ადამიანს მიაჩნდა, რომ ჩოხელის შემოქმედებისადმი წიგნის მიძღვნას და ასეთი წიგნის კითხვას ჯობია „გოდერძის ერთი მოთხრობა წაიკითხო, ერთი ფილმი ნახო.. რადგან ვერანაირი წიგნი ისე ვერ წარმოაჩენს გოდერძის შემოქმედებას, როგორც თვითონ მისი შემოქმედება“, (ჩოხელი, 2012, 226-230), რადგან „გოდერძის ერთი მინიატურა ზოგიერთის რომანს აღემატება, მისი ლექსის ნაკვესი – ზოგიერთის მთელ პოეზიას!“ (ხარანაული გ. (ჩოხელი, (2012), 465).

სამწუხაროდ, ბევრი ასე არ თვლიდა და თითიდან გამოწოვილ თემას დაემებდა საქილიკოდ და საკრიტიკოდ. ალბათ ნიშნეულია და არც გიკვირთ; ეს ხომ საქართველოა, სადაც „არსებობენ ფავორიტი (ადამიანი, რომელიც ფასდება არა თავისი ნიჭიერების, არამედ იმის მიხედვით, თუ როგორ უკმევს გუნდრუკს ხელისუფლებას) და კონტექსტიდან ამოვარდნილი მწერლები (გოდერძი ამ

უკანასკნლთა რიცხვშია)“. უფრო გამართლებული იქნება იმის თქმა, რომ საქართველოში მწერლებს, მოაზროვნეებს გამოტანილი აქვთ არცნობის, მოკვეთილის განაჩენი, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ „როდესაც გამომცემელს კარგ მოთხრობას ან ლექსს მიუტან, თუ მისი ინტერესების სფეროში არ შედიხარ, სულ რომ შედეგრი მიუტანო, მაინც არ გამოგიცემს“ (რუხაძე მ. (ჩოხელი, 2012, 494-495).

გოდერძი კი, “ვიღაც გუდამაყრელი ბიჭი“, „შემოვიდა ქართულ მწერლობასა და კინოში, არავის არ გასჯიბრებია, არავის ადგილის დაკავება არ უცდია“ და მაინც, დაიკავა თავისი ნიშა, თავისი ხაზი გაავლო და „აფორიაქდა „ ძველი სამყარო“. ჯერ იყო და, თითქოს ვერ შეამჩნიეს. როცა „ არშემჩნიევა“ შეუძლებელი გახდა, მაშინ ფარისევლებმა ზემოდან დაუწყეს ცქერა.... ნიჭმა მაინც იპოვა გზა...გოდერძის ყოველი ახალი მოთხრობა, ყოველი ახალი ფილმი სულ უფრო მეტად აბოროტებდა მის მომზუნეებს.... იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ყველანაირად ცდილობდნენ დაეკნინებინათ გამოსვლისთანავე შედეგად აღიარებული მოთხრობები და ფილმები.“ გოდერძი იმიტომ იყო დიდი, არაჩვეულებრივი, რომ არ აჰყვა მათ „ხორუმს“ და არ ჩაიკარგა „ნიჭიერ შემოქმედთა შორის... არ მოიგლიჯა მხარზე ამოსული ნაძვი“, პირიქით, საკუთარი სიცოცხლე დათმო ნაძვის სიცოცხლის შესანარჩუნებლად (გურული, ჩოხელი, 2012, 227, 229).

მაინც რა არ მოსწონდათ და რას უწყუნებდნენ გოდერძის?

თურმე შეიძლება გუდამაყარში დაიბადო, წერო და ილაპარაკო იმაზე, რაც ძალიან შენია, შენშია, შენეულია და გადაიღო უამრავი უცხოური ჯილდოს მომპოვებელი ბრწყინვალე ფილმი (რადგან აქ ჯერ კიდევ არ იციან შენი ფასი), არ გაყოფოხდე, დარჩე იმად, ვინც ხარ და სწორედ ეს გისაყვედურონ, ეს გახდეს გაკილვის მიზეზი. იქნებ კი, გოჩა ხარანაულის თქმისა არ იყოს და, „გოდერძის მრავალმხრივობამ დააბნია ადამიანები: ზოგს კინორეჟისორი ეგონა, ზოგს – სცენარისტი, ზოგს – პოეტი, ზოგს – პროზაიკოსი და ვერავინ მიხვდა, რომ გოდერძი იყო გოდერძი“ (ჩოხელი, 2012, 464), ჩოხში დაბადებული გენიოსი, რომელმაც იცოდა მიზეზი და ამ მიზეზის პასუხიც იცოდა: „ერთი პერიოდი მსაყვედურობდნენ, ბიჭო, ისევ გუდამაყარზე წერო? მომინდა სხვა რაღაცაზე დამეწერა, მაგრამ ვერ დავწერე. მერე დავფიქრდი და მივხვდი, სხვა რამეზე რომ ვწერო, მართალი არ ვიქნები. იმაზე უნდა წერო, სადაც დაიბადე და რაც კარგად იცი“..... „აქ შეიძლება შევკადროთ ჩოხელს: დიახ, გუდამაყარში დაიბადა, მაგრამ მისი ლიტერატურა და ხელოვნება მხოლოდ პატარა სოფელ ჩოხის კუთვნილება აღარ არის; ეს მთელი საქართველოს, მთელი ქართველი ხალხის სიმდიდრეა და, თუ სათანადოდ ვიზრუნებთ მისი ნაწარმოებების თარგმანებზე, არც მსოფლიო იტყვის უარს მის მიღებასა და აღიარებაზე“ (წიკლაური, ჩოხელი, 2012, 199). თუმცა, გოდერძი არ იყო მხოლოდ გუდამაყარის მეხოტბე და არც „ ერთი კუთხის მწერლად“ არ დარჩენილა; უბრალოდ, მას მიაჩნდა, რომ „ბარზე ბარისამ უნდა დაწეროს. მე იმაზე უნდა დავწერო, რაც კარგად ვიცი, რაც ჩემთვის სისხლხორცეულია....

აქედან გული ამაყად იხედება;

აქედან კარგად ჩანს საქართველო.... (ჩოხელი, 2012, 20).

... „ჩემი სამშობლოს გზა სიკეთის გზაა, სიკეთიდან გამომდინარე და სიკეთისკენ მიმავალი“....

იობისეული მოთმინებით გამოატარა ეს სიკეთე ჩოხელმა სულის სამჭედლოში,

ზეპირსიტყვიერებით ნასაზრდოები და შემოქმედს ჩაუქრობელ სანთლად აუნთო საარაგვოდან ჩამოტანილი სიცოცხლე შეწირული და ვალმოხდილი შემოქმედისა: „საარაგვო ერთი დიდი სამლოცველოა ჩემთვის, სადაც ჩაუქრობლად ანთია სანთელი მაღალ ღმერთსა და ჩემს შორის“. (ჩოხელი, 2012, 42).

ადვილი არავის ეგონოს ჩაუქრობლად სანთლის ჩამოტანა, მაგრამ „გუდამაყრის კლდის ნატეხსა“ და „მეფე ერეკლეს მეომარს“ მიმგვანებულ ჩოხელს ეს არ გასჭირვებია, რადგან „გოდერძის სიდიდის საიდუმლო სიყვარულია. სიყვარულის სამფლობელო კი გულია და არა გონება. ასეთ ადამიანებს აზროვნებაც სხვაგვარი აქვთ. ..ისინი აზროვნებენ მთლიანად და არა ნაკლულად..... გოდერძის უნდა გაექცე და შორიდან შეხედო. მის დასანახად არ გამოდგება მოზაიკური მხედველობა და მოზაიკური აზროვნება, რაც ასე გახშირებულია კინომცოდნეობაში, კრიტიკაში, ფსიქოლოგიაში. გოდერძის ფენომენი მაღლა დგას, ის გულით უნდა გაიგო....“ (ხარანაული გ. (ჩოხელი, 2012, 468). უნდა გაიგო იმ გულით, გოდერძი რომ ხედავდა ნაშში ჩატეული სამყაროს სიბრძნეს, რომელიც სულში ღვთაებრივი სიყვარულის ცეცხლად ღვიოდა მოყვასის და ქვეყნის უანგარო სამსახურში,“ რომელიც წვადა ყოველგვარ უბედურებას, რაც კი მისი თვალსაწიერის წინაშე აღმოჩნდებოდა...გოდერძიმ, შეიძლება ითქვას, რომ წარიწყმიდა თავი თვისი, არ დაზოგა სულიერი და ფიზიკური ძალები. სიკეთის სამსახურში იგი სანთელივით დაიწვა, რომელიც უნათებდა ჩვენს ერს ღვთისკენ მიმავალ გზას“....(ზედელაშვილი, 2012, 127).

„ეტკინა სამშობლო, ასე უპატრონოდ რომ მოექცნენ ვითომ პატრონები“....(ზედელაშვილი, ქაფიანიძე, 2012, 26.), „გულთა გამყინვარების პირობებში, მისი საფიცარი, უფლისაგან გამორჩეული, ღვთისმშობლის წილხვედრი გაუხდა ავად და რადგან თავად იყო გადაქცეული საქართველოდ, მათ ერთად დაიწყეს კვდომა. არ დაასწრებინებდა გოდერძი, ვაჟკაცი იყო, კაი ყმა და იმიტომ“ (ჩოხელი, ხარანაული 2012, 469). სიკვდილს არ შერცხვა, რადგან ჩვენ არ შეგვრცხვა მისი გულისტკენის, სიცოცხლეში რომ არაერთგზის მივაყენეთ, რადგან ის არ იყო აღიარებული და „მოდური“ უცხოელი. კინოფესტივალებზე კი მისი ფილმებით გაცემული უცხოელები კითხულობდნენ თურმე „იქ, საქართველოში იციან, ჩოხელის სახით გენიოსი რომ ჰყავთო?“

„ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ „აღიარება გვიჭირს ჩვენი გენიოსების. მერე ზოგჯერ ტყვიით, ზოგჯერ გულგრილობით, გაუფრითხილებლობით სასიკვდილოდ ვიმეტებთ მათ და მხოლოდ გარდაცვალების შემდეგ წავიშენთ ხოლმე თავში ხელებს..“ (ზედელაშვილი, 2012, 64). გოდერძი კი, ზეციური საქართველოს მკვიდრიც, ვერ გველევა და მის მეგობარ, ლაშა გვასალიას თუ დავუჯერებთ, გოდერძის „მიცვალების მერმის აცამალლებულმა ოცნებამ მითხრა, მტრედის სიწმინდეში ჩასახლებულმა, ძილთაშორის მოფრენილმა „ცას მივალ, დარდსა ვაგროვებ, არაგვში სული უნდა ვაბანაო, მზე მთაზე დავიწვინო და მგლების ხორუმი გავმართო.. არწივების რიალს უნდა შევუთვალდე და მიმინოს ირაოს შევეფრთიანდე. არხოტის ნისლში მზერა ჩავფუთნო და სიყვარულს ხევსბრის ზანზალაკები ავუჟღერიალოო“... (ჩოხელი, 2012, 462). თქვენი არ ვიცი და იქნებ ცათაგამრიგე ზოგჯერ ზედმეტად იმიტომ გვრგვინავს, რომ ჩვენ, უსმინარებს, საკუთარ „ჯამში ჩამცქერლებს“ აღარ გვესმის ზანზალაკების ჟღრიალი?

და მაინც... ვერასოდეს დაიტევს გოდერძი ჩოხელს ვერანაირი კრიტიკა, ვერანაირი კრიტერიუმი ვერ გამოდგება მის შესაფასებლად, რადგან შეფასების ყველა ჩარჩოს გაარღვევს და „სამძღვროს იქით“ გადასული, ახალი აზრის სათავეებთან აიძულებს მკითხველს ასვლას, რომ სრულიად სხვა თვალით დაინახოს, კიდევ უფრო მეტად უცნობი.

ლიტერატურა:

1. ჩოხელი გ. (2011): თხზულებანი, ტომი IV, V. გამომც. საქართველოს მაცნე, თბილისი;
2. ზედელაშვილი ნ. (2012): ნაწილიანი. გამომც. საუნჯე, თბილისი.

Lali Iarajuli
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Goderdzi Chokheli from the Critics' View-point

Abstract

Hardly any writer has received so much criticism during the life-time than Goderdzi Chokheli. Then number of appraisers of a very skillful writer was numerous, though his literary works didn't lack criticism as well. The presented article deals with Goderdzi Chocheli's literary art from the critics' view point.

Key words: Goderdzi Chokheli, criticism, literary works, Gudamakari, spiritualism

საკვანძო სიტყვები: გოდერძი ჩოხელი, კრიტიკა, შემოქმედება, მგლობა, გუდამაკარი, სულიერება.

Ю.В. Якубина
Нежинский государственный
университет имени Николая Гоголя

Н.КУКОЛЬНИК И ГИМНАЗИЯ ВЫСШИХ НАУК: К ИСТОКАМ ТВОРЧЕСТВА

Современные исследователи проявляют интерес к феномену «нежинской литературной школы» (П.В.Михед) и ее представителям – первым поколениям выпускников Гимназии высших наук кн. Безбородко, оставившим заметный след в культурной истории Украины и России первой половины XIX в. Это, в первую очередь, Н.Гоголь, Н.Кукольник, Е.Гребенка, В. Любич-Романович, П.Лукашевич и др., в творческом становлении которых Гимназия сыграла важнейшую роль.

Исходя из особенностей литературного обучения в Гимназии высших наук, можно прийти к заключению, что гуманитарное образование в ней сочетало усвоение программной классицистической литературы, иностранных (в т.ч. и древних) языков, с новыми веяниями и тенденциями, характерными для культуры первой трети 19 века. Кроме того, именно в стенах заведения, готовившего чиновников для службы государству, были взращены амбиции, во многом определившие дальнейшую творческую судьбу его первых выпускников.

Исследовательский интерес представляют гимназические сочинения ярчайшего представителя «нежинской литературной школы» Н.Кукольника. В архивном фонде А.М.Лазаревского (Киев) хранится три ученических опыта писателя, научная биография которого еще ждет своего исследователя. Два из них – тематические прозаические сочинения «Описание развития европейской торговли в средние века», «О преимуществе эпопеи над прочими стихотворениями», а третье – ода «1829 год» [1]. Они свидетельствуют о литературных предпочтениях талантливого ученика, раскрывают в нем потенциал литературного критика, а также позволяют обнаружить особенности письма будущего писателя. Н.Кукольник обнаруживает основательную книжную подготовку и приводит необходимую аргументацию в сочинении «О преимуществах эпопеи перед прочими стихотворениями». Чтобы убедиться в достоинствах эпопеи, гимназист сопоставляет ее с драмой, «... преимущественнейшим и обширнейшим отделением изящных произведений». Восхищаясь эпопеей Гомера, которая «родилась совершенной», Кукольник приходит к выводу, что она постепенно приходила в упадок, а «надутые эпопеи Вольтера и Хераскова закончили печальное ее падение». Путь греческой драмы был сложным, она «с новым величием воскресла гениями Шекспира, Шиллера, Гете, Кернера и Мюллера». Драма уступает эпопее в поэтике, в содержании, а также по уровню эмоционального воздействия: «... глубочайшее познание истории, географии, нравов и обычаев, ученость, скрытая под цветистыми украшениями, отрисовка характеров живая, познание души совершенное» [1, № 2297, л. 1–1 об.].

В стенах Гимназии зарождались мечты гимназистов о литературном поприще, они стремились к переосмыслению классического наследия, в своем творческом поиске были подвержены романтическим веяниям. Это побуждало к организации литературных кружков и выпуску рукописных альманахов, созданию студенческой библиотеки и ее пополнения подписной периодикой, налаживанию контактов с признанными литераторами. Так, в письме Н.Маркевичу Н.Кукольник демонстрирует основательное знание литературы от ее античных истоков, а также самостоятельность суждений, выступая в качестве критика: «Насчет Горация и Пиндара скажу, что вся прелесть их простоты не может сравниться с одною

строфою Державинской высокопарности. – Не трудно в тридцати стихах горадиевой оды сохранить единство; трудно сделать противное <...> Не зная греческого языка, я сужу о Пиндаре по переводам. Взгляните на оду к Нерону на победу при олимпийских играх, где единство? Сравните строфы и антистрофы, первые с последними: разногласие! <...> Всем сердцем и душою люблю я Лагарпа, Буало, Кондильяка, Лонгина, Эшенбурга и проч. – добрые малые, но много говорили неправды, и, если время дозволит, изберу из каждого по три любые правила и опровергну» [2, стр. 317].

Все литераторы Гимназии изучали особенности «высокого» слога, упражнялись в применении «механизма стихосложения», сочиняли по заданию проф. П.И.Никольского «маленькие стихотворения», трудились над созданием «од, идиллий, элегий, поэзии эпической или героической» [3]. Практические занятия способствовали выработке навыков, к примеру, воспитанники переделывали оды Державина из пятистопного в четырехстопный ямб. Строгий профессор исправлял незрелые юношеские опыты и, что особенно важно, с «разъяснением причин исправления с замечанием каждому» воспитаннику [4].

Воспитанники старших курсов ежегодно представляли профессору П.И.Никольскому рукописный экземпляр своих сочинений, а с лучшими образцами разных жанров выступали на торжественных мероприятиях, что служило своеобразным отчетом в учебной и воспитательной деятельности Гимназии [5, стр. 113].

Так, 25 июня 1828 года на публичном экзамене по случаю дня рождения Николая I Н.Кукольник прочитал гимн, сочиненный в честь именинника. Спустя несколько дней во время выпускных публичных экзаменов на языке оригинала звучали оды Горация, баллады Шиллера, песни из «Илиады», зачитывались собственные сочинения гимназических литераторов. Еще большей значительности событию придавало выступление П.И.Никольского, написавшего оду, посвященную императору [6, стр. 178–179].

Наш интерес вызывает поэтическое сочинение Н.Кукольника, которое, с одной стороны, раскрывает особенности литературного образования гимназистов, а с другой – проливает свет на реалии нежинской жизни будущего писателя [1, № 2271, л. 1–1 об.]. Написанная высоким слогом ода Н.Кукольника не имеет традиционного названия, однако в автографе поэтические строки предваряет дата – «1829 год», что может восприниматься, исходя из содержания, как заглавие, если принять во внимание главное для автора событие года – его выпуск из Гимназии. Под текстом оды имеется запись, указывающая на автора и факт ее прочтения перед аудиторией: «Сочинил и читал воспитанник богоугодного пансиона Гимназии высших наук князя Безбородко ученик 9 класса Нестор Кукольник». Ода, прочтенная во время публичных экзаменов в июне 1829 года, приводится полностью, исключение составляет одно слово, которое трудно разобрать.

1829 год

Где ты, святое чудо Славы!
Благословение небес!
Благословенный! Ни державы,
Ни скипетра ты не унес
В свою воздушную обитель,
Земли небесный посетитель.
Ты сокрушил сердца тоской,
Ты души напоил слезами
И горько разлучил нас с нами,
Нас разлучил с самим собой!
Но если в оный день печали
Ты захотел оставить свет,
И Бог и небо пожелали–

Когда б и ты придти к нам мог!
Ты мне звезда благодетней,
Ты искупил из дна страданий
Осиротевшего меня.
И пред лицом Творца и Мира
Моя признательная лира
Зовет спасителем тебя.
Под Вашим ангельским покровом
Я блага жизни получил,
Я просвещен Христовым словом,
Я знаю крепость высших сил.
Сей храм науки и искусства
Вскормил во мне святые чувства,

Да к ним надземный Бог придет.
То ты в сей день на наши клики,
Благословенный и великий,
Спустишь с заоблачных высот.
Услышь, как робкими устами
С любовью, с верой и с слезами
Тебя твой юный сын поет.
И ты, второе солнце наше,
Великий, мудрый Николай!
Благоговенья полной чашей
На нас лиющий Бог, внимай!
И ты, наш Канцлерсв<неразб.>й,
Виновник наших восхищений,
Из Рая в рай земной слети,
Как тень, над нами пролетая,
Твоих детей благословляя,
Благослови мои мечты!
И ты, наш юный покровитель,
Блаженства нашего залог.
Прекрасный ангел наш хранитель

Мне больше нечего желать.
И от наук вкусил я сладость,
Я знал блаженственную радость,
Я начал жизнь торжествовать.
Вся жизнь моя благодаренье
Вам, о наставники мои,
Моя печаль и наслажденье,
И темные и светлы дни.
Все Вам и Вашим наставленьям
И бескорыстным поученьям
С сыновним страхом посвящу,
И в мир открытый предо мною
Я с путеводною звездю
На Ваших крыльях полечу.

«Сочинил и читал воспитанник богоугодного пансиона Гимназии высших наук князя Безбородко ученик 9 класса Нестор Кукольник».

Стихотворению Н.Кукольника присущи основные формальные признаки жанра оды: посвящена торжественному событию выпуска из Гимназии, созданы масштабные образы покровителей заведения, пышный язык с привлечением метафор и гипербол, использование риторических фигур в сочетании с величественным стилем изложения. Состоящее из шести строф стихотворение написано четырехстопным ямбом, традиционным одическим размером. Каждая строфа состоит из десяти строк со строго выдержанной рифмовкой *абабввгддг*.

Ода, посвященная торжественному событию в жизни ее автора, состоит из двух смысловых частей. Первые четыре строфы обращены к важным персонам, без которых оно не состоялось бы, а две последние – признание лирического героя (автора) определяющей роли учебного заведения и наставников в его гимназическом бытии, а что особенно важно, очерчены «путеводные» перспективы с проекцией в самостоятельную будущность.

Анализ первой и второй строф позволяет выделить микротему, раскрывающую роль В.Г.Кукольника – первого директора Гимназии, стоявшего у истоков основания учебного заведения и трагически ушедшего из жизни вскоре после открытия Гимназии. Поэтические строки автора оды исполнены чувством преклонения перед памятью отца. Создается величественная картина мира, в котором отчетливо вырисовывается горный мир, совершенный, в котором «ни скипетр», «ни держава» ценности не представляют. Ему противопоставлен мир земной, в котором сокрушаются и тоскуют по небесному избраннику, ведь на земле ему была уготована лишь миссия «небесного посетителя». Юный поэт обращается к отцу, скорбит в разлуке, однако воспринимает это как высшую необходимость.

В этом макрокосме возникает микромир – одна конкретная картина торжественного дня выпуска, когда к «благословенному» директору обращают свои призывы оставшиеся в земном мире без его заботы воспитанники заведения. Они просят своего «надземного Бога» в этот важный миг спуститься с заоблачных высот, и особенно страстно звучит исполненный любовью, верой и слезами голос его «юного сына».

Наметившаяся в первых строфах оппозиция мир небесный / мир земной получит свое

развитие и в следующих строках. Это связано с введением в художественную ткань оды обращения к памяти князя А.А.Безбородко, основателя Гимназии, призывом спуститься из небесного рая, осенить своею тенью благодарных воспитанников. Поэт говорит об отеческом благословении, в последней строке – проявляется образ лирического героя, мотив мечты.

Сфера земного рая в поэтической картине мира обозначена петербургским и нежинским топосами. В представлении гимназистов Петербург являлся воплощением земной иерархии. Именно там, на недостижимой для провинциальных гимназистов вершине, находился император, самое влиятельное лицо в государстве. События, которые сокращали эту дистанцию, оставались надолго в памяти, приобретали сакральный оттенок. Таким воспринимался несостоявшийся визит в Нежин императора, к нему Гимназия готовилась самым тщательным образом. На учителя изящных искусств Ф.И.Севрюгина возлагалось музыкальное сопровождение, профессора словесности – выступление с торжественной речью, а гимназисты стремились продемонстрировать свой творческий потенциал. Так, Н.Кукольник должен был сочинить стихи для хора из числа воспитанников. Несмотря на то, что царственная особа «проследовала инкогнито», чествование не отменили, а торжественную речь: «Стой, солнце, стой!» профессор Никольский произнес обращаясь к портрету Николая I.

Образ государя является одним из важнейших в оде юного поэта Н.Кукольника. Обращение к нему содержится в третьей строфе. Метафорически его облик уподобляется Богу, солнцу, его имя сопровождается эпитетами «великий, мудрый». В соответствии с классицистической традицией, Николай представлен просвещенным монархом, осеняющий мудрым правлением своих подданных, поэтому к нему обращаются воспитанники Гимназии в торжественный день выпуска.

В Нежин из Петербурга часто приезжал и присутствовал на экзаменах, торжествах почетный попечитель А.Г.Кушелев-Безбородко, которому посвящена четвертая строфа оды. Его роскошные покои были расположены на первом этаже Гимназии. Он был немногим старше отдельных воспитанников, однако имел опыт дипломатической службы, изучал достижения западноевропейской педагогической мысли, привлекался к разработке концепции гуманитарного образования Гимназии высших наук, все это возбуждало амбиции гимназистов, также видевших себя в гражданском служении государству или в стремлении к творческой реализации.

Обращенная к почетному попечителю Гимназии четвертая строфа, распадается на две части. Первые строки дополняют галерею благодетелей-покровителей, в них также выражается сожаление, ведь А.Г.Кушелева-Безбородко в этот день нет среди благодарных воспитанников. Интерес представляют следующие строки – появляется лирический герой, раскрывающий свое душевное состояние, а ведь в его судьбе «юный покровитель» (граф А.Г.Кушелев-Безбородко) выполнял спасительную миссию. Намеки, которые содержатся в этой части оды, напрямую соотносятся с обстоятельствами пребывания Н.Кукольника в Гимназии высших наук. В Нежине юный поэт потерял отца, а из-за конфликта между временным правлением Гимназии и осиротевшей семьей первого директора в 1821 году вынужден был прервать учебу и уехать. После смерти матери Н.Кукольника, по распоряжению А.Г.Кушелева-Безбородко он года был восстановлен в Гимназии – «ты искупил из дна страданий / Осиротевшего меня». Важно также заметить, что исполненный признательности лирический герой примеряет на себя образ поэта, это его «признательная лира» позволяет ему выразить благодарность за спасение.

Пятая и шестая строфы звучат заключительным, обобщающим аккордом и обращены к покровителям и наставникам, без которых «торжественный день» для Н.Кукольника не состоялся бы. Следует принять во внимание последствия возникшего за год до выпуска конфликта в профессорской среде относительно преподавания естественного права и участия

в нем Н.Кукольника с показаниями в поддержку любимых преподавателей. Когда противостояние вылилось в «дело о вольнодумстве» и стало окрашиваться в политические тона, Н. Кукольник, «который со слезами признавался, что его развратили некоторые, но кто, не назвал», оказался в числе главных подозреваемых. О принятых для «уничтожения вольнодумства среди пансионеров» мерах, сообщал в донесении директор Д. Ясновский: «сии были, наконец, ускромлены» [7, стр. 15–16].

За благодарственными строками, обращенными к храму науки и его наставникам, кроется трагическая судьба талантливого поэта. Вполне реальными были опасения Н.Кукольника прослыть политически неблагонадежным, не получить надлежащего свидетельства об образовании (лишение и медали, и права на чин фактически перечеркивало все годы учебы и закрывало перспективы для службы).

Можно с уверенностью предположить, что отзвуки «дела о вольнодумстве» отразились и на жизни Н. Кукольника, и на дальнейших творческих исканиях в его верноподданническом служении на благо державы. Талантливый, способный, одаренный молодой человек оказался в ситуации, когда все силы пришлось бросить на то, чтобы снять с себя подозрения в неблагонадежности. Нашумевшая драма «Рука Всевышнего Отечество спасла», исторические произведения «Запорожцы», «Азовское сидение» явились, видимо, своего рода компенсацией и свидетельством приверженности Н. Кукольника идеям самодержавия.

Творчество Н.Кукольника, заявившего о себе как о талантливом литераторе еще в Гимназии, было многогранно, о чем свидетельствуют его художественные поиски в драматургии, в жанре авантюрного романа, в поэзии, литературной критике, искусствоведении, в издательском деле.

Литература:

1. ИР НБУВ (Институт рукописи Национальной библиотеки им. Вернадского). Коллекция А.М. Лазаревского, ф. II, № 2298, л. 1–1об. : Сочинение Н. Кукольника «Описание развития европейской торговли в средние века»; № 2297, л. 1–1 об. : Сочинение Н. Кукольника «О преимуществе эпопеи над прочими стихотворениями»; № 2271, л. 1–1об. : Стихотворение Н. Кукольника.
2. Гоголь в Нежинской гимназии высших наук: антология мемуаров / Сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. П.В.Михед, Ю.В.Якубина. – СПб.: Изд-во «Пушкинский Дом», 2014. – 628 с.
3. ОГАЧОН (Отдел государственного архива Черниговской области в Нежине), ф. 1104, оп. 1, ед. хр. 94, 8 л. Отчет профессора П. Никольского за 1826/1827 учебный год. 1826–1827. Л. 1–4.
4. ОГАЧОН (Отдел государственного архива Черниговской области в Нежине), ф. 1104, оп. 1, ед. хр. 72, 13 стр. Конспекты (учебные планы) профессоров и учителей на 1823/1824 учебный год. 4 августа – 13 сентября 1823. Л. 10–11 об.)
5. Данилевский Г. А.И.Рославский-Петровский / Г. Данилевский // Лицей к князя Безбородко. – СПб. : Тип. ИАН, 1859. – Отд. II. – С. 113.
6. Летопись жизни и творчества Н.В. Гоголя: нежинский период (1820–1828) /сост. Н.М. Жаркевич, З.В. Кирилюк, Ю.В. Якубина. – Нежин : ООО «Изд-во «Аспект-Полиграф», 2009. – 260 с.
7. Савва В.И. К истории о вольнодумстве в Гимназии высших наук кн. Безбородко / В.И. Савва. – Х., 1908. – 19 с.

I.V. Iakubina

Abstract

The article deals with one aspect of literary education in Nizhyn Gymnasium of high science, in particular, the practice of creative tasks in the study of Russian literature. The focus of research is made on the originality of the ode genre and its didactic potential. In this paper we investigate in detail the ode by N.Kukul'nik.

Key words: Gymnasium, "Nizhyn literary school", aesthetics of classicism, ode, Kukul'nik.

Ключевые слова: Гимназия, «нежинская литературная школа», эстетика классицизма, ода, Н.Кукольник

ციცინო ლაფაური

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

გრიგოლ რობაქიძე და ქართველი სიმბოლისტები

ქართულ სინამდვილეში სიმბოლისტური სკოლის გამოჩენა ერთობ უჩვეულო მოვლენა იყო, რომლისთვისაც დიდხანს მზადდებოდა ნიადაგი. „ცისფერყანწელები“ არ ჰგავდნენ მანამდე არსებულ არცერთ ლიტერატურულ დაჯგუფებას, რადგანაც ჰქონდათ თავიანთი პროგრამა და მანიფესტი, სადაც თეორიულად აყალიბდნენ სამყაროსადმი თავიანთ სიმბოლისტურ მიდგომას. ამასთანავე, ცდილობდნენ ქართული პოეტური სიტყვის აღორძინებასა და განახლებას, რაც მათი აზრით, საფუძველი უნდა ყოფილიყო ქართველი ერის გაერთიანებისა. მათ სურდათ : „აემალეზინათ ქართველი ერი, დავიწყებული, მაგრამ დიდების ღირსი და გაეოცებინათ ქვეყნიერება“ (იაშვილი, 2009, 235).

ვინ იყო ქართული სიმბოლიზმის მესამირკველი? – „სიმბოლიზმი ჩვენში შემოიტანა გრიგოლ რობაქიძემ“, – ამბობდა ტ. ტაბიძე და მას სიმბოლიზმის პირველ მოციქულსა და მოდერნიზმის სახარების მქადაგებელს უწოდებდა: „გრიგოლ რობაქიძის აქაფებული სიტყვა, აღმაფრენი ფანტაზია, თვალისმომჭრელი სახეები ძვირფასი მოგონებაა ჩვენი ახალგაზრდობისა. პირველად იმან შეგვახედა იოჰანანის მოჭრილ თავს, პირველად იმან მოგვასმენინა ნიცმეს მწვალელები სიტყვა“ (ტაბიძე ტ. „ცისფერი ყანწებით“), ხოლო პაოლო იაშვილი ორდენის კარდინალად მოიხსენებდა:

„მომართვა ჩემი, კარდინალო ჩვენი ორდენის,
იქნება მძიმე შენი შუბლი უფრო მძიმეა
ყველა ლექსებზე, რაც მე და შენ დაგვიწერია
გამტყდარი ლექსით.
რომ შენი ლექსი უკანასკნელი
შემრავა ტვინის – მატერიის მიწაზე დიდის“.

(იაშვილი, 2002,9 „ხარ საქართველოს , პარნასის ელჩი“)

ქართველი სიმბოლისტები ნიცმეს მესიანიზმის ქადაგებით რობაქიძის ლექციების შემდეგ დაინტერესდნენ, რომლებიც ქუთაისში იმართებოდა ხოლმე. ევროპულ ფილოსოფიურ სკოლას ნაზიარებმა „სიმბოლიზმის პირველმა მოციქულმა“ უდიდესი გავლენა იქონია ქართული სიმბოლისტური სკოლის ჩამოყალიბებასა და „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებაზე.

თავად გრ. რობაქიძის წერილებიდანაც ჩანს თუ რა დიდი წვლილი მიუძღვის ქართული სიმბოლიზმის განვითარებაში. ჟურნალ „არსში“ იგი აღნიშნავდა: „ქართველი ხალხის ცნობიერებაში მე შემოვიტანე ევროპაში ჩამოყალიბებული და რუსეთში გართულებული სიმბოლისტური მსოფლშეგრძნება. ჩემი ამოცანა იყო ევროპული სიმბოლიზმის ტექნიკით – ქართული აღმოსავლეთის სიღრმისეული წვდომის შემოქმედებითად განსახიერება“.

იყო თუ არა ქართული სიმბოლიზმი? კითხულობენ მკვლევრები, რადგან ამ საკითხის ირგვლივ დღესაც არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობს. ერთნი „ცისფერყანწელებს“ აღიარებენ სიმბოლისტებად, ხოლო მეორენი საერთოდ უარყოფენ ამ

სკოლის არსებობასაც კი. თუმცა, იმდენი ეროვნული ნიშანი შესძინეს მათ ქართულ სიმბოლიზმს, შეუძლებელია მათი ღვაწლისა და დამსახურების უარყოფა. გრიგოლ რობაქიძეც ხაზს უსვამდა ამ ფაქტს და შენიშნავდა, რომ მხოლოდ „ტექნიკა“ იყო უცხოური: - „ყანწელების“ შემოქმედებას მრავალნი უცხოეთიდან შემოტანილად რაცხდნენ, ვიეთნი დღესაც ასე თვლიან მას. „შემოტანილი“ რომ არაა, ეს საკმაოდ ნათელვყავი, თუმცა, ამ თუ გინდ „შემოტანილს“ - ნიადაგი ქართული ლიტერატურისა ისე დახვედრია, როგორც გოლვით ამომშრალი მიწა გამაცოცხლებელ თქორს!“ (რობაქიძე, 2009, 338-339).

უპირველესი, რაც განასხვავებდა პ. იაშვილის „პირველთქმას“ ევროპის სიმბოლისტურ სკოლათა საპროგრამო მანიფესტებისაგან,- ეს იყო სამშობლოს სიყვარული, საქართველოს განახლებისა და წინსვლის დაუოკებელი სურვილი: „საქართველოს ფირუზ ხელებს გადავეციტ ჩვენი აღსარება, ჩვენი წმინდა პირველთქმა...მოფრინდა სურვილი ოქროს ფრთებით და აიტაცა ცაში ჩვენი სიმღერა, რომელიც ამიერიდან იქნება მარადი, ისე როგორც ჩვენი ქვეყანა. საქართველოს ხალხო, დავიწყებულო, მაგრამ დიდებით დაგვირგვინების ღირსო!“ (იაშვილი, 2009, 235-236). ალბათ, აქ ადვილად შეინიშნება ნიცშეანური მესიანიზმის კვალი, რომელიც თავისებურად გარდასახა ქართულმა სიმბოლისტურმა სკოლამ და რომელიც ლაიტმოტივად გასდევს „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებას. თუმცა, ეს ცალკე საუბრის თემაა და ამ საკითხს დაწვრილებით განვიხილავთ სტატიაში: „ნიცშეანური მესიანიზმი ქართველ სიმბოლისტებთან“.

ალბათ, საგანგებო კვლევას საჭიროებს არამარტო გრიგოლ რობაქიძის, ასევე კიტა აბაშიძისა და არჩილ ჯორჯაძის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური ნააზრევი, რომლებმაც უდიდესი ზეგავლენა მოახდინეს ქართული ლიტერატურულ-კრიტიკული აზროვნების განვითარებაზე და გზა გაუკაფეს სიმბოლისტთა შემოქმედებით ნოვაციებს. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია გრიგოლ რობაქიძის საჯარო ლექციები, რომლებმაც განსაზღვრა „ცისფერი ორდენის“ შემდგომი გზა.

ტიციან ტაბიძე თავის წერილში სიმბოლისტური სკოლის მესამირკვლედ რობაქიძეს ასახელებდა და ამბობდა: „სიმბოლიზმი ჩვენში შემოიტანა გრიგოლ რობაქიძემ... საფიქრალი იყო, ჩვენშიც მონახავდნენ ფიჩხებს ინკვიზიციის ცეცხლის დასანთებად, მაგრამ გრიგოლ რობაქიძეს უთხრეს თავის დასტური არჩილ ჯორჯაძემ და კიტა აბაშიძემ. ამ ორი პიროვნებით იწურება ქართული ესთეტიკური კულტურა გრიგოლ რობაქიძემდის“ (ტაბიძე, 2002, 86). ამ სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, რომ ისინი სიმბოლიზმის თეორეტიკოსებად და მხარდამჭერებად მოიაზრებოდნენ და ეს ზეგავლენა აისახებოდა „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებაზე.

მკვლევარმა ლალი ავალიანმა გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ (1916 წ., 1 აპრილი) მიაკვლია გრიგოლ რობაქიძის წერილს, რომელშიც სწორედ ეს დისტანციაა მონიშნული: „ამ დღეებში ქუთაისში გაიმართება ჩემი ლექცია „ცისფერი ყანწების“ შესახებ. ბევრსა ჰგონია, თითქოს მე მარტო „დამცველის“ როლში გამოვდიოდე. მართალია, მე პირადად „ცისფერი ყანწები“ მნიშვნელოვან მოვლენად მიმაჩნი , - მაგრამ იქ გამოთქმული პრინციპები ჩემთვის სავალდებულო არ არის. ზოგი პრინციპი მისაღებია, - ზოგი არა. როცა „ცისფერი ყანწების“ გარშემო ასეთი საზარი ატმოსფერო შეიქნა. მოვალევა ვარ, რომ საჯაროდ ვთქვა ჩემი სიტყვა“...

პაოლო იაშვილის მანიფესტში გრიგოლ რობაქიძე მხოლოდ ყმაწვილური გატაცების ნაყოფს ხედავდა, ზოგიერთი ნაწარმოები კი ზომიერებაგადაჭარბებულად მიაჩნდა, ასეთად შესაძლოა მოვიაზროთ შემდეგი : „მრავლის სასიკვდილოდ გავჩნდით ჩვენ

ბინძურ მზით გამთბარ ქვეყანაში, სადაც ხალხმა დაჰკარგა შვენება სითამამისა.. ვიწვევთ ყველას, ვინც გაბედავს და ბინძური ხელებით შეეხება ჩვენ ცისფერ ქადაგებას, ჩვენი ძლიერება უკვდავია“ (იაშვილი, 2009, 233).

მკვლევართა ყურადღებას უთუოდ იმსახურებს გრიგოლ რობაქიძის წერილი „დაბრუნება მიწასთან, როგორც კერძო ბარათი“, რომელიც ერთგვარი შეფასებაა ქართული სიმბოლისტური სკოლისა. მასში ავტორი საუბარობს სიმბოლისტურ ხელოვნებაზე, რომელსაც მისი აზრით, შეუძლია მსოფლიოს თავისებურად გარდაქმნა. ამ წერილის ფორმულირება ჩვენ ასე წარმოგვიდგენია: ხელოვნება ეს არის ერთ-ერთი სახე რელიგიის საკრალური კავშირისა საგნებთან და თუ ეს კავშირი დაირღვევა, მაშინ ხელოვანი მოსწყდება რეალობას, ანუ „მიწასთან კავშირს“, რომელიც სიცოცხლისა და სიყვარულის მაცოცხლებელი წყაროა. ამას მოკლებულნი იყვნენ ევროპელი სიმბოლისტები: ბოდლერი, რემბო და ლაფორგი, რომელმაც დაწერა „სამგლოვიარო მარში მიწის გარდაცვალებაზე“. რობაქიძე არ იზიარებს ლაფორგის ირონიას, ამიტომ საკუთარი აზრის კონსტატაციისთვის იმოწმებს გოეთეს „თაურ“ სიტყვებს: „წარმავალი ყოველი სიმბოლოა მხოლოდ“, რომელშიც იგი მოისაზრებს კავშირს მსოფლიო მატერიალურ ფორმებთან, რათა ის საბოლოოდ მარადიულ სიმბოლოდ იქცეს და შექმნას ხელოვნება, როგორც ერთგვარი მაგია. თუკი ეს ერთობა დაირღვევა, მაშინ შესაძლოა ყველაფერი ასტრალურ მირაჟად იქცეს, რაც ხელოვნების უარყოფას ნიშნავს.

ვალერიან გაფრინდაშვილის აზრით, „მიწასთან დაბრუნების“ პროცესი დაიწყო პაოლო იაშვილის ლექსით – „წერილი დედას“ და გრიგოლ რობაქიძის სონეტებით: „ლონდა“, „აქლემი“ და „ვასაკა“:

„უკარებელი, ზაფრიანი, ტანდაყუდრული,
ხავსისფერ კანზე მზის ხაოთი სქლად მოწვეთილი,
ხის სენაკიდან მალვით ზემო ამოცოცდება
და შეუდგება ღვთის დიდებას მკვახე ყაყანით“

(რობაქიძე, 2009, 425, „ვასაკა“).

ეს სონეტი უთუოდ ბიბლიური ალუზიაა დავით წინასწარმეტყველის 150-ე ფსალმუნისა, რომელიც უფლის დიდებით დაასრულა: „ყოველი სული აქებდით უფალსა“.

გრ. რობაქიძე, როგორც ქართული სიმბოლიზმის მამამთავარი, შიშობდა, რომ სკოლა არ ასცდენოდა სწორ გეზს და არ დაეკარგა სარკალური კავშირი მიწასთან, ამიტომ იგი ასე აფასებდა „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებას: „პაოლო იაშვილი ბოლომდე ქართული რასის ტემპერამენტია – მასში იცეცხლება გზნება გამოწვევის და ნება ძლევის. ტყვილად არ ვუწოდებ მე მას „დაჭრილი კენტავრი“:

„ჯადოქარობით ეზიარე ირანელ დარვიშს,
სავნებო ცეცხლით შეიზარდე მზის თაყვანება,
კაფეს ხმაურში გამოსჭერი ლალი ზმანება
ნათალი ლექსი უთავაზე პარიზს და თავრიზს
გიყვარს ტოლობა, თავადობა ამაყი მთვარის,
თან გეხამება ჯამბაზური შენ გაქანება.
ხან უცნაური, ქედმაღალი, ურჩი, თავნება,
გშვენის ყივილი და ნავარდი დაჭრილ კენტავრის“

(რობაქიძე, 2009, 426, სონეტი – „პაოლო იაშვილს“).

პაოლო იაშვილს რობაქიძე მიიჩნევდა ბოლომდე ქართული რასის ტემპერამენტის

ხელოვნად, ხოლო ხელოვნების ნიმუშად მის ლექსს „წერილი დედას“, რომელიც დაბრუნებაა დედასთან, ანუ მიწასთან:

„დედა! ინახულე შენ წმინდა ხახული!

წადი ფეხშიშველი, ქალაქში დაკარგულ შვილისთვის დამე გაათიე,

ღმერთო! აპატიე – მე თუ ვერ მიშველი – დედას, რომ დაგინთო ჩემ სიგრძე სანთელი“.

(იაშვილი, 2009,205, „წერილი დედას“).

„მიწასთან დაბრუნება ალბათ, ტიცვიან ტაბიძისთვის არის საძნელო. მიუხედავად იმისა, რომ მან საქართველო ცხელ ქალდეადან გამოიყვანა. არცერთ ქართველ პოეტში არ მხილებულა ისე დეკადანსი როგორც მასში: დეკადანსი, ფრანგების ლათინური გენიის გაგებით, – „დემონური“ ელემენტი ძლიერია მასში“ (რობაქიძე, 410). მიწასთან დაბრუნება მისთვის საძნელო იქნება. მართლაც დეკადენსია გამოხატული მის პოემაში „ცხენი ანგელოსით“:

„მეწამული ზღვა, მთვრალი ხომალდები. სიდონის მატროსები,

ზღვა ქარავნების, ქალდეას ოქრო, ოქროს ვერძი...

მე აქ ვიხილე პირველად ყრმამ ყრმა უკვდავი,

აპოკალიფსის თეთრი იმედი, ცხენი ანგელოსით“

(ტაბიძე, 2002, 72, „ცხენი ანგელოსით“).

„ცისფერყანწელთა“ პროზაიკოსების შესახებ ამბობს: „მსურს სანდრო ცირეკიძეზე და სერგეი კლდიაშვილზე ერთად ვილაპარაკო ერთად. ერთიცა და მეორეც პოეტია ჩემთვის. სწერენ პოემებს „მინიატურის სახით“. ვიცი: სანდრო ცირეკიძეს ეს სიტყვა არ მოეწონება, მაგრამ აქ სხვა სიტყვა ვერ გამოვნახე. პროზასა და პოეზიას შუა არის ზღვარი.. მრავალი ნაწარმოები სანდრო ცირეკიძის პოეტურია უაღრესად: მისი შემოქმედება არის ფარდის შერხევა, რომლის იქით იმალება გამოუთქმელი, მიღმურის, მისტიკურის გზნება... თუ ჩემ მიერ აღნიშნული გზით გადაიხარა მათი (შემოქმედება კი არა) ფორმაში-სხმა, იმ შემთხვევაში უფრო ადვილი იქნება ლაპარაკი მათ მიწასთან დაბრუნებაზე“ (რობაქიძე, 415). მიუხედავად ამისა, მკვლევრები ამ მინიატურებს დიდ შეფასებას აძლევენ და თვლიან, რომ სონეტის ფორმის დამკვიდრება მინიატურებში ქართული პროზის განვითარებად მიიჩნევა.

აი, ასეთია „ცისფერყანწელების“ რობაქიძისეული შეფასება, რომლებმაც შეძლეს ქართული სიმბოლიზმის ახალ სიმაღლეზე ატყორცნა. ცხადია, მათაც ეამაყებოდნენ მაესტროს თანადგომა, რობაქიძეც ტოლს არ უდებდა მეგობრობასა და სიყვარულში: „ვიყავ ყანწელებთან მხოლოდ როგორც მეგობარი, უფროსი დამხმარე და წამხალისებელიო“, – დაწერს ხანდაზმული მწერალი მოგვიანებით.

მართალია, იგი „ცისფერყანწელთა“ მარადიულ კერპად დარჩა, თუმცა, სამშობლოდან მოკვეთილი მოძღვარი ოთხივემ „იძულებით უარყო“ (პაოლო, ტიცვიანი, ვალერიანი, ნიკოლო). აკაკი ბაქრაძე ასე ახასიათებს ამ ეპოქას: „არის დრო, როცა მთელი ერი მიეცემა სასოწარკვეთას.. და მხოლოდ საკუთარ ტყავს უფრთხილდება ადამიანი. ასეთია კომუნისტების დიქტატურის ეპოქა, რომელმაც ჩამოაყალიბა მწერლის ახალი ტიპი– მწერალი ფლუგერი, რომელიც პოლიტიკური ქარის მიმართულებით ტრიალებს“ (ბაქრაძე,1990, 41).

უცხოეთში გადახვეწილი მაესტრო, კარგად იცნობდა კომუნისტთა ხრიკებს, მუდამ განსაკუთრებული ტკივილით, სითბოთი და სიყვარულით იხსენებდა პაოლოს, ტიცვიანსა

და ვალერიან გაფრინდაშვილს. მკვლევარი როსტომ ჩხეიძე ამის შესახებ ობიექტურად აღნიშნავს, რობაქიძეს თუ ვინმესი სჯეროდა, ტიცინისა და პაოლოსი: მათი პიროვნებანი ამიტომაც გაიაზრა და გააზვიადა რომანში „გრაალის მცველნი“ – რომელიც მიგვანიშნებს მის განსაკუთრებულ როლზე ქართული სიმბოლისტური ლიტერატურის განვითარების საქმეში. ეროვნულ სიწმინდეთა დამცველებად შერაცხა ისინი და ანდერძი, გრაალის თასის გადარჩენისა (რაც სულიერების ხსნას გულისხმობს), მათ დაუბარა: ლევან ორბელი(თავად), თასს ავალსა და ოდილიანს (ტიციანი და პაოლო) უტოვებს, უპატრონებენო.

მაესტროსადმი მიძღვნილი „ცისფერყანწელთა“ წერილები და ლექსები გრიგოლ რობაქიძის აპოლოგიაა, რომელიც მიგვანიშნებს მის განსაკუთრებულ როლზე ქართული სიმბოლისტური ლიტერატურის განვითარების საქმეში:

„გრიგოლს უწმინდესს,
გრიგოლს უნეტარესს,
უსაყვარლესს გრიგოლს,
უსმენთ სინდისით, სიმკაცრით მდიდარს“
(იაშვილი პ. (2002): „გრიგოლ რობაქიძეს“).

აი, ამგვარია მცირედი ექსკურსი „ცისფერყანწელთა“ სამყაროში.

ლიტერატურა:

1. ავალიანი ლ. (2009): მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურა, თბილისი;
2. ბაქრაძე ა. 1990): „მწერლობის მოთვინიერება“, თბილისი.;
3. გაფრინდაშვილი ნ. – (1972): „მითოლოგიური ლექსიკონი“, თბილისი;
4. კიკნაძე ზ. (2013): „მითოლოგიური ენციკლოპედია“, თბილისი;
5. ჩხეიძე რ. აღზაზიშვილი გ.– (1992): „ქართული მინიატურული პროზა“ თბილისი;
6. ხელაია მ. (1986): „ქართული ლიტერატურული ესესე“, „მერანი“ თბილისი.;
7. ჯალიაშვილი მ. (2007): „ცისფერყანწელები – 100 ლექსი“, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი“.
8. ჯალიაშვილი მ. (2009): ქართველი მწერლები, - „გრიგოლ რობაქიძე“, თბილისი, გამომცემლობა „დია“
9. ჯალიაშვილი მ. (2002) ქართველი მწერლები, - „ტიციან ტაბიძე და პაოლო იაშვილი“, თბილისი გამომცემლობა „დია“;
10. ჯორჯაძე ა. (1989): „წერილები“, გამომცემლობა „მერანი“ თბილისი;

Tsitsino Lapauri
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Grigol Robakidze and Georgian symbolists

Abstract

This article is about Georgian symbolism and about Grigol Robakidze. He was first Georgian who use European symbolism. Which become important in Georgian symbolism.

Key words: Georgian symbolists, Grigol Robakidze, important, about symbolism, „Tsisperkantslebi“.

საკვანძო სიტყვები: ქართველი სიმბოლისტები, სიმბოლისტური სკოლა, „ცისფერყანწელები“, სიმბოლიზმის მესაძირკვე, გრიგოლ რობაქიძე;

ისაკო (რამაზი) მეფარიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

„დავითიანის“ სახისმეტყველებისათვის

დავით გურამიშვილი სახეა ყოველგვარი ადამიანური ღირსებისა. მან შეისწავლა ორი რამ: ბიბლია და წინაპართა შიდა-სახე (შინაარსი). სწორედ ეს ორი რამ შეანიჭა და ამაღლებული მხატვრული სახეებით გვიჩვენა ადამიანის პიროვნებად ქცევისკენ მიმავალი გზა. კერძოდ, ადამიანის მსახურება სამშობლოს წინაშე. თუ კაცი თავის ქვეყანას არ ემსახურება, ის ვერასოდეს ემსახურება ღმერთს. სამშობლოსათვის მსახურება იგივე ღვთის მსახურებაა. ამას კი პიროვნება სჭირდება.

„დავითიანში“ მრავლად გვხვდება ბიბლიური რეალიები. „უკვდავების წყაროს იგავი“, „ტირილი ღვთისმშობლისა“, „აღდგომის დღეს ყრმათაგან სამღერალი“, „წმინდა სიტყვა ღვთისა“, „ნოეს კიდობნად შესვლა“, „ადამის საჩივარი“, „ღვთისმშობლის მიცვალების დღის შესხმა“ და ა.შ. თითქოსდა მთელი ბიბლია შემოგვცქერის. ამიტომაც „დავითიანი“ გოდებაა ქართული სულისა.

ქრისტიანულ ხელოვნებაში ღვთისმშობელი მრავალგზისაა გააზრებული. დავით გურამიშვილის ღვთისმშობელი კი მარადიული განცდაა დედობრივი სიყვარულისა და სიცოცხლის, სადაც წაშლილია დროის საზრისი: „მოდით, ყოველნი შვილმკვდარნო დედანო, შეიყარენით! შემწყნარებელი აწ თქვენი მარიამ შეიწყნარენით, ისმინეთ მისი ტირილი, თქვენც ცრემლნი გადმოიყარენით, სულს ეცით მისგან ნუგეში, გულს ჭირნი უკუყარენით“ (გურამიშვილი, 1964, 31). ეს დიდი ნუგეშია ყველა შვილმკვდარი დედისთვის.

ღვთისმშობელი პოეტთან გააზრებულია დრო-სივრცის ქრონოტიპის მოხსნის საფუძველზე. ღვთისმშობლის მაღლმოსილება მის უბრალოებაშია. ამიტომაც უხმობს ყველა შვილმკვდარ დედას, რათა წარმოაჩინოს დედის გულში არსებული ტკივილი. ღვთისმშობელი თავადაა დედა, ასევეა ნებისმიერი ქალი და ამ ტკივილს მათთან ერთად იზიარებს. აქედან გამომდინარე, ღვთისმშობელი ყველა შვილმკვდარის დედაა და ამავედროულად დედაა საუკუნეთა მიღმა მდგომი. ასეთი სახის შექმნა, რაც „დავითიანშია“ მოცემული, მართლაც, დიდი წყალობაა, ყველა იმ დედისათვის, ვისაც ეს მწარე ხვედრი არგუნა განგებამ.

„დავითიანი“ მარადიული ნათლისკენ სწრაფვაა. მარადიულია „ზეშთასოფელი“ და თითოეულმა ადამიანმა თავისი სხივი უნდა შეიტანოს ამ დაუსრულებელ ნათელში, სანამ სამარადისო ღუმელში გადავა. ამას კი სიახლე და თავგანწირვა სჭირდება. ადამიანმა არასოდეს არ უნდა დაკარგოს ღმერთი, უნდა გაითავისოს თავისი გოლგოთა. ეს გზა არ არის სწორხაზოვანი, ვისაც სინანულის გზით არ უვლია, იგი ვერასოდეს შეძლებს ღმერთთან მიახლებას, რადგან უსინანულოა უღმერთობა.

„დავითიანში“ ღმერთი მსჯელობაში და არა დოგმებში ვლინდება, რაც იგავთმეტყველებით მიიღწევა. ეს ისეთი მხატვრული დიალოგია, რომელიც ადამიანისაგან შინაგან თავისუფლებას ითხოვს. დავით გურამიშვილთან მაცხოვარი „კარისკენ“ მიგვითითებს, რომლის შეხსნა ადვილია თუკი მოვინდომებთ. ეს უფლის ერთგვარი თხოვნაა, თუ გნებავთ ერთგვარი პირობაც. ეს კი აუცილებლად უნდა იყოს დაცული, რადგან ღვთის სიტყვას ძალმოსილება მიეცეს. „რომელმან ცანი, ვითარცა კარავნი შეგვიძახადისა, ზედ მიადგინა მნათობნი ნივთთა ყოველთა მზარდისა... იგი არს მიზეზი ყოველთა, ფარულისა და ცხადსა“ (გურამიშვილი, 1964, 26).

პოეტს კარგად ესმის, რომ ღმერთი თავისი ძლიერებით ან მშვენიერებით გამოცხადებულიყო (ბაგაში დაიბადა) აუცილებლად მოახდენდა ადამიანებზე ზეწოლას, იგი როგორც ყველა ჩვენთაგანი ქალისგან იშვა. ამით ღვთაებრიობასთან ერთად ადამიანურ ბუნებას გაესვა ხაზი. ადამიანი ღვთისაგან თავისუფლებითაა ხელდასმული და თავად უნდა განაგებდეს საკუთარ ბედ-იღბალს. ყველა თავად უნდა განეწყოს რწმენისთვის. ღმერთი არავის აძალეებს და ესაა განსხვავებული ცხოვრების შემოთავაზება. არ დაძალეებაში სიყვარული, არ დაძალეებაში ცხოვრება.

ჯვარცმის მთავარი საზრისი სიყვარულია. „ქრისტე ჯვარცმას ადამიანების სიყვარულის გამო დასთანხმდა, მკვდრეთით აღდგა და ამით თქვა, რომ სწორად მოიქცა. გვითხრა რომ ჰქონდა სიყვარულის უფლება, უნდა გვიყვარდეს ნებისმიერ გარემოში, უნდა გვიყვარდეს ყველგან და ყოველთვის. მაშინაც კი, რაც არ უნდა გვიჭირდეს, უნდა გვეყოს ვაჟკაცობა გვიყვარდეს“ (შმიტი, 2013, 84).

ქართველობამ შეჭირვების ჟამს კიდევ უფრო დაივიწყა ღმერთი და ესაა მიზეზი პოეტის აზრით, თავსდატეხილი უბედურებისა. რადგან: „კახელების აღმა ხნული, ქართველებმა დაღმა ფარცხეს“ (გურამიშვილი, 1964, 45). ასეთ დროს ხსნა სინანულშია, ოღონდ სინანული – გონებითა და გულით. მხოლოდ ასეთი მთლიანობით მიიღწევა კეთილქმნადობა, სწორედ ეს უნდა აქციოს ერმა არსებობის ნორმად, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაღუპვისთვისაა განწირული.

„დავითიანი“ ქრისტიანული სულის უმაღლესი გამოვლინებაა. მის მთლიანობას თვითშემეცნება ქმნის. რევაზ სირაძე წერს: „დავითიანი“ იწყება და მთავრდება გურამიშვილით. პიროვნული „მე“ (მე – დავით გურამიშვილი: „ამ წიგნთა გამლექსავის გვარისა და სახელის გამოცხადება, კრებულის ბოლოს – „ამ წიგნის გამლექსავის სულის მოხსენიება“), ეროვნული „მე“ (მე დავით გურამიშვილი ქართველი: „ქართველთ უფალთა მეგვარტომობის იგავი“, კრებულის ბოლოს – საფლავის ქვაზედ დასაწერი), ზოგად ადამიანური „მე“ (მე – დავით გურამიშვილი ქრისტიანი: „ლოცვანი“ და „ვედრებანი“, ბოლოს – „ადამის საჩივარი“) (სირაძე, 1982, 229).

„დავითიანი“ ძირითადად ბიბლიურ ამბავს ეყრდნობა. ეს არ ნიშნავს მის ზედმიწევნით გალექსვას. ბიბლიური ამბავი მოხმობილია პიროვნების წარმოჩენის მიზნით, რომ სტრუქტურა მე – დავით გურამიშვილი, მე – ეროვნული, მე – ქრისტიანი რამდენად გაშინაარსებულია ადამიანში და რამდენად ამაღლებულია ადამიანი პიროვნების ყოვლისმომცველი მაღლით.

„დავითიანი“ ვლინდება ამაღლებულ მხატვრულ სახეებში, რაც სათაურშივე ჩანს. კერძოდ, პოეტი სიმბოლურად წარმოსახავს თავის თავს დავით ფსალმუნთმგალობელთა ავტორად. მისი სიახლოვე ბიბლიური დავითის საგალობლებთან ისტორიული, ცხოვრებისეული რეალიების წარმოსახვითაც გამოიხატება. ფიქრთა-ფიქრი „ორი დავითისა“ ძნელი გასარჩევია, რომლის შესახებ მართებულად მიუთითებს ქალბატონი ლალი დათაშვილი: „ხშირად ისე ერწყმის ერთმანეთს ორი დავითის ნააზრევი, რომ მკითხველისაგან მეტად დაკვირვებული თვალი და „ფსალმუნის“ კარგი ცოდნაა საჭირო იმის ამოსაცნობად. თუ სად მთავრდება დავით გურამიშვილის ორიგინალური ფრაზა და საიდან იწყება მისი დიდი სეხნიის დამოწმება“ (დათაშვილი, 1998, 9).

დავით გურამიშვილი ბიბლიურ დავითს მისაბამ პოეტად წარმოაჩენს და ხშირად ისეთ რაიმეს მიაწერს, რომ შესაძლოა თავადაც მას ეთქვა.

შუასაუკუნეების ადამიანის მთავარი საზრისი სიკეთე და მადლის მოპოვებაა. ღვთაებრივი მადლით შემოსილ კაცს შეეძლო ეთქვა:

„სახით სიტყვა შვენერო, სხიო მზეთა-მზის სახეო,
ვეძებე და შენი მსგავსი მე აქ ვერსადა ვნახეო,
გეაჯები, ნუ გამწირავ, მოვჰკვდე, შენ კერძ დამმარხოო,
ჯოჯოხეთში ნუ ჩამაგდებ, მიწყალობე სამოთხეო“!

(დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, 1964, 73)

„სიტყვა“, ქრისტეა („პირველად იყო სიტყვა“), „მზეთა-მზე“ მამა-ღმერთი, „სხიო“ - სულიწმინდა. ეს ასე ლაგდება: „მზეთა-მზე“ მამაღმერთი, „სხიო“ სულიწმინდა, „სიტყვა“ ქრისტე. ე.ი. ახალი აღთქმა გამომდინარეობს ძველი აღთქმიდან. აქედან გამომდინარე ხაზს უსვამს საგანგებოდ სამებას (მამა ღმერთი, ძე ღმერთი, სულიწმინდა).

დავით გურამიშვილი საკუთარ თავს ადამის ჩამომავლად თვლის და თავის ცოდვათა ათვლის წერტილად პირველცოდვას მიიჩნევს. მისი მრწამსით, ყველა ადამიანი უნდა ინანიებდეს პირველცოდვას ნათლისღების საფუძველზე, როგორც თავისას.

რა არის სინანული? იგი საიდუმლოა. ამ საიდუმლოსთან მისვლა შესაძლებელია გულწრფელი სინანულით. ეს კი ადამიანს სიწმინდეს უბრუნებს და ამაღლებულს ხდის. საკუთარ ნაკლოვანებათა შეგრძნება, თვითაღზრდა ყველაზე დიდი საოცრებაა საოცრებათა შორის. „ასეთი იყო გზა თვითსრულყოფისა, თვითგანვითარებისა. ამ დროის იდეალი თავშეკავება და დათმობაა. შუა საუკუნეებმა საფიქრად ის გაიხადა – რითაც ადამიანი სუსტია ამ ქვეყნად, ხოლო რენესანსმა – რითაც ძლიერი. (სირამე, 1982, 175) შესაძლოა, თვითშემეცნება „ზემთასოფლით“ საცნაურდება, რასაც სიხარული და ამაღლებულობა მოსდევს.

„დავითიანში“ განსაკუთრებული სიღრმითაა ნაჩვენები სინანული, რაც დავით მეფის კვალობაზე მოიაზრება. პოეტი ზედმიწევნით ზუსტად გადმოგვცემს სულის მოძრაობას. გრივერ ფარულავას სიტყვით: „იხარებდეთ სულითა“, „სულითა გულისხმა-ყო“, „სულთა ბრწყინვალენი“, „მდუღარებათ სულისაათ“, „ენაი სულისაი“.

ყოველი ადამიანი ნაზიარებია პირველცოდვასთან, რომელიც ნათლისღებით გამოისყიდება. მაგრამ შემდგომ წუთისოფელში რამდენს ჩადის? მისი აღმოფხვრა მხოლოდ სინანულითაა შესაძლებელი. პირველი ცოდვა აახლოებს დავით გურამიშვილსა და ბიბლიურ დავითს ადამიანთან. პოეტი თავისებურად ლექსავს ადამის ტომთა ცოდვამადლს, წარღვნას, ენის აღრევას. თითქოსდა წაშლილია დროისა და სივრცის ზღვარი. „დავით გურამიშვილი მთელი სამყაროთა და მთელი სამყაროც დავით გურამიშვილი. ადამის ცოდვები დავითის ცოდვებია და დავითის ცოდვები ადამისა“. (მოსია, 1987, 28)

„დავითიანში“ ცოდვის აღმოფხვრა სულის სიმშვიდეს განაპირობებს. ცოდვის შეგრძნება არ ნიშნავს მის მოსპობას. იგი მხოლოდ პირველი საწყისია. მას უნდა მოსდევდეს აღსარება. დავით გურამიშვილისეული უსაშველო გოდება ყოველი ჩვენთაგანის გულსა და სულს შეძრავს და 2100 წლის შემდეგაც ცხადლივ შეგვაგრძნობინებს ქრისტის ჯვარცმას, იმ ცოდვას, რომლის მონაწილედ მიუხედავად დრო-ჟამისა ყველა ჩვენთაგანს უკავშირდება:

„ვაი, რა კარგი საჩინო რა ავად მიგიჩნიესო!
ბოროტისაგან კეთილი შურით ვერ განარჩიესო,
მაცხოვრებელი შენ მათი წამწყმენდლად მიგიჩნიესო,
დიდება მოთმინებასა შენსა, უფალო იესო“!

(დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, 1964, 33)

ეს სტრიქონები ადამიანში აღძრავს უკიდევანო სინანულს, რომ ღმერთი ვერ შეიცნო, უარყო და შეურაცხჰყო. ღმერთი მივიდა ადამიანთან და ადამიანმა ეკლის გვირგვინი დაადგა მას. ეს ცოდვა სინანულის ცრემლით უნდა გამოისყიდოს კაცობრიობამ. სწორედ ამ სურვილს აღძრავს ზემორე სტრიქონები და ეს იმდენად ძლიერი მუხტია, რომ თითქოსდა თავად ხდები მონაწილე ჯვარცმის. ასეთ დროს ხსნა სინანულშია.

სინანულს აღსარება მოსდევს. დავით გურამიშვილისთვის ყოველგვარი ადამიანური მისაღებია კარგიც და ცუდიც, სიყვარულიც და სიძულვილიც, სიხარულიც და ტკივილიც, სულიერი სიმაღლეც და სიმდაბლევც. თუ ადამიანი თავის თავში ვერ ხედავს შეცდომებს, ის არასოდეს აღიარებს მას. მთავარია სინანული გაუჩნდეს, რაც სულიერ შვებას მიანიჭებს.

აღსარების წინ კარგი იქნება ღირსი თეოდორა კონსტანტინე ცხოვრების წაკითხვა. წმინდა ბასილის მოწაფემ გრიგოლმა სასწაულებრივი ჩვენება იხილა: მას თეოდორა მოევიდინა და უამბო, თუ რა გადახდა სიკვდილის ჟამს და მის შემდეგ, როდესაც სული საშინელ განსაცდელში იყო. თეოდორამ დაწვრილებით აღწერა, როგორ ედავებოდნენ ბოროტი სულები და როგორ განიხილავდნენ მის ამქვეყნიურ ცხოვრებას. ამიტომ ადამიანს ერთადერთი სურვილი უნდა ამოდრავებდეს სულის გაწმენდა. ეს კი სინანულით, აღსარებით, ზიარებით უნდა ხდებოდეს.

სინანული ეს არის საფასური, რომელიც სიცოცხლით უნდა გადაიხადო. ეს იცოდა დავით გურამიშვილმა, რომელიც „დავითიანში“ საგანგებოდ უსვამს ხაზს. „სული ღვინოა კეთილი, პორცი ჭურჭელი მყარია“. აქ ჭურჭელი სხეულია, ღვინო სული, ორივე სხეულშია და ტაძარია ისევე, როგორც მთლიანად ადამიანია სულიწმინდის ტაძარი.

სინანულს ცრემლი ახლავს, თუმცა იგი მრავალგვარია: ცრემლი სულიერი

ღალატის, შურის, სიხარულის, ფიზიკური ტკივილის და ა.შ. ცრემლი სინანულის საიდუმლოს ერთ-ერთი საკრალური ნიშანია.

იოანე ოქროპირი წერს: „ტირილი, რომელი საჩვენებლად კაცთა არნ, მსგავს არნ იგი რომელიმე მეძავია, რომელთა მოიქმნიან პირნი მათნი სატირლად კაცთა უგნურთა. მე მათ ცრემლთა ვიტყვ, რომელნი არიან გულისგან ღმობიერსა ფარულად და არა საჩვენებლად საუნჯესა შინა“. (ოქროპირი, 1987, 5)

„დავითიანში“ ცრემლი, რომელიც სინანულის ერთგვარი გამოვლინებაა, ისე როგორც დავით ფსალმუნთმგალობელთან, თვითგანწმენდის ერთგვარი გზაა. სინანულის საფუძველზე ხდება ღმერთთან მიახლება.

შეიძლება ადამიანი უამრავ ცხოვრებისეულ რეალიებს ჩაუღრმავდეს, შექმნას სასწაულები, მაგრამ ეს არაფერია იმასთან შედარებით, რასაც საკუთარ თავთან მიმართება ჰქვია. ხშირად ადამიანს ვერ გაუგია, რა ხდება მის თავს, როდის მოეშვა, რომ ჩააგდო გულგრილობის მოდუსში. ღირებულებებმა ფასი დაკარგეს. ირგვლივ სიცარიელეა. მთავარი ასეთ დროს კითხვების გაჩენაა და თვით კითხვები მიგიყვანს იმ საწყისამდე, რამაც სავალალო მდგომარეობაში ჩაგაგდო. ე.ი. კითხვებშია შემეცნება. დავით გურამიშვილი ხომ კითხვითი ნაცვალსახელით მოგმართავს: „ყმაწვილი უნდა სწავლობდეს საცნობლად თავისადაო, ვინ არის, საიღამ მოსულა, სად წავა საითკენაო“... (გურამიშვილი, 1964, 23) ეს სხვა არაფერია, თუ არა თვითშემეცნება. თვითშემეცნება კი საფეხურებრივად ხდება: მე – დავით გურამიშვილი, მე – ქართველი, მე – ადამიანი – მე პიროვნება.

„დავითიანში“ პიროვნული და ეროვნული სატკივარი ერთმანეთში თანაბრადაა შერწყმული. თითქოსდა წაშლილია ზღვარი მათ შორის ისე განიცდის პოეტი არსებულ მდგომარეობას:

„მე კი ვფარავ, მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჰფარავს,
მეტად მწარედ გული მტკივა, მაჟრჟოლებს და ტანში მზარავს,
ვერ მოვითმენ, რომ არ დავგმო აღმა მხვნელსა, დაღმა მფაცხველს,
ჩემი ცოდვაც მისცემია ჩემს ამომთხრელს, ამამზარავს!“

(დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, 1964, 44)

დავით გურამიშვილის სახისმეტყველებაში ეროვნული კატასტროფის მიზეზი უსინანულობასა და ღვთის დავიწყებაშია საძებარი. პოეტი ხედავს, რომ საზოგადოების ყველა ფენა ცოდვის მორევშია ჩაფლული. მისთვის არ აქვს მნიშვნელობა, თუ ვისკენაა „მკვახე შემახილი“ მიმართული. ადრესატს არ ირჩევს:

„არ დაიჯერეს, არა ქნეს სარწმუნო გასაჯერები,
დაყრუვდნენ, ბრმანი შეიქმნენ, საქმე ქნენ გასასტერები!
თუმც იყვნენ ხუცეს-ბერები, მათაც კარგი ქნეს ვერები
დამცირდნენ, მაღლით მოყვრები, ცოდვით გამრავლდნენ მტერები“.

(დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, 1964, 40)

სადაც „ხუცეს-ბერები“ კარგს ვერ იქმნიან რა გასაკვირია ის შემადრწუნებელი მდგომარეობა, რომელშიც მაშინდელი საქართველო იმყოფებოდა:

„შეიქმნა დიდი მტერობა, თქმა ერთმანეთის ძვირისა,
ამპარტავნობა და შური, ურცხვად გატეხა პირისა,
ავაკაზობა, ქურდობა, გზებზე დასხდომა მზირისა,

ტყვეობა, მოკვლა, ტაცება ქვრივთა, ობოლთა, მწირისა!“

(დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, 1964, 40)

მაღალი რელიგიური კულტურის პოეტს კარგად ესმის სულიერი სფეროს უდიდებულებობა. თუ სულიერ სფეროში გაუგებრობაა, მაშინ სინანულით გამსჭვალული კაცი აღსარების სათქმელად სად წავიდეს?! თუ ქვეყანაში სულიერება დამდაბლებულია, მაშინ ერი უბედურებისთვისაა განწირული. საშინელებათა-საშინელებაა სამღვდელოებას ამოფარებული სიბილწე და ხარბი ხელები.

სამშობლოს ბედი და უბედობა პირდაპირ აისახება ადამიანის პირად ცხოვრებაზე. ამის მაგალითი თავად დავით გურამიშვილია.

დავით გურამიშვილი ღვთისმშობელს, მაცხოვარს, დავით ფსალმუნთმგალობელს სამყაროს მხსნელად წარმოგვიჩენს, რადგან მათი ტანჯვის სანაცვლოდ მოხდა ჩვენი ცოდვათაგან გათავისუფლება.

ადამიანს ღმერთმა ნების თავისუფლება უწყალობა და სინანულის საფუძველზე მიეახლება სიკეთეს.

სიკეთე ხომ თავის თავში საღვთო ძალას შეიცავს, ხოლო უსიკეთობას ანუ სიკეთის ნაკლოვანებას სასჯელი მოსდევს, რომლის აღსრულების ჟამი შეიძლება მყესეულად ან სულაც მრავალი წლის შემდეგ დადგეს. იგი სხვადასხვა ფორმით შეიძლება გამოვლინდეს: უბედურებით, ზნეობრივი დაცემით, მაგრამ ყველაზე საშინელია სულიერებისადმი ინდიფერენტულობა.

როცა ადამიანი სიკეთეს კარგავს, იგი სიყვარულს კარგავს და მიწიერების ტყვედ იქცევა. სხვაში მტერსა და მოძალადეს ხედავს. მას არჩევანი მიეცა, მაგრამ ხშირად მესამეს ირჩევს. ალბათ, ამიტომაც ის მთავარი გზები, რომლებითაც სიკეთე მოგვეახლება, თავისებური სულის „შესაკრებელია“. სხვათა წარმატებებით გახარება, შურის გულიდან განდევნა, სიტყვისა და საქმის თანხვედრა.

როგორ შეიძლება გავითავისოთ სიკეთე? ალბათ, უნდა დავბრუნდეთ საკუთარ თავთან, სინანულთან და სულიერებასთან.

ადამიანს სულიერების მაღალი იმდენად მიენიჭება, რამდენადაც მან საკუთარი თავი ღმერთის ნებას დაუმორჩილა. სოლომონ ბრძენი ამბობს, რომ სიბრძნე „მხოლოდ უბიწო გულში ივანებს“ და მისი საფუძველთა-საფუძველი სულიერებაშია საგულვებელი. სინანული შობს სიკეთეს, სიკეთე კი სულიერებს და სამივე ერთად ადამიანს შინაგან სისავსეობს. ფორმულით ეს ასე გამოიხატება: სინანული + სიკეთე + სულიერება = შინაგან სისავსეობას.

„დავითიანი“ აცოცხლებს ყველა ჩვენთაგანის სინანულს, სიკეთესა და სულის მოძრაობას.

ლიტერატურა:

- 1) გურამიშვილი დ. (1964): დავითიანი, „საბჭოთა საქართველო“ გამომცემლობა, თბილისი;
- 2) დათაშვილი ლ. (1998): ჰაგიოგრაფიული საკითხები ძველ ქართულ მწერლობაში, „მერანი“ გამომცემლობა, თბილისი;
- 3) მოსია ტ. (1987): დავითიანის ლიტერატურული წყაროსა და პოეტიკის საკითხები, „განათლება“ გამომცემლობა, თბილისი;
- 4) ოქროპირი იოანე, (1987): მამათა სწავლანი, საპატრიარქოს გამომცემლობა, თბილისი;
- 5) სირაძე რ. (1982): სახისმეტყველება, „ნაკადული“ გამომცემლობა, თბილისი;
- 6) შმიტი ე., (2013): პილატეს სახარება, „უნივერსალი“ გამომცემლობა, თბილისი.

Isako (Ramazi) Meparishvili Iakob Gogebashvili State University, Telavi

For the Tropology of “Davitiani”

Abstract

Literary images of "Davitiani" is aspiration of light, which are revealed through the discussions, rather than dogmas. That is an artistic dialogue, which requires internal freedom of man.

Literary images of "Davitiani" based on the Bible. As if the Bible is opened in front of us. This literary work is a lamentation of the Georgian spirit.

This work gives us the opportunity to see the Virgin's eternity in space and time. Mercy and grace of the Virgin is in her simplicity. Because she is not only mother of all the bereaved, but also mother, standing beyond the centuries. Creating such kind of figure is a miracle, which is great consolation for the grieving mothers. Thus, literary images of “Davitiani” are connected with the Son of God for ever, like the Virgin Mary herself is the mother of the Son. It is a constant and immortal theme of “Davidiani”.

Keywords: imagology, bright spirit, eternity, Virgin Mary, time and space

საკვანძო სიტყვები: სახისმეტყველება, ნათელი, მარადიულობა, ღვთისმშობელი, დრო-სევრცე

Айнур Тофик к. Мусаева
Паришан Сабир к. Мамедова
Гянджинский Государственный Университет

ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ МЕХТИ ГУСЕЙНА

Литературно-критическая и публицистическая деятельность Мехти Гусейна 20-30-х годов автора пламенных, убедительных статей сделали его известным как теоретика и литературоведа. Говоря об этом, не ставим целью разъединить Мехти Гусейна-критика от Мехти Гусейна-писателя. И теоретик Мехти Гусейн и писатель Мехти Гусейн составляют единство, подпитываясь из одного источника. Русский критик и литературовед Г. Корабельников так говорит об этом: "...как многие из нас в 20-е годы Мехти Гусейн был чрезмерно требовательным, борцом и пылким критиком. Те годы давно остались в прошлом, но и как тогда я остаюсь при том мнении, что привязанность Мехти Гусейна к прозе не только в его врожденном таланте, но и в непреодолимой страсти доказать своим личным творческим опытом преимущества защищаемого им идейно-художественного фронта"(3,41). Опубликованные в этот период критико-публицистические статьи писателя составляют особый этап творчества.

Эти статьи Мехти Гусейна не лишены характерных для того времени недостатков. У нас нет возможности с точки зрения современной литературной критики подробнее остановиться над кажущимися недовершенными мыслями. Но нельзя забывать одну истину что имеющиеся в тех статьях промахи являются ошибками не "любящего себя в литературе писателя", а любящего литературу больше чем жизнь общественного деятеля. По выражению писателя "даже самая лучшая снайперская пуля для достижения мишени призывает на помощь журнализм, т.е. публицистику и создает бесподобные образцы этого жанра". Без сомнения, для Мехти Гусейна начальная творческая практика связана с газетно-публицистической деятельностью. Как сказал Г. Корабельников, "печать разъяснила Мехти Гусейну, что литература является мощным средством, дающим сильный толчок прогрессу общества, жизни и личности".

Публицистика, т.е. общественно-эстетический анализ предполагает обращение к более содержательным категориям, в том числе "следование общественно установленным принципам". Происходит это потому что публицистическая критика дает автору возможность органически сочетать художественные части с актуальными общественными проблемами. Тем самым еще теснее сближая литературу с действительностью. Если подходит к вопросу с этой точки зрения, следует отметить, что "Литературные письма" Мехти Гусейна полностью отвечают теоретическим требованиям. Писатель не ограничивается анализом лишь разных произведений. Как общественный деятель и публицист исследует те идеи, которые способствуют прогрессу современной жизни и мастеру в соответствии со временем. Однако жизненно важные вопросы исследуются со стороны публициста с точки зрения будущности и оцениваются с эстетических позиций его мировоззрения. Мехти Гусейн мастерски использует форму, возможности литературного письма; свои мысли, чувства, размышления излагает искренним языком, образными выражениями. В зависимости от особенностей формы письма писатель открыто формулирует свое отношение. Эмоциональная насыщенность словесных оттенков сгущается, становясь еще более мощной и пронзительной, словно автор вживую общается лицом к лицу с отдельной личностью или коллективом. Поэтому он, словно с трибуны,

ничего не скрывая, пламенно озвучивает волнующие его душу слова прямо в лицо аудитории. Рождающиеся отголоском внутренних потрясений свои художественные вопросы в ожидании ответа обращает к слушателям. Волнующие автора вопросы являются мелкими и второстепенными для жизни, поэтому он зачастую сам и отвечает на них. Как публицист он не ограничивается лишь указаниями на ошибки, а словно астролог показывает объективные причины их появления, намечая пути выхода. Вот, ознакомимся с одним из волнующих публициста вопросов: "Наша литературная среда никогда не должна мириться с пошлыми произведениями и создающими их авторами. Мы должны стоять на страже высокого народного творчества. Обманываясь преходящими и временными аплодисментами зрителя или читателя, мы не должны забывать наше завтра и будущее поколение. Если сегодня имеются действительно любимые произведения, мы должны оценивать их как успех истинно художественного таланта, как успех подлинного искусства. Силу художественного произведения трудно оценить двумя-тремя годами. Часто вспоминая значимые события в истории искусства видим что иногда ценность памятников подтверждается или наоборот, кажущиеся гениальными произведения завтра представляются блеклыми и бессмысленными. Мы живем уже в такое время, когда искусство далеко не средство развлечения"(2,169).

Как образец критической публицистики приемы исследования и особенности стиля этой статьи к форме открытого письма. М.Гусейн в обращении к писателям свои мысли излагает резко, но искренним языком в образной форме. Писатель оценивает события, исходя из требования времени. Свое отношение к художественным произведениям в соответствии с требованиями жанра излагает открыто и четко, не занимая односторонней позиции. Отметим, что писатель в том случае обращается к возможностям жанра, когда излагаемое им изображенное не вмещается в рамки одной статьи и сам факт требует необходимости художественного приема. Отмечая положительные черты этого жанра, Е.П. Прохоров писал: "Открытое письмо – самый действенный, острый вид печати и публицистики, потому что здесь автор напрямую высказывает свои мысли, не затрудняется в выдвижении предложений и советов"(4,17).

И в самом деле, высокий пафос и политическая прямота характерные черты открытого и художественного письма. Открытое или художественное письмо никак несравнимо с перепиской между двумя лицами. Социально общественные а также этико философские проблемы не обязательно составляют содержание этого жанра. Поднимаемая проблема не ограничивается только личным "я" индивида, а подается во взаимодействии с важными проблемами общества, народа и литературной среды. Для подтверждения этих мыслей фактами обратимся к статье М.Гусейна "Литературные заметки". В начальный период ВОВ, обращаясь к товарищам по перу, писатель говорит о гордости великих мастеров за свою эпоху во все времена. Например, гениальный немецкий поэт Гете говорил о высоких чувствах личной сопричастности к общемировым событиям. Почему тогда некоторые из наших поэтов не берут на перо происходящие события, усиливая тем самым чувства героизма у народа?

Может ли именоваться истинным мастером писатель или поэт равнодушный к современным событиям и пишущий на ненужные сегодня, устаревшие темы. Конечно же нет. М.Гусейн пишет: "В последнее время для определенного ряда писателей стало модой сбегать в историю и свысока смотреть на современные темы"(2,61).

На самом ли деле изображаемое ими является историей? На этот вопрос отвечаем отрицательно, ибо в ряде произведений за прошлое выдаются всяческие вымыслы и вместо героической истории народа "оживает" возникший в сладком сне фантастический мир. В этих произведениях, если их можно назвать таковыми, значительные исторические факты искажаются, известные события ставятся с ног на голову.

Мехти Гусейн придерживался того мнения, что пишущий на историческую тему обязан всегда оставаться преданным реализму. Если современная жизнь не заставляет задумываться, а исторические темы волнуют больше и заставляют писать, то мы не против. Но писателя искажающего факты, фальсифицирующего историю читатель ни в коем случае не простит. Писатель в категорической форме критикует поэта И. Солтанлы, автора поэмы "Мехсети" за грубое искажение фактов. В то же время отмечает, что необходимы стихи, ставшие барометром эпохи своими высокими мыслями, глубокими идеями. Это требование выдвигаю не "я", а поучительные события военного времени. Но пусть не возникает мысль о том, что мы во всем требуем политической актуальности, зарифмованности того или иного лозунга. Он приходит к выводу о том, что эта мысль неверна и наша литературная практика отменяет ее. Обращаясь к поэтам, публицист говорил: "Что ты принес в литературу нового времени? Если ты:

Красивая пери, капризная мелек, нежная дева

Не называй страдальца неверным, -

говоришь, мы на это отвечаем, что это давно спетые баяты. Ты даже в лексиконе консерватор.

Мы жаждем поэзии своей эпохи. Если автор приведенных строк М. Рагим на наши требования:

Пожалей, посочувствуй,

Подсласти мое лекарство.

Страданием этим и разлукой

Разверзлась душа моя,

О, черные очи, черные очи!

отвечает этими стихами - это его дело. Однако мы говорим, что эти мотивы почти 20 лет вперед Ашуг Алескер воспел намного поэтичнее:

Ай, назенин, полумесяцем брови черные твои.

Повела глазами - сердце извела,

Душу ранят брови черные твои.

Литература:

1. Василевский В. - Утрата друга тяжела; "Лит.и искусство", 1965
2. М. Гусейн - Литературные заметки; "Вопросы искусства и лит.", 1960
3. Корабельников Г. - Эхо времен; "Азербайджан", 1969, №4
4. Прохоров Е.П. - Эпистолярная публицистика; М. 1966

Musayeva Aynur Topbig's daughter

M. HUSEYN'S JOURNALISTIC ACTIVITY

Abstract

In her article is published Azerbaijan's well-known writer M. Huseyn's an ordinary critical journalistic analyses of articles and it mentions literary and critic M. Huseyn's activity.

Key words: literary, journalist, critic, literary-idea

Ключевые слова: литература, критик, публицист, идейно-критические

თამარ ნინიკაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

წვეთში ასახული ზღვა

ყველა დროში იყვნენ ადამიანები, რომლებიც ფიქრობდნენ, მსჯელობდნენ და წერდნენ მოკლედ, სხარტად, ლაკონიურად. ლაკონიურობა მუდამ მახვილი გონებისა და განსაკუთრებული ნიჭის ნიშანი იყო. აზრის მოკლედ გადმოსაცემად საჭიროა მთავარი სათქმელის განცალკევება მეორეხარისხოვანისგან, თხრობის კონტექსტზე კონცენტრირება და ტექსტის ზედმეტი სიტყვებისგან გათავისუფლება, რაც ცოტას თუ ხელეწიფება.

ლაკონიურობა ლიტერატურაში სიტყვამრავლობის საპირისპირო ცნებაა, მაგრამ სულაც არ ნიშნავს სიტყვადუნწობას. საქმე სიტყვის სწორად შერჩევასთან გვაქვს, რათა სათქმელი მოკლედ, სხარტად, ზუსტად და მკაფიოდ ითქვას.

ამბობენ, ქართულ ლიტერატურას ლაკონიურობა არ უყვარსო, მაგრამ თავად ქართული ლიტერატურა საწინააღმდეგოს ამტკიცებს: „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის“, - ამბობს რუსთაველი; უფრო ადრინდელი ხანის, კერძოდ, IX საუკუნის საეკლესიო მოღვაწის, მწერლისა და ფილოლოგის, ეფრემ მცირეს „კოლოფონებში“ ლიტერატურულ ტერმინთა შორის ხშირად შეხვდებით გამოთქმებს: „სიღრმე და სიტყვამოკლეობა“, „სიმოკლე და სიღრმე“, „ლაკონიურობა და სიღრმე-მიფარულობა“... რომ აღარაფერი ვთქვათ სულხან-საბას უმცირესი პროზაული ფორმით გადმოცემულ სიბრძნეზე.

XX საუკუნის დასაწყისი კი ქართულ მწერლობაში მცირე ფორმის პროზაული ჟანრების საოცარი აღზევების პერიოდი იყო. ამ დროს პრიორიტეტული გახდა ნოველა, ესე, ეტიუდი, ესკიზი, მინიატურა, ნამცეცი, ჩანახატი, რასაც ქართველ კრიტიკოსთა არაერთგვაროვანი რეაქცია მოჰყვა.

გასულის საუკუნის დასაწყისში ქართულ პრესაში ხშირად იბეჭდებოდა კრიტიკული წერილები, სადაც ლიტერატორები, მწერლები, მკითხველებიც კი შეშფოთებას გამოთქვამდნენ მცირე ზომის ეპიკური ნაწარმოებების, კერძოდ კი – მინიატურის საოცარი აღზევების გამო: „რომანი მოკვდა!“ – განგაშის ზარს შემოკრეს ლამის. – „შეიძლება მინიატურიზმის გზას რომანიდან სათაურთან მივყავდეთ, შეიძლება წიგნების მაგივრად სათაურების წერა დავიწყოთ...“

„ლექსი გამოთავყვანდა სონეტებში და პროზა - მინიატურებში... ეს იყო ტრადედია ხელოვნებისა, სადაც კასტრატების როლს ჩვენი პროზაიკები თამაშობდნენ. სანდრო ცირეკიძე – ყველაზე უფრო ტრაგიული იყო ამ როლში. მისი პირველი საფეხური – მინიატურა, მეორე – სათაური, მესამე – სიკვდილი პროზისა და მისი ლექსთან დაახლოვება („სონეტი პროზით“). ასე გამოულპა ძირი არგონავტების ხომალდს. ისინი ერთგულად ჰქარგავდნენ თავის მზითვებს, გადაჰყვნიდნენ მის სტილიზაციას; მაგრამ გათხოვების პირველი ღამის შემდეგვე მიატოვეს; ეს პროზა ფარმაცევტის მიერ ლაბორატორიაში დამზადებული მინიატურის სამყაროს აბაზი იყო...“ – ასეთი აღშფოთებით წერდა მინიატურისა და მინიატურისტების შესახებ XX საუკუნის დასაწყისში მწერალი დემნა შენგელაია, ცნობილი დიდტანიანი რომანების - „სანავარდოსა“ და „ბათა

ქექიას“ ავტორი... და ის მარტო არ იყო.

მინიატურის ჟანრს ეხმაურება ჟურნალ „ლომისის“ 1923 წლის ერთ-ერთ ნომერში პოეტი და პროზაიკოსი მიხეილ ბოჭორიშვილი:

„მინიატიურული ფორმა უთუოდ მიმზიდველია და შესაფერი თანადროულობის, რადგან მას უყვარს შეკუმშული სიტყვები და ვერ ითმენს ჩვეულებრივ ენაწყლიანობას, მაგრამ უთუოდ საბედისწეროა, რომ ჩვენი მხატვრული პროზა მინიატიურიდან ვერ იძვრის. არ უარვყოფ მინიატიურას, მას უყვარს ცხოველი ხაზები, ტკბილი განცდა, ლირიზმი. კარგია ნიღაბის ახდა, სულის გამომზეურება, „მე“-ს გამოჩენა. „მე“ აწერია ადამიანის სულს, „მე“ ნიშანია საზოგადოების, ერის სულის, ამ საშინელ „მეთა“ შეჯახებაში დაიკარგა „შენ“, ეს უნდა იცოდეს მან და ქართული პროზა უნდა გასცდეს მინიატიურას.“

წერილის ავტორი გაცილებით თავშეკავებულია და ცდილობს, საკადრისი მიაგოს მცირე პროზის ამ ჟანრს, დაგვანახოს მისი როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები. თუმცა წერილის მომდევნო სიტყვები სრულიად უსვამს ხაზს წინ ნათქვამს: „მინიატიურა ვერ გაამართლებს ხელოვანს და მინიატურისტთა სახელი მინიატიურულადვე დარჩება“.

ეს იმიტომ, რომ იმ დროს, მიხეილ ბოჭორიშვილის მსგავსად, მცირე მოცულობის თხზულებებს არასრულფასოვან ნაწარმოებებად მიიჩნევდნენ, განსაკუთრებით, რომანთან შედარებით, და ზოგჯერ რომანის მტრადაც აცხადებდნენ.

თუმცა, ამ ჟანრს დამცველიც ბევრი ჰყავდა და მიმდევარიც: მწერალი სანდრო ცირეკიძე თავის წერილში „მინიატურა“ პასუხს აძლევს კრიტიკოსებს და თავგამოდებით იცავს ჟანრის ღირსებას. იგი მინიატურის გენეზისს უკავშირებს არა ტექნიკის განვითარებას, არც ცხოვრების აჩქარებულ ტემპს (რაზეც აქცენტს აკეთებდნენ მინიატურის მოწინააღმდეგენი), რომელმაც თითქოს შეზღუდა დიდი ჟანრობრივი ფორმების ასპარეზი, არამედ წარსულის მხატვრულ ტრადიციებს და ფიქრობს, რომ მისი ფესვები ღრმად არის გადგმული ქართული კულტურის წიაღში.

რაც უნდა გააფთრებული ბრძოლა გამოეცხადებინათ წინა საუკუნის დასაწყისში ქართულ ლიტერატურაში ახლად დამკვიდრებული მინიატურული პროზისთვის, ვერც მიმდევარს დაუფრთხოვდნენ მას და ვერც მკითხველს, რადგან, როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, ყველა დროში საზოგადოების თვალში დიდი ფასი ჰქონდათ ადამიანებს, რომელთაც შეეძლოთ მოკლედ და მკაფიოდ ჩამოეყალიბებინათ აზრი, იდეა, მიზანი.

ამიტომაც არის, რომ ბოლო ორი საუკუნეა მწერლებს შორის განსაკუთრებული ადგილი დაიმკვიდრეს პროზაიკოსებმა, რომელთაც ორი-სამი აბზაციით, ზოგჯერ კი – ორი-სამი წინადადებით, შეუძლიათ აღწერონ მხატვრული სახე, ფასეული აზრი, გრძნობა. მათ აღიარება მოიპოვეს არ მარტო თავიანთი გამომსახველი მწერლური ენით, არამედ მოკლედ თქმული სიტყვით, იმით, რომ ისტორია დაიწყეს და დაამთავრეს მანამ, ვიდრე მონუსხული მკითხველი სულის მოთქმას მოასწრებდა.

ასეთი „მოკლედ თქმის“ დიდოსტატებად მიიჩნეოდნენ XX საუკუნის დასაწყისში ნიკო ლორთქიფანიძე, ნიკოლო მიწიშვილი, ლეო ქიაჩელი, დავით თურდოსპირელი და სხვანი, მაგრამ როგორც მწერალი სანდრო ცირეკიძე შენიშნავს, „ყველაზე ადრე ჩვენში მინიატურიზმის გზას დაადგა ვაჟა-ფშაველა“.

ბევრი მწერალი მინიატურით გატაცებას იმას მიაწერს, რომ სურს, მკითხველის დროს გაუფრთხილდეს და „აზრი“, რომლის განფენასაც სხვები დიდტანიან რომანს

ანდომებენ, ერთგვერდიან თხზულებაში გადმოსცეს.

თუმცა, ისეთი მწერალი, როგორც ვაჟაა, მწერალი, რომლის შემოქმედებაც გაჟღერებულია ემოციურობით, გრძნობადობით, კაშკაშა მხატვრული სახეებითა და ალეგორიებით, მინიატურაში უთუოდ მისთვის სასარგებლო და მიმზიდველ მახრეებს ხედავდა.

ვაჟასთვის მინიატურა არის საშულაება, მკითხველის ყურადღება ერთ მხატვრულ სახეზე შეაჩეროს, და არა სიუჟეტზე, და ამით მაქსიმალურად დამაჯერებელი, მოცულობითი და სიღრმისეული გახადოს ის. ამის ნათელი მაგალითია ქართველი მკითხველისთვის ბავშვობიდან ნაცნობი „ია“, „ფესვები“, „მთის წყარო“ და სხვა.

თავად ვაჟას დავესესხებით: „[მწერლის] ...შინაგანი ღირსება ისაა, თუ რა მოვლენანი გაუხდია მას თავის მწერლობის საგნად და რა ღირებულობისაა ეს მოვლენანი ... რამდენად ცხოვლად, ნათლად, მკაფიოდ, ძლიერად გვიხატავს ამ მოვლენათ, რამდენად გვიტაცებს, გვიმორჩილებს მისი ნაწარმოები, – ჩვენზე რამდენად ძლიერ მოქმედობს.“ (ვაჟა-ფშაველა 1961, V:259).

სწორედ მკითხველზე ზემოქმედების მოსახდენად აირჩია ვაჟა-ფშაველამ მინიატურული ჟანრი და საოცარი სიცხადით გადმოსცა ამ მოკლედ ნათქვამ ამბავში ბუნების ქმნილებათა მხატვრული სახეები. ბავშვობაში წაკითხული ღრმად აღიბეჭდა თითოეული ჩვენგანის გულში, იმდენად ღრმად, რომ სამუდამოდ მათი ერთგული გულშემატკივარი გავხდით. განა გაზაფხულის პირზე ბუჩქის ძირას მიმალული ლურჯთვალა ყვავილის დანახვისას ვაჟას „ულრანს ტყეში მოსული“ „სასუტელას დობილი“ ია არ გვახსენდება ხოლმე, ან გზად ხის დაჭმუჭნილ, ხმელტყავგადაკრულ ფესვებს რომ წავაწყდებით, ის მუდარა არ ჩაგვესმის ყურში, რომელზეც ვაჟა წერს?!

თავად ვაჟას ამ ნაწარმოებებისთვის მინიატურა არ დაურქმევია და არც მოთხრობებისგან გამოუყვია საგანგებოდ. რა თქმა უნდა, არც სიტყვათა რაოდენობა დაუთვლია, და არც ნაბეჭდი თუ ხელნაწერი გვერდების რიცხვი. არადა, ლიტერატურის თეორეტიკოსები მონდომებით ცდილობენ, მინიატურის ჟანრი მისი მოცულობით განსაზღვრონ: ზოგი ამტკიცებს, მინიატურა 1-დან 3 გვერდამდე უნდა იყოსო, ზოგი კიდევ უფრო წვრილმანდება და, 1500 ასო-ნიშანს არ უნდა აღემატებოდესო, დაუჩემებია. საოცარი იქნებოდა, რომ 1600 ასო-ნიშნის შემცველი ტექსტი მინიატურად არ მიგვეჩნია, მხოლოდ იმიტომ, რომ 100-ით აჭარბებს დათქმულ ზღვარს. საქმე თვლაში კი არა, მოკლედ თქმაშია, რაც მოცულობას და ფორმაც ნაკლებად გულისხმობს.

ვაჟა-ფშაველას ამ ჟანრის თხზულებების მაგალითზე შეგვიძლია თამამად განვაცხადოთ, რომ მინიატურის ჟანრობრივ ჩარჩოებს ფორმაზე მეტად მისი შინაარსი და სხვა მნიშვნელოვანი მხატვრული ღირებულებები განსაზღვრავს.

საქმე, კვლავ ეფრემ მცირეს რომ დავესესხოთ, სწორედ ლაკონიურობასა და სიღმე-მიფარულობაშია. ნამდვილი მინიატურა მოკლე და ტევადია, მასში ღრმა აზრი იფარება, ხშირად ფილოსოფიური, ზოგადსაკაცობრიო საფიქრალი, რომელიც მკითხველს გააზრებისკენ და განზოგადებისკენ უბიძგებს. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მწერალსა და ესეისტს, ზაალ სამადაშვილს, რომელიც მცირე პროზის ღირსებაზე საუბრობს (მოთხრობის გვერდით აქ უთუოდ იგულისხმება მინიატურაც, ნოველაცა და ეტიუდიც):

„რომანი არ დაუწერია სეი-სიონაგონს, არც – აკუტაგავას, მაგრამ რა, ზემოჩამოთვლილ მემოთხრობეთაგან ერთ-ერთის არ იყოს – ბაობაზზე ნაკლებმნიშვნელოვანია დედამიწისთვის პაწია ბალახი?.. – რომანს არ ვეჩხუბები,

ჩემთვის, წყნარად მგონია, რომ კარგი მწერლის პოტენცია მოთხრობაში უფრო ვლინდება. ამასთან დაკავშირებით მახსენდება, რომ ოკეანე წვეთში აისახება. წვეთი მოთხრობაა – ერთი კაცის ერთი დღე, ანდა სულაც თხუთმეტი წუთი, ოკეანე ცხოვრება – ასეულ მილიონობით ადამიანის ბიოგრაფია... ოღონდ პროზაში ისე არ არის, როგორც არაორგანულ ქიმიკაში, ასახვა თავისთავად არ ხდება, მას განმხორციელებელი სჭირდება, პროზის ენაზე – მწერალი...”

მწერალი – აი, ვინ არის უმთავრესი ამა თუ იმ ჟანრის ავ-კარგზე საუბრისას.

მინიატურაც ხომ მაშინ არის ღირებული და მაშინ უწევს კონკურენციას რომანს, როცა მას ხელს ჰკიდებს ნიჭიერი მწერალი, რომელიც ახერხებს მცირეში ჩაატოს დიდი და წვეთში დაგვანახოს ზღვა.

ლიტერატურა:

1. ალხაზიშვილი გ. ჩხეიძე რ. (1992): ქართული მინიატურული პროზა. გამომცემლობა ლომისი, თბილისი;
2. ვაჟა-ფშაველა (1961): თხზულებათა სრული კრებული. ტ. II, III, V. თბილისი;
3. ცირეკიძე, ალ. (1919): მინიატურა // „მეოცნეუ ნიამორები“, N1.
4. შენგელაია დ. (1924-25): // „ლიტერატურა და სხვა“, N 1, გვ. 94
5. ბოჭორიშვილი მ. (1923): შენიშვნები ხელოვნებაზე // „ლომისი“, N32, 3
6. [სამადაშვილი ზ.](#) (2003): ბოშები [მოთხრობები]. მემოთხრობებსა და თხრობაზე; თბ., გვ. 103

Tamar Ninikashvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Sea reflected in the drop

Abstract

During the last two centuries prosaists have occupied the special place among the writers, who can sometimes describe artwork, valuable idea and feeling with just two or three paragraphs or sentences. Vaja Pshavela is considered as the same kind of grand master of “shortly speaking” and is acknowledged as the creative of mini prose in Georgian literature. Her miniature is short and spacious which contains a deep idea, often philosophical, mankind issue that leads readers to thinking and understanding.

The short-sized masterpieces of Vaja Pshavela make us believe that a miniature is valuable and competes with novels when a talented writer works on it and manages to express a big idea shortly and show a sea in a drop.

Key Words: Short Story, Vazha-Pshavela, Novel, Genre, Pithiness

საკვანძო სიტყვები: მინიატურა, ვაჟა-ფშაველა, რომანი, ჟანრი, ლაკონიურობა

Наджафов Азизага Байрам оглу
Институт рукописей им. Мухаммеда Физули

МУЗЫКАЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ «КЕРЕНАЙ» - «ТЮРКСКАЯ СВИРЕЛЬ» В ПОЭМЕ «ИСКЕНДЕРНАМЕ» НИЗАМИ

В произведениях Низами часто встречается выражение «тюрок», «тюркский», употребляемое как в прямом, так и переносном смысле. Употребляясь, как правило, впереди различных существительных, это слово в большинстве случаев становится их определением. В таких словосочетаниях как «тюркская красавица», «тюркские набег», «тюркские глаза» подобные определения, как правило, обретают самые различные семантические оттенки. Интересно, что описывая музыкальный инструмент «керанай», «най», Низами также прибегает именно к эпитету «тюркский».

В произведениях Низами можно встретить также название других музыкальных инструментов. В частности, великий поэт прекрасно и глубоко знавший богатую азербайджанскую культуру в своей бессмертной поэме «Хосров и Ширин» неоднократно упоминает такие музыкальные инструменты, как дебербет, чанг, барабан, горн, фагане (чогане), уд, рубаб (лютя), арганун. В своей знаменитой поэме «Искендер-наме» Низами также повествует об исполнении на сазе, об искусстве сказителей.

В целом, «Хамсе» («Пятерица») Низами характеризует автора как подлинного гения восточного (мусульманского) Ренессанса, и демонстрирует также глубокие познания поэта в области музыки.

Ахмедага Ахмедов в своей фундаментальной монографии «Низами-ученый» отводит значительное место познаниям великого поэта в области музыки. В частности, одна из глав монографии «Низами-музыковед» открывается с освещения факторов, формировавших мировоззрение и самих представителей мусульманского Ренессанса. Исследователь указывает: «В те времена образованные люди обретали почетное звание ученого только в случае, если в совершенстве владели самыми обширными и глубокими знаниями во всех науках, существовавших в то время... Великие ученые, такие как Ибн-Сина, Фахри-Рази, были специалистами и в области музыки. Низами Гянджеви занимает в этом ряду самое достойное место» [2, с.79].

Музыкальное творчество является одним из важнейших средств самовыражения каждого культурного этноса, элементом передачи национального духа, важной составляющей культуры народа. В наследии Низами часто встречаются описания национальной культуры различных народов. Эти описания, наряду с демонстрацией уважения и интереса поэта к культуре различных народов, предоставляют также интереснейшие факты для сопоставления их с культурой, обычаями и традициями азербайджанского народа, представителем которого являлся сам Низами.

В указанной выше монографии А.Ахмедов перечисляет музыкальные инструменты, названия которых встречаются в «Хамсе». Низами приводит историю их создания, употребление, сферу применения. А.Ахмедов справедливо указывает, что многие из названных инструментов забыты в наше время, и эти описания имеют огромное значение с точки зрения их восстановления: «В произведениях Низами встречаются названия таких струнных музыкальных инструментов как уд, руд, рубаб, чанг, арганун, кеманча, сетай (или сетар), танбур; духовых инструментов - нэй (или най), керанай, шейпур (горн), мусигар, а также ударных инструментов - кус, табил (барабан), дохол, мегра (большой барабан). Многие из этих инструментов сейчас уже незаслуженно забыты» [2, с.90].

Мы не ставим себе целью исследования музыкальных знаний великого Низами. Нас больше привлекает другое - показать глубокое знание поэтом особенностей быта и жизни тюрок. Во всех произведениях Низами дается богатейший материал, создающий четкое представление об образе жизни тюрок. В «Хамсе» Низами доказывает, что тюрки использовали духовые инструменты не только в повседневной жизни, но и во время военных действий.

Одним из элементов, демонстрирующим знание Низами боевых традиций, особенностей армии тюрок является упоминание в произведениях, входящих в «Хамсе», таких духовых музыкальных инструментов как «тюркский ней», «керенай». Использование названий этих инструментов с определением «тюркский» подтверждает признание поэтом принадлежности их именно к тюркской военной стратегии.

В поэме «Искендер-наме», в части «Послание Искендера шаху Зангибара» Низами пишет:

«Сердце в груди богатырей
Затрепетало, словно тюркский ней» [5, с.83]
Или в другой части поэмы - «Война Дария с Искендером» читаем:
«Тюркский ней затрубил
Храбрецы храбро ринулись в бой...» [5, с.141].

Ариф Мустафаев, автор монографии «История материальной культуры Азербайджана (исследование на основе этнографического материала)», подробно останавливается на типологических особенностях духовых инструментов и дает интересные сведения о музыкальном инструменте «ней», «керенай». А.Мустафаев указывает, что этот музыкальный инструмент, обладавший раскатистым, сильным, высоким звучанием применялся больше в бою, в моменты опасности, нежели в мирное время или во время свадебных торжеств. Ученый пишет, что «сильный поток воздуха, попадая в трубу, создавал вибрации и придавал мелодии все более высокое звучание, более высокий тон. Именно по этой причине «ней», «керенай» считался наиболее характерным и приемлемым музыкальным инструментом именно для военных музыкантов» [4, с.33].

В повествовании «Об убийстве царя Дария военачальниками» названный музыкальный инструмент представлен под другим названием, однако из текста видно, что он обладал аналогичными техническими свойствами:

«Звуки кереная оглушили всех,
Повергнув всех в дрожь от страха» [4, с.33]

Связь этого музыкального инструмента с кочевым образом жизни тюрок также находит отражение в монографии А.Мустафаева: «Зов кереная всегда являлся сигналом к мобилизации, к военным сборам, играл роль предупредительного сигнала, оповещения о переселении или начале военного похода» [4, с.33].

В повествовании «Сражение Искендера с русскими» («Шарафнаме» Низами) даны краткие сведения о строении этого музыкального инструмента и указывается, что он имел форму трубы:

«Труба сильно трубит,
Придает силу тюркам» [5, с.325].

В монографии А.Мустафаева «История материальной культуры Азербайджана (типологическое исследование на основе этнографических материалов)» автор дает следующее толкование слова «керенай»: «Название этого духового инструмента означает «большая свирель». Его длина составляла около 3-х метров, он изготавливался из меди или бронзы, имел форму трубы, расширенной в конце... Звук кереная был очень сильным, раскатистым, распространялся очень далеко. В прошлом, керенай использовался в основном как военный музыкальный инструмент» [4, с.33].

В «Монографическом толковом словаре музыки», составленном выдающимся азербайджанским музыкантом, проф. Афрасиябом Бадалбейли также встречается описание музыкального инструмента «керенай». Однако, автор словаря по непонятным причинам отождествляет этот инструмент с инструментом «ней». Ученый в своем труде определяет, что название инструмента, представленного в словаре как «ней», взято из персидского языка, и справедливо указывает, что этот инструмент неоднократно упоминается в произведениях классиков, в том числе и у Низами [см. 1, с.34].

Здесь необходимо отметить, что в первоначальном варианте словаря оба музыкальных инструмента даны под одним названием. Однако, «ней» отличался от громкого, трубного голоса «кереная» своим нежным, пленительным звучанием. Так, «ней», как правило, изготавливался из камыша, тогда как «керенай» - из металла. Существенно различались эти инструменты и по своим размерам - «ней» имел длину приблизительно в 60-70 сантиметров, длина «кереная» составляла приблизительно 2-3 метров. Инструмент «ней», «керенай» использовался на территории Азербайджана как до Ренессанса, так и в последующий период. Это подтверждается самыми различными источниками, в том числе записками путешественников. Выдающийся немецкий путешественник Э. Кемпфер, побывавший в Азербайджане в 1683 году отмечал в своих путевых заметках, что в Азербайджане использовался музыкальный инструмент «керенай», достигавший 2 метров в длину [см. 2, с.54].

Известный азербайджанский государственный и общественный деятель, исследователь национального фольклора Алигусейн Даглы в своей рукописной книге «Озан Гаравели» («Сказитель Гаравели») пишет о том, что музыкальный инструмент «керенай» применялся в государственных мероприятиях, в знаменательные дни, как например, при коронации Надир шаха Афшара. Автор в своем произведении рассказывает об истории инструмента «керенай», хранившегося в свое время в селении Балаханы (Апшерон): «Агагусейн Расулзаде рассказывал со слов своего односельчанина, зурначи Аббасгулу, что во время церемонии коронации Надир шаха, проводимой в Галагайын (нынешний Сабирабад) музыка исполнялась именно на инструменте - «керенае». Этот самый инструмент после долгих перипетий попал на базар в Баку, был куплен здесь у перекупщика и попал, таким образом, к Аббасгулу» [3, с.53].

Следует отметить, что настоящее время в некоторых регионах Азербайджана дымоотводная труба, надеваемая на самовар, также иногда называется «керенай». Этот факт подтверждает связь этого музыкального инструмента с повседневной жизнью нашего народа.

В разделе «Военно-боевая музыка» указанного выше фольклорного и этнографического сборника, Алигусейн Даглы, основываясь на источниках, а также собственных наблюдениях, говорит об элементах и исторических корнях военной музыки и касается совершенства описаний боевых сцен, представленных Низами в его «Шарафнаме». Исследователь пишет: «Эта музыка исполнялась как во время учений, так и в самые напряженные моменты сражений и наконец в дни победы и триумфа. В поэме «Искендернаме» великого шейха Низами Гянджеви, в разделе «Шарафнаме» в описании поля сражения Искендера музыкальные инструменты представлены настолько живо, словно слышна сама музыка» [3,с.81]. Отметим также, что в примере, приведенном из поэмы Низами, среди музыкальных инструментов на первом месте упоминаются именно керенай и барабан.

Известный исследователь Рамиз Фасех в предисловии к своей книге «Азербайджанский мугам - связь музыки и слова» подробно останавливается на истории и широких возможностях нашей национальной музыки. Р.Фасех пишет: «Азербайджанская народная музыка имеет очень древнюю и богатую историю. Эти древние корни и богатство

нашей музыки проявляются во всех сферах и жанрах народной азербайджанского музыкального творчества.

Уже в самые древние времена, точнее с эпохи Шумерской культуры, и позже с «Деде-Горгуд», а также народных дастанов, являющихся ярчайшими образцами древних памятников культуры, это богатство предстает во всем своем разнообразии и глубине [9, с.6]. Развивая точку зрения исследователя, можем добавить, что «Хамсе» Низами также является одним из литературных памятников, отражающих эту богатейшую музыкальную культуру.

Учитывая и резюмируя все сказанное выше, мы можем с полным основанием утверждать, что Низами был поэтом, обладавшим энциклопедическими знаниями во всех областях. Будучи блестяще эрудированным поэтом, Низами был прекрасно знаком с литературными источниками и образцами фольклора, связанными с боевыми традициями тюрок. Кроме того, Низами, изучавший военную систему тюрок, технику использования музыкальных инструментов в армии, блестяще представил все эти знания в своих произведениях.

Эти данные еще раз подтверждают, что слово «тюрок», довольно часто встречающееся в творчестве Низами, не является простым иносказанием или эпитетом. Напротив, в контексте настоящего исследования мы можем утверждать, что это слово - есть лексема, являющаяся определением этноса - тюрок.

Литература:

1. Бадалбейли А. Монографический толковый словарь музыки. Баку, Элм, 1969, 446 с.
2. Ахмедов А. Низами – ученый. Изд. III, Баку, К.Новруз, 2011, 214 с.
3. Даглы А. Озан Гаравели. Баку, МБМ, 2006, 192.с.
4. Мустафаев А. История материальной культуры Азербайджана (типологическое исследование на основе этнографических материалов). Баку, Изд-во «Бакинский Университет», 2009, 420 с.
5. Низами Гянджеви. «Искендернаме», «Шарафнаме», Баку, «Лидер», 2004, 432
6. Низами Гянджеви. «Хосров и Ширин». Баку, Язычы, 1983, 401 с.
7. Низами Гянджеви. «Семь красавиц» (филологический перевод, толкования и замечания Рустама Алиева). Баку, Элм, 1983, 360 с.
8. Низами Гянджеви. «Семь красавиц». Баку, «Лидер», 2004, 336 с.
9. Фасех Р. Азербайджанские мугамы - связь слова и музыки. Баку, 2004, 432.с.

Najafov Azizaga Bairam Oglu

Abstract

In this article the wind instrument “kerenay” used in Turkish army and mentioned in poem “Iskandername” by great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi is spoken about. This instrument is called “Turkish nay” in main cases. In the article the author proved that the definition “Turk” is used by Nizami not as a metaphor, but in its direct sense to define concrete ethnos.

Key words: Nizami, “Iskandername”, wind instrument, Turkish army

ნანა რჩელიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ვაჟა-ფშაველას ლირიკული „აღსარებანი“

ვაჟა-ფშაველას ლირიკულ პოეზიაში არაერთი ლექსი ატარებს ერთგვარი პოეტური აღსარების ხასიათს. საღვთისმეტყველო სწავლების მიხედვით „აღსარების თქმა ნიშნავს სიღრმემდე გახსნას, მთელი სულის გადმოღვრას“ (მიტროპოლიტი ანტონ სუროჟელი). არქიმანდრიტ ნექტარიოს ანტონოპულოსის ქადაგებაში ვკითხულობთ: „აღსარებაზე უნდა გავაშიშვლოთ ჩვენი სული და თვალსაჩინო გავხადოთ მისი ჭრილობები“. აღნიშნულ განმარტებათა ფონზე ადვილად გასაგებია ის დიდი სურვილი, რომელიც ხშირად ეუფლებოდა ვაჟას, სურვილი გულში ნატარები განცდების ამოთქმისა და ამით გარკვეული შვების მიღწევისა. ღრმა რომანტიკული განცდებისა და მძაფრი რეალისტური აზროვნების სინთეზმა მის შემოქმედებაში თავიდანვე შექმნა მხატვრული განზოგადების განსაკუთრებული ფორმა, რომელსაც, პირობითად, თუნდაც პოეტურ განდობას ვუწოდებთ. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონის მიხედვით (ალ. ნეიშანი), განდობა - აღსარებას, გა(მო)ტყდომას ნიშნავს. ხოლო ლექსიკონი ქართული განდობას „ხვამიადის მოთხრობას“ უწოდებს. შეიძლება ითქვას, რომ ვაჟას განდობითი ხასიათის ლექსები მართლაც დაუფარავად ამჟღავნებენ პოეტის შინაგან სულიერ განცდებს და გამოტეხილ ხვამიადს.

„თავისი დროის სამშობლოს შემაწევარ კაცს“ (თამაზ ჩხენკელი) მთელი სიცხადით ეხატა თვალწინ ნაკლოვანებით აღბეჭდილი საკუთარი ყოფა, ჩაკეტილი ფშავის გოროზი ბუნების ჩარჩოში. პოეტის ამ გაუსაძლის ყოფას საზოგადოებრივი გულგრილობა და უკეთურებაც რომ დაემატებოდა, ჯავრით სავსე გულს ამოათქმევინებდა-ხოლომე ნაღვლიან სიმღერას. აი, რას წერდა იგი ერთ პირად წერილში მიხეილ ლობჯანიძეს, ჭიათურის შავი ქვის მრეწველობის მუშაკს: „ ჩემთვის ... დასაკრძალავი ალაგი ოცი წელია მას შემდეგ, რაც აიჩინა, დაინიშნა და შემოიფარგლა, ხოლო ამ ოცის წლის განმავლობაში სად, როგორ ვცხოვრობ, არავინ არ იცის“ (რაზიკაშვილების მიმოწერა, 2011.23).

ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ ამ ღრმად ინტიმურ ლირიკაში ვხვდებით ურთიერთსაწინააღმდეგო იდეური პათოსით გამსჭვალულ ლექსებს. მნიშვნელობა არა აქვს, თუ პოეტის სიცოცხლის რომელ ეტაპზე დაიწერა ისინი. ფაქტია, რომ ერთმანეთის გვერდით იკითხება ლექსები, რომლებშიც პოეტი ცისა და მიწის მბრძანებლად მიიჩნევს თავს და ლექსები, რომლებიც ხატავენ დალილ-დაქანცულ, უღონო და უძალიო ლირიკული გმირის ავბედით ყოფას. მაგალითად მოვიტანთ 1900 წელს დაწერილ ერთ ნაკლებად ცნობილ ლირიკულ ლექსს - „ ვითომდა ვთიბდი ბეჯითად“, რომელიც გულგატეხილობის ნიშნითაა დაღდასმული და გვიმხელს ამაოდ დამაშვრალი პოეტის სულიერ დაღლილობას. მოვიტანთ ტექსტს მთლიანად:

ვითომდა ვთიბდი ბეჯითად
ცელს კი ვუსვამდი ბალახსა,
წინ მივიბრძოდი, მივთიბდი
დიყსა, ქუჩსა და შალაფსა.
მეგონა, ბევრი გავთიბე,

თავს კარგ მთიბელად ვსახავდი;
იმას რა მომაგონებდა,
თუ მთას უთიბსვე ვნახავდი!..
გავხედავ ნამუშავარსა,
ოფლით მორწყულსა მდელოსა,
ვუცქერი: თივა არსად სჩანს,
ქარს მტვერად გაუტანია
და სათიბეში ნიაღვარს
ლოდები მოუტანია.

მწელი ასახსნელი არ არის ლექსის სიმბოლური შინაარსი. ვაჟას პოეზია ხომ ერთი საოცარი „მეტაფორა“ მისი ამქვეყნიური ყოფისა და გენიალური აზროვნებისა. ლექსის ლირიკული გმირის პოზიცია ცხადად წარმოგვიდგენს ამო გარჯით დაღლილი პოეტის სახეს. საგულისხმოა „ბეჯითად“ მშრომელი მთიბელის აქცენტირებული თვითშეფასებაც, რომ ის „კარგ მთიბელად სახავდა თავს“, თუმცა, -ამოდ... მთა მაინც „უთიბი“ დარჩენილა, მოთიბული კი წყალს წაუღია. მის სამაგიეროდ, ავბედით ნიაღვარს ლოდები მოუტანია.

ეს ავბედითი ნიაღვარი დამანგრეველი ლოდებით ხშირად ჩანს ვაჟას პოეზიაში. მაგალითად, პოემა „გველისმჭამელის“ დასასრულს აღწერილმა ავისმომასწავებელმა დელგამამ შუალამისას „მოხეთქა ღვარები, გატეხეს, თუ სად ლოდების ხევებში იყო კარები...“ ეს კი, ცხადია, ცუდ დასასრულს ჰპირდება. პოემა 1901 წელსაა დაწერილი, ანუ, პერიოდში, როდესაც, როგორც მინდიას, ისევე ვაჟას ცხოვრებაშიც, ყველაფერი ინგრევა, ხდება თვითშეფასება და დგება უიმედო ფინალი - არაფერი!

არადა, ვაჟა ის პოეტია, რომელმაც დამბადებელს მაღლი უძღვნა პოეტად დაბადებისათვის, რადგან, მისივე აზრით, „სამშობლოს წყლულებს“ პოეტის სიტყვა უშველის, თუნდაც ეს „სიტყვა“ მანდილჩამოხეული (ანუ შეურაცხყოფილი), ვარმით ნაკვები, სწული და გულგამირული იყოს. ტერმინი „სიტყვაც“ ხომ ფართო გაგებით იხმარება ვაჟას ლირიკაში. „სიტყვა გადვაგდე ერშია, სიტყვა, რა სიტყვა?-ეული“-ო, -ამბობს და თუმცა თვითვე გრძნობს საკუთარ უძწეობას, მაგრამ, საოცარი ისაა, რომ ამ წვა-დაგვით გაზრდილმა სიტყვამ თურმე იხარა, მარგალიტებით დამშვენდა, ოქროს ტახტზე დაბრძანდა და მთელი ქვეყანა გაანათა. პოეტი „ჩუმად იცინის“... კმაყოფილია, რომ მისმა საწყალმა „სიტყვამ“ ერის გულში დაიდო ბინა, მისსავე სანუგეშოდ. თუ რა იყო ვაჟას სიტყვა და რა ხიბლი ჰქონდა მას ხალხისათვის, მარტივად და შთამბეჭდავად გვიხსნის ქართული კრიტიკული აზროვნება:

კონსტანტინე გამსახურდიას აზრით „ვაჟამ გაგვიხსნა ახალი და ახალი ძლიერი ტალღა ხალხის ხსოვნაში დაგროვილი მითოსისა, ახალი და ახალი მოტივებით გაამდიდრა მან ქართული პოეზია“ (გამსახურდია, 1963, 319).

ვახტანგ კოტეტიშვილმა შენიშნა ვაჟას ცხოვრებაზე: „ეს არ არის პიროვნული ცხოვრება. პიროვნული თემობრივშია გადასული, თემი პიროვნებაში მოთავსებულია. რაღაც დიდი შეუღლებაა მომხდარი და აქვე იხსნება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ხასიათი. სად თავდება ვაჟა და სად იწყება ფშავი, -მწელი გამოსარკვევია. თითქოს ფშავმა ვაჟას სახე მიიღო და ათასი ხმით სათქმელი, ათასი კაცის განცდილი, ვაჟამ გამოსთქვა...“ (კოტეტიშვილი, 1959, 581).

აკაკი გაწერელია ვაჟას ქართული მითოლოგიის უღრმესი ფესვებიდან ამოსულს უწოდებს და შენიშნავს: „მე-19-მე-20 საუკუნეების საზღვარზე (და მას შემდეგაც) ჩვენ არ

ვიცით მეორე შემოქმედი, რომელიც ეგზომ განუსაზღვრელი ფანტაზიითა და პოეტური ვიზიონით ყოფილიყოს დაჯილდოებული. და არა მარტო ქართული მასშტაბით: მის ანალოგს ვერ ვპოულობთ უკანასკნელი საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურაშიც“ (გაწერელია, 1966, 54).

ამ აზრს იზიარებს თამაზ ჩხენკელიც და ამატებს: „ვაჟას ფილოსოფიური განზოგადებით აქვს წარმოჩენილი კაცობრიული ვნებანი: პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთჭიდილი, დაპირისპირება და კონფლიქტი...ადამიანის გარდაქმნა და ამალღება დიონისური ექსტაზის მემკვიდრით, ღმერთი და სამშობლო, სიცოცხლისა და სიკვდილის ანტინომიების შუქზე დანახული ბუნების სურათები და სხვა“ (ჩხენკელი, 1989, 219). ვაჟას ლირიკული „აღსარებანიც“ სწორედ ამ დაპირისპირებებისა და კონფლიქტების შედეგადაა შექმნილი. თუ ჭეშმარიტებასთან ახლოსაა ფრანგი ლიტერატურისმცოდნის, ანდრე მორუას, აზრი, ალფრედ დე მიუსეს პოეტური ხელოვნების ირგვლივ რომ წერს: „რანაირი ტკივილიც არ უნდა მიეყენებინა პოეტისათვის ამა თუ იმ გრძნობას, რანაირი სახიფათოც არ უნდა ყოფილიყო მისთვის, იგი არასოდეს არ მოისურვებს ნებით განიკურნოს იმ სატკივარისაგან, რომელიც მის გენიას აწვდის საზრდოს“ (მორუა, 1983, 116), მაშინ, იგივე შეიძლება ითქვას ვაჟა-ფშაველაზეც. ასეთივე აზრია გამოთქმული ლექსში „ჩემი ვედრება“, რომელშიც ერთმნიშვნელოვნად ჩანს პოეტის დიდი სურვილი:

მშიოდ-მწყუროდეს კეთილი,
ვერ გავძღე, მოგვკვდე მშიერი.
ნუ დამასვენებ ნურასდროს
მამყოფე შეძრწუნებული,
მოლოდ მაშინ ვარ ბედნიერ,
როცა ვარ შეწუხებული,
როცა გულს ცეცლი მედება,
გონება მსჯელობს საღადა,
მაშინ ვარ თავისუფალი
თავს მაშინა ვგრძნობ ლაღადა.

ზემოთ ნახსენებ ლექსში, „ვითომდა ვთიბდი,“ თუ საოცარ უსასოობასა და უიმედობას გამოხატავს პოეტი, 1912 წელს დაწერილ ლექსში, „მარტოობა“, უკვე საკუთარ ორსახეობას უჩივის, ორსახეობას შემოქმედისა და ადამიანისა, ერთ არსებაში გამთლიანებულს, ხან რომ სამყაროს მბრძანებლად ჩანს, ხან კი ჩვარივით უგრძნობი და უილაჯოა. არწივის, ვაჟას პოეტური მუზის ერთ-ერთი ძლიერი მეტაფორული სახის, სტუმრობა საოცარ ძალას ანიჭებს პოეტს:

როცა არწივი თან მახლავს, მაზის მარჯვენა მხარზედა,
მეფისა მადგა გვირგვინი, ვზივარ სამეფო ტახტზედა...
როცა არწივი წამივა, ჩვარი ვარ, მცირე ჩვარზედა.

როგორც ჩანს, „არწივი“ (ანუ, პოეტური მუზა), გარკვეული დროის სასურველი სტუმარია. მხოლოდ მას შეუძლია პოეტის ავსება მაგიური ენერგიით. ეს მაგიური ძალის მომნიჭებელი ღვთაებრივი საწყისი ვაჟას არაერთ ლექსში ჩანს. მათ შორის, ამავე პერიოდში დაწერილ ლექსში - „ვინც მომამაღლა მე დიდი მადლი“. ვაჟასთვის არ არსებობს უფრო დიდი მადლი და ძალი, თვინიერ შემოქმედისა. და ეს ძალი ღვთისაგან ნაბოძებ სამოთხის ხისგან გამოთლილ ჩანგშია, რომელიც „მკვდართ აღმადგენლადაა“ მომართული:

ვინც მომამაღლა მე დიდი მადლი

მკვდართ აღმადგენელ ხმათ ჩანგზე თქმისა,
ვინც ჩანგი მიძღვნა თვისი ნაკურთხი
მომჯადოები სამოთხის ხისა,
ვინაც დამნიშნა ერის აღმზრდელად,-
ჩემს ბედს ყოველმხრივ განაგებს ისა.

სიმღერას უწოდებს ვაჟა 1907 წელს დაწერილ ლექსს „სიყმე სიბერედ ვაქციე“, რომლის იდეური შინაარსი კვლავაც მიჰყვება უკვე მრავალგზის გამოთქმულ მოსაზრებას პოეტის ამო გარჯაზე, მისი „ჩონგურის“ მძიმე ხვედრზე გულცივ საზოგადოებაში. თუმცა სწამს, რომ მტკიცედ დაიცვა ერთხელ არჩეული გზის პრინციპი- მართალთა ქებისა და ორგულთა ძრახვისა.აი, რას სწერდა პოეტი პეტრე უმიკაშვილს,ლიტერატორს, მთარგმნელს და წიგნების გამომცემელს, ჩარგლიდან,1894 წელს:“ხანდახან ჩემს თავსა ვგმობ, რატომ მეც, როგორც სხვებმა, არ ვიფიქრე ცხოვრებაზე,არ უგორდი ლეკვივით დიდთა ამა ქვეყნისათა, არ ულოკე ფეხები, არ ველაქუცე,მაგრამ თავს იმით ვმართლულობ,არ შემემლო მე ასე თავის დამდაბლება და არც ეხლა შემიძლიან,თუნდა რომ პირში ბალახი ამომივიდეს“(რაზიკაშვილების მიმოწერა,2011.19).სიმართლის მსახურებამ კი პოეტს მტრად მოჰკიდა საზოგადოება, ცოდვად ჩაუთვალეს ნამუშავევი.რაკი აღსარება ცოდვის გამხელასაც გულისხმობს, ბუნებრივია, პოეტმა უნდა აღიაროს იგი, მაგრამ თვით ეს „ცოდვა“ ვაჟასთვის სხვა შინაარსს იძენს:

ვადიდე გმირთა სახელი, მკლავი და სულით დიდობა,
დავძრახე ქვეყნის ორგული და შეურაცხვეყავ ფლიდობა...
ამას მითვლიან ცოდვადა, რაშიც მე მიჩნდა გმირობა;
თავს დამჩხავიან ყორნები, გაუმართიათ ყრილობა.

შეგნიშნავთ, რომ იმდროინდელ მკაცრ ცენზურულ პირობებში, ადვილი არ იყო დაფარული აზრების თამამად გამოტანა თუნდაც მხატვრულ სახეებში.1886 წელს გაზეთ ივერიაში იბეჭდებოდა ლექსი „სიმღერა“, რომლის დასაწყისიც („ერთხელც იქნება, მოვკვდები...“)კავკასიის საცენზურო კომიტეტის წევრს, ლუკა ისარლოვს, გარკვეული მიზეზების გამო(ეგზარხოსის შიშით - ურწმუნოება ჩანს ამ სიტყვებშიო) ამოეშალა. საქმეში, თვით ილია ჭავჭავაძის ჩარევის შემდეგ,სიტყვა „ერთხელც“ შეიცვალა სიტყვით- „როცა“ და ლექსიც ასეთი დასაწყისით დაიბეჭდა: „როცა იქნება, მოვკვდები“(ყუბანეიშვილი,1961,257). ასე იცვლებოდა ვაჟას ლექსებში ის თამამი აზრები, რომელსაც ცხოვრების მკაცრი სინამდვილე ბადებდა პოეტის გულსა და გონებაში.

დასკვნისათვის, შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ლირიკულ ლექსებში,რომელთაც „ლირიკული აღსარებები“ ვუწოდეთ, ვაჟა ორმაგ განწყობას ამჟღავნებს. ის, როგორც პოეტი და შემოქმედი, თავს უფლის ხელდასხმულად მიიჩნევს, საუფლო საქმის მკეთებელია და მასთან საუბრის დროს გასაოცარ ძალმოსილებას აღწევს.ხოლო, ადამიანთა საზოგადოებაში თავს უძლურად და ამო გამრჯედ თვლის.როგორც ჩანს, პოეტსა და საზოგადოებას შორის გაჩენილმა დიდმა უფსკრულმა განაპირობა ის ცხოვრებისეული სიძნელეები, რომელთა შესახებ ასე დაუფარავად ჩიოდა თავის პოეტურ სტრიქონებში. საგულისხმოა, რომ მან ამ აღსარება-განდობებითაც ვერ იპოვა საშველი და საფლავში ისე ჩავიდა გენიოსი პოეტი, ის რიტორიკული კითხვაც, ერთხელ რომ წამოსცდა -„ რა ვსწერო და რად ვსწერო?“- სამუდამოდ პასუხგაუცემელი დარჩა ქართველი საზოგადოებისაგან.

ლიტერატურა:

1. გამსახურდია ვ. (1963): რჩეული თხზულებანი, ტ. 6, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი;
2. ვაჟა ფშაველა (1977): ქართული პოეზია, ტ. 9; გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი;
3. კოტეტიშვილი ვ. (1959): ქართული ლიტერატურის ისტორია, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი;
4. მორუა ა. (1963): ლიტერატურული პორტრეტები, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი;
5. რაზიკაშვილების მიმოწერა (2011): ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი;
6. ყუბანიშვილი სოლ. (1961): ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი (მასალები), გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი;
7. ჩხენკელი თ. (1989): მშვენიერი მძლევარი, გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი.

Nana Rcheulishvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Lyrical Confessions of Vazha-Pshavela

Abstract

The verses with confessional character are worth to be mentioned in the lyrical poetry of Vazha-Pshavela. Deep romantic feelings created a special form of feature generalization in his poetry. We named this form lyrical confession. The poet reveals double mood in them – as a creator he is exceptionally powerful and as a human he is powerless and considers his efforts as futile.

Key words: Vazha-Pshavela, Confession, disclosure, lyrics, Pshavi;

საკვანძო სიტყვები: ვაჟა-ფშაველა, აღსარება, განდობა, ლირიკა, ფშავი;

А. Тагиева

СОЦИАЛЬНО – ПОЛИТИЧЕСКОЕ КРЕДО НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Во всех достойных названия «шедевр» пяти поэмах «Хамсе» сам Низами Гянджеви предстает перед нами во многих ипастасях: поэт и философ, литературный критик и мастер художественного слова, знаток основ ряда наук. В своей последней поэме «Искендер - наме» автор в высокохудожественной форме раскрывает свое социально – политическое кредо как поэт – гражданин. Это закономерно, так как описывая эпопею могущественного полководца в первой части произведения, «Шараф - наме», поэт не имел права оставаться на нейтральной позиции. Низами Гянджеви от главы к главе, словно раскладывая пасьянс, соотносит личное видение внутреннего социального уклада и внешних политических сношений Искендера как с врагами, так и с союзниками. Поэтому автор выступает не в роли пассивного созерцателя и соглашателя с военными и государственными поступками героя поэмы.

Гениальность в том и заключается, что обладающая этим даром личность способна, анализируя события и факты, действия и решения героя, предвидеть их результаты и дать перспективную оценку им. Причем все изложенное поэтом в связи с образом Искендера – государя и Искендера – политика проходит сквозь призму и его мировоззрения. Первое, определяющее социальный статус героя, весьма противоречиво: он разумный и справедливый, но, согласно истории, тиран и деспот. Быть может, поэт не хотел повторяться в части этой были, которое существовало даже и в форме баек. Низами – гражданин поставил себе целью увековечить одну из ярких личностей того времени в свете некоего образца для подражания. Да, у Искендера – властителя отмечались социально – политические промахи, но в целом ему не припишешь качества бессовестного, несправедливого вершителя судеб своего народа. Создавая образ Искендера во всех его проявлениях, Низами оставил право на его оценку современникам и потомкам:

...Напрасен и крик мой и вздох,

Время все разберет, кто хорош, а кто плох./1, 6/

Автор убежден, что этот образ с пониманием будет воспринят не только в будущем. Есть еще высший суд, который решит жить ему в веках или кануть в Лету:

Не прервут небеса неуклонного хода.

Будет взвешено все на весах небосвода./1, 6/

Личность автора, его социально – политические взгляды и позиция гражданина просматриваются во всех главах, раскрывающих сущность героя. Изображая многоплановый образ, поэт старается всеми доводами показать дидактический путь личностного формирования исторической личности. Свидетельством тому является глава «Обучение Искендера », в которой автор яркими красками рисует образ отца, бросившего еще неокрепшему сыну клич:

За науки, мой сын! Высшей ценности камень

Только после граненья проявит свой пламень./1, 47/

Автор солидарен с отцом – наставником, насаждающим отпрыску с младенчества такие понятия, как «... нет блаженной удела, чем нести мерный труд ежедневного дела»; «...добро расточать не желает без счета»; «делай благо себе и родимому дому»; «...ничего не жалеть – бросить в печку весь дом» и т.д.

Что хочет сказать сыну он? В социуме жить следует руководствуясь такими категориями, как трудолюбие, бережливость, но не жадность, верность очагу,

образованность и т.д. Поэт акцентирует, что в таком случае создается ситуация, когда родитель «мудрым сыном был горд...», «что достоинства сына достойны отца».

Затем Филикус при помощи Накумаджиса, отца Аристотеля, попытался выстроить систему домашнего образования и воспитания. И в этом случае автор демонстрирует свою компетентность в выборе предмета обучения, «наукам служенью». А не является ли мудрец – мыслитель прообразом самого Низами Гянджеви? Ведь не случайно чувствуем флюиды авторской симпатии к этому действующему лицу. Перво –наперво отрок внимал «речи премудрой»:

Наук изучаемых было немало,
Строй всех царственных дел, изошренных искусств-
Все для силы ума, для подвижности чувств./1, 46/

Следует из этих строк то, что властьдержавший путем «наукам служенью» обязательно достигнет постижения многих социально – политических закономерностей управления и межгосударственных сношений. Автор приветствует мудрого старца за его старания, за открытие самосознания своего ученика и воздаст должное:

...Много ли встретим
Тех, кому довелось открывать это детям?/1, 46/

В воспитании Искендера был продуман и состав его круга общения, ибо «с кем поведешься, от того и наберешься». Первым из отобранных соучеников стал Аристотель. Во всяком обучении важна мотивация. Так и в случае с Искендером – учеником поэт выделяет ряд стимулирующих моментов:

- «путь на быстром коне от ученья к победам»;
- «ты свою в целый мир вдавишь печать»;
- «примешь в руки весь мир...»/1,48/

Двигаясь к перспективной цели, Мудрец регулярно одаривал ученика советами относительно власти и социального устройства, среди которых краеугольным камнем считал принятие «должного совета», ибо «мудрый советник дороже державы». В итоге можно получить плоды, выращенные на засеянной семенами благодатной почве:

Чтоб достигнуть луны многославным престолом,
По ступенькам науки всходи ты над долом./1, 48/

Дальновидный Учитель обучая и воспитывая советами и личным примером выводит формулу умной власти, снабдив тем самым своеобразным ученика путеводителем:

И чертеж ему дал, - тот, в котором для взора
Были явственны знаки побед и позора./1, 49/

Продолжая напутствия, советует особенно в дни войны внимательнее изучать линии астрологического «чертежа», определять круг побед, объективно оценивать врага. Эту карту можно воспринимать и как программу к действию в мирное время и в огневые годы. Среди советов доминирующим является предостережение от необдуманного пролития крови; ибо на фоне большой ссоры предпочтительнее худой мир:

Что есть мир? Ты не чти его смертных путей.
Уходи от его кровожадных ногтей./1, 56/

Строки также содержат перечень социально полезных качеств характера главы народа:

- жить «преисполнен огня и терпенья», т.е. энергии в действиях и терпенья в решениях;
- «котлы всех наук» доводить до кипения, т.е. развивать их и поощрять ученых;
- «считаться с мастерами дела» т.е. прислушиваться к разным мнениям;

Лишь тогда достичь можно «удач и предела» в государственных и общественных начинаниях. Возникает риторический вопрос: востребованы ли эти критерии в современном мироустройстве?

Одна философская мысль довлеет над всем описанным: живи и властвуй, помня, что «ничего не вечно на земле». Все, что остается после тебя, Искендер, достанется народу, потомкам. Автор тонко, может и с сожалением акцентирует, что никто и ничто не является вечным. Поэтому прими как должное положение:

И возрастают посевы своей чередой.

Всходит к небу один, смотрит в землю другой./1, 50/

Разработанной автором сюжетной линией сознание Искендера направляется на жизненный путь, что достоин благословения, но не проклятия. Имя Искендер он получил от рождения, а вот приложения к имени Искендер – воин, Искендер – властелин – результат его социально – политической деятельности. Наставления, полученные от Учителя, сделали шаха исторической личностью, для которого «прозренья огнем мир предстал...». Сноровистый кормчий, взяв поводья повел народ верной дорогой. Автор постоянно размышляет об истоках личностных преимуществ героя. «Владыкой земли его сделало счастье», но остальное завоевано собственными стараниями: он и правосудья глава, и крепкой верности слову пример, и властитель света и т.д.

Основы перспективного воспитания и образования заложил Учитель, заслуга же благодарного ученика приумножить все положительное, даруя народу благоденствие:

Помни: золото – плод с ярким цветом шафрана,

А шафраном – печалей врачуется рана. /1, 167/

Главы «Четвертое сражение с черными зинджами и победа Искендера» /1, 81/ и «Искендер заключает договор с вельможами Ирана» /1, 165/ знакомят нас с Искендером как полководцем, так и тонким политиком. Сначала автор красочно отражает премудрости ведения боя, его тактику и стратегию. Прежде всего отмечается их нацеленность и обоснованность как в успехе военного похода, так и последующих шагов победителя.

Низами Гянджеви в описывающих ратные сцены главах предстает знатоком военного дела. Он с особым поэтическим языком, синтаксическими оборотами передает «скудную» военную терминологию. Ради краткости сгруппируем подобные примеры в виде постатейного словаря: - «словно шахматы белые с черными», строем « разместились войска на просторе» - рекогносцировка войск;

- «день смешал свой огонь с тьмою сумрачной ночи...» - напряженность сражения;

- «ржавая туча» - ядра;

- «родила она море,- багровую кровь» - потери в живой силе;

- «он рубаху с глазками «надел»» - кольчуга;

- «вот он в шлеме китайском», «...отравленный дротик привесил» - оружие;

- «на базаре сраженья...» - поле битвы

- «... взбить клубы крутящейся бури» - тактический прием для затруднения видимости.

Аналитический взгляд выявляет момент всесторонней подготовки к войне: его материально – технической оснащенности, средства личной защиты бойцов. Но автор, принимая сторону военных в вопросе о ее важности, все же не умаляет, а даже намного возвышает определяющую роль в победе, состояния морального духа воинов. Так, еще перед началом боя поэт рисует духовный настрой Искендера, который «борьбой обуян», «кровью сердца вскормленное, взял он копьё». Интересное поэтическое сравнение дается и в отношении соперников: «к зинджским воронам прынул румийский фазан» или «словно лев на онагра, метнулся Великий див, змей» и т.д. Моральное состояние войска – тоже решающий фактор в победе:

Он Защитнику бросил молитвенный клич

И всю волю напруг, чтоб цели достичь./1, 160/

Мобилизующим явилось и твердое слово полководца, который «...обратился с

приказом, чтобы все на врага они двинулись разом». И еще одна заповедь врезалась в память Искендера: не умоляй силы и способностей врага, ибо недоглядишь за его действиями и разрушишь свой стратегический план. Как следует из повествования, собрав в мощный кулак всю живую силу, сконцентрировав опыт и знания из предыдущих баталий, он одержал победу:

Белый сокол взял ворона злого в полон./1, 84/

После этого начинается период упивания славой и торжествами. Но как не веселись, а встает вопрос о военнопленных, их уделе. Чего здесь больше: наказания или помилования? И тут включаются внутренние рычаги политической мудрости Искендера. Во избежание суматохи, самоуправства и мародерства он прежде всего закрепляет военную победу указами:

Зинджи грустно запели, - не ждали услад.

А румийцы запели на радостный лад./1, 84/

Это справедливо, ибо побежденные могли стать объектом для физических и психических нападков.

Триумф Искендера показан не только тем, что «стражи ... гнали зинджей». В этой сцене видим также ритуал вознесения знамени, священность понятия честь знамени, ибо «в золоте стяг» объединяет и мобилизует каждого бойца, им прославляется государство и народ.

Неотъемлемой частью победы становятся карательные действия победителя, чтобы неповадно было другим, чтобы смягчить душевную боль матерей павших аскеров.

В это описание точными мазками вкраплены строки, являющиеся картиной апокалипсиса. Читаешь и перед глазами воскрешается созданная уже в XIX веке картина Верещагина «Апофеоз войны»:

И затем этих змей, друг на друга похожих,

Обезглавили. Сколько легло чернокожих.../1,84/

Низами Гянджеви, приветствуя воинственного Искендера, все же за мирное решение политических ситуаций. Поэтому автор с симпатией относится к гуманным шагам Искендера по отношению к пленным. Он утверждает мысль о том, что нужны разные инструменты в решении социально – политических проблем. Буквально гимном гуманности звучат следующие строки:

Он велел их клеймить...

Но, клеймя, озарил милосердия светом.../1, 85/

Характеризуя Искендера как государя – победителя, автор употребляет слова «пощада»: «не хотел применять безжалостных мер». Одним словом, гибкость в политике – важное качество почерка правления Искендера. Еще большее изумление связано с эпизодом расправы с царубийцами: казня их, Искендер одаривает сокровищами их родичей. Здесь сказывается дальновидность вожака: лишая семьи кормильцев, он не желает лишать их права на человеческое существование. Помимо этого, уменьшает поводы для его однозначной характеристики. Хотя в истории бытует мнение о чрезмерной кровожадности полководца, именно подобными фактами из решений Искендера автор добивается, хотя и художественной, но действенной социально – политической реабилитации эпохи и ее яркого представителя каковым являлся герой поэмы.

Заслугой Искендера – вожака было обогащение своей земли несметными богатствами, трофеями военных походов. Он сознает, что все это награблено у другого народа, войско которого не сумело защитить его, устоять перед Великим. Поэтому – то находит в себе глубинные чувства если не уважения, то хотя бы сострадания к потерпевшим военное поражение. Одним из сдерживающих гнев шаха – победителя стала мысль о том, что

Обезглавливать!... В том небосвода потреба.

Не вносишь. Ты не выше веления неба./1, 86/

Девизом Искендера – владыки многих земель является суждение об определении истинного предназначения власти: быть не победителем – карателем, а победителем – созидателем.

Победа дается нелегко и весьма болезненно, поэтому следует помнить и чествовать павших героев:

Сколько смелых в земле обрело свое место!

Кровью скольких сердец это сдобрено тесто!/1, 86/

Гениальность автора поэмы в его экстраординарности, которая не вмещается в возрастные и временные рамки. Мудрый подход к художественному анализу знаменательной исторической личности в конечном итоге смоделировал достойный социально – политический образец человека власти.

Литература:

1. Низами Гянджеви «Искендер – наме», М. 1947.
2. Nizami Gəncəvi. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. Bakı, 1985.
3. Yusifli X. Nizami Gəncəvi. 2014.

A. Tagieva

Abstract

In the article of Tagiyeva Alemzer Tofiq, entitled «Socio – political credo of Nizami Gancavi», in the sample of the character Alexander the Great, was emphasized the characteristic qualities of the ruler. If the person who governs is a targeted politician, people caring, prudent and highly educated, he could be able to communicate with other countries. The character of Alexander the Great was analysed in this aspect.

Ключевые слова: государь, гражданин, справедливость.

Keywords: ruler, citizen, justice

მარინა ხანჯალიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ბიბლიური და პატრისტიკული პასაჟები სულხან-საბა ორბელიანის ჰომილიებში

სულხან-საბა სრულყოფილად ფლობდა მეტყველების წერილობით და ზეპირ ფორმებს. მას ახასიათებდა როგორც მხატვრული აზროვნება, ასევე მეცნიერული განსწავლულობა, რაც შესანიშნავად გამოვლინდა ქადაგებათა კრებულში „სწავლანი“. ავტორს ქადაგებები 1698-1710 წლებში გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში წარმოუთქვამს. ორმოცდაექვსი ჰომილიიდან, რომლებიც სულხან-საბას დაუწერია და რომლის საშუალებითაც დაუმოდღვრავს როგორც ბერ-მონაზვნები, ასევე, მრევლი, ზოგიერთი საეკლესიო დღესასწაულებისადრე მიძღვნილი, ზოგი კი ღვთისმეტყველების საკითხებში განსასწავლად მიმართული. ორატორი მიზნად ისახავს ბიბლიური ტექსტების შეცნობა-განმარტებას და მათი მეშვეობით ქრისტიანული მორალის განმტკიცებას. ამ მიზანს იგი ახორციელებს ქრისტიანული დოგმატიკის მტკიცე საფუძველზე.

ჰომილიებში გვხვდება საზოგადოებრივი ინტერესების ამსახველი თემატიკაც. ავტორი მე-18 საუკუნეში არსებულ სარწმუნოებრივი ინდიფერენტიზმის და ადამიანთა გულგრილობის დაგმობასთან ერთად ცდილობს, მსმენელში პასუხისმგებლობის გრძნობა, საზოგადოების მიმართ აქტიური, ქმედითი დამოკიდებულება გააღვივოს.

თავის ქადაგებებში სულხან-საბა აზრს მკაფიოდ და ნათლად გამოთქვამს, რასაც აძლიერებს მის მიერ მოხმობილი თვალსაჩინო მაგალითები. მჭევრმეტყველი აქტიურად იყენებს ცოცხალი მეტყველების ემოციურ ძალას და თავისი სამოდღვრო დებულებებით მსმენელზე დიდ გავლენას ახდენს.

ჰომილიათა სტრუქტურა, თითქმის მსგავსია. . . ყველა ქადაგება იწყება სახარებისეული ციტატით, რომლის საშუალებითაც ხდება ძირითადი საკითხის წინ წამოწევა. მზადდება ნიადაგი მისი შემდგომი გაშლისა და გადაწყვეტისათვის. საკითხის დასმას მოსდევს თხრობის გაღრმავება, მოსაზღვრე საკითხებით და მაგალითებით ფართოვდება მსჯელობის არე. თითქმის ყველა სწავლაში, პრობლემის წარმოჩენისას, წინა პლანზე დგება საკითხის პოზიტიური მხარე, ზოგჯერ ამ დროს განვითარებული კოლიზიები ქადაგების ძირითად საკითხს შორდებიან, მაგრამ ფინალისაკენ სვლისას მსმენელის წინაშე ისევ პირვანდელი სახით იკვეთებიან. ნათელი მაგალითების, სახარების ციტატების, მჭევრმეტყველური ფრაზების ფონზე უკვე დედააზრად ყალიბდება სათქმელი.

ქადაგების უკანასკნელ ნაწილში ორატორი უშუალოდ მიმართავს მსმენელს და ვრცელი მორალური დამოდღვრით ასრულებს მეტყველებას. დასასრულ, ლოგიკურ დასკვნაში ჩანს სწავლება, რაც თითქოს მთელი სიტყვის განმავლობაში მზადდებოდა. ასეთი არქიტექტონიკითაა აგებული 46-ვე ჰომილია; მათ შორის საყურადღებოა: „სწავლა ეკლესიისათვის, - თუ რა არს შეკრება მუნ“, „სწავლა სიყვარულისათვის“, „სწავლა გლახაკთ-მოწყალებისათვის“, „სწავლა ვერცხლისმოყვარებისათვის“, „სწავლა

მრისხანებისათვის“, „სწავლა მაგინებელთათვის“, „სწავლა სიმშვიდისათვის“ , „სწავლა გიორგობის დღისა და ქართველების თათრობისათვის“ , „სწავლა მწყემსისათვის და სამწყსოდასა დამწყსისათვის“ და სხვანი.

მქადაგებელი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ზეპირ სიტყვას. ამას, როგორც ნ. კანდელაკი აღნიშნავს, სულხან-საბას მთელი ორატორული შემოქმედება და განსაკუთრებით კი მისი ერთი ქადაგება მოწმობს: 42-ე სწავლაში გამოთქმული აზრის მიხედვით, „ცოცხალი სიტყვით დაღადება მიჩნეულია ყოვლისშემძლე ძალად“ (კანდელაკი, 1961, 275). მოვუსმინოთ სულხან-საბას: „ ჯმა დაღადების უდაბნოსა ზედა“ იგი არს, რომლისათვის იტყვის ესაია: „აჰა, ესერა მე წარვაველინო ანგელოზი ჩემი წინაშე შენსა, რომელმან განმზადეს გზანი შენნი.

ჯმა დაღადებისა იგი არს, რომელმან განჯსნა ბერწობა დედისა და სიბერე მამისა განაჭაბუკნა, უშვილობა დედისა შვილიერ ყო და უტყვევა მამისა-მეტყველ . . .

ჯმა დაღადებისა იგი არს, რომელი მეოცდაათესა წელსა მოვიდა და მოციქულობისა ქადაგება მოართვა ერსა და ეტყოდა: „შეინანეთ, რამეთუ მოახლებულ არს სასუფეველი ცათა“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963, 200).

რიტორიკული განმეორების გზით ავტორი კვლავ გვიჩვენებს „ ჯმა დაღადებისას“ გავლენას და ძალას.

მჭევრმეტყველი ცდილობს მსმენელში აღრას ინტერესი, რათა მათ გულისყურით მოისმინონ. ქადაგებების დასაწყისში ამ მიზნით ის სვამს ასეთი სახის კითხვებს: „სადა არს ბჭე მისი, ძმანო, ანუ სადა ვსცვიდეთ წინაშე მისსა ზღურბლთა მისთა“ („სწავლა ეკლესიისათვის“), (სულხან-საბა, 1963, 21), ან: „არა გამოიძიებ თუ რა არს ეკლესია და რადასათვის აღშენებულ არს?“ (30), ასევე: „რომელი ცოდვა არს მომაკვდინებელი სულთა საუკუნომდე?“ (36) ან: „ჰხედავთ, რა არს განმზადება ტაბლისა ამის ესრეთ?“ (40), „გულნი თქვენნი უმტკიცესად-რე დაემყარნეს სიყვარულსა ზედა?“ (88). „ხედავთა დამდაბლებასა ღმრთისასა და ამაღლებასა კაცთასა?“ (52) „ვითარ განვემზადნეთ და რა-ძი ვპოვოთ მას დღესა პირის საჯსარი, ანუ სამოსელი გვამთა ჩვენთათვის?“ (67) „მსოფლიო მეპატრონემან რა კაცსა შერისხოს და განაძოს, ვითარ შეწუხდებიან მოყვასნი მისნი?“ (78) „საყვარელნო, სადა დაგლახაკნა დავით სრულიად, რამეთუ მეფე იყო ისრაელთა, ძლიერი და მდიდარი ფრიად?“ (94) „რადასათვის იმარხა ქრისტემან, რა ცოდვა ჰქონდა, ძმანო?“ (113)

მსმენელის მოტივირება და ინტერესის უფრო მეტად გაღვივება ხდება მაშინ, როდესაც მას შეუძლია მოსმენილი საკუთარ ცხოვრებას, გამოცდილებას დაუკავშიროს, ასევე, გასათვალისწინებელია მისი ინტელექტუალური დონე და სულიერი მზაობა. მქადაგებელი ცდილობს, რომ მოსმენის პროცესი აქტიური იყოს ამისთვისაა გამიზნული შემდეგი სახის მიმართვები: „აწ შენცა, საყვარელო“, (23), „ნუ, ძმანო, ნუ“ (24), „გულისხმა-ჰყავ“ (26), „ჰოი, უგუნურო“ (28), „ხედავთა, რასა ბრძანებს ღმერთი“ (34), „აწ მითხარ, ძმანო, საყვარელო“ (39), „ნუ, ძმანო, ნუ საყვარელნო, ნუ პატიოსანნო. . .“ (46), „რასა ზვაობ, კაცო“ (53), „ჰოი, ადამიანნო, ჯოჯოხეთი არს ერთი ცეცხლიანი ზღვა“ (63). „პატიოსანნო და საყვარელნო ქრისტეანენო“ (30), „კაცნო გონიერნო და პატიოსანნო, მოიჯსენენით კიდობანსა მას შინა ნოესსა მყოფნი კაცნი და პირუტყენი“ (33), „მოვედით, შვილნო და ძმანო, ვის გნებავთ წვევა ქრისტესი!“ (41) „აწ, ძმანო, საყვარელნო, განმზადებულნო სიხარულად ქრისტეს შობისათვის“ (51) „რბიოდეთ, მდაბალნო, შესვლად კართა სასუფეველისათა“ (55) „ვაი, ცოდვილნო!“ (66).

აღსანიშნავია, რომ ქადაგებებში ვხვდებით მქადაგებლის ემპათიურ

დამოკიდებულებას, რაც იმაში გამოიხატება, რომ მას ძალუმს შეიცნოს მსმენელის შინაგანი სამყარო და, აქედან გამომდინარე, დადგეს მის პოზიციაზე. ამისთვის კი ის ტექსტს ორგანიზებულად წარმოგვიდგენს, სათქმელს მხატვრულად აფორმებს და ცხოვრებისეული, პრაქტიკული მაგალითებით ამდიდრებს.

ადამიანთა შორის კომუნიკაციის გარეშე შეუძლებელია საზოგადოების არსებობა, ვიწრო გაგებით კი, ეს არის აზრის გადაცემა, ან მოვლენის მიმართ დამოკიდებულების გამჟღავნება ინდივიდის მიერ მეორე ინდივიდისათვის. სასურველი შედეგის მისაღებად, საჭიროა, შეფასდეს განსახილველი პრობლემა, დაზუსტდეს, თუ როგორ შეიძლება პოზიტიური შედეგის მიღება, ამასთან ერთად, ნეგატიურის თავიდან აცილება.

სიტყვა „კომუნიკაცია“ ლათინური წარმოშობისაა და ნიშნავს კავშირს, ურთიერთობას, დიალოგს. ეს უკანასკნელი კი ორ ან რამდენიმე პირს შორის საუბარია. ამ ორ ცნებას შორის შინაარსობრივად გარკვეული სხვაობა არსებობს, თუმცა არაპრინციპული. კომუნიკაცია ადამიანის პიროვნულობის არსებითი მხარეა, ვინაიდან ის წარმოაჩენს საკუთარ თავს კომუნიკაციის, დიალოგის პროცესში. იმის მიხედვით, თუ რამდენად შეუძლია მას აუდიტორიაზე კომუნიკაციური ზემოქმედება და მისგან კი შესაბამისი რექციის მიღება უკუკავშირის საშუალებით, შეგვიძლია გავაკეთოთ გარკვეული დასკვნები თვით ორატორის შესახებ.

ავტორი მკითხველთან (მსმენელთან) მხოლოდ მაშინ ამყარებს ეფექტურ კომუნიკაციას, თუ მსმენელი სწორედ ისე იგებს მოსაუბრის ნათქვამს, როგორც ეს მან განიზრახა. ეფექტური მოსმენისას (გადაცემისას) მოსაუბრე საკუთარ თავს ხედავს სხვა ადამიანის (მსმენელის) სახით.

კომუნიკაცია მოიცავს შემდეგ კომპონენტებს: ინფორმაციის წყაროს, შეტყობინებას, გადაცემას, ურთიერთობას, რომლის დროსაც ინფორმაცია გადაეცემა ადრესატს, კოდირებას, მსმენელის მიერ ინფორმაციის დეკოდირებას და შენარჩუნებას.

სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანის“ შემთხვევაში ინფორმაციის წყარო არის თვით ავტორი, შეტყობინებას წარმოადგენს უშუალოდ ჰომილია, რომელსაც ორატორი სთავაზობს მსმენელს, გადაცემა ხდება ზეპირი ქადაგების საშუალებით. ეს უკანასკნელი იმდენად გასაგები ენითაა ახსნილი, რომ სავარაუდოდ, მსმენელი მარტივად უნდა ახდენდეს ინფორმაციის შენარჩუნებას და აღქმა-დეკოდირებას. კომუნიკაციური პროცესის მთავარ შემადგენელ ნაწილებს წარმოადგენს ორატორის მიერ თემის შერჩევა, მისი ეფექტურად ფორმირება, გაზიარება და გადაცემა. საზოგადოების აზრზე ზემოქმედების მოსახდენად სულხან-საბა დარწმუნების პრინციპს იყენებს. ის მკითხველს (მსმენელს) მხოლოდ მშრალ ქადაგებას როდი სთავაზობს, არამედ მჭევრიანი სიტყვის მადლის, ექსპრესიული, ემოციური ძალის საშუალებით აღწევს საოცარ ეფექტს.

მეტყველებაში გამოიხატება სიტყვის განსაკუთრებული ძლიერება. განასხვავებენ ორი სახის მეტყველებას: ორატორულს და საუბარს. პირველი ოფიციალური გამოსვლების დროს გამოიყენება, ხოლო მეორე - შეხვედრებისა და კამათისათვის. მქადაგებელი ოსტატურად ახერხებს მათ შერწყმას. ის აღძრავს ინტერესს, ამკარაა მისი მჭიდრო კონტაქტი მკითხველთან (მსმენელთან), სვამს პრობლემურ კითხვებს, მიუთითებს უჩვეულო ამბებზე, რაც თხრობას საინტერესოს ხდის, ზოგჯერ ქმნის მთლიან ჰიპერბოლიზირებულ სისტემას, არწმუნებს მსმენელს და გადაჰყავს საკუთარ პოზიციაზე, აკეთებს ლოგიკურ ფსიქოლოგიურ აქცენტებს. ზოგჯერ იყენებს მსმენელისთვის მოულოდნელ ეფექტს, უჩვენებს ამა თუ იმ პრობლემის გადაჭრის გზებს, კვეთს

პერსპექტივებს, ბოლოს კი ასრულებს მოწოდებით. ყოველივე ამას იგი ახერხებს საკუთარი კომპეტენტურობის დემონსტრირებით, რაც გამოიხატება ფაქტების და მოვლენების ღრმა, საფუძვლიან ცოდნაში.

„სწავლანი“ მრავალმხრივ საინტერესო და საყურადღებო ნაწარმოებია. მასში კარგად იკვეთება ბიბლიური პასაჟები და პატრისტიკული გააზრებანი. თხზულების შესწავლისას გვერდს ვერ ავუვლით ბიბლიის სახისმეტყველებითი განმარტების ტენდენციას. მწერლის მიერ მოხმობილი ალეგორია რამდენიმე სახისაა: 1) ფაქტების და მოვლენების ალეგორია, 2) ბიბლიურ პერსონაჟთა ალეგორია, 3) საგანთა ალეგორია და 4) მორალისტური ხასიათის ალეგორია, რომელიც ემსახურება საერთო მიზანს: გააზრებული იქნეს „ძველი აღთქმის“ სახეები და მოვლენები, როგორც „ახალი აღთქმის“ სახეების და მოვლენების წინაპირობა. საბას, როგორც აღვნიშნეთ, თავის ქადაგებებში რეალური, ცხოვრებისეული მაგალითები მოჰყავს. ამ ხერხს ხშირად მიმართავდნენ წმინდა მამები, განსაკუთრებით იოანე ოქროპირი. ის ბიბლიის და ცხოვრებისეული მაგალითების შერწყმით საოცარ ეფექტს აღწევდა. საბას ქადაგებებიც, შეიძლება ითქვას, მთლიანად დამყარებულია სახეთა ამგვარ მონაცვლეობაზე. ყოველ აზრს, დებულებას საბა თან ურთავს საილუსტრაციოდ ამა თუ იმ მაგალითს. საზოგადოდ, „სწავლანი“ ჩაფიქრებული იყო, როგორც ქრისტოლოგიური კრებული. ამიტომ პირველივე ქადაგება „სწავლა ეკლესიისათვის, თუ რა არს შეკრება მუნ“ გვიხსნის ეკლესიის არსს. რას წარმოადგენს ეკლესია წმინდა მამების ქადაგებებში? ეკლესია – „ტაძარი“ – ღვთის სადიდებლად აგებული შენობაა, რომელშიც იკრიბებიან მორწმუნეები (I კორინ, 11, 22) საღვთო მადლის მისაღებად, ზიარების და სხვა საეკლესიო საიდუმლოს შესასრულებლად, ღვთისადმი ლოცვების აღსავლენად (ლუკ. 19, 45)

ტაძარი არის „სახლი უფლისა, სადაც მისი საყდარი - ტახტი დგას“. (გაბიძაშვილი, 2009, 540).

„ეკლესია (ბერძ.) - ერთიანი, განუყოფელი და განუწვალელებელი“ (კვიპრიანე კართაგენელი, IIIს); პავლე მოციქულის სიტყვებით, ეკლესია ქრისტეს სხეულად (გვამად) იწოდება: „აღვასრულებ დაკლებულთა მათ ჭირთა ქრისტესთა ჯორცითა ჩემითა გუამისათვის მისისა, რომელ არს ეკლესიაჲ“ (კოლას. I,24) (გაბიძაშვილი, 2009, 514). ასევე, ვხვდებით ასეთ განმარტებებს: „სახე ხილული და უხილავი ქვეყნისა“, „ხომალდი, რომელსაც მორწმუნენი ცხოვრების მორევიდან მშვიდ ნავსაყუდელში მიჰყავს“. „სულიერი კიბე“, „მეორედ მოსვლის სახე“.

ჰომილია „სწავლა ეკლესიისათვის, თუ რა არს შეკრება მუნ“ იწყება სოლომონ ბრძენის სიტყვებით: „ნეტარ არს კაცი, რომელი იღვებდეს ბჭეთა ჩემთა წინაშე და სცვდეს ზღურბლთა ჩემთა შესავალსა“. (სულხან-საბა,1963, 21). შემდეგ ავტორი სვამს კითხვას: „სად არს ბჭე მისი, ძმანო, ანუ სადა ვსცვდეთ წინაშე მისსა ზღურბლთა მისთა?“ სულხან-საბა მკითხველის (მსმენელის) ყურადღებას სოლომონის სიტყვების სიმბოლური გააზრებისკენ მიმართავს, რათა ღრმად ჩავწვდეთ მათ ალეგორიულ შინაარსს. სოლომონისეული „ბჭე“ და „ზღურბლი“ სიმბოლურად ეკლესიის კარს, ბჭეს, ზღურბლს აღნიშნავს. ის, ვინც მუდამ ფხიზლად იცავს ამ შესასვლელს, ანუ ის, „ვინცა მარადის იყოს კართა ეკლესიისათა მომავალი სავედრებელად“, ნეტარების ღირსია. ქადაგებაში ვხედავთ ეკლესიის წინასახეებს ძველი აღთქმიდან „დაასხა ღმერთმან სამოთხე ედემს აღმოსავალით და დაადგინა მას შინა ადამ და ამცნო მას: ყოველისაგან ხისა სამოთხისა ჭამით სჭამოთ, ხოლო ხისა მის ცნობადისა კეთილისა და ბოროტისა არა სჭამოთ“ (იქვე).

სამოთხე ეკლესიის წინასახედაა მიჩნეული, ხოლო „ყოველი ხილი სამოთხისა“, რომლის გემოთი გასინჯვაც ღვთისგან იყო ნებადართული ადამისა და ევასათვის, არის სახარების სახე, რომელიც უნდა „ვისმინოთ, გავიგონოთ და სულიერის გონებითა ვჭამოთ“. ღვთის მიერ აკრძალული ხილი ცოდვის სახე-სიმბოლოა. ადამიანმა უნდა განაგდოს ყოველივე ის, რაც ღმერთის მიერაა აკრძალული, არ შეიძლება არათუ ცოდვიანი ნაყოფის ხილვა, არამედ მისი შეხებაც კი. „ხოლო გარეშე და მსოფლიოს სიტყვა და ზრახვა არა ვიუბნოთ, რომელ არს ურჩებისა ხილისა ჭამა, და არცა გულთა დავიმარხოთ, რომელ არს შეხება“ (იქვე). უზენაესის მიერ აკრძალული ნაყოფი არის „ხილი ურჩებისა“, სურვილი - „გულთა დამარხვა“. მქადაგებელი გვასწავლის, რომ ცოდვიანი აზრის გონებაში გავლენაც კი ცოდვის ტოლფასია.

საბას მიერ ღვთისაგან ადამიანის სამოთხეში შესვლის აქტი სახისმეტყველებით ასე შეგვიძლია მოვიაზროთ: ღმერთმა ადამიანებს ერთად შესაკრებად უბოძა სამოთხე (ეკლესია), ამასთან, დუწესა, რომ ეზიარონ მხოლოდ ღვთაებრივ სიბრძნეს („ხილი სამოთხისა“), ემსახურონ ჭეშმარიტებას, რომელსაც სახარება ქადაგებს, ხოლო ცოდვიანი ზრახვა და ფიქრი („მსოფლიო სიტყვა“, „ხილი ურჩებისა“) გულშიც არ გაივლონ.

სულხან-საბა ორბელიანს თავის ქადაგებები აგებული აქვს არა მხოლოდ ბიბლიურ, არამედ საეკლესიო მამათა „სწავლებებზე“ დაყრდნობით. სულხან-საბას „სწავლანში“ იგრძნობა გავლენა, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს ავტორის ორიგინალური, შემოქმედებითი მიდგომა სხვადასხვა საკითხისადმი, ინდივიდუალური ხელწერა, ეროვნულ ნიადაგზე დაყრდნობილი კაზმული სიტყვა, მის ქადაგებებში ვხედავთ პატრისტიკული თემების განმეორებას. ეს სავესებით ბუნებრივია, რადგან ბიბლიური და წმინდა მამათა ნააზრევი საერთო, საყოველთაო კუთვნილებად იყო მოაზრებული. ამიტომაც, რომ ერთსა და იმავე თემებს თუ სენტენციებს ვხვდებით იოანე ოქროპირის, ბასილი დიდის, გრიგოლ ღვთისმეტყველის, გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებებში. ასევე, შესაძლოა, ტექსტის საკმაოდ დიდი მონაკვეთები შეგვხვდეს შემდგომი პერიოდის ჰომილეტიკოსთა ნაწარმოებებში, მაგრამ ეს ფაქტი არ აკნინებს მათ ორიგინალობას და ფასეულობას.

„ავრელი ავგუსტინე იერემია წინასწარმეტყველის სიტყვების: „იტყვის უფალი ღმერთი, რომელნი იპარავენ სიტყვათა ჩემთა თითოეული მოყუასისაგან თვისისა“ (ს. XXIII. 30) კომენტარებისას დასძენს: „რამეთუ იპარავს ის, ვინც იტაცებს სხვას“, ხოლო ღვთის სიტყვები არ არის სხვისი იმისათვის, ვინც თაყვანს სცემს, ემორჩილება ღმერთს (ბარამიძე, 1990, 13). ასევე ავითარებს აზრს, რომ თუ საკუთარის ნაცვლად სხვის ჰომილიას წარმოთქვამს მოძღვარი, ეს დანაშაულად და პლაგიატად არ ჩაითვლება. ქრისტიანი მოძღვარი და კეთილმქადაგებელი -- შემთხვევიც და მთქმელიც ორივე ეყრდნობა ქრისტიანულ რწმენას. მათ ერთი ღმერთი ჰყავთ, ამიტომ ღვთაებრივი შთაგონებით შექმნილი ქადაგება საყოველთაო კუთვნილებაა.

ამავე აზრზეა აკად. დ. ლიხაჩოვი, რომელიც მზა ფორმულირებების, გამოთქმების თუ სახეების სესხებას შუა საუკუნეების ლიტერატურულ-ეთიკურ ნორმად მიიჩნევს. იმლება ზღვარი ორიგინალურსა და არაორიგინალურს შორის. აქ ინდივიდუალიზმი ვლინდება ბიბლიურ და პატრისტიკულ სახეთა ბუნებრივ ჩაქსოვაში, მხატვრულ გააზრებაში, მათ შემამეცნებელ ფუნქციაში, ე.ი. მნიშვნელოვანია არა ის, თუ რამდენად უკავშირდება თხზულება მის პირველ წყაროებს, არამედ ის, თუ რამდენად ორიგინალურადაა წარმოდგენილი იგი კონტექსტში, რამდენად ნათლად და გასაგებად

გამოხატავს სათქმელს, რამდენად ხდება საერთო, დიდ ჭეშმარიტებაში ჩაწვდომა და მისი დამკვიდრება. საქრისტიანო მწერლობაში არსებული „ავტორობის უფლების“ ამ ნორმის მიხედვით, სიუჟეტის სესხება თუ მოტივთა მიგრაცია ავტორს არ უკარგავს ინდივიდუალობას, პირიქით, მას აქვს შესაძლებლობა მათში ჩააქსოვოს საკუთარი და ისე განავრცოს საყოველთაოდ მიღებული აზრი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ეს აზრები მთლიანად დამყარებულია ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებზე.

სულხან-საბას და იოანე ოქროპირის რამდენიმე ქადაგება საინტერესოა როგორც მსგავსი, ასევე, განსხვავებული პასაჟებით. ყურადღებას იქცევს თემატიკა: „პირველი თქუმილი წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისაჲ იოანე ოქროპირისაჲ: მოთმინებისათჳს“ – სულხან-საბას „სწავლა უთმინოებისათვის“, იოანე ოქროპირის „სწავლა სიყუარულისათჳს“ - სულხან-საბას ანალოგიური „სწავლა“, ბიზანტიელი მამის „სწავლა ამპარტავნებისა და ზუაობისათჳს“ - ქართველი ღვთისმეტყველის „სწავლა ზვაობისაგან დაბნელებისა და სასწაულისაგან დაცემისა“, იოანე ოქროპირის „სწავლა სინანულისათჳს“ და სულხან-საბას „სწავლა უდროოდ და ურგებად სინანულისათვის“. ასევე, ორივე ღვთისმეტყველი ქადაგებს ისეთ საყოველთაო თემებზე, როგორებიცაა, ცოდვა, საუკუნო სასჯელი, სათნოება, ღოცვა, მარხვა, ამპარტავნება, სინანული, სიკვდილი.

მოვუსმინოთ სულხან-საბას: „საყუარელნო, ვიყუარებოდეთ ურთიერთარს, რამეთუ სიყუარული ღმრთისაგან არს და ყოველივე, რომელსა უყუარდეს, ღმრთისაგან შობილ არს და იცის ღმერთი, რამეთუ ღმერთი სიყუარული არს“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963,92) („სწავლა სიყვარულისათვის“ 14).

იოანე ოქროპირი: „არარაი არს სათნოებათა შორის უფროდს სიყუარულისა, რამეთუ თავადსა მეუფესა და ღმერთსა ყოველთასა სიყუარულ ეწოდების, რამეთუ ღმერთი სიყუარული არს და რომელი ჰგიეს სიყუარულსა შინა ღმრთისასა, იგი ღმრთისა თანა ჰგიეს“ („მარგალიტი, 2015, 94) („სწავლა სიყუარულისათვის“).

ქართველი მქადაგებელი: „ხოლო სიტყვითაცა გვასწავა, რომელი იტყვის პირითა იოანესითა: „უკუეთუ ჩემნი მოწაფენი ხართ, ამით ვსცნა, რათა იყვარებოდით, ურთიერთარს“ (89), („სწავლა სიყვარულისათვის“).

ბიზანტიელი საეკლესიო მამა: „და კუალად თავადი ღმერთი ეტყოდა მოწაფეთა: „ამით ცნან ყოველთა, ვითარმედ მოწაფენი ჩემნი ხართ, უკუეთუ იყვარებოდით ურთიერთას“ („მარგალიტი“, 2015,94) („სწავლა სიყუარულისათვის“).

სულხან-საბას ერთ-ერთ ჰომილიაში მოჰყავს იოანეს სახარების სიტყვები: „არა არს სიყვარული უფროდს ამისა, რომელმან დადგის სული თჳსი მეგობრისა თჳსისათვის“ (89), ხოლო იოანე ოქროპირი გვმოდღვრავს შემდეგი სიტყვებით: „ვითარცა ღმრთისათვის სიყუარული და მეგობრობაჲ კეთილ არს, ეგრეთვე სიძულილი ღმრთისათჳს კეთილ არს“ (96).

ორივე მქადაგებლის სწავლაში ვხვდებით ეპიზოდებს ძველი აღთქმიდან: „აღუსრულა მამამან ზეცისამან აბრაჰამს, რაჟამს სიყვარულისათვის ღმრთისა არა რიდა ისაკს, ძესა თვისსა, დაკლვად;“ - დადადებს სულხან-საბა (91). „ვითარცა კრავი უმანკოდ მორჩილ ყო. ამისთჳს სახედ თავადისა ქრისტეს ვნებისა ითქუმის. ესრეთ შევიყუაროთ ჩუენცა ღმერთი, ძმანო, და ნურარას უფროდს მისსა აღვირჩევთ“ („მარგალიტი“, 103) - აიგივებს ისაკს და ქრისტეს ოქროპირი.

ორივე ღვთისმეტყველთან ვხვდებით მსჯელობას ქრისტეს შესახებ: სულხან-საბა: „ხოლო იესუ ქრისტემან დადვა სული თვისი . . . ჩვენ უკმართა მონათათვის, . . .

სიყვარულითა მით გარდამეტებულთა მომიძია ჩვენ, დამდაბლდა და მსგავს ჩვენდა იქმნა . . . მოკვდა ჩვენთვის, ვითარცა ცოდვილი და შეურაცხი“. (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963, 89).

წმინდა მამა წერს: „უფალსა შენსას ეგრეთვე ბოროტი მიაგეს კეთილისა წილ . . . არა უკუე უფალი ჩუენი დამდაბლდა და დაემორჩილნეს მას ძლიერნი? მოიდრიკა თავი თვისი და დაემორჩილა ამპარტავნებაჲ სიმდაბლესა. ვინ უკუე დაიჯეროს შენი, ვითარმედ მოწაფე ხარ ქრისტესი, რამეთუ მან, დიდებულმან, სიმდაბლე შეიმოსა, ხოლო შენ, მტუერი და ნაცარი, ესრეთ ჰმალლოჲ?“ („მარგალიტი“ 2015, 222)

ამგვარად, უნდა აღინიშნოს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ქადაგებებში მრავლად მოიძებნება პარალელები წმინდა მამების სწავლებებთან. ზემოთ მოხმობილი მაგალითების გათვალისწინებით აღსანიშნავია, რომ მე-18 საუკუნის ქართველი მქადაგებელი ეყრდნობა ისეთ ავტორიტეტს, როგორც იყო იოანე ოქროპირი. ორივე ავტორის მიზანია მრევლისთვის კატეხიზმური მოძღვრების ქადაგება და სულიერად გაძლიერება.

ლიტერატურა:

1. ბარამიძე რ. (1990): „ნარკვევები ქართული მწერლობის ისტორიიდან“, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი;
2. გაბიძაშვილი ე. (2009): „ქართული ნათარგმნი ჰომილეტიკა“, თბილისი;
3. გაბიძაშვილი ე. (2015): „ძველი ქართული ორიგინალური სასულიერო მწერლობა და თხზულებათა დარგობრივი ბიბლიოგრაფია“, თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის გამომცემლობა, თბილისი;
4. თბილისის სასულიერო აკადემია (2015): „ქართული ნათარგმნი ჰომილეტიკური ძეგლები, II, გამომც. "მარგალიტი", თბილისი;
5. კანდელაკი ნ. (1961): „ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება“, გამომც. „ხელოვნება“, თბილისი;
6. სულხან-საბა ორბელიანი, (1963): „თხზულებანი“, III, სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი;
7. Лехачев Д.С. (1986): Исследования по древнерусской литературе

Marina Khanjaliashvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Scriptural and Patristic Passages in Sulkhan-Saba Orbeliani's Homiletics

Abstract

The article deals with some of aspects in Sulkhan-Saba Orbeliani's preachments. The collection of "Stsavla" is distinguished with author's empathic approach, which means that preacher can find out the listeners' inner world. Sulkhan-Saba Orbeliani conducts effective communication; he uses convincing methods with the readers (listeners), offers not only plain preaches but with expressive, emotional ways gains effect. The author, in his work uses bible passages to show both characters and things-events allegory. The Old Testimony's characters are considered as the background of New Testimony features and events. We also see the repetition of patristic themes in Sulkhan-Saba Orbeliani's collection. This way is considered as ethic norms in literature. The approach of borrowing the topic and migration of motives are not considered as the loss of individualism, on the contrary the author manages to put his ideas in others homiletics and express in his own way.

Key words: homiletics, emphatic, effective communication, allegory, plagiary/patristic

საკვანძო სიტყვები: ჰომილია, ეფექტურიკომუნიკაცია, ემპათიური, ალეგორია, პლაგიატობა/პატრისტისტიკა

ნინო კოჭლოშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი
მამა მიქაელ (მიხეილ) ხუციშვილი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

„დავით გარეჯელის ცხოვრების“ ერთი ეპიზოდის გაგებისათვის

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება ორ დიდ მეუდაბნოე მამას – ეფრემ ასურსა და ქართლში ასურეთიდან მოწეულ დავით გარეჯელს, – ერთ-ერთ პირველ მეუდაბნოეს.

მათი ცხოვრების აღმწერ წიგნებში არაერთი პარალელი შეინიშნება:

„წმიდა დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“ არის ასეთი ეპიზოდი: დავითი წმიდა ქალაქ იერუსალიმის მოსალოცად გაემართა. როცა მიუახლოვდა მთას, რომელსაც მადლის ქედი ეწოდება და დაინახა იერუსალიმი, ხელები ზეცად აღაპყრო, ქვითინით დავარდა მიწაზე და ლოცვა დიწყო. მან ქალაქში შესვლის ღირსად არ მიიჩნია თავი, სანამ მისი მხლებლები დაბრუნდებოდნენ, მხურვალედ ლოცულობდა. უკან გამობრუნებულმა წმიდანმა მადლის ქედიდან თან წამოიღო სამი ქვა.

იერუსალიმის პატრიარქ ელიას ანგელოზი გამოეცხადა, რომელმაც აუწყა: „მოიწია ვიდრე სახლად ჩემამდე საკუთარი მონა ჩემი დავით და სარწმუნოებითა მისითა წარიღო სრულიად მადლი იერუსალიმისა“. ელიამ ხალხი გაუგზავნა გაბრუნებულ დავითს და სთხოვა, ორი ქვა დაებრუნებინა იერუსალიმში. დავითი ასეც მოიქცა, – დააბრუნდა ორი ქვა, ერთი კი წაიღო და გარეჯში დაბრუნებულმა იქ დაასვენა (აბულაძე, 1963, 238).

წმიდა მამები ამბობენ: „ვინც მიწიერ იერუსალიმში არ შევა, ის ზეციური იერუსალიმის მკვიდრი ვერ გახდება. მიწიერ იერუსალიმში შესვლა არის უფლის ნების დამორჩილება და სიმდაბლით მოპოვება სულიერი უხრწნელობისა, რომლის მოპოვებითაც ადამიანი ხდება სრულყოფილების ნაწილი“.

მიუხედავად იმისა, რომ დავითი ფიზიკურად არ შესულა ქვით ნაშენ იერუსალიმში, იქიდან მთელი მადლი წამოიღო, რაც იმან განაპირობა, რომ „სიმდაბლეში აღსრულებული საქმე უწინარეს ყოველთა არს“. ფიზიკურად არა, მაგრამ თავისი სიმდაბლით ზეციურ იერუსალიმში სულიერად მაინც შევიდა წმიდა დავით გარეჯელი.

სიმდაბლეს ადამიანის მთლიანად შეცვლა და ხსნა ძალუმს, სიმდაბლით ადამიანი სასუფეველს იმკვიდრებს. ნეტარი ავაზაკი, მაცხოვრის სიახლოვეს ძელზე მიმსჭვალული, ღრმა სულიერი ძილისაგან გამოფხიზლდა, ცხადად დაინახა განსხვავება იესო ქრისტესა და საკუთარ თავს შორის, თავისი დაცემული ცხოვრება, თითქოს, სარკეში დაინახა და ცოდვებში ჩაფლულმა სულის უკვდავება ინატრა და სიმდაბლით სთხოვა უფალს ის, რისთვისაც მოწოდებულია მთელი კაცობრიობა, – „*მომიხსენე მე ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა!*“ (ლკ. 23,42) „ავაზაკმა ღვთისმეტყველა, ხოლო მე უარგყავ“ (კვირის სტიქოლოგიის წარდგომა.) ნეტარი ავაზაკი, წმიდა მამათა თანახმად, პირველი იყო, ვინც სასუფეველში შევიდა...

ნეტარი მამა – დავითი, რომელიც, ალბათ, მთელი ცხოვრება მიისწრაფვოდა მიწიერ იერუსალიმში დაცულ სიწმინდეთა მოსალოცად, ღვთისაგან ზეციური იერუსალიმის მადლის მოხვეჭის ღირსი შეიქმნა. საკუთარ სურვილზე გამარჯვებით, თავმდაბლობით,

საკუთარი თავის უღირსად მიჩნევის წყალობით შეიქმნა სიწმიდესთან მიახლების ღირსი, რადგან თავმდაბლობა არის ყველა სათნოების ძირი: „შენს ყველა საქმეში სიმდაბლე შეიყვარე, რათა თავი დააღწიო შეუმჩნეველ მახეებს“ (ისააკ ასურის სამოღვაწეო სწავლანი, 2013).

როცა ქრისტიანულ თავმდაბლობაზე ვსაუბრობთ, კარგად უნდა გავმიჯნოთ ერთმანეთისგან გარეგნული და შინაგანი თავმდაბლობა. წმინდა მამა ეფრემს ვერ წარმოედგინა მღვდელმთავრის შესამოსლით გაბრწყინებული ბასილი, ამგვარი შემოსილობა ამსოფლიური დიდების და პატივის ღირსების მომნიჭებლად ესახებოდა, მიაჩნდა, რომ, მთავარია, ადამიანი ღვთის წინაშე იყოს დიდად წოდებული. წმიდა ეფრემ ასურის „სწავლანში“ ვკითხულობთ: „და შევარდა იგი ურვასა შინა დიდსა და დადგა ერთსა ადგილსა წმიდასა ღმრთისასა ეკლესიასა დამალულად და განიშრა საქმისგან მის ზრუნვაი“ (წმ.ეფრემ ასური, სწავლანი, 2015). ყველაფერი, რაც ღვთის გარშემოა, სინათლის სხივით არის ანთებული, მთავარი, რაც ქრისტიანისათვის მიუღებელია, ის არის, რომ ადამიანი არ უნდა იყოს ამსოფლიურ ნივთებზე მიჯაჭვული, რათა ამ მიჯაჭვულობაში საკუთარი თავის ვერშეცნობით არ დაკარგოს მთავარი, – ზეციური იერუსალიმი.

„წმიდა ეფრემ ასურის ცხოვრებაში“ მოთხრობილია, თუ როგორ ეუწყა ღვთისგან მთავარეპისკოპოს ბასილის, რომ მახლობლად დიდი მამა ეფრემი იმყოფებოდა და როგორ მოუხმო მას მთავარდიაკვნის პირით საკურთხეველში. ეფრემი პირველი მოხმობისას არ შევიდა საკურთხეველში, რადგან უღირსად მიიჩნია თავი, შეუძლებლად მიაჩნდა, რომ ხალხისაგან პატივდებულს სრულყოფილებისათვის მიეღწია.

ღმერთმა, რომელიც ადამიანის დაფარულს ხედავს, უწყის, ვის რისი დატევა შეუძლია. ნეტარი მთავარეპისკოპოსი სახეა იმ მშვენიერი ბაღისა, რომელშიც ლამაზ ყვავილებთან ერთად ღვთის შეუცნობელი გზები გადამლილა. ნეტარი ეფრემი ფიზიკურად არშესვლის გზით სულიერად შევიდა საკურთხეველში... წმინდა მამების, ეფრემ ასურისა და დავით გარეჯელის, შესახებ შეკრებილი მწირი ფაქტები არ არის საკმარისი მათი ღვაწლის სრულყოფილი აღწერისათვის...

არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმად, დავითი, შესაძლოა, იმიტომ არ შევიდა წმიდა ქალაქში, რომ მონოფიზიტი იყო და იერუსალიმში კი მონოფიზიტები იდევნებოდნენ აკად. კ. კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ ასურელი მამები მონოფიზიტები იყვნენ და რომ ასურელი მამების შესახებ შექმნილი ძეგლების გადაკეთების შედეგად დაიკარგა მათი ნამდვილი ისტორია (კ.კეკელიძე, 1956; კ.კეკელიძე, 1980, 157- 163).

ხსენებული მოსაზრების თანახმად, „დავითის ცხოვრების“ გადამკეთებლებს ზემოთ წარმოჩენილ ეპიზოდში იერუსალიმში დავითის შეუსვლელობის ნამდვილი მიზეზი არ წარმოუჩენიათ და წმიდა მამის თავმდაბლობით აუხსნიათ იერუსალიმში მისი შეუსვლელობა

მაგრამ ჩვენ ყურადღება იმ საკითხზე გვინდა გავამახვილოთ, რომ სიწმიდეს მიმართ კრძალვა, ფიზიკური სიშორე, რომელიც სულიერ დაახლოებას უფრო აძლიერებს, სრულიად ბუნებრივია ქრისტიანისათვის და ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში ეს საკმაოდ გავრცელებული მოტივიც არის...

გავიხსენოთ, თუ როგორ გაურბოდა წმიდა გრიგოლ ხანძთელი მღვდლობას, როგორ ემალებოდნენ იგი და მისი თანამოსაგრე ბერები კაცთაგან დიდებას... საერთოდ, ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებებში ხშირად ვხედავთ ხოლმე, თუ როგორ მიდიან ბერები იმ

ადგილებიდან, სადაც ხალხი მათ განდიდებას ესწრაფვის... როგორც უმეტეს შემთხვევაში არის მიჩნეული, ჩვენც ვფიქრობთ, რომ არ ჩანს მტკიცე საფუძველი, მივიჩნიოთ, თითქოს იერუსალიმში დავით გარეჯელის არშესვლის მიზეზი კონფესიური ხასიათისა იყო, იმას კი ვხედავთ, რომ შემთხვევა, როცა ადამიანი სიწმიდესთან სიახლოვეს ეკრძაღვის და კაცთაგან დიდებას გაურბის, დიდი ქრისტიანისათვის სრულიად ბუნებრივია და ვხედავთ იმასაც, რომ ამგვარი მოტივი იძებნება ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში.

იქნებ, არშესვლის მიზეზი, გარდა თავმდაბლობისა, რაიმე სხვაც იყო, მაგრამ გადაჭრით ვერ ვიტყვით, რომ მიზეზი კონფესიური ხასიათისა გახლდათ და იგი მხოლოდ ქალკედონელობითა თუ ანტიქალკედონილობით უნდა აიხსნას. აკად. ივანე ჯავახიშვილი ეკამათებოდა კ. კეკელიძეს და მიიჩნევდა, რომ ასურელი მამები დიოფიზიტები, ქალკედონელები, იყვნენ (ი.ჯავახიშვილი, 1979, 412), ქალკედონელებად მიაჩნია ასურელი მამები არაერთ მკვლევარს... წარმოდგენილი ეპიზოდის აკად. კორნელი კეკელიძისეული ახსნის მართებულობას ეს გარემოებაც კიდევ უფრო მეტად საეჭვოს ხდის... ყოველ შემთხვევაში, „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“ წარმოდგენილი მიზეზი ქრისტიანულ თეოლოგიასთან სრულ შესაბამისობაშია, როგორც ვხედავთ, ჰაგიოგრაფიული მწერლობისათვის მსგავსი მოტივი უცხო არ არის...

წმიდა დავით გარეჯელის მიერ სამი ქვის წამოღებით ამსოფლიურ იერუსალიმს მადლი აკლდება, ელია პატრიარქს, როგორც ვნახეთ, ღვთის ანგელოზი აუწყებს მთელი მადლის წაღებას და სთხოვს დავითს, რომ მთლიანად ნუ წაიღებს ამ მადლს. გვაძლევს თუ არა ეს ეპიზოდი იმგვარი ვარაუდის დაშვების საშუალებას, რომ ელია პატრიარქი დაპირისპირებული იყო დავითის მსოფლმხედველობასთან, უპატივცემულოდ იყო მისდამი განწყობილი და იერუსალიმში შესვლის საშუალება ამიტომ არ მიეცა დავითს?

ვფიქრობთ, ამ ეპიზოდში უფრო ის იგრძნობა, თუ როგორი პატივისცემა აქვს ელია პატრიარქს დავით გარეჯელის მიმართ, – იგი აღიარებს, რომ წმიდა ბერს ღვთაებრივი მადლმოსილება დასდევს თან; ჩანს, დავით გარეჯელს ისეთი დიდი სიყვარულითა და რწმენით მოაქვს იერუსალიმიდან ქვები, ისეთი მაღალი სულის ადამიანია, რომ ელია პატრიარქს ეშინია, სულ უმადლოდ არ დარჩეს ამ ქვების წაღებით იერუსალიმი; ელიას მსოფლმხედველობრივი დავა რომ ჰქონოდა დავით გარეჯელთან, საეჭვოა, ასეთი პატივისცემა გამოეხატა... ვერც იმ აზრს დავუშვებთ უკრიტიკოდ, თითქოს, იმდენად ძლიერი უთანხმოება ჰქონდათ ელია პატრიარქსა და დავით გარეჯელს, რომ ქვების მთლიანად წაღების ნებაც კი არ მისცეს დავითს და მხოლოდ ერთი გაატანეს. ტექსტში არსად იგრძნობა უპატივცემლობა ელიას მხრიდან... დავუშვათ, რომ ფაქტი დამალეს „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“, გადააკეთეს „ცხოვრება“, ასეთ შემთხვევაში ელიას სახე, ალბათ, ასეთი სიმპატიით არ დაიხატებოდა „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“ და მასსა და დავითს შორის არსებული უთანხმოების რაიმე კვალი მაინც შემოაღწევდა გადაკეთებულ ტექსტში... თუ მაინც მივიჩნევთ, რომ რაიმე მსოფლმხედველობრივი უთანხმოება ჰქონდა ამ ორ პიროვნებას, ვფიქრობთ, მაინც არ გვაქვს მტკიცე საფუძველი, ვივარაუდოთ, რომ ეს უთანხმოება ძალიან ძლიერი იყო და მაინცადამაინც მონოფიზიტობა-დიოფიზიტობის საკითხს ეხებოდა... დავით გარეჯელი იერუსალიმში არშემვებულს ან დევნისაგან თავის არიდების გამო გამობრუნებულს, იერუსალიმის პატრიარქისგან მიუღებელს კი არა, – მისგან პატივდებულ ადამიანად მოჩანს და ჯერჯერობით ამ მიმართებით არც ტექსტის გადაკეთების კვალი არ ჩანს „წმიდა დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“...

ყურადღებას ის ფაქტიც იქცევს, რომ დავითის თანმხლებნი შევიდნენ იერუსალიმში

ცხადია, ისინიც დიოფიზიტები იყვნენ და, არშესვლის მიზეზი კონფესიური ხასიათისა რომ ყოფილიყო, ალბათ, არც თანმხლებნი შევიდოდნენ იერუსალიმში...

წარმოდგენილ ეპიზოდში ნათლად ჩანს, რომ ღმერთი შემოუსაზღვრელი და უსაზღვროა, – ის, რომ ღმერთი ყველგან არის. საჭიროა, ჩვენი გულიც გახდეს ისეთივე შემუსრული, როგორც დავით გარეჯელისაა, მან საკუთარ სულში შემოსაზღვრა იერუსალიმის მადლმოსილება.

ეფრემ ასურსა და დავით გარეჯელს საბერო შესამოსელიც ერთნაირი ჰქონდათ, – ორივე მამა დაბეჭკულ სამოსს ატარებდა.

საინტერესოა ბასილი დიდის მოწოდება, ეფრემისთვის ხუცად დაესხა ხელი. წმიდა მამები ამბობენ, – საკუთარი ცოდვების დანახვა ყველაზე დიდი სათნოებააო. როდესაც ნეტარი მამა ცოდვილობის გამო უარს ამბობს სამღვდლო პატივზე კაბადოკიელი მთავარეპისკოპოსი ასე მიმართავს: „მინდა მეცა ცოდვითა შენთა ქონებაი“ (წმ.ეფრემ ასური, სწავლანი, 2015). გამოიკვეთა კიდევ ერთი მსგავსი პასაჟი ეფრემსა და დავითს შორის, ორივე მათგანი თავს ცოდვილად მიიჩნევს და საკუთარი ცოდვილობის გამო პირველი თავს ღირსად არ მიიჩნევს ხუცესობის პატივისა, ხოლო მეორე მაცხოვრის დაფვლისა და აღდგომის ადგილის მონახულებისა...

ამგვარი მოტივი, როგორც ზემოთაც გამოჩნდა, სხვა ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებშიც გვხვდება, ჩვენ ამჯერად ”წმიდა ეფრემ ასურის ცხოვრებაზე” გადაგვაქვს უმთავრესი ყურადღება, იმიტომ, რომ, ვფიქრობთ, გავრცელებული მოტივები ამ ორი დიდი ბერის ცხოვრებას განსაკუთრებულად აერთიანებს... თუ ეფრემ ასურის შეთხვევაში ამკარად ვხედავთ, რომ სიწმიდესთან მიახლოების კრძალვა განაპირობებს საკურთხეველში მის შეუსვლელობას, არ გვაქვს მტკიცე საფუძველი, მივიჩნიოთ, რომ „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში” აღწერილი მსგავსი მოვლენა სხვა მიზეზით უნდა აიხსნას...

ქრისტიანული სწავლებით, არ არსებობს დაფარული, რომელიც ღვთისაგან არ გაცხადდეს და მაინც, რა არის ეს დაფარული? კაცთაგან პატივის უარმყოფელი თავის თავში შემოიკრებს ღმერთს, რომელიც გაანათლებს ამსოფლიურ ყოველ მოღვაწეს... მოძღვართ-მოღვარი ისააკ ასური, უდაბნოს ქალაქმყოფელი დავით გარეჯელი და სხვანი ასკეტური და სულიერი სრულყოფის სვეტნი არიან, მათ ღვაწლში ცოცხლობს უკვდავების ხსოვნა, რომელიც დროის ხრწნადობას არ ექვემდებარება. ჩვენ არაერთი მეუდაბნოე მამის მაგალითზე დაყრდნობით აღმოვაჩინეთ მათ მიერ ცხოვრებაში აღსრულებულ სასწაულთა ერთობასა და მიმსგავსებას. ეს კი ნათელყოფს იმ აზრს, რომ სულიწმიდის მიერ აღვსებულ ჭურჭელში, წყალი ყოველთვის გადმოედინება.

წმინდა მამა ეფრემმა, როგორც ითქვა, ხუცესობის პატივზე უარი განაცხადა, მაგრამ ნეტარი ბასილისგან დიაკვნობის ხელდასხმა მიიღო: „და თქუა წმიდამან ეფრემ ჩვენითა ენითა: გუაცხოვნენ, აღმადგინენ ჩვენ, ღმერთო, შენითა მადლითა და იქმნეს ყოველნი განკვირებულნი“ (წმ.ეფრემ ასური, სწავლანი, 2015). ამ ეპიზოდში მსგავსი ქმედება სხვა მხრივაც თვალსაჩინოვდება. ღმერთმა ინება, რათა დაემტკიცებინა ეფრემის დიდებული სულიერება, რომელიც მხოლოდ ღვთისგან მტკიცდება ადამიანთა საოხად და სულიწმიდით აღვსილმა ეფრემმა სავედრებელი ლოცვა ბასილი დიდის ენაზე წარმოთქვა. როგორც ვიცით, ასურეთიდან ჩამოსულმა წმინდა მამებმაც შეუძლებელი შეძლეს ღვთისგან და ქართულ ენაზე განთქვეს სახარებისეული ჭემმარტება, რომელიც მოციქულებრივ ღვაწლს უტოლდება. პარალელები აქაც თვალსაჩინოა.

მოკვდავთ გვახასიათებს ძიება იმ საქმისა, რასაც სასწაულს დავარქმევთ ხოლმე,

ხშირად ნამდვილი სასწაული ჩვენშია. ჩვენ, ადამიანები, ვხდებით ღვთის მცნებათა აღსრულებით სულით უკვდავნი, ხოლო ხორციტ ახალ ცასა და მიწაზე უბრუნელებით ვიქნებით შემოსილნი: „მადლით დამარილებულ წმინდანთა სხეულებს ვერ შეეხება ხრწნილება. ხრწნილებაზე გამარჯვებით ისინი ამტკიცებენ აღდგომის შესაძლებლობას. ხოლო კურნების უნარით მოწმობენ მათში მადლის და მარადიული სიცოცხლის არსებობას” (ნიკოლაიშვილი, 2013).

ეფრემ ასურსა და დავით გარეჯელს მადლი უხვად აქვთ მოხვეჭილი, რაც მათ საერთო სიბრძნისმეტყველებაზე მიუთითებს. უკვდავება მათ სხეულებს მოსავს. გავა ჟამი და მათი ცხოვრების მკვლევარი კვლავ აღმოაჩენს ისტორიულ და სულიერ პარადიგმას.

ნეტარ მამას, ეფრემ ასურს, ბასილი დიდი მიმართავს: „კეთილად მოხუედ, მამაო უდაბნოსა შვილთაო” სიტყვა – „სოფელი” კრებითი სახელია და ვნებებთან ბრძოლას ასახავს, პირველი, ვინც იყო უდაბნოს ქალაქმყოფელი, ძველი და ახალი აღთქმის კარიბჭესთან მყოფი, ბერ-მონაზონთა წინამძღვარი, ეს არის იოანე ნათლისმცემელი, რომელმაც უპოვარებას სიცოცხლე შესძინა, ხალხისგან მიტოვებული ადგილი სიცოცხლისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით შემოსა... ჩვენ ვხედავთ დავით გარეჯელს, რომელმაც მიტოვებულ უდაბნოში დაუღალავი სულიერი შრომით სხვა წმიდა მამებთან ერთად საძირკველი ჩაუყარა ბერ-მონაზვნობას, რაც შეუფასებელი ღვაწლია. უდაბნოს შვილი – ეფრემი სულიწმიდის შთაგონებით და მამობრივი შეგონებით დაწერს ბერ-მონაზონთა სულიერ დარიგებებს, რომელიც ხელდასხმული და კურთხეულია ცისა და ქვეყნის შემქმნელ უფალ იესო ქრისტეს მიერ.

სიწმიდის, მასთან ფიზიკურად მიახლების მიმართ კრძალვა ადამიანს უფრო რომ აახლოებს სიწმიდესთან, ამის მაგალითი თავად სახარებიდან ჩანს. გავიხსენოთ, თუ როგორ სთხოვა რომაელმა ასისტავმა მაცხოვარს, რომ თავისი მსახურის განკურნება. უფალი ასისტავს ეუბნება: – „მე მოვიდე და განვკურნო იგი” (მთ. 8, 8). ასისტავი პასუხობს: „უფალო, არა ღირს ვარ მე, რაითამცა სართულსა ჩემსა ქუეშე შემოხუედ, არამედ სიტყვით ხოლო თქუ, და განიკურნოს მონაი იგი ჩემი. რამეთუ მეცა კაცი ვარ ხელ - მწიფებასა ქუეშე, და მქონან ჩემ ქუეშე, და მქონან ჩემ ქუეშე ერისაგანნი; და ვჰრქვი ამას: წარვედ! და წარვიდის; და სხუასა: მოვედ! და მოვიდის; და მონასა ჩემსა: ქმენ ესე, და ქმნის” (მთ. 8, 9-10). შემდეგ სახარებაში ნათქვამია: „ესმა რაი ესე იესოს, დაუკვირდა და ჰრქუა ერსა მას, რომელნი მისდევდეს მას: ამინ გეტყვი თქუენ, არცადა ისრაელსა შორის ესოდენი სარწმუნოებაი ვპოვე. ხოლო გეტყვი თქუენ, რამეთუ მრავალნი მზის აღმოსავალით და დასავალით მოვიდოდნან და ინახ-იდგმიდენ აბრაჰამის თანა და ისააკის თანა და იაკობის თანა სასუფეველსა ცათასა; ხოლო ძენი იგი სასუფეველისანი განითხინენ ბნელსა მას გარესკნელსა. მუნ იყოს ტირილი და ღრჭენაი კბილთაი“.

(მთ. 8, 10-12).

ასისტავის მსახური განიკურნა: „და ჰრქუა იესო ასისტავსა მას: წარვედ და, ვითარცა გრწმენა, გეყავნ შენ. და განიკურნა მონაი იგი მას ჟამსა შინა” (მთ. 8, 13).

რომაელთა ლეგიონები იუდეას ქალაქებში იდგა. ასისტავი, წარმართი რომაელი, ჩანს, ჭეშმარიტი ღმერთისაკენ ისწრაფვის, რადგან მის გულში სიცარიელე და ძიების პროცესია. ქრისტეს სასწაულების ხილვით გაოგნებული ასისტავი რწმენით მიმართავს მას, იქნებ, უკვე გრძნობს, რომ განკაცებული ღმერთია იესო. მაცხოვარში ბევრი იუდეველი

ვერ ჩასწვდომოდა იესოს ღვთაებრიობას, ასისტავმა კი იგრძნო და მიუახლოვდა ღმერთს... მას, ცოდვებით დამძიმებულს, უღირსად მიაჩნია თავი, რომ უფალი სახლში მიიწვიოს, რადგან უფლისათვის შესაფერისი ადგილი მის სახლში არ მოიძებნება. „არა ღირს ვარ მე, რაითამცა სართულსა ჩემსა ქუემე შემოხუედ“ – ამ სიტყვებით, რომელსაც ეკლესიაში ზიარების ლოცვების დროს იმეორებენ ხოლმე, ასისტავი, უდიდეს რწმენასთან ერთად, უღირსებისა და ცოდვიანობის შეგნებით უდიდეს თავმდაბლობას ამჟღავნებს და იგი ამ დროს უმჯობეს საბოძვარს ღებულობს, – მის გულში სახლდება უფალი. მაცხოვარი მრავალი ისეთი იუდეველის სახლში შესულა, რომლებიც ყოველთვის განიმართლებდნენ და სხვებზე უპირატესად მოიხსენიებდნენ თავს. რომელი მხედართავრის საქციელსა და სიტყვებში რწმენისა და თავმდაბლობის საკვირველი ურთიერთშეთანხმება გამოსჭვივის. ესოდენი სარწმუნოებით გააოცა მან იქ მყოფი იუდეველები. უფალი ბრძანებს, რომ მთელ ისრაელშიც არ უნახავს ესოდენი სარწმუნოება, რაც ასისტავმა გამოავლინა. სადაც ნამდვილი და შეურყენელი რწმენაა, იქ მოიპოვება ცათა სასუფეველი, ყოველი ძალა უფლის ცხოველმყოფელურ სიტყვაშია დავანებული. ნივთიერება მკვდარია, თუ მასაზრდოებელი და ცოცხალი რწმენა არ ესაფუძვლება. ყველა ადამიანს აქვს მინიჭებული მაცოცხლებელი სიტყვა, რომელიც ღვთისგან მოედინება. ნივთი კი არ კურნავს, მაგ: ქვა, არამედ – ღმერთის შემოქმედებითი სიტყვა, რომელმაც შექმნა იგი ადამიანის სარგებლობისთვის... როგორი ღრმა თავმდაბლობა და მოკრძალება მოედინება მხედართმთავრის სიტყვებიდან. რომელი ასისტავის მიერ წარმოთქმულ, უძირო და მაღალი ღირსების მქონე სიტყვებში სრულფასოვანი სარწმუნოებრივი სიმტკიცე იკვეთება. იესო ქრისტეს პიროვნებაში იგი ხედავს პატივს, რომელიც არა კაცთაგან მოემადლება, არამედ – ღვთისგან. თავის პიროვნებაში უღირსება დაინახა ასისტავმა. უკვე დიდი ხანია, მან უფალს მთელი სულით მიაგო პატივი. მას სჭირდებოდა მაცხოვარი და უფალმაც ცხადად დაინახა, რომ არა მხოლოდ იუდეველებში, არამედ, წარმართებშიც გაღვიძებულიყო ღვთაებრივი ნაპერწკალი. მაცხოვარმა ასისტავში ხედავს წარმართობის გადარჩენის დასაწყისს, რამაც იუდეველთა გარდა, ყველა ერი უნდა მოიცვას.

ამრიგად, მაცხოვრის მიერ რომელი მხედართმთავრის მსახურის განკურნების მაგალითზე მათე მოციქულის სახარებიდან ნათლად ჩანს, რომ უდიდესმა რწმენამ და სიწმიდის, მასთან ფიზიკურად მიახლების მიმართ კრძალვამ მიაახლოვა ასისტავი უფალთან, ამან განკურნა მისი მსახური; აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ ეფრემ ასურისა თუ დავით გარეჯელის ცხოვრების განხილული ეპიზოდები, საერთოდ, ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებებთა მსგავსი პასაჟები, სახარების ამ ადგილთანაც უნდა იყოს დაკავშირებული...

ქრისტიანული საზრისი, ეფრემ ასურისა და დავით გარეჯელის „ცხოვრებათა“ შორის მსგავსება გვაძლევს მეტ საფუძველს, მივიჩნიოთ, რომ „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“ აღწერილი ისტორია, რომლის თანახმად, იერუსალიმს მიახლოებული დავითი არ შევიდა წმიდა ქალაქში და უკან გამობრუნდა, მისი თავმდაბლობით უნდა აიხსნას და ელია პატრიარქთან თუ სხვა მოღვაწეებთან კონფესიური სახის უთანხმოება არ იყო შეუსვლელი მიზეზი. ამჟამად უკვე გავრცელებულია აზრი, რომ სწორედ თავმდაბლობამ განაპირობა იერუსალიმში დავით გარეჯელის შეუსვლელი და, ვფიქრობთ, ამ აზრს ეფრემ ასურისა და დავით გარეჯელის „ცხოვრებათა“ მსგავსებაც განამტკიცებს.

ლიტერატურა:

1. აბულაძე ი. (1955): ასურელ მოღვაწეთა წიგნთა ძველი რედაქციები. თბილისი;
2. ბრიანჩინოვი ე. (2013): წმიდა ეგნატე ბრიანჩინოვი, ასკეტური გამოცდილება და სწავლებანი. თბილისი;
3. კეკელიძე კ.(1926): საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ. უნივერსიტეტის მოამბე, VI. ტფილისი;
4. კეკელიძე კ. (1956): ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. I, თბილისი;
5. კეკელიძე კ. (1980): ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. II, თბილისი;
6. ნიკოლაიშვილი ო. (2013): „ასკეტური გამოცდილება და სწავლანი“. თბილისი;
7. ისააკ ასური (2013): სამოღვაწეო სწავლანი, I. გურჯაანის ყოვლადწმინდის მონასტერი. გურჯაანი;
8. წმ.ეფრემ ასური (2015): სწავლანი. გამომცემლობა „ქრონიკონი“. გამომცემლობა „ალილო“.თბილისი.
9. ძეგლები (1964): ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I,თბილისი;
10. ჯავახიშვილი ივ.(1979): თხზულებანი ორმეტ ტომად, I, თბილისი.

Nino Kochloshvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Farson Miqael Khutsishvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

For an understanding of one episode of “the life of Davit Garejeli (David from Gareji)”

Abstract

In “The life of davit Garejeli” there is one episode, according to it Saint father went to Jerusalem for pilgrimage. After approaching the city, he did not enter the city but prayed in the entrance of it and then returned home.

In the scientific circles, most believe that perhaps, Davit did not enter the city because he was advert of monophysite and the Jerusalem patriarch was diophysite and so it became impossible to go there.

In the article there is discussed this idea and it is stated that the reason Davit’s modesty.

In the article there is pointed out that the similar moments are spread in hagiographic writings and is given an example from “the life of Efrem Asuri” where saint Efrem cannot approach the purities because of modesty.

Key words: Modesty. Gives grace. The earthly and the heavenly Jerusalem. Sense of meanness. sacredness towards reverence.

საკვანძო სიტყვები: თავმდაბლობა. მაღლის მოხვეჭა. მიწიერი და ზეციური იერუსალიმი. საკუთარი უღირსების განცდა. სიწმინდის მიმართ კრძალვა.

ნატალია ბიწაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

**განათლებისა და ცოდნის ფილოსოფიური და თანამედროვე
პრობლემები**

დღეს ფილოსოფია არათუ განსხვავებულია რეალურ-ემპირიული ცხოვრებისაგან, არამედ უფრო მეტიც, მის საპირისპირო გარკვეულობას წარმოადგენს. ამ განსხვავება-დაპირისპირების ონტოლოგიური საფუძველი კი იმაში უნდა დავინახოთ, რომ რეალურ-ემპირიული ცხოვრება საღი აზრის, ყოველდღიური ცნობიერების პოზიციას ემყარება და მისი გამოხატულებაა, მაშინ როდესაც ფილოსოფიის დამოკიდებულება სინამდვილისადმი უაღრესად კრიტიკულია. ფილოსოფია, შეიძლება ითქვას, გონითი კულტურის ფენომენტაგან ყველაზე მეტად ცდილობს თავი დააღწიოს ყოველდღიურობის ბატონობას, მის ტოტალურ დიქტატურას, რაც, უპირველეს ყოვლისა, იმით გამოიხატება, რომ მისი დამოკიდებულება სინამდვილისადმი უაღრესად რეფლექსური და კრიტიკული-რონიულია. ფილოსოფია უკრიტიკოდ არ იღებს საღ აზრს, ის ცდილობს თვითონ შეიმუშაოს ახალი თვალსაზრისები და დაადგინოს მათდამი დამოკიდებულება.

ჩვენი დროის ყოველდღიურმა ცნობიერებამ საგანი იცის მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს ცოდნა მასზე გაბატონების და ამ გზით ინდივიდის ბიოლოგიური არსებობის მაღალ დონეზე შენარჩუნებისა თუ გარემოსთან ნივთიერებათა ცვლის შეუფერხებელი მიმდინარეობის უზრუნველყოფის გარანტიას იძლევა. მისთვის საგანი არის მხოლოდ სასარგებლო და გამოსაყენებელი საგანი და მხოლოდ ამდენად საინტერესო და ყურადსაღები. საღი აზრი უკრიტიკოდ თვლის, რომ სინამდვილე მის მოთხოვნილებებს, ინტერესებს, მისწრაფებებსა და მიზნებს უნდა ემსახუროს, ამ მიზნების მიხედვით შეიქმნას და გარდაიქმნას. სინამდვილე, ამდენად და მხოლოდ ამდენად იმსახურებს შემეცნებას, და ამდენადვე შეიძლება იყოს ცოდნისა და გააზრების ღირსი. რაც შეეხება ფილოსოფიას, სულ სხვაა მისი დამოკიდებულება სინამდვილის გააზრებისადმი, იგი ნებისმიერ საგანში სამყაროს დასაბამის გამოვლენას ხედავს. მისთვის საგანი არა არის მხოლოდ ლოგიკური აბსტრაქცია (კვარაცხელია, 2001). თავდაპირველად გარე სინამდვილის პრაქტიკული და თეორიული ათვისების ინტერესებით მაძიებელი გონება აყენებს საკითხებს იმის შესახებ, თუ რა არის სამყარო, როგორია მისი სტრუქტურა, რა ადგილი უკავია ადამიანს ყოფიერების უნივერსალურ ერთიანობაში, რა არის ამ ერთიანობის დასაბამი და ა.შ. ამ ეტაპზე იგი არსებითად ინტერესდება გარემომცველი სამყაროს გაგებით, ობიექტური სინამდვილის შესახებ გარკვეული ცოდნის მოპოვებით ისე, რომ საგანგებოდ აღარც კი აყენებს კითხვებს იმის თაობაზე, თუ რა არის შემეცნება, არის თუ არა ის საერთოდ შესაძლებელი ან როგორ ხორციელდება შემეცნების რეალური პროცესი. გულუბრყვილო რეალიზმის მიხედვით აზროვნების ეს ეტაპი სინამდვილის შემეცნების პროცესს ცხად და გასაგებ ვითარებად მიიჩნევს. შემდგომში სინამდვილის

კანონზომიერების ღრმად შემეცნების მცდელობისას აზროვნება აწყდება წინააღმდეგობას, ამის გამო ადამიანის გონება იძულებული ხდება მოახდინოს საკუთარი შემეცნებითი უნარების და საშუალებების შემოწმება. ეს იყო უდიდესი შემობრუნება ბუნებიდან ადამიანისაკენ, შემეცნებიდან თვითშემეცნებისაკენ. ამ ყველაფრის სათავეში იდგა სკეპტიციზმი. სკეპტიციზმი, როგორც ცნობილია, არის გარკვეული თვალსაზრისი, თავისებური ტიპის აზროვნება, რომელიც ეჭვქვეშ აყენებს, საბოლოო ანგარიშით კი უარყოფს ადამიანის მიერ სინამდვილის შემეცნების შესაძლებლობას. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ სკეპტიციზმი, ამ სიტყვის შინაარსის ფართო მნიშვნელობით, ყოველთვის თან ახლდა ფილოსოფიურ აზროვნებას დასაბამიდანვე. საინტერესოა სოკრატესთან როგორი თავისებურებით ისმის და დგას საკითხი; ჯერ ერთი, ყოველგვარ ადამიანურ შემეცნებას, ნებისმიერ კონკრეტულ ცოდნას სინამდვილის ამა თუ იმ სფეროზე ლოგიკურად წინ უსწრებს თვითონ შემეცნების რაობის, ცოდნის ბუნების გამოკვლევა. რაიმეს შესახებ ცოდნა ლოგიკური აუცილებლობით გულისხმობს თვითონ ცოდნის არსების ცოდნას წინასწარ მოცემულად. ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვანი და საინტერესო მომენტი სოკრატეს ნააზრევსა ის არის, რომ აქ პირველად მთელი პრინციპულობით ცოდნის რაობის ძიების პრობლემა ორგანულად დაუკავშირდა ადამიანის რაობის, მისი ზნეობრივი თვითშემეცნების პრობლემას. ცოდნაზე მოძღვრება, ცოდნის თეორია სოკრატეს ზოგადი ფილოსოფიური და ეთიკური მოძღვრების ორგანული ნაწილია. სოკრატეს აზრით, ცოდნის თეორიას არანაკლებ ევალება ეთიკასთან ერთად გაგვაგებინოს ადამიანის ადგილი და ზნეობრივი დანიშნულება სინამდვილის საზოგადოებრივსა და ბუნებრივ წყობაში.

მართალია, შემეცნების თეორიული აზროვნების შემდგომი განვითარება მეტ-ნაკლებად სოკრატეს მიერ მინიშნებულ გზას მიჰყვებოდა, მაგრამ ახალსა და უახლეს ფილოსოფიაში ეს ტენდენცია თანდათანობით დავიწყებას მიეცა, ხოლო პოზიტივისტურ და სტრუქტურალისტურ ეპისტემოლოგიაში იგი თითქმის სრულიად გაქრა. შემეცნების თეორია უნაშთოდ დაყვანილ იქნა ცოდნის თეორიაზე. ადამიანი მთლიანად გაქრა შემეცნების თეორიული აზროვნების ჰორიზონტიდან. მიშელ ფუკო როგორც აღნიშნავს: „დღეს აზროვნება შესაძლებელია მხოლოდ ცარიელ სივრცეში, სადაც უკვე აღარ არის ადამიანი“. ეპოქაში, სადაც „ყველამ ყველაფერი იცის“, სადაც „დრო ფულად“ განიხილება და ადამიანი „იარალის მკეთებელ ცხოველად“ ცხადია ვერც ფილოსოფია და ფილოსოფოსი ვერ გადაურჩა ტექნიკური პროგრესის მანივილირებელ ზეგავლენას. დღეს ეჭვით შესცქერიან ფილოსოფოსის მოღვაწეობას, საქმეს „ფუჭ მოცალეობად“ უთვლიან (კვარაცხელია, 2001) და მაინც რა გამოწვევების წინაშე დგას დღეს თანამედროვე ადამიანი, როგორ მიდის განათლების რეფორმირების პროცესი? მასობრივი ინფორმაციის და გლობალიზაციის ეპოქაში, დემოკრატიულ, თანასწორობისა და თანამშრომლობის პრინციპებზე დაფუძნებულ ურთიერთობებში, გლობალიზაციის პროცესი განათლების მიზნების, პრინციპებისა და მიმართულებების თანმხვედრი პროცესებით დაიწყო. საუკუნეების განმავლობაში ადამიანები ერთმანეთს უზიარებდნენ ყოველივე იმას, რაც უკეთეს შედეგს მოუტანდა ახალი თაობის აღზრდასა და განათლებას. შემთხვევითი არც ის არის, რომ კლასიკურ ფილოსოფიაში აღმოცენდა მეცნიერება აღზრდისა და განათლების შესახებ – პედაგოგიკა და სწორედ მას უმაღლის კაცობრიობა იმ უნიკალურ მემკვიდრეობას,

რომელშიც აღზრდისა და განათლების პრობლემები წარმოდგენილია მწყობრი სისტემით, ახალი ტიპის სასწავლებელთა შექმნის იდეებით. ცოდნა პედაგოგიკის, როგორც მეცნიერების ერთ-ერთი მთავარი კატეგორიაა და დღეს, ინფორმაციული რევოლუციის პირობებში განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ცოდნისა და განათლების ურთიერთდამოკიდებულების არა მხოლოდ თეორიული გააზრება, არამედ პრაქტიკული განხორციელებაც.

თანამედროვეობა და განათლება, მათი ურთიერთდამოკიდებულების და ურთიერთგანსაზღვრის პრობლემები განსაკუთრებული სიმწვავეით და ხშირად გაურკვეველობითაც ხასიათდება. განათლების პრობლემათა შორის დღეს უპირველესად მიიჩნევა გარკვეული სტანდარტების დანერგვა. ხშირად ტერმინები „ევროსტანდარტი“, „ამერიკული სტანდარტი“, „გერმანული სტანდარტი“ და ა.შ. უმაღლესი სასწავლებლების რეფორმირების საფუძველი ხდება. განათლებაში ამგვარი სტანდარტების დამკვიდრება გარკვეულ სირთულეებს ბადებს, მაშინ როდესაც თუ არ იქნება გათვალისწინებული ადგილობრივი ინტერესები და გამოცდილება. დღეს ავიწყდებათ, ან არ იციან რომ ჯერ კიდევ კლასიკური პედაგოგიკიდან მოყოლებული განათლების არსებულ პრინციპთა შორის განსაკუთრებულია „აღმზრდელობითი სწავლების“ და „ბუნების შესაბამისობის“ პრინციპები, რომელთა მიხედვით არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ერთი და იგივე პრინციპით და მეთოდით აღზარდო, განავითარო პიროვნება სხვადასხვა ქვეყანაში. საკითხის ამგვარი დაყენება არც იმას ნიშნავს, რომ საერთოდ უარი ვთქვათ სწავლების სტანდარტიზაციაზე, ერთიან სასწავლო პროგრამებზე და მეთოდურ მიმართულებებზე, ეს აუცილებელიც არის, მაგრამ მხოლოდ ეროვნული განათლების ჩარჩოში და მსოფლიო საგანმანათლებლო მიღწევებისა და ტენდენციების გათვალისწინებით (ქეცბაია, 2014).

რა ხდება ამ მხრივ დღეს საქართველოში? ვფიქრობ საკმაოდ დამაფიქრებელი და ხშირად გაუმართლებელი ვითარებაა შექმნილი, რომელიც არა მხოლოდ მეცნიერულ ჩარევას მოითხოვს, არამედ განათლებისადმი სახელმწიფოს და საზოგადოების დამოკიდებულების რადიკალურ შეცვლას. საერთოდ მიმნაჩნია მართებილად ის, რომ რეფორმირების საწყისი ეტაპი სკოლა უნდა იყოს. ჩვენს სკოლებში უკვე დიდი ხანია ცალკე საგნად აღარ ისწავლება საქართველოს ისტორია, საქართველოს გეოგრაფია და ა.შ როგორც ზოგიერთი ავტორი განმარტავს, ამით საქართველოს მსოფლიო იზოლაცია ააცილეს თავიდან. ვფიქრობ ეს არ არის სწორი თვალსაზრისი. დღეს ის კონსულტანტები, რომლების მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან არიან ჩვენს ქვეყანაში ჩამოსულები იმის გამო რომ დამოდღვრონ ადგილობრივი კადრები თუ რა და როგორ უნდა ისწავლებოდეს კარგია, მაგრამ ის ერთი რეპეცტი ყველასთვის (მაგ.საქართველო და აფრიკის ჩამორჩენილი ქვეყანა) მოსარგები ვერ იქნება. მაშინ როდესაც იმავე კონსულტანტები ხშირ შემთხვევაში არც იცნობენ საქართველოს განათლების წარსულს და აწყმოს, უფრო მეტიც წარმოდგენა არა აქვთ პედაგოგიკის თუნდაც ელემენტარულ ტერმინოლოგიაზე სხვაზე რომ არაფერი ვთქვათ. მე არ მინდა ეს ისე იყოს გაგებული, რომ მხოლოს კონსულტანტების გარშემო იყრის თავს პრობლემები, ბრალი ამასთანავე ქვეყანაში შექმნილი ვითარებაც გახლავთ. აუცილებელია ვიხელმძღვანელოთ დიდი ილიას შეგონებებით, რომ „ქვეყნის მყოფადი მდგომარეობა იმ მიმართულებაზე ჰკიდია, რომელსაც მისცემენ ახალ თაობას“. დღეს ცივილიზებული სამყაროსათვის თვითმყოფადობის შენარჩუნების ყველაზე ნაცადი

და ისტორიულად მრავალჯერ განვლილი გზა არის მშობლიური ენის მოვლა-პატრონობა, მისი სიწმინდისა და შენარჩუნებისათვის ბრძოლა. რასაკვირველია ეს სულაც არ ნიშნავს სხვა, არამშობლიურ ენათა უპატივცემლობას, მაგრამ არც იმას ნიშნავს, რომ უცხო ენის შესწავლა პრიორიტეტულად გამოცხადდეს და „უარი ითქვას“ მშობლიური ენის სწავლებაზე. (თუკი სკოლებში მშობლიური ენის საათებს შეამცირებ უცხო ენის სწავლების სასრგებლოდ, მაშინ სხვა რა უნდა ვთქვათ) კვლავ დიდი ილიას შეგონება გვახსენდება – „ რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარი მოხელეებისა ყველაზე უწინარეს ენას მისწვდა“. ზოგს ავიწყდება, რომ ენა მართლ კომუნიკაციის საშუალება არ არის, ენა უპირველეს ყოვლისა განიხილება, როგორც სამყაროს თავისებურებათა, მშობლიური გარემოს, სულიერი სამყაროს გააზრება და გათავისება.

დღეს განათლება ერთის მხრივ უნდა იყოს მისაწვდომი და საერთო, ხოლო მეორეს მხრივ, ორიენტირებული მაღალი კლასის პროფესიონალთა მომზადებაზე, ქართულ სინამდვილეში ამგვარი მოთხოვნის წაყენება თავიდანვე განწირული იქნება, თუ დევიზი, რომლითაც ცდილობენ იხელმძღვანელონ დღევანდელ საგანმანათლებლო სივრცეში „თავისუფალი მოქალაქის აღზრდა“ არ იქნება დაზუსტებული – „ რისგან თავისუფალი“, „რა მოვალეობის მქონე“. ამისთვის კი, ჩვენის აზრით უმთავრეს ამოცანად ახალგაზრდობის ზნეობრივი და სულიერი სრულყოფის საქმისადმი რადიკალურად შესაცვლელია სახელმწიფოს და საზოგადოების დამოკიდებულება. დღეს ფასეულობებისადმი არაერთგვაროვანმა დამოკიდებულებამ თავად საზოგადოების ზნეობრიობა დააყენა ეჭვის ქვეშ. ქრისტიანული წესით ცხოვრება თითქმის შეუძლებელი ხდება, ამას პირადი მაგალითები ესაჭიროება, რაც თანამედროვეობაში მეტად დეფიციტური გახდა. ამიტომაც დღეს თანამედროვე ეპოქაში მაცხოვრებელ ქართველ კაცს უნდა ახსოვდეს, რომ ხელშეუხებელი უნდა იყოს ტრადიციული წეს-ჩვეულებები. ყოველივე ეს ჩვენის ღრმა რწმენით სულაც არ ეწინააღმდეგება თანამედროვეობას და მის მახასიათებლებს.

დღეს საუბარია განათლების სივცობრივ, სამართლებრივ, სოციალურ და ფსიქოლოგიურ განზომილებებზე. მოგეხსენებათ განათლების სივრცობრივი განზომილება გამოიხატება იმაში, რომ გლობალური საინფორმაციო ქსელების გამოყენება ადამიანს საშუალებას აძლევს განათლება მიიღოს პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოში; განათლების სამართლებრივი განზომილება გამოიხატება სხვადასხვა ქვეყნებში გაცემული დიპლომების აღიარებაში, განათლების სფეროში საერთაშორისო ხელშეკრულებების დადებაში; რაც შეეხება განათლების სოციალური და ფსიქოლოგიური განზომილება კი მდგომარეობს ადამიანის ახალ უცხო საგანმანათლებლო გარემოსთან ადაპტაციას (ბევი, 2013).

ჩვენს ქვეყანაში უკვე ათეულ წელზე მეტია მიმდინარეობს განათლების გახმაურებული რეფორმა, მაგრამ ჯერ რაიმე ხელშესახებ ძვრებს განათლების სისტემაში საზოგადოება ვერ ამჩნევს, თუ უფრო კონკრეტული ვიქნებით პირიქით, უფრო დაქვეითდა საშუალო სკოლის სკოლადამთავრებულთა საერთო საგანმანათლებლო ცოდნის დონე, უმაღლეს სასწავლებლებში მოდის თითქმის უცოდინარი ახალგაზრდობა, რომლებსაც შესაბამისი საფუძვლის უქონლობის გამო უჭირთ უმაღლეს სასწავლებელში სწავლა. სამწუხაროდ, ამ ტენდენციას მასიური ხასიათი აქვს.

თანამედროვეობა იმით არის საინტერესო, რომ ის განათლების სფეროში ხსნის მრავალ შესაძლებლობებს, რაც უშუალოდ არის დაკავშირებული ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებასთან. თანამედროვე სისტემის ახალი ელემენტია გამოყენებით სფეროებზე და საბაზრო ურთიერთობებზე უფრო მეტად ორიენტაციის გაფართოება.

დღეს ცოდნა დედამიწაზე არათანასწორად ნაწილდება. მაღალი შემოსავლების ოჯახებს მეტი შესაძლებლობა აქვთ თავიანთ შვილებს მისცენ პრესტიჟული განათლება. როგორც ამერიკელი მკვლევარი ფ.ფუკუიამა წერს „აშშ-ში კლასობრივი განსხვავება განსხვავებულად მიღებული განათლებითაც აიხსნება“. ეს სამწუხაროდ ეხება არა მარტო ამერიკას. დღეს ადამიანი დაჩქარებულ ეპოქაში ვეღარ „ასწრებს“ და ვეღარ ეწევა ახალ ინფორმაციებს, ახალი ტექნოლოგიების მიღებას და დამუშავებას (ბეკი, 2013).

დღეს თანამედროვე საზოგადოება მოითხოვს განათლების სისტემის განსაკუთრებულ ორგანიზაციას, სწავლების, როგორც კვალიფიკაციის მიცემის ცნება იცვლება განათლების, როგორც მეტაკვალიფიკაციის ჩამოყალიბების ცნებით. კვალიფიკაცია გულისხმობს სწავლების შედეგად ჩამოყალიბებული ჩვევების უბრალო გამოყენებას, ხოლო მეტაკვალიფიკაცია – იმგვარ ცოდნას, რომელიც ახალი ინფორმაციის მოძებნის და ათვისების შესაძლებლობას იძლევა. თანამედროვე გლობალურ საზოგადოებაში დიდ მნიშვნელობას იძენს მეცნიერების ის არატრადიციული დარგები, რომლებიც, უპირატესად, მეტაკვალიფიკაციისათვის არის გამიზნული. ლაპარაკია ისეთ მეცნიერებებზე, როგორცაა მართვის სისტემის ორგანიზაცია, მართვის სოციალური ფსიქოლოგია, გადაწყვეტილებების მიღებისა და თამაშის თეორიები და სხვ. უნდა აღინიშნოს ის, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მომხდარმა ცვლილებებმა თავისი დაღი დაასვა ინდივიდის სპეციფიკის გაგებას. გარდა ახალი ტიპის განათლებისა და მეტაკვალიფიკაციისა თანამედროვე საზოგადოებაში პიროვნებას მოეთხოვება ხატებით, სიმბოლოებითა და აბსტრაქციებით ოპერირების უნარი, ლოგიკური აზროვნება და იდეების ნათლად გამოხატვა. თანამედროვე საზოგადოებას გააჩნია ინდივიდუალური თვისებების დაფასების ისეთი კრიტერიუმები, რომლებიც ყოველთვის არ ემთხვევა ინდუსტრიული საზოგადოების კრიტერიუმებს. უკვე ითქვა, რომ თანამედროვე, გლობალური საზოგადოება ადამიანში აფასებს შემეცნების უნარებსა და განათლებას. ამას გარდა დღეს ფასდებიან ადამიანები, რომელთაც ახასიათებთ: ცვლილებებთან სწრაფად შეგუების უნარი; მოქნილობა – მათ ერთსა და იმავე დროს შეუძლიათ რამდენიმე ბოსთან მუშაობა და თუ საჭიროა, თავადაც გასწევენ ხელმძღვანელობას; ცნობისმოყვარეობა – მათ აინტერესებთ, რა ხდება და სურთ, გავლენა მოახდინონ მიმდინარე პროცესებზე; უნარი, შეინარჩუნონ თავდაჭერა გაურკვევლობის პირობებში; შეუძლიათ, შეასრულონ შემრიგებლისა და შუამავლის როლი და აქვთ კრიტიკულ სიტუაციაში მოქმედების ჩვევა; უნარი, გაიწყონ ახალი საქმე; იყვნენ აღმსრულებლები; ისინი „რეალისტურად“ მეოცნებენი არიან, აქვთ განვითარებული წარმოსახვა და, რაც მთავარია, მომავალზე უფრო არიან ორიენტირებულნი, ვიდრე – წარსულზე (კაციტაძე, 2007).

თანამედროვე საზოგადოება, ასევე დააფასებს უცხო ენების ცოდნას, განსხვავებულ კულტურათა გაგებისა და მათთან შეგუების უნარს. თანაც, ყოველივე

ამას ექნება არა მხოლოდ თეორიული მნიშვნელობა, არამედ უფრო-პრაქტიკული.

ლიტერატურა:

1. ბეკი უ. (2013): რა არის გლობალიზაცია. გამომცემლობა „ელფი“.
2. კაციტაძე კ. (2007): ქართული საზოგადოება და თანამედროვე გამოწვევები. თბილისი.
3. კვარაცხელია ნ. (2001): ადამიანი და მსოფლმხედველობა.
4. ქეცბაია კ. (2014): განათლების სოციოლოგია. გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი.

Natalia Bitsadze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Philosophic and current problems of education and knowledge

Abstract

Modern society requires special organization of education system. Education as a concept of qualification changes with the concept of meta-qualification formation.

Recent, global society values knowledge skills and education of human. In addition, today people are judged according to following characterization: fast adaptation to changes, flexibility, curiosity and ability to maintain self-control in the conditions of uncertainty. Practise of action in critical situations and the most important more future-oriented than the past.

Key words: Philosophy, Education, Globalization, Qualification, Meta-qualification

საკვანძო სიტყვები: ფილოსოფია, განათლება, გლობალიზაცია, კვალიფიკაცია, მეტაკვალიფიკაცია

Байрамов Азад Мустафа оглу
Азербайджанского Государственного Аграрного Университета

РЕЛИГИОЗНЫЕ ИДЕИ И ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ В ПОЭМАХ НИЗАМИ

Выдающийся азербайджанский поэт, философ и мыслитель Низами является одним из светил мира. Будучи ярким представителем, философски – поэтической мысли, он был знаменит уже 8 веков назад. По сравнению с поэтами предшествующими ему, Низами вознес поэзию до недостижимой степени и потому поэты, творившие после него, даже не мечтали вознестись до такой степени, а лишь почитали за честь следовать по его пути.

Человек, познавший творчество Низами – есть человек просвещения, есть человек науки. Творение Низами оказало огромное влияние на философские мысли, на становление нравственного мировоззрения Ближневосточных и Среднеазиатских народов.

В произведениях поэт особо затрагивает тему Ислама, проявляя особую любовь и уважение к Аллаху, тем самым показывая свою веру в творца и в то, что лишь Аллах может быть назидателем всего сущего. В поэме «Семь красавиц» он пишет «Хвала Аллаху создателю обоих миров. Салам лучшему, сотворенному Аллахом Мухаммеду и его семье».

В самом начале поэмы Низами «Сокровищница тайн», говорится о монотеизме, о смерти, о проклятии, ведется беседа с Аллахом, о пророке, в рамках догм Ислама он выхваливает их, затрагивает очень серьезные общественно – религиозные проблемы. Недовольный своим временем поэт в поисках идеала, честности и правды обращается к Аллаху и пророку, стараясь в идеалах вернуть начальные годы Ислама:

Выйди, сдернув завесу, единый во всем искони,
Если я — та завеса, завесу скорее сверни.
Небосвода бессилье лишь ты небосводу покажешь,
Узел мира от мира единственный ты лишь отвяжешь.
Знак теперешних дней уничтожь, будь судьбою ты сам,
Новый образ принять повели ты небесным телам.
Изреченным словам прикажи ты к перу возвратиться,
Снова займу земли прикажи ты в ничто обратиться.
Блага света лиши достоянье поклонников тьмы,
Отведи от случайного в сущность проникших умы.

В поэме «Сокровищница тайн» в образе Иисуса Христа Низами воссоздает образ мудрого из всех людей. Собравшийся на базаре толпа людей обсуждает о том, что падаль собаки не что иное, как проклятие, как источник болезни. На что Иисус произносит «Ни одна жемчужина не может быть белее зубов этой собаки».

Эти слова всех удивляют, потому как, склонивши головы, они уже сожалеют о сказанном.

Низами всегда уважительно выражается о создателе.

В мире не было нас, ты же был в безначальности вечной.
Уничтожены мы, ты же в вечности жив бесконечной.

Наилучшей чертой человека он считал, человечность. Отвергая различие -

национальные, расовые и религиозные, в произведениях Низами, можно встретить героев – турков, арабов, персов, китайцев, индусов, грузинов, негров и т.д. Его герои сражаются ради народного счастья, ради справедливого общества. Уважение к человеческой личности. К его трудолюбию одна из важнейших тем в творчестве Низами.

В своих произведениях он призывает шахов – тиранов к справедливости, критикует ленивых и двуличных людей и наоборот, восхваляет трудолюбивых.

Как и для всех мыслителей средневековья, так и для Низами принципы Ислама в общественной и в личной жизни были программой деятельности. Особенно жизнь пророка Мухаммеда для мыслителя Низами была идеалом. Несмотря на то, что в нескольких эпизодах приводятся конкретные факты из жизни пророка, он же показан как историческая личность, как идеал человека всех времен и народов.

В «Пятерице» особое место отводится вознесению. Следует отметить, что вознесение пророка приобретает конкретный художественный жанр. Во всех прологах поэм, (« Хосров и Ширин» в конце) вознесению отводится особое место.

В «Пятерице» вознесение пророка показывается, как духовный свет, как капля в божественном океане.

Несмотря на то, что в произведениях Низами не показаны черты лица и характера пророка, все же в его стихах пророк наделен наилучшими чертами, какие можно представить. Все это сделано с особым мастерством.

Таким образом, в лице пророка обожествлен образ идеального человека.

Кроме вознесения в «Пятерице» описаны конкретные эпизоды пророка. В одном из эпизодов описывается, как ударом камня ломают зуб и разбивают губу пророка в одном из сражений вблизи Мекки. Учитывая то, что эпизод, основан на реальных событиях и лишен какой – либо мистификации, написан он с особым поэтическим мастерством. Источники битвы при Ухуде, так описывают этот эпизод:

«Мусульмане, сражаясь, искали пророка. Первым его нашедшим был Кяб ибн Малик. Изза того, что голова пророка была прикрыта, видны были только глаза. Нашедши его, Кяб ибн Малик воскликнул: Мусульмане, посланник здесь». Услышав это, мусульмане побежали в ту сторону и окружили пророка. Но, в то же время, идолопоклонники перешли в наступление. Считая за честь омыть руки в крови пророка, они с яростью бросились на него. Имам Али и ближайшие сподвижники пророка оградили его грудью. Один из идолопоклонников Утба ибн Абу Ваггас, брат Сад ибн Абу Ваггаса кинул камень в пророка, тем самым разбил его губу.

Настолько красочно, эффектно, реалистично и с любовью описан этот эпизод, словно он происходит на глазах очевидца:

Сахар губ не желал он в улыбке раскрыть никогда,
Чтобы жемчуг его у жемчужниц не вызвал стыда.
Сердца тверже, чем камень, вовек не поранил он грубо, —
Как же камень пророку мог выбить жемчужину зуба?
Но одной из жемчужин лишил его камень врага,
Отделил от него, обездолив его жемчуга.
Из темницы ларца от него унеслась драгоценность, —
Удивляться ль, что в камне тогда родилась драгоценность?

Далее, повествуется, как пророк выдергивает свой зуб, словно вместе с зубом он вырывает все земные мечты. Вообще, этот эпизод столь насыщен эпитетами, что носит в себе скорее эстетический смысл, чем религиозно – идеологический. Пророк представлен чертами, присущему лучшему среди людей, человеку, которому стоит поклоняться.

В «Пятерице» Низами помимо периода пророка, также отражает последующих за пророком «халифов Рашиди». Цель этого, не отражение исторических фактов, а скорее идеализация золотого периода Ислама и вследствие этого показать пример современникам. Чтоб показать уродство своего времени. Окольными путями Низами обращается к пророку. Как к мессии приглашая его в свое время, вместе с праведными халифами призывает их вернуть былое величие Ислама:

Отними ты подушку у тех, кому сладок покой,
Ты мимбар от нечистых священным обмывом омой.
Девы в дом забрались, — прогони же ты их, прогони же!
В закроем небытия ниспровергни ты сонм их бесстыжий!
Им убавь содержанье, — и так набивают живот!
Отними их наделы — довольно им грабить народ!
Все мы — тело. О, будь нам душою, и станет светло нам.
Если мы муравьи, ты для нас окажись Соломоном .
Таковы их повадки: и делают в вере пролом,
И они же потайно в засаде сидят за углом.
Ты над стражею главный — а где каравану защита?
Ты начальствуешь центром — и знамя лишь в центре развито?
Кликни праведным воинам клич боевой: «О, Али!»,
Возгласи: «О, Омар!», чтоб стопы Сатаны не прошли.

С исторической точки зрения эти герои олицетворяют не исторические персонажи, а скорее идеальный образ человека.

Для Низами, для мусульман, да и всего человечества Мухаммед является спасителем. В «Сокровищнице тайн» в четвертом восхвалении, поэт, обращаясь к пророку, произносит: Довольно 570 лет сна. Уже полдень, спешите на праздник. Встаньте, и скажите Серафиму, чтоб он направил к ветру 2-3 лампы. Сядьте за сокровенным занавесом. Мы все заснули, а ты будь бодр.

Встань и мир сотвори совершеннее неба намного,
Подвиг сам соверши, не надейся на творчество бога.
Твой ристалищный круг ограничен небесной чертой,
Шар земной на изгибину клюшки подцеплен тобой.
Прочь ничто удалилось, а брэнность не вышла на поле, —
Так несись же, скачи — все твоей здесь покорствуеет воле!

Как видно, Низами осовременивает великих деятелей Ислама, а в первую очередь пророка, наделяет их лучшими лицами. Другими словами Низами не ставит препятствий между временем раннего Ислама и своим временем.

Посредством любимого образа Низами – пророка Мухаммеда и его сподвижников он создал новую концепцию – представил историческую личность в образе идеального человека.

Литература :

1. Абдулкасумова Н.А. «Низами о вселенной», Бакинский Университет, Баку - 1991
2. Крымский А. Е. Низами и его современники. — Б.: Элм, 1981
3. Низами Гянджеви Р.Азаде, Элм, Баку - 1981
4. Низами Гянджеви (перевод В.Державина) «Семь красавиц». Азернешр, Баку – 1989
5. Низами Гянджеви (перевод Рустам Алиев) «Лейли и Меджнун». Элм, Баку – 1981

6. Низами «Стихи и поэмы». Советский писатель, Ленинград – 1981

Azad Bayramov Mustafa oglu
Azerbaijan State Agrarian University

RELIGIOUS IDEAS AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE POEMS OF NIZAMI

Abstract

In the article is spoken NizamiGanjavi's philosophical ideas. In the article also has given information his Philosophical thoughts about man, society, nature. Creative activities of Nizami district Near and Middle East has played the part of the people copper which was not seemed in becoming whole of the philosophical and art thought, social moral world outlook, its enter the universal history.

Key words: Religion, morals, society, philosophy, world outlook

Ключевые слова: религия, нравы, общество, философия, мировоззрение

Ибрагим Гулиев
Институт рукописей им. М.Физули

РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ В ПОЭМАХ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Поэт и мыслитель Низами Гянджеви (1141—1209), самый крупный представитель прогрессивной общественно-политической и философской мысли Азербайджана, является автором лирико-философских стихов и пяти поэм – «Сокровищница тайн», «Хосров и Ширин», «Лейли и Меджнун», «Семь красавиц» и «Искандер-наме», известных под общим названием «Хамсе» («Пятерица»). В творческом наследии Низами можно встретить немало описаний обычаев, сохранившихся со времени распространения зороастризма в Азербайджане и Иране. Так, многие исследователи пышно празднование некоторыми народами Востока Новруз байрама, обычай зажигать свечи на могилах и жечь костры по вторникам связывают с зороастризмом. Азербайджанцы, праздновавшие Новруз байрам задолго до ислама, не являются исключением, что подтверждает Низами в своей поэме «Искандер-наме», красочно описывая, как Нушаба, принимавшая Искандера на Новруз байрам, разжигала для него костер и украшала стол всевозможными плодами и фруктами [1, с.59]. Это, несомненно, доказывает, что одна из самых древних религий мира - зороастризм на протяжении всего своего существования оказывала влияние не только на мировоззрение, образ мышления и быт людей, но и формирование различных монотеистических религий.

Однако, неверно было бы ограничиться в этом вопросе только обрядами и церемониями, но можно привести множество других аналогий. Так, известный теолог-востоковед Александр Кохут, анализируя образы дьявола и ангела в Торе, указывает на их связь с зороастризмом [2, с. 255]. Условно разделив историю иудеев на две части, А.Кохут относит к первой части завоевание Иерусалима правителем Вавилона Навуходоносором в 587 г. до н.э., разрушение Храма Соломона и переселение иудеев в Вавилон. Вторая часть начинается с завоевания Вавилона в 539 г. до н.э. Ахеменидским правителем Киrom II, который позволил всем плененным вавилонянами народам, в том числе и иудеям, вернуться на свои исторические земли. По его мнению, вернувшиеся на свои земли иудеи, на протяжении почти двух веков проживавшие в составе Ахеменидской империи, ассимилировали некоторые элементы зороастризма в своей религии: «Вечность духа, загробный мир, Судный день, выявление праведников и грешников и их определение в рай или ад, в том числе существование дьявола и ангелов... - все эти понятия были заимствованы Торой из Маздаизма (зороастризма). ...Имя дьявола (Ахримана-И.Г.) впервые встречается в написанной в V в. до н.э. «Книге Иова» в Торе, а упоминание о Гаврииле и Михаиле – в «Книге Данийала», написанной в III в. до рождества Христова» [2, с.257]. Согласно А.Кохута, семь ангелов, держащих на плечах своих Престол Отца Небесного в Евангелии, Трон Яхве - в Торе, восемь ангелов - в Коране, указывают на взаимосвязь Ахура Мазды с ангелами: «Ахура Мазда восседает на своем золотом Престоле, окруженном семью ангелами» [3, с.59], что повторяется и в Коране: «Его Престол объемлет небеса и землю» (сура Аль-Бакара, аят 255) [4, с.38], и «...Аллах явится к ним вместе с ангелами, осененный облаками, и все будет решено» (сура Аль-Бакара, аят 210) [5, с.30]. У Низами Гянджеви в «Сокровищнице тайн», в части «В похвалу благороднейшего посланника», также можно встретить:

Его ноги прорывали оболочку звезд

Ангелы же на плечах таскали его знамя. [7, с. 22]

О воскрешении мертвых и Судном дне впервые говорит пророк Шуайб в Торе (19, гл. 26) и книге «Макабийан» (9, 14, гл. 7), что А.Кохут считает практически идентичным со следующим текстом из Авесты: «В этот день благие и грешные поступки каждого будут оценены по справедливости и получают точную оценку» (3 динкард, 25 глава, 209, 312; бандихеш, 9-6; Дастан-е Диник, 23 баб), «и весы Правосудия ни на йоту не склонятся ни во благо, ни в ущерб кому-либо - ни хорошим, ни плохим, ни царям, ни простолюдинам» [3, с.306]. О весах Правосудия аналогично говорится и в Коране: «В судный день мы установим весы справедливости, и никто не будет обижен несправедливостью. Все будет учтено, даже деяние на вес горчичного зерна. Мы достаточно хороши в ведении учета» [4, с.303]. Низами Гянджеви о Судном дне пишет так:

Независимо от того, в красивом или в дурном виде уйдешь,

Ты составишь себе то имя, которое унесешь с собой. [7, с. 170]

Или

[Ведь впереди] есть загробная жизнь, иди же до ее наступления,

Взгляни на свои деяния и подумай об их [последствиях] [7, с. 80]

Другими словами, как бы не игнорировалась исламскими исследователями схожесть зороастрийских обрядов и догм с обрядами и догмами монотеистических религий, но схожесть мифов и легенд, их композиционная идентичность, как говорится, остается фактом. К примеру, если детальнее рассмотреть сюжетную линию истории «Майаг и Мешйанг» в Авесте, то несложно увидеть, как она перекликается с рассказами об Адаме и Еве: Ахура Mazda создал первых людей – мужчину и женщину, поместил их в райском саду и наказал им, чтобы они не доверяли Ахриману. Но последнему удалось обмануть их, после чего они были изгнаны из Рая, впоследствии став прародителями всех людей на земле. Таким образом, мы наблюдаем аналогичность данного сюжета из Авесты с рассказом из Корана о соблазнении дьяволом и вкушении запретного плода первым человеком с последующим изгнанием его из рая. Это также находит отражение и в поэмах Низами Гянджеви, несколькими бейтами описывавшего обман Адама дьявольский образ Ахримана в «Сокровищнице тайн»:

Он попал в силоч из-за такого зернышка,

Которое не заслуживает даже названия благодарности.

.....

У двери той кыблы [доступной] для каждого глаза

Лишь один смутьян (Дьявол-И.Г.) отказался поклониться. [7, с. 72]

Как известно, до зороастризма на Ближнем Востоке было широко распространено религиозное учение митраизм, оказавшее сильное влияние на зороастризм, а через него впоследствии и на ряд монотеистических религий, в том числе и на христианство. Объектом поклонения в митраизме было Солнце. И по всей видимости, почитание света как святыни в зороастризме и манехеизме формируется именно под влиянием митраистского культа Солнца. Гюстав Ле Бон в своей книге “La vie des Verites” пишет: “Христианские обряды и ритуалы задолго до Мессии культивировались различными религиями и верованиями на обширных территориях. Представители духовенства, не ведающие истории религий, механизма их взаимосвязи и заимствований элементов религиозных учений, ошибочно считали, что митраизм перенял культ Дьявола и множество обрядов с ним связанных из христианства. Истина же заключается в том, что именно христианство заимствовало из митраизма культ Дьявола и связанные с ним ритуалы” [5, с. 65].

В поэмах Низами можно встретить совпадения, которые имеются в разных религиях, причем как в отдельных деталях, так и в общих законах, ритуалах и обрядах. Примером может послужить десять заповедей (ашр-и адаб), о которых в «Сокровищнице тайн» в части

ო ვონესენი პროკა, Низами იშეთ:

Выучив десять заповедей у семи небес,

Он попросил прощение у [прежних] пророков за то, что он зашел [так далеко] [7, с. 22]

Как мы видим, «Ахкам-и ашара» (десять заповедей) имеется в Коране, Торе и Библии.

Таким образом, не только образы дьявола и ангелов, но и такие главные постулаты монотеистических религий как загробный мир, рай, ад, воскрешение после смерти, загробная жизнь, кара за плохие деяния и вознаграждение за благие, изгнание по наущению дьявола первых людей из рая, явление Мессии (Мехди) и др. и их схожесть с культами зороастризма во все времена привлекала внимание ученых и мыслителей. Такое взаимовлияние отразилось и на законодательной деятельности религий, результатом которого явились основополагающие догмы в христианстве и фикхи в исламе. Видный азербайджанский философ М.Ф.Ахундов, как и многие другие исследователи, также отмечал сходство исламского фикха с законами Торы, Библии и зороастризма. Будучи материалистом по мировоззрению, М.Ф.Ахундов в присущем ему стиле высказал свое мнение по этому вопросу, которое мы не разделяем: «Ислам списал свои законы и догмы из Торы, Библии и учений зороастризма. Заимствовав тексты из религиозных книг, написанных задолго до своего появления, ислам воспользовался ими по собственному усмотрению, где-то что-то изменил, что-то изменил и в итоге представил миру как собственные сочинения» [6, с.125].

Как можно заметить, как и Низами Гянджеви, некоторые мусульманские мыслители в какой-то мере разделяли точку зрения европейских ученых и философов, обращавших внимание на схожесть историй и сюжетов различных религиозных учений наличием фактора взаимовлияния, переплетения историй и сюжетов, дублирования и заимствования их друг у друга. И надо отметить, что примеров сходства зороастризма с монотеистическими религиями в поэмах Низами Гянджеви можно привести большое количество. Но так как в рамках одной статьи обзор и подробный анализ таких параллелей не представляется возможным, поэтому автор счел необходимым акцентировать внимание лишь на наиболее важных моментах. Мы считаем, что и в будущем исследователи не должны обходить своим вниманием эту тему. Определение точек соприкосновения в существующих религиях может способствовать в современных условиях разрешению религиозно-этнических конфликтов, играть положительную роль в сближении различных конфессий и содействовать диалогу между цивилизациями.

Литერატურა:

1. Абдулла Шаиг, Сочинения, т. V, Язычы, 1978 (на азерб.яз.)
2. Alexander Kohut, "Ueber die Jüdische Angelologie und Daemonologie in Ihrer Abhängigkeit vom Parsismus, Leipsic, 1866
3. Шуджааддин Шафа, «Таваллоди-е дигар», Фарад, 1378 (на перс. языке)
4. Коран, Азернешр, Баку, 1992.
5. Gustave Le Bon, La Vie Des Verites, Bibliolife, 2013
6. Ахундов М.Ф. Обманутые звезды, Маариф, Баку, 1985 (на азерб. яз.)
7. Низами Гянджеви, Сокровищница тайн, филологический перевод с фарси и комментарии Рустама Алиева, Баку, Элм, 1983.

Ibrahim Quliyev

Abstract

In the article the author studies Nizami Ganjavi's religious and philosophical views. Besides the author makes a comparative analysis of Zoroastrianism with other world religions.

ელიზბარ ელიზბარაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ისტორიის პარადიგმები პლატონის მრავალშრიან აზროვნებაში

პლატონი განსაკუთრებული ფიგურაა, მან ძველი დროების ისტორიის „წაკითხვის“ ყველა პარადიგმა „გადაყლაპა“ – „შთანთქა“ თავის აზროვნებაში, ისევე როგორც ნიცშემ. და შემდეგ უწონადი განზომილება – სიმულაციის სივრცე.

ისტორიის წაკითხვის ვედური, ავესტურ-ბიბლიური და, ასევე, ანაქსაგორას განყენებული პარადიგმა თავს იკრებს პლატონის ფართოფორმატიან ფილოსოფიაში. ამასთანავე, მათ ემატებათ გორგიას კონცეფცია ისტორიის არარსებობაზე და ჰეროდოტეს აზრი ისტორიაზე, როგორც შემოქმედების ნაწარმოებზე. ამიტომ იყო სოკრატეს მოწაფე უნივერსალური მოაზროვნე. მან ყველა შეითვისა. ყველა ეს პარადიგმატური მოდელი, როგორც კი უახლოვდება პლატონის სისტემას, იძირება და ქრება მის მრავალშრიან აზროვნებაში. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაში პლატონი შეგვიძლია კოსმოსურ „შავ ხვრელს“ შევადაროთ, რომელიც გარშემო მყოფ მთელს მატერიას იზიდავს, შთანთქავს და აქრობს საკუთარ წიაღში. სანამ გააქრობდეს კი, მანამ, თითოეული სხეულის დეფორმირებას ახდენს. ასე დეფორმირდა მის ფილოსოფიაში ვედური ციკლური ბრუნვის, ავესტური ისტორიიდან გასვლის და ანაქსაგორას უსასრულო განვითარების პროცესის მოდელები. ძველ სამყაროში ამ მოდელთა შორის კონფლიქტი-წინააღმდეგობა გადაულახავი იყო. რომელიმე კულტურული ტრადიცია ან რომელიმე ფიგურა ყოველთვის ერთ-ერთ მათგანს აირჩევდა, დანარჩენს კი უკუაგებდა. პლატონმა კი ყველა მიიღო და გადაამუშავა საკუთარ „კოსმოსში“. ეს კონფლიქტი ერთი ფილოსოფიის სივრცის შიგნით გადავიდა და პარადიგმატური კვანძი შექმნა. ერთბაშად ყველაფერი შეიკუმშა, ერთმანეთის საპირისპიროდ გაიხლართა და „დიდი წნევის“ შედეგად ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაში გახსნა ახალი, ჯერ კიდევ ყველასათვის უცნობი განზომილება – ძველი სამყაროს „შავ ხვრელს“ დღის სინათლეზე ისტორიის გაგების სიმულაციური განზომილება გამოჰყავს.

აი, როგორ მოხდა ეს უფრო გასაგებად: დიალოგ „პოლიტიკოსში“ ჩვენ ვკითხულობთ - „ღმერთი ხან წარმართავს სამყაროს მოძრაობას, ხან კი ხელს იღებს მასზე, როცა კოსმიური წრებრუნვა დროში სათანადო ზომას აღწევს. მაშინ სამყარო, თავისი თავის ბატონ-პატრონი, საპირისპირო მიმართულებით იწყებს ბრუნვას. მესაჭეს გამორებული კოსმოსი ერთხანს კვლავ ძველებურად ასრულებს თავის წრებრუნვას. მაგრამ დროთა განმავლობაში ძველი უწესრიგობაც ეუფლება, მთელ კოსმოსს, თვითგანადგურებისა და ყოველივე იმის დაღუპვის საფრთხე ემუქრება რითაც სავსობს. მაშინ არსთა გამრიგე ღმერთი, რომელიც ხედავს, რომ ამ განსაცდელში მყოფ სამყაროს მისივე ბორცვა დაშლასა და არყოფნის უფსკრულში დანთქმას უქადის, კვლავ ხელში იღებს საჭეს, რათა მხსნელად მოევლინოს ყოველივე სწეულს და დაშლილ-დარღვეულს და მისთვის ჩვეული გეზით წარმართოს სამყაროს წრებრუნვა: კვლავ აწესრიგებს კოსმოსს“ (Платон, 1972, 32; პლატონი, პოლიტიკოსი, 2013, 203-204)

– ასეთი სახით შედის პლატონის აზროვნებაში სამყაროსა და დროის ციკლურობის პარადიგმა. ჩვენ ვხედავთ რომ აქ ციკლი აღარ არის ციკლი, აღარ არის სრული წრე, როდესაც ეს წრე უნდა შეიკრას, სამყარო დაილუპოს და მისგან შემდეგ ახალი წარმოიშვას, როგორც ეს ყველა ციკლურ თეორიაშია, ამ დროს სამყაროდან დროებით გაუჩინარებული ღმერთი დაბრუნდება, სამყაროს დალუპვის პირიდან მას უკან მოაბრუნებს და მოაწესრიგებს. ამით პლატონი სამყაროსა და დროის უჩვეულო გააზრებას გვთავაზობს – კოსმოსიდან ღმერთის დროებით „წასვლას“ და, როდესაც მის გარეშე რეგრესირებადი სამყარო დასაღუპავად და პირველყოფილ ქაოსში ჩასანთქმელად არის გამზადებული, ღმერთის კვლავ „მოაბრუნებას“. ამიტომ სამყარო არასოდეს ილუპება, მაგრამ პერიოდულად ღმერთის გარეშე დარჩენილი, მუდმივად დალუპვის პირას მიდის. ეს მართლაც უჩვეულო წრეა, რომელიც აღარ არის წრე.

მაშასადამე პლატონთან სამყაროს ციკლური ბრუნვის რამდენიმე დეფორმირებული ვარიანტი არსებობს: ერთი - „პოლიტიკოსში“, სამყაროს ბოლომდე არ მიყვანილ ციკლებში, ღმერთის გაუჩინარება-დაბრუნების წყალობით, როდესაც ბოლო მომენტში დასაღუპად დეგრადირებულ სამყაროში ღმერთი გამოჩნდება და ხელში აიღებს მის წესრიგს; მეორე - „ნადიმ“-ში, სადაც ეროსის მეშვეობით ადამიანის სულის მატერიალურ და იდეალურ სამყაროებს შორის მარადიულ ცირკულაციასზე არის საუბარი - სული მარადიულ ყოფიერად არის გაგებული. იგი შეუქმნელი და უკვდავია და იმყოფება თავის ჭეშმარიტ სამყოფელში – იდეათა სამყაროში. ამ, გრძნობად სინამდვილეში ყოფნისას ჭკრეტს იგი იდეებს და უმაღლეს აბსოლუტს – ღმერთს, რომელთანაც სიყვარული აკავშირებს და მისით ეზიარება სრულ ნეტარებას. მაგრამ პლატონის თქმით, რაღაც შემთხვევის გამო, ადრე თუ გვიან სული მოსწყდება ამ ზეგრძნობადს და ჩამოვარდება გრძნობად, მატერიალურ სინამდვილეში, რასაც თვალხილულ ქვეყანას ვუწოდებთ: საკმარისია, რომ სულმა დაკარგოს სხეული, რომ იგი დაეშვება თავქვე, სანამ არ დაეჯახება რომელიმე მატერიალურ „საგანს“ და არ ჩასახლდება მასში. ასე წარმოიშვება მოკვდავი არსება. გარკვეული დროის შემდეგ კი, ეროსის მისტერიათა ოთხი საფეხურის გავლით, იგი ისევ უბრუნდება თავის ჭეშმარიტ სამყოფელს, იდეალურს, ღვთაებრივს. სიყვარულის ისევ მოპოვებით სული შეძლებს სხეულბერივისაკენ ბოროტი სწრაფვების მოთოკვას, თვალხილული სინამდვილის უგულბელყოფას და თანდათან ასვლას ზეგრძნობადში. ეს ხანგრძლივი პროცესია, მაგრამ ადამიანის სული მარადიულად მიმოიქცევა ამ ორ სინამდვილეს შორის. ამიტომ გვეუბნება პლატონი - „მხოლოდ სიყვარულს მიჰყავს კაცი ჭეშმარიტი გზით ამ ცხოვრებაში“. და ღმერთისაკენ ეს სწრაფვა ახასიათებს ყოველ გრძნობად და ზეგრძნობად არსებას, ასევე ჩვენს შემეცნებასაც. ორივეში მოქმედებს ის, რასაც ჰქვია სიყვარული. ეს მთელი სამყაროს მომცველი ძირითადი მამოძრავებელი ძალაა, რომელიც აიძულებს საგნებს მიბადონ იდეებს, შემეცნებას - სწვდეს იდეალურს, ხოლო სულებს - ისწრაფოდნენ დაბრუნდნენ იდეალურში.

მაგრამ აქ არა გვაქვს კოსმოლოგიური წრე, ჰერაკლიტესეული წრე, სადაც ბრუნავდეს იქნება დრო, მთელი სამყარო, კოსმოსი.

- ვხედავთ, როგორ დეფორმირდა პლატონთან ისტორიის ციკლური „წაკითხვის“ კლასიკური, ვედური პარადიგმა.

ისტორიიდან გასვლის ავესტურ-ბიბლიური პარადიგმა ასევე დეფორმირებული სახით დიალოგ „სახელმწიფოში“ გამოქვაბულის მითში შემოდის. ამ მითში

პლატონს ადამიანის ცხოვრება გამოქვაბულში ცხოვრებად აქვს წარმოდგენილი. ადამიანები თითქოს მიჯაჭვულნი არიან თავიანთ ადგილს და მხოლოდ მოპირდაპირე კედელზე მოძრავ საგანთა ჩრდილებს ხედავენ, რომელსაც ზურგს უკან დანთებული ცეცხლი ქმნის: „წარმოიდგინე ადამიანები, რომლებიც თითქოს მღვიმის მსგავს მიწისქვეშა დილეგში არიან გამომწყვდეულნი. დილეგს მთელ სიგრძეზე გასდევს ჭრილი, საიდანაც შემოდის სინათლე. პატიმრებს კისერსა და ხელ-ფეხზე სიყრმიდანვე ბორკილები ადევთ, ასე რომ, არც განძრევა შეუძლიათ და არც უკან მიხედვა. ამიტომაც მხოლოდ წინ იყურებიან და მარტოოდენ იმას ხედავენ, რაც თვალწინ უდევთ. ბორკილდადებულნი ზურგშექცევით სხედან კედლისაკენ, საიდანაც შემოდის სინათლე, რომელსაც შორს, მაღლა, მოგიზგიზე ცეცხლი ასხივებს. ცეცხლსა და პატიმრებს შორის მაღლობზე გადის გზა. ამ გზას პატიმრებისაგან დაბალი კედელი ჰყოფს, იმ ფარდის მსგავსად, რომლის მიღმაც თვალთმაქცები თავიანთ თანაშემწეებს მალავენ, მაღლა აწეული თოჯინებით რომ ართობენ ხალხს... ახლა ისიც წარმოიდგინე, რომ კედლის გასწვრივ მიდი-მოდინ მგზავრები, რომლებსაც ხელში ნაირ-ნაირი საგნები უჭირავთ, მათ შორის, ხისა თუ ქვისაგან გამოთლილი ადამიანებისა და ცხოველების გამოსახულებანი, რომლებიც იმ სიმაღლეზე აუწევიათ, რომ კედლის მიღმაც ჩანან. მგზავრებიდან, ჩვეულებრივ, ზოგი ლაპარაკობს, ზოგი კი ჩუმდაა“ (პლატონი, სახელმწიფო, 2013) და ვინაიდან ადამიანები მთელი ცხოვრების მანძილზე მხოლოდ საგანთა ჩრდილებს ხედავენ, ისინი ნამდვილი საგნები ჰგონიან: ამ ჩრდილთა მონაცვლეობები კი - მოვლენათა მონაცვლეობები, რეალური პროცესი – ეს არის ისტორია. ფილოსოფოსი ლამაზი მეტაფორით, რამდენიმე შტრიხით გადმოგვცემს ისტორიის ხატს: გამოქვაბულის კედელ-ეკრანზე დაუსრულებლად მოთამაშე ჩრდილთა პროცესს. გაგვახსენდა ანაქსაგორა? მაგრამ აქ არა გვაქვს ნუსის საწყისი ბიძგი, არც განვითარება, მხოლოდ უსასრულო, სწორხაზობრივი პროცესი – აი, ასე ხდება ანაქსაგორას ისტორიის წაკითხვის პარადიგმის დეფორმირება პლატონის შიგნით.

მაგრამ სადა ვართ? ჯერ არ დამთავრებულა გამოქვაბულის მითი. პლატონი აგრძელებს: „ვთქვათ, ერთ-ერთი მათგანისათვის ბორკილები აეხსნათ, შებრუნებულიყო, ორიოდ ნაბიჯი გადაედგა და სინათლის მხარეს გაეხედა. განა ეს ნამდვილი ტანჯვა არ იქნებოდა მისთვის? თვალისმომჭრელი სინათლე იმ საგნების გარჩევის საშუალებას არ მისცემდა, რომელთა ლანდებსაც მღვიმის კედელზე ხედავდა. როგორ გგონია, რას იტყოდა, ვინმეს რომ ეთქვა - აქამდე მხოლოდ უბადრუკ ლანდებს ხედავდი, ახლა კი, ჭეშმარიტ არსებობას მიახლოებული, ნამდვილ საგნებსა ხედავო? მერე ერთ-ერთი საგანი ეჩვენებინათ, თანაც ეკითხათ, რა არის ესო, და ძალდატანებით მოეთხოვათ პასუხი გაეცა მათთვის. განა ეს, შენი აზრით, საგონებელში არ ჩააგდებდა?... ანდა, თუ აიძულებდნენ ცეცხლის შუქისათვის ემზირა, განა თვალს არ მოსჭრიდა მისი ციმციმი?... ხოლო თუ ძალით გამოათრევდნენ გარეთ, რათა ციცაბო ფერდობზე გამავალი გზით მაღლა აეყვანათ და მზის სინათლე ეჩვენებინათ, განა ტკივილით გატანჯულს არ აღაშფოთებდა ამნაირი ძალმომრეობა? მზის სიკაშკაშით თვალდავსილი ერთსაც ვერ გაარჩევდა იმ საგნებს შორის, რომლებზედაც დაჟინებით ჩასჩინებდნენ, ნამდვილი საგნები თუ გნებავთ, სწორედ ესენი არიანო... ამიტომ, უწინარეს ყოვლისა, ლანდებისკენ უნდა მიმართოს მზერა, შემდეგ - წყლის სიღრმეში არეკლილი ადამიანებისა თუ სხვადასხვა საგანთა

გამოსახულებებისაკენ, ბოლოს კი საკუთრივ საგნებს უნდა მიაპყროს თვალი. ამასთან, ცისა თუ ყოველივე ზეციურის ჭვრეტა ღამით, მთვარისა და ვარსკვლავების შუქზე უფრო გაუადვილდება, ვიდრე დღისით - მზის სინათლეზე... ბოლოს და ბოლოს, ეს კაცი, ჩემი აზრით, იმასაც შეძლებს, რომ თვალი გაუსწოროს თვით მზესაც...“ (პლატონი, სახელმწიფო, 2013, 265-267).

თუ გამოქვაბულის კედელ-ეკრანზე ჩრდილთა თამაში ისტორიული პროცესია, რომელიც პლატონის ონტოლოგიაში არანამდვილად არსებულს - მოჩვენებით სამყაროს მიეკუთვნება, გამოქვაბულიდან ზემოთ სვლა, არანამდვილი სამყაროდან ადამიანის სულის ჭეშმარიტ სამყაროში გადანაცვლებაა, იდეალურ სამყარომდე ამაღლებაა და საბოლოო ჯამში ყოფიერების საფუძვლამდე, აბსოლუტური სიკეთის იდეამდე – მზემდე – ამაღლებაა. გამოქვაბულის კედელზე, რომელიც ჟან ბოდრიარის აზრით „მოვლენათა კედელია“, ისტორიის პროცესი მიმდინარეობს, ხოლო გამოქვაბულიდან გამოსვლა და მზემდე ამაღლება, ისტორიიდან გასვლის მეტაფორაა, რომელიც ბოდრიართან „ისტორიის გამოქვაბულიდან“ გასვლა იქნება. ავესტურ-ბიბლიური პარადიგმისაგან განსხვავებით, აქ ისტორიიდან გასვლა საყოველთაო განკითხვით და სამყაროს დასასრულით კი არ მიიღწევა, არამედ დამოუკიდებლად – ინდივიდუალური სულის საკუთარი ძალისხმევით. იგი უერთდება ჭეშმარიტ ყოფიერებას, სადაც მატერიალური სამყარო, დრო და ისტორია არაა. არანამდვილი ყოფიერება, გამოქვაბულის კედელი და მოჩვენებითი პროცესები განაგრძობენ მოჩვენებით არსებობას. ყველაზე ახლოს ეს ხედვა ადამიანების სულის სამსარადან განთავისუფლებასთან არის წილნაყარი. პლატონმა ხომ იმოგზაურა აღმოსავლეთში? ამქვეყნიური, მოჩვენებითი სამყაროდან გასვლის, ანუ იდეათა სამყარომდე ამაღლების „ტექნოლოგიები“ პლატონს მეორე ცნობილ დიალოგში აქვს აღწერილი, სადაც იგი ეროტიულ მისტერიათა ოთხ საფეხურზე გვიყვება. „ნადიმში“ ეროსი სამყაროს მატერიალური სინამდვილიდან იდეალურში გადასვლის ძალად არის მიჩნეული. ახლა ვხედავთ ისტორიიდან გასვლის პარადიგმამაც პლატონთან როგორ იცვალა ფორმა მის სრულ გაქრობამდე.

ასე შთანთქა პლატონმა მისი დროის ისტორიის „წაკითხვის“ ყველა მოდელი, ასეთი დეფორმაცია მოახდინა მათი და ასე გააქრო ისინი თავის მრავალგანზომილებიან მოძღვრებაში. და რა დარჩა საბოლოოდ შედეგად ამისა? ის ხომ ისტორიის არც ერთ რეალურ წაკითხვას აღარ ემხრობოდა? ყველაფერი დიფუზიური გახდა. ყველაფერი გადაინასკვა ერთ პარადიგმატურ კვანძში. ყოველივეს მონელების შემდგომ იხსნება სრული შემოქმედებითი თავისუფლება. ესაა სიმულაციის შემოქმედებითი ტრანსფორმაცია, ტრანსმუტაცია.

პლატონმა იცოდა, რომ ისტორია არ არსებობს, როგორც ამას გორგია ამბობდა, მეორე მხრივ, - რომ ისტორია შემოქმედების ნაყოფია, როგორც ამას ჰეროდოტე გვიჩვენებდა.

ლიტერატურა:

1. პლატონი. (2013): სახელმწიფო. თარგმანი ბაჩანა ბრეგვაძის. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. თბილისი;
2. პლატონი. (2013): პოლიტიკოსი, თარგმანი ბაჩანა ბრეგვაძის. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. თბილისი;
3. Литература древнего востока. (1984): Тексты. Изд. Московского университета Москва.

4. Платон. (1972): Соч. в 3-х тт. 3. часть 2 Изд. Мысль. Москва.

Elizbar Elizbarashvili
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

The Paradigms of History in Plato's Multilateral Mentality

Abstract

The article describes how Vedas history cyclical paradigm or Avesta are transformed in the multidimensional thinking of Platon - the paradigm of exit from Bible history. Finally it is shown that Platon's philosophy leads to the history of the absence and its simulation reading.

Key Words: paradigm, history, Vedas, Avesta-Biblical, mythe of the cave

საკვანძო სიტყვები: პარადიგმა, ისტორია, ვედური, ავესტურ-ბიბლიური, გამოქვაბულის მითი.

გიორგი სიბაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

**ტრანსცენდენტალურ-ფსიქოლოგიური მეთოდი რიკერტის
გნოსეოლოგიაში**

შემეცნების თეორიის ტრანსცენდენტალურ – ფსიქოლოგიური გზა გადმოცემული აქვს რიკერტს „შემეცნების საგნის“ პირველ გამოცემაში. მაგრამ შემდგომში ჰუსერლისა და ლასკის იდეების დიდმა პოპულარობამ აიძულა იგი ამ მეთოდის პარალელურად ელიარებინა ტრანსცენდენტალურ –ლოგიკური გზის ასევე სრულყოფილებიანი ღირებულება. ამ ორი დიამეტრალურად დაპირისპირებული მეთოდების მორიგების პირველი ცდა გადმოცემულია წერილში „ორი გზა შემეცნების თეორიაში“ როგორც ტრანსცენდენტალურ- ფსიქოლოგიური გზა? რიკერტი სვამს კითხვას „არსებობს თუ არა ცნობიერებისგან დამოუკიდებელი ტრანსცენდენტალური სინამდვილე?“ (Rickert, 1915,5.) რიკერტის აზრით, ფილოსოფიას სრულიადაც არ ეპარება ეჭვი სინამდვილის არსებობაში. ფილოსოფიისათვის მთავარია ის, თუ რა სახით არსებობს სინამდვილე: „როგორ არსებობს სინამდვილე, აი ესაა პრობლემა“ (Rickert,1915, 6.) რიკერტი მიიჩნევს, რომ შემეცნების საკუთარი ცნების ასაგებად კრიტიკულად უნდა განიხილოს არსებული. მისი აზრით, საჭიროა ერთგვარი სკეპსისი, ეჭვი, რომელსაც ვერ შეაჩერებს ობიექტური რეალობისადმი საკმაოდ მდგრადი პრაქტიკული რწმენა. იგი ფიქრობს რომ სწორედ შემეცნების თეორიული ეჭვის მაიგნორირებელმა ძალამ, ეგრეთწოდებულმა „გნოსეოლოგიურმა ნეგაცია“ უნდა უარყოს ის, რაც ვერ გაუძლებს ამ ნეგატიურ ძალას. რამდენადაც იგი ვერ იქნება გამოსადეგი ახალი შემეცნების თეორიის შეასქმნელად. რიკერტი თვით შემეცნების თეორიულ ეჭვს მიმართავს ობიექტების მიმართ და ასკვნის, რომ ეჭვის შეტანა შეუძლებელია გარესამყაროს მიმართ, მისი აზრით, არ უნდა ეხებოდეს ეს ეჭვი არც იმანენტურ ობიექტს, ცნობიერების შინაარსს. რაც შეეხება ტრანსცენდენტალურ ობიექტს სწორედ მისკენაა რიკერტის შემეცნების თეორიული ეჭვი მიმართული. მისი აზრით, სწორედ აქ დგება შემეცნების თეორიული პრობლემა, რადგან შემეცნების საგანი უნდა იყოს სუბიექტისაგან დამოუკიდებელი ტრანსცენდენტალური საგანი, რომელიც იქნება შემეცნებისათვის ობიექტურობის მიმცემი. რიკერტის აზრით, ტრანსცენდენტალურ საგანს უნდა დაუპირისპირდეს ისეთი სუბიექტი, რომელიც ლოგიკურად უნაკლო იქნება. ამგვარი სუბიექტის განსაზღვრებისათვის რიკერტს მიაჩნია ერთადერთ სწორ მეთოდად, სუბიექტის სრული ფორმალიზაციის მეთოდი. რომლის მიხედვითაც სუბიექტ-ობიექტების მიმართების რიგებს განიხილავდა, ისე რომ თანდათან ავიწროებდა სუბიექტის ცნებას, ართმევდა მას ყოველგვარ ობიექტურს, თანდათან აცილებდა მას ყველაფერს, რაც კი რაიმე მიმართებით შეიძლებოდა რომ ობიექტურად ქცეულიყო და დაგვრჩა სუბიექტის ყოველ ცნებაში იდენტური ფაქტორი, სუბიექტური ფაქტორი ურომლისოდაც „მე“ არ მოიაზრება როგორც სუბიექტი. იგი შინაარსისგან დაშრეტილი, ყოველგვარი შინაარსეულისაგან დაცლილი და ამდენად ირეალური და ზეინდივიდუალური სუბიექტია, რომელსაც

რიკერტი შემეცნების თეორიულ ანუ გნოსეოლოგიურ სუბიექტს უწოდებს, ხოლო კანტის პატივისცემის მიზნით კი მისი აზრით: „ცნობიერება საერთოდ“ შეიძლება გვეწოდებინა ეს სუბიექტი, „ცნობიერება საერთოდ“ არ არის „ჩემი“, ის „უსახელოა“, „პერსონალური“ არ არის, უპიროვნოა“. (Rickert, 1915, 49.). გნოსეოლოგიური სუბიექტისათვის მთელი სინამდვილე იმანენტურია. მისი აზრით: „იმანენტურია მხოლოდ ის, რასაც ცნობიერების ფორმა აქვს, ტრანსცენდენტური კი ისაა, რაც ამ ფორმის გარეშეა“ „სინამდვილე?“ (Rickert, 1915, 52). რიკერტის აზრით რადგან მთელი სინამდვილე იმანენტურია გნოსეოლოგიური ცნობიერების მიმართ, ბუნებრივია დაისმება კითხვა ტრანსცენდენტალურის შესახებ. სადღაა ის ტრანსცენდენტური რომლისკენაც მიემართება ცოდნა, რათა იგი ობიექტური გახდეს. ტრანსცენდენტურის გარეშე ხომ არ არსებობს ცოდნის ობიექტური ხასიათი, ცოდნას ხომ უნდა ჰქონდეს რაღაც მასშტაბი. რიკერტს მიაჩნია, რომ თუმცა შემეცნების ობიექტურობა იმანენტურ სფეროში უნდა დასაბუთდეს, მაგრამ ამავე დროს იგი ეძებს ე.წ. ტრანსცენდენტურს, იგი მაინც უშვებს ტრანსცენდენტურს. რიკერტი იმანენტური ფილოსოფიის თვალსაზრისზე დგომით უარყოფს ტრანსცენდენტურ ობიექტს კვლავაც ტრანსცენდენტურის, ოღონდ რიკერტისეული ტრანსცენდენტურის განსამტკიცებლად. რიკერტის აზრით ტრანსცენდენტურ რეალიზმს მართალია ყალბად, მაგრამ მაინც ჰქონდა შემეცნების მასშტაბი. მაშ რა უნდა იყოს შემეცნების საგანი? ბუნებრივია იგი ვერ იქნება ცნობიერების გარეთ არსებული ტრანსცენდენტალური რეალობა, როგორც ამას აღიარებდა მრავალი ფილოსოფოსი „ნივთი თავისთავადის“ დაშვებით, რიკერტი როგორც უკვე ავლნიშნეთ დგას იმანენტური დებულების თვალსაზრისზე, რომლის მიხედვითაც ვიცით, რომ ის რაც რეალურად არსებობს აუცილებლად ცნობიერების შინაარსია, იმანენტურია და ცნობიერების ფორმითაა მოცემული ყოველი არსებული დროსა და სივრცეში. ამდენად ის, რაც ცნობიერების ფორმას მოკლებულია, იგი ვერ გახდება შემეცნების საგანი. ერთი შეხედვით თითქოს აქ უნდა შეჩერებულიყი რიკერტის მსჯელობა, მაგრამ იგი უფრო შორს მიდის. იმანენტური თეორია მან გამოიყენა საშუალებად სხვა მიზნის მიღწევისათვის, ახლა კი მასვე ებრძვის შემეცნების საგნისათვის, რადგან შემეცნება მისი აზრით ისეთი რაიმეს შემატებაა, რაც დამოუკიდებელია შემეცნებელისგან. იმანენტური სინამდვილე კი არაა დამოუკიდებელი გნოსეოლოგიური სუბიექტისაგან. ამდენად არც იგი გამოდგება შემეცნების თეორიის საგნად, ისევე როგორც ტრანსცენდენტალური რეალობა. რიკერტის აზრით, იმანენტობის თვალსაზრი შემეცნების თეორიის ერთგვარი შესავალია, პირველი ნაბიჯია და არა უკანასკნელი, რომელიც ტრანსცენდენტალური რეალობის უარყოფით ახალ ტრანსცენდენტალურს დაამკვიდრებს, ამაში მდგომარეობს რიკერტის პარადოქსალური ფრაზის აზრი: „ტრანსცენდენტალური მოკვდა, გაუმარჯოს ტრანსცენდენტალურს“. (Rickert, 1915, 134) რიკერტის აზრით, შემეცნების საგნის ძიებისას არ უნდა დავეყრდნოთ არც ტრანსცენდენტალურ რეალობას და არც იმანენტურს. და საერთოდ არავითარი სინამდვილე არ შეიძლება იყოს შემეცნების საგანი, რომელიც ცოდნისათვის ობიექტური ხასიათის მიმნიჭებელია. ცოდნას ხომ ობიექტურობას შემეცნების საგანი აძლევს, ცოდნის ობიექტურობის ახსნისას არ შეიძლება დავეყრდნოთ არც ტრანსცენდენტალურ რეალობას და არც იმანენტურ რეალობას, რადგანაც რიკერტის აზრით სინამდვილე არ არის შემეცნების საგანი და

ამდენად მისი არცერთნაირი სახესხვაობა არ გამოდგება შემეცნების საგნად. რიკერტის აზრით შემეცნების თეორიის მთავარი პრობლემა ფორმის პრობლემაა და არა შინაარსის, მისი აზრით სწორედ ფორმის პრობლემაა ფილოსოფიის პრობლემა. სპეციალურ მეცნიერებებს კი საქმე აქვთ შინაარსთან, მასალასთან. სპეციალური მეცნიერებანი არ სვამენ კითხვას მისი ნამდვილობის შესახებ, სინამდვილე ფორმაა და არა შინაარსი. სინამდვილე ანუ ყოფიერება ფორმაა, რომელსაც იკვლევს ფილოსოფია. ისევე როგორც კანტს, რიკერტსაც მიაჩნია რომ ყოფიერება არ არის პრედიკატი, რომელიც მოცემული იქნებოდა ნივთის ცნებაში. რიკერტს მოჰყავს კანტის ცნობილი მაგალითი ამ აზრის საილუსტრაციოდ. მისი აზრითაც; ასი ნამდვილი ტალერი არ შეიცავს უფრო მეტს, ვიდრე ასი შესაძლებელი ტალერი. ასი ნამდვილი ტალერის შინაარსი, ასი შესაძლებელი ტალერის შინაარსისაგან მხოლოდ სინამდვილის ფორმით განსხვავდება. ფორმის პრობლემა, რიკერტის აზრით შემეცნების თეორიის მთავარი პრობლემაა. როგორ არსებობს სინამდვილე, როგორია სინამდვილის არსებობის ფორმა, ესაა ფილოსოფიის უმთავრესი პრობლემა, რომლის გადაწყვეტის ორი – შემეცნებიდან საგნისაკენ და საგნიდან შემეცნებისაკენ მიმავალი გზა იძლევა ტრანსცენდენტალურ-ფსიქოლოგიური და ტრანსცენდენტალურ-ლოგიკური მეთოდების სრული თანასწორუფლებიანი არსებობის შესაძლებლობას. ტრანსცენდენტალურ-ფსიქოლოგიური გზით იწყება რიკერტის ფილოსოფიური კვლევა, იგი უპირველეს ყოვლისა აკრიტიკებს ასახვის თეორიას და ამტკიცებს, რომ ასახვა ყოველთვის წარმოდგენაა. წარმოდგენა არ არის შემეცნების იგივეობრივი. იგი შემეცნებაში უფრო მეტს ხედავს, ვიდრე მხოლოდ წარმოდგენაში. მისი აზრით როდესაც ვიმეცნებთ რაიმე ვითარებას, ჩვენ მხოლოდ წარმოდგენები და წარმოდგენისეული მასალა კი არა გვაქვს, არამედ რაღაც უფრო მეტი. რაიმე ვითარების შემეცნება ნიშნავს, რომ გარდა მასალისა ანუ შინაარსეული მხარისა ანგარი გასაწევია აგრეთვე ფორმაც, მისი სინამდვილედ ყოფნა, ყოფიერება, არსებობა. შემეცნების დროს სუბიექტი არა მხოლოდ წარმოდგენების შინაარსს, წარმოდგენისეულ მასალას იაზრებს, არამედ მისი ნამდვილობის, მისი ყოფიერების ფორმასაც. რიკერტის აზრით, შემეცნების გაიგივებით ასახვასთან და ამდენად წარმოდგენასთან ვერ გადაწყვეტს პრობლემას, რადგან ასახვა ყოველთვის წარმოდგენაა და წარმოდგენა კი თავისთავად არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი. რიკერტის აზრით, შემეცნება არ არის წარმოდგენა და შესაბამისად არც შემეცნებელი სუბიექტია წარმომდგენი სუბიექტი. მაშ რა არის შემეცნება? რიკერტის გნოსეოლოგიური კვლევის წინაშე დადგა შემეცნების რეალიზაციის პრობლემა, რასაც მის აზრით მოეწოდება მსჯელობის ცნების შემოტანით. რიკერტს ამ აზრის განსამტკიცებლად მოაქვს არისტოტელეს დებულება იმის შესახებ, რომ „ჭეშმარიტება მხოლოდ მსჯელობაშია“ და ასკვნის, რომ შემეცნება რეალიზდება მსჯელობაში. მსჯელობაში წარმოდგენებს დაერთვის არაწარმოდგენითი ელემენტი, რომელიც მოაზრებულ ვითარებას ანიჭებს სინამდვილის ფორმას. ეს არაწარმოდგენითი ელემენტია „ჰოყოფა“ და „უარყოფა“. ჭეშმარიტი და მცდარი ჰოყოფისა და უარყოფის მომენტებთანაა დაკავშირებული, ჰოყოფა და უარყოფა კი მხოლოდ მსჯელობის ფორმაში ხორციელდება. რიკერტს მოჰყავს შესაფერისი მაგალითი, მისი აზრით წარმოდგენა „მანათობელი მზე“ არ შეიცავს ჰოყოფას ან უარყოფას, ის თავისთავად არაფრის მტკიცებაზე ან უარყოფაზე არ მიგვანიშნებს, ხოლო იგივე შინაარსის, იგივე წარმოდგენითი მასალისგან აგებულ მსჯელობაზე ამას

ვერ ვიტყვით. მაგალითად მსჯელობები „მზე არის მანათობელი“ და მისი საწინააღმდეგო „მზე არ არის მანათობელი“ თავისთავად ცხადია შეიცავენ მტკიცება-უარყოფას, რის წყალობითაც მსჯელობა ხდება ცოდნა, შემეცნება, რომელსაც მიეყენება ცნებები ჭეშმარიტება-მცდარობის შესახებ. ცოდნა – ჭეშმარიტება – მხოლოდ ჰოყოფის ან უარყოფის ე.ი მხოლოდ მსჯელობის ფორმაში წარმოიშობა. შემეცნება მსჯელობაში ხორციელდება და ამიტომ შემეცნებელი სუბიექტი წარმომდგენი სუბიექტი კი არ არის, არამედ განმსჯელი სუბიექტია. ამრიგად რიკერტის აზრით ყოველი შემეცნება იწყება, მიმდინარეობს და სრულდება მსჯელობაში, რამდენადაც საკუთრივ შემეცნების აქტი „ჰოყოფა“ „უარყოფაში“ მდგომარეობს, ასკვნის რიკერტი. შემეცნებისას ჩვენ არა ვართ ინდიფერენტულნი, მსჯელობის პროცესში ჩვენ ყოველთვის გვიკავია ალტერნატიული პოზიცია ფიქრობს რიკერტი. ჩვენ რაიმე მოგვწონს ან არ მოგვწონს, რაიმესკენ ვისწრაფით ან პირიქით გაგურბივართ, ვინაიდან მსჯელობა ყოველთვის შეიცავს პრაქტიკულ-ნებელობით მომენტს. მსჯელობაში მამოძრავებელი ნების არსებობა ეჭვს გარეშეა, იგი შეიცავს მოწონება-დაწუნების მომენტებს, მსჯელობის აქტი მუდამ ჰოყოფა ან უარყოფაა ე.ი. შეფასებებია, ეს კი ნიშნავს რომ მსჯელობის დროს ჩვენ ყოველთვის ღირებულებით პოზიციაში ვიმყოფებით, ღირებულების თვალსაზრისზე ვდგავართ. რაიმეს ჰოყოფას ამ რაიმეს რირებულების გამო ვახდენ, ხოლო მის უარყოფას მისი არაღირებულების გამო, ჭეშმარიტ ჰოყოფაში მოწონებულია ღირებულება, ხოლო ჭეშმარიტ უარყოფაში დაწუნებულია არაღირებულება. ამ გაგებით შემეცნება ღირებულებათა ჰოყოფას, მის აღიარებას წარმოადგენს, სუბიექტიც შესაბამისად მაღიარებელი ან უარყოფელი, ამდენად შემფასებელი სუბიექტია, რომელიც ჭეშმარიტი შემეცნების, ჭეშმარიტი მსჯელობის დროს გრძნობს აუცილებლობას ამტკიცოს ასე და არა სხვაგვარად. მსჯელობისას, შეფასებისას ჩვენ თავისუფალნი არა ვართ, ფიქრობს რიკერტი. ჭეშმარიტი მსჯელობის პროცესში ღირებულებასთან ვართ დაკავშირებულნი, არ შეგვიძლია რაიმეს თვითნებური ჰოყოფა ან უარყოფა, ჩვენ ყოველთვის იძულებულნი ვართ მივიღოთ ან უარვყოთ ის. „ღირებულება ჩემს მსჯელობას უპირობო აუცილებლობის ხასიათს აძლევს“. სუბიექტი ჭეშმარიტი მსჯელობის დროს გრძნობს აუცილებლობას ამტკიცოს ასე და არა სხვაგვარად, ეს მას Evidenc –ის წყალობით მოეცემა. Evidenc – სიცხადე სუბიექტის ფსიქოლოგიური გრძნობაა, იგი შემეცნებელი სუბიექტის ისეთი მდგომარეობაა, როდესაც სუბიექტისათვის ნათელია, რომ რაღაცაზე უნდა იმსჯელოს მხოლოდ და მხოლოდ ასე, მსჯელობის დროს ჩვენ ვემორჩილებით რაღაც ზებუნებრივ ძალას, რომელიც ხელს გვიშლის საკუთარი ნება-სურვილით, თვითნებურად შევასრულოთ ჰოყოფა ან უარყოფა. ამ ზეინდივიდუალურ ძალას ვერ უარყოფს ვერავინ, ვისაც კი შემეცნება სურს. თუ მე ხმა გავიგონე და ამ საკითხზე მსჯელობა საჭიროებას წარმოადგენს ან უბრალოდ მსურს, მაშინ მე აუცილებლად უნდა ვამტკიცო, რომ მე ხმა გავიგონე. სიცხადის მდგომარეობა მიმითითებს ამ ზეინდივიდუალური სფეროსკენ. სუბიექტი, ასე ვთქვათ „ჭკრეტს“ თუ როგორ აძლევს ღირებულება მსჯელობას უპირობო აუცილებლობის ხასიათს. ეს აუცილებლობა ფსიქიკური აუცილებლობა კი არ არის, არამედ მსჯელობის აუცილებლობაა. იგი არც მიზეზობრივი აუცილებლობაა და სრულიადაც არ არის რეალური, არამედ ეს აუცილებლობა ჯერარსული აუცილებლობაა, იგი ჯერარსის აუცილებლობაა. ამ აუცილებლობის აღიარებით იქმნება სწორედ მსჯელობის საზრისი, რომელიც ფლობს

ღირებულებას. ღირებულების აღიარება კი მსჯელობის როგორც შემეცნების არსებას ქმნის. ამდენად მსჯელობის დროს სუბიექტს უპირისპირდება ტრანსცენდენტალური ჯერარსი, როგორც იმპერატივი, მოთხოვნა რაიმეს აღიარებისა ან უკუგდებისა. მაშასადამე შემეცნების საგანი ყოფილა ტრანსცენდენტალური ჯერარსი. ჯერარსის აღიარება მსჯელობის აქტს ანიჭებს იმას, რასაც ჭეშმარიტება ეწოდება, ე.ი. ანიჭებს ღირებულებას. რიკერტის აზრით ჭეშმარიტება იგივე ღირებულებაა, ჭეშმარიტება თეორიული ღირებულებაა: „რომელიმე მეცნიერული დებულების თეორიული ღირებულება, ე.ი. ამ დებულების ჭეშმარიტება განსხვავდება ამავე დებულების შეფასების აქტისაგან“. თეორიული ღირებულებანი ანუ ჭეშმარიტება ცხადია არარსებული სფეროა, მაგრამ მათ მნიშვნელობა გააჩნიათ. რიკერტის აზრით თეორიული ღირებულებანი ტრანსცენდენტალურ ჯერარსთან დაკავშირებული ღირებულებანია. თეორიული ღირებულებით ხელმძღვანელობის დროს მსჯელობის აქტი ქმნის იმ მასალას, რასაც სრულყოფილი სახით მოცემულს მეცნიერებას ვუწოდებთ. ჯერარსი საერთოდ შემეცნების მართულების მომცემია და ჯერარსის აღიარება მსჯელობას ჭეშმარიტებას აძლევს. მსჯელობა იმიტომ კი არ ფლობს ღირებულებას, რომ ის ჭეშმარიტია, არამედ ის ჭეშმარიტია მხოლოდ იმიტომ, რომ ღირებულების აღიარებას წარმოადგენს: „ის ფაქტი რომ რაიმე დებულება ყველას მიერ შეფასებულია როგორც ჭეშმარიტება, ჯერ კიდევ არ იძლევა ამ დებულების ჭეშმარიტების გარანტიას და პირიქით, ჯერ კიდევ აღმოუჩენელი ჭეშმარიტებები მნიშვნელობის მქონენი არიან მიუხედავად შესაბამისი შეფასების არარსებობისა“. რიკერტის აზრით, მხოლოდ ღირებულება აძლევს მსჯელობას ჭეშმარიტებას, ჭეშმარიტებას რომ მივაღწიოთ ჩვენ უნდა ვიმსჯელოთ ისე როგორც ამას მოითხოვს ტრანსცენდენტალური ჯერარსი, რომელიც დგას ჩემს წინაშე როგორც შემეცნების საგანი. რიკერტი ხვდება ერთ-ერთ შეუსაბამობას, რომ მოთხოვნის ფსიქიკურ აქტად, მოთხოვნის ფსიქიკურ სინამდვილედ ყოფნა საზიანოა ტრანსცენდენტალური ჯერარსის იდეალური მნიშვნელობისათვის და გამოსავალს პოულობს მოთხოვნისა და მოთხოვნის გრძნობის განსხვავებაში. მოთხოვნის გრძნობა ფსიქიკურია და ამდენად დროში მიმდინარეობს, იგი მხოლოდ წარმომადგენელია ჯერარსისა და არა თვითონ ჯერარსი, რომელიც უპირისპირდება სუბიექტს. ჯერარსი – მოთხოვნა, ჯერარსი – იმპერატივი კი ზედროულია, იგი არ არსებობს, იგი მნიშვნელობს, იმის და მიუხედავად აღიარებს თუ არა მას სუბიექტი, ამ აზრით იგი ტრანსცენდენტალურია. რიკერტის აზრით, ჯერარსის სუბიექტური გრძნობის განსხვავება ჯერარსის ობიექტური ე.ი. ტრანსცენდენტალური ჯერარსისგან შესაძლებელია სიცხადის გრძნობაზე მითითებით და თანაც მას მიაჩნია რომ აზროვნება, რომელიც განსჯით, თავისი ჰოყოფით აღიარებს ჯერარსს უფრო მეტია, ვიდრე მხოლოდ აზროვნება. ეს მეტი ტრანსცენდენტალურზე უთითებს, სუბიექტი უპირისპირდება შემეცნების საგანს, ტრანსცენდენტალურ ჯერარსს და: „იმისათვის რომ მიაღწიოს ჭეშმარიტებას /თეორიულ ღირებულებას/, შემეცნებელი სუბიექტი არ „ბრუნავს“ რეალობის გარშემო, ხოლო როცა სურს შეიმეცნოს რეალობა ის თეორიული ღირებულების გარშემო „ბრუნავს“. რიკერტის აზრი ამ შემთხვევაში სავსებით გასაგებია, მას სურს დაამტკიცოს, რომ მსჯელობის ჭეშმარიტება ეყრდნობა ჯერარსს და ამდენად ღირებულებას და არავითარ შემთხვევაში ყოფიერებას. მისი აზრით, ყოფიერება, სინამდვილე არაფრით არ განსაზღვრავს იმას, თუ როგორ უნდა ვიმსჯელო მე,

მსჯელობის ჭეშმარიტების მიღწევის მიზნით. ჭეშმარიტებას რომ მივალწიო მე უნდა ვიმსჯელო ისე, როგორც ამას მოითხოვს ტრანსცენდენტალური ჯერარსი, როგორც შემეცნების საგანი. მაშასადამე შემეცნების საგანი ტრანსცენდენტალური ჯერარსია. თავდაპირველად ჩვენ ვიცოდით ის, რომ შემეცნების საგანი უნდა ყოფილიყო რაიმე ღირებულება ე.ი. ჩვენ წინასწარ გვქონდა შემეცნების საგნის ტრანსცენდენტალურობა დაშვებული – ფიქრობს რიკერტი – მაგრამ ეს ტრანსცენდენტალურობა ცხადია არ უნდა ყოფილიყო ტრანსცენდენტალური რეალობა, არამედ იგი უნდა ყოფილიყო მნიშვნელოვანი, ღირებული. ამაში მდგომარეობს რიკერტის /Petitio Principi-ს/ /წინასწარ დაშვების/ არსი. ამ გარემოებას სავსებით ლოგიკურად თვლის რიკერტი, უფრო მეტიც მას არათუ შესაძლებლად მიაჩნია ასეთი წინასწარ დაშვება, არამედ თავს დავალებულადაც კი გრძნობს ასეთი დაშვებისაგან: „და თუკი შემეცნების თეორიაში მივალწიეთ საჭირო შედეგს, ამას Petitio Principi-ს უნდა ვუმაღლოდეთ“. რიკერტის გნოსეოლოგიის განხილვისას, როგორც კოტე ბაქრაძე აღნიშნავს: „რიკერტი ცდილობს გადალახოს კანტის დუალიზმი. ჩანს ისიც, რომ რიკერტის მსოფლმხედველობაზე გავლენა იქონია ფიხტეს იდეებმა“. (ბაქრაძე, 1985, 321) მისივე დასკვნით: „იმანენტურიდან ტრანსცენდენტურზე გადასვლა ნახტომია უფსკრულზე, რომელსაც თავად რიკერტიც აღიარებს. ასეთივე უფსკრულია პირიქით, ტრანსცენდენტურიდან იმანენტურზე გადასვლაც. რიკერტი ამაოდ ეცადა ხიდი გაედო შემეცნებელი სუბიექტიდან შესამეცნებელი ობიექტისაკენ“ (ბაქრაძე, 1985, 337).

ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე აკ. (1985): რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი. III ტ. თბილისი;
2. თევზაძე გ. (1968): გერმანული ნეოკანტაიანელობის შემეცნების თეორია. თბილისი;
3. Бакрадзе К. (1960): Очерки по истории новейшей и современной философии, Тбилиси,.
4. Риккерт Г. (1913): Два пути теории познания. Новые идеи в философии. – N 7. СПб. Образование;
5. Риккерт Г. (1914): Истема ценностей // Логос. – Пр. , Москва :Издание М.О. Вольфа;
6. Rickert H. (2007): Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Tubingen,.
7. Rickert H. (2007): Die Philosophie des Lebens. Tubingen,.
8. Rickert H. (1915): Der Gegenstand der Erkenntnis. Tubingen, .

Giorgi Sibashvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Transcendental-psychological method establishes the Rickert

Abstract

Transcendental-psychological method establishes the Rickert. A typical example of objective o axiology of value is the philosophy of famous German philosopher, a representative of neokante school of Freiburg Heinrich Rickert. The basic concept of his theory is the value: “ Philosophy begins where the problem of the value arises.” Though to his opinion “ philosophy wants to establish the world in a whole as the main subject of its study. The world as a whole consists of reality i.e. subject/objects and value. The value implies for the subject, “somebody” as well as “something”. The different imagination on the value is nonscientific and incorrect. We meet the value perceived in this way in the form of persons and the ideals.

Keywords: Transcendental, value, axiology, gnoscology, Philosophy, imanation.

საკვანძო სიტყვები: ტრანსცენდენტალურ-ფსიქოლოგიური, ღირებულება, აქსიოლოგია, გნოსეოლოგია, იმანენტური.

Аббасов Фуад Закир оглы
Р. А. Дудка

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Вызовы христианству в современном мире

Тогда будут предавать вас на мучения и убивать вас;
и вы будете ненавидимы всеми народами за имя Мое;
и тогда соблазнятся многие, и друг друга будут предавать
и возненавидят друг друга...
(Мф. 24, 9-11)

В январе этого года Европейский суд запретил крещение младенцев, начиная с марта 2016 года. В суде объясняют принятое решение так: практика таинства крещения противоречит интересам ребенка, в соответствии со ст. 3 Конвенции о правах ребенка, ратифицированной 25 мая 1992г., а именно отсутствие сознательного выбора младенцами подходящего для себя вероисповедания. То есть человек сам должен сознательно выбирать, креститься ему или нет, а все попытки крестить ребенка в бессознательном (младенческом) возрасте – есть насилие над личностью и нарушение его прав. Противники свободного волеизъявления в данном случае - родители ребенка и христианская церковь, которые проводят это таинство по собственному усмотрению.

Еще в 2012г. в Британии христианам запретили открыто носить крест, чтобы морально не травмировать представителей других религий.

Так что же переживают христиане в современном толерантном мире? По данным американского исследовательского центра PEW Research Center, процент стран, где религиозные меньшинства подвергаются притеснениям, вырос с 24 в 2007г. до 47 к концу 2012г. Христиане являются при этом самым преследуемым религиозным сообществом в мире.

Начать хотелось бы с Сербии, где албанские экстремисты с июня 1999г. уничтожили 140 православных святынь в Косово. В 1999г. вооруженное противостояние албанских сепаратистов из Освободительной армии Косово и армии и полиции Сербии привело к бомбардировкам Югославии силами НАТО. В марте 2004 г. косовские албанцы устроили погромы, которые привели к массовому переселению сербов из края и уничтожению многочисленных памятников их истории и религии.

Оставшиеся около 120 тысяч сербов сегодня проживают компактно на севере края и в нескольких анклавах на юге. Активисты косовской оппозиции в январе 2016г. устроили беспорядки в Приштине, протестуя, в частности, против соглашения с Сербией о создании в крае Сообщества сербских общин. Сегодня албанцы-мусульмане продолжают уничтожать и осквернять православные святыни сербов: хулиганы в январе 2016г. выломали металлические ворота и справили нужду в помещении храма Христа Спасителя и т. д.

Эпицентром гонений на христиан в XXI веке стал регион Ближнего Востока и Северной Африки, а это библейские земли, колыбель христианства.

В Сирии доля христиан составляла до начала войны около 10% населения - это 2 миллиона человек. К ним относятся православные - более 500 тыс. человек, которые находятся в юрисдикции Антиохийского Патриархата, греко-католики (мелькиты), марониты, армяне (вторая по численности христианская община), сиро-яковиты, ассирийцы (несториане). На протяжении веков в Сирии поддерживались добрососедские отношения

между христианами и мусульманским большинством населения. Однако вместе с вторжением иностранных наемников в стране начали предприниматься попытки разжечь конфликт и на религиозной почве. Несмотря на то, что от агрессии боевиков страдают многие мусульмане, христиане стали объектом особенно жестоких преследований.

Патриарх Мелькитской католической церкви Григорий III констатирует, что на конец 2013г.: около 1200 христиан погибли, разрушено более 60 церквей, 450 тыс. христиан различных конфесий покинули Сирию. Организация «Помощь Церкви в беде» сообщает, что, по состоянию на начало 2014 года, 600 тыс. христиан лишились крова, став либо беженцами, либо внутренне перемещенными лицами. Боевики-исламисты целенаправленно сеют террор, дабы полностью очистить регион от «кафиров» (неверных). 8 января 2014 г. исламисты остановили недалеко от Хомса машину, в которой ехали двое христиан. Увидев на шее одного из них крест, радикалы отрезали ему голову и вонзили крест в грудь. Подобные действия носят отчетливый ритуальный характер - боевики верят, что таким образом они приносят жертву Богу. Осенью 2013г. в христианском городе Садад после его освобождения от боевиков были найдены массовые захоронения с телами 45 обезглавленных христиан. Сиро-яковитский епископ мар Силуан Бутрос Ан-Немех назвал случившееся самой массовой резней христиан в Сирии. Сирийская монахиня Хатун Доган приводит факты о том, что кровь убитых христиан продается в Саудовскую Аравию для ритуального омовения рук - исламисты верят, что таким образом они приносят «неверных» в жертву Аллаху.

Широкую практику приобрели похищения христиан: 22 апреля 2013 г. были похищены два митрополита - православный Павел (Язиджи) и сиро-яковитский маар Григорий Иоанн (Ибрагим). В декабре 2013г. в Маалюле было похищено 12 монахинь и 4 послушницы православного монастыря святой Феклы во главе с игуменьей Пелагией. В январе 2014г. в Маалюле был похищен епископ Мелькитской церкви Абдо Ариши т.д. Некоторых пленных обменяли, судьбы других-неизвестны.

В Сирии регулярно уничтожаются христианские святыни. Разграблены и разрушены десятки монастырей и храмов. Знаменитый древний христианский поселок Маалюля теперь пребывает в запустении.

В Египте христиане составляют до 10% населения (8-10 млн. человек). В течение 2012-2013 годов в СМИ регулярно поступала информация об убийствах, пытках, похищениях коптских христиан, о погромах коптских церквей и кварталов.

Летом 2013 г., когда в Египте состоялся очередной переворот и Мухаммад Мурси был свергнут, по всей стране прокатилась волна агрессии против христиан. Сторонниками Мурси было разрушено или повреждено около 40 храмов, 207 повреждены, совершались убийства и похищения христиан. На Северном Синае салафитские группировки совершили ряд убийств коптов.

Ближе к началу 2014 г. ситуация стала нормализовываться. 5 января коптскому патриарху нанес официальный визит ВРИО Президента Египта Адли Мансур (подобных случаев не бывало с 1970 года). На Рождество Христово христианские храмы по всей стране охранялись военными с приказом в случае опасности стрелять на поражение; благодаря этому удалось избежать терактов и нападений в этот день.

В Ираке до американской интервенции 2003г. проживало порядка 1,5 млн. христиан. Большинство из них - представители Ассирийской и Халдейской Церквей. 140 000 христиан находилось в юрисдикции Антиохийской Церкви, 45 000 - Сирийской ортодоксальной церкви, 20 000 - Армянской апостольской церкви. В стране насчитывалось порядка 300 храмов. С 2003 по 2010 год Ирак захлестнула волна антихристианского террора. Было убито, по разным данным, от 700 до 2000 христиан (из них 17 священников), множество христиан похищено, атакам подвергся 71 храм в Багдаде и Мосуле. Самый страшный теракт

произошел в октябре 2010 г., когда несколько смертников взорвали себя в сирокатолической церкви Богородицы в Багдаде, при этом погибло 58 и было ранено 100 человек. К 2006г. страну покинула половина христианского населения. В 2006-2010гг. 17 иракских католических священников и 2 епископа были похищены, подвергались насилию и пыткам. Из них 1 епископ, 4 священника и 3 иподиакона были убиты. Сотни христианских семей бежали в северные курдские области Ирака или в соседние страны. В настоящее время число христиан в Ираке приближается к 150 тысячам, против них продолжают совершаться теракты. Сообщения о взрывах храмов и убийствах христиан приходят из Ирака с пугающей регулярностью. 24 декабря 2013 г. на Рождество в Багдаде был совершен двойной теракт, унесший жизни как минимум 37 христиан.

Нынешнее руководство Ирака принимает меры к сохранению христианского присутствия в стране. Так, Рождество было недавно объявлено государственным выходным, христианам выделено три места в Парламенте. Однако разгул радикального терроризма продолжается. Исход христиан из Ирака составляет десятки человек ежедневно.

Саудовская Аравия занимает 6-е место в списке наиболее опасных для христиан стран. Эта арабская монархия известна в первую очередь тем, что финансирует упомянутые ранее радикальные исламские группировки в Сирии. Именно из Саудовской Аравии часто звучат призывы уничтожить все церкви на Аравийском полуострове или насиловать немусульманских женщин. Христиане в Саудовской Аравии являются в основном иностранцами, приехавшими на заработки. В феврале 2013г. в г.Даммам было арестовано 53 эфиопских христианина. В мае 2013 года ливанец и саудовец были приговорены к тюремным срокам и побоеванию кнутом за помощь обращенной из ислама христианке. В ноябре 2013г. из страны было выдворено около 100 тыс. эфиопских работников, многие из которых являются христианами.

В Йемене, где, несмотря на официальную свободу вероисповедания, христиане подвергаются преследованиям со стороны радикальных элементов и вынуждены тайно исповедовать свою веру.

Кроме того, сильные гонения на христиан наблюдаются в Нигерии. Южные районы страны населены в основном христианами. В северных провинциях с 2000 г. действуют законы шариата, а мусульмане составляют большую часть населения, поэтому христиане подвергаются там обширным преследованиям - от бытовой дискриминации до физических расправ. Исламисты совершают безжалостные массовые убийства христиан, устраивают террористические акты. Только по официальной статистике, за 2013 год в Нигерии было убито 1200 христиан, реальные цифры могут быть гораздо больше. Новости об убийствах десятков нигерийских христиан приходят каждую неделю. 20 января 2014 г. стало известно, что в штате Плато кочевники фульбе убили 33 человека из числа христиан, включая женщин и детей. При этом отчетливо наблюдается неспособность действующих властей оказать христианам защиту.

Пакистан входит в десятку наиболее опасных для христиан стран. Христиане составляют 1,5-2% населения Пакистана. Среди них около 1,3 млн. католиков и 700 тыс. протестантов, существует немногочисленная православная община. Истине с 1986 г. действует государственный закон «О богохульстве», предусматривающий наказание за оскорбление Корана, ислама или пророка Мухаммада. Этим законом часто злоупотребляют как на государственном, так и на бытовом уровне. Показательным стал случай Римши Масих - умственно отсталой пакистанской девочки-христианки, которую местный имам обвинил в сожжении страниц Корана в 2012 г. В ходе длительного судебного процесса под давлением мировой общественности девочка была оправдана, а имам был уличен в том, что он сам подкинул Римше обожженные страницы. Однако впоследствии был оправдан и он.

Нападения на христиан и погромы совершаются в Пакистане регулярно. Имущество

уничтожалось, христиан жестоко избивали. Широкую практику приобрело похищение христианских девушек с целью их насильственного обращения в ислам и выдачи замуж за мусульманина.

22 сентября 2013г. у протестантского храма Всех Святых в г. Пешавар произошел теракт: в конце воскресного богослужения подорвались два смертника. Взрыв унес жизни 81 человека, 145 получили ранения. Спустя день в г. Карачи толпа радикалов разгромила христианский квартал в ответ на организованные христианами демонстрации против насилия.

В Индии довольно многочисленная христианская община сталкивается с насилием со стороны радикально настроенных индусов. Из 25 миллионов (по данным Open Doors, фактически христиан насчитывается около 70 млн. человек) индийских христиан многие принадлежат к католической и различным протестантским церквям. Несмотря на долгую историю христианства в Индии, в последние десятилетия в стране набрали силу радикальные партии индуистов. Основная - Оппозиционная индуистская националистическая партия «The Bharatiya Janata Party» (BJP), которая фактически руководит несколькими штатами, - активно борется с христианством. Силами ее приверженцев в разных провинциях Индии регулярно совершаются погромы христианских кварталов, нападения на церкви, побои и убийства христиан. По данным организации Catholic Secular Forum (CSF), насилие против христиан в Индии усилилось в 2013г. По меньшей мере 7 христиан были убиты по причине ненависти к их религии, около 4 тыс. подверглись преследованиям.

Правозащитная христианская организация: «Помощь Церкви в беде» заявила по итогам исследования положения христиан в 2013-2015 годах, что христианство в ряде стран Ближнего Востока и Африки на пути исчезновения, христиане массово бегут, опасаясь геноцида, исламистские группы устаивают религиозные чистки. При сохранении таких условий в Ираке, например, христианство может исчезнуть уже через пять лет.

В статистике гонений организации «Open Doors» за 2015 год Ирак и Сирия оказались на 3-м и 4-м местах соответственно, что говорит об экстремальном уровне преследований. По данным организации, каждый месяц в мире за веру гибнет 322 христианина, уничтожается 214 церквей и христианских зданий, против христиан совершается 772 различных формы насилия. [4]

Сегодня экстремисты перешли от прямых убийств христиан к похищениям и показательным казням. Эти действия направлены на то, чтобы деморализовать христиан, посеять в них страх и заставить уйти. В начале 2015 года боевики ИГИЛ опубликовали видео казни 21 коптского христианина на берегу Средиземного моря в Ливии.

23 февраля 2015 года боевики ИГИЛ напали на ассирийские деревни в долине реки Кабур на северо-востоке Сирии. В ходе нападения вооруженные отряды христиан пытались оказать сопротивление экстремистам, однако те сумели продвинуться, в результате чего 3000 христиан были вынуждены бежать в города Хасаке и Камышлы. Некоторые деревни, несмотря на вытеснение из них экстремистов, и по сей день полностью безлюдны. Боевики разрушили всего за несколько месяцев 11 ассирийских храмов в этих местах.

2015 год ознаменован долгожданным международным признанием преследований христиан, за которое все эти годы боролась на всех возможных уровнях Русская Православная Церковь совместно с Министерством иностранных дел России. 2 марта по инициативе Императорского православного палестинского общества, МИД России, Ливана и Армении в Женеве на 28-й сессии ООН по правам человека состоялась международная конференция высокого уровня «Положение христиан на Ближнем Востоке».

А 13 марта в Совете ООН по правам человека 65 стран мира принимают по инициативе России, Ватикана и Ливана заявление «В поддержку прав человека христиан и

других общин, в особенности на Ближнем Востоке». Вслед за этим Франция анонсировала проведение специального министерского заседания в Совете безопасности ООН на тему преследований христиан. Состоявшаяся 27 марта дискуссия была озаглавлена как «Открытые дебаты о жертвах этнического и религиозного насилия на Ближнем Востоке». Франция разработала для сведения ООН специальную хартию, в которой представлен системный план защиты религиозных меньшинств.

К концу 2015г. и председатель Европарламента Мартин Шульц заявил на конференции в Брюсселе о том, что христианские общины - самые преследуемые в мире. Однако никаких реальных действий в защиту христиан пока предпринято не было.

19-20 октября 2015 года греческий МИД провел в Афинах крупнейшую конференцию на тему положения христиан и других религиозных меньшинств в ближневосточном регионе под названием «Религиозный и культурный плюрализм и мирное сосуществование на Ближнем Востоке».

Некоторые христианские общины Ближнего Востока, отчаявшись получить поддержку извне, сформировали собственные военизированные отряды. Речь идет об ассирийских отрядах «Sotooro» в Сирии, сражающихся с ИГИЛ, а также об иракских военных формированиях, созданных «Ассирийским демократическим движением».

Большинство христианских лидеров Ближнего Востока положительно оценивают удары российской авиации в Сирии. Так, сиро-католический патриарх Игнатий Иосиф III заявил, что российское вмешательство может помочь сложившейся ситуации, при которой Сирия лишилась более половины христиан. Епископ Сейднайский Лука (Антиохийская Православная Церковь) заявил: «Эта борьба между добром и злом, в которой русские войска пришли на помощь силам добра», отметив, что сейчас, как и в прошлые века, российский народ и Русская Православная Церковь помогают Антиохийской Церкви и оберегают ее, укрепляют и поддерживают, оказывая помощь всему сирийскому народу.

Таким образом, мы видим, что многие силы в Сирии связывают с российской операцией надежды на искоренение экстремизма, а значит, и на мирную и спокойную жизнь, а христиане Сирии особенно в этом нуждаются.

Серьезную обеспокоенность вызывает ситуация в Украине, где ряд СМИ регулярно выставляет Украинскую Православную Церковь (УПЦ) в максимально неприглядном свете. В рамках соответствующей кампании используются разнообразные приемы манипуляций и даже откровенной лжи. Периодически поднимается вопрос о передаче двух Лавр: Почаевской и Киево-Печерской так называемому «Киевскому патриархату». У православных верующих силой отнимают храмы, оскверняют, их изгоняют и даже убивают.

С 21 сентября по 2 октября 2015 г. в Варшаве проходил совет ОБСЕ по вопросам реализации вправ человека в различных сферах. 30 сентября состоялось рабочее заседание, посвященное теме терпимости и недискриминации, борьбе с расизмом, ксенофобией, включая нетерпимость и дискриминацию по отношению к христианам и лицам других вер. В его работе, по благословению Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины Онуфрия, взял участие заместитель главы Отдела внешних церковных связей УПЦ МП протоиерей Николай Данилевич. В своем выступлении он сообщил о нарушении прав верующих УПЦ и о рейдерских захватах храмов сторонниками «УПЦ КП», которые используют политические силы, местных депутатов, радикальные организации («Правый сектор», «Свобода»), подразделение МВС батальон «Тернополь». Больше всего захватывают храмы у Волинської, Ровенської, Тернопольської, Львовської и Черновицької областях.

Митрополит Антоний, управляющий делами УПЦ, неоднократно заявлял в СМИ, что храмы захватывают глубоко неверующие люди. Чтобы исповедовать Христа, нет необходимости преследовать инославных, захватывать их помещения. В Украине четверть

века власть не преследовала людей за религиозные убеждения, можно собирать любую сектантскую, оккультную, раскольничью, униатскую и т.д. общину и даже регистрировать ее необязательно. С помещениями тоже проблем нет, раскольники с боевиками захватывают православные храмы не потому, что им запрещают или негде собираться, а для того, чтобы другим не давать молиться. Это чистое богоборчество и преступление.

22 января 2016 года в Православном центре Константинопольского Патриархата в Шамбези состоялось Собрание Предстоятелей Поместных Православных Церквей, где выступил Святейший Патриарх Московский и всея Руси Кирилл. В частности он с болью говорил: «Сейчас насильственным путем захвачено более 30 храмов УПЦ, еще не менее 10 находятся под угрозой нападения раскольников и националистов, выдающих происходящее за якобы добровольный переход верующих в так называемый Киевский патриархат. На самом деле это самый настоящий бандитский, рейдерский захват: проводят собрание лиц, не имеющих отношения к общине, затем при помощи властей фальсифицируют уставные документы, захватывают храм силами боевиков-националистов, а общину храма вместе со священником выбрасывают на улицу!»[7]

Предстоятель Русской Церкви выразил глубокую озабоченность в связи с действиями некоторых иерархов Константинопольского Патриархата, которые, посещая Украину, выражают свою поддержку раскольникам якобы от имени Святейшего Константинопольского Патриарха и тем самым сеют соблазн среди украинских верующих и духовенства.

Невозможно представить, продолжил Патриарх Кирилл, чтобы в Швейцарии, Греции или в другой европейской стране в православный храм могли бы прийти представители иной конфессии и «принять решение», что теперь этим храмом будут пользоваться они, а на Украине это сейчас реальность. Изгнанные из храмов общины канонической Церкви выигрывают все судебные процессы, но полубандитские вооруженные формирования игнорируют решения судов.

В качестве вопиющего примера ненависти националистов к верующим канонической Церкви на Украине патриарх привел ситуацию в селе Птичья Ровенской области. В с.Птичья приезжали европейские журналисты, представители ОБСЕ и правозащитники. Митрополит Ровенский Варфоломей обратился к Президенту страны с заявлением, в котором было сказано, что обычных украинцев лишают фундаментальных прав человека. К ним относятся, как к существам второго сорта. Их детей травят, имущество портят. В Украину вернулось отвратительное явление погромов. Мало того, накануне нового года, несмотря на вопиющие факты нарушения конституционных прав верующих, криминальные действия захватчиков с увечьем людей и пролитием крови, Ровенская ОГА подала кассационную жалобу с требованием отменить все судебные решения по храму с. Птичья. Некогда дружное село, насчитывающее более 500 дворов, разделилось на два враждующих лагеря. А точнее сказать – антицерковная группировка приверженцев раскола, большинство из которых - люди малоцерковные, посещавшие храм лишь на Пасху и Рождество, в том числе бывшие атеисты и коммунисты, одержимые политической агрессивностью, посеяла смуту, внесла раздор и привела к трагическим столкновениям.

В этой сложной ситуации очень важно вслушаться в рождественское послание Митрополита УПЦ Онуфрия: «Сегодня мир наполнен спорами и враждой. Сегодня мы живем в тревоге и неуверенности в завтрашнем дне. Сегодня войны и слухи о войнах приводят в страх целые народы (Мф. 24.6). Многие люди в отчаянии и им кажется, что ничего невозможно сделать для преодоления этого общечеловеческого хаоса. В действительности это не так. Если каждый из нас будет молиться, будет подчинять себя Божественным законам; если каждый из нас будет любить своих ближних, даже тех, кто нас ненавидит и против нас враждует, то мы будем вносить в общемировую сокровищницу

свою лепту добра, которая будет привлекать на все человечество Божие благословение...Христианин, если даже никто из окружающих тебя не будет молиться – ты молись, если никто не будет терпеть, прощать и любить, – ты терпи, прощай и люби. От твоего жертвенного подвига все равно будет, пусть и небольшая, но все же польза не только для твоей души, но и для всего мира.»[6, с.4]

Таким образом, в современном мире христианство оказалось самой преследуемой религией, а существование христианства на Ближнем Востоке действительно под угрозой исчезновения. В Украине, с ее тысячелетней историей христианства, сегодня каноническая православная церковь самая незащищенная и ущемленная. Все мы должны помнить слова Иисуса Христа о том, что истинная вера всегда будет гонима, а претерпевший до конца спасется.

Литература:

- 1.Библия. Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005.
- 2.Владыка Антоний: Захват православных храмов на Украине создает почву для межконфессионального конфликта
<http://ruskline.ru/news>.
- 3.Кашицын Илья О преследовании христиан в мире в наши дни
<http://www.pravoslavie.ru/89572.html>
- 4.Кашицын Илья Преследование христиан на Ближнем Востоке в 2015 году: факты, тенденции и прогнозы.
<http://pravoslavnye.ru/monitoring>.
- 5.На совещании ОБСЕ в Варшаве прозвучало выступление о захвате храмов Украинской Православной Церкви <http://www.patriarchia.ru/db/text/4235431.html>
- 6.Рождественное послание Предстоятеля УПЦ Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины Онуфрия // Спасите наши души, №1, 2016, с. 3-5.
- 7.Патриарх Кирилл в Шамбези рассказал...
http://risu.org.ua/ru/index/all_news/orthodox/orthodox_world/62270
8. «Это война против жизни»/ Мир, №12, 2014, с.5.

Abbasov Fuad Zakir Ogli
P.A. Dudka

Abstract

Everyone knows that Christians were persecuted from the first centuries of existence. As the most peaceful religion, it is the most vulnerable to manifestations of intolerance and discrimination. This article discusses the Christians' situation in the world in recent years.

Ключевые слова: христиане, Ближний Восток, Египет, Пакистан, Индия, Украина, Сербия.

1400 პიონისი, მენეჯმენტი და გულაბტრული აღრიცხვა (ჟველა)

1409 ტურიზმის, დანებებისა და მასპინძლობის მენეჯმენტი

А. БЕЗДУХОВ, О. БАШИНСКАЯ

Нежинский Государственный Университет Имени Николая Гоголя,

Теоретико-методологические подходы к изучению религиозного туризма

Постановка проблемы. Актуальность данной темы определяется все большей ролью религиозно-паломнического туризма в обществе. Однако в целом общественно-географическому изучению и исследованию объектов паломничества в настоящее время не уделяется достаточного внимания.

Анализ последних исследований и публикаций. Паломнические путешествия исследуются и изучаются с точки зрения различных аспектов: религиоведческого, философского, исторического, литературного. История паломничества рассматривается такими специалистами в области туризма, как: А. Александрова, А. Тришин, М. Биржакова, М. Соколова, А. Мусин, А. Любицева. Паломничество как феномен общественной жизни рассматривают философы-экзистенциалисты: П. Яроцкий, В. Пазенко, А. Колодный, В. Сергейко, Н. Крюкова. Изучением вопроса религиозной веры занимались такие философы, писатели, мыслители как Л. Бернад, К. Ясперс, В. Вундт, Н. Бердяев. Изучением проблем паломничества также занимались Т. Христов, С. Аверинцев, А. Десницкий [6].

Постановка задачи. Основной целью данной работы является анализ особенностей, предпосылок развития и методов изучения религиозного туризма.

Изложение основного материала. Под религиозным туризмом следует понимать виды деятельности, связанные с предоставлением услуг и удовлетворением потребностей туристов, направляющихся к святым местам и центрам религий, которые находятся за пределами привычной для них среды.

Туристом, который путешествует с религиозной целью, является человек, выезжающий за пределы привычной среды на срок не более года для посещения святых мест и центров религий [8].

Религиозный туризм является одним из древнейших видов туризма. Своими истоками он восходит к временам формирования основных мировых религий. На начальных стадиях развития туризма религиозный туризм приравнивался к паломничеству. Во все времена паломничество было высшим проявлением личной духовности и служением вере. Паломничество веками считалось практически единственным видом путешествий, которые не были связаны с какими-либо «корыстными» и материальными целями, что совпадает с современной трактовкой туризма как всеобщего явления. Как один из видов туризма религиозный туризм органично вошел в современный туристический процесс. Он занимает 3-5% объема мирового туристического потока. Основные маршруты таких поездок пролегали в Израиль, Италию, Грецию, Кипр, Турцию, Саудовскую Аравию и т.д. [7].

Религиозным туризмом издавна занимались и занимаются в настоящее время специальные службы паломников, создаваемые религиозными центрами той или иной конфессии. К религиозным организациям относятся: религиозные общества, религиозные управления и центры, монастыри, религиозные братства, миссионерские общества

(миссии), духовные учебные заведения. В основном, паломники совершают путешествия в теплое время года и в религиозные праздники. Каждый паломнический центр или место имеет в церковном календаре дату для проведения паломничества, храмовых праздников. Таких дат в календаре может быть две и более в год.

Основные функции в религиозном туризме имеют чрезвычайно важное значение как в отношении отдельных индивидуумов, так и по отношению к обществу в целом:

- интеграционная;
- коммуникационная;
- регулятивная;
- мировоззренческая;
- духовно-просветительская;
- рекреационная;
- эстетическая;
- познавательная;
- компенсационная;
- социальная;
- экономическая;
- воспитательная [3].

Религиозный туризм и его разновидности представлены различными формами.

Паломничество – посещение известных культовых мест с целью поклонения и участия в религиозных церемониях. Название этого явления происходит от обычая верующих приносить из Палестины пальмовую ветвь (пальма – паломничество) [1]. Как правило, паломничество нацелено на участие в религиозных обрядах, совершаемых в наиболее известных культовых святынях (храмах). Во время паломничества паломники совершают поклонение в местах, связанных с жизнью и деятельностью крупнейших религиозных деятелей.

Основными причинами паломничества выступают:

- стремление выполнить богоугодную работу;
- исцелиться от душевных и телесных недугов;
- желание помолиться за родных и близких;
- обрести благодать;
- попросить прощения за грехи;
- выразить благодарность за предоставленные блага;
- выразить преданность вере.

Паломнические поездки представлены среди верующих практически всех известных современных религий и верований. Для организации религиозных поездок создаются туристические фирмы и религиозные организации, среди которых есть и такие, которые целенаправленно занимаются организацией именно паломнических путешествий.

Основной целью паломничества выступает выполнения религиозного долга верующим, получение особой благодати за преодоление тех трудностей, которые становились препятствием паломничеству, а также участие в религиозных действиях, имеющих наиболее благодатный, освященный характер.

В настоящее время паломничество выступает в качестве важнейшего культового действия в буддизме, индуизме, сикхизме, исламе и христианстве. По данным Всемирной Туристической Организации, ежегодно совершают паломничество более 200 млн человек [9].

Паломничество соприкасается с познавательным туризмом, но не совпадает с ним. Здесь знакомство с новой страной или городом строго целенаправленно и необходимо для выполнения религиозного долга верующего. Обычно паломник стремится получить новые

сведения о стране или культовых объектах только с целью расширения своих религиозных представлений. Нередко современный паломник – человек, совершающий путешествие, чтобы только прикоснуться к святыням, увидеть места, связанные с историей крупнейших религий, но не участвовать в культовых действиях, т. е. познавательные цели вытесняют собственно религиозные [2].

Познавательный тур религиозной направленности – посещение святого места с познавательной целью, а не для религиозного поклонения. Во время познавательных туров религиозной тематики туристы увидят религиозные объекты, побывают в музеях и на выставках, а также смогут принять участие в крестном ходе и медитации.

Экскурсионно-познавательные туры в отличие от паломнических более короткие, они не приурочены к религиозным праздникам, и в них могут принимать участие как взрослые так и дети. Религиозные объекты туристы могут посещать и во время комбинированных туров, в которых экскурсионная составляющая является лишь частью программы.

Многие туристы с культурно-познавательной целью едут в Израиль с его раннехристианскими и мусульманскими памятниками. Традиционно многолюдными являются туристические потоки в Грецию – колыбель православия с ее горными монастырями, монашеской республикой Афон, в Ватикан – центр католической церкви, во Францию, Иорданию [6].

Познавательный тур религиозной направленности тесно взаимосвязан с научным туризмом религиозной направленности. Ученые посещают центры существующих религий, страны и регионы с богатыми религиозными традициями. Такие поездки немногочисленны, но они расширяют географию туристических поездок. Ученых интересует религиозное наследие – рукописи, различные культовые предметы, архитектурные формы как современных, так и древних религий и многое другое.

Для полноценного функционирования религиозного туризма как научного направления необходимо прежде всего решить ряд основных задач теоретического и методического характера, среди которых:

- формирование терминологической базы;
- разработка теоретико-методических основ функционирования религиозного туризма;
- оценка современного состояния сакрально-туристических ресурсов и эффективности их использования;
- разработка методики оценки сакральных объектов;
- определение и обоснование сакрально-туристической привлекательности территории;
- подготовка сакрально-туристического районирования страны;
- изучение внутреннего и внешнего спроса на сакрально-туристические услуги;
- разработка и реализация сакрально-туристического продукта;
- подготовка специалистов для обеспечения менеджмента сакрально-туристической деятельности [3].

Исследование религиозной деятельности и сакральных пространств имеет свои особенности по отношению к другим исследованиям в общественной географии. Наиболее отличным является то, что сочетается использование методик физической и социальной географии, психологии и философии [4].

Изучение географических аспектов развития религиозного туризма целесообразно проводить в разрезе четырех этапов:

- теоретический (формирование концепции исследования);
- оценочный (анализ географических особенностей религиозного туризма, факторов влияния и формирования сакральных пространств)
- аналитический (исследование сакральных пространств и объектов);
- конструктивный (концепция развития религиозного туризма и написание

рекомендаций по использованию сакральных памятников) [4].

На первом, теоретическом, этапе исследования осуществляется на основе преимущественно общенаучных и философских методов.

С помощью библиографического метода, методов анализа и синтеза отбираются и анализируются различные литературные источники, обобщается опыт других ученых, их роль в области религиозного туризма.

Следующими важными методами исследования является индукция и дедукция. С помощью первого делаются обобщающие выводы на основе отдельных фактов, а с помощью дедукции – с общих законов и правил выводятся единичные факты.

Оценочный этап включает литературный метод. Как и на предыдущем этапе исследования, он позволяет проанализировать как представляли себе религиозный процесс другие исследователи [4].

Генетический метод – способ исследования явлений, основанный на анализе их генезиса и развития. Религия существует и развивается неотъемлемо от общества, поэтому следует осознавать закономерности ее развития на протяжении всей истории. Благодаря историческому и ретроспективному методам изучается история становления религиозного туризма, его эволюция на различных этапах формирования и развития общества, анализируется влияние различных исторических событий и их связь с религиозной жизнью человечества.

Важным также является метод историко-географических срезов, который предусматривает всесторонний анализ религиозной жизни общества, тенденции его развития в прошлом, выявление причин, которые в разные исторические периоды влияли на паломнические потоки.

На основе цивилизационного метода изучается своеобразие и уникальность истории в разрезе отдельных регионов. В религиозной жизни такая уникальность проявляется в обычаях и традициях, которые формируются в каждом этносе. При этом не исключается целостность исторического развития общества [4].

Метод наблюдения дает возможность сформулировать адекватную оценку ситуации и различных факторов, оказавших влияние на религиозный процесс. Сравнительный метод позволяет установить общее и отличное изучаемых явлений, их уникальность и особенности развития.

Картографический метод на данном этапе исследования дает возможность наблюдать локализацию религиозных потоков и сакральных объектов, распространения основных религий.

На третьем, аналитическом, этапе одним из основных методов исследования выступает экспертный метод, основой которого является метод балльной оценки. Он характеризуется определенными тенденциями относительно оценок: стремление к минимальному числу показателей путем выделения ведущих, преимущество количественных показателей над качественными и сведения элементарных показателей в комплексные. Данный подход имеет большое значение при объективной и целостной оценке территории [5].

Основными критериями для определения оценки должны стать:

- общая атрактивность региона;
- транспортная доступность к объекту;
- уровень безопасности;
- религиозное значение и уникальность;
- внешний вид и сохранность;
- наличие соответствующей туристической инфраструктуры;
- духовная привлекательность объекта.

С помощью описательного метода исследования описывается ряд сакральных святынь, их история и современное состояние. Данный метод является самым древним среди общенаучных методов и хорошо подходит для характеристики туристических объектов.

При региональном исследовании религиозного туризма также целесообразно использовать балансовый метод, основанный на выявлении диспропорций между различными религиозными объектами, организациями или вообще организацией религиозно-географической сферы региона. При этом сопутствующими методами будут анализ и синтез [4].

На последнем, конструктивном, этапе в ходе обобщения материала, полученного путем балльной оценки, использовался картографический метод для создания собственных карт распространения объектов паломничества различных религий.

Благодаря методу обобщения из отдельных частей исследования осуществляется общее описание географических аспектов распространения религиозного туризма.

Метод ранжирования позволяет выделить религиозные объекты, несущие наибольшую духовную ценность для паломников и простых туристов.

При изучении географических аспектов развития религиозного туризма следует использовать разные подходы. Географический подход включает в себя комплексность и территориальность анализа религиозного туризма. Изучаются пространственные аспекты туризма и туристической деятельности. Исторический подход предполагает анализ развития религиозного туризма во времени, с учетом факторов, которые в определенной степени влияли на локализацию паломнических маршрутов.

Выводы. Религиозный туризм считается исторически первым видом туристических путешествий, который может быть отнесен к периоду формирования мировых религий. Как один из видов туризма религиозный туризм органично вошел в современный туристический процесс.

В современном религиозном туризме можно выделить два направления: 1) собственно религиозный – паломничество (посещение святых мест с целью поклонения реликвиям) и миссионерство (осуществление путешествий с целью пропаганды того или иного вероучения) 2) религиозоведческих (не только для верующих) – познавательные (ознакомление с религиозными достопримечательностями, историей религии, культурой) и научные (для богословов, историков, религиоведов) поездки.

Изучение географических аспектов развития религиозного туризма целесообразно проводить в разрезе четырех этапов: теоретический, оценочный, аналитический и конструктивный, каждый из которых предполагает использование определенных методов исследований.

В рамках осуществления общественно-географического исследования проанализированы особенности, предпосылки развития и методы изучения религиозно-паломнического туризма.

Литература:

1. Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. Алексеева Ю. Державне регулювання туризму в Україні / Ю. Алексеева // Трансформаційні процеси розвитку туризму та готельного господарства України : Матеріали Всеукр. наук.-практ. студент. конф. – К.: КУТЕП, 2002. – С. 79 -80.
3. Божук Т. Поняття, функції та завдання релігійного туризму / Т. Божук // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів. : Львівський університет. – 2010. – Вип. 38. – С. 37-44.
4. Мезенцев К., Когатько Ю. Методи дослідження географії релігії; доцільність використання, систематизація, потенціал картографічного та центрографічного методів / К. Мезенцев, Ю. Когатько // Вісник Київського університету. – К.: Київський університет, 2009. – Вип. 56. – С. 30-36.

5. Мухина Л. И. Методы оценивания и формы выражения оценки / Л. И. Мухина // Теоретические основы рекреационной географии. – М. : Наука, 1975. – С. 124 –131.
6. Панченко С. А. Сучасні тенденції розвитку та вдосконалення туристської діяльності в Україні в контексті концептуальних положень Глобального етичного кодексу туризму / С. А. Панченко // Матеріали XII аспірантських читань. – К.: КУТЕП, 2013. – 310 с.
7. Туризм у XXI ст. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Знання України, 2002. – С. 61– 65.
8. Христов Т. Т. Религиозный туризм : учебное пособие / Т. Т. Христов. – М.: Академия, 2005. – 288с.
9. UNWTO : Tourism Highlights 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights12cnhr.pdf>

OLEKSANDR Bezdukhov, Olha Bashinska

Abstract

As part of the socio-geographical research the characteristics prerequisites, development and methods for studying religious and pilgrimage tourism were analyzed.

Keywords: religious tourism and pilgrimage

Ключевые слова: религиозный туризм, паломничество

მარიამ ზაქარიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ირაკლი ჭიჭაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ციფრული ინფრასტრუქტურა - GRID ტექნოლოგია

შესავალი

GRID ციფრული ინფრასტრუქტურის იდეის ერთ-ერთი პირველი რეალიზება შედგა 1995 წელს Wide Area Year (I-WAY). პროექტში მონაწილეობდნენ: **Ian Foster** - Mathematical and Computer Science Division, Argonne National Laboratory; **Carl Kesselman** - Department of Computer Science, University of Chicago; **Steven Tuecke** - Information Science Institute, University of Southern California; ამავე წელს გამოიცა პირველი მასალები GRID ტექნოლოგიის შესახებ, ხოლო 1997 წელს ჩატარდა პირველი სემინარი აღნიშნულ თემაზე - Building a Computational Grid (გამოთვლითი Grid-ის აგება). ეს იყო Grid კონცეფციის დაბადება. მოგვიანებით ისინი გახდნენ ცნობილი წიგნების რედაქტორები, რომლებსაც საფუძვლად უდევს Grid -სისტემა. დავასახელებთ ზოგიერთ მათგანს:

- Foster, I. Kesselman, C. Tuecke, S. THE ANATOMY OF THE GRID Enabling Scalable Virtual Organizations. 2001
- Foster, I. Internet Computing and the Emerging Grid. Nature Web Matters, 2000. <http://www.nature.com/nature/webmatters/grid/grid.html>.
- Foster, I. and Karonis, N. A Grid-Enabled MPI: Message Passing in Heterogeneous Distributed Computing Systems. In Proc. SC'98, 1998.
- Foster, I. and Kesselman, C. The Globus Project: A Status Report. In Proc. Heterogeneous Computing Workshop, IEEE Press, 1998, 4-18.
- Foster, I. and Kesselman, C. (eds.). The Grid: Blueprint for a New Computing Infrastructure. Morgan Kaufmann, 1999.
- Foster, I., Kesselman, C., Tsudik, G. and Tuecke, S. A Security Architecture for Computational Grids. In ACM Conference on Computers and Security, 1998, 83-91.
- Foster, I., Roy, A. and Sander, V., A Quality of Service Architecture that Combines Resource Reservation and Application Adaptation. In Proc. 8th International Workshop on Quality of Service, 2000.

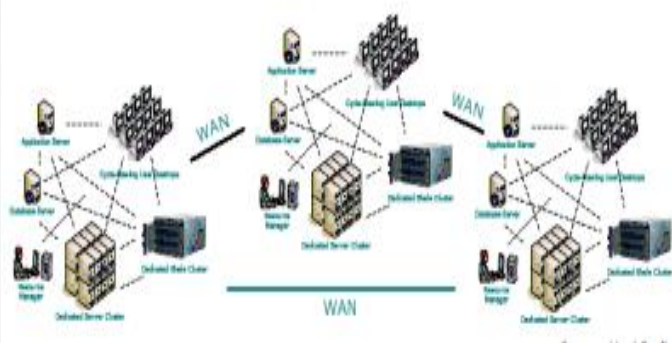
რას წარმოადგენს GRID ტექნოლოგია?

GRID ტექნოლოგია არის განაწილებული გამოთვლების ფორმა, რომელიც შეიძლება წარმოვადგინოთ როგორც „ვირტუალური სუპერკომპიუტერი“, რომელიც წარმოადგენილია ქსელით დაკავშირებული კლასტერების სახით (კლასტერული ტექნოლოგიის ერთ-ერთი პირველი არქიტექტურია გრეგორ პფისტერი - Gregory Pfister, რომელმაც მოგვცა კლასტერის განმარტება) - ერთმანეთთან დაკავშირებული

კომპიუტერები რომლებიც მუშაობენ ერთად ამოცანების უზარმაზარი რაოდენობის შესასრულებლად. ეს ტექნოლოგია გამოიყენება სამეცნიერო ამოცანების ამოსახსნელად, რომლებსაც ჭირდებათ მძლავრი რესურსები. GRID განაწილებული გამოთვლები ასევე გამოიყენება კომერციულ ინფრასტრუქტურებში ისეთი შრომატევადი ამოცანების შესასრულებლად როგორცაა ეკონომიკური პროგნოზირება, სეისმოანალიზი, კლიმატის მოდელირება, ცილის ფოლდინგის, წამლის თვისებების დამუშავება და გამოკვლევა. მრავალპროცესორიან სუპერკომპიუტერებთან შედარებით შეიძლება გამოვყოთ GRID_ის უპირატესობები:

- შედარებით იაფია;
- ხელმისაწვდომია ყოველდღე მთელი დღე-ღამის განმავლობაში;
- ადვილად განახლებადია.

ქსელური ორგანიზების თვალსაზრისით GRID ტექნოლოგია წარმოადგენს შეთანხმებულ, გახსნილ და სტანდარტიზებულ სისტემას, რომელიც უზრუნველყოფს გამოთვლითი რესურსების მოქნილ, უსაფრთხო, კოორდინირებულ განაწილებას და ინფორმაციის შენახვას, რომელიც წარმოადგენს ვირტუალური ორგანიზაციის გარემოს ნაწილს. ვირტუალური ორგანიზაცია - Virtual Organization-VO ეს არის მომხმარებელთა საზოგადოება რომლებიც ერთობლივად გამოიყენებენ გამოთვლით რესურსებს იმ წესების მიხედვით, რომელიც დადგენილია რესურსების მფლობელებსა და მათ შორის მოქმედი შეთანხმების საფუძველზე. ყოველ ვირტუალურ ორგანიზაციას გააჩნია თავისი რეგისტრაციის ცენტრი.

GRID ასევე წარმოადგენს პარალელური გამოთვლების სახეობას და გეოგრაფიულად განაწილებულ ციფრულ ინფრასტრუქტურას, რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა ტიპის რესურსებს (პროცესორებს, მუდმივ და ოპერატიულ მეხსიერებებს, შემნახველებს და მონაცემთა ბაზებს), რომელთაანაც წვდომა მომხმარებელს შეუძლია მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან, ისე რომ მას არ ჭირდება გამოყენებული რესურსების ადგილმდებარეობის ცოდნა. ხშირად მოჰყავთ მაგალითი: World Wide Web (WWW) უზრუნველყოფს ინფორმაციასთან წვდომას, რომელიც გეოგრაფიულად მთელ მსოფლიოში განაწილებულ მილიონობით სხვადასხვა სერვერებზეა განთავსებული. WWW-სგან განსხვავებით GRID არის ახალი გამოთვლითი ინფრასტრუქტურა რომელიც უზრუნველყოფს შეუფერხებელ

და უსაფრთხო წვდომას გამოთვლით სიმძლავრეებთან, მონაცემთა შენახვის რესურსებთან, რომლებიც ასევე მთელ მსოფლიოშია განაწილებული.

GRID აღჭურვილია სტანდარტული ბიბლიოთეკებით თუმცა მომხმარებლების ამოცანების სპეციფიკიდან გამომდინარე შესაძლებელია მასზე სხვა არასტანდარტული პროგრამების და ბიბლიოთეკების დაყენება, მარტივად რომ ვთქვათ GRID-ზე შესაძლებელია მოხდეს ნებისმიერი ამოცანის შესრულება, მთავარი მოთხოვნაა ამოცანა განსაზღვრული იყოს ლინუქსის პლატფორმისთვის.

GRID ინფრასტრუქტურის მნიშვნელოვანი კომპონენტი არის შუალედური პროგრამული უზრუნველყოფა (middleware, ჩვენს შემთხვევაში EMI), რომლის დანიშნულებაა ამოცანების მართვა, დიდი მოცულობის მონაცემებთან უსაფრთხო წვდომა, მონაცემების სწრაფად გადაადგილება და ტირაჟირება ერთი გეოგრაფიული ადგილიდან მეორეში და დაშორებული ასლების სინქრონიზაციის ორგანიზება.

GRID-სერვისები

GRID დამოკიდებულია პროგრამულ უზრუნველყოფაზე რომელსაც middleware_ს უწოდებენ. იგი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ინტერფეისი რესურსებსა და აპლიკაციებს შორის. GRID-ის სერვისები ეს არის პროგრამული შესაძლებლობების კრებული, აგრეთვე წესები და რეკომენდაციები მათი გამოყენების შესახებ.

ესენია:

- User Interface, UI – მომხმარებლის ინტერფეისი
- Workload Management System, WMS – ამოცანათა მართვის სისტემა
- Logging and Bookkeeping, LB – შესრულებადი ამოცანების სტატუსის შემოწმების სერვისი
- Virtual Organization Management service, VOMS – ვირტუალური ორგანიზაციის მენეჯმენტის სერვისი
- Berkeley Database Information Index, BDII – ინფორმაციული სისტემა
- Computing Element, CE – გამომთვლელი ელემენტი
- Worker Nodes, WN – მუშა კვანძები
- Storage Element, SE – შემნახველი ელემენტი
- File catalog, LFC – ფაილების კატალოგი
- MyProxy – მინდობილობის ვადის გახანგრძლივების მექანიზმი

GRID-ის რესურსების გამოყენების აუცილებელი პირობაა GRID-ის User Interface (UI) მანქანაზე წვდომა. ასევე აუცილებელია GRID-ის რომელიმე ვირტუალურ ორგანიზაციაში გაწევრიანების დამადასტურებელი სერთიფიკატი.

GRID - ტექნოლოგია საქართველოში

თსუ სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების დეპარტამენტი, თსუ მაღალი ენერჯიების ფიზიკის ინსტიტუტი და საქართველოს სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კომპიუტერული ქსელების ასოციაცია – „გრენა“ ერთობლივად ახორციელებენ შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებულ პროექტს: „GRID ინფრასტრუქტურისა და სერვისების განვითარება საქართველოს სამეცნიერო საზოგადოებების დასახმარებლად“.

პროექტის მიზანია საქართველოში არსებული GRID (განაწილებული

გამოთვლების) ინფრასტრუქტურის განვითარება, ახალი სერვისების დანერგვა და სამეცნიერო ჯგუფების დახმარება.

პროექტის ფარგლებში შექმნილი ინფრასტრუქტურა ქართველ მეცნიერებს აძლევს საშუალებას, რათა მათ ეფექტურად გამოიყენონ შექმნილი შესაძლებლობები დიდი გამოთვლითი რესურსის საჭიროების მქონე სამეცნიერო ამოცანების გადაწყვეტაში.

მაღალი ენერჯიების ფიზიკის, ელექტრული და ელექტრონული ინჟინერიის, ბიოლოგიის, მეტეოროლოგიის, კლიმატური ცვლილებების, სეისმოლოგიისა და სხვა დარგებში წამყვან საერთაშორისო კვლევით პროექტებში სრულმასშტაბიანი თანამშრომლობისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყანაში განვითარებული GRID სისტემის არსებობას.

შესაბამისად, პროექტის ფარგლებში განვითარებული განაწილებული გამოთვლების (Distributed Computing GRID) ინფრასტრუქტურა საქართველოს სამეცნიერო პოტენციალის ევროპულ კვლევებში ჩართვის მნიშვნელოვან შესაძლებლობებს იძლევა.

პროექტის ხელშეწყობით, პირველად საქართველოში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაზაზე 2014 წელს შეიქმნა GRID სერტიფიკაციის ორგანო (Certification Authority – TSU CA), რომელიც აღიარებულია მსოფლიოს ყველა GRID სისტემის მიერ. TSU CA უზრუნველყოფს რომ, ქართველმა მეცნიერებმა ვირტუალური ორგანიზაციის წევრობის შემთხვევაში შეძლონ GRID-ის სერტიფიკატის მიღება და შესაბამისად სამეცნიერო ამოცანების გაშვება საქართველოს და მსოფლიოს GRID ინფრასტრუქტურაზე.

GE-01-GRENA GRID სისტემა ამჟამად ერთადერთია საქართველოში, რომელიც გაერთიანებულია ევროპულ GRID-ის ინფრასტრუქტურაში EGI (<http://www.egi.eu/>). "გრენა"-ს ბაზაზე საქართველოში შექმნილია GRID ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული პირველი კლასტერი, რაც იძლევა ლოკალური და ევროპის გამოთვლითი რესურსების გამოყენების შესაძლებლობას.

დასკვნა

დღეისათვის GRID ციფრული ტექნოლოგიის, ინფრასტრუქტურის შესახებ ინფორმაციას მრავალი მეცნიერი წარმოადგენს. GRID ტექნოლოგიას საკმაოდ აქტიურად იყენებს მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოება. მნიშვნელოვანი ინფორმაცია არის წარმოდგენილი მისამართზე - <http://www.egi.eu>.

GRID ტექნოლოგიები (განაწილებული გამოთვლები) არის განაწილებული კომპიუტერული რესურსების გამოყენების ფორმა, როდესაც განსაკუთრებით დიდი მოცულობის გამოთვლები ერთდროულად ტარდება ამ სერვისის მქონე სამეცნიერო ქსელების რამდენიმე ქვეყნის ინფრასტრუქტურის გამოყენებით.

დღეისათვის რიგ დიდ საერთაშორისო პროექტებში მონაწილეობის წინაპირობაა GRID მომსახურების არსებობა. ეს ტექნოლოგია აქტიურად გამოიყენება მაღალი ენერჯიების ფიზიკაში, ასტრონომიაში, მეტეოროლოგიაში, კლიმატის გლობალურ ცვლილებასთან დაკავშირებულ კვლევებში, ბიოლოგიაში, მედიცინაში და მასზე მოთხოვნილების არეალი მუდმივად ფართოვდება.

ლიტერატურა:

1. Демичев, А.П. Ильин, В.А. Крюков А.П.(2007) Введение в грид-технологии Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова. Научно-исследовательский институт ядерной физики имени Д.В. Скобельцына. Москва.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B4>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_computer_clusters
4. <http://hepi.tsu.ge/ge/research/dep-it>
5. http://tp.tsu.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=212%3Agrid-infrastruktura&catid=33%3AAkhali-ambebi&Itemid=79&lang=ka-GE
6. <https://www.tsu.ge/ge/government/administration/departments/pr/information/5NyOIPtExJHc5jP5H/?p=10>
7. <http://grid.grena.ge/https://grid-ca.tsu.ge/http://grena.ge/geo/services/cgi>
8. <http://grid.grena.ge/index.php?a=main&pid=8&lang=eng>

Mariam Zakariashvili, Irakli Chichashvili
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Abstract

Digital Infrastructure - GRID Technology

In the article is described issues about a digital infrastructure of GRID technology. There are highlighted also historical developments, essence, purpose, main principles, their usefulness of the GRID technology. Necessity of its use is proved, too.

GRID technology (grid computing) is distributed as computer resource usage for ("Super *virtual* computer"); Are represented as networked clusters (Interconnected computers) GRID technology is used for scientific task solution, which requires powerful resources; with the help of this technology infrastructures is possible to conduct large volume calculations in scientific networks in several countries simultaneously.

Nowadays prerequisite for participating in many large international projects is GRID services. This technology is widely used in high energy physics, astronomy, meteorology, global climate change-related studies, biology, medicine and etc. Demand on GRID technology usage is widening everyday.

Key Word: Digital Infrastructure - GRID Technology. Distributed Computing - GRID. Virtual Organization-VO

საკვანძო სიტყვები: ციფრული ინფრასტრუქტურა-GRID ტექნოლოგია. GRID განაწილებული გამოთვლები. ვირტუალური ორგანიზაცია.

ნანა ბერძენიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი
ბესარიონ ბერიძეშვილი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

საქართველოს როლი და ადგილი თანამედროვე გეოპოლიტიკურ სისტემაში

საქართველომ – მსოფლიოს ერთ-ერთმა უძველესმა ქვეყანამ, სახელმწიფოებრივი განვითარებისა და აღმშენებლობის ხანგრძლივი ისტორიული პროცესი გაიარა და დღევანდელ დღეს, დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოს წარმოადგენს. გეოგრაფიული და გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით, იგი ევრაზიის გზაჯვარედინზე მდებარე უნიკალური რეგიონის - კავკასიის ნაწილია, ხოლო ისტორიულად, ქართველური ტომების გაერთიანების შედეგად ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ცნობილი – კოლხეთისა და იბერიის სახელმწიფოების მემკვიდრე. ძვ.წ. VI საუკუნეში სამხრეთ-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის რეგიონში ჩამოყალიბებულ პირველ ქართულ სახელმწიფო – კოლხეთის (მოგვიანებით მას ეგრისი ეწოდა) სამეფოში განვითარებული იყო მიწათმოქმედება, ხელოსნური წარმოებით, ვაჭრობით. ამ მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს სახელმწიფოში იჭრებოდა ვერცხლის ფული-კოლხური თეთრი. კოლხეთი ცნობილი იყო ოქროს მოპოვებითა და დამუშავებით, რისი ნათელი დადასტურებაც ბერძნული მითოლოგიური თქმულება არგონავტებზე. ამავე დროს, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს ძველ ისტორიულ ტერიტორიაზე არსებული სახელმწიფო – იბერია (ადგილობრივად ქართლი), ახ. წ. I-II საუკუნეებში სამხრეთ კავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში რომის იმპერიასაც კი უწევდა წინააღმდეგობას. IV ს. 30-იან წლებში, ქართლში ქრისტიანული რელიგიის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებამ ხელი შეუწყო მონოთეისტური რწმენისა და ქართული დამწერლობის განვითარებას, ასევე ცალკეული ქართული ისტორიული რეგიონების დაახლოების პროცესს. ამ შეუქცევადმა პროცესმა თავის მხრივ დასაბამი დაუდო საერთო ეთნიკური თვითიდენდიფიკაციის განვითარებას, ხოლო მომავალ თაობებს მათი სამკვიდრო ტერიტორიის ანუ დედასამშობლოს ცნობიერება ჩამოუყალიბა.

ენდრიუ ანდერსონის რუკა

ცალკეული რეგიონების მიტაცების, გასხვისების, ოკუპირების და სხვა ნეგატიური მოვლენების პროცესების შედეგად მოხდა ქვეყნის ფართობის სიდიდის მრავალჯერადი ცვლილება. ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან ახ.წ. IV ს. ჩათვლით, ქართული სახელმწიფოები იმ ტერიტორიებზე ვითარდებოდნენ, რომელიც ძირითადად ქართული მოდემის ტომებით იყო დასახლებული. ეს მიწები მოიცავდა მდინარეების – ჭოროხისა და მტკვრის აუზების ვრცელ ტერიტორიას ნიკოფსიიდან ტრაპიზონამდე და კავკასიონიდან თითქმის გოქჩის (სევანის) ტბამდე, ხოლო აღმოსავლეთით – ალბანეთამდე (აზერბაიჯანი). საქართველოს ისტორიის მომდევნო ეტაპებზე, როდესაც აღმოცენებულ იქნა ახალი ქართული სამეფო-სამთავროები, ბიზანტიის იმპერიის, არაბთა სახალიფოსა და თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ მიმდინარე ბრძოლების ფონზე, მიუხედავად ტერიტორიული დანაკარგებისა, სისხლის ფასად ძირითადად ინარჩუნებდნენ თავიანთ საცხოვრებელ მიწებს. მათი ეროვნული და ტერიტორიული მთლიანობის ცნობიერება განპირობებული იყო ერისა და სარწმუნოების ერთიანობით.

გამოჩენილი ქართველი მწერლის – გიორგი მერჩულეს აზრით, ქართლი (საქართველო) არის ყველგან, სადაც კი ქართული ღვთისმსახურება ქართულ ენაზე სრულდება: „ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულებს“ („გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, 1949). X-XI სს. მიჯნაზე, შიდა და გარე პროცესების განვითარების შედეგად იწყება ქვეყნის გაერთიანების პროცესი, რომელიც XII საუკუნის პირველ ნახევარში დავით აღმაშენებელმა ძლიერი ფეოდალური სახელმწიფოს შექმნით დაასრულა. XII საუკუნის განმავლობაში საქართველოს ტერიტორია გადაჭიმული იყო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე (დერბენტი) და ოსეთიდან არაგაწამდე (სომხეთი). XIII ს. დასაწყისში, თამარის მეფობის პერიოდში, საქართველო ახლო აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა როგორც ქართული მიწები, ასევე ანისის სამეფო (სომხეთი) და შირვანის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი. მომდევნო საუკუნეები საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დასუსტებისა

და ტერიტორიის თანდათანობითი შემცირების პერიოდს წარმოადგენენ, რასაც დასაბამი მისცა ხვარაზმის მმართველის ჯალალ-ედ-დინისა და მონღოლთა შემოსევებმა. XVI ს. მეორე ნახევარში ოსმალეთმა მოახერხა საქართველოსთვის ჩამოეშორებინა სამხრეთში მდებარე მსხვილი ფეოდალური სამთავრო-სამცხე-საათაბაგო და “გურჯისტანის ვილაიეთი” შექმნა. XVII ს. დამლევს, ირანის შაჰმა - შაჰ-აბასმა ქართლის კუთვნილი ლორეს ველისა და მდ. ებედას ხეობის ოკუპაცია მოახდინა, სადაც თურქმანული ტომი – ბორჩალუ ჩაასახლა, ხოლო კახეთის სამეფოს კაკენისელის მხარე (საინგილო) ჩამოაცილა. XVIII ს. დამდეგის საქართველოს პოლიტიკური სურათი ნათლადაა წარმოადგენილი ვახუშტი ბაგრატიონის შესანიშნავ თხზულებაში (“აღწერა სამეფოსა საქართველოსა”) და მისივე გეოგრაფიულ ატლასში. გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე და მეცნიერი ერთნაირი გულისხმიერებით აღწერს როგორც იმდროინდელი ქართული სამეფოებისა და სამთავროების შემადგენლობაში შემავალ, ისე მტრის მიერ მიტაცებულ მიწებს, რომლებიც ავტორის მიერ მისი სამშობლოს განუყოფელ ნაწილად აღიქმება. ვახუშტის დროინდელი საქართველოს ტერიტორია-მისი ყველა სამეფო-სამთავროების ჩათვლით, 134 ათას კვადრატულ კილომეტრს შეადგენდა, რაც თითქმის ორჯერ აღემატება საქართველოს თანამედროვე ტერიტორიის ფართობს.

XIX საუკუნე, განსაკუთრებით მისი პირველი ნახევარი – დაქუცმაცებული საქართველოს რიგი პოლიტიკური ერთეულების (ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოები, აფხაზეთის, სამეგრელოს, გურიის, სვანეთის სამთავროები, ახალციხის საფაშო და ა.შ.) რუსეთის იმპერიის მიერ თანდათანობით დაპყრობისა და ანექსიის პერიოდია. მიუხედავად რუსეთის იმპერიის მესვეურთა მცდელობებისა, ცარიზმის კოლონიური ინტერესების საპირისპიროდ, საქართველოში ძლიერდება ეროვნული კონსოლიდაცია და ვითარდება დემოკრატიული კულტურა. ამ ფაქტორების შედეგად, მომზადებულ იქნა გარკვეული ნიადაგი იმისათვის, რათა, რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, ქართველ ხალხს 117 წლის წინ დაკარგული დამოუკიდებლობა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობა აღედგინა. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნის პერიოდში, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოქცეული იყო თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების, სოხუმის, ბათუმის, ართვინის, ზაქათალის (საინგილოს), არტაანის (არდაგანი) და ოლთისის ოკრუგების ფარგლებში. ამ ტერიტორიების საერთო ფართობი 90 ათას კვადრატულ კილომეტრამდე აღწევდა. სწორედ აღნიშნულ სივრცეზე შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. 1918-1921 წლებში საქართველოს ტერიტორიის ფართობი 89 754,46 კვ.კმ-ს, მოსახლეობის რაოდენობა კი 3 მლნ კაცზე მეტს აღწევდა.

საქართველოს იურისდიქციაში ტერიტორიების დამკვიდრებისათვის ბრძოლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დოკუმენტად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1919 წლის პარიზის საერთაშორისო სამშვიდობო კონფერენციაზე წარმოდგენილი მოთხოვნის ტექსტი და თანდართული რუკა უნდა მივიჩნიოთ. შესაბამისად, რესპუბლიკის საზღვარი უნდა გატარებულიყო: დასავლეთით – მდ. აკოფსეზე (ტუაფსეს რაიონი), აღმოსავლეთით – მდ. გიშის წყალზე და შემდეგ მდ. ალაზანზე, სამხრეთით – მდ. მტკვრის, არაქსისა და ოლთისის (მდ. ჭოროხის შენაკადი) ზემო წელის წყალგამყოფებზე, რომლის ძალით არტაანის და

ოლთისის რეგიონების ტერიტორიები საქართველოს ფარგლებში შევიდოდა, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთის საზღვარი უნდა დამთხვეოდა ტრაპიზონის ვილაიეთის ანუ რუსეთ-თურქეთის საზღვარს. საქართველოს მიერ წარმოდგენილი დოკუმენტის შესაბამისად, საქართველოს ტერიტორიის ფართობი 94,7 ათას კვ. კმ-ს უტოლდებოდა. მაგრამ ორი დიდი სახელმწიფოს - საბჭოთა რუსეთისა და გერმანიის, ხოლო შემდგომში საბჭოთა რუსეთისა და თურქეთის საზავო (ბრესტ-ლიტოვსკი, 1918 წ. მარტი) და სახელშეკრულებო (ყარსი, 1921 წ. ოქტომბერი) მოლაპარაკებების შედეგად, როგორც მენშევიკების, ასევე ბოლშევიკების მმართველობის პერიოდში საქართველომ თავისი ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგა. თურქეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაში აღმოჩნდა ართვინის (3 271,35 კვ.კმ), არტაანის (5604,54 კვ.კმ), ოლთისის (2983 კვ.კმ), აზერბაიჯანს კი გადაეცა ზაქათალის (3985,55 კვ.კმ) ოკრუგების ტერიტორიები, სულ 15 844,94 კვ.კმ.

გასაბჭოების შემდეგ, თბილისისა და სიღნაღის მაზრებიდან აზერბაიჯანმა დამატებით მიიღო 1093 კვ.კმ - გარეჯ-ყარაისა და ელდარის სტეპების ნაწილი. 1929 წელს ჩაჩნეთს გადაეცა შატილის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი - ტერეტეგის მიდამოები (212 კვ.კმ). სომხეთზე უკვე გადაცემული იყო 2478 კვ.კმ ტერიტორია. საბოლოოდ, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის პერიოდიდან - 1921 წლიდან, 1935 წლის ჩათვლით, საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ, ნებით თუ ენებლით, 19 191, 46 კვ.კმ ქართული მიწა გაასხვისა. ტერიტორიების გადანაწილების მანკიერი პრაქტიკა განსაკუთრებით საბჭოთა სინადვილეში დამკვიდრდა, როდესაც ყოველი მოკავშირე რესპუბლიკა მხოლოდ ფორმალურად იყო პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული წარმონაქმნი, და არ წარმოადგენდა საერთაშორისო სამართლის დამოუკიდებელ სუბიექტს. ამდენად, რესპუბლიკების სასაზღვრო ტერიტორიების გასხვისება-გადანაწილება ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესების ანგარიშგაუწევლად და ხშირად ცენტრალური მთავრობის მაღალჩინოსანთა ნებით ან კარნახით ხდებოდა, რომლის ძირითად მიზანს “დაყავი და იბატონე”-ს პრინციპი წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ბოლშევიკურმა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულმა მოწყობამ ბევრგან, მათ შორის საქართველოშიც, საკონფლიქტო ნაღმები და მოუგვარებელი სასაზღვრო პრობლემები დატოვა. საბოლოოდ, 1991 წლის ბოლოს, რეალური დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ჩვენმა ქვეყანამ მემკვიდრეობით მიიღო ყოფილი საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კუთვნილი და გაეროს მიერ (1992 წ.) აღიარებული ტერიტორია, რომლის ფართობი 69,7 ათასი კვ. კმ-ია.

ამრიგად, ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე საქართველოს ტერიტორიის ფართობები პირობითად შემდეგი მაჩვენებლებით ხასიათდებოდა.

ძვ.წ. ა. I ათასწლეულის მეორე ნახევარში – 140,4 ათასი კვ.კმ.

I-IV საუკუნეებში – 134,2 ათასი კვ.კმ.

IX-X საუკუნეებში – 131 ათასი კვ.კმ

XII-XIII საუკუნეებში – 145 ათასი კვ.კმ

XVI საუკუნის მეორე ნახევარში – 133 ათასი კვ.კმ

XX საუკუნის დასაწყისისათვის – 89,7 ათასი კვ.კმ

XXI საუკუნის დასაწყისისათვის – 69,7 ათასი კვ.კმ

ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდებარეობის მნიშვნელობის

განსაზღვრისას, გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება ტერიტორიის კონფიგურაციას. იგი განსაზღვრავს სატრანსპორტო ქსელის, შიდარაიონული კავშირების, სასაზღვრო ხაზის თავისებურებებს, გავლენას ახდენს საზღვრის დაცვაზე, მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობაზე, სამხედრო სტრატეგიის შემუშავებასა და სხვ. საქართველოს, პირობითად, წაგრძელებული რომბის ფორმა გააჩნია, რომლის გრძელი დიაგონალის სიგრძე 600 კმ-ს აღემატება. მისი უკიდურესად შევიწროებული კუთხის ნაწილები ქვეყნის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთში მდებარე გაგრის (ჩრდილო-დასასვლეთში) და სამხრეთ-აღმოსავლეთში მდებარე დედოფლისწყაროს (სამხრეთ-აღმოსავლეთში) რაიონებს უკავიათ. საქართველოს გეოგრაფიულ ცენტრად კი იმერეთში მდებარე ტერიტორია -ხარაგაულის რაიონი, მდ. რიკოთულას და მდ. შათეფხედელეს შერთვის ადგილი ითვლება - მთა საბუეთი.

მდებარეობა: ფიზიკურ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით, საქართველო განლაგებულია ევროპისა და აზიის სასაზღვრო არეალში (იგი ცნობილია ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის-კავკასიის სახელწოდებით), კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის სამხრეთით, კერძოდ, ამიერკავკასიის ანუ ახალი ტერმინოლოგიით სამხრეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, და მოქცეულია ნოტიო სუბტროპიკურ კლიმატურ სარტყელში. XIX საუკუნეში რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, საქართველო იმპერიის განაპირა რაიონებს შორის და ისლამურ სამყაროსთან (ოსმალეთი, ირანი) ურთიერთობის საკონტაქტო რეგიონად გადაიქცა. ამრიგად, მისი გეოპოლიტიკური მდებარეობის პრაქტიკული რეალიზაცია ამ იმპერიალისტური სახელმწიფოს ინტერესებს დაექვემდებარა. კავკასიაში, რეგიონის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობის გამო, რუსეთის სამხედრო-სტრატეგიულ ფორფოსტად ქცეული საქართველო და მისი მთავარი ქალაქი თბილისი გარედან შემოსული არაქართული მოსახლეობის დამკვიდრების ადგილი გახდა. საბჭოთა ოკუპაციის შემდგომ პერიოდში, როცა საქართველოს ტერიტორია სსრკ-ის შემადგენელ ნაწილად იქცა, გეოგრაფიულმა და გეოპოლიტიკურმა მდებარეობამ გარკვეული ცვლილება განიცადა; კერძოდ, დაიკეტა სამხრეთის გზა (თურქეთსა და ირანთან), ამავე დროს გაუმჯობესდა ცენტრალურ რუსეთთან კავშირი (სოხუმი-ადლერის რკინიგზის გაყვანის შემდეგ), დამყარდა კავშირები ცენტრალური აზიის რესპუბლიკებთან. მაგრამ გეოპოლიტიკური მდებარეობის მნიშვნელობა სრულფასოვნად მხოლოდ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის პირობებში განისაზღვრება, როდესაც სახელმწიფო თვითონ განსაზღვრავს საკუთარ საგარეო პრიორიტეტებს და სხვადასხვა სახელმწიფოებთან ან ტერიტორიებთან ეკონომიკური თუ საკომუნიკაციო ურთიერთობები უშუალოდ ქვეყნის ინტერესებზეა დამოკიდებული. გეოპოლიტიკური მდებარეობის ზოგადი მახასიათებლების მიხედვით საქართველოს გააჩნია: 1. ცენტრალური მდებარეობა კავკასიის რეგიონში; 2. პერიფერიული ევროპული ქვეყნების მიმართ; 3. მეზობლური (სასაზღვრო)-თურქეთის, რუსეთის ფედერაციის, აზერბაიჯანისა და სომხეთის მიმართ, რომლებიც უშუალოდ ემიჯნებიან ქვეყანას. არჩევენ, აგრეთვე, მეორე რიგის (მახლობელ) ქვეყნებს, რომლებიც უშუალოდ ესაზღვრებიან საქართველოს მეზობელ სახელმწიფოებს და გარკვეული ტერიტორიული სიახლოვე გააჩნიათ ჩვენს ქვეყანასთან. მათი სამეზობლო როლი განსაკუთრებით იზრდება იმ შემთხვევაში, თუ პირველი რიგის მეზობელი ქვეყნის ტერიტორიის “სივრცე” დიდი არ არის, ხოლო მისი

“გამტარობა” კარგია. ასეთი მეზობლური ურთიერთობების სავარაუდო ქვეყნებად უნდა ჩაითვალოს: ირანი, სირია, ერაყი, საბერძნეთი (თურქეთის საშუალებით); 4. საზღვაო, რაც საქართველოს უშუალოდ აკავშირებს არა მარტო შავი ზღვის აუზის ქვეყნებთან (რუსეთი, თურქეთის, უკრაინა, ბულგარეთი, რუმინეთი), არამედ მოხერხებულ გზას უხსნის მსოფლიო ბაზრებისაკენ.

გეოპოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე საქართველო გამოირჩევა ძალზე მოხერხებული სატრანსპორტო-გეოგრაფიული მდებარეობით. მისი ტერიტორია წარმოადგენს არა მარტო ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის ღერძს, არამედ იგი ევრაზიის ქვეყნებთან დამაკავშირებელ უმოკლესიო სატრანსპორტო მაგისტრალების საკვანძო ფუნქციასაც ასრულებს. საქართველოს, ასევე, უდიდესი წვლილის შეტანა შეუძლია “დიდი აზრემუმის გზის” ფუნქციონირებაში. ზემოაღნიშნულ უპირატესობებთან ერთად უნდა აღინიშნოს ქვეყნის ხელსაყრელი რეკრეაციულ-გეოგრაფიული მდებარეობა მსხვილი ტურისტული რეკრეაციული არეალების (კავკასიონი, შავიზღვისპირეთი) სივრცეში, აგრეთვე კულტურულ-გეოგრაფიული მდებარეობა კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის მდიდარი არქეოლოგიური და ეთნიკურ-ლინგვისტურ-რელიგიურ რეგიონებთან მიმართებაში.

რელიგიურ-გეოგრაფიული მდებარეობის თვალსაზრისით, საქართველო, ძირითადად ისლამური რელიგიის მიმდევარი ხალხების (თურქები, ირანელები, აზერბაიჯანელები, ჩრდილოეთ-კავკასიის რესპუბლიკების-ადიღეს, ყარაჩაი-ჩერქეზეთის, ყაბარდო-ბალყარეთის, ინგუშეთის, ჩაჩნეთის, დაღესტნის ხალხები) გარემოცვაში იმყოფება. ქრისტიანულ სამყაროსთან სახმელეთო დამაკავშირებელი გზა მხოლოდ რუსეთზე გადის, ვინაიდან სამხრეთით მოსაზღვრე მონოფიზიტური სომხეთი თავად არის იზოლირებული ქრისტიანული სამყაროსაგან. ამავ დროს, შავი ზღვა აკავშირებს საქართველოს უკრაინის, რუმინეთის, ბულგარეთის და საბერძნეთის მართლმადიდებლობასთან. აღნიშნული ვითარება, ისლამური ფუნდამენტალიზმის მზარდი გავრცელების ფონზე, მეტად საგულისხმოა და ღრმა გეოპოლიტიკურ შესწავლას მოითხოვს. საქართველო ასევე მდებარეობს სხვადასხვა ცივილიზაციებისა და კულტურების გზასაყარზე, რაც ასახვას ჰპოვებს მის ლინგვისტურ-გეოგრაფიულ მდებარეობაში. კერძოდ, ქვეყანა კავკასიურ ენათა ოჯახში

შემავალ ხალხების (აფხაზები, ადიღეელები, ყაბარდოელები, ჩერქეზები, ჩაჩნები, ინგუშები, ხუნძები, ლეკები და სხვ.) გარდა ესაზღვრება ინდო-ევროპული ოჯახის სლავური (რუსები), ირანული (ოსები, ქურთები), სომხური ჯგუფების, ასევე ალთაური ოჯახის თურქული (აზერბაიჯანელები, თურქები, ბალყარელები, ყარაჩაელები) ჯგუფის ენაზე მოლაპარაკე ხალხებს.

საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობა ასევე განიხილება სივრცით ასპექტშიც. კერძოდ: მაკრო-(მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე), მეზო (კონტინენტზე ან რეგიონში) და მიკრომდებარეობა (ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილების განლაგების თავისებურებების მიხედვით). საქართველოს მეზომდებარეობა, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიის და მისი მოსაზღვრე, აგრეთვე შავი ზღვის (ნაწილობრივ ხმელთაშუა ზღვის) რეგიონის ქვეყნების მიმართ არსებული სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების ფონზე უნდა შეფასდეს. ხოლო მიკრომდებარეობა – უშუალოდ მომიჯნავე ქვეყნებთან მიმართებაში საქართველოს და მისი ცალკეული სასაზღვრო ნაწილების გეოპოლიტიკური, ეკონომ-გეოგრაფიული და სამხედრო-სტრატეგიული ასპექტების გაანალიზებას საჭიროებს. ამავე დროს, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, გაუმჯობესებულია მიკრომდებარეობა თურქეთის მოსაზღვრე რაიონებთან. მათ შორის აღსანიშნავია “სარფის ჭიშკარი” (აჭარა) და ახალციხე (სამცხე) – არტანის სასაზღვრო გზა, რომლებიც ეკონომიკური კავშირების ინტენსიფიკაციის ფონზე ხელს უწყობენ თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობების განვითარებას.

ლიტერატურა:

1. გეგეშიძე ა.(1997): გეოპოლიტიკა. თბილისი;
2. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. გამომცემლობა [ლიტერასი](#);
3. დუგინი ა.(1999): გეოპოლიტიკის საფუძვლები. გამომცემლობა “მთაწმინდელი”. თბილისი;
4. ისაევი ბ.(2005): გეოპოლიტიკა (რუსულ ენაზე), მოსკოვი;
5. საქართველოს გეოგრაფია. 2003, ნაწილი II. სოციალ-ეკონომიკური გეოგრაფია. თბილისი;
6. საქართველოს გეოგრაფია. 2003. II ტომი. საქართველოს გეოგრაფიის ინსტიტუტის გამომცემლობა;
7. ჩიტაძე ნ. (2008): „ნატო-ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი. მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი“, თბილისი;
8. ჩიტაძე ნ.(2011): გეოპოლიტიკა. თბილისი;
9. ჟღენტა მ., ხარიტონაშვილი ჯ.(1999): მსოფლიოს ეკონომიკური და სოციალური გეოგრაფია. თბილისი;
10. ტუზიკოვი ა.(2005): „ოსნოვი გეოპოლიტიკი.“ (რუსულ ენაზე). მოსკოვი.
11. Sheila L. Croucher. *Globalization and Belonging: The Politics of Identity in a Changing World*. Rowman & Littlefield. (2004). p.10

Nana Berdzenishvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Besarion Beridzishvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Abstract

Georgia - one of the oldest countries in the world, national development and reconstruction process has gone through a long history and the present day, an independent, sovereign country. Geographical and geopolitical point of view, it is a unique crossroads of the Eurasian region - the Caucasus, and historically, the Georgian tribes united to form ancient times the famous - the successor states of Colchis and Iberia. In 1991, real after independence, our country has inherited from the former Georgian Soviet Socialist Republic and owned by the United Nations (1992). Recognized the territory, with an area of 69.7 thousand sq. Km. Geopolitical circumstances Georgia boasts a very convenient geographic location. The area is not only a Europe-Caucasus-Asia transport corridor axis, but it is the shortest route linking the countries of the Eurasian transport main key function. Georgia, also, the largest contribution to the "Great Silk Road" operation. Zemoanishnul advantages to be noted the favorable geographical location of the tourist-recreational recreational areas (Caucasus, Black Sea coast) space, as well as cultural and geographical location of the Caucasus and the Middle East is rich in archaeological and ethnic-religious-linguistic regions.

Keywords: Geopolitics, Kavkasia, the region, Eurasia, the Kingdom.

საკვანძო სიტყვები: გეოპოლიტიკა, კავკასია, რეგიონი, ევრაზია, სამეფო.

М. М. Мамедов

Гянджинский Государственный Университет

И. М. Алиева

Бакинский Государственный Университет

К.И. Юсифзаде

Азер. Гос. Аграрный Университет

А.М. Керимова

Гянджинский Государственный Университет

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СРЕДА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В условиях современного глобализированного, технологического, высококонкурентного мира усложняется характер экономико-экологических проблем, которые предстоит решать нашей стране. Исходя из этого, в перспективу выдвигается задача не только экологического роста республики, но и повышения его качества для создания и развития высокотехнологичной политики, при рациональном характере использования природных ресурсов.

За последнее десятилетие по данным иностранных источников азербайджанская экономика демонстрирует довольно высокий, устойчивый рост. В структуре ВВП происходят существенные прогрессивные изменения. Постоянно увеличивается доля продукции отраслей, не входящих в нефте-газовый комплекс республики. Структура экспорта страны характеризуется постоянно растущей долей продукции топливно-энергетического комплекса.

Для того, чтобы экономика Азербайджана была более устойчива, необходимо формирование и последовательная реализация структурной политики, отвечающей новым требованиям глобальной экономики. Так за 2000-2014 гг. в стране среднегодовая численность работников увеличилась на 11,3%, а денежные доходы населения возросли в 7,5 раза, при этом средняя заработная плата работников увеличилась в 8,2 раза, в целом, ВВП республики возросла в 10,8 раз. В этот же период промышленное производство по республике увеличилось с 3,6 млрд.манат до 35,0 млрд манат, т.е. в 9,7 раз. При этом количество функционирующих промышленных предприятий увеличилась с 1974 до 2508 единиц. С целью охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов увеличились и объемы капитальных вложений – с 1,7 млн.манат до 240,0 млн.манат. Эти средства используются в следующих направлениях: на охрану водных ресурсов; на охрану земли.

Вблизи промышленных зон республики с целью улучшения экологической среды серьезным образом из года в год увеличиваются и лесные массивы (2000 год -5,3 тыс. га и 2013 год- 10,5 тыс.га)

По данным статистических публикаций промышленные предприятия республики потребляют ежегодно по данным за 2011 год 11,8 млрд.м³ воды.

Ежегодно выбрасываются со стационарных источников в атмосферу загрязняющих веществ в объеме примерно 1 млн.тон.

В то же самое время в республике серьезным образом снижается и уровень загрязняющих веществ в атмосферу, табл.1

Таблица 1

Объем выбросов загрязняющих веществ в атмосферу по различным ингредиентам со стационарных источников (тыс.т)*

годы	Выбросы атмосфере загрязняющих веществ, всего	в том числе				
		твердые вещества	газообразные и жидкие вещества	из них		
				сернистый ангидрид (CO ₂)	оксид карбона (CO)	оксиды азота (NO ₂)
1	2	3	4	5	6	7
2000	515,4	19,2	496,2	35,1	26,3	24,2
2005	557,9	28,2	529,7	13,8	26,1	25,8
2010	214,8	19,3	195,5	2,2	27,2	19,8
2011	224,0	18,0	206,1	2,7	33,5	21,3

* Данная таблица рассчитана по материалам Госкомстата Азерб.республики за 2012 год.

Данные табл.1 показывают, что по сравнению с 2000 г. по всем отмеченным ингредиентам снизились объемы выбросов загрязняющих веществ в городах Баку, Гянджа, Сумгаит, Ширван. За последние годы снижаются также объемы опасных (вредных) промышленных производственных отходов, проводятся мероприятия по их обезвреживанию и повторному использованию.

За последние годы особенное внимание в стране уделяется экономико-экологической среде функционирования промышленных предприятий почти во всех отраслях республики. Исходя из того, что промышленное предприятие функционирует как открытая целостная система, в процессе получения различных ресурсов со стороны необходимо решать определенные задачи. В процессе проектирования и производства продукции, оказания услуг во внешнюю среду, промышленное предприятие активно взаимодействует с этой средой, а также со средой внутренней. Все это представляет собой довольно сложный предпринимательский процесс, направленный на достижение экономико-экологических целей конкретного предприятия, а в целом развитию промышленного комплекса страны.

По данным литературных источников в этом контексте многообразны составляющие, входящие во внешнюю среду предприятия. В их число включены: внешние экономические факторы; внешние политические условия; внешние правовые составляющие; внешние научные и технические факторы; коммуникационные внешние условия и различные экологические (природно-климатические) факторы и др.

Все эти составляющие факторы внешней среды промышленного предприятия оказывают влияние и на результативные показатели (качественные). Значительное влияние на деятельность промышленных предприятий оказывают также факторы внутренней среды производственного комплекса: производственно-технические и экологические факторы; социальные условия и составляющие; экономические факторы; информационные возможности; маркетинговый фактор; фактор деловых отношений и поведения сотрудников.

Важное значение для экономико-экологической деятельности промышленного формирования имеет также конкурентная внешняя среда, когда одновременно действуют несколько соперничающих друг с другом субъектов хозяйствования, предлагающих одноименные товары или услуги.

Здесь под понятием экономико-экологической внешней среды предприятия подразумевается совокупность экономико-экологических, политических, правовых, научных и технических, коммуникационных, природно-географических и других условий и

факторов, которые оказывают прямое или косвенное воздействие на деятельность промышленного предприятия.

Внутренняя среда промышленного предприятия тесно связана с его внешней средой и в значительной степени зависит от нее, также от целей и задач предприятия. Если рассмотреть важнейшие составляющие внешней среды предприятия необходимо подчеркнуть следующие экономические факторы, которые включают в себя: общий уровень экономического развития страны, уровень развития рыночных отношений в данном регионе, уровень и характер конкуренции и т.д. – все, что представляет собой условия, в которых функционирует предприятие. Основными параметрами при этих структурах внешней экономической составляющей служат многочисленные макроэкономические показатели: размер ВВП, уровни инфляции, процентной ставки, валютный курс и его колебания, дефицит или профицит бюджета, уровень производительности труда, средней заработной платы, ставки налогообложения.

Таким образом, внутренняя политика (политические условия) включает социальную, научно-техническую, промышленную, кадровую, экономическую, налоговую, ценовую, кредитную, таможенную составляющие.

И в то же самое время к внешним правовым составляющим относятся степень правовой урегулированности общественных отношений, состав действующих законов, подзаконных актов, правовых норм, утвержденных Милли Меджлисом Азербайджанской Республики. Анализ эколого-экономических факторов подтверждает, что значительное влияние на деятельность предприятий оказывают внешние научные и технические факторы: имеющийся в стране научно-технический потенциал, содержание и направления фундаментальных (научно-теоретический и прикладных) исследований (разработок), наличие и уровень функционирования объектов научно-технической инфраструктуры (технопарки и технополисы (Баку, Гянджа и Сумгаит).

На деятельность предприятия будет оказывать влияние изменения климата, ограниченность природных ресурсов, усиление солнечной активности, другие природные катаклизмы. Ухудшение экономической обстановки требует строительства и реконструкции очистительных сооружений (Баку, Гянджа), утилизации отходов (Балаханы), снятие с производства отдельных видов некачественной, некондиционной продукции. Все это требует дополнительных средств в экономическо-экологическую сферу с целью улучшения деятельности промышленных предприятий.

Литература:

1. Государственная программа по дальнейшему социально-экономическому развитию Азербайджанской Республики за 2014-2018 гг.
2. Материалы Госкомстата Азербайджана за 2000-2014 гг.
3. Управление современной компанией. М., ИНФРА-М, 2011, с.70-108
4. Основы экономики природопользования. «Питер», СПб, 2013.

M. M. Mammadov, I. M. Aliyeva, K. I. Yusifzada, A. M. Karimova

THE EKONOMICAL-ECOLOGY SURROUNDING ON FUNCTION OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Abstract

It is discussed the questions of economical and ecology surrounding on function of industrial enterprise. And also are given the main indexes of pollution of surrounding in condition of Azerbaijan

Key words: globalizations surrounding, price, regulation, the pollution

Ключевые слова: глобализация среда, цена, регулирование, загрязнение

Аббасов Фуад Закир оглы
ГГУ

АГРОМАРКЕТИНГ КАК ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СТРАТЕГИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Главной целью каждого производителя в сельском хозяйстве является правильная оценка особенности производства и достижение эффективности конечного результата. А это в свою очередь требует формирования и учета особенностей системы агромаркетинга, которая служит достижению эффективности в сфере купли-продажи сельскохозяйственной продукции и товаров.

То что в условиях свободного предпринимательства товаропроизводители вынуждены самостоятельно принимать решения при определении цены, изучении количества и покупательной способности потребителей, определении внутренних и внешних факторов, изучении количества продавцов и уровня предложения на рынке, определении более эффективных рынков, обеспечении выхода на внешние рынки, планировании, прогнозировании, доказывает значимость подхода к агромаркетингу именно как к системе. Естественно, наряду со сбытом, производители должны принимать выгодные решения и при приобретении материально-технических ресурсов необходимых для организации производства. Значит, изучение, наряду с рынком сельскохозяйственной продукции и рынков материально-технических ресурсов, работ и услуг, относится к важным задачам стратегии конкурентоспособности системы агромаркетинга.

Агромаркетинг будучи сложной системой выделяется своеобразным механизмом функционирования и специфическими особенностями. Механизм функционирования агромаркетинга объединяет в себе систему информационного обеспечения, маркетинговую инфраструктуру, систему стратегического и оперативного управления, систему исследований и систему управления. Эта система также обуславливает формирование организационной структуры управления агромаркетингом, которая отражает в себе такие вопросы как распределение прав и обязанностей, модернизация управления персоналом, отбор и размещение кадров.

Агромаркетинговая система исследований охватывает изучение таких вопросов, как конъюнктура рынка, количество и покупательная способность потребителей, структура аграрного рынка, количество продавцов и посредников, производителей и их товарно-денежно-сбытовой стратегии, протребительские свойства и проблемы повышения качества товаров. Целью этой функции является проведение исследований и сбор информации о потребностях, покупательских мотивах и образе поведения потребителей, неудовлетворенном спросе и уровне удовлетворения спроса, маркетинговой среде, форме, продуктовой и отраслевой структуре рынка, объеме сбыта и доле рынка и их перспективах, каналах сбыта и распределения продукции, рекламной деятельности, конкурентах и конкурентной среде, ценах и тенденциях их изменений, организации технического обслуживания и т.д. Эта функция составляет основу производственно-сбытовой деятельности, маркетинговой и прочих функций и является средством принятия решений относящихся к ним.

К системе управления агромаркетингом на предприятии относятся организация управления маркетингом, определение и организация структуры управления маркетингом, планирование маркетинга на различных уровнях управления и составление маркетинговых программ, разработка и принятие прочих решений в маркетинговой деятельности,

определение возможностей развития предприятия, система маркетингового контроля, оценка деятельности маркетингового отдела предприятия.

В стратегии конкурентоспособности к особенностям агромаркетинга относятся: разнообразие продукции, многообразие одноименной продукции, формирование потребности в соответствии с национальными особенностями требует от системы аграрного маркетинга упаковки товаров в соответствии со вкусами и доведение их до потребителя; сезонность и несоответствие периода производства с рабочим временем делает необходимым в системе аграрного маркетинга прогнозирование потребности потребителей и дифференциальный подход к определению мер по обеспечению эффективности рынка и его конъюнктуры; так как сельскохозяйственное производство непосредственно связано с землей и ее качеством, уровнем использования земли и других ресурсов, то эти факторы оказывают серьезное влияние на объем и качество производимых товаров и поэтому рассмотрение этих вопросов является важным для агробизнеса; то что в аграрной отрасли большое разнообразие организационно-правовых форм хозяйствования и форм собственности выдвигает на первый план в системе агромаркетинга задачи по изучению конкурентной среды, спроса и предложения, импорта и экспорта и прочие. Все вышеотмеченное ставит перед агромаркетингом производителей задачу изучения всех особенностей, их учета и оценки в зависимости от различных процессов, в противном случае говорить об эффективной среде агромаркетинга и агробизнеса не возможно.

Конкуренция служит производству более качественной продукции, созданию условий для их купли и продажи, как главное средство обеспечения равновесия спроса и предложения играет важную роль в развитии всей экономики. Конкуренция влияет на уровень цен, формирующийся и временами изменяющийся под воздействием закона спроса и предложения, и таким образом может регулировать экономические отношения на рынке. Конкуренция между производителями требует достаточных финансовых средств для того, чтобы обеспечить мобильность при изменениях в структуре производства в соответствии с требованиями рынка, производство более качественной и менее дорогой продукции, завоевание собственной позиции на рынке и ее защиту, а также противостоять неожиданным отрицательным экономическим процессам, таким как искусственное снижение цен, монополия и пр. Конкуренция между производителями и потребителями связана с желанием первых подороже продать свою продукцию и желанием вторых подешевле приобрести качественные товары, удовлетворяющие их потребностям. При такой конкуренции основную роль играет количество продавцов и покупателей и соответственно уровень спроса и предложения. Конкуренция между потребителями определяется покупательной способностью. Потому что покупатель, обладающий доходами способными удовлетворить его потребности, не очень-то интересуется уровнем рыночных цен. А те кто обладает низкой покупательской способностью, стремятся достичь низкого уровня цен.

В условиях конкурентной среды важное значение имеет конкурентоспособность товаров. Одним из главных условий обеспечения конкурентоспособного производства в аграрном секторе является формирование конкуренции и создание благоприятных условий для ее развития.

В целом реализация в системе агромаркетинга цели эффективного использования конкурентного потенциала сельскохозяйственных предприятий и последовательного усиления этого потенциала, проводится в следующих направлениях: обеспечение превращения сравнительных преимуществ в аграрном секторе страны, в основном опирающихся на природные факторы в конкурентные преимущества, опирающиеся на современные технологии. Другими словами формирование в стране конкурентоспособного аграрного сектора и совершенствование структуры сельского хозяйства в соответствии с

имеющимися у нас конкурентными преимуществами. С этой целью необходимо осуществлять различные регулирующие меры: такие как государственные закупки, организация в регионах агросервисных служб, оказание фермерам информационно-консалтинговых услуг и т.д., а также проведение политики совершенствования отраслевой и региональной структуры аграрного производства.

В отмеченных направлениях считаем целесообразным осуществление следующих мер:

- разработка государственной программы с целью обеспечения системности работ, проводимых в направлении улучшения качества сельскохозяйственных угодий и усиления инфраструктуры;

- улучшение обеспеченности сельскохозяйственных производителей машинами, техникой, оборудованием, минеральными удобрениями и пестицидами, создание в регионах рынков оптовой торговли сельскохозяйственной продукцией;

- усиление и улучшение действующих в сельских местностях организаций микрофинансирования как средства более мобильного и эффективного обеспечения потребности аграрных производителей в финансовых ресурсах;

- проведение соответствующих мер государственной политики, направленных на усиление обеспеченности хозяйств новыми более урожайными сортами сельскохозяйственных культур и пород животных;

- совершенствование аграрных технологий в области и производства и управления, использование прогрессивного зарубежного опыта в этой области и приведение его в соответствие с условиями в стране, а также оказание фермерам помощи во внедрении приобретенных новшеств.

Литература:

1. Б.Аташов. Актуальные проблемы продовольственной безопасности. Баку, издательство «Элм», 2015 год, 335 стр. (На азербайджанском языке)
2. В.А.Кундиус. Экономика агропромышленного комплекса. Учебное пособие. М.: 2010, 539 с. (На азербайджанском языке)
3. Октай Мамедли, Мурсал Исмаилов, Фазиль Исмаилов. Регулирование национальной экономики. Учебник, Баку, издательство «МВМ», 2014-ый год, 623 стр. (На азербайджанском языке)
4. Экономика и управление аграрным производством. Учебное пособие. Ростов-на-Дону, 2008, 714 с. (На русском языке)
5. Блинов А.О., Шапкин И.Н. Малое предпринимательство: теория и практика (уч. для вузов) М.: Дашков и Ко, 2003 – 356 с.;
6. Организация предпринимательской деятельности под ред. А.С.Пелиха (уч. пособие) Ростов-на-Дону, Март, 2003 – 336 с.;

Abbasov Fuad Zakir

GSU 's candidate for a degree

AGROMARKETING, AS ONE OF THE MAIN DIRECTIONS OF THE COMPETITIVENESS STRATEGY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

In the agriculture, the main aim of each manufacturer is pricing its peculiarities correctly and achieving efficiency of the final result. In the conditions of free enterprise Commodity producers have to make decisions about determination of price, study of consumers' purchasing ability and number, determination of internal and external factors, learning the number of sellers and the level of offer in the market, determination of more efficient markets, provision of access to foreign markets, planning, forecasting, and so on. And this event confirms that, approaching to the agromarketing as exact system is so important.

Key words: ownership, marketing, price, competition, purchasing ability, benefit.

Ключевые слова: предпринимательство, маркетинг, цена, конкуренция, покупательская способность, эффективность.

М.А. Городецкая

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

АНАЛИЗ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЯ: МИКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ И МАРКЕТИНГОВЫЙ ПОДХОД

Постановка проблемы. Фундаментальный анализ поведения человека как потребителя заинтересовал ученых лишь во второй половине XIX века, о чем свидетельствовало развертывание маржинальной революции в экономической теории. До этого доходы большей части населения были такие низкие, что их едва хватало на приобретение товаров первой необходимости, предложение оставалась незначительным, а спрос на товары казался очевидным и неизменным.

Дальнейшие исследования представителей первой волны маржинализма В. Джевонса, К. Менгера, Л. Вальраса проявились в кардинальной (количественной) версии поведения потребителя, которая положила начало принципиально новому подходу к анализу ценности благ: ценность рассматривалась как функция полезности, которая определяется субъективными оценками потребителей и запасом благ. Своеобразным продолжением и дополнением с точки зрения преодоления определенного аналитического несовершенства кардинальной версии стала ординальная (порядковая) модель, по которой рациональный потребитель знает, чего он хочет, может сравнивать наборы благ, его поведение непротиворечиво, он последователен в своем выборе и выбирает набор, которому отдает большее предпочтение. То есть, речь идет о модели выявленных предпочтений или потребительских предпочтений, разработка которой была осуществлена Ф. Эджуортом, В. Паретто, Дж. Хиксом, Е. Слуцким.

Представители маржинализма обосновали принципиальные положения, которые стали фундаментальными в современной экономической теории, а именно: принцип рациональности поведения потребителя и его способности адекватно оценивать варианты, предлагаемые рынком; принцип ограниченности ресурсов; психологический подход относительно исследования мотивов экономической деятельности субъектов рыночной экономики, потребностей отдельного человека.

Микроэкономический анализ основ поведения человека как потребителя больше, чем за 100 лет научно-теоретических и практических поисков и достижений, позволил создать современную структурированную поведенческую модель потребителя, одним из элементов которой является маркетинговая составляющая.

Анализ последних исследований. Междисциплинарные связи между базовыми курсами «Микроэкономика», «Маркетинг» и специальными маркетинговыми дисциплинами освещаются в публикациях таких зарубежных и отечественных ученых, как Роджер А. Кэрин, Эрик Н. Берковиц, Стивен В. Хартли, В. Руделиус, К. Пшибильовский, А. М. Азарян, Н. А. Бабенко, С. В. Борзенкова, И. А. Бучанская, А. А. Виноградова, Т. В. Гавриленко, Ю. Л. Гринченко, В. А. Евтушенко, В. В. Котусенко, Н. А. Криковцева, В. И. Матвийчук, Л. А. Мороз, Н. А. Окландер, В. В. Ортинская, Л. В. Пан, Л. А. Радкевич, Ю. В. Робул, С. Ф. Смеричевский, С. А. Шмелева, Л. М. Шульгина.

Целью статьи является анализ процесса принятия потребителем решения о покупке как с микроэкономической, так и с маркетинговой точки зрения, выделение психологических и социокультурных факторов поведения потребителя и определения их влияния на его покупательское решение.

Основной материал. Микроэкономический анализ поведения потребителя предполагает

выделение трех основных элементов: цели, ограничения, выбора. Цель потребителя заключается в получении как можно большего удовольствия от потребления определенного блага или совокупности благ, то есть в максимизации полезности. Ограничения – это все обстоятельства, которые не позволяют потребителю получить все, что пожелается, важнейшими из них являются цены благ и доход потребителя. Выбор заключается в принятии и реализации решения относительно объема и структуры потребительского набора при данных бюджетных ограничениях, которые позволили бы максимизировать удовлетворение потребностей.

Следовательно, любой человек как потребитель, пытаясь удовлетворить свои потребности, прежде всего (на каждый данный момент времени) выделяет ту из них, которая является наиболее насущной, или первоочередной. Осознание желания толкает человека на поиск блага, которое удовлетворит данную потребность. Если в процессе поиска потребитель находит больше, чем одно благо для удовлетворения своей потребности, то он должен осуществить выбор: какое же из благ выбрать. При этом потребитель учитывает влияние трех основных факторов: 1) потребительских предпочтений, которые формируются на основе его собственных вкусов и предпочтений, 2) цен благ и 3) доходов.

Поскольку модель поведения потребителя строится по общим правилам микроэкономического моделирования, то упрощение анализа на основе выделения в исследуемом явлении главных и второстепенных фактов и временном отделении от последних, позволяет в первую очередь исследовать как потребительские предпочтения влияют на выбор человека при условии абстрагирования от влияния цен благ и дохода потребителя. Такое влияние проявляется в удовлетворении, которое получает человек от потребления блага, то есть в полезности.

Полезность – психологически-субъективная оценка удовлетворения. Для разных людей оценка полезности одного и того же блага будет разной. Даже для одного человека полезность одного и того же блага может различаться в зависимости от интенсивности потребности, степени ее насыщенности, запаса блага, периода времени и др. Кардинальная и ординальная точки зрения по поводу измерения полезности позволили формализовать «модель желаемого» с помощью функции полезности и карты кривых безразличия. Причем кардинальный подход к анализу поведения потребителя основывался на том, что потребитель способен количественно определять полезность и появляется на рынке с набором уже известных ему оценок предельных полезностей благ. Этот подход значительно упрощает понимание психологии потребителя, мотивации его поведения. Кроме того, его можно применять к анализу потребительского выбора среди набора благ - двух, трех и большего количества товаров, что в других моделях сделать трудно. Исходя из ординального подхода, потребитель отдает предпочтение определенному набору благ. В данном случае не нужно знать, насколько одна корзина полезней другой, достаточно того, какой из них отдается предпочтение или указывается на их эквивалентность с точки зрения конкретного человека. При условии предоставления преимущества определенной корзине потребитель определяет их порядковую полезность, или ранжирует их, исходя из собственных вкусов и предпочтений.

Следующий шаг микроэкономического анализа потребительского поведения предполагает исследование влияния двух других факторов, а именно цен благ и доходов потребителя, которые объединяются в общую категорию «бюджет», на его выбор при условии абстрагирования от влияния на этот выбор потребительских предпочтений. Кривые безразличия формализуют индивидуальные предпочтения потребителя и позволяют определить, чего хочет потребитель, какие наборы товаров и услуг он хотел бы приобрести. Потребности человека практически безграничны, но возможности их удовлетворения ограничены имеющимся количеством и качеством ресурсов. Для того, чтобы определить, какой набор благ потребитель может купить реально, необходимо совместить его желания с его возможностями.

«Модель возможного» формализуется с помощью уравнения бюджетного ограничения и

бюджетной линии, которые определяют множество наборов благ, доступных потребителю с точки зрения его финансовых возможностей.

Дальнейший анализ поведения потребителя с микроэкономической точки зрения предполагает сочетание воздействия всех трех факторов (потребительских предпочтений, цен благ, доходов потребителя) на его выбор. При этом происходит взаимодействие двух составляющих модели поведения потребителя – цели («модели желаемого») и ограничений («модели возможного»), в результате которой он принимает решение о выборе конкретной корзины, которая удовлетворит его потребности оптимально.

Оптимизация выбора или анализ равновесия потребителя будет комплексным при условии сочетания как кардинального, так и ординального подходов. Первый заключается в сравнении соотношений между предельными полезностями и ценами благ: потребитель отдаст предпочтение тому благу, которое добавляет на каждую денежную единицу больше полезности; сравнивая предельные полезности каждой единицы блага в расчете на денежную единицу, он последовательно переключает свой выбор с одного блага на другое, пока в пределах своего бюджета уже не сможет увеличить суммарной полезности. Второй, ординальный подход предполагает иллюстрацию оптимального выбора с помощью графической модели поведения потребителя, которая сочетает «модель желаемого» и «модель возможного». Такое сочетание можно получить, совместив график карты кривых безразличия с графиком линии бюджетных ограничений. Оптимальная корзина, или точка равновесия потребителя, будет находиться на кривой безразличия наиболее высокого уровня полезности и иметь общие точки с множеством допустимых наборов. Если точнее, - то будет соответствовать точке касания бюджетной линии и кривой безразличия, в которой их наклон одинаков.

Такая модель отражает психологию потребителя, который на рынке каждый раз решает: использовать доход на покупку данного товара, или оставить его на приобретение других благ. Однако это отражение было бы неполным, если бы микроэкономическая составляющая структурированной поведенческой модели потребителя не была дополнена современной маркетинговой составляющей.

Если микроэкономическая составляющая поведенческой модели потребителя видит цель удовлетворения потребностей человека, то маркетинговая - сосредотачивает свое внимание не на удовлетворении потребности, а на создании ценности. Хотя, как удовлетворение потребности, так и создание ценности в основе своей связаны с понятием «блага». С микроэкономической точки зрения благо приносит человеку полезность или удовлетворение от потребления. С маркетинговой точки зрения благо превращается в потребительскую ценность, под которой до недавнего времени понимали восприятия потенциальными покупателями продукта или услуги на основе сочетания качества и цены. Сейчас - это значительно более широкое понятие, имеющее такие измерения, как удобство, своевременная доставка, сервис.

Таким образом, маркетинговая составляющая структурированной поведенческой модели потребителя имеет дело с ценностью, которую можно трактовать, как «благо « на входе», а микроэкономическая – с полезностью, как «благом « на выходе», или удовольствием.

Маркетинговая составляющая анализа поведения потребителя сосредоточена на всех действиях, которые человек совершает при покупке и использовании товаров или услуг, включая интеллектуальные и социальные процессы, которые предшествуют этим действиям и следуют за ними. Процесс принятия решения о покупке состоит из пяти этапов: 1) осознание проблемы; 2) поиск информации; 3) оценка вариантов; 4) решение о покупке; 5) поведение после покупки.

Осознание потребности – это определение разности между желаемой и реальной ситуацией. Отсутствие необходимого товара вызывает у человека ощущение дискомфорта, или даже ухудшение имиджа, что устанавливается самостоятельно или под воздействием внешних факторов. Этот этап предусматривает выяснение обстоятельств, которые побуждают человека к осознанию проблемы, а именно: какие именно ощутимые нужды или проблемы возникли и

когда; что обусловило их появление; могут ли они быть решены с помощью приобретения товара.

Поиск информации сначала происходит в собственном опыте человека (внутренний), если же этого мало, он начинает внешний поиск, то есть из других источников информации. В течение жизни человек накапливает определенный опыт, который использует в поиске информации относительно принятия решения о покупке товара. Если риск ошибочного решения очень высокий, то человек подключает к поиску разнообразные источники внешней информации: 1) личные (родственники, друзья, знакомые, которым он доверяет); 2) общедоступные (организации, которые составляют рейтинги товаров); 3) маркетинговые (реклама, выставки, презентации продуктов в местах продажи, продавцы, веб-сайты компаний).

В процессе поиска информации потребитель проясняет для себя проблему, поскольку: выясняет критерии, которые можно использовать, совершая покупку; становится более осведомленным в отношении марок, которые могут соответствовать этим критериям; расширяет свои представления о потребительской ценности товара, или другими словами формирует собственные оценочные критерии, которыми и пользуется для сравнения товаров и марок. Такими оценочными критериями являются: объективные (функциональные характеристики, цена, дизайн) и субъективные (престижность) свойства товара. Потребитель сам определяет для себя относительную значимость каждого критерия выбора, хотя редко может сформулировать свой выбор в виде точной оценки. Это подтверждают кардинальная и ординальная версии микроэкономического анализа поведения потребителя.

На этапе решения о покупке потребитель решает две проблемы: у кого и когда покупать. Их решение зависит от таких факторов, как: условия продажи, предыдущий опыт покупки у этого же продавца, условия возврата приобретенного товара, получения дополнительного сервиса, наличие в продаже, предложение скидки, атмосфера торгового заведения, убедительность продавца, нехватка времени у покупателя, его финансовые обстоятельства и тому подобное.

Последний этап процесса принятия решения является чрезвычайно важным, ведь именно на нем потребитель сравнивает приобретенный товар со своими надеждами. Поведение потребителя после покупки может быть разным: если товар соответствует ожиданиям, то потребитель удовлетворен, если превышает их – счастлив, если далек от ожидаемого – разочарован. Причины такого положения дел тоже разные: это могут быть изъяны непосредственно самого товара, или завышенные ожидания потребителя в отношении приобретенного товара. Чувствительность человека к опыту потребления или использования продукта играет значительную роль в восприятии им потребительской ценности.

Однако потребитель не всегда проходит все пять этапов процесса принятия решения о покупке. В зависимости от уровня заинтересованности, личной, социальной или экономической значимости приобретения он может пропустить один или несколько этапов. Если речь идет о рутинном варианте решения проблемы осуществления покупки, который характерен для дешевых товаров повседневного спроса, то особенностями процесса принятия решения о покупке являются: использование внутренних источников информации; отсутствие этапов поиска информации и оценки альтернатив; принятие решения о покупке в основном по привычке. В отношении ограниченного варианта решения проблемы, характерного для товаров средней стоимости, то особенности процесса заключаются в том, что: усилия и время на покупку незначительны; количество критериев и вариантов выбора – среднее; источником информации обычно выступают друзья или знакомые. В случае расширенного варианта, когда потребитель выбирает товары высокого качества, он включается в настойчивый поиск информации, тратит значительные усилия и длительное время для осуществления покупки и проходит, таким образом, все пять этапов процесса принятия решения о покупке.

На принятие потребителем решения о покупке влияют многочисленные факторы, среди

которых маркетинговая составляющая структурированной поведенческой модели потребителя выделяет психологические и социокультурные. К психологическим относятся: мотивация, тип личности, восприятие, обучение, ценности, убеждения, отношение, образ жизни. В основе мотивации как процесса находится система мотивов - побудительных причин действий и поступков человека. С точки зрения маркетинга мотивированные действия и поступки человека направляются на удовлетворение определенных потребностей. Личность – это совокупность психологических характеристик человека (уверенность в себе, уступчивость, агрессивность, влияние, коммунибельность и т. д), которая обуславливает его относительно постоянные и последовательные реакции на воздействия факторов окружающей среды. Значимость такого психологического фактора, как восприятие проявляется в том, что оно представляет собой процесс, посредством которого человек отбирает и интерпретирует информацию для создания в своем сознании картины окружающего мира на основе избирательности внимания, осмысления и запоминания. Еще одним важным фактором, влияющим на принятие потребителем решения о покупке, является обучение - поведенческие привычки человека, направленные на сбор и усвоение информации. Основой обучения является повторяемый опыт и рациональное мышление. Ценности, убеждения и отношение играют ключевую роль в принятии потребителем решения. Отношение - это усвоенная человеком склонность к устойчивому проявлению благоприятных или неблагоприятных реакций на объект или класс объектов. Отношение формируется на основе ценностей и убеждений человека относительно свойства объектов. Убеждение - это уверенность потребителя в свойствах товара и собственном выборе.

Социокультурными факторами, влияющими на поведение потребителя, являются: личное влияние, референтные группы, семья и социальный класс, к которому принадлежит потребитель. Личное влияние проявляется в двух видах: 1) мнении лидеров; 2) мнении, которое передается «из уст в уста». Специфически влияют и референтные группы: они определяют информацию, отношение и уровень надежд, которые способствуют воспитанию потребителя. Источниками семейного влияния на поведение потребителя выступают социализация потребителя, этап жизненного цикла семьи и процесс принятия в ней решений.

Вывод. Осуществленный анализ структурированной поведенческой модели потребителя базируется на выделении микроэкономической и маркетинговой составляющих, последовательное исследование которых позволило раскрыть современный системный подход к формированию и реализации поведения человека как потребителя.

Литература:

1. Маркетинг: Підручник / [В. Руделиус, О. М. Азарян, Н. О. Бабенко та ін.]; Ред.-упор. О. І. Сидоренко, Л. С. Макарова. – 2-ге вид. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2008. – 648 с.
2. Мікроекономіка : Підручник / [А.П. Наливайко, Л.А. Азьмук, П.Г. Баншиков та ін.] ; за наук. ред. А.П. Наливайка. – К.: КНЕУ, 2011. – 446 с.
3. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика: 5-ое изд. – СПб.: Питер, 2012. – 608 с.

Margaryta Horodetska

ANALYSIS OF MODEL CONSUMER BEHAVIOR: MICROECONOMIC AND MARKETING APPROACH

Abstract

The paper analyzes a model of consumer behavior from a microeconomic and marketing point of view, and there is an allocation of a number of factors of consumer behavior and definition of their impact on his buying decision.

Key words. Consumer, behavior, microeconomic analysis, marketing analysis, model.

Ключевые слова. Потребитель, поведение, микроэкономический анализ, маркетинговый анализ, модель.

Эльнура Мисир кызы Худавердиева
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет
Гюльнара Сабир кызы Турабова
Гянджинский Государственный Университет

РАЗВИТИЕ И ПОДДЕРЖКА МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Введение

Малое предпринимательство объективно существует и развивается как самостоятельная форма бизнеса рыночной экономики. Это потребовало уточнения понятия «малое предпринимательство». На наш взгляд малое предпринимательство способствует формированию среднего класса и рационализации использования трудовых ресурсов, содействует ускорению научно-технического прогресса. В решающей степени динамика развития малых предприятий зависит от характера взаимоотношений государства и малого бизнеса.

Уровень инфляции и рост цен на все факторы производства ставят многие малые предприятия на грань банкротства. И в их числе, в первую очередь, предприятия, функционирующие в сфере производства отечественных товаров и бытовых услуг для населения, потребляющие сырье, материалы, стоимость которых постоянно растет. Налоговый пресс давит на производственные предприятия в сфере малого бизнеса. Сложившиеся экономические условия подрывают стимулы к предпринимательской деятельности, ослабляют предпринимательский настрой.

Цель исследования - исследование политики развития малого предпринимательства, определение направлений ее модернизации.

Методология исследования - системный подход, обобщение экономического анализа.

Результаты исследования - системное изучение поддержки малого предпринимательства, определение направлений ее модернизации.

Выводы.

1. Полученные в ходе исследования результаты подтвердили, что большей части предпринимателей оказывается предусмотренная государством поддержка. Среди форм государственной поддержки, оказываемой предприятиям малого бизнеса, преобладает финансовая помощь. Вместе с тем, сохраняющиеся проблемы в реализации современной политики развития малого предпринимательства убеждают в том, что даже четко налаженная система мероприятий требует систематического пересмотра исходя из изменения экономической ситуации.

2. На основе сопоставления зарубежной и отечественной практики стимулирования малых предприятий обоснована необходимость совершенствования азербайджанской системы государственной поддержки с разработкой комплекса рекомендаций, направленных на усиление роли государства в развитии малого бизнеса.

Малое предпринимательство представляет собой одновременно важное действующее лицо в экономической жизни, гармоничное развитие которой возможно только в условиях разнообразия форм осуществления хозяйственной деятельности. Указанная двойственность обуславливает неоднородность малого предпринимательства как экономического явления, включающего в себя и основанные на персональном ремесленные хозяйства и структуры, обеспечивающие функционирование крупного бизнеса, и предприятия, созданные для реализации нововведений - производства новых продуктов, внедрения новых технологий, завоевания новых рынков и т.д.

Малое предпринимательство становится для многих регионов одним из инструментов социально-экономического развития. Малое предпринимательство может развиваться в разных формах и реализовываться по различным направлениям. Однако развитие предпринимательства зависит от экономического состояния аграрного сектора региона, определяемого формированием условий, обеспечивающих возможность доступа предпринимателей по всем видам бюджетных средств и кредитных ресурсов, получаемых различными категориями сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Во всех странах развитие малого бизнеса в экономике является одним из наиболее важных движущих факторов. Потому что это влияет на формирование среднего класса в стране. Другими словами, в стране, в которой эта область более развита, будет высокой и экономическое развитие страны. В нашей стране малый бизнес стал развиваться самостоятельно. Тем не менее, существуют определенные недостатки в ее структуре. Это само по себе показывает, что доля малых предприятий в обрабатывающей части бизнеса не на должном уровне.

Устойчивый экономический рост в сельском хозяйстве возможен при совершенствовании всей совокупности экономических отношений, связанных с формированием благоприятной предпринимательской среды. Она проявляется в расширении программных мероприятий по развитию как отраслей сельского хозяйства, так и форм хозяйствования. Под воздействием происходящих изменений в сельском хозяйстве комплексное развитие любого региона требует поиска собственных источников саморазвития, важнейшим из которых является использование и наращивание потенциала малого предпринимательства.

Важнейшая составная часть малого предпринимательства – это не только развитие сельского хозяйства, но и среды обитания сельского населения. В этой связи аграрная политика должна быть направлена на функционирование всех форм хозяйствования, создания единого понимания механизма стимулирования предпринимательства. Научное значение этой проблемы в рамках общей агропродовольственной политики делает актуальным проведение исследований, связанных с разработкой теоретико-методических основ развития малого предпринимательства в аграрном секторе экономики [1, стр.14].

Малое предпринимательство - это предпринимательская деятельность, осуществляемая субъектами рыночной экономики при определенных, установленных законами, критериях (показателях), конституирующих сущность этого понятия. Как показывает мировая и отечественная практика, основным критериальным показателем, на основе которого предприятия (организации) различных организационно-правовых форм относятся к субъектам малого предпринимательства, является средняя численность работников, занятых за отчетный период на предприятии (организации). В ряде научных работ под малым предпринимательством понимается деятельность, осуществляемая относительно небольшой группой лиц, или предприятия, управляемые одним собственником. Как правило, наиболее общими критериальными показателями, на основе которых субъекты рыночной экономики относятся к субъектам малого предпринимательства, является численность персонала (занятых работников), размер уставного капитала, величина активов, объем оборота (прибыли, дохода) и др. По данным Всемирного банка, общее число показателей, по которым предприятия относятся к субъектам малого предпринимательства (бизнеса), превышает. Однако наиболее часто применяемыми критериями являются средняя численность занятых на предприятии работников, ежегодный оборот, полученный предприятием, как правило, за год, и величина активов. Однако почти во всех развитых странах первым критерием отнесения предприятий к малым является численность работающих. Международная организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), в

которую входят экономически высокоразвитые страны, определяет предприятия с числом до 19 человек как «весьма малые», до 99 человек — как «малые», от 100 до 499 человек — как «средние» и свыше 500 — как «крупные» [1,стр.45].

В Азербайджане малое предпринимательство было разрешено в 1993 г. По началу к числу малых относили государственные предприятия, на которых среднее число ежегодно занятых не превышало 100 человек. К числу малых стали относить предприятия с числом ежегодно занятых, не превышающим: в промышленности — 200 человек, в науке и научном обслуживании — 100, в других отраслях производственной сферы — 50, в отраслях непромышленной сферы 25, в розничной торговле — 15 человек. Наряду с этим учитывался и объем хозяйственного оборота, право на определение количественного значения которого предоставлялось союзным республикам. Однако величина хозяйственного оборота практически так и не была установлена. Принцип отнесения предприятий к малым по численности работников сохранился и в современном законодательстве [2,стр.47].

В соответствии с законом «О государственной поддержке малого предпринимательства » под субъектами малого предпринимательства понимаются коммерческие организации, в уставном капитале которых доля участия, общественных и религиозных организаций (объединений), благотворительных и иных фондов не превышает 25%, доля, принадлежащая одному или нескольким юридическим лицам, не являющимся субъектами малого предпринимательства, не превышает 25%. Малые предприятия, осуществляющие несколько видов деятельности (многопрофильные), относятся к таковым по критерию того вида деятельности, доля которого является наибольшей в годовом объеме оборота или в годовом объеме прибыли.

Как показывает мировая практика, малое предпринимательство играет большую роль в экономике любых стран, даже развитых, так как ему свойственны определенные преимущества. Анализируя зарубежный и отечественный опыт развития малого предпринимательства, можно указать на следующие преимущества малого предпринимательства: более быстрая адаптация к местным условиям хозяйствования, большая независимость действий субъектов малого предпринимательства, гибкость и оперативность в принятии и выполнении принимаемых решений, относительно невысокие расходы при осуществлении деятельности, особенно затраты на управление, большая возможность для индивидуума реализовать свои идеи, проявить свои способности, более низкая потребность в первоначальном капитале и способность быстро вводить изменения в продукцию и процесс производства в ответ на требования местных рынков, относительно более высокая оборачиваемость собственного капитала и др[1,стр.22].

Собственники малых предприятий более склонны к сбережениям и инвестированию, у них всегда высокий уровень личной мотивации в достижении успеха, что положительно сказывается в целом на деятельности предприятия. Малые и средние предприятия располагают значительными конкурентными преимуществами, часто требуют меньше капиталовложений в расчете на одного работника по сравнению с крупными предприятиями, широко используют местные материальные и трудовые ресурсы. Субъекты малого предприятия лучше знают уровень спроса на местных (локальных) рынках, часто товары производят по заказу конкретных потребителей, дают средства к существованию большому числу наемных работников. Малые предприятия способствуют занятости большего количества работников по сравнению с крупными предприятиями, тем самым содействуют подготовке профессиональных кадров и распространению практических знаний [1,стр.28].

Малые и средние предприятия по сравнению с крупными в отдельных странах занимают доминирующее положение как по их числу, так и по удельному весу в

производстве товаров, выполнению работ, оказанию услуг. В то же время субъектам малого предпринимательства свойственны и определенные недостатки, среди которых следует выделить самые существенные:

- более высок уровень риска, поэтому высокая степень неустойчивости положения на рынке;
- зависимость от крупных компаний;
- слабая компетентность руководителей, повышенная чувствительность к изменениям условий хозяйствования;
- недостатки в управлении делом;
- трудности в заимствовании дополнительных финансовых средств и получении кредитов;
- неуверенность и осторожность хозяйствующих партнеров при заключении договоров (контрактов) [1,стр.26].

Как показывает опыт, большинство неудач малых фирм связано с менеджерской неопытностью или профессиональной некомпетентностью собственников малых и средних предприятий.

В регулярно проводимых опросах в среде малых бизнесменов США главными причинами неудач их деятельности чаще всего называют:

- некомпетентность;
- несбалансированный опыт (например, опытный инженер, но неопытный коммерсант);
- нехватка опыта в коммерции, финансах, поставках, производстве, управлении в единоличных формах владения и в товариществах, неумение заводить и поддерживать деловые связи и контакты [3,стр.21].

Другими причинами банкротств малых фирм являются:

- запущенность бизнеса;
- плохое здоровье или вредные привычки;
- катастрофы, пожары, воровство, мошенничество и др.

Фирмы, долго существующие при одном владельце, приносят более высокий и стабильный доход, чем фирмы, которые часто меняют владельцев. Американская статистика показывает, что женщины — владельцы малых фирм более удачливы в бизнесе, чем мужчины. В ходе исследований отмечается, что преуспевают те малые предприниматели, которые много работают, но в то же время не переходят рамки здравого смысла.

На неудачах малого бизнеса сказывается невысокая квалификация предпринимателей. Предприниматели, уже накопившие опыт ведения дел в маленьких фирмах, как правило, более удачливы. Если в управлении фирмы участвует не один человек, а предпринимательская команда, которая состоит из двух, трех или четырех лиц, шансы на выживание выше, поскольку коллективное принятие решения более профессионально. На живучести малых фирм сказываются и размеры финансирования на первом этапе. Чем больше первоначальный капитал, вложенный в малую фирму, тем больше у нее возможностей сохранения деятельности в кризисные периоды.

Постоянный поиск то появляющихся, то исчезающих общественных потребностей и непрерывное приспособление к ним составляют основу стратегии малого бизнеса. Некоторые западные специалисты склонны рассматривать малое предпринимательство как школу новых личностных взаимоотношений, полигон испытания методов и принципов предпринимательства будущего [2,стр.91].

Для экономики в целом деятельность малых фирм является важным фактором повышения ее гибкости. По уровню развития малого предпринимательства специалисты

даже судят о способности страны приспособливаться к меняющейся экономической обстановке. Для Азербайджана, находящегося на начальном этапе развития рыночных отношений, именно создание и развитие сектора малого предпринимательства должно стать основой социальной реструктуризации общества, обеспечивающей подготовку населения и переход всего хозяйства страны к рыночной экономике. Несмотря на трудности и неудачи, малое предпринимательство развивается, набирает темпы роста, решая экономические, социальные, научно-технические проблемы. Отрицательное влияние на развитие малого предпринимательства оказали последствия разразившегося в августе 1998-го года финансового кризиса.

Что касается Европы, то там малое предпринимательство развито больше, и его поддержке уделяется значительное внимание. С другой стороны, в европейских странах несколько иные критерии отнесения компаний к малым предприятиям. Там используют понятия: микро предприятие, малое предприятие и среднее предприятие. Данные по развитию этого сектора экономики приводятся в обобщенном формате, в связи с чем, зарубежные показатели развития предпринимательства высокие. По роли в развитии экономики, решении социальных задач малое предпринимательство Азербайджана значительно уступает малому предпринимательству в таких развитых странах, как США, Япония, Италия, Франция и др [3,стр.21].

В странах с развитым малым бизнесом проводится активная политика поддержки предпринимательских инициатив, созданы и действуют эффективные механизмы помощи предпринимательству. Знание зарубежного опыта необходимо, чтобы не повторять ошибки, а использовать наработанный опыт, ускорить процесс цивилизованных рыночных преобразований в Азербайджане.

Законодательство развитых стран относит малый бизнес к особым субъектам государственного регулирования. Особенности налогообложения малого бизнеса определяет его социальная значимость и массовость. При этом определяются цели экономического развития. Экономической политикой большинства развитых стран создается благоприятная среда для малых предприятий. Это делается для компенсации меньших возможностей данной категории предприятий [3,стр.27].

Формами государственной поддержки малых предприятий являются оказание финансовой помощи на возмездной и безвозмездной основе, финансирование федеральных программ поддержки и развития малого предпринимательства, предоставление налоговых льгот малым предприятиям, осуществляющим приоритетные виды деятельности, льготное кредитование и страхование субъектов малого предпринимательства, предоставление малым предприятиям на конкурсной основе государственных заказов на производство и поставку отдельных видов продукции и товаров (услуг) для государственных нужд и другие формы поддержки. К сожалению, из-за сложившейся экономической ситуации не все формы поддержки реализуются на практике.

Развитие малого предпринимательства во многом зависит от материально-технической поддержки субъектов малого предпринимательства, представления органами местного самоуправления на льготных условиях в аренду нежилых помещений, в лизинг оборудования.

Важную роль в механизме поддержки малых предприятий должны сыграть общества взаимного кредитования субъектов малого предпринимательства, создаваемые для аккумуляции денежных средств его участников, пожертвований и иных поступлений для оказания взаимной финансовой помощи и предоставления льготных кредитов [3,стр.29].

Практика показывает, что технический прогресс, наиболее полное удовлетворение потребительского спроса сегодня во многом определяются эффективностью работы

небольших предприятий. Высокие темпы внедрения нововведений, мобильность технологических изменений, внедрение изобретений, быстрый рост сферы услуг и занятость, острая ценовая и неценовая конкуренция, ведущая, с одной стороны, к снижению цен, а с другой, к тому, что потребитель получает продукцию и услуги высокого качества, возможность для государства получать большие средства в форме налоговых поступлений — все это и составляет вклад малых предприятий в экономику страны.

Литература:

1. Мамедли О.Г. Основные направления в развитии малого и среднего бизнеса. Баку 2015.
2. М.И.Исмаилов, Мамедли О.Г. Экономическая теория. Баку 2013.
3. Атакишиев М.Д. Макроэкономика. Баку 2010.

**Elnura Misir Kizi Khudaverdiva
Gulnara Sabir Kizi Turabova**

DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SMALL BUSINESS

Abstract

In a market economy is the leading sector in the economic growth of businesses. At present times the priority of the owners in Azerbaijan is in the centre of the attention. In the article the conceptual basis for the development of small entrepreneurship in agrarian sector of economy is considered as a system of theoretical and methodological approaches, views to the understanding and definition of goals, objectives, trends and peculiarities, influencing the process of formation of small and medium enterprises in rural areas, to ensure food security and improve the welfare of the rural population. All the questions are discussed in this article.

Key words: small business, support, agriculture, entrepreneurship, market economy.

Ключевые слова: малое предпринимательство, поддержка, сельское хозяйство, предпринимательская деятельность, рыночная экономика.

Ибрагимова Рахмийя Рамиз кызы
Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО РЫНКА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

При определении перспектив развития агропромышленного комплекса в условиях рыночной экономики необходимо учитывать взаимосвязь между агропродовольственным и сырьевым рынками, которые являются основной формой межрегиональных отношений. Под региональными агропродовольственными рынками подразумевают отдельные рынки, отличающиеся друг от друга по территории размещения, объему и структуре продаваемой продукции, уровню цен.

Структура и емкость региональных рынков формируется под воздействием местного спроса и предложения, внутренних и внешних факторов. А они зависят от различий в уровне доходов населения на территории страны, региональной структуры потребления, удельного веса потребления, удовлетворенного за счет не рыночных источников (продукция, произведенная в личных приусадебных хозяйствах, охота, рыболовство, сбор диких фруктов, ягод и грибов и пр.) в общей потребности населения. Исследование межрегиональных рынков продовольствия и сырья делает необходимым их классификацию. В этих целях, как основной критерий, регионы страны можно подразделить на группы по следующим признакам:

- 1) регионы, экспортирующие сельскохозяйственную продукцию;
- 2) регионы, обеспечивающие себя сельскохозяйственной продукцией;
- 3) регионы, импортирующие сельскохозяйственную продукцию.

Для регионов экспортирующих сельскохозяйственную продукцию как дополнительный критерий можно взять структуру и ассортимент продукции АПК, экспортируемой в зарубежные страны и поставляемой в другие регионы страны. А для регионов импортирующих сельскохозяйственную продукцию – разницу в структуре импортируемой продукции. Каждую из этих групп можно разделить на подгруппы по прочим признакам. Примером таких критериев можно показать поставку продукции АПК со своей территории в другие регионы и экспорт в зарубежные страны в отдельности. К таким региональным рынкам можно отнести экспорт зерна одновременно и как продовольствия и как фуража, продукции технических культур, фруктов и овощей. [3, с. 168-169].

Рынки, импортирующие сельскохозяйственную продукцию, можно подразделять на подгруппы по структуре спроса и источникам предложения. Одним из них являются рынки регионов, поставляющих сельскохозяйственную продукцию в крупные города страны (например, Баку, Гянджа, Сумгаит, Мингечевир, Ширван, Нахичевань и пр.). Потому что можно сказать, что половина населения Азербайджана живет в вышеназванных городах.

Ко второй подгруппе можно отнести рынки промышленно развитых регионов страны. В связи с созданием в стране ряда промышленных комплексов и технопарков высока вероятность концентрации большей части населения в промышленных центрах. Значит, в центре внимания должны быть обеспечение работающих в этих отраслях продовольствием и сырьем, которое используется в их производстве.

К третьей подгруппе региональных продовольственных рынков можно отнести регионы, которые не могут обеспечить свою потребность в продовольствии и продукции, пищевой промышленности производимой из сельскохозяйственного сырья за счет внутреннего производства. В настоящее время одним из таких районов является Верхне Карабахский экономический район. Потому что производство зерна на душу населения в этом регионе намного меньше, чем потребность населения в этом продукте. Основной причиной этого является, то что большая часть территории

находится под оккупацией армянских вооруженных сил. Развитие предпринимательства на селе, расширение масштабов и увеличение объемов производства при помощи интенсификации в сельском хозяйстве сделало необходимым создание мелких перерабатывающих предприятий и привлечение их на рынок. Чем ближе такие предприятия будут размещены к производителям сельскохозяйственной продукции, тем меньше будут потери продукции и больше будет возможностей решения проблем, связанных со сбытом продукции. Насколько значимы эти вопросы, можно увидеть из «Государственной Программы надежного обеспечения населения Азербайджанской Республики продовольственной продукцией в 2008-2015 годах», утвержденной Указом Президента Азербайджанской Республики от 25 августа 2008 года. В Программе показано, что одной из важных вопросов является организация переработки, хранения и реализации производимой продукции. В последние годы было реализовано много работ в области переработки сельскохозяйственной продукции, построены или восстановлены и начали действовать десятки мелких и крупных предприятий. Наряду с этим медленно создаются важные атрибуты рынка, инфраструктуры для купли-продажи, которые соответствовали бы новым экономическим отношениям. Из-за того что нет в достаточном количестве заготовительно-сбытовых баз не на должном уровне организуется заготовка, хранение и сбыт фруктов и овощей на местах. Согласно расчетам, по указанным причинам, ежегодно теряется 10-15% выращенных фруктов и овощей. Для увеличения экспорта сельскохозяйственной продукции, реализации на внешнем рынке конкурентоспособной продукции необходимо решение вопросов, связанных с сортировкой, упаковкой, хранением, рекламой, транспортировкой и осуществление мероприятий, стимулирующих экспорт. Отсутствие в стране предприятий перерабатывающих некоторой сельскохозяйственной продукции и несоответствие некоторых предприятий современным требованиям способствует замедлению темпов роста производства сельскохозяйственной продукции и потери части продукции, оказывает отрицательное влияние на обеспечение потребителей разнообразной местной продукцией [1].

Для организации эффективной деятельности рынков необходимо наличие определенных условий и в сфере обращения, и в производстве и управлении. Это состоит в первую очередь из создания равных возможностей для формирования и использования рыночной инфраструктуры в сфере обращения; обеспечения условий для свободной предпринимательской деятельности в сфере производства; наличия нормативно-правовых документов, регулирующих организационно-экономические отношения и в первой и второй сферы управления.

Экономическая основа деятельности оптовых рынков определяется выбором их организационно-правовой формы. Принципы формирования их первичного капитала и результаты хозяйственной деятельности будут зависеть от выбранной формы. Опыт зарубежных стран показывает, что организационно-правовые формы деятельности рынков могут быть различными. В качестве примера можно показать государственные, муниципальные, кооперативные, акционерные, частные рыночные формы.

Оптовые продовольственные рынки могут успешно функционировать при наличии следующих условий:

- 1) недопущение монополии в системе предприятий розничной торговли;
- 2) развитию сети производителей сельскохозяйственной продукции и сырья для перерабатывающей промышленности;
- 3) наличию соответствующей материально-технической базы и коммуникаций (хранение, расфасовка, транспортировка продукции) [5, s. 269-271].

Наряду с этим, важным условием является также создание специальных отраслей обслуживания – информационная служба, сертификация, контроль за качеством продукции в лабораторных условиях, снабженных соответствующим оборудованием и т.д.

В систему экономических отношений входят рыночный механизм и производство, распределение, обмен и потребление на основе его составных элементов – цен, спроса, предложения, конкуренции – продовольственной продукции. Рынок формирует новые отношения между

производителями и потребителями. Производство продукции на основе закона спроса и предложения регулируется с помощью экономических инструментов – цен, налогов, льгот, кредитов. Но при этом главным фактором, стимулирующим производителей продукции, является возможность получить больше прибыли. Этот рынок охватывает все соглашения связанные с продажей всей продовольственной продукции. Процесс купли продажи осуществляется с помощью рыночной инфраструктуры, состоящей из предприятий и организаций торговли, бирж и других структур. Как показывают аналитические оценки, продовольственные рынки состоят из оптовых, межотраслевых, региональных, внутрирегиональных рынков, ярмарок, торгов. Основу функционирования продовольственных рынков составляет агро-промышленный комплекс [4, s. 183-186].

Международный опыт показывает, что дальнейшая деятельность оптовых рынков связана с эффективным использованием маркетинга.

На основе этого можно сказать, что никакое предприятие, и особенно оптовый рынок не может существовать безосуществления маркетинговой деятельности.

Но маркетинговая деятельность должна пройти следующие этапы:

На первом этапе изучаются возможности осуществления маркетинговой деятельности предприятия связанные с продвижением продукции на рынки с использованием рекламы и стимулирования сбыта.

На втором этапе осуществляется более широкий подход к управлению, разрабатывается его план. В плане находит свое отражение основная цель предприятия, продукция, меры по удовлетворению потребности покупателя той продукцией, которую он покупает и послепродажное обслуживание.

На третьем этапе необходимо постепенно модернизировать производство и повышать качество, предлагаемых товаров и услуг.

На четвертом этапе маркетинговой службы предприятие должно глубже изучить свои возможности и возможности конкурентов, постараться занять устойчивое положение на рынке. С этой целью предприятие, чтобы отличаться от производителей аналогичной продукции, должно разработать направленную на определенный рынок стратегию.

На последнем пятом этапе маркетингового исследования выполняются все задачи связанные с анализом рынков и потребителей, планированием, учетом и регулированием работ. Эффективная система управления маркетингом оказывает положительное влияние на положение предприятия и на возможности долгосрочного получения им стабильных доходов. Поэтапная организация работ в маркетинговой деятельности позволяет современным оптовым рынкам с легкостью решать многочисленные проблемы, с которыми они сталкиваются.

Одним из самых важных составных частей маркетинговой деятельности является определение его принципов. В управлении оптовыми продовольственными рынками необходимо соблюдение следующих основных принципов маркетинга:

- достижение долгосрочных результатов при постоянном сравнительном анализе уровня затрат и цен, платежеспособного спроса и доходов населения;
- постоянное обновление и совершенствование предлагаемых услуг;
- планирование деятельности рынка при помощи маркетинговых программ, опирающихся на прогнозы конъюнктуры и научно-технических достижений;

Для осуществления этих принципов маркетинга необходимо выполнить следующее:

- всесторонне изучить рынок;
- правильно организовать рекламную работу;
- правильно изучить спрос и стимулировать сбыт;
- правильно выбирать ассортимент товаров;
- планировать операции по сбыту и установить строгий контроль над ним;
- соблюдать объективность при ценообразовании;
- разработать маркетинговый план и бизнес-план.

Необходимо отметить, что особенно важно проведение анализа факторов чрезвычайно сложной внешней среды оптовых рынков. К этим факторам относятся следующие:

- 1) при стабильности прочих факторов демографические характеристики покупателей;
- 2) изучение конкурентов;
- 3) анализ деятельности посредников (транспортные предприятия, сбытовые фирмы, торговые представитли и пр.);
- 4) изучение деятельности финансовых предприятий (банки, страховые компании и пр.);
- 5) деятельность рекламного агентства (посредники, организующие связи фирмы с прессой и прочими средствами массовой информации и фирмы, изучающие общественное мнение);
- 6) деятельность научно-исследовательских и природоохранных предприятий и организаций;
- 7) изучение деятельности таможенных, законодательных и прочих государственных органов.

Целесообразно изучение также факторов внутренней среды. Здесь необходимо особое внимание уделить изучению функциональной структуры предприятия, разработке новых видов товаров, продвижение тоаров к потребителю, организации сбыта, изучению персонала и прочим вопросам. По мнению специалистов, правильная передача и использование информации, быстрая реакция на изменения ситуации на рынке, правильное использование кадров, распространение передовых управленческих методов относятся к факторам внутренней среды.

В системе анализа рынка большое значение имеет изучение изменения доходов потребителей. Этот фактор имеет особенно большое значение для

Для разработки маркетинговых программ по поводу продвижения товаров и услуг необходимо иметь точное представление о нижеследующем:

- о создании с помощью низких цен положительного образа товара;
- об информировании о параметрах товаров и услуг;
- об информировании о приобретении товаров и местах массового сбыта;
- об обеспечении послепродажного обслуживания;
- о выборе самого благоприятного канала сбыта и осуществлении соглашения [5, s. 284-286].

В мировом опыте определено нижеследующее распределение затрат, связанных с формированием спроса и стимулированием сбыта.

30% затрат расходуется на рекламу в прессе; 15% расходуется на печатную рекламу (печатание каталогов, рисунков и пр.); 15% расходуется на участие на выставках; 10% - на директмейл (система обслуживания продвижения товаров); 7,5% - на приобретение сувениров, осуществление мероприятий, связанных приемом покупателей и прочих мер; 7,5% - на затраты, связанные с выполнением посреднических функций; 15% - на заранее не предусмотренные мероприятия.

В зависимости от ассортимента товаров и рынков сбыта могут быть изменения в распределении денежных средств между этими целями.

Исследование продвижения и реализации товаров тоже целесообразно. Это позволяет определить самые эффективные пути, методы и средства скорейшей доставки товаров потребителю и в конечном итоге позволяет осуществлять сбыт. Здесь объектами исследования могут быть каналы торговли, продавцы, посредники, формы и методы сбыта. После их обоснования может быть принято решение о расширении или сокращении ассортимента производимой продукции.

Одной из основных задач маркетинга является планирование, сбыта и контроль над ним. У этого есть следующие составные части:

- 1) определение нормы сбыта;
- 2) подготовка прогноза текущего состояния (конъюнктуры) рынка;
- 3) подготовка прогноза о сбыте продукции;
- 4) информации о торговом плане;
- 5) статистический анализ продажи продукции;
- 6) составление и осуществление плана организации сбыта и торговли.

При подготовке стратегии маркетинга должна учитываться необходимость определения допустимых значений цен, совершенствование методов ценообразования в конкретных условиях в пределах этих значений. Цены должны определяться таким образом, чтобы они обеспечивали возможность получения наибольшей прибыли при минимальных затратах. Решения, принятые в связи с ценами, являются основным элементом плана маркетинга.

Одной из основных задач маркетинга является составление бизнес-плана. В этом плане находят свое отражение действующее соглашение и планы.

В плане дается общая характеристика предприятия и выпускаемой продукции, оценивается состояние основных фондов (основного капитала). Это основание считается базой для выявления слабых и сильных сторон предприятия, разработки стратегии развития. Затем, анализ внутренней ситуации на предприятии завершается изучением маркетинговой среды, которая характеризует состояние на рынке, определяет систему предпочтений потребителей. На последующих этапах проводится коррекция и утверждается последний вариант бизнес-плана.

Международный опыт показывает, что в маркетинговой деятельности могут быть допущены погрешности стратегического и тактического характера, которые ведут к несоответствию на рынке.

Таким образом, рассмотренные выше положения, обладание знаниями о правовых и экономических основах маркетинга позволит предприятию «выжить» и функционировать в современных условиях хозяйствования.

Литература:

1. «Государственная Программа надежного обеспечения населения Азербайджанской Республики продовольственной продукцией в 2008-2015-ом годах» утверждена Указом Президента Азербайджанской Республики от 25 августа 2008 года. (На азербайджанском языке)
2. Б.Аташов. Актуальные проблемы продовольственной безопасности. Баку, издательство «Элм», 2015 год, 335 стр. (На азербайджанском языке)
3. В.А.Кундиус. Экономика агропромышленного комплекса. Учебное пособие. М.: 2010, 539 с. (На азербайджанском языке)
4. Октай Мамедли, Мурсал Исмаилов, Фазиль Исмаилов. Регулирование национальной экономики. Учебник, Баку, издательство «МВМ», 2014-ый год, 623 стр. (На азербайджанском языке)
5. Экономика и управление аграрным производством. Учебное пособие. Ростов-на-Дону, 2008, 714 с. (На русском языке)

Ibragimova Rakhmia Ramiz Kizi

Abstract

Prospects for development of agribusiness in a market economy does not appear to activate without food and raw interregional relations, which are a form of interaction between the markets of different territorial levels. The structure and capacity of the regional markets are influenced by local supply and demand, the impact of internal and external factors. Market is characterized by a system of functioning of the economy and the formation of economic relations, commodity-money relations, which regulate the production, distribution and consumption of products and create economic ties between the subjects of the market. Market forms a new relationship of producers and consumers, in which production is governed by the law of supply and demand, using economic levers, prices, taxes, benefits, loans. All these issues are discussed in detail in the article.

Key words: required, suggested, regional markets, import, export, market infrastructure, marketing activities and so on.

Ключевые слова: спрос, предложение, межрегиональные рынки, импорт, экспорт, рыночная инфраструктура, маркетинговая деятельность и т.д.

მარადი ბურღული

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

მორფოგენეზის ინიცირება ზიგოტის მსგავსი მრავალკომპეტენტური უჯრედიდან

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მორფოგენეზი, ანუ პათოგენეზის პროცესში განვითარებული სტრუქტურული ცვლილებები იწყება უჯრედების მორფოლოგიური ცვლილებებით (ბურკაძე, ტურაშვილი, 2010, 23). ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ნეოპლაზია, ახალწარმონაქმნი ანუ სიმსივნე, რომელიც წარმოადგენს უჯრედთა ჭარბ, უკონტროლო პროლიფერაციას, ფიქრობენ, რომ სიმსივნე ვითარდება უჯრედის გენომის ცვლილებების შედეგად (ბურკაძე, ტურაშვილი, 2005, 27).

ქცევის მიხედვით სიმსივნეები იყოფა კეთილთვისებიან და ავთვისებიან სიმსივნეებად, ყველა შემთხვევაში მათ ახასიათებთ ორგანოიდული ზრდა, ანუ ქმნიან პარენქიმას, რომელიც განსაზღვრავს მათ ჰისტოლოგიურ ტიპს და სტრომას, რომელიც წარმოდგენილია შემაერთებელი ქსოვილით და სისხლძარღვებით. ბუნებაში ცნობილია ერთადერთი უჯრედი, ზიგოტა, პოლიპოტენციური და პოლიკომპეტენტური უჯრედი, რომელსაც აქვს უნარი დაიკავოს საწყისი მდგომარეობა და დიფერენცირების ურთულესი გზით წარმოქმნას ნებისმიერი უჯრედული პოპულაცია, რომელიც კი შეიძლება იყოს მოცემული ინდივიდის შემადგენლობაში (Туманишвили, 1997, 15). სამწუხაროდ, დღემდე უცნობი რჩება ნორმალური უჯრედის ავთვისებიანად ტრანსფორმირების პროცესი, რომლითაც იწყებს დაუსრულებელი, უკონტროლო, ავტონომიური ზრდა და ხდება ორგანიზმის ავთვისებიანი სიმსივნით დაავადების მიზეზი (ღვამიჩავა, შავდია, 2010, 102).

სამყაროში შემთხვევით არაფერი არ ხდება. სამყაროს კანონზომიერად განვითარების ყველა კანონი კოდირებულია. სიცოცხლის არსებობის მარადიულ პროცესს დედამიწაზე საფუძვლად უდევს ინფორმაცია. ეს ინფორმაცია დეზოქსირიბონუკლეინის მჟავას ბიოპოლიმერში ადენიანი, თიმინიანი, გუანინიანი და ციტოზინიანი ნუკლეოტიდებით არის ჩაწერილი. დნმ-ის კოდი ერთი და იგივეა დედამიწაზე არსებული ყველა ცოცხალი ორგანიზმისთვის. ამიტომ, ორგანიზმის შემადგენლობაში მყოფი სომატური ანუ არასასქესო და სასქესო უჯრედები როგორი განსხვავებულნიც არ უნდა იყვნენ ისინი ფუნქციურად გენეტიკურად იდენტურნი არიან, ანუ, რა თვისებებსაც ამჟღავნებენ სასქესო უჯრედები, იგივე თვისებების მატარებელნი არიან სომატური უჯრედებიც, მხოლოდ ინფორმაციის რეალიზაციას ახდენენ სხვადასხვა მოცულობით, განსხვავება სასქესო და სომატურ უჯრედებს შორის მემკვიდრული ინფორმაციის რეალიზაციაში მჟღავნდება; თუ ზიგოტა განვითარების გზაზე იკავებს ნულოვან მდებარეობას და დიფერენციაციის პროცესით დასაბამს აძლევს ინდივიდის შემადგენელ ყველა უჯრედს, ნებისმიერი სომატური უჯრედი უუნაროა წარმოქმნას ახალ უჯრედთა პოპულაცია. დიფერენციაციის შედეგად მიღებული სასქესო უჯრედები არიან არა გენომის ძირეული ცვლილებების შედეგი, არამედ განისაზღვრებიან ფაქტორით, რომელიც მოქმედებს გენომზე, რაც

მქლავნდება „რედუქციული გაყოფით“ ანუ მეიოზით (Гробштейн, 1982, 94). აქედან გამომდინარე, თუ სომატური უჯრედი მოექცევა იგივე ფაქტორის ზემოქმედების ქვეშ, ანუ მეიოზის გამომწვევი გარკვეული ბიოლოგიური გარემო თუ შეიქმნება, სომატური უჯრედიც გაივლის მისთვის გენომით განსაზღვრულ „რედუქციულ გაყოფას“ ანუ მეიოზს. ამას, თავისთავად, მოყვება განვითარების კანონის უნივერსალობა ნორმალურ და პათოლოგიურ სიტუაციებში (ბურდული, 2005, 220). მოცემული შრომის ავტორს აქვს მცდელობა სომატურ უჯრედებში მეიოზის უნარის დადასტურებაზე (ბურდული, 2008, 64). გენეტიკის სახელმძღვანელოში (Гершкович, 1988, 165). მინიშნებულია, რომ „პლოიდურობას მხოლოდ სასქესო უჯრედები არ იცვლიან, Drosophila-ს სხეულში ნაპოვნია არა მხოლოდ სომატური ჰაპლოიდური უჯრედები, არამედ სხეულის გარკვეული ჰაპლოიდური უბნები. პლოიდურობის შეცვლა შესაძლებელია ადამიანის ორგანიზმშიც, მას აქვს ადგილი ადამიანის ზოგიერთ სომატურ ქსოვილში, ისეთში, როგორც მაგალითად ღვიძლია. გარკვეულ პირობებში თუ მოხდა ჰაპლოიდური სომატური უჯრედების შერწყმა, მიღებული დიპლოიდური უჯრედი იდენტური გახდება ზიგოტის ანუ თავისი პოპოპოტენტურობით და ენერგიით შეძლებს წამოიწყოს ანომალური განვითარება. მიღებული უჯრედული პოპულაციები კი თავისი განსხვავებული სტრუქტურით და დაუსრულებელი გამრავლების უნარით, უდავოდ იქნება აგრესიული მოცემული ორგანოსათვის.

კვლევის მიზანი, მასალა და მეთოდი

საჭირო აღჭურვილობის და დახვეწილი კვლევის მეთოდის არ არსებობის გამო, ჩვენთვის შეუძლებელი აღმოჩნდა ქსოვილებიდან ჰაპლოიდური უჯრედების კულტურის მიღება, მათი შეუღლება და განვითარებული პროცესის კვლევა. ჩვენს მიერ შესწავლ;ილ ლიტერატურულ წყაროებში არ აღმოჩნდა ინფორმაცია ერთი სქესის ჰაპლოიდური უჯრედის თავისივე მსგავს უჯრედთან, ანუ კვერცხუჯრედის კვერცხუჯრედთან და სპერმატოზოიდის სპერმატოზოიდთან შერწყმის შემთხვევა; ამდენად ცნობილი არ არის რა შედეგი შეიძლება მოჰყვეს ასეთ ექსპერიმენტს. ჩვენი კვლევის ობიექტად შევარჩიეთ სპერმატოგენეზის ერთ-ერთ საფეხურზე მდგომი უჯრედი-სპერმატიდი, რომელიც მეიოზის შედეგად შეიცავს ქრომოსომების ჰაპლოიდურ ნაკრებს, ამავედროულად გავს სომატურ უჯრედს, ვინაიდან ჯერ არ გააჩნია სპერმატოზოიდისათვის დამახასიათებელი შოლტი და სხვა ზემემბრანული სტრუქტურები. ჩვენი კვლევის მიზნად დავისახეთ სპერმატიდების უჯრედული კულტურის მიღება, განთავსება ბიოლოგიურად აქტიურ და გენეტიკურად შესაფერისს საკვებ არეში, მათი ურთიერთშერწყმა და მიღებული ჰიბრიდომის განვითარების უზრუნველყოფა, ე.ი. ექსპერიმენტის პირობებში სიმსივნური ზრდის გამოწვევა. კვლევის ობიექტად შევარჩიეთ უჯიშო, მაწანწალა ძაღლი. ექსპერიმენტი ჩატარდა თელავში, მის განხორციელებაში მეხმარებოდნენ ანესთეზიოლოგი დავით მაჩაბლიშვილი, აწ გარდაცვლილები: ქირურგი დიმიტრი გიორგელაშვილი და ლაბორანტი დოდო ტატიშვილი. სწორედ მათ ხსოვნას ეძღვნება მოცემული ნაშრომიც და ჩემი დღევანდელი გამოსვლაც. შესაფერისი ტემპერატურული რეჟიმის დაცვით, სპეციალურად ამ შემთხვევისათვის მოწყობილ საოპერაციო ოთახში ინტრავენური (სომბრევინიით) ნარკოზის ქვეშ ბარმაყის ვენიდან აღებული იქნა 200 მლ. ლიტრი სისხლი, ცენტრიფუგაციით გამოთავისუფლდა პლაზმა, რომელიც შემდგომში

გამოყენებული იქნა საკვებ არედ უჯრედული კულტურისათვის. სათესლე პარკებზე გაკეთდა განაკვეთები, ამოღებული იქნა სათესლე ჯირკვლები. ჯირკვლები განთავისუფლდა თეთრი გარსისაგან, შიგთავსი სათესლე მილაკების და მათში განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე მდგომი სპერმატოზოიდების სახით დაქუცმაცდა, მიღებულ კონგლომერატს დაემატა საკვები არე, განთავსდა ცენტრიფუგის სინჯარებში და ჩატარდა ცენტრიფუგაცია 10 წუთის განმავლობაში, 700 ბრუნით წუთში. ერთჯერადი შპრიცების დახმარებით ამოღებული იქნა დანალექებდა სითხე, სითხე თანაბარი რაოდენობით განაწილდა ერთჯერად შპრიცებში და წნევის ქვეშ მოხდა მიღებული უჯრედული მოსახლეობის, სავარაუდოდ ქრომოსომების ჰაპლოიდური ნაკრების შემცველი სპერმატიდების შერწყმა. ამოიკერა განაკვეთები სათესლე პარკებზე და მიღებული სუსპენზია შეყვანილი იქნა სათესლე ჯირკვლებისაგან გამოთავისუფლებულ სივრცეში.

ნაოპერაციებ ძალს დაენიშნა კალორიული (ცხიმების მაღალი შემცველობის) საკვები და დაბინავდა ოპტიმალური პირობებით მოწყობილ სადგომში. ორი კვირის გასვლის შემდეგ მუცლის წინა კედელზე კანქვეშ შესამჩნევი გახდა რამოდენიმე კვანძოვანი წარმონაქმნი.

ექსპერიმენტის დაწყებიდან სამი კვირის გასვლის შემდეგ ნარკოზის ქვეშ გაკეთდა განაკვეთი მუცლის წინა კედელზე, ამოღებული იქნა სხვადასხვა სიდიდის რამოდენიმე ახალწარმონაქმნი; ყველაზე დიდი ქათმის კვერცხის ოდენობის, ყველაზე პატარა კაკლის ოდენობის.

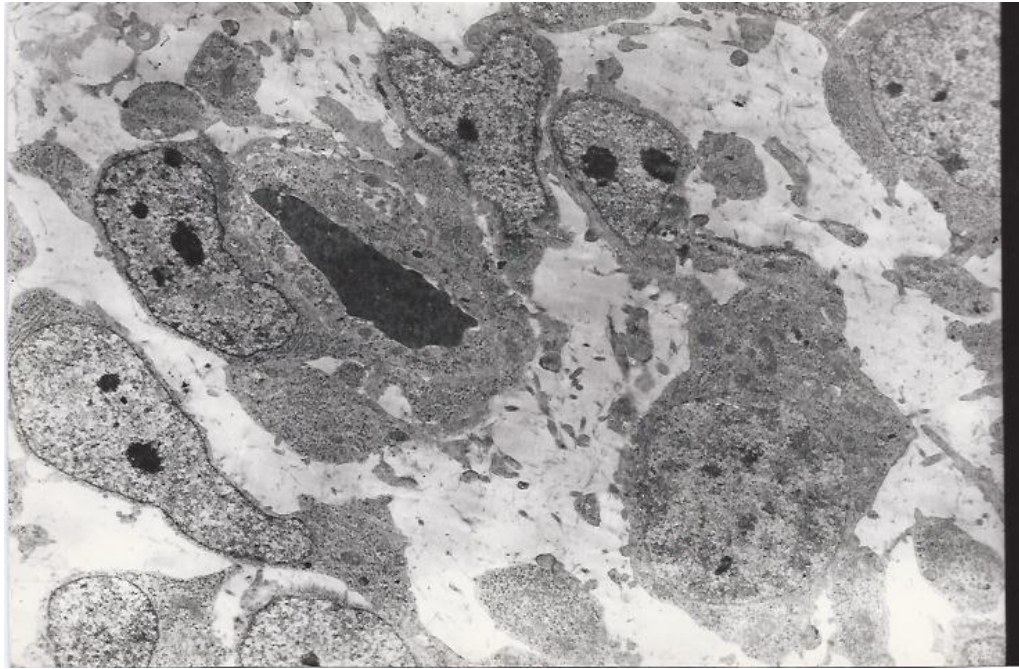
ყველა ექსტრაგირებული კვანძი შემოსაზღვრული იყო შემაერთებელ-ქსოვილოვანი კაფსულით, კაფსულა დაფარული იყო კარგად განვითარებული ცხიმოვანი ქსოვილით. გარსებიდან გამოთავისუფლებული კვანძები ვიზუალურად იყო რუხი შეფერილობის და მკვრივი კონსისტენციის. მასალა დაქუცმაცდა და განთავსდა 1%-იან ოსმიუმის ოთხჯანგში. სათანადო პროცესინგის შემდეგ ულტრათხელი ანათლები დამზადდა ულტრამიკროტომის დახმარებით, კონტრასტულობა მიღწეული იქნა ორმაგი შედეგით – ურანილ-აცეტატის ნაჯერი ხსნარით აბსოლუტურ სპირტზე, შემთბარ 25-30° და ლიმონმჟავა ტყვიით, დრეინოლდის მეთოდით მომზადებული.

ელექტრონული მიკროსკოპის მეთოდით მასალა შესწავლილი იქნა თბილისის მორფოლოგიის ინსტიტუტში, იქვე გაკეთდა ელექტრო მიკროფიტოგრამები.

კვლევის შედეგები და მათი განხილვა

ნათელია, რომ მიღებულია ახალწარმონაქმნი ორგანიზმოდული ზრდის ტენდენციით. ქსოვილოვანი კულტურა ძირითადად წარმოდგენილია ექტოდერმისა და მეზოდერმის დერივატებისაგან. ექტოდერმიდან წარმოქმნილია ეპიდერმისის მრავალშრიანი ბრტყელი ეპითელიუმი, რომელიც უჯრედების 4-5 შრეს შეიცავს, მეზოდერმიდან – გულის ჩანასახი პარკუჭებითა და წინაგულებით, სისხლის მილები, სისხლით „ნაწლავის მარყუქები“ ფაშარი შემაერთებული ქსოვილისა და გლუვი კუნთოვანი ქსოვილის გარსებით.

ელექტრონული მიკროსკოპით კვლევამ გამოავლინა უჯრედების პოლიმორფიზმი, უჯრედები და მათი ბირთვები ხასიათდება ზომის და ფორმის ცვალებადობით, ბირთვები ჰიპერქრომულია, ბირთვის ფორმა ცვალებადია,

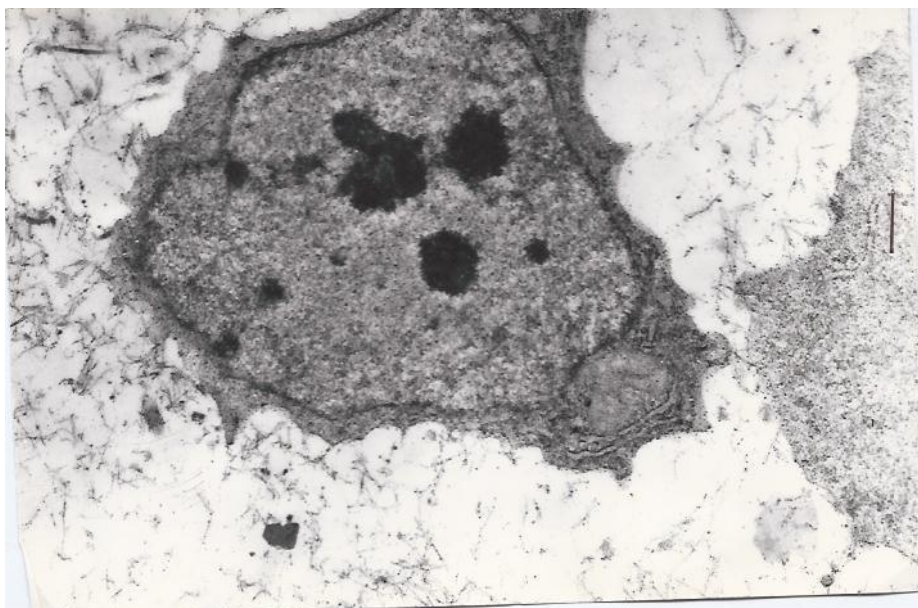

აღინიშნება არასწორი კონტურები. ქრომატინი განაწილებულია უხეში ბელტების სახით, აღინიშნება დიდი ზომის ერთი ან რამოდენიმე ბირთვაკი.

**სურათი №1 ელექტრონული მიკროფოტოგრაფია
პოლიმორფული უჯრედები**

უჯრედების ჯგუფები წარმოდგენილია დეზორგანიზებული სახით X 3000

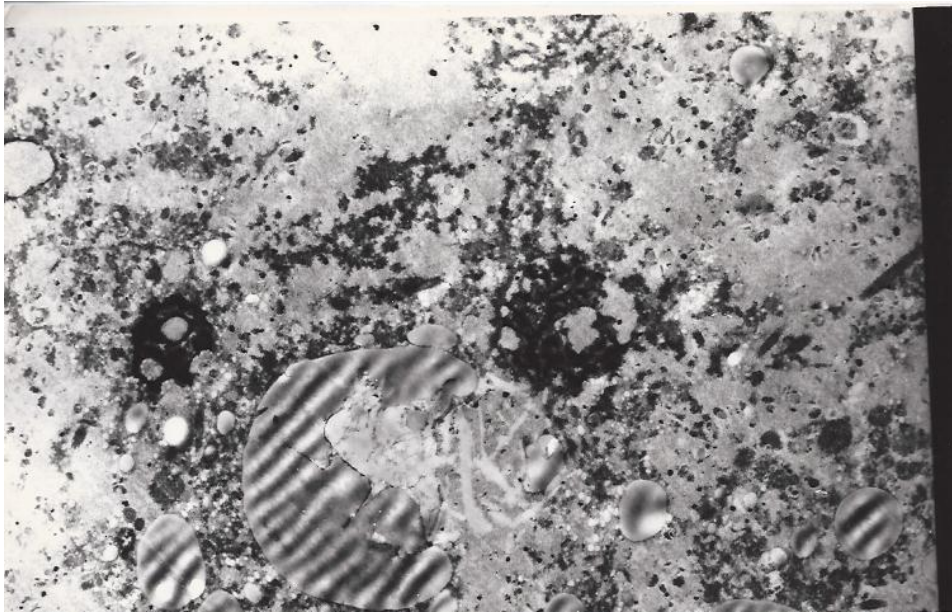
ბირთვი შეიცავს დიდი რაოდენობით ქრომატინს, რის გამოც შეღებულია მუქად, ანუ ჰიპერქრომაულია, ბირთვ-ციტოპლაზმური ინდექსი დარღვეულია, ბირთვს აღინიშნება არასწორი კონტურები, შეიცავს ქრომატინის ბელტებს და გაურკვეველი რაოდენობის ბირთვაკებს, ჩანს ბირთვის „თანამგზავრი“ შედარებით მცირე ზომის ბირთვი, კარიომერი.

სურ. №2 ელექტრონული მიკროფოტოგრაფია.

დარღვეულია ბირთვ-ციტოპლაზმის ინდექსი. ჩანს კარიომერი X 6000

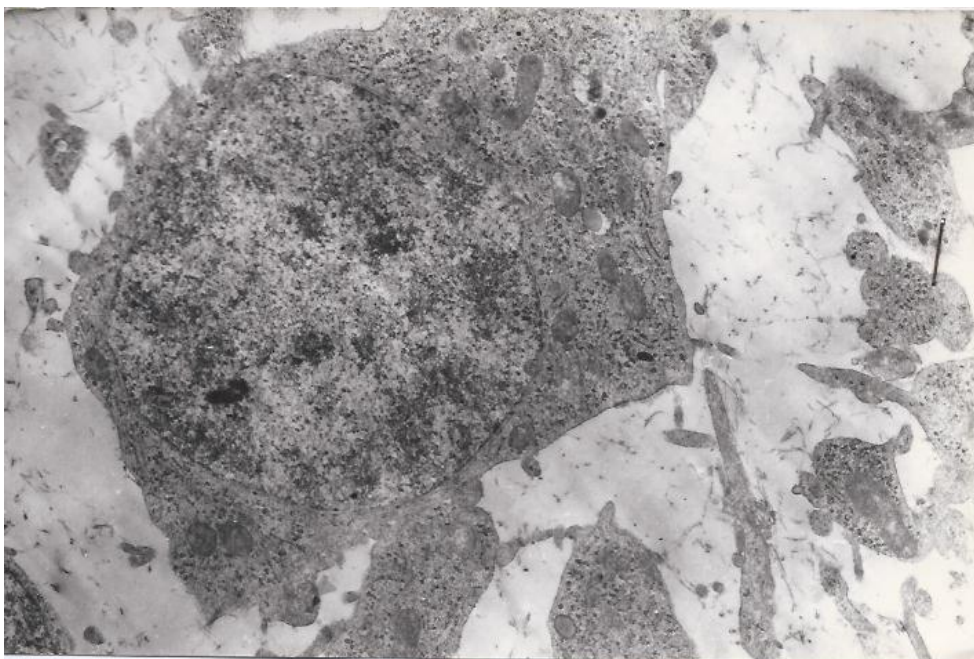
ექსპერიმენტული მასალის კვლევის დროს გამოვლინდა ქსოვილი, ნეკრობიოზის მდგომარეობაში. ჩანს ცხიმოვანი ქსოვილის ლოკალური დესტრუქცია, ბირთვების კარიოპიკნოზი, კარიორექსის და კარიოლიზი.

სურ. #3 ელექტრონული მიკროფოტოგრაფია.

ცხიმოვანი დესტრუქცია. კარიოპიკნოზი, კარიოლიზი, კარიორექსისი X 8000

ელექტრონული მიკროსკოპიის კვლევის მეთოდმა გამოავლინა ბირთვში ციტოპლაზმური ჩანართები – სავარაუდოდ ცილები, გლიკოგენი, ცხიმები, რომლებიც მხოლოდ ციტოპლაზმაში გვხვდება.

**სურ. #4 ელექტრონული მიკროფოტოგრაფია
ბირთვში ჩანს ციტოპლაზმური ჩანართები X 6000**

ამრიგად: ელექტრონულმა მიკროსკოპიამ გამოავლინა უჯრედული და განსაკუთრებით ბირთვის პათოლოგიები, რომლებიც მახასიათებელი არიან სიმსივნური ზრდისთვის (Струков, Серов, 1995, 16). სამწუხაროდ, საკვერცხეებში ან სათესლე ჯირკვალში თუ მოხდა ერთი სქესის ჰაპლოიდური უჯრედების შეუღლება, წარმოქმნილი ზიგოტის მსგავსი უჯრედი წამოიწყებს არასრულფასოვან განვითარებას, რაც თავისთავად იქნება შერეული სიმსივნე ტერატომის ან სემინომის სახით.

ამრიგად, ექსპერიმენტის შედეგი გვიჩვენებს, რომ ანდროგენი-ჰიბრიდი, მიღებული სპერმატიდების შეუღლებით, უნარიანია წამოიწყოს განვითარება ექტოდერმის და მეზოდერმის დერივატებით და ორგანიზმიდული ზრდის ტენდენციით.

ლიტერატურა:

1. ბურკაძე, გ., ტურაშვილი, გ. (2010): ზოგადი პათოლოგიის საფუძვლები, ზეკარი, თბილისი;
2. ბურკაძე, გ., ტურაშვილი, გ., (2005): ზოგადი პათოლოგიის საფუძვლები ზეკარი, თბილისი;
3. ბურდული, მ., (2005): განვითარების კანონის უნივერსალობა ნორმალურ და პათოლოგიურ სიტუაციებში, თბილისი, თბილისი;
4. ბურდული, მ. (2008): მეიოზი სომატურ უჯრედებში. სპერმატიდების შეუღლებით გამოწვეული ორგანოზი, თბილისი, თბილისი;
5. ღვამიჩავა, რ., შავდია, მ. (2010): ონკოლოგია, ჯისიაი, თბილისი;
6. Гершкович И., Генетика, (1968), Наука, Москва;
7. Гробстеин К., (1982): Искусственное оплодотворение у человека – молекулы и клетки, N7, 94-114
8. Струков А., Серов В., (1995): Патологическая анатомия, Медицина, Москва;
9. Туманишвили Г., (1997): Дифференцирови клетки, Медицина, Тбилиси.

Maradi Burduli
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Initiation of morphogenesis from the multi-competent cell of similar to the zygote

Abstract

There was conducted an experiment on the underbred stray dog. There was used blood plasma of a dog as a food area. The spermatids received from the dog's seed are arranged in the food area. Under the pressure there is received their mutual assimilation. The received hibridoma is entered in the seed parks, which are previously sewed. After two weeks from starting of experiment, on the front wall of the stomach there are fixed some dense knots of different size. After 3 weeks from the beginning of experiment there was adopted the material, which was learned by electron microscopy method. As a result, there are received the morphogenesis by organizmodal growth tendency, there is characterized a tumor-specific cellular pathology.

Keywords: food area, morphogenesis, spermatida, hibridoma, cellular pathology.

საკვანძო სიტყვები: საკვები არე, მორფოგენეზი, სპერმატიდა, ჰიბრიდომა, უჯრედული პათოლოგია.

Т.В. Семикина¹, А.В. Мельничук²

¹Институт физики полупроводников имени В.Е.Лашкарева НАН Украины,

²Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

АМОΡΦΝΕ АЛМАЗОПОДОБНΕ УГЛЕРОДНΕ ПЛЕНКИ КАК ПЕРСПЕКТИВНΕ МАТЕРИАЛ ДЛЯ БИО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ (Обзор)

ЧАСТЬ 1

Введение

Необычные химические и физические свойства алмаза, алмазных и алмазоподобных углеродных пленок находились на пике научных исследований в течение последних 30 лет. Огромный научный интерес к алмазоподобным углеродным пленкам (АУП) обусловлен тем, что можно получать пленки со свойствами (физическими и химическими) близкими свойствам алмаза. Уникальность и разнообразие свойств данных пленок, широкие перспективы их применения, а также возможность управления свойствами пленок в процессе их синтеза являются основой продолжения исследований в данном направлении.

Синтез алмазоподобных углеродных пленок на основе sp^2 - и sp^3 - гибридизированных атомов в условиях термодинамической неустойчивости стал новым направлением в физике и технологии полупроводников и диэлектриков. Благодаря отработке технологических режимов появилась возможность контролируемого изменения структуры, фазового состава и свойств АУП пленок. Такие особенности пленок, как большая ширина запрещенной зоны, химическая и радиационная стойкость, высокие теплопроводность и температурная стабильность характеристик, высокая микротвердость и износостойкость, малый коэффициент трения, высокая прозрачность в широком оптическом диапазоне длин волн (от 0,2 до 20 мкм) и другие свойства в сочетании с уникальными особенностями технологии осаждения, такими как низкая температура подложек, простота процесса осаждения открыли хорошие перспективы для использования этих пленок в оптике, электронике, машиностроении, механике, теплотехнике, медицине и биологии. Перспективы применения АУП в электронике подробно рассмотрены в работах [1, 2].

Изменяя технологические условия осаждения пленок, можно в широких пределах регулировать ширину запрещенной зоны пленки, диэлектрическую проницаемость и удельное электрическое сопротивление. Использование низких температур (300 – 400 К) в процессе осаждения АУП позволяет совмещать процесс формирования пленки с процессами кремниевой технологии, что создает дополнительные возможности для использования АУП в качестве функциональных слоев и покрытий.

При существующем разнообразии методов получения АУП, общим для них является использование потоков частиц осаждаемого материала с энергией (20 – 300) эВ. При осаждении пленок разными методами наблюдается очень сложная картина процессов, происходящих на поверхности. Это связано с неоднородностью потоков осаждаемых частиц по массе, различной энергией частиц и другими факторами. Вследствие этого полученные ранее результаты исследований пленок, осажденных разными методами, очень часто имеют противоречивый

характер, что затрудняет установление связи между свойствами пленок и конкретными технологическими параметрами.

1.1 Вакуумные методы получения АУП пленок. Краткая характеристика

Алмазоподобные углеродные пленки могут быть получены всеми известными методами вакуумного осаждения. Вакуумные методы получения АУП можно разбить на две группы: термические и электроразрядные. К термическим методам относят метод горячей спирали, метод точечного нагревателя и лазерное напыление. Ко второй группе относятся методы, использующие комбинации различных типов разрядов. Наиболее распространенными являются разрядные методы и метод лазерного напыления. В зависимости от исходного вещества, используемого для изготовления пленок, существующие разрядные методы можно также разделить на две группы: к одной из них относится распыление графита под действием ионных пучков, к другой – разложение газообразных соединений углерода (углеводородов, оксидов, спиртов, кетонов и т.д.), а также комбинированные методы.

Для всех методов существуют общие условия, позволяющие конденсировать преимущественно алмазную фазу углерода [3]. К этим условиям относятся: создание высокой степени неравновесности среды, присутствие в газовой фазе углерода и значительного количества атомарного водорода. В рабочую смесь включают углеродосодержащие газы CH_4 , C_2H_4 , C_2H_2 и др. в пределах 0,1 – 15 об.% (если не используется графитовая мишень), водород – от 10 до 99 об.%. Для ускорения процесса роста АУП иногда добавляют кислород до 0,5 об.%. Важную роль при образовании алмазных связей играет аргон, доля которого может находиться в пределах 0,1 – 80 об.%. Для осуществления легирования бором или азотом в рабочий газ включают B_2H_6 , N_2 и др. в количестве 10^{-3} – 0,25 об.%. Материалами подложки могут служить кварц, стекло, Al_2O_3 , GaAs, Ge, Si, Mo, Ti, Mb, Ni, NaCl, KCl, LiF, нержавеющая сталь и др. При осаждении используется температура подложки в пределах от 300 до 1573 К. Источник углерода должен обеспечивать поток атомов или ионов углерода с плотностью тока на подложке до 10 mA/cm^2 . В потоке атомов или ионов углерода должны отсутствовать неразложившиеся углеродные образования, а энергия осаждаемых частиц должна не превышать 100 эВ.

Для получения алмазоподобных углеродных пленок при низких давлениях необходимы: наличие высоких пересыщений углеродного пара, удаление неалмазных форм углерода, отсутствие графитизации пленок.

Наиболее хорошо разработанными и распространенными методами получения АУП являются метод плазмо-химического осаждения, магнетронного распыления и в меньшей мере лазерного распыления. Обзор технологических методов осаждения АУП представлен в работе [4].

Преимуществом метода магнетронного распыления является возможность введения в состав АУП различных добавок, в частности металлов (Ti, Cr, V) в процессе распыления, что активно используется для АУП модифицированных пленок биомедицинского назначения. Процесс распыления проводится, как правило, в среде инертного газа (чаще всего Ar) при давлении 0,3 – 0,8 Па. Для распыления графитовой мишени необходимо прикладывать высокие напряжения (около 1000 В), в результате чего температура ионов, попадающих на подложку является достаточно высокой для повреждения поверхности подложки из мягких полимерных материалов. Кроме того, путем магнетронного распыления трудно осаждают однородную пленку на поверхности неправильной формы. Перечисленные недостатки отсутствуют у плазмо-химического метода осаждения алмазоподобных углеродных пленок.

1.2 ВЧ и СВЧ плазмохимическое осаждение пленок

Наиболее распространенным и хорошо зарекомендовавшим себя методом получения АУП является плазмо-химическое осаждение пленок. Достоинствами СВЧ-источников являются безэлектродный тип разряда, широкий диапазон давлений (от 10^{-2} до $6,65 \cdot 10^3$ Па), при которых

возможно его устойчивое горение, широкий диапазон мощностей (от десятков Вт до нескольких кВт), используемых в стационарном режиме. Отсутствие электродов в активной зоне с одной стороны, позволяет получать чистые алмазные слои, а с другой – дает возможность вводить в реагирующую смесь любые добавки. Возможно получение пленок как непосредственно из плазмы в вакуумной камере (наиболее часто используемые давления 10 – 500 Па), так и из ионных источников, в которых газ ионизируется, а потом направляется на подложку ($E_{\text{ион}}=0,3 - 1$ кэВ). Для получения плазмы используют электрические разряды на постоянном токе, ВЧ (13,56 – 40 МГц), СВЧ и электрон-циклотронный разряд [5]. Высокая электронная температура генерируемой плазмы и возможность ее регулирования позволяют управлять степенью возбуждения нейтральной и ионной компонентами плазмы и, в конечном итоге, управлять прохождением плазмохимической реакции на поверхности подложки. Низкая энергия ионов (меньше энергии связи атомов) исключает образование радиационных дефектов. Варьируя состав и концентрацию компонентов газовой фазы, можно менять состав покрытия, создавать комбинированные структуры и производить очистку выращенных слоев [6]. Подложкодержатель в процессе осаждения в большинстве случаев не подогревается, так что температура подложки превышает комнатную только за счет плазменного разогрева (не более 373 К). Пленка формируется на подложке в результате цепочки реакций, протекающих с участием радикалов, возбужденных атомов, а в некоторых случаях и ионов, которые образуются в плазме СВЧ-разряда. Качество пленки и скорость ее образования определяются составом газовой смеси, давлением, температуры подложки, напряжением смещения, однородностью и интенсивностью потока указанных химически активных частиц на поверхности подложки. Скорость роста может изменяться от 1 до 5 мкм/ч. При этом структура получаемых пленок аморфная [7].

Механизм образования пленок при плазмо-химическом осаждении можно разделить на три основные стадии [8 – 10]: образование в зоне разряда радикалов и ионов, адсорбция их на поверхности пленки и перегруппировка адсорбированных атомов. Перегруппировка (миграция) адсорбированных атомов и стабилизация их положения является важнейшей стадией роста пленки. Одновременно с образованием пленки происходит десорбция продуктов реакции с поверхности.

Физические свойства АУП пленок, как известно [11], зависят от концентрации углеродных атомов в sp^2 и sp^3 электронных конфигурациях, степени гидрогенизации пленки, размера и количества sp^2 -ориентированных атомов углерода в пленке. При осаждении пленки из ВЧ плазмы, напряжение смещения и состав газовой смеси оказывают наибольшее воздействие на свойства пленки. Анализ Рамановских спектров в работе [12] показал, что при увеличении мощности разряда увеличивается число и размеры графитных кристаллитов в пленочной структуре. С увеличением концентрации метана в рабочей смеси происходят те же эффекты. Структурные изменения, вызванные изменением параметров осаждения, вызывают изменение параметров микротвердости и профиля поверхности пленки. При низких напряжениях смещения (ниже –100 В) были получены мягкие полимерные пленки с высокой степенью гидрогенизации. При увеличении напряжения смещения до –300 В из-за происходящих процессов дегидризации, жесткость пленок достигала 6 ГПа при концентрации метана 20 % и увеличивалась до 16 ГПа при дальнейшем увеличении концентрации метана. При последующем увеличении напряжения смещения до –600 В, происходило увеличение количества и размеров кластеров sp^2 -координированных атомов углерода, что привело к падению микротвердости до 2 – 10 ГПа. Но наибольшее воздействие имеет все же напряжение смещения. При низком напряжении смещения получают полимероподобные пленки с пониженной поверхностной жесткостью. При увеличении напряжения разряда происходит увеличение поверхностной жесткости пленки. При напряжении –300 В формируется нитевидный профиль поверхности пленки, который указывает на формирование sp^2 -координированных кластеров атомов углерода и увеличение их количества. Газовая смесь более слабо действует на профиль пленки. Состав

газовой смеси, в основном, влияет на количество атомов углерода в sp^3 -электронных конфигурациях в пленке. В работе [13] проведено подробное исследование состава газовой смеси на свойства пленок. Так, добавление CH_3OH в C_6H_{12} ведет к образованию и увеличению количества кумуленовых и полииновых цепочек в пленке, что имело отражение в расширении области поглощения в ИК спектре пленки. Расширение линии поглощения связано с напряженными вибрациями С-Н связей в СН-, CH_2 -, CH_3 - группах. Пленки, приготовленные из чистого C_2H_2 , содержали большое количество компонент карбина и значительно меньше СН-групп по сравнению с пленками, приготовленными из чистого C_6H_{12} . Осаждение углеродной пленки из богатых углеродом смесей с высокой скоростью приводит к интенсивному образованию графитной фазы в АУП. Алмазная фаза в пленке образуется в более жестких условиях (при высоких температурах и высоком вакууме) при гораздо более низких скоростях роста. В зависимости от типа электроотрицательных атомов-заместителей в молекулах исходных углеводородов полученные АУП имеют различные свойства.

При плазмохимическом осаждении возможно получение пленок, обладающих высокой твердостью. Однако, высокие внутренние механические напряжения не позволяют создавать пленки толщиной больше чем несколько мкм, особенно на металлических подложках. Установлена зависимость между внутренним напряжением в пленке и содержанием H_2 в пленке, а также плотностью ρ [14]. Пленки с наибольшим внутренним напряжением также являются наиболее плотными (больше, чем $1,8 \text{ грамм-см}^3$) и характеризуются наименьшим содержанием H_2 (меньше, чем 10%). Пленки с наименьшей плотностью (меньше, чем $1,4 \text{ грамм-см}^3$) имеют наименьшее внутреннее напряжение. Малое напряжение может указывать на полимероподобную природу пленки. Наиболее напряженные пленки содержат наибольшую концентрацию sp^3 углерода. Изменение $C=C$ связей в С-С ведет к увеличению объема углеродных конфигураций в соответствии с увеличением длины углеродной цепочки от 1,34 до 1,54 Å. Это удлинение вводит сжимающее напряжение. Дисориентация sp^3 С-С связей, также как внедрение несвязанного водорода, ведет к увеличению объема пленки. Увеличение содержания водорода в пленке ведет к увеличению оптической щели, уменьшению плотности пленки и объемного напряжения, уменьшению твердости и увеличению полимерных составляющих в пленке. Для лучшей стабильности свойств пленки присутствие в ней водорода должно составлять 30%. Оптические свойства осаждаемых пленок могут регулироваться путем изменения разрядных параметров, а именно энергии потока ионов, направляемых на подложку [15]. Проблема адгезии пленки к подложке связана с объемным напряжением, вызываемым преобразованием sp^3 углерода в sp^2 при потере водорода.

Несмотря на преимущества плазмо-химических методов получения алмазоподобных углеродных пленок, таких как простота оборудования, отработанность технологии получения, отсутствие высоких температур им присущ ряд существенных недостатков, обусловленных особенностями физико-химических процессов, лежащих в основе их реализации: малые скорости роста, наличие источников, загрязняющих растущую пленку, наличие примесей, существенно ухудшающих свойства синтезируемых пленок и, как следствие, сужение областей применения данных пленок. В связи с этим интенсивно ведутся научно-исследовательские работы по улучшению существующих и созданию альтернативных технологий синтеза алмазоподобных углеродных пленок, позволяющих избежать этих недостатков.

литература:

1. Семикина Т.В. Применение алмазоподобных пленок в электронике // Журнал «Электроника и связь», Тематический выпуск «Проблемы электроники». – 2006. – т.2. – С. 9 – 16.
2. Robertson J. Diamond-like amorphous carbon // Materials Science and Engineering. – 2002. – R 37. – P. 129 – 281.

3. Angus John C., and Hayman Cliff G. Low – pressure, metastable growth of diamond and “diamond like” phases // *J. Science.* – 1998. – v. 241. – P. 913 – 921.
4. Spitsyn B.V., Bouilov L.L., and Derjaguin B.V. Diamond and diamond-like films: deposition from the vapour phase, structure and properties // *Prog. Crystal Growth and Charact.* – 1988. – v. 17. – P. 79 – 170.
5. Аксенов И.И. ЭЦР-источник плазмы для получения алмазных пленок.// *Материалы III Международного совещания. «Тонкие пленки в электронике» Москва-Йошкар-Ола.* – 1992. – Ч.2. – С. 138 – 139.
6. Аверкин С.Н. Пленки алмазоподобного углерода, полученные с использованием СВЧ-газовой плазмы // *Материалы III Международного совещания. «Тонкие пленки в электронике» Москва-Йошкар-Ола.* – 1992. – Ч.2. – С. 140 – 142.
7. Варнин В.П. Активация СВЧ-разрядом газовой фазы при осаждении углеродных пленок // *Материалы 4 Международного Симпозиума "ТПЭ", Москва-Улан-Удэ.* – 1993. – С. 139 – 141.
8. Борисов Е.Н., Еремин Е.Н. Изучение кинетики и механизма превращения простейших углеводородов в тлеющем разряде // *ЖФХ.* – 1967. – т. XLI, №1. – С. 137 – 143.
9. Словецкий Д.И. Механизмы химических реакций в неравновесной плазме. – М.: Наука, 1980. – 310 с.
10. Dementjev V.P., Maslakov KI. The development of the XARS and XPS methods for identification of the critical reaction steps responsible for diamond growth // *PROCEEDINGS of the 4th International Symposium on Diamond films and Related Materials, Kharkov, Ukraine, September 20-22.* – 1999. – P. 119 – 123.
11. Weiler M., Robertson J., Sattel S., Veerasamy V.S., Yung K., Ehrhardt H. Formation of highly tetrahedral amorphous hydrogenated carbon, ta-C:H. // *Diamond and Related Materials.* – 1995. – №4, – P. 268.
12. Belitsky G.M., Novikov N.V., Gontar A.G., Khandozhko S.I., Kutsay A.M., Gorokhov V.Yu., Segal I. The surface morphology of the RF PCVD a-C:H films // *PROCEEDINGS of the 4th International Symposium on Diamond films and Related Materials, Kharkov, Ukraine, September 20-22.* – 1999. – P. 141 – 144.
13. Rudenko A.P., Kulakova I.I., Sleptsov V.V., Khots G.E., Gulina V.I., Antipov A.N. The effect of polycondensation process conditions on the composition and the structure of a-C:H films // *PROCEEDINGS of the 4th International Symposium on Diamond films and Related Materials, Kharkov, Ukraine, September 20-22.* – 1999. – P. 154 – 157.
14. Vandentop G.J., Kawasaki M., Nix R.M., Brown I.G., Salmeron M., Somorgai G.A. Formation of hydrogenated amorphous carbon films of controlled hardness from a methane plasma. // *Physical Review B.* – 1990. – v. 41, N5. – P. 213 – 219.
15. Tamor M.A., Haire J.A., Wu C.H., and Hass K.C. Correlation of the optical gaps and Raman spectra of hydrogenated amorphous carbon films // *Appl. Phys. Lett.* January 1989. – v.54(2), – P. 123 – 125.

Т.В. Семикина¹, А.В. Мельничук²

¹Институт физики полупроводников имени В.Е.Лашкарева НАН Украины,
²Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

АМОРФНЫЕ АЛМАЗОПОДОБНЫЕ УГЛЕРОДНЫЕ ПЛЕНКИ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ ДЛЯ БИО-МЕХАНИЧЕСКИХ ПОКРЫТИЙ (Обзор)

ЧАСТЬ 2

Введение

В последние годы увеличилось число работ по применению алмазоподобных углеродных пленок в качестве биомедицинских покрытий. Нужно отметить, что в настоящий момент число тем исследований (а, следовательно, и финансирования) в области биологии и медицины в 10^3 - 10^4 раз превосходит число тем, связанных с физикой полупроводников и их применением. Исходя из таких свойств АУП, как повышенная химическая стойкость, высокая твердость, низкий коэффициент трения и биологическая совместимость, использование данного материала для биологических целей является очень перспективным. Кроме того, алмазоподобные углеродные пленки имеют гладкую поверхность с низким коэффициентом шероховатости. Не имеют открытых коррозионных площадок, которые часто остаются при осаждении поликристаллических или пористых керамических пленок [1]. АУП получают в условиях низких температур (~300 – 400 К) и давлений, что позволяет осаждать их на широкий класс материалов. Кроме того, АУП можно наносить как на внешнюю так и на внутреннюю поверхность объектов различной формы.

В настоящее время обозначилось две основных биологических области применения АУП. Это применение АУП в имплантатах, контактирующих с кровью, таких как сердечные клапаны и катетеры, а также использование АУП в качестве покрытия для уменьшения износа в соединительных частях имплантантов, подвергающихся нагрузкам [2].

Вопрос создания новых материалов для имплантантов является одним из наиболее разрабатываемых в последнее время. Так, в мире, например, ежегодно проводится 25 000 000 операций по замене коленного сустава и коленной чашечки [1]. Имплантация биоматериалов в человеческое тело позволяет восстановить биологические и механические функции и увеличить продолжительность активной жизни. В зависимости от биомедицинского применения имплантант должен выдержать механические нагрузки и обеспечить благоприятное долговременное взаимодействие с окружающей биологической тканью. Свойства имплантантов при нагрузках в основном зависят от их объемных свойств, в то время как взаимодействие с окружающей тканью определяется состоянием поверхности имплантанта. Поверхность имплантанта влияет, в частности, на адсорбцию различных протеинов, которые в свою очередь, определяют клеточную адгезию. Однако полное воздействие тела на имплантант зависит от многих факторов, таких как химия поверхности и текстура, перемещение имплантанта, биodeградация и хирургические аспекты. Высокая коррозионная способность окружающей среды и отравляемость тела продуктами распада ограничивает возможность применения многих материалов в качестве имплантантов. Среди используемых материалов следует отметить сплавы на основе титана (TiAlV, TiAlNb), железа (хирургическая сталь), кобальта, хрома (CoCrMo, CoNiCrMo), никеля (часто вызывает аллергические реакции), циркония, тантала, благородных металлов и углерода в

его различных формах, а также керамики, такой как алюминиевая и циркониевая (Al_2O_3 , ZrO_2). Также для имплантантов используются различные полимеры, такие как полиэтилен (PE), PTFE (тефлон) и РЕЕК (полиэфирэфиркетон). Однако срок жизни имплантантов ограничен из-за износа, процессов распада и коррозии материала имплантанта [1]. Например, линейный износ соединений коленной чашечки, изготовленных из полиэтилена составляет 0,10 – 0,20 мм/год и увеличивается через 10 лет использования. Скорость линейной коррозии CoCrMo составляет 0,05 мм/год и в крови пациентов, имеющих данный имплантант, наблюдается повышенная (3 – 8 раз) концентрация металлов, что ведет к нежелательным последствиям. Наименьший износ имеют керамические имплантанты, например из алюминия. Линейный износ алюминиевой керамики составляет меньше чем 0,025 мм/год, однако зафиксировано много случаев, когда керамические имплантанты бились в теле пациента [1]. И, хотя, керамика считается биоинертным материалом, но протекание тканевых реакций возможно. Таким образом, через 10 лет нахождения в человеческом теле 10 – 20 % имплантантов должны быть заменены [1]. Одним из путей улучшения свойств имплантантов и повышения их долговечности является нанесение на поверхность дополнительных покрытий.

В случае покрытия имплантанта дополнительным защитным, функциональным слоем можно отдельно оптимизировать биореакции на поверхности имплантанта и функциональные свойства (нагрузочную емкость, износ, коррозию и т.д.) для поверхности и для рабочей части. Для создания поверхности, соответствующей определенным биореакциям, одним из путей является нанесение биосовместимых покрытий (для предотвращения нежелательных реакций) и сплавов. Огромный интерес к использованию алмазоподобных углеродных пленок для ортопедических и других видов имплантантов вызван их прекрасной био- и гематологической совместимостью [3 – 5]. Кроме того, АУП может служить базой для создания сплавов с другими элементами. Аморфная природа АУП позволяет вводить в углеродную пленку определенное количество дополнительных элементов, таких как Si, F, N, O, W, V, Co, Mo, Ti и их комбинации. При этом покрытие остается в аморфном состоянии. Таким образом, различные свойства пленок, такие как трибологические свойства, электрическая проводимость, поверхностная энергия и биологические реакции клеток при контакте с поверхностью могут быть последовательно адаптированы до желательных значений. На данный момент применение АУП в имплантантах, контактирующих с кровью, таких как сердечные клапаны и катетеры коммерчески реализовано. Ситуация с имплантантами, находящимися под нагрузкой и имеющими АУП покрытия является до сих пор неопределенной.

2.1 Клетки в контакте с АУП и сплавами на их основе

Несколько различных исследовательских групп подтвердили биосовместимость АУП, выращивая на них клетки различных типов и изучая клеточные реакции [6 – 10]. Так, при различных условиях на АУП были выращены макрофаги, фибропласты, человеческий миелобласт ML-1, клетки почки человеческого эмбриона и другие типы клеток. При этом контролировались клеточные отклики, такие как скорость пролификации, жизнеспособность, клеточная адгезия, дифференциация, клеточная морфология и цитоструктурная архитектура. *In-vitro* эксперименте, также как в *in-vivo* реакциях АУП, покрывающих CoCr цилиндры, имплантированных на 90 дней в вертикальную бедренную кость овцы, было показано, что поверхности, покрытые АУП, хорошо совместимы с телом. Биосовместимость была подтверждена для АУП, нанесенных на образцы Ti, которые были введены в тело кролика и находились там на протяжении одного года [9].

Биологическое поведение имплантанта сильно зависит от химических свойств поверхности имплантанта. Поэтому можно регулировать биореакции, управляя химическими процессами, происходящими на поверхности имплантанта за счет изменения элементного состава поверхности, т.е. создавать специфическую поверхность, имеющую определенные

биологические отклики. Это возможно осуществить путем создания сплавов или путем обработки поверхности, например плазмой, ионной имплантацией или химическим присоединением специфических молекул. На основе АУП, как базового биосовместимого материала, легко создаются сплавы с другими биосовместимыми материалами, такими как титан, а также токсичными материалами такими как серебро, медь, ванадий. Варьируя концентрацию элементов, можно создавать сплавы, имеющие желательные биосвойства за счет сочетания свойств АУП и вводимых добавочных элементов. За последние годы в литературе представлено лишь несколько работ, где осуществлялось изменение протекаемых биореакций за счет создания сплавов с АУП [10 – 15].

Добавление SiO_x к АУП уменьшает количество нежелательных реакций, протекающих на поверхности [10]. Аналогично, некоторые компании такие как Sulzer CarboMedics, St Jude Medical сообщают об улучшении биосовместимости углеродных покрытий при добавлении в состав кремния, а также об использовании сплавного кремниевого пиролитического углерода (Pyrolite), который является устойчивым к образованию тромбов. Показано, что добавление Ca-O в АУП уменьшает твердость пленок, угол смачивания и соотношения sp^3/sp^2 состояний в углеродной пленке [11]. Тестирование клеток с мышинным фибропластом показало, что покрытие Ca-O-АУП обеспечивает лучшую жизнеспособность клеток, а также увеличение их количества по сравнению с чистым АУП покрытием. Однако какой именно элемент более всего ответственен за улучшение свойств пленок не определено. Найдено, что состав АУП пленки, а именно отношение sp^3 и sp^2 состояний в пленке влияют на ее биологические свойства. Так была получена корреляция между соотношением интенсивности D/G сигналов в спектре комбинационного рассеяния АУП пленок, являющихся показателем отношения разориентированной аморфной фазы к графитовой составляющей и количеством кровяных частиц, прилипающих к поверхности [1].

Для биологического применения в катетерах, сенсорах, временных имплантатах необходимо, чтобы ни бактерии, ни клетки не присоединялись к поверхности. Поверхность должна удовлетворять требованиям запрета клеточной пролификации и дифференциации. АУП пленки, содержащие различное количество цитотоксичных элементов таких как серебро, медь или ванадий могут быть стандартными методами осаждения АУП с одновременным магнетронным распылением меди, серебра или ванадия. Когда такие пленки помещаются в биологическую среду, металлические элементы, являющиеся токсичными, в течение дня или недели медленно покидают пленку. Поверхность должна иметь существенную концентрацию токсичных элементов для предотвращения клеточного роста. Обычно затем токсичные элементы распределяются по телу и общее количество токсичных элементов уменьшается, что делает используемый имплантант совместимым с телом. Например, общее количество клеток в биологической культуре с учетом ДНК в ячейке костного мозга после 14 дней in-vitro показано на Рис. 1 [2]. С увеличением концентрации серебра растет тенденция клеток костного мозга к разделению в клетки остеокласта (клеточное рассасывание кости), что было определено из соотношения TRAP (тартрат устойчивая кислая фосфатаза)/ДНК (Рис. 2) [2]. Аналогичные результаты были получены для АУП, содержащих медь и ванадий [13].

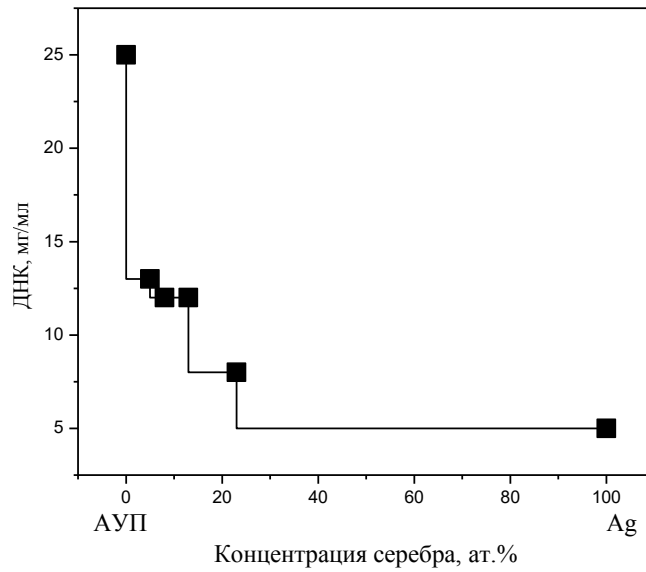

Рис. 1. Изменение числа клеток костного мозга, измеренных как общее количество ДНК на поверхности пленки, от содержания серебра в АУП пленке. Данные работы [2].

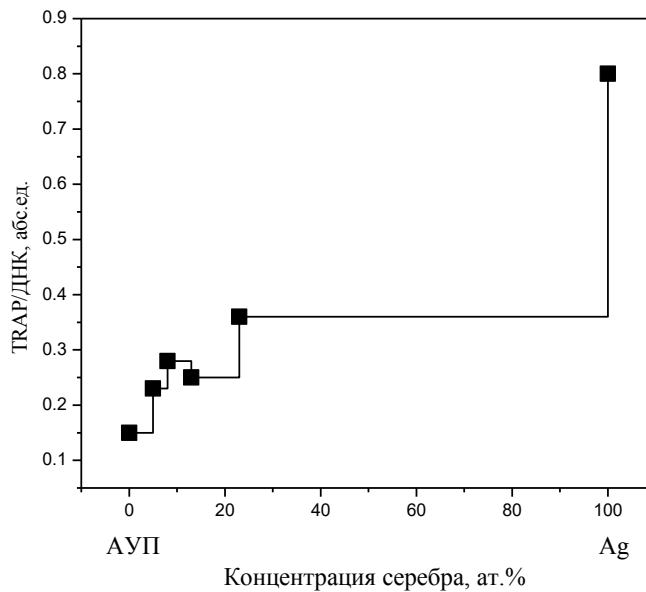

Рис. 2. Относительное изменение активности остеокласта после 14 дней *in vitro* от содержания серебра в АУП пленке. Данные работы [2].

АУП образцы, содержащие различное количество титана, были исследованы *in vitro* с точки зрения получения биосовместимой поверхности, которая благодаря твердости АУП не должна растрескиваться, особенно в процессе роста кости. Когда АУП пленки, содержащие титан, погружались в биологическую среду, наблюдалась зависимость между поглощением различных протеинов и концентрацией Ti в АУП пленке [14]. Адсорбированные протеины впоследствии влияют на присоединение клеток, пролификацию и клеточную дифференциацию. Эксперименты по размещению культуры костного мозга на Ti-АУП покрытие показали, что

дифференциация клеток костного мозга в клетки, рассасывающие кость, т.е. остеокласт, предотвращается благодаря введению Ti в АУП, делая Ti-АУП ценным твердым покрытием для имплантантов, требующих улучшенной фиксации за счет улучшения оссеоинтеграции [12, 13].

При введении покрытия в тело необходимо учитывать не только выгодные свойства покрытия, но также и опасности, вызванные возможным расслоением покрытия и тем, что поведение покрытия в течение длительного времени пребывания в теле неизвестно. Материалы, являющиеся толерантными к телу в объемном состоянии, могут вызвать токсичные реакции, находясь в тонкопленочном или нанокристаллическом виде. Для исследования биореакций, стимулированных АУП частицами, была исследована культура клеток костного мозга совместно с частицами, взятыми из предварительно расслоенной АУП пленки толщиной 500 нм. Клетки были способны усвоить большинство частиц АУП в течение нескольких дней и состояние клеток после 7 дней эксперимента не отличалось от контрольной культуры, не содержащей частицы. Более того, добавление частиц не оказало никакого эффекта ни на лизосомальную активность клеток ни на пролификацию либо дифференциацию показывая, что частицы расслоенной АУП не вызывают ни токсичные реакции ни воспалительные реакции тела [17].

2.2 Применение при контакте с кровью

Имплантанты, используемые при прямом контакте с кровью, должны иметь поверхность, препятствующую тромбообразованию. Именно химическая активность поверхности, ее текстура, а также другие свойства определяют реакцию биологического тела на вводимый имплантант. Известно, что увеличение адгезии кровяных частиц на поверхности имплантанта, их активация и скопление вызывают формирование тромбов. Поэтому, анализируя свойства поверхности, одним из первых тестов является тест на гематологическую совместимость поверхности. Дополнительно, морфология частиц (их округлость и площадь) берутся в расчет как указатель способности поверхности поддержать образование тромбов. Высокое отношение концентрации протеинов альбумин/фибриноген, адсорбированных на поверхности имплантанта до того как клетки или кровяные частицы присоединятся к поверхности, коррелирует с низким количеством прилипших частиц и, как следствие, со слабой тенденцией тромбообразования. Однако некоторые материалы могут показать противоположные результаты в *in vitro* и *in vivo* эксперименте, как например, было в случае полиуретана и парилена [18]. Некоторые результаты экспериментов *in vitro* на поверхности АУП показали, что АУП поверхность подавляет образование тромбов аналогично или даже лучше, чем в результатах на стеклоглереде, который широко используется для сердечных клапанов [19].

Проводился эксперимент при использовании всего кровотока и камеры с параллельным плоским потоком [20]. По сравнению с поверхностью титана на поверхности АУП адгезия кровяных частиц была меньше. В эксперименте *in vitro* [21, 22] было показано, что АУП поверхность имеет значительно меньшую область покрытую частицами по сравнению с титаном, TiN и TiC. Титан содержащие поверхности показали активацию кровяных частиц, комкование тромбоцитов и тромбообразование. В то время как на поверхности АУП подобные процессы не были обнаружены.

Адсорбция с высоким отношением альбумин/фибриноген на поверхности АУП по сравнению с Ti, TiN и TiC указывает на способность АУП предотвращать процесс тромбообразования [21]. Более высокое отношение концентраций альбумин/фибриноген также наблюдалось для АУП по сравнению с силиконом (полимер, широко используемый для имплантантов) [2]. Хорошая тканевая и кровяная совместимость АУП и аморфной CN пленок в *in vitro* эксперименте, где АУП также имели высокое отношение концентраций альбумин/фибриноген, была показана в работе [9]. Отношение альбумин/фибриноген, полученное различными исследовательскими группами, представлено на Рис. 3 [2]. Из рисунка видно, что АУП имеет лучшее отношение концентраций альбумин/фибриноген по сравнению с другими исследованными материалами.

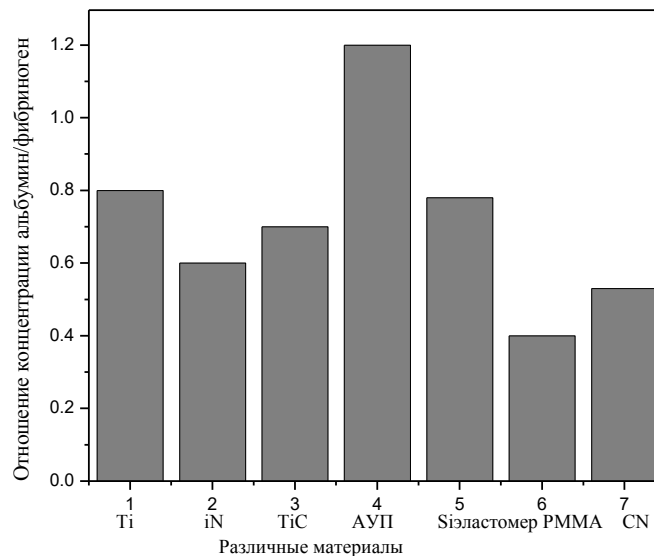

Рис. 3. Отношение концентраций альбумин/фибриноген на различных поверхностях.
Данные из работы [2].

Была проанализирована интенсивность активированных антигенов тромбоцита CD62p и CD63 [23]. В экспериментах, проводимых *in vitro*, было показано, что АУП покрытие на катетере коронарной артерии, изготовленной из 316L нержавеющей стали, обеспечивает уменьшение CD62p и CD63 антигенов, что указывает на низкую активацию тромбоцитов на АУП и, как следствие, уменьшение тромбообразования. Кроме того, было обнаружено уменьшение выделения ионов металла из нержавеющей стали катетера. Эти ионы могут отрицательно влиять на гематологическую совместимость поверхности. Данный факт объясняется тем, что АУП поверхность подавляет выделение ионов. Аналогично способность АУП обеспечивать низкий процент кровяных частиц, прилипших к поверхности, была показана в *in vitro* эксперименте при использовании камеры с потоками моделирующими всю кровеносную систему тела [24]. Однако полученные результаты имеют вариации в зависимости от технологии осаждения АУП пленок. Аналогичные результаты представлены во многих работах, где показано, что водородсодержащие АУП и безводородные тетраэдрические АУП (ta-C) обладают хорошей биосовместимостью и более низким числом прилипших тромбоцитов по сравнению с пиролитическим углеродом, Ti, 316L нержавеющей сталью и другими материалами для имплантатов [25, 26].

Существует небольшое количество работ, представляющих эксперименты *in vivo* по использованию имплантатов, покрытых АУП. Так, в работе [10] использовались имплантаты из нержавеющей стали, покрытые АУП, и Dylun (алмазоподобным нанокомпозитом), введенные в тело свиней на протяжении 6 недель. Dylun покрытие было произведено фирмой Beckart (Бельгия) из силоксанового прекурсора. Dylun также может быть описан как Si:O содержащее АУП, где Si атомы представлены в виде SiO_x в различных окисленных состояниях, а также как SiC. Гистопатологическое поведение катетеров с материалами АУП и Dylun показало уменьшение тромбообразования по сравнению с катетерами без данных покрытий. Однако возникновение нежелательных реакций, вызванных присутствием нежелательных клеток на поверхности катетера, было существенно выше для поверхности с АУП по сравнению с Dylun. Если добавление Si:O в АУП в общем ведет к уменьшению нежелательных реакций и, как следствие, увеличению биосовместимости, то исследования АУП должны быть продолжены в этом направлении.

Центр по исследованию АУП в Великобритании опубликовал на своей Интернет странице исследования АУП в ускорителе потока крови [2]. В *in vivo* эксперименте было показано, что на устройствах без покрытия происходит значительное образование тромбов. Данный результат был получен как на ускорительном приборе, так и на артериальных стенках. В то же время процесс тромбообразования и осаждения тромбоцитов был значительно ниже в приборах с АУП покрытием. Центрифужное желудочковое кровяное насосное устройство с покрытием АУП (изготовлено в технологической исследовательской корпорации SunMedical, Нагано, Япония) было имплантировано в телят. После извлечения имплантата было обнаружено лишь небольшое количество образованных тромбов на АУП поверхности даже в условиях отсутствия послеоперационной антикоагуляции [27].

Благодаря хорошей гематологической совместимости АУП, на мировой рынок уже вышло несколько компаний, предлагающих имплантаты с АУП покрытием. Работы по внедрению АУП покрытий находятся также на стадии различных промышленных разработок. Компания Cardio Carbon Company Limited предлагает несколько титановых имплантатов с АУП. Так, предлагается механический сердечный клапан ‘Angelini Laminoflo’ и кольцо, которое используется при восстановлении сердечного клапана ‘Angelini Valvuloplasty’. Кольцо размещается вокруг отверстия клапана для изменения его формы и восстановления естественных функций и структуры клапана. Сообщается, что промышленные разработки в данном направлении продолжаются. Компания Sorin Biomedica производит сердечные клапаны и катетеры, покрытые примерно 0,5 мкм слоем пленки Carbofilm. Эти покрытия нанесены методом физического вакуумного осаждения из углеродной мишени. Утверждается, что Carbofilm имеет турбостратическую структуру, эквивалентную пиролитическому углероду. Клинические исследования катетеров с покрытиями, которые были имплантированы 122 пациентам, показали низкую скорость рестеноза, около 11 % после 6 месяцев работы [28]. Компания PHYTIS продает катетеры с АУП, обладающие уменьшенной скоростью рестеноза именно благодаря АУП покрытию. При этом мишень замены кровеносных сосудов была необходима только в 3,27 % случаях повреждений. В последние годы интерес к лекарство-вымывающим катетерам сильно возрос в связи с их потенциалом в предотвращении рестеноза.

2.3 Использование АУП в имплантатах, находящихся под нагрузкой

При протезной замене бедра износ полиэтилена является основным фактором, ограничивающим время жизни имплантата. Особенно опасными являются осколки от соединения, которые могут вызвать тканевые реакции и всасывание кости, что может привести к ослаблению имплантата.

Известно, что АУП показывают низкий износ и низкий коэффициент трения между 0,05 и 0,2 в атмосфере, что много ниже, чем для большинства материалов, за исключением некоторых полимеров. АУП в некоторых случаях также модифицируются созданием сплавов с различными элементами и используются как трибологические покрытия. При трибологическом использовании из двух материалов обычно изнашивается более мягкий. В случае с АУП ситуация может быть другой, поскольку идет износ АУП, имеющей графитовую природу. Поэтому АУП может осаждаться на так называемую партнерскую поверхность, формируя перемещающийся слой. Затем АУП скользит против своего собственного перемещающегося слоя и, хотя АУП более твердая поверхность, изнашивается только АУП, имея при этом очень низкий коэффициент трения. В то время как более мягкая партнерская поверхность не изнашивается. Однако выполнение данной ситуации *in vivo* в соединении, где присутствующие в теле потоки способны перемещать продукты износа за пределы контактирующей трибологической области, остается дискуссионным. Благодаря великолепной биосовместимости АУП, их низкому коэффициенту износа и трения, АУП являются многообещающим кандидатом

в качестве покрытия в ортопедических устройствах.

В экспериментах, проводимых на диске с острием (pin-on-disk), оценивался износ и фрикционные свойства различных материалов с АУП и без, используемых в имплантатах коленной чашечки и коленного сустава [1]. На Рис. 4 представлены значения коэффициента износа материалов с АУП и других пар соединений, наиболее часто используемых в имплантатах коленной чашечки (отметим, что ось x находится в логарифмическом масштабе). Некоторые данные на рисунке взяты из результатов клинических наблюдений [1]. Общим выводом является то, что износ UHMWPE (ультра высокомолекулярный полиэтилен) покрытия уменьшается в 10-600 раз при использовании АУП пленок с низким коэффициентом шероховатости. Значение коэффициента трения при этом приближается к естественным, существующим в природном коленном суставе. Например, коэффициент износа UHMWPE составлял $3,5 \cdot 10^{-7}$ мм³/Нм в паре с CoCrMo острием, и меньше чем $2,0 \cdot 10^{-9}$ мм³/Нм, когда использовалось острие, покрытое АУП. При измерении коэффициента износа двух металлических пар, наблюдалось уменьшение износа в $10^5 - 10^6$ раз при использовании АУП покрытия. Коэффициент износа для пар AISI316L, CoCrMo и материалов с АУП покрытием составил $140 \cdot 10^{-6}$, $5,0 \cdot 10^{-6}$ и много меньше $0,1 \cdot 10^{-6}$ мм³/Нм соответственно.

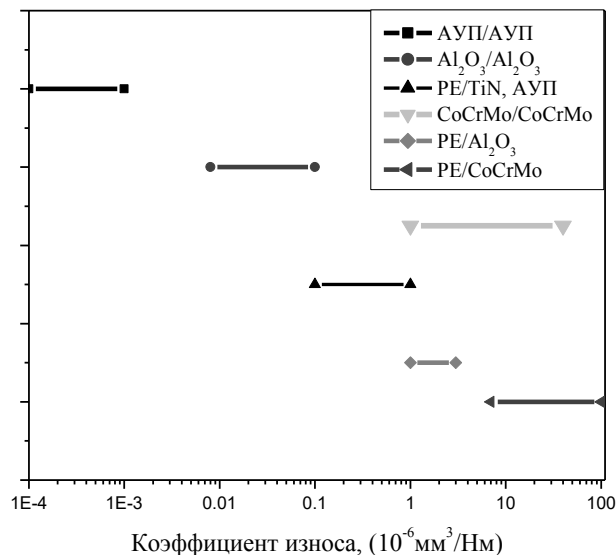

Рис. 4. Экспериментальные значения коэффициента износа материалов, наиболее часто используемых в качестве имплантатов, и АУП.

Данные работы [1].

Существует большое количество работ, сообщающих об эксперименте по использованию модели бедра для определения коэффициента трения и износа АУП покрытий на бедренных соединительных шарах, скользящих против UHMWPE или соединений металл/металл с обеих сторон покрытых АУП. В работе [1, 29] было показано, что при исследовании металлических соединительных шаров, покрытых безводородными АУП, также известными как тетраэдрический аморфный углерод ta-C в водном растворе 1 % NaCl и в условиях трения о диск наблюдалось уменьшение износа UHMWPE чашки в 10-100 раз. В случае соединения металл/металл, покрытого АУП с обеих сторон, износ уменьшался в 10^5 раз. Кроме того, покрытие АУП обеспечивало повышение коррозионной устойчивости металла. Исследования износа, проведенные на модели колена с использованием дисциллированной воды в качестве лубриканта, показали уменьшение износа UHMWPE в пять раз при покрытии хромокобальтовой части АУП. В исследованиях износа UHMWPE чашки [5], место соединения в

модели бедренной головки, выполненное из нержавеющей стали, было покрыто АУП. Благодаря АУП износ был уменьшен в 6 раз. Аналогичный результат был получен и в случае, когда вместо нержавеющей стали использовалась циркониевая головка. Однако существуют и противоположные результаты. Так в работах [30] сообщается об эксперименте с многослойной та-С пленкой, полученной распылением чистой углеродной мишени методом дугового катодного разряда. Проводились испытания на скользящих парах CoCrMo/UHMWPE и АУП/UHMWPE в воде и на аппарате pin-on-disk (булавка-на-диске), моделирующем потоки в теле. Результаты показали, что нет существенной разницы в износе для покрытых и непокрытых образцов. В другом эксперименте [31] сравнивался износ UHMWPE чашки, работающей на трении с CoCr, алюминием и АУП покрытием на бедренных соединительных шарах из CoCr в присутствии раствора сыворотки теленка. Существенная разница в износе также не была обнаружена для всех трех пар исследуемых образцов.

Из описанных выше результатов видно, что не существует однозначного мнения по поводу улучшения износа в местах соединительных частей протезов при использовании покрытий АУП. Существует несколько объяснений такой вариабильности результатов, представленных в литературе. Жидкий лубрикант, используемый в трибологических тестах, оказывает огромное влияние на полученные значения трения и износа, а также на тип частиц, выделяемых при износе. Было предложено [32, 33], что при использовании в качестве лубрикантов бычьей сыворотки и синовиальной жидкости, на поверхности адсорбируются различные протеины, особенно фосфолипиды, которые оказывают сильное воздействие на трибологические свойства в местах соединений. Также текстура поверхности оказывает решающее влияние на поведение износа в месте соединений. Было показано [2], что даже одиночная царапина, которая может быть не зафиксирована при измерении поверхностной шероховатости, способна увеличить скорость износа UHMWPE в 30 – 70 раз. Суммируя, можно сказать, что испытания на износ на нагруженных имплантатах должны выполняться на адекватных моделях соединений имплантантов. В качестве лубриканта должна использоваться синовиальная жидкость (или другие жидкости, содержащие адекватное количество протеинов). Такие лубриканты должны компенсировать распад протеинов, происходящий из-за высокого давления между контактирующими пятнами в месте нагружения имплантанта. Дополнительно, текстура поверхности областей, вовлеченных в трибологический процесс, должна быть тщательно охарактеризована.

Исходя из литературных данных можно сказать, что великолепные свойства, которые показывает АУП на воздухе или в вакууме, вероятно не являются аналогичными в условиях использования АУП покрытий для соединений бедра или других нагруженных имплантантов. В этих условиях не обнаруживается образование перемещающегося графитового слоя и часть из UHMWPE по-прежнему демонстрирует износ. Вероятно, покрытие АУП, нанесенное на нагруженные имплантанты, в условиях скольжения по керамике или другой пленке может продемонстрировать хорошие, подобные керамике трибологические свойства. Однако однозначный вывод о действительном улучшении износостойких свойств при нанесении АУП в условиях трения керамика/керамика или металл/керамика остается дискуссионным.

Среди коммерческой реализации имплантантов, покрытых АУП, одно из ведущих положений занимает французская компания “M.I.L.SA (Materiels Implants du Limousin SA)”, которая предлагает титановые плечевые соединительные шары, покрытые АУП и заведение лодыжки, сделанные из нитридной AISI Z5 CNMD 21 стали и покрытой АУП. В 2001 году компания Implant Design AG начала продажу соединений коленных суставов под трейдовым именем “Diamond Rota Gliding”. Соединения имели скользящие области компонент бедра покрытых Dylun, которые находились в трущемся контакте с UHMWPE. Однако компания не сделала необходимые испытания до промышленного внедрения. На протяжении короткого времени примерно 190 имплантантов показали ухудшение износостойких свойств и частичный

распад покрытия, что потребовало срочной замены имплантантов.

Выводы

В литературе можно найти две основные области применения АУП. Применение АУП в имплантантах контактирующих с кровью, таких как сердечные клапаны и катетеры уменьшает их износ в нагруженных соединениях. Дополнительно можно изменять биологические свойства АУП, создавая их сплавы с другими элементами. АУП покрытия также могут быть использованы для уменьшения выделения ионов металлов (особенно никеля, который является наиболее распространенным контактным аллергеном) из металлических имплантантов.

Для применения АУП в контакте с кровью различные эксперименты как *in vitro* так и *in vivo* показали высокое отношение концентраций альбумина к фибриногену, низкую концентрацию тромбоцитов, прилипших к поверхности, уменьшение активности тромбоцитов и уменьшение тенденции тромбообразования. Эти результаты подтвердили прекрасную гематологическую совместимость АУП. Показанное уменьшение числа нежелательных реакций при добавлении Si:O в АУП матрицу требует проведения дополнительных исследований. Возможность последовательного изменения биологических свойств покрытия за счет введения в АУП матрицу различных элементов диктует необходимость продолжения исследований по улучшению совместимости с кровью. Для АУП покрытий на нагруженных имплантантах различные *in vitro* эксперименты показали противоположные результаты из-за проведения экспериментов в различных условиях (*pin-on-disk*, заменитель бедра или колена, различная шероховатость поверхности) и различные жидкости, используемые в качестве лубриканта. Высокая стойкость АУП к износу, полученная в трибологических испытаниях на воздухе, не подтверждается в испытаниях нагруженных соединений, работающих в биологической жидкости.

Таким образом, является перспективным использование метода магнетронного распыления для получения комбинированных пленок на основе углеродной матрицы с различными металлическими частицами с последующим исследованием свойств данного покрытия. А именно, его химическую реакционную способность и биологическую совместимость при воздействии сред, имитирующих биологическую среду в теле человека или животного. Использование метода плазмо-химического осаждения является перспективным для нанесения АУП на поверхности различной формы, а также на поверхности с частицами серебра, титана, хрома для исследования зависимостей свойств получаемых пленок от различных добавок с целью улучшения гематологических характеристик пленок.

литература:

16. Tiainen Veli-Matti. Amorphous carbon as a bio-mechanical coating – mechanical properties and biological applications // *Diamond and Related Materials*. – 2001. – v.10. – P. 153 – 160.
17. Hauert R. A review of modified DLC coatings for biological applications // *Diamond and Related Materials*. – 2003. – v. 12. – P. 583 – 589.
18. Allen M., Law F.C., Rushton N. The effects of diamond-like carbon coatings on macrophages, fibroblasts and osteoblast-like cells *in vitro* // *J. Clin. Mater.* – 1994. – v.17/1. – P. 1 – 10.
19. Butter R., Allen M., Chandra L., Lettington A.H. and Rushton N. *In vitro* studies of DLC coatings with silicon intermediate layer // *Diamond and Related Materials*. – 1995. – v. 4. – P. 857 – 861.
20. Dowling D.P., Kola P.V., Donnelly K., Kelly T.C., Brumitt K., Lloyd L., Eloy R., Therin M. and Weill N. Evaluation of diamond-like carbon-coated orthopaedic implants // *Diamond and Related Materials*. – 1997. – v. 6. – P. 390 – 393.
21. Thomson L.A., Law F.C., Rushton N., Franks J. Biocompatibility of Diamond-Like Carbon Coating // *Biomaterials*. – 1991. – v.12, N.1. – P. 37 – 40.
22. Lu L., Jones M.W., Wu R.L. Diamond-like carbon as biological compatible material for cell culture and medical application // *Biomed. Mater. Eng.* – 1993. – v.3/4. – P. 223 – 228.
23. Linder S., Pinkowski W., Aepfelbacher M. Adhesion, cytoskeletal architecture and activation status of primary human macrophages on a diamond-like carbon coated surface // *Biomaterials*. – 2002. – v. 23. – P. 767 – 773.
24. Cui F.Z., Li D.J. A review of investigations on biocompatibility of diamond-like carbon and carbon nitride films // *Surf. Coat. Technol.* – 2000. – v.131. – P. 481 – 487.

25. De Scheerder I, Szilard M, Yanming H, Ping X.B., Verbeken E., Neerincx D., Demeyere E., Coppens W., Van de Werf F. Evaluation of the biocompatibility of two new diamond-like stent coatings (Dylyn) in a porcine coronary stent model // *J. Invas. Cardiol.* – 2000. – v. 12/8. – P. 389 – 394.
26. Dorner-Reisel A., Schürer C., Irmer G., Simon F., Nischan C., Müller E. Diamond-like Carbon Coatings with Ca-O-Incorporation for Improved Biological Acceptance // *Anal. Bioanal. Chem.* – 2002. – v. 374, – P. 753 – 755.
27. Schroeder A., Franz G., Bruinink A., Hauert R., Mayer J. and Wintermantel E. Bone marrow cell responses to titanium containing amorphous hydrogenated carbon films: a contribution to surface biocompatibility // *Biomaterials.* – 2000. – v.21. – P. 449 – 456.
28. Franz G., Schroeder A., Hauert R. Surface analysis and bioreactions of Ti-and V-containing a-C:H // *Surface and Interface Anal.* – 1999. – v. 28. – P. 3 – 7.
29. Hauert R., Knoblauch-Meyer L., Franz G., Schroeder A., Wintermantel E. Tailored a-C:H coatings by nanostructuring and alloying // *Surf. Coat. Technol.* – 1999. – v.120-121, – P. 291 – 296.
30. Hauert R., Müller U., Franz G., Birchler F., Schroeder A., Mayer J., Wintermantel E. Surface analysis and bioreactions of F and Si containing, a-C:H // *Thin Solid Films.* – 1997. – v. 308/309. – P. 191 – 194.
31. Chen J.Y., Wang L.P., Fu K.Y., Huang N., Leng Y., Leng Y.X., Yang P., Wang J., Wan G.J., Sun H., Tian X.B. and Chu P.K. Blood compatibility and sp^3/sp^2 contents of diamond-like carbon (DLC) synthesized by plasma immersion ion implantation-deposition // *Surf. Coat. Technol.* – 2002. – v. 156. – P. 289 – 294.
32. Bruinink A., Schröder A., Franz G., Hauert R. In vitro studies on the effect of delaminated a-C:H film fragments on bone marrow cell cultures // [Biomaterials](#). – 2005. – v.26(17). – P. 3487 – 3494.
33. Weisenberg B.A., Mooradian D.L. Hemocompatibility of materials used in microelectrochemical systems: platelet adhesion and morphology in vitro // *J.Biomed. Mater. Res.* – 2002. –v. 60/2. – P. 283 – 291.
34. Tran H.S., Puc M.M., Hewitt C.W., Soll D.B., Marra S.W., Simonetti V.A., Cilley J.H., Delrossi A.J. Diamond – like carbon coating and plasma or glow discharge treatment of mechanical heart valves // *Journal of Investigative Surgery.* – 1999. – v.12, N.3, – P. 133 – 140.
35. Krishnan L.K., Varghese N., Muralcedharan C.V., Bhuvaneshwar G.S., Derangore F., Sampur Y. and Suryanarayanan R. Quantitation of platelet adhesion to Ti and DLC-coated Ti in vitro using ^{125}I -labeled platelets // *Biomolecular Engineering,* – 2002. – v.19. – P.251 – 253.
36. Jones M.I, McColl I.R., Grant D.M., Parker K.G., Parker T.L. Protein adsorption and platelet attachment and activation, on TiN, TiC, and DLC coatings on titanium for cardiovascular applications // *J. Biomed. Mater. Res.* – 2000. – v. 52/2. – P. 413 – 421.
37. Jones M.I., McColl I.R., Grant D.M., Parker K.G. and Parker T.L. Haemocompatibility of DLC and TiC-TiN interlayers on titanium // *Diamond and Related Materials.* – 1999. – v.8. – P. 457 – 462.
38. Gutensohn K., Beythien C., Bau J., Fenner T., Grewe P., Koester R., Padmanaban K., Kuehnl P. In vitro analyses of diamond-like carbon coated stents. Reduction of metal ion release, platelet activation, and thrombogenicity // *Thrombosis Res.* – 2000. – v.99/6. – P. 577 – 585.
39. Alanazi A., Nojiri C., Noguchi T., Takayuki K., Komatsu Y., Hirakuri K., Funakubo A., Sakai K., Fukui Y. Improved Blood Compatibility of DLC Coated Polymeric Material // *ASAIO J.* – 2000. – v.46. – P. 440- 443.
40. [Chu P.K.](#), [Tang B.Y.](#), [Wang L.P.](#), [Wang X.F.](#), [Wang S.Y.](#), [Huang N.](#) Third -generation plasma immersion ion implanter for biomedical materials and research // *Review of Scientific Instruments,* – 2001. – v.72/3. – P.1660 – 1665.
41. Yu L.J., Wang X., Wang X.H., Liu X.H. Haemocompatibility of tetrahedral amorphous carbon films // *Surface and Coating Technology.* – 2000. – v. 128-129. – P. 484 – 488.
42. Yamazaki K., Litwak P., Tagusari O., Mori T., Kono K., Kameneva M., Watach M., Gordon L., Miyagishima M., Tomioka J., Umezumi M., Outa E., Antaki J.F., Kormos R.L., Koyanagi H., Griffith B.P. An Implantable Centrifugal Blood Pump with a Recirculating Purge System (Cool-Seal System) // *Artificial Organs.* – 1998. – v. 22/6. – P. 466 – 474.
43. Antoniucci D., Bartorelli A., Valenti R., Montorsi P., Santoro G.M., Fabbiochi F., Bolognese L., Loaldi A., Trapani M., Trabattoni D., Moschi G., Galli S. Clinical and angiographic outcome after coronary arterial stenting with the carbostent // *The American Journal of Cardiology.* – 2000. – v. 85/7. – P. 821 – 825.
44. Lappalainen R., Heinonen H., Anttila A., Santavirta S. Some relevant issues related to the use of amorphous diamond coatings for medical applications // *Diamond and Related Materials.* – 1998. – v.7/2-5. – P. 482 – 488.
45. Sheeja D., Tay B.K., Shi X., Lau S.P., Daniel C., Krishnan S.M., Nung L.N. Mechanical and tribological characterization of diamond-like carbon coatings on orthopedic materials // *Diamond and Related Materials.* – 2001. – v.10/3-7. – P. 1043 – 1048.
46. Saikko V., Ahlroos T., Caloni O., Keränen J. Wear simulation of total hip prostheses with polyethylene against CoCr, alumina and diamond-like carbon // *Biomaterials,* 2001. – v.22/12. – P. 1507 – 1514.
47. [Scholes S.C.](#), [Unsworth A.](#), [Goldsmith A.A.J.](#) A frictional study of total hip joint replacements // *Physics in Medicine and Biology.* – 2000. – v.45. – P.3721 – 3735.
48. Saikko V., Ahlroos T. Phospholipids as boundary lubricants in wear tests of prosthetic joint materials // *J. Wear.* – 1997. – v.207/1-2. – P. 86 – 91.

T.V. Semikina , A.V. Melnichuk

The amorphous diamond-like carbon films as a promising material for bio-mechanical coatings

Abstract

The given article presented the results of the scientific review about the diamond-like carbon coatings. Due to their physical and chemical properties the diamond-like carbon films are promising material for biomechanical coatings. In the review are described the features of producing diamond-like carbon films by the vacuum methods and the methods plasma chemical deposition. There is examined the mechanical and tribological characterization of diamond-like carbon films for medical applications, the use of their in implants contacting with blood and the use of diamond-like carbon coating to reduce wear in the connecting parts of the implants that are subjected to loads.

ქეთევან ფოტოვა
ნინო ჟონჟოლაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

რადიოაქტივობა და მისი უარყოფითი შედეგები

რადიოაქტივობა თავისი არსებობის ხანგრძლივ ისტორიას ითვლის, მაგრამ მეცნიერებამ მის შესახებ, სულ ახლახან, 1896 წელს შეიტყუ. სწორედ ამ პერიოდიდან იწყება ბირთვული ფიზიკის განვითარება. ამის პარალელურად, აინშტაინმა კაცობრიობას აჩუქა ფორმულა, რომელიც უდიდეს შესაძლებლობებს იძლეოდა, მაგრამ, ამავდროულად, ყველაფერი თავდაყირა დააყენა. $E = mc^2$ აინშტაინის გენიის სიმბოლოა. ეს ტოლობა მოიცავს ერთ-ერთ უდიდეს ჭეშმარიტებას სამყაროს შესახებ. ის აერთიანებს ორ იდეას, რომელთა დაკავშირებაზე მანამდე ვერავინ იოცნებებდა – მასას და ენერგიას. მათზე ფიქრის დროს ეს ორი რამ თითქოს სულაც არაა ერთი და იგივე – ენერგია ისაა, რაც მოძრავ ობიექტებს გააჩნიათ, მასას კი ყველა ობიექტი ფლობს. ასე რომ მათი გაერთიანება საკმაოდ გაბედული იდეაა, განსაკუთრებით ისეთი ლამაზი ფორმით, როგორც ეს აინშტაინმა შეძლო. მან დაადგინა, რომ მასა და ენერგია ერთი მონეტის ორი მხარეა, მასა – ეს არის ენერგია, რომელიც გამოთავისუფლებას ელის. სხვა სიტყვებით, მასა შეიძლება გარდაიქმნას ენერგიად და პირიქით. თუმცა აინშტაინის ფორმულა უფრო შორს წავიდა და იქცა მეთოდად, გამოგვეთვალა მოცემული მასის მქონე ობიექტის ენერგია: ენერგია = მასა x (სინათლის სიჩქარე)². ეს იმას ნიშნავს, რომ მცირე მასიდან მიიღება წარმოუდგენლად დიდი რაოდენობის ენერგია.

რადიოაქტიურობა $E = mc^2$ ფორმულაა მოქმედებაში. ისეთი არასტაბილური ელემენტები, როგორცაა ურანი და რადიუმი, მუდმივად იშლებიან და გარდაიქმნიებიან უფრო მცირე მასის მქონე ელემენტებად, რათა სიმტკიცე შეინარჩუნონ. რაც ამ პროცესის დროს ხდება, ისაა, რომ ატომიდან მუდმივად გამოთავისუფლდება მასის მცირე ნაწილი ენერგიის ფორმით, შემდეგ კი რადიაციის სახით ვრცელდება. ატომი არის უმცირესი, თვალთ უხილავი ნაწილაკი, რომელშიც არის ბირთვი, რომლის რადიუსი 10^{-13} სმ-ია, ასევე მოთავსებულია ატომის დადებითი მუხტი მისი რადიუსია 10^{-8} სმ.

რადიოაქტიური პროცესების შესწავლის შედეგად ნათელი გახდა, რომ გამოსხივება ხდებოდა ბირთვიდან. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ბირთვი, მიუხედავად მცირე ზომებისა, რთული შედგენილობისაა და შედგება ელემენტარული ნაწილაკებისაგან: პროტონები, ნეიტრონები და ელექტრონები.

ატომის ბირთვებში პროტონების რიცხვი ტოლია შესაბამისი ელემენტის რიგითი ნომრისა მენდელეევის პერიოდულ სისტემაში. ამრიგად, ელემენტის რიგითი ნომერი გვიჩვენებს რამდენი პროტონია მის ბირთვში და პირიქით ბირთვში პროტონების რაოდენობა გვიჩვენებს რიგით ნომერს - ელემენტს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ელემენტის რაობას განსაზღვრავს ბირთვში პროტონების რაოდენობა. შესაბამისად, თუ მას შევცვლით იცვლება ელემენტიც. ფარდობა პროტონებსა და ნეიტრონებს შორის უნდა იყოს ისეთი, როგორიც ბუნებაში გვხვდება. თუ აღნიშნული თანაფარდობა არ

იქნება დაცული ბირთვი არამდგრადია. სწორედ ასეთი ბირთვებია რადიოაქტიურები. რადიოაქტიურ ბირთვებში, როგორც წესი, ხდება ან პროტონების გარდაქმნა ნეიტრონებად, ან პირიქით, იმის მიხედვით, ბუნებრივთან შედარებით რომელი მათგანია ჭარბი. ასეთ გარდაქმნას ყოველთვის თან სდევს რადიოაქტიური გამოსხივება. აღნიშნული პროცესი გაგრძელდება მანამ, სანამ თანაფარდობა პროტონებსა და ნეიტრონებს შორის არ გახდება რომელიმე ბუნებრივი სტაბილური იზოტოპის შესაბამისი და მხოლოდ მაშინ შეწყდება გარდაქმნის პროცესი.

ელემენტების გარდაქმნის პროცესი ყოველთვის დაკავშირებულია ატომის ბირთვთან, უფრო ზუსტად, მათში არსებული პროტონების რიცხვთან. ბირთვში ნეიტრონების რაოდენობა, როგორც წესი, ან ტოლია, ან მეტია პროტონების რიცხვზე. არსებობს კანონზომიერება ბირთვში პროტონების ერთიდან ოთხმოცდათორმეტამდე მატებისა და ნეიტრონების პროტონებთან ფარდობას შორის. ამ ფაქტს აქვს დასაბუთება გამომდინარე ბირთვის მდგომარეობიდან. მართლაც, როდესაც რომელიმე ბირთვს ემატება პროტონი, იგი, კულონის კანონის თანახმად, განიზიდება ბირთვში უკვე არსებული ყველა პროტონით, მაშინ როდესაც, ნეიტრონი, ისე როგორც პროტონი, ბირთვული ძალებით ურთიერთქმედებს მხოლოდ მის მეზობელ ნუკლონებთან.

რადიოაქტიური მოვლენები დამზერილი იქნა ურანის მინერალებზე ბეკერელის მიერ, შემდგომში ამ მოვლენების ღრმად გააზრებას ხელი შეუწყო მთელმა რიგმა მნიშვნელოვანმა აღმოჩენებმა. მნიშვნელოვანი იყო ინერტულ გაზებთან ერთად ჰელიუმის აღმოჩენა, რადიოაქტივობის აღმოჩენის დროს, რომ არ სცოდნოდათ ელექტრონის შესახებ, გაუგებარი იქნებოდა β დაშლა, რადგან ნაწილაკები სწორედ დიდი ენერჯის ელექტრონებია. ასევე, რომ არ აღმოეჩინათ ჰელიუმი რომელიც იპოვეს ჯერ მზეზე, ხოლო შემდეგ დედამიწაზე, გაუგებარი იქნებოდა - α დაშლა, რადგან ალფა ნაწილაკები სწორედ ჰელიუმის ატომების ბირთვებია. ასევე ძნელი წარმოსადგენი იქნებოდა, რომ რადიოაქტიური გარდაქმნების დროს წარმოიქმნება ახალი ელემენტები, რაც ცალსახად ცდით აჩვენეს რეზერფორდმა და სოდიმ.

1896 წელს ცნობილმა ფიზიკოსმა ანრი ბეკერელმა აღმოაჩინა ახალი მოვლენა, რომელსაც შედგომში რადიოაქტიურობა ეწოდა. ბუნებრივი რადიოაქტიობა არის მოვლენა, როდესაც ქიმიური ელემენტი თავისთავად გამოასხივებს ნაწილაკებს, სხივებს, რომელთაც აქვთ მნიშვნელოვანი შეღწევის და იონიზაციის უნარი. ასეთ ელემენტებს უწოდეს რადიოაქტიური. რადიოაქტიური ელემენტის აღმოჩენის შემდეგ, დაიწყო გამოკვლევები მათი გამოსხივების ფიზიკური ბუნების შესასწავლად.

- ✓ ალფა გამოსხივება - წარმოადგენს ჰელიუმის ბირთვებს, რომლებიც გამოსხივდებიან ტყვიაზე (Pb) მძიმე ელემენტების რადიოაქტიური დაშლის ან ბირთვული რეაქციების შედეგად.
- ✓ ბეტა გამოსხივება - ეს არის ელექტრონები და პოზიტრონები, რომლებიც წარმოიქმნებიან ცალკეული ელემენტების ბეტა დაშლის დროს.
- ✓ გამა გამოსხივება - ძალიან მოგვაგონებს რენტგენის სხივებს, ოღონდ მათი შეღწევისუნარიანობა გაცილებით მეტია და გარდაქმნის შედეგად წარმოიქმნილი ბირთვი ჩვეულებრივ აღზნებულ მდგომარეობაშია. ამიტომ დაშლას ხშირად თან სდევს - გამოსხივება.

ამრიგად, რადიოაქტიურობა არის ერთი სახის ბირთვის სხვა სახის ბირთვად თავისათავადი გარდაქმნა, რასაც თან ახლავს სხვადასხვა ნაწილაკების გამოსხივება.

რადიოაქტიური ბირთვების გარდაქმნისას ელემენტის აქტიურობა დროის განმავლობაში მცირდება. შემცირების ხარისხი დამოკიდებულია თვით რადიოაქტიური ბირთვის გვარობაზე. ამდენად, რადიოაქტიური ბირთვის ერთერთ ძირითად დამახასიათებელად მიღებულია ნახევრად დაშლის პერიოდი T - დროის განსაზღვრული ინტერვალი, რომლის განმავლობაშიც აქტიურობა ორჯერ მცირდება. ან, ეს არის დრო, რომლის განმავლობაშიც არსებული რადიონუკლიდების რაოდენობის ნახევარი იშლება. თუ გვაქვს ერთი და იგივე რადიოაქტიური იზოტოპის ატომები, ეს ნიშნავს იმას, რომ თანამედროვე ფიზიკის თვალსაზრისით, მათ ყველა ძირითადი პარამეტრი ერთნაირი აქვთ. ამიტომ, თითქოს ლოგიკურია დავუშვათ, რომ ისინი ყველა ერთი და იგივე დროს დაიშლება. სინამდვილეში გვაქვს სრულიად საწინააღმდეგო. ზოგიერთი ბირთვი იშლება სწრაფად, ზოგიერთი უფრო გვიან, არიან ისეთებიც, რომლებიც ცოცხლობენ დიდი დროის განმავლობაში.

ცოცხალ და არაცოცხალ მატერიაზე ნებისმიერი სახის გამოსხივების მოქმედების შედეგად რადიოაქტიური გამოსხივება კარგავს თავის ენერგიას, ხოლო მატერიაში მთელი რიგი რთული გარდაქმნები მიმდინარეობს. დიდი დოზებით დასხივების შემთხვევაში შეიძლება გამოიწვიოს „სიკვდილი დასხივების ქვეშ“. ხანგძლივი მოქმედების მცირე დოზები იწვევენ ნერვულ ცვლილებებს, სიმსივნეთა წარმოშობას დასხივებიდან წლების შემდეგ. ნებისმიერ ბიოლოგიურ ობიექტზე რადიაციის პირველადი მოქმედება იწყება გამოსხივების ენერგიის შთანთქმით, რაც იწვევს ცვლილებებს მოლეკულურ დონეზე. გამოსხივების გავლენით იცვლება უჯრედების კომპონენტების უმრავლესობა, მათ რიცხვში მაკრომოლეკულებიც და სხვა. შესწავლილია აგრეთვე მაიონებელი რადიაციის მოქმედება მყარ ორგანულ ნივთიერებებზე, აგრეთვე წყალსა და დაბალ და მაღალ მოლეკულურ ნივთიერებათა წყალხსნარებზე.

განასხვავებენ მაიონებელი რადიაციის ზემოქმედების ორ სახეს: 1) პირდაპირი - როცა ზიანდება მოლეკულა, რომელმაც უშუალოდ ენერგია შთანთქა. 2) არაპირდაპირი - რაშიც ყველაზე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება წყლის რადიოლიზს, ანუ წყლის დაშლას ჟანგბადისა და წყალბადის ატომებად და თავისუფალ OH რადიკალებად. H_2O - ს თავისუფალი ატომები და OH რადიკალები ერთმანეთთან და წყლის მოლეკულებთან რეაგირებენ, რის შედეგადაც წარმოიქმნება მეტად აქტიური წყალბადის ზეჟანგი პერჰიდროლი. იგი მოქმედებს უჯრედის შემადგენელ ნაწილებზე და ცვლის მათ ბუნებას.

მცირე დოზებით დედამიწის ყოველი მობინადრე განიცდიდა და განიცდის მაიონებელ გამოსხივებას, სახელდობრ კოსმოსის სხივების და იმ რადიოაქტიური სხივების ზემოქმედებას, რომლებიც შედიან ორგანიზმის შემადგენლობაში და გარემოში. მაიონებელ გამოსხივებას ფართოდ იყენებენ ბიოლოგიურ კვლევებში, მედიცინაში და სხვა. იგი საფუძვლად დაედო სხივურ თერაპიას, რენტგენოდიაგნოსტიკას და რადიოიზოტოპურ თერაპიას. ცოცხალი უჯრედი რთული ორგანიზმია, რომელსაც არა აქვს ნორმალური მოქმედების უნარი, მისი ცალკეული ნაწილების დაზიანების შემთხვევაშიც კი, როდესაც ალფა ნაწილაკი გაივლის უჯრედში, იგი იწვევს მისი მოლეკულების და ატომების ალგუნებას და იონიზაციას, ასე რომ, ალფა ნაწილაკი თუ არ დაანგრევს უჯრედს, ისეთ ცვლილებებს გამოიწვევს, რომ როგორც წესი, უჯრედი თავის თავს ბოლომდე ძნელად თუ აღადგენს.

გამოსხივების საშიშროება გაძლიერებულია იმითაც, რომ იგი არავითარ მტკივნეულ შეგრძნებებს არ იწვევს, სასიკვდილო დოზების დროსაც კი. გამოსხივებისადმი განსაკუთრებით მგრძობიარეა ბირთვები, რომლებიც სწრაფად იყოფიან. ამიტომ, პირველ რიგში, გამოსხივება ძვლის ტვინს აზიანებს, რის გამოც სისხლის წარმოქმნის პროცესები ირღვევა. თუ დაზიანდა უჯრედის ის ნაწილი, რომელიც არეგულირებს უჯრედების გამრავლებას, მაშინ იწყება უჯრედების არაკონტროლირებადი გამრავლება, რის შედეგადაც უჯრედები ხდებიან კანცეროგენულნი, აღარ ემორჩილებიან „ცენტრის ბრძანებას“ და მოქმედებენ ორგანიზმის საწინააღმდეგოდ. მართალია არსებობს იმუნური სისტემა, რომელიც აცილებს ორგანიზმს არასაველ სხეულებს, მაგრამ ტრაგედია იმაშია, რომ იმუნური სისტემა თავის მხრივ ასევე მსხვერპლი ხდება რადიაციისა.

რადიაქტიური დასხივების პროცესი არავითარ შეგრძნებებს არ იწვევს, ამდენად, დღიდან მისი აღმოჩენისა, დაიწყო სერიოზულ დასხივებათა შემთხვევები და პირველ რიგში - თავად სპეციალისტებისა. საწყის ეტაპზე ეს გამოიხატა კანის დამწვრობით, რომელიც 10-20 წლის შემდეგ გადადიოდა სიმსივნეში. შედეგად, გახშირდა სიკვდილიანობის შემთხვევები. რადიაცია დედამიწაზე არსებობდა ადამიანის გაჩენამდე, თავად ადამიანიც ძალიან მცირე ხარისხით რადიაქტიურია. მაგრამ, უკანასკნელი 50-60 წლის განმავლობაში გარემო საკმაოდ დაბინძურდა რადიოაქტიური ნივთიერებებით, რამაც გაზარდა რადიაციული ფონი. როდესაც ვლასპარაკობთ რადიაციულ ფონზე, იგულისხმება გარემოში არსებული რადიოაქტიობა, როგორცაა: კოსმოსის სხივები, დედამიწის ზედაპირიდან მომავალი რადიოაქტიობა (ძირითადად გამა-კვანტების სახით), მაგრამ კიდევ უფრო მეტ შენობებში. შესწავლილია, რომ აგურის შენობებში დასხივება ორჯერ მეტია, ვიდრე ხის შენობაში.

რადიაცია ასევე ყოველთვის იყო და არის წყლებში, ჰაერში, საკვებში და სხვა. ყველაფერი ეს იძლევა დაახლოებით 0,1 რენტგენს წელიწადში და ეს სიდიდე მიღებულია დასაშვებ დოზად. მაგრამ, განსაკუთრებით საშიშია ის ხელოვნური რადიოაქტიობა, რომელიც ადამიანმა თავად შემოიტანა. რადიოაქტიური ელემენტები ურანი და თორიუმი ბუნებაში იშვიათად წარმოქმნიან მადნებს, ისინი ძირითადად გაბნეულია და პრაქტიკულად გვხვდება ყველგან. თუმცა, მათი შემცველობა სხვადასხვა ქანებში მკვეთრად იცვლება, ზოგჯერ განსხვავება 100-ჯერ და მეტჯერაა. ამდენად, როდესაც კარიერი, საიდანაც საშენ მასალას მოიპოვებენ არ კონტროლირდება, შენობა შეიძლება აშენდეს მასალით, რომელიც დიდი რაოდენობის რადიუმს შეიცავს, რომლის დაშლის შედეგად წარმოიქმნება რადონი.

ბოლო წლებში მთელი მსოფლიოს ყურადღების ცენტრშია რადონის საკითხი. რადონი განუწყვეტლივ წარმოიქმნება იმ ნივთიერებებში, რომლებიც შეიცავენ რადიუმს. რადონი ინერტული გაზია, ადვილად გამოდის ასეთი მყარი ნივთიერებებიდან და გროვდება ჰაერში. სუნთქვის პროცესში რადონი და მისი დაშლის შედეგად მიღებული რადიოაქტიური ელემენტები (^{218}Po , ^{214}Po , ^{214}Pb , ^{214}Bi), თავისი ძლიერი გამოსხივებით აზიანებენ ფილტვების კედლებს, რაც წინაპირობაა სიმსივნის განვითარებისა. თვითონ რადონი ადვილად შეერევა სისხლში, ამდენად, მისი კონცენტრაცია სისხლში ძალიან სწრაფად მატულობს, შემდგომში სისხლს იგი გადააქვს მთელ ორგანიზმში და საშიში რაოდენობით გროვდება სხვადასხვა ორგანოებში. აქედან ჩანს, რომ საჭიროა საშენი მასალების კარიერების

კონტროლი.

ცნობილია, რომ ჩერნობილის კატასტროფის შემდეგ, რადიოაქტიურმა ღრუბელმა საქართველოს ტერიტორიასაც გადაუარა. ამდენად, არ არის გამორიცხული რადიონუკლიდებით დასვრილი ტერიტორიები, ე.წ. რადიოაქტიური ლაქები საქართველოშიც აღმოჩნდეს.

დღეისათვის არსებული მსოფლიო სტატისტიკით ყოველი მეათე ქალი მკერდის კიბოთია დაავადებული და მათ რიცხვს ყოველდღიურად 1000 ქალი ემატება. მეცნიერთა აზრით ეს გამოწვეულია ქალების ხშირი ყოფნით სამზარეულებში, რომლებიც მოპირკეთებულია კაფელით, მეტლახით, გრანიტით, მარმარილოთი და სხვა. ხშირია შემთხვევები, როდესაც ერთი ოჯახის წევრები ავადდებიან ავთვისებიანი სიმსივნით; ხშირად ამას გენეტიკას აბრალებენ, თუმცა, არაერთი შემთხვევა იყო, როცა მათი ბინის შემოწმების შემდეგ, კედელში (სამშენებლო მასალებში) აღმოჩნდა კარიერიდან შემთხვევით მოხვედრილი რადიოაქტიური წყარო და სიმსივნის მიზეზიც სწორედ ეს იყო.

დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრის მიხედვით, საქართველოში, 2010 წელს, ძუძუს კიბოთი დაავადებული 9139 ავადმყოფი იყო აღრიცხული. სამწუხაროდ უახლესი სტატისტიკა დღეისათვის არ მოგვეპოვება.

ახლად გამოვლენილი კიბოს სტრუქტურა სტადიების მიხედვით: I სტადია – 6%, II სტადია – 38%, III სტადია – 32% და IV სტადია – 24%.

საქართველოს ეროვნული სქრინინგ ცენტრის მიხედვით ყოველწლიურად 1200 ახალი შემთხვევა ფიქსირდება, რომლის ნახევარი, მძიმე სტადიაშია და ძვირადღირებულ მკურნალობას საჭიროებს. მათივე სტატისტიკური მონაცემებით 2011 წელს 13912 პაციენტს ჩაუტარდა ძუძუს მამოგრაფია.

ამერიკელ მეცნიერთა მონაცემებით ბინებში, რომლებშიც რადონის აქტიობაა 25 ბეკერელი კუბურ მეტრ ჰაერში, ყოველი 1000 მაცხოვრებლიდან 3-4 სიცოცხლეს ფილტვის კიბოთი ამთავრებს, თუ 200-250 ბეკერელია კუბურ მეტრ ჰაერში, მათი რიცხვი 30-40 - მდე იზრდება და ა.შ. ამდენად, განვითარებულ ქვეყნებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ეძლევა რადონის კონცენტრაციის განსაზღვრას საცხოვრებელ ბინებში, შესაბამისად საშენ მასალებში და სამშენებლო უბნებზე. მაგალითად, ა.შ.შ.-ში ყოველი ბინის პასპორტში მითითებულია ჰაერში რადონის კონცენტრაციის დონე. რადონის შემცველობის ზრდასთან ერთად იკლებს ბინის ფასიც.

განსაკუთრებით საშიშია რადიაციის ზემოქმედების შედეგები გენეტიკურ კოდზე. არსებობს მცდარი შეხედულება რადიაციის მცირე დოზებთან დაკავშირებით. კანადელი მეცნიერის ე. პეტკაუს შრომებმა (ამ გამოკვლევების შედეგად მას მიენიჭა ნობელის პრემია) ეს შეხედულებები სრულიად შეცვალა - „თუ ჩვენ გადავურჩით რადიაციის ზემოქმედების შედეგებს, ჩვენი შთამომავლობა ვერ გადაურჩება“. არ იქნება უადგილო წარმოვიდგინოთ რამდენად საშიშია რადიაციის დამანგრეველი ზემოქმედება გენეტიკურ კოდზე. რამდენიმე წლის წინ, მთელი საქართველო დიდი ინტერესითა და ხალისით უყურებდა ტელევიზიით ნაჩვენებ ოთხფეხა წიწილას და არავითარი კომენტარი არ ყოფილა იმასთან დაკავშირებით, თუ რას შეეძლო ეს გამოეწვია.

იმის გამო, რომ ჩვენი გრძნობათა ორგანოებით ვერ აღვიქვამთ იმ საშიშ

ზემოქმედებას, რასაც ახდენს რადიაქტიური გამოსხივება, აუცილებელია მუდმივად კონტროლდებოდეს რადიაციაზე სასმელი წყალი, საკვები, ჰაერი, სამშენებლო მასალები, კარიერები, სამშენებლო ტერიტორიები, საცხოვრებელი ბინები და სხვა, რათა თავიდან ავიცილოთ ის კატასტროფული შედეგები, რაც თან ახლავს ცოცხალ ორგანიზმებზე მაიონებელი გამოსხივების ზემოქმედებას.

ლიტერატურა:

1. მირიანაშვილი გ. (1987): ატომური ფიზიკა.თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
2. მეზონია ჯ.(1999): ატომური ფიზიკა.თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
3. ციციქიშვილი, მ., მამაგეიშვილი, ი., ქარჩავა, გ.(2010) : რადიობიოლოგიის და რადიაციული ეკოლოგიის საფუძვლები. თბილისი;
4. კობაიძე მ., ზაქარია ა., ანთია რ., გოცირიზე ნ., მირცხულავა მ., კორკელი მ., ჩარიძე გ.(2009): სამედიცინო ფიზიკა. თბილისი;
5. ასათიანი ა., ზაქარია ა., გოცირიზე ნ., ხუციშვილი ლ. (2005): სამედიცინო და ბიოლოგიური ფიზიკა. თბილისი.

**Ketevan Fotova
Nino Jonjladze**

Radioactivity and its Negative Influence

Abstract

Radioactivity and its negative influence can be considered as one of the most burning issues of the modern society. This is because of the way it works that means killing, mutations and abnormalities without having even a couple of feeling - all these work painless.

In this article is discussed the main sorts of radiation, its negative influence on biological organisms. Therefore, there are couple of general recommendations on how to live safer in modern reality.

key words: Radioactivity, atom, alpha radiation, beta radiation, Gama radiation.

საკვანძო სიტყვები: რადიოაქტივობა, ატომი, ალფა გამოსხივება ,ბეტა გამოსხივება , გამაგამოსხივება .

Ж. М. Володченко

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Игорь Михайлович Кондратьев

Киевская национальная академия внутренних дел Украины

ВЛИЯНИЕ ЭКРАННОГО НАСИЛИЯ НА ЖИЗНЕННЫЕ ЦЕННОСТИ И ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ.

Изучая жизненные ценности и особенности поведения молодых людей, поневоле начинаешь задумываться о характере влияния телевидения, интернет сети на формирование их сознания, образа мышления, восприятия действительности. Телевизор, компьютер в наше время стали частью жизни каждой семьи, а молодежь проводит возле них большую часть своего свободного времени. Проблема общения человека и средств информации с каждым годом становится актуальнее. Ведь большая часть молодых людей поддаются воздействию определенных, порой, искусственно созданных и искусственно поддерживаемых извне авторитетов, негативных влияний, которые мощной волной льются с экранов, сети интернет, средств массовой информации. Особенно это касается детей, подростков, несформированная психика которых впитывает всю, в том числе и негативную информацию, что проявляется в их поведении и системе жизненных ценностей. По данным Американской медицинской ассоциации, за годы, проведенные в школе, среднестатистический ребенок видит по телевизору 8 тысяч убийств и 100 тысяч актов насилия. Если взрослый еще может критически оценивать и ограничивать виртуальную реальность от действительности, то дети часто эти телевизионные схемы воспринимают как план к реализации в собственной жизни.

Сегодня телевидение в основном информирует и развлекает. Анализ выполнения телевидением социально-интеграционной и воспитательной функций свидетельствует о том, что общество не контролирует выполнение этих функций. Ведь именно общество, в первую очередь, должно быть заинтересовано в образовании подрастающего поколения, обеспечении доступа детей и взрослых к ценностям мировой и отечественной культуры, включая культуру детей и юношества. К сожалению, сегодня телевидение является основным медиа, которое усиливает процессы дегуманизации сознания юных граждан: усиливает процессы аномии (отчуждение человека от общества; разочарование в жизни; развитие преступности, разрушает систему ценностей).

В первую очередь, общество имеет дело с проявлением конфликта социально-культурного плана, на двух уровнях:

*нормативный конфликт - проявляется в несоответствии норм поведения и речи, которые транслируются с экрана, с нормами, характерными для традиционного общества;

*ценностный конфликт - проявляется в трансляции ценностей, чуждых для большей части людей[8].

Именно второй, из перечисленных уровней, связан с насыщением телевизионного пространства продукцией, которая транслирует ценности материального богатства, идеалы индивидуальной силы, часто ассоциируемые с насильственными действиями и воспринимаемые как инструменты получения желаемого. При этом, характерные для нашего общества ценности духовного уровня, идеалы взаимопомощи, альтруизма, милосердия отходят на второй план или совсем исключены из телевизионных программ.

Современный мир переполнен насилием. В научной литературе насилие определяется

как умышленное применение отдельным человеком или группой людей форм принуждения относительно других членов общества с целью достижения поставленных целей [5, 290].
Насилие может иметь разные формы:

*физическое насилие - нанесение человеку физических, телесных травм, которые вредят здоровью, влияют на разные сферы развития, лишают жизни. Эти действия совершаются в виде толканий, побоев, пыток, ударов, пощечин, припекания горячими предметами, веществами, зажженными сигаретами, угрозы оружием; вовлечения к употреблению наркотиков, алкоголя, вредных веществ или медицинских препаратов, которые вызывают одурманивание; попытки удушить или утопить.

*психическое или эмоциональное насилие - постоянные или периодические словесные обиды, угрозы, унижение чести и достоинства, напрасные обвинения, демонстрация враждебности, нелюбви; постоянная неправда, обман (в результате потеря доверия), предъявление требований (особенно касаясь детей), которые не соответствуют возрастным возможностям;

*сексуальное насилие - изнасилование или развращение детей, вовлечение в порнобизнес; противоправное посягательство одного человека на половую неприкосновенность другого;

*экономическое насилие - ненормированный рабочий день, невыплата заработной платы, эксплуатация труда детей.

Последнее время в средствах массовой информации и страницах специализированных журналов активно обсуждается вопрос о так называемом экранном насилии («насилие в медиа» - термин, который употребляется для обозначения возрастающего числа сцен насилия- объекта научной заинтересованности и причины беспокойности психологов, медиков, родителей). Проблема насилия - сложная и противоречивая. Ее сложность обусловлена размытостью понятия «экранное насилие», которое объединяет разнородные вещи (от комедийных или мультипликационных эпизодов, до ежедневных новостей и документальных фильмов). Среди негативных эффектов телевизионного насилия исследователи этого явления называют факт опасного привыкания к насильственным актам как к чему то ординарному, как легитимному способу разрешения споров и конфликтов [4]; отрицают прямую связь между экранным и реальным насилием или привлекают внимание к очевидным противоречиям; поддерживают факт возрастания агрессии как следствия просмотров сцен насилия в фильмах и телепрограммах, при этом вопрос о причинах проявления агрессии(внутреннее состояние человека) вызывает споры (Ениколопов С., Брушменская Л., Потятинник Б., Федоров А., Тарасов К. и др).

Некоторые исследователи вообще считают, что: насилие на экране успокаивает слишком агрессивных субъектов, то есть уменьшает агрессивное настроение, приводит к психологической разрядке; части аудитории дает что -то схожее с катарсисом, эмоциональную разрядку; усложнение эмоциональной жизни человека, через переживание чувства страха, агрессии, боли, страдания, насилия делает его фантазии богаче, интеллектуальную и личностно-волевою сферу развитее; мировоззренческие модели, относительно окружающего мира и себя более разнообразными. Э.Фромм констатирует, что показ насилия на телевидении является попыткой компенсировать страшную скуку, которая завладела большей частью молодежи, бесцельно проводящей время, досуг, лишенной естественных человеческих связей, отношений, коммуникаций. Эти молодые люди чувствуют пассивную тягу к видимым на экране катастрофам, преступлениям, кровавым и жестоким сценам, обильно стекающим с экранов и компьютерных сетей. Молодежь жадно впитывает эти образы, так как телевидение дает наиболее быстрый способ вызвать возбуждение и тем облегчить скуку без внутреннего усилия. Но пассивное наслаждение насилием от активного возбуждения с помощью садистских и разрушительных действий

отделяется малым шагом. Телевидение становится «генератором» насилия, которое выходит с экрана в жизнь[7].

Что касается молодежной, подростковой аудитории, то чрезмерное увлечение просмотром фильмов ужасов, боевиков, триллеров, которые содержат сцены жестокости, насилия негативно влияют на возрастание и разнообразие отклонений в поведении и эмоционально-психическом здоровье детей и подростков, что в результате приводит к нервозности, жестокости, нечувствительности к воспитательным влияниям, утрате интереса к обучению в противовес обострению «патологического» интереса к разнообразным «стимуляторам настроения» - компьютерным играм (где можно без особых усилий и знаний победить), экстремальным проявлениям поведения (риск в глазах сверстников повышает статус, уважение). Просмотр программ, фильмов, содержащих сцены насильственного, агрессивного характера часто стимулирует усвоение новых типов поведения. А если это поведение демонстрирует экранный кумир - сильный, отважный, влияющий и подчиняющий людей своей воле, это еще в большей мере демонстрирует допустимость такого поведения в реальной жизни. Молодые люди пробуют стать похожими на своего «героя», повторяют его поведение. Экранные «супер -герои» становятся примером для подражания, носителями так называемого авторитета силы; их поведение легализирует применение физической силы к любому человеку для достижения абсолютно любых целей. Применение силы приобретает характер проявления своей воли и власти относительно других людей, человек решает свои проблемы путем насилия. Поклонение навязываемым экранным авторитетам порождает и оправдывает акты агрессии, которые осуществляются в разных направлениях: от мужчины к мужчине, мужчины к женщине, женщины к женщине, взрослого к ребенку, молодого к людям пожилого возраста. Процессы мужской и женской социализации, нормативного регулирования гендерно-ролевых отношений жестко деформированы экранными стереотипами.

Из всех способов влияния на человека самыми тонкими и такими, которые владеют исключительной силой внушения есть те, которые образуют и поддерживают галерею стереотипов. С детства человеку рассказывают об окружающем мире, о людях, которые отличаются положительными качествами, с точки зрения взрослых. Это происходит до тех пор, пока взрослеющая личность сама не столкнется с этим миром и «идеальными», «эталонными», авторитетными людьми. Подростки представляют многие вещи на уровне их описания взрослыми, прежде чем познакомятся с ними на практике. И эти первые представления из глубин сознания управляют впоследствии всеми человеческими восприятиями жизненных явлений. В формировании таких стереотипов призвано быть телевидение. Однако коммерческая заинтересованность формирует двойные стандарты: с одной стороны - это интересы общества (творческий поиск, создание образовательных, интеллектуальных программ, программ осознанного формирования субъективного ядра личности в противовес "насильственному навязыванию" образцов поведения и идеалов); с другой - интересы телеканала, его руководителей, которым использовать насилие дешевле, эффективнее и коммерчески надежнее (насилие на экране надежно задерживает внимание зрителя, обеспечивает, хотя и банальными в своей повторяемости, но неизменными сюжетами и драматическими формулами). А отсюда, телевидение формирует у аудитории привыкание к сценам насилия, представления, что главный путь решения многих проблем - насилие и формирование подобных идеалов для наследования.

При этом коммерциализация культурных интересов имеет и более широкую сферу применения: экранные образы экстраполируются на уровне группового и индивидуального поведения молодых людей и проявляются в таких чертах социального поведения, как прагматизм, жестокость, стремления к материальному благополучию любыми путями, рискованное поведение. Экранные стереотипы, формируемые телевидением (на примере,

казалось бы безобидного мультфильма «Маша и медведь») не выполняют, по крайней мере, две важные функции. Во-первых, они не несут в себе определенный психотерапевтический эффект; а во-вторых,- они не вносят существенный вклад в процесс становления субъективного ядра личности.

Понятие «стереотипы» (от греч. stereos – твердый и typos – отпечаток) трактуется как готовые эстетически привлекательные штампы мышления. Социальные стереотипы – это устойчивая совокупность представлений, которая складывается в сознании, как на основе личного жизненного опыта, так и с помощью разных источников информации [5, 462]. Сквозь призму стереотипов воспринимаются реальные предметы, отношения, влияния, авторитеты. Стереотипы – неотъемлемые компоненты индивидуального и массового сознания. Они определяют так называемые общие для массового потребителя авторитеты, навязываемые хрестоматийные образы и индивидуальные, существующие для конкретной личности. Иногда это потаенные желания, потребности, которые человек не показывает, скрывает внутри себя. В стереотипах вмещается также эмоциональное отношение человека к определенным объектам, явлениям, поведению.

Управлять сознанием молодежи через телевидение, средства массовой информации, компьютерные сайты через насилие, которое стало востребованным в молодежной среде, и как магнит привлекает молодежь, намного легче чем систематически, последовательно работать над формированием жизненных ценностей, убеждений, идеалов, потребностей, которые определяют поведение и поступки. Насилие, которое становится для молодежи средством поднятия статуса, авторитета, власти над другими требует глубокого анализа той невидимой (напоминает айсберг) - подводной части, которая характеризуется убеждениями, ценностями, вкусами, идеалами сформированными в том числе и телевидением; и проявлением ее в видимых поступках, поведении, агрессивности, жестокости, на что обращают внимание педагоги, воспитатели, родители, и что становится объектом воспитательных, коррекционных действий). При этом часто забывают, что важной составляющей, фундаментом этих проявлений является «невидимая» часть, в большей мере для многих молодых людей, формируемая как раз экранными стереотипами.

Управление личностью под влиянием экранных стереотипов происходит незаметно и кажется, что абсолютно никакого воздействия на человека вообще нет: человек самостоятельно принимает решение, он «свободен» в своих суждениях, в своих мыслях и действиях. Но это только кажется, поскольку «экранная» власть не исчезла, а стала невидимой. Постоянное общение с экранным насилием делает людей, особенно детей, беззащитными перед ним в реальной жизни: страх перед насилием может стать формой для проявления скрытой агрессии или в будущем - стать жертвой насилия; защищаясь от страха перед насилием человек может обратиться к рискованным способам самоутверждения, попасть в зависимость от них; стать агрессивным и способным на преступление.

Характерно, что воздействие «экранного» стереотипа не предусматривает прямого воздействия, давления на личность, а использует только методы внушения или убеждения, будто бы подсказывают со стороны как следует действовать, что следует покупать и т.д. Например, реклама любого товара или услуги нас подталкивает его приобрести и, выбирая в очередной раз на полках супермаркета продукты, у нас невольно, подсознательно всплывают фрагменты телевизионной или интернет рекламы. Через рекламу СМИ (утонченные технологии, яркие краски, лаконичное содержание (удерживающие внимание), частые повторения, стремление шокировать потребителя, эффект «ореола» эпатажные темы, участие психолога) навязывают штампы, клише, стереотипы, утверждают ценности общие для миллионов, формируют общественное мнение, упрощают процессы манипуляции сознанием, экспансивно давят на человека. Коммерческая реклама - своеобразное невидимое и неосязаемое насилие, основанное на силе стереотипов. Именно частое повторение слов и

образов образует стереотипное представление о качестве товара и загоняет представление в подсознание. Тоже происходит и с экранными сценами насилия, которые часто навязываются молодежи, становятся образцом для подражания, поведения, авторитета, но не являются их субъективным продуктом. «Экранные» стереотипы эффективнее реальных, поскольку в повседневной жизни, человека ожидают взлеты и падения, крушение идеалов, моральное и физическое унижение. Телевидение, компьютерные сайты снабжают молодежь типичными ситуациями, которые формируют представление, что избавиться от любой зависимости просто, и образцами этого избавления, а значит и образцами для подражания являются телевизионные герои - любимые, успешные, красивые актеры. Именно под влиянием «экранных» стереотипов часто возникают различные социально-психологические зависимости – болезненные психологические связи человека с определенным объектом или другим человеком, которые сопровождаются адикцией, «гипертрофированием субъективной значимости его для данного индивида» [1,100]. Неконтролируемое удовольствие приводит к зависимости от него, а отсюда – деградации личности, замене реального мира на внутренние виртуальные миры. Особенно угрожающим это есть для подрастающего поколения, побег от реальности в непрерывных поисках удовольствия для которого приводит к потере мечты, нарушениям в межличностном общении, коммуникативности, отхода от социально-политической жизни. Молодые люди отсекают себя от социума, а социум - от себя.

Потребность в самоутверждении, самопознании молодого человека с аддиктивными особенностями реализуются, в первую очередь, в контакте с аддиктивными агентами, то есть напрямую связаны с влиянием на них «экранных» авторитетов. Об аддиктах нельзя сказать, что они желают утвердиться в своем существовании и в своей ценности, и поэтому ищут опору в других людях, в авторитетах и идеалах. Важным механизмом влияния группы сверстников на индивида является имитация – стремление копировать формы поведения ровесников или взрослых, начиная от манеры говорить, одеваться до отношения к алкоголю, наркотикам, сигаретам, противоположному полу. Сознательно или несознательно молодые люди ищут примеры для подражания. Тревожным является тот факт, что ими становятся личности с негативной направленностью поведения, неправильными общественными установками. Молодые люди очень боятся быть отброшенными референтной группой. Поэтому для современной молодежи характерен высокий уровень конформизма, то есть – готовность принять групповые нормы, стиль поведения, убеждения, соответственно позиции группы, которая может навязывать и «экранные» авторитеты.

Преобладание негативной информации, сцен насилия, вербальной и визуальной агрессии в телевизионных репортажах, фильмах, программах, засилие "низкопробной" культуры и вкуса принимается молодежью как легитимный способ решения всех конфликтов, а также поднятия своего статуса, проявления силы через экстремальное поведение. Риск, которым наполнено это поведение - скрытая форма избавления от страха быть униженным, слабым, осмеянным. Сегодня возникает такая норма риска, которую можно считать элементом современной культуры, например, девиантные молодежные субкультуры, как ответ на целенаправленное влияние «экранных» стереотипов. Риски социального характера, с полным правом, можно рассматривать как результат насильственного внедрения в сознание молодежи понимания того, что в экстремальном поведении человек самовыражается, доказывает право на свое «Я», показывает, что многое может, что не зависим от мнения других людей. При этом не важно, что эти риски выражены через дефиниции «отклонения в поведении», «ценностный вакуум», «отчуждение», «аномия» и т.д.

Экстремальное поведение для современной молодежи сегодня – самый простой способ самоутверждения: не нужно читать книжки, иметь собственное мнение, позицию, поклоняться и принимать реально существующие стереотипы поведения, ценностей

общества, семьи, отношения взрослых. В экстремальных действиях молодой человек показывает силу, ловкость, смелость; защищает себя от разного рода проявления насилия. Он похож на экранного супер-героя, которому все подвластно, все прощается, силе которого подчиняется все вокруг. Мир «виртуальных» авторитетов - это мир, в котором статус молодого человека зависит не от интеллекта, а от отсутствия инстинкта самосохранения (чем экстремальней, рискованней поступок, тем больше авторитет среди сверстников).

Экстремальное поведение – опасно для тела, но есть и другие увлечения – опасные для души. С развитием субкультуры черно-розовых Эмо, появляются люди, которые заставляют себя страдать (своеобразное насилие над собой) и даже получать от этого удовольствие (роль жертвы, стремление стать жертвой, получить острые ощущения, сомнительные эмоции). Субкультура Эмо отрицает понятие гендерности, сексуальных желаний и на протяжении всей жизни ее носители остаются вечными детьми: не думают о плохом и абсолютно не знают агрессии. Самоутверждение происходит через жертвенность и страдания. Особенное влияние «экранных» стереотипов проявляется в готической субкультуре молодежи. Их мироощущение, жизненная философия включает «черно-мрачное» философское отношение к жизни, любовь к готической музыке, литературе, другим видам искусства.

Эмоциональное содержание медиа насилия связано на прямую с чувством агрессии, жестокости. Агрессия представляет собой поведение или действия, направленные на причинение психологического или физического ущерба и вреда, на уничтожение кого-то или чего-то [5,11]; поведение, которое формируется с помощью наблюдения соответствующего образа действий. Постоянное подкрепление определенных агрессивных актов в телепередачах, фильмах, на компьютерных сайтах, в играх в конце концов формирует привычку агрессивно реагировать на самые разнообразные, иногда безобидные раздражители. Например, если человек постоянно видит сцены насилия, которые никем не осуждаются, не караются, у него складывается мнение, что такое поведение есть стереотипом его/ ее гендерной роли.

Существуют такие формы проявления агрессии: аутоагрессия (направленная на себя - заставляют себя страдать, получать удовольствие от этих страданий; играют роль жертвы, вызывают жалость, получают удовольствие от острых ощущений из - за насильственных действий по отношению к себе) и гетероагрессия (агрессивные действия направленные на других - жестоко обращаются с другими, грубят, проявляют физические действия). И в первом и во втором случае, агрессия, в полной мере может быть спровоцированной теми актами агрессии и насилия, которые человек продолжительное время наблюдал.

Агрессивные действия - деструктивные действия, которые очень часто становятся средством самоутверждения, достижения поставленных целей, способом психологической разгрузки, удовлетворения заблокированной потребности (перейти из статуса жертвы путем агрессивных действий, насилия над более слабым) [5, 10]. Взрыв агрессии среди молодежи - главная проблема сегодня: примеры съемок на мобильные телефоны жестоких побоев или преступлений (по отношению к животным, сверстникам, старым людям); особенная жестокость девушек (изохренные, жестокие формы физической агрессии, побоев, физических и моральных унижений); цинизм молодых матерей, которые выбрасывают в мусорные бабки родившихся детей. Особенно беспокоит проявление агрессивности у детей, что есть симптомом тех глобальных моральных переориентиров, которые происходят в нашем обществе и на прямую определяют его будущее.

Сегодня, наше общество, сталкивается также с проблемой агрессивных проявлений в межличностных отношениях ученической молодежи. Это явление получило название - школьный буллинг. Систематические, длительные агрессивные действия одних учеников к другим приводят к ситуациям, когда весь класс, большая группа детей вовлекается в эти агрессивные действия (массовое проявление агрессии). Буллинг (bullying, от англ. bully —

хулиган, забияка, задира, грубиян, насильник) определяется как насилие, дискриминация, издевательство; длительный процесс сознательного жестокого отношения (физического и психического) со стороны ребенка или группы к другому ребенку или другим детям. Мотивацией к буллингу становится зависть, чувство неприязни, стремление восстановить справедливость, потребность в проявлении лидерского потенциала, нейтрализации соперника, самоутверждении, вплоть до удовлетворения садистских потребностей, в отдельных случаях. Буллинг больше касается мальчиков и среди его жертв тоже. Наиболее типичными для мальчиков являются физические проявления; для девочек - распространение сплетен, исключение из круга общения, обзывания, сарказм. Формы школьного буллинга различные, но все связаны с разным проявлением насилия: систематическое словесное издевательство (по поводу одежды, телефона, внешнего вида); задирачество; физическое и психическое унижение; разного рода издевательства; бойкот и игнорирование; порча личных вещей, телефонов, тетрадей. Социальная структура буллинга, как правило состоит из трех элементов, каждый из которых имеет свою характеристику, относительно проявления насилия:

* агрессоры (булли), ощущают сильную потребность подчинять себе других, преследуют собственные цели; импульсивные, легко поддаются и быстро реагируют на раздражители; часто агрессивные, невыдержанные в отношениях с родителями, учителями; не проявляют милосердие и сочувствие к своим жертвам;

* жертвы - зачастую замкнутые, скромные, впечатлительные, встревоженные, неуверенные в себе, с заниженной самооценкой, самоуважением; склонны к депрессиям; у них мало или нет близких друзей, общение ограничено; физически слабые, некоммуникативные;

* наблюдатели - слабые физически и морально, не имеющие своего мнения, трусливые с чувством собственного бессилия.

Особой формой буллинга выступает кибербуллинг - одна из форм запугивания, преследования, насилия, травм детей и подростков с помощью информационно-коммуникативных технологий (мобильных телефонов, интернета).

Таким образом, взаимоотношения человека с телевизором, интернетом очень сложные, противоречивые и требуют особенного внимания со стороны всех общественных институций. Телевизионное насилие, зависимость от компьютера не только психологическая, но и социальная, философская проблема. С одной стороны, телевидение вырабатывает насилие, которое может приводить к проявлению агрессии, вызывать разные формы зависимости, вовлекать в экстремальное, рискованное поведение, как способ самовыражения, а в тех или других жизненных ситуациях быть существенной причиной жестокости, агрессии, особенно в молодежной среде. Экранное насилие стирает в сознании человека границу между общепринятыми ценностями и патологическими проявлениями, переводя последние в разряд нормы (насилие с экрана «переливается» в реальную жизнь: напрягает человека и отрицательно влияет на его здоровье; формирует асоциальное поведение и комплекс вседозволенности; учит жестокости, агрессии, притупляет чувства, вселяют безмерное бесстрашие). С другой стороны, насилие может принимать эстетическую и инструментальную ценность (дает возможность пережить острые ощущения, сформировать представление о добре и зле, наглядно демонстрировать неприятие зла, воспитывать негативное отношение к нему, преодолевать страх, обогащать эмоционально-чувственную сферу, переживать яркие эмоциональные состояния). Но этот «позитивный» аспект влияния экранного насилия должен постоянно быть в поле зрения общественных институтов, учителей, родителей и самих людей.

1. Андреева Г. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Г. Андреева. – СПб: Питер, 2002. – 544с.
2. Бідзіля Ю. Масова комунікація і проблеми насилля над масовою свідомістю [Електронний ресурс] / Ю.Бідзіля – Електрон. ст. – Режим доступа: <http://www.mediaacco.franko.lviv.ua>.
3. Евдокімова О.О. Насильство у мас-медіа та агресивна поведінка підлітків у ракурсі провідних психологічних концепцій / О.О.Евдокімова. // Психологічні науки: Зб.наук.праць. Том 2., вип.9.-100-109с.
4. Потятинник Б.М. Екранна агресія: знати, щоб вберегтися [Електронний ресурс] /Б.М.Потятинник – Електрон. ст. – Режим доступа: <http://www.mediaacco.franko.lviv.ua>.
5. Соціальна педагогіка: словник- довідник/ за заг. ред. Т.Ф.Алексєєнко. - Вінниця: Планер-2009.- 542с.
6. Тарасов К.А. Глобализированное кино как школа насилля / К.А. Тарасов // Кино в мире и мир в кино/ отв.ред.Л.Будяк.- М.: Материк, 2003.- С.116-133.
7. Фромм Э. Величие и ограниченность теории З.Фрейда / Э.Фромм.-М.:ООО" Фирма "Издательство АСТ", 2000. – 448с.
8. ШнейдерЛ. Психология семейных отношений: [Курс лекций] /Л.Шнейдер.-М: Апрель-Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2000.

**J.M. Volodchenko,
I.M. Kondratie**

Abstract

The article deals with the problem of screen violence as one of the facts of social exclusion of the young generation.

М. Ю. Заушникова
НПУ имени М. П. Драгоманова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛОГОПЕДА

Современные политические, социальные и экономические преобразования, происходящие в Украине, определили необходимость поиска принципиально новых подходов к подготовке будущего логопеда в процессе профессионального обучения. Перспективный и необходимый обществу специалист-логопед должен обладать целым рядом свойств и качеств, обозначаемых термином «компетентность».

Стать компетентной личностью означает приобрести ряд новых свойств, которые показывают качественный уровень его знаний, умений и опыта. Кроме знаний и умений, необходимых для выполнения стандартных профессиональных задач, логопеду необходимо обладать конкурентоспособностью, высокой мобильностью, чувством ответственности и творческим потенциалом, способностью адаптироваться к требованиям современной среды, иметь навыки сотрудничества и координации своей деятельности, стремление к постоянному повышению уровня своего профессионализма

Профессиональная деятельность является одной из важнейших сторон жизнедеятельности человека, и логопеда в частности, она актуализирует все его возможности. Через профессию происходит самореализация человека.

Овладевая профессией будущий специалист превращает ее в индивидуальное, характерное только для него средство деятельности, проявляя в ней свои особенности, в частности, психологические.

Изучением профессиональной педагогической деятельности занимались как российские ученые (Ф. Н. Гоноболин, И. А. Зимняя, Н. В. Кузьмина, В. А. Кан-Калик, А. К. Маркова и др.), так и украинские (С. Д. Максименко, Л. Е. Орбан-Лембрик и др.), а изучением различных аспектов профессиональной деятельности логопеда: Л. С. Волкова, Н. А. Бессмертная, Е. Н. Жукатинская, В. А. Кисличенко, Н. Г. Лещенко, Н. М. Назарова, Н. Г. Петелина, Ю. В. Пинчук, Ю. В. Рибцун, Н. В. Савинова, Л. Л. Стахова, Р. М. Султанова и многие другие.

В работах, направленных на изучение психологии педагогической деятельности, рассмотрены структура и содержание психолого-педагогической подготовки студентов, динамика отдельных профессионально значимых качеств личности будущего педагога (Н. В. Кузьмина, В. А. Слестёнин, А. К. Маркова, Л. М. Митина, А. А. Реан, Е. И. Рогов и др.). Однако, профессиографический анализ профессиональной деятельности логопеда, психологические аспекты остаются недостаточно разработанными и требуют дальнейшего исследования.

Особенностью деятельности логопеда является то, что специалист данной отрасли выполняя коррекционно-логопедическую работу, постоянно взаимодействует и общается с широкой возрастной категорией людей с нарушениями речи, при этом сознательно или бессознательно влияет на их эмоциональное состояние.

«Личность логопеда, его состояние, включение в коррекционно-педагогическое обучение детей дошкольного и

младшего школьного возраста полностью отражаются на состоянии, поведении, личностных проявлениях детей в последующие годы» [6, с. 187].

Профессия логопеда характеризуется множеством разнообразных направлений деятельности, задач и функций.

Так, Н. М. Назарова [3] выделяет следующие направления профессиональной деятельности логопеда: образовательное, социально-педагогическое, научно-исследовательское, профилактическое, педагогическая диагностика, консультирование, специальное просвещение, участие в психологической помощи.

Ю. В. Пинчук считает, что профессиональная деятельность логопеда включает следующие виды: диагностический, ориентационно-прогностический, конструктивно-проектировочный, коррекционный, организационный, информационный, коммуникативный и рефлексивно-перцептивный [4, с. 65].

Все выше перечисленные виды деятельности гармонично взаимосвязаны.

Диагностическая деятельность логопеда представляет собой тщательное изучение личности с нарушением речи (определение уровня его общего развития), выведение логопедического диагноза.

Ориентационно-прогностический вид деятельности представляет собой прогнозирование целей задач, методов и результатов коррекционно-логопедического воздействия на каждом этапе логопедической работы а также конечных результатов работы специалиста-, логопеда. Выполняется определение оптимального содержания коррекционно-

развивающей работы, направленной на исправление не только нарушений речи, но и вторичных или сопутствующих нарушений, которые имеют место в структуре дефекта личности с нарушением речи. При это мне обходимо учитывать принцип педагогического оптимизма, «Зону ближайшего развития» (Л. С. Выготский), ориентироваться на ведущую деятельность и роль обучения, на использование значительных возможностей компенсаторных механизмов организма.

Конструктивно-проектировочный вид деятельности предполагает отбор и конструирование содержания коррекционно-логопедической, профилактической, воспитательной и методической работы

в каждом отдельном случае нарушенного речи или при работе с группой лиц. Также, конструктивно-проектировочная деятельность обеспечивает рациональное планирование коррекционно-логопедической работы с учетом нозологии, возраста и организационной формы обучения.

В рамках этой деятельности происходит и распределение форм работы подбор средств воздействия на лиц с нарушениями речи проектирование собственной деятельности и т.д.

Коррекционная деятельность является основой логопедической работы и её выполнение невозможно без реализации всех выше перечисленных функций. В рамках логопедического влияния выполняется коррекция нарушений речи и преодоление негативных симптомов психофизических нарушений в целом.

Организационный вид деятельности реализуется через проведение индивидуальных, подгрупповых или групповых занятий, через сотрудничество с персоналом учреждения (педагогическим, медицинским, социальным), сотрудничество с семьями, обеспечение комплексности воздействия и т.д.

Информационная деятельность даёт возможность логопеду получать максимальную информацию о развитии детей и взрослых с нарушениями речи, об их родителях, об опыте работы других педагогов и т.д. А также данный вид

деятельности есть источником различной информации для окружающих: воспитателей, учителей, врачей, родителей и детей.

Коммуникативный вид деятельности способствует установлению контакта и отношений с детьми и взрослыми, их родителями, сотрудниками учебного учреждения. Данный вид деятельности позволяет учитывать и удовлетворять запросы взрослых относительно нарушений речи детей во время профессионального общения; интересы детей с нарушениями речи; правильно понимать и оценивать эффективность направленного коррекционного воздействия, подбирать методы обучения, коррекции и воспитания; способность прогнозировать варианты коммуникативных ситуаций вовремя общения и т.д.

Общение является составляющей частью многих профессий, а в профессиональной деятельности логопеда становится профессионально значимой категорией.

В своей профессиональной деятельности логопед выступает как активный субъект общения: он должен уметь устанавливать и поддерживать контакты с лицами разного возраста, обладать умением слушать, воспринимать и передавать информацию, влиять и убеждать окружающих, отстаивать свою позицию, уметь разрешать конфликты и т.д.

Мастерство общения логопеда является основным средством активизации и развития речи людей с нарушениями речи.

Рефлексивно-перцептивный вид деятельности направлен на анализ собственных профессиональных действий и состояний, анализ передового научного опыта, с целью включения наиболее эффективных методик и средств в свою деятельность. А также, склонность к самообучению и саморефлексии.

Учитывая всю сложность, многоплановость, разнообразие выполняемых задач и функций, логопеду необходимо обладать такими педагогическими умениями как: гностические, ориентационные, прогностические, проективные, коррекционные, организационные, информационные, коммуникативные, перцептивные и рефлексивные[4].

Одними из доминирующих умений, которые определяют индивидуально-психологические особенности логопеда, а так же влияют на эффективность выполнения профессиональной деятельности являются [4]:

- коммуникативные умения, а именно: владение общей и профессиональной культурой, техникой речи, владение разнообразными стилями общения, умение устанавливать взаимоотношения с детьми с нарушениями речи, их родителями, коллегами с учетом ситуации, умение устанавливать и поддерживать благоприятный климат, пропаганда логопедических знаний;

- перцептивные умения: адекватность восприятия ребенка с нарушениями речи, родителей и коллег, умение установить деловые, дружеские и конструктивные отношения, умение подобрать необходимый стиль общения;

- рефлексивные умения: умение проанализировать соответствие и эффективность применяемых методов, методик и средств в профессиональной деятельности, возникших трудностей в ходе реализации и логопедического воздействия, сопоставление собственного опыта с достижениями других логопедов и научными разработками и рекомендациями; креативный подход к логопедическому воздействию[5].

Кроме того, совершенно очевидно, что для успешного выполнения профессиональной деятельности логопеду необходимы развитые педагогические качества.

Н. В. Кузьмина, Ф. Н. Гоноболин педагогические качества делят на две группы:

- общие качества личности;
- специфические качества личности.

К общим качествам личности традиционно относятся качества, которые отвечают требованиям образовательно-квалификационной характеристики к будущим специалистам: социальная активность, уравновешенность, желание работать с детьми, способность к самообладанию в нестандартных ситуациях, справедливость, современность, гуманность и др.

Специфические качества личности обусловлены спецификой профессии. Для выделения психологических аспектов профессиональной деятельности логопеда нами была проанализирована профессиограмма, которая представляет собой все стороннее описание определенной схематичных объективных характеристик профессии и совокупности ее требований к индивидуально-психологическим особенностям специалиста. Главную часть профессиограммы составляет психограмма, представляющая собой описание психологических характеристик деятельности, совокупности психофизиологических и личностных качеств, которые являются профессионально значимыми для деятельности логопеда.

специалист-логопед должен обладать такими профессионально значимыми качествами, гуманистическая позиция как логопеда ответственность, гибкость, оперативность, социальная активность, мотивированность, позитивная-концепция, уровень общей культуры, толерантность, коммуникабельность, открытость для общения, адекватная самооценка, любовь и интерес к детям и взрослым с нарушениями речи, уважение личности ребенка и взрослого, позитивное отношение к своей профессии, творческая фантазия, чувствительность, уверенность в себе и своих профессиональных действиях, эмоциональная устойчивость, адекватность, самоконтроль, развитая эмпатия, альтруизм и многие другие качества.

Итак, подводя итог вышесказанному, можно отметить, что профессиональную деятельность логопеда можно охарактеризовать как сложную полифункциональную деятельность, сочетающую в себе как организационную, научно-исследовательскую, так и доминирующую коммуникативную составляющую; инновационную направленность в использовании передовых логопедических методик и технологий, связанную с необходимостью принимать нестандартные решения в условиях изменений, которые предъявляют специфические требования к его личностным и профессиональным качествам.

Литература:

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И. А. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М.: Логос, 2005. – 384 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личности / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Назарова Н. М. Специальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова и др.; [под ред. Н. М. Назаровой]. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 400 с.
4. Пахомова Н. Г. Рефлексивно-оцінна діяльність у контексті інтегративної професійної підготовки майбутніх логопедів / Н. Г. Пахомова // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Н. Скотна (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – Випуск двадцять дев'ятий. Частина 2. Педагогіка. – 238 с. – С. 131-141.
5. Пінчук Ю. В. Професіограма вчителя-логопеда / Ю. В. Пінчук // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. – К. : Актуальна освіта, 2007. – № 3. – С. 62-72.

6. Томіч Л. М. Професійна компетентність логопедів як умова здійснення науково-обґрунтованої логопедичної роботи / Л. М. Томіч // Вісник Луганського національного університету : зб. наук. праць (пед. науки). – Луганськ, 2011. – № 14 (225) травень. – С. 186-196.

M. Zauhnikova

Abstract

The article deals with psychological peculiarities of logopedist's work; his specific peculiarities are revealed, the directions of his activity are described, the complex of personal characteristics is defined: they contribute to the efficiency of his professional activity.

Key words: logopedist, professional activity, psychogram, teaching qualities, professionally significant qualities of a logopedist, personal qualities.

Ключевые слова: логопед, профессиональная деятельность, психограмма, педагогические качества, профессионально значимые качества логопеда, личностные качества.

А. Р. Мамедова

Гянджинский Государственный Университет

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ЛИЧНОСТЬ РЕБЕНКА

Особенности личности человека не даются от рождения, а меняются в течение всей его жизни. Личность ребенка начинает формироваться в самом раннем возрасте. Под воздействием различных факторов у него развиваются основные черты характера, складываются убеждения. Соответственно, **особенности развития личности ребенка напрямую зависят от той среды, в которой малыш рос**, от тех примеров, которые были у него перед глазами. И задача родителей быть для ребенка тем положительным примером, который и ляжет в основу формирования его личности.

Часто родители думают, что они воспитывают своего малыша только тогда, когда разговаривают с ним, что-то ему рассказывают, объясняют. На самом деле, **воспитание ребенка продолжается даже тогда, когда он не видит своих родителей**. В раннем возрасте наибольшее значение имеют условия развития личности ребенка, то есть та среда, которая окружает его дома. В этот период даже незначительные факторы могут стать решающими. Малыш наблюдателен. Он замечает, как родители себя ведут, как они разговаривают друг с другом и с другими людьми. Конечно, когда ребенок подрастет и приобретет собственный жизненный опыт, влияние родителей на формирование его личности несколько ослабеет, но на самом начальном этапе все зависит от них. Ребенок старается подражать родителям. Поэтому на развитие личности ребенка влияет характер родителей. Иногда мама или папа могут сказать неправду, немного поругаться или слегка прихвастнуть. Со временем все эти качества они смогут увидеть в своем ребенке, только уже в преувеличенном виде: он будет врать, скандалить и хвастаться. Поэтому так важно развитие этики в семье. Воспитание детей обогащает личность взрослого человека, усиливает его социальный опыт. Чаще всего это происходит у родителей бессознательно, но в последнее время стали встречаться молодые родители, сознательно воспитывающие также и себя. К сожалению, эта позиция родителей не стала популярной, несмотря на то, что она заслуживает самого пристального внимания. В жизни каждого человека родители играют большую и ответственную роль. Они дают ребенку новые образцы поведения, с их помощью он познает окружающий мир, им он подражает во всех своих действиях. [4, с. 20].

Эта тенденция все более усиливается благодаря позитивным эмоциональным связям ребенка с родителями и его стремлением быть похожим на мать или отца, бабушку или дедушку и т.д. Когда родители осознают эту закономерность и понимают, что от них во многом зависит формирование личности ребенка, то они ведут себя так, что все их поступки и поведение в целом способствуют формированию у ребенка тех качеств и такого понимания человеческих ценностей, которые они хотят ему передать. Такой процесс воспитания можно считать вполне сознательным, так как постоянный контроль за своим поведением, за отношением к другим людям, внимание к организации семейной жизни позволяет воспитывать детей в наиболее благоприятных условиях, способствующих их всестороннему и гармоничному развитию личности [2, с.53]. С самого рождения человек попадает в общество. Он растет, развивается и умирает в нем. На развитие человека оказывает влияние множество различных факторов, как биологических, так и социальных. Главным социальным фактором, влияющим на становление личности, является семья.

Рождение детей вызывает радость не только от сознания продолжения своего рода, но и дает возможность увереннее смотреть в будущее. В семье люди заботятся друг о друге. Также в семье удовлетворяются разнообразные потребности человека.

В супружеской жизни человека наиболее ярко проявляется чувство любви и взаимопонимания, признание, уважение, чувство безопасности. Однако удовлетворение своих потребностей связано с выполнением определенных функций семьи. К сожалению, семьи не всегда выполняют свои функции. В таких случаях возникает проблема асоциальной роли семьи. Не выполняют своих функций семьи, которые не в состоянии обеспечить своим членам безопасность, необходимые условия быта и взаимопомощь, если в семье неправильно преподнесены некоторые ценности. Кроме того, когда семья воспитывает эмоционально незрелых людей с ослабленным чувством опасности, с человеческими качествами, далекими от общественных норм, она наносит вред своему народу. Рассматривая роль семьи в жизни каждого человека, необходимо также отметить ее психологическую функцию, так как именно в семье формируются все те качества личности, которые представляют ценность для общества. [6, с.23]. Каждый человек на протяжении своей жизни, как правило, является членом двух семей: родительской, из которой он происходит, и семьи, которую он создает сам. На жизнь в семье родителей приходится период приблизительно до юношеского возраста. В период возмужания человек постепенно обретает самостоятельность. Чем дальше, тем больше жизненного, профессионального и социального опыта накапливает человек, и все большую роль для него начинает играть семья. Характер эмоционального отношения родителей к ребенку можно назвать родительской позицией. Это один из важнейших факторов, формирующих личность. Существует несколько вариаций этого фактора, от доминирования до полного безразличия. И постоянное навязывание контактов, и полное их отсутствие вредно ребенку. Очень важно наладить контакт с ребенком, чтобы впоследствии можно было говорить об отдаче со стороны ребенка. К ребенку, прежде всего, нужно подходить без преувеличенной сосредоточенности внимания, но и без чрезмерной эмоциональной дистанции, то есть, необходим контакт свободный, а не напряженный или слишком слабый и случайный. Речь идет о таком подходе, который можно охарактеризовать как уравновешенный, свободный, направленный к уму и сердцу ребенка, ориентированный на его действительные потребности. [1, с.18].

Это должен быть подход, основанный на определенной независимости, в меру категоричный и настойчивый, являющийся для ребенка опорой и авторитетом, а не властным, командным приказом или уступчивой, пассивной просьбой. Нарушения контакта с ребенком проявляются в нескольких характерных формах, например, излишней агрессивности или стремлении корректировать поведение ребенка. С самого раннего возраста правильный процесс развития осуществляется в первую очередь благодаря заботам родителей. Маленький ребенок учится у своих родителей мыслить, говорить, понимать и контролировать свои реакции. Благодаря личностным образцам, каковыми являются для него родители, он учится тому, как относиться к другим членам семьи, родственникам, знакомым: кого любить, кого избегать, с кем более или менее считаться, кому выражать свою симпатию или антипатию, когда сдерживать свои реакции. Семья готовит ребенка к будущей самостоятельной жизни в обществе, передает ему духовные ценности, моральные нормы, образцы поведения, традиции, культуру своего общества. Направляющие, согласованные воспитательные методы родителей учат ребенка раскованности, в то же время он учится управлять своими действиями и поступками согласно нравственным нормам.

Литература:

1. Земская М. Семья и личность. – М., 2009. – 133 с.
2. Лисина М.И. Семья и формирование личности. – М., 2006. – 180 с.
3. Миндель А.Я. Воспитание и развитие личности подростка. – М., 2007. – 225
4. Целуйко В.М. Психология неблагополучной семьи: книга для педагогов и родителей [Текст] В.М. Целуйко. - М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – 271 с.
5. Гончарова, Т. Неблагополучные семьи и работа с ними [Текст] Т. Гончарова // Народное образование. - 2002. - № 6, с. 98.
6. Сенгеева Т. Н. Развитие личности на различных этапах. — Улан-Удэ, 2001

A.R. Mamedova

INFLUENCE OF FAMILY ON THE PERSONALITY OF THE CHILD

Abstract

In article the family role for the personality in modern society is considered. Relevance of a problem of the present is designated. In work value of a family for the personality is defined, factors of a travmatization of the identity of the child are specified at his growing, received in the bosom of the family. The possible direction of development of the personality towards her harmonization and adaptation by Wednesday is allocated. Joint activity of the child and the adult as defining factors of his development as persons is emphasized subsequently. Valuable orientations of the personality in the modern society, being put in a family and persons forming an inner world according to the contents, being reflected outside are noted.

Key words: family, personality, development

Ключевые слова: семья, личность, развитие

С. Р. Миняйло

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ПЕРЕЖИВАНИЕ КАК ПРОЦЕСС ИЗМЕНЕНИЙ ВНУТРЕННЕГО МИРА ЛИЧНОСТИ

В процессе переживания, постоянно качественно рефлексирова реальные или виртуальные взаимодействия субъекта и объекта, происходит изменение значимости этого взаимодействия, которая может идти как со стороны субъекта, так и объекта. В целом происходит увеличение или уменьшение ценности определенного мифа жизнедеятельности в реальном течении жизни. Зачем? Чтобы разрешить определенные противоречия. С одной стороны, изменяя себя, свою ценностно-смысловую сферу, а с другой стороны – объект. Рефлексия и есть с онтологической точки зрения процесс переоформления человеком этого взаимодействия, который ритмически и циклически повторяется, поскольку для человека достаточно не просто изменить себя или миф собственной жизни и перераспределить ту энергию, которая нужна ему в жизненной активности. Все это, так или иначе, направлено на реализацию человеком своей самости в будущее, а для этого, прежде всего, необходимо изменить себя. Переживание – это процесс изменения и замещения формы, структуры, или гештальта ценностно-смысловых образований, а также преобразований, в которых рефлексия выступает ведущей составляющей механизма переживания. Переживание – это всегда преобразования себя и изменение своего мифа жизни, только акцент делается либо на самости субъекта, или на мифе его жизни. Таким образом, любое переживание несет в себе игровое начало, со всеми атрибутами, которые присутствуют в игре: переживания не является «обычной» жизнью, оно обусловлено этой жизнью. Внутри переживания существует собственный и безусловный порядок; у любого переживания существуют свои внутренние правила; переживания окружено тайной, то есть тайна через переживание стремится заявить о себе человеку; в той или иной степени переживание – это свободная деятельность или она свободна настолько, насколько свободен человек в рамках своей жизни.

Таким образом, самость человека и его миф находятся в неразрывном единстве. Диалектика самости и мифа порождает два типа эмоций и переживаний. Первый – это когда посредством переживаний и в процессе переживания человек, меняя собственные ценностно-смысловые образования, конструирует свой личный миф жизни. Второй – когда мир внезапно открывается перед человеком с необычной, но значимой для него стороны. Это раскрытие мира чудес и возможностей для человека, или, возможно, мира как драмы и трагедии [6].

Переживание можно рассматривать как перенос чего-то в живое состояние, то есть перевода событий, чувств, предметов, которые окружают человека, в состояние живого восприятия, живого отношения. Процесс переживания представляет собой, таким образом, репрезентацию сознания, и того что происходит в окружающем мире, биологическом теле, или «внутри» самой личности. С другой стороны, переживание – это как бы своеобразный мост, соединяющий бессознательные и сознательные процессы личности. В процессе переживания сознание человека становится пристрастным, меняется, или, как пишет Ж.-П.Сартр, деградирует. Определенные изменения достаточно важные и необходимые для человека, для иерархизации его смыслов и ценностей, выстраивают причинно-следственные связи в ценностно-смысловых образованиях. Это возможно потому, что переживание выступает системообразующим психологическим механизмом, который центрирует в себе другие психические процессы. Переживание – это качественный просмотр взаимосвязи, а точнее, взаимодействия самости и жизненного человека. Переживания не только сочетает самость человека с его жизненным мифом, но и достраивает эту взаимосвязь. Данная

взаимосвязь в процессе переживания касается в основном качественной стороны жизнедеятельности, то есть значимого и наиболее важного, что есть у человека. В анализе психологического механизма переживания психологи опираются на разработку представлений о психологическом механизме регуляции, где самость – это ценностно-смысловые образования человека, а миф – проективная реализация или развертывание ценностно-смысловых образований в реальной жизни. Самость человека и его жизненный миф – это одно и другое, поэтому переживание и является тем ритмическим и циклическим действующим механизмом, который с одной стороны, ориентирован на выстраивание и оформление жизненного мифа в изменившихся обстоятельствах, а с другой – направлен на основы жизнедеятельности человека, к ее настоящей самости и в процессе этого движения происходит оформление и определение для человека его личностно-ценностно-смысловых образований [11].

Смысл жизни является особым психическим образованием, имеет свою специфику возникновения, свои этапы становления и может существенно влиять на жизнь человека, его судьбу. Научный интерес вызывает не только структура этого образования, соотношение в нем когнитивных, эмоциональных и волевых компонентов, но и изменений, которые происходят с ним в критических жизненных ситуациях на разных возрастных промежутках жизненного пути человека. По мнению Ф.Е. Василюка критическую ситуацию определяют как ситуацию невозможности, то есть такую ситуацию, в которой субъект сталкивается с невозможностью реализации внутренних потребностей своей жизни. Современная психологическая наука различает четыре ключевых понятия, которыми можно описать критические жизненные ситуации. Это понятие стресса, фрустрации, конфликта и кризиса, каждый из этих типов определяется характером состояния «невозможности, в котором оказалась жизнедеятельность субъекта» [4, с.25-26]. Человек, находящийся в критической жизненной ситуации, справляется с психологическими трудностями с помощью особой внутренней деятельности, которую Ф.Е. Василюк назвал переживанием и которая, по его мнению, является особой формой реализации жизни. «То, что на уровне бытия предстает как возможность реализации жизненных потребностей, как возможность жизнеутверждения, то на уровне сознания, точнее одного, самого "низкого" его слоя "бытийного сознания", предстает как осмысленность жизни». В ситуации невозможности перед человеком стоит задача смысла, задача получить осмысленность, найти источники смысла, то есть создать смысл. Именно эта общая идея создания смысла позволяет говорить о переживании как о продуктивном процессе, как об особой работе [4, с.27].

В основу характеристики внутренней деятельности человека по преодолению критической ситуации Ф.Е. Василюк выделял два признака: уровень интеллектуального развития личности и ее отношение к окружающему миру, согласно которым было выделено четыре типа переживаний. Гедонистическое переживания игнорирует имеющуюся реальность, отрицает ее, формирует и поддерживает иллюзию благополучия. Реалистическое переживания подчиняется принципу реальности, в основе которого лежит механизм терпения. Человек принимает реальность, подчиняет свои потребности и интересы новым смыслам жизни. Предыдущий смысл жизни теряется навсегда, в результате чего человек имеет прошлое, но теряет историю. Ценностное переживание признает имеющуюся критическую ситуацию, которая разрушает смысл жизни и пытается активно противостоять этому. Ценностное переживание строит новый смысл жизни, учитывая при этом жизненные потери. Творческое переживание – это переживание личности, которая в критических ситуациях сохраняет способность сознательно искать выход из трудного положения. Она или восстанавливает прерванный кризисом прежний образ жизни, или создает новую жизнь. В любом случае – это некоторое самоформирования, самосозидание, то есть творчество [3].

По мнению В. Франкла, смыслы не придумываются человеком, он их находит в мифе собственной жизни. Миф является последней многомерной, хронотопной чертой аффективной сферы, именно в нем чувства, эмоции и переживания приобретают конкретный вид и

формы. Эмоции констатируют миф жизнедеятельности, через миф проектируются аффективные знания на мир, который окружает человека, а потом человек вновь переживает, но уже новый мир. Именно эмоции, но больше переживания доводят до человека то, в чем есть смысл и что есть ценность для него. Выражая значимость, переживания оформляются и меняют форму, а также содержание мифа. В мифе эмоции словно «обыгрываются», переживаются, то есть создают особый мир, в который человек верит. Переживание, благодаря своей рефлексивной основе и в силу того, что оно является самоотношением, которое выступает для человека качественным отношением к происходящему, его личной жизнью, является активностью, которая в процессе повторного «проживания» конкретного события, то есть рефлексивно-ритмического оформления, движется в двух взаимосвязанных направлениях. Стать другим – это «прямое» преобразование и оно касается мифа жизни, а «обратное» направлено на изменения самости человека, его ценностно-смыслового ядра. Стать другим – это еще не быть им, поэтому запрет на «обратное» преобразование – это запрет на то, чтобы быть другим, так как последнее приводит к необратимости процессов, поэтому на «обратное» преобразования существуют определенные запреты и психологические механизмы защиты [3].

Главной проблемой экспериментального исследования личностных переживаний, как правило, считается невозможность достичь вполне адекватной репрезентации человеком того, что именно и как он переживает. Потому что, когда человек описывает свои переживания, тем самым у него рождается другое переживание и совсем другой образ. Такая проблема существует, но совсем не является не решаемой. Просто это отражение сверхсложности явления и одновременно результат частичного и одностороннего подхода к переживанию. Считается, что оно существует и выражается, поэтому следует «схватить» в опыте выражение и интерпретировать «по нему» именно переживание. Это не удастся и не удастся в такой постановке, ведь существует и другая сторона процесса. «Не переживания, – утверждал М.М. Бахтин, – организует выражение, а наоборот, выражение организует переживание, впервые дает ему форму и определенность направления»[2]. Соотнесения переживания с выражением открывает действительный способ и пространство существования данного психического феномена. Выражение есть не только функцией личности, но и составляет ее необходимый и базовый атрибут.

Согласно А.Ф. Лосеву, личность является, прежде всего, выразительной формой, то есть она представляет собой форму выражения, а «выразительное бытие есть всегда синтез двух планов, одного – наиболее внешнего, очевидного, и другого – внутреннего, осмысляющего и подразумеваемого» [5, с.45]. Выражение есть синтез чего-то внутреннего и чего-то внешнего. По мнению философа, в выражении личности представлено тождество ее внешнего и внутреннего. «Сам термин выражение указывает на некоторое активное преобразование внутреннего во внешнее». Диалектическое единство внешнего и внутреннего составляет, собственно, жизнь личности, ее развитие. Принимая логику А.Ф.Лосева по выражению как форме существования личности, открывается пространство существования переживания. Выразительность личностного бытия означает постоянные динамические взаимопереходы, течение внутреннего и внешнего, а выражающая активность человека вызывает жизненное движение личности, в котором она сталкивается с внешним миром. Таким образом, существует три мира личности: «внутреннее бытие» – сущностное, смысловое; «внешнее бытие» – вид, образ, поведение личности; и мир внешний – пространство бытия. Они составляют единую подвижную целостность и переживания возникают «на стыках» этих миров. Итак, с одной стороны, выражение порождает переживания, формирует его, с другой – переживание никогда не выражается, а определяет и наполняет выражение реальным содержанием. Переживание имеет свою структуру, то есть является психической субстанцией, поскольку оно может быть представленным в сознании человека именно как форма. Но вместе с тем оно постоянно в движении и является как бы размытым одновременно во всех «мирах» личности и поэтому не может быть структурой, а представляет собой постоянное становление.

Особой проблемой является процесс возникновения переживания. Выражение и его высшая личностная форма – воплощение – порождает принципиально новую форму сосуществования человека и окружающего его мира. Воплощение – «это запечатление живой активности как процесса жизни человеческих сущностных сил в предмете, – отмечает С. Батищев, – это превращение логики, действий субъекта в собственно предметно-зафиксированном изображении субъектом своей действительности в объектах, которые несут на себе и сохраняют образ его деяния. Результатом такого процесса является то, что мир перестает быть перед человеком или напротив него, а превращается в его мир, который существует вокруг него» [1, с.199].

С.Л. Рубинштейн говорит: «человек находится внутри бытия, а не только бытие внешне его сознанию» [9, с.262]. Поэтому переживания возникает именно тогда, когда мир внешний стал миром вокруг, а не напротив человека. И это есть абсолютным условием его возникновения.

Переживание возникает в трех процессах. Во-первых, в процессе преобразования внешнего и отстраненного мира в личный мир вокруг человека. Во-вторых, через создание собственного внешнего (образа личности), и в-третьих, в процессе создания собственного внутреннего Я (индивидуация). Мир переживаний, несмотря на свою сложность, никогда не является хаотичным. Хаос может порождать только цивилизация, самому миру абсолютно не присуща хаотичность. И человек никак не может жить ни в хаосе, ни рядом с ним, не приемлет его и во внутреннем мире. По мнению М.К. Мамардашвили, человек может существовать, «если есть возможность и условие мира, который он может понимать, в котором может по-человечески действовать, за что-то отвечать и что-то знать. И этот мир есть миром созданным» [7].

Переживание относится к таким психологическим явлениям, в которых в едином и мгновенном акте сливаются все составляющие. Следовательно, возникает целостность. Даже те переживания, которые перестали быть актуальными, хранятся в таком же целостном виде, образуя опыт личности. Переживания представляются другим людям и самому субъекту в виде знака.

По мнению М.М. Бахтина, «переживание не только может проявляться с помощью знака, но кроме этого своего проявления наружу (для других), переживание и для того, кто переживает, существует только в знаковом материале» [2, с.31]. Знаковая природа переживания подразумевает, что личность означает свои переживания, то есть это свидетельствует о специфической форме активности. Таким образом, переживания в жизни человека являются специфическими психологическими средствами овладения собственным внутренним миром, поведением и созданием высших психических функций и, на их основе, сложных межфункциональных систем.

Итак, переживание в психологии понимается как непосредственная, внутренняя субъективная данность психического явления в отличие от своего содержания и «модальности». Переживание – это особое, субъективное, пристрастное отражение, но отражение не окружающего предметного мира самого по себе, а мира, взятого в отношении субъекта, с точки зрения представленных им (миром) возможностей удовлетворения актуальных мотивов и потребностей субъекта.

Литература:

1. Батищев Г.С. Деятельностная сущность человека как философский принцип / Г.С. Батищев // Проблема человека в современной философии. – М.: Наука, 1969. – С. 73-144.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1972. – 321 с.
3. Василюк Ф.Е. Пережить горе / Ф.Е. Василюк // О человеческом в человеке. / Под ред. И.Т. Фролова. – М., 1991.
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
5. Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А.Ф. Лосев // Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – С.21-185.
6. Мазур Е.С. Смысловая регуляция негативных переживаний / Е.С. Мазур, П.В. Качалов // Психологический журнал. -2006. – т.28. - №8 – с.24-36.

7. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
8. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: [Наукова монографія] / М.В. Папуча. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. – 656 с.
9. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологи / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 352 с.
10. Фахрутдинова Л.Р. О субъектности переживаний / Л.Р. Фахрутдинова // Мир психологии. – 2008. – №4. – с.35-45.
11. Хухлаев О.Е. Психология переживания в контексте культурно-исторической типологии / О.Е. Хухлаев // Вопросы психологии. – 2005. - №5. – с.19-27.

C.P. Minailo

Abstract

The psychological problem of experiencing in the context of dynamics of the internal world of personality is analysed in the article. Experiencing is understood as the special, subjective, partial reflection of important for the subject aspects of outward world. The views of philosophers (A.F. Losev, M.M. Bakhtin, G.S. Batishchev) and psychologists (F.E. Vasiljuk et al) on the problem of experiencing of a person are explored.

Key words: experiencing, reflection, internal world, personality, activity, subject, object.

Ключевые слова: переживание, отражение, внутренний мир, личность, активность, субъект, объект.

Ев. В. Степура

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕННОСНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ

Ценностно-смысловая сфера органично входит в состав сознания, одного из самых сложных объектов исследования. Как известно, ни одна теоретическая система не может полностью вместить в себя весь объект исследования, всегда будут факты, которые противоречат данной системе, не находя в ее рамках адекватного объяснения. В качестве решения этой проблемы пытаются применить сетевой подход, суть которого заключается во взгляде на объект через призму нескольких теоретических систем. Преимущество той или иной из них предоставляется в зависимости от потребностей исследователей [1]. Хотя, здесь нужна определенная методологическая грамотность и осторожность. Кроме того, исследования должно отражать реальную действительность, а не фантазии исследователя.

В психологии эту грань легко перейти, поскольку исследуемые процессы являются достаточно тонкими и испытывают воздействия со стороны смысловой сферы самого исследователя. Использование статистических методов не меняет сути этих искажений, поскольку любые закономерности можно интерпретировать по-разному. Кроме того, как указывает Д. Канеман, исследователи часто становятся жертвами эвристики репрезентативности - переоценивают значение полученных данных безотносительно к выборке [9]. И действительно, чтобы получить валидные данные, нужна достаточно большая выборка, очень мало исследований могут похвастаться этим. К сожалению, для этого нужны или достаточно экономичные методики, что часто невозможно из-за сложности объекта исследований, или много средств и времени, которых не хватает исследователям.

Многие исследования ценностно-смысловой сферы на сегодняшний день имеют констатирующий характер. Часто исследователей интересуют предпочтительные ценности различных групп населения. Но проблема заключается в том, что рассматривается актуальное состояние личности, ее потенциями пренебрегают. Перефразируя Ницше, можно сказать, что психологи любят ближнего, хотя надо любить дальнего - того, кем человек способен стать.

Исследователи должны задуматься о возможности компьютерного моделирования поведения и изменений в личности человека в различных ситуациях. Мы не считаем, эту идею устаревшей. Первые неудачи не должны обескураживать исследователей, особенно если область исследований перспективна в практическом плане.

В зависимости от ситуации активизируется определенная потенция, определенный смысл, но не каждую ситуацию можно исследовать экспериментально. Г. Саймон отмечает, что моделирование, используя уже известные данные, помогает найти новые связи между ними. Прежде всего, это касается моделирования сложных систем, поскольку из-за своей сложности они не могут быть проанализированы непосредственно человеком, с его ограниченными возможностями психики [8].

Еще одним интересным тезисом Г. Саймона является положение о том, что нормально функционирующая система не проявляет свои внутренние особенности, а только отражает внешнюю среду. Исследовать внутренние особенности системы можно только, если вывести ее из состояния равновесия со средой [8]. Исходя из данных принципов, мы можем сказать, что в повседневной жизни в поведении человека отражаются ценности и смыслы, которые преобладают в культурном окружении данного человека. Но возникает важный вопрос: есть ли

какие-то внутренние условия, которые определяли бы выбор тех или иных ценностей человеком? Косвенным доказательством наличия таких условий является эффект поляризации в экстремальных ситуациях, когда у части людей усиливаются эгоистические тенденции, которые толкают их на аморальное поведение, у других же происходит духовный рост, просыпаются альтруистические тенденции и соответствующее поведение [6].

В целом же при моделировании принятия решений следует учитывать смысловой компонент, поскольку он определяет критерии, по которым происходит оценка возможных альтернатив, а также выделение существенного по информации, поступающей из внешней среды. Моделирование ситуации возможно, если известна направленность системы, поведение которой изучается (ее цели), и особенности внешней среды. Но возникает вопрос: как смоделировать изменения самих целей системы под действием факторов внешней среды? Мы можем предположить, что цели, ценности и смыслы не изменяются качественно, по крайней мере в течение короткого времени. Также мы можем предположить, что сначала ситуация вызывает только количественную смену соответствующих параметров, в сторону увеличения важности одних ценностей и уменьшения важности других. В качестве основного фактора изменения ценностей и смыслов выступает активность самой системы, опосредованная воздействиями внешней среды. Но возникает вопрос об источниках этой активности. Он имеет важное практическое значение, поскольку характеристики активности системы указывают на варианты ее изменения. Согласно общеизвестным принципам диалектики, количественные переменные переходят в качественные; понятно, что для каждого процесса существует свой порог для данного перехода. При моделировании системы важно знать значения переменных, которые приведут к качественной ее перестройке.

В целом же человеку присущи как постоянные смысловые установки, так и ситуативные смыслы. Исследования показывают, что эти два параметра часто не совпадают - человек действует, руководствуясь не своими постоянными установками, а ситуацией [5]. Но, вопреки представлениям некоторых социальных психологов, человек никак сводится к ситуации, он всегда так или иначе проводит анализ ситуации, определяя, какое поведение будет наиболее адекватно в данный момент. В процессе этого анализа и рождаются ситуативные смыслы. Но, данные феномены и используемые в них когнитивные схемы, также, недостаточно исследованы.

В исследованиях ценностно-смысловой сферы чаще всего используются различного рода опросники. Это наиболее простой путь узнать о актуальных ценностях и смыслах респондентов. Но здесь кроется известная проблема честности ответов испытуемых.

С помощью опросников исследуют различные структурные компоненты ценностно-смысловой сферы личности:

- 1) осмысленность жизни (тестсмысложизненных ориентаций);
- 2) структуру ценностно-смысловой сферы (методика конечных смыслов, методика Рокича);
- 3) превалирующие группы ценностей и смыслов;
- 4) актуальные для личности ценности и смыслы (методика конечных смыслов);
- 5) важность для личности отдельных групп ценностей (например, моральных ценностей, альтруизма, эгоизма);
- 6) ценности и смыслы, связанные с конкретными вещами (методика ценностного спектра).

Важной чертой данных исследований ценностей и смыслов является их стандартизированный характер. Хотя анонимность исследований создает условия для проявления честности испытуемых, но и анонимность не всегда может создать чувство доверия, необходимое для раскрытия истинных ценностей и смыслов испытуемых. Современные стандартизированные исследования по глубине и значимости полученных

данных совсем не идут в сравнение с информацией о личности, которая поступает в результате психотерапевтических сессий. Там создаются гораздо лучшие условия для раскрытия истинных ценностей и смыслов личности.

В результате современных стандартизированных исследований мы редко получаем информацию о глубинных смыслах, движущих человеком, а также для нас почти закрытыми остаются духовные сферы, в которых он находится. Что касается последнего, то проблема заключается также в том, что духовные переживания трудно описать, но именно они могут создавать новые для человека смыслы.

Доступ к ценностям и смыслам личности возможен через ее Я-концепцию. Речь идет о таких инстанциях Я-концепции как идеальное Я, фантастическое Я, идеализированное Я, фальшивое Я и т.д. Эти составляющие Я-концепции включают в себя различные ценности, которые важны для данного человека. Их исследование открывает путь к осмыслению ведущих направлений жизненного пути личности, а также показывает неудачи личности в реализации своих смыслов. Хотя, как отмечает Д.А. Леонтьев, имеет место значительное влияние защитных механизмов на эту структуру сознания [2]. К сожалению, используя стандартные процедуры исследования, мы никак не можем обойти эти механизмы, тогда как установив глубокие отношения с исследуемыми, мы могли бы получить более существенную информацию о структурах их сознания.

Как известно, идеальное Я воплощает в себе ценности референтных для человека групп, с которыми он себя идентифицирует. Для нас интересен конфликт между реальным и идеальным Я, поскольку он показывает, как «заряжены» ценности, насколько они важны для человека. Ведь люди различаются, помимо прочего, по степени желания реализовывать свои ценности. Часто исследования ценностей личности концентрируют внимание на их содержании, но не учитывается, насколько такие ценности актуальны для данного человека: человек просто причисляет себя к носителям данных ценностей или их реализация является для нее делом жизни. Конфликт между реальным и идеальным Я может показывать степень осознания важности данных ценностей и являться источником энергии для их реализации. Исследования показывают, что у творческих людей данный конфликт сильно выражен [7]. Нужно продолжать исследования в этом направлении, поскольку они способны открыть путь к пониманию важных аспектов самореализации личности и препятствий на этом пути.

Интересно проследить изменения в ценностно-смысловой сфере человека в течение его жизни. Эти изменения отражаются в изменениях ее идеального Я. В неблагоприятных жизненных условиях, когда нельзя реализовать важные для лица ценности, идеальное Я меняется, адаптируется к жизненным обстоятельствам. (Если же нереализованное идеальное Я сохраняется, это может приводить к высокому уровню фрустрации) Возникает важный вопрос о построении модели, которая бы достаточно полной мере описывала эти изменения.

Фантазийное Я сохраняет нереализованные потенциальные ценности личности. В процессе развития фантазийное Я редуцируется и не может прямо влиять на действия человека. Но оно продолжает существовать в скрытом виде, поскольку сами факты жизненных разочарований, освобождения от иллюзий влияют на построение новых психических структур.

В целом же фантазии и мечты еще недостаточно исследованы в психологии. Особенно, это касается последних, хотя именно в наших мечтах проявляются важные для нас ценности и смыслы. Мечту можно назвать посредником между целями личности и ее ценностно-смысловой сферы.

Исследовать ценностно-смысловую сферу можно не только с помощью описания идеального или фантазийного Я личности. Можно исследовать: образ идеального мира, государства, семьи, каждого, и т.д. Изучаемый предмет определяется в соответствии с целями исследования, с теми аспектами ценностно-смысловой сферы, которые интересуют исследователей.

Надо отметить, что используемые при этом процедуры исследования имеют вышеуказанные недостатки, обусловленные трудностью получения достоверной информации без установления доверительных отношений с исследуемыми.

Актуальные для лица ценности можно исследовать через «публичный образ» человека. Но указанные выше трудности актуальны и в данном случае, поскольку люди не склонны раскрывать свои слабости.

Остается недостаточно используемым метод исследования продуктов деятельности. Поскольку личность опредмечивается в продуктах своей деятельности, то ее ценностно-смысловая сфера тоже проявляется в них. Ясно, что человек творит с какой-то целью, и за ней находятся определенные смыслы и ценности данного человека. Метод исследования продуктов деятельности является особенно актуальным для исследования ценностно-смысловой сферы умерших людей и людей, которые являются недосыгаемыми для прямого психологического исследования (например, политики, преступники, находящиеся в розыске). Конечно, этот метод, используется во многих отраслях психологической науки. Но, к сожалению, на сегодняшний день недостаточно разработана методология подобных исследований, исследователи могут опираться иногда только на собственную интуицию, а последняя часто приводит к ряду систематических ошибок (подробнее [4]).

Смысловая сфера исследуется экспериментальным методом с учетом следующих принципов: 1) принцип личностной значимости ситуации исследования для испытуемого; 2) относительная неопределенность ситуации исследования; 3) неподконтрольность исследуемых переменных испытуемым; 4) подконтрольность ситуации исследования экспериментатору; 5) принцип исследования процессов смысловой сферы в структуре целостной деятельности личности [3, с. 303].

Как мы видим, сама процедура исследования указывает на связь ценностно-смысловой сферы личности с неопределенностью: именно в неопределенности указанная сфера наиболее отчетливо проявляется. Но одновременно процедура исследования сама влияет на то, какой ракурс ценностно-смысловой сферы проявится. Поэтому надо тщательно продумывать процедуру исследования относительно того аспекта ценностно-смысловой сферы, который мы пытаемся исследовать. Конечно, это требование является важным для любого эксперимента, независимо от изучаемого явления. Но, особенно это замечание касается ценностно-смысловой сферы как достаточно интимной, тонкой сферы психики.

Следует подвергнуть определенному сомнению возможность полной реализации принципа личностной значимости. В лабораторных условиях мы можем создать ситуацию только относительной личностной значимости. Для исследования актуальных для человека смыслов нужно проводить естественный эксперимент, но проведение такого эксперимента натывается на трудности этического плана, в частности потому, что, как уже было сказано, смысловая сфера личности представляет собой очень интимную зону психики, манипуляции с которой могут вызвать значительный дискомфорт личности.

Для исследования смыслов используют также проективные методы (например, Д.А.Леонтьев рекомендует ТАТ [3]). Преимуществом проективных методов является «свобода» ситуации исследования, которая достигается неопределенностью стимулов. Как уже отмечалось, неопределенность пробуждает в человеке самые актуальные и типичные тенденции, что дает возможность анализировать проявления личности в наиболее чистом виде. Известно, что недостатком проективных методик является высокий уровень субъективизма в интерпретации их результатов. Попытки структурировать реакции испытуемых, обобщить их, выделить определенные типы ведут к потере информации об индивидуальности данных реакций. Кроме того, выявлено существенное влияние стереотипов исследователя на интерпретацию результатов исследований, выполненных с помощью некоторых проективных методик [10]. Мы, конечно, не можем переносить эти выводы на все

проективные методики, но вопрос их валидности все еще остается открытым.

ВЫВОДЫ

1. Перспективной представляется возможность компьютерного моделирования процессов взаимодействия человека с внешней средой и влияния этого взаимодействия на ее ценностно-смысловую сферу.
2. Важна разработка методов, позволяющих исследовать глубинные смыслы личности.
3. Недостаточно исследована категория «мечта». Между тем, она имеет большое значение для понимания взаимосвязи ценностно-смысловой сферы с поведением личности.
4. Актуальным является методологическое усовершенствование существующих методов исследования ценностно-смысловой сферы, в частности для уменьшения влияния субъективных факторов на его результаты.

Литература:

1. Гусельцева М. С. Культурно-исторические «вызовы» постмодернизма // Вопросы психологии. 2002. № 3. С. 119-131.
2. Леонтьев Д. А. Методика предельных смыслов (МПС): Методическое руководство. М.: Смысл, 1999. – 36 с.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
4. Майерс Д. Интуиция. – СПб.: Питер, 2009. – 256 с.: ил.
5. Майерс Д. Социальная психология. – 7-е изд. – СПб.: Питер, 2012. – 800 с.: ил.
6. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории (Синергетика-психология-прогнозирование) //www.Koob.ru
7. Налчаджян А.А. «Я»-концепция. // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Издательский дом «Бахрах-М», 2007. – 672 с.
8. Саймон Г. Науки об искусственном. М., 1972. 146 с.
9. Тверски А., Канеман Д. Вера в закон малых чисел // Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятиерешений в неопределенности: Правила и предубеждения / Пер. С англ.. –Х.: Изд-воИнститутприкладной психологи «Гуманитарный центр», 2005,- С. 39-48.
10. Чепман Л. Дж., Чепман Д. Результаты тестов – такие, какими Вы их себе представляете // Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятиерешений в неопределенности: Правила и предубеждения / Пер. С англ.. –Х.: Изд-воИнститутприкладной психологи «Гуманитарный центр», 2005,- С. 274-285.

E. V. Stepura

Some aspects of research of values and senses

Abstract

The problem of personality's values and senses research is considered in the article. Some defects in the existing methods of research are analyzed, and an attempt to see new perspective in the research of this subject is taken.

Key words: modeling, deep senses, dream, methods of research.

Ключевые слова: моделирование, глубинные смыслы, мечта, методы исследований.

THE CONTENT OF THE WORK RELATED TO UPBRINGING OF VOLITION WITH PRIMARY SCHOOL PUPILS

“Upbringing of volition” is considered the main concept of social sciences, especially for pedagogy and psychology. It is necessary to pay deep attention to the psychological basis of the word, because the second part of this conception- “volition” is studied basically in the psychology literature. It is important to learn psychological basis of this conception because in order to the reveal as a psychological concept of “volition” is needed psychological analysis. The word “volition” is pointed out like “volition”, “volitional”, “volitionally” in the “Spelling dictionary of Azerbaijan language”. (4, p. 308) It has been adopted as Azerbaijani word defining person’s mental properties, psychological characteristics.

The conceptions such as strong-willed man, strong-willed person, strong-willed sportsman, strong-willed warrior, strong-willed soldier, strong-willed intellectual, strong-willed researcher come from the word “volition” (from Latin volō - “wish, will”) and characterizes the psychological features and mental properties and spiritual qualities of people of different professions. So the psychological characteristics which are made combining with the word “volition” characterizes the signs, spiritual qualities and the motive of several types of activities of people of different professions. According to psychologists, motives of work done by each person or people of different professions are based on their areas of activity. And action is a psychical activity which is adjusted by perceived purpose. Activity is determined by the motives of desires, interests, inclinations, wishes and any enthusiasm because it arises from certain requirements.

Psychological literature shows that the motives which instigate person to any activities are arises from his desire and wishes. So volitional qualities also arises as a result of instigating forces. The set of instigating forces contains an important part of psychical life which is called person’s motives field. Prerequisites of human’s activities while getting into contact with environment pointed out as impetus. (1, p. 406)

It means that requirements which instigates to activities have specific motives. And interests appeared on the basis of those motives are considered instigating forces. These instigating forces are determined in two ways. One of them is explained as actions arisen from involuntary impulse and the other actions which arise from voluntary impulse.

Assume that one of primary school pupils is active in pedagogical process and does his homework in a certain regime. But on the contrary his school-mate doesn’t obey regime. So first pupil’s voluntary impulse encourage him to do his homework. The second pupil who doesn’t obey regime hasn’t enough will to do his homework because his actions based on involuntary impulse. So volition arises from instigating forces which is in turn arises from well-balanced consideration. Instigating forces encourage first pupil to normal activity. Weak volition causes second pupil to be passive.

According to psychology literature “... instigating forces that arise in person and encourage him to any activity have different characteristics in terms of its meaning and psychological features. This can be action resulting from involuntary impulse-reaction that is sudden reaction to received impact or delayed which based on well-balanced considerations and the net result can be imagined etc. actions can be”. (1, p.406)

Experiences and observations show that actually involuntary actions of pupils are results of unclear understandable instigating forces. There are a lot of 3 and 4 year pupils who have such

psychological features and they show themselves as lazy, slovenly, helpless, tired, inactive pupils.

The 3^b class pupil called “A” which we observed at Goy-gol city school №4 named after I.Novruzov was passive than all other pupils, didn’t do homework because he was more inactive and ignored participating to interactive activity. So all actions of pupil “A” were involuntary and implemented as a result of the impact of the completely inconceivable instigating forces. “The involuntary actions either completely inconceivable or not so understandable actions that are implemented as the result of the influence of the instigating forces (aim, enthusiasm etc.). This actions are considered impulsive. They have no exact plan. Fear, wonder, confusion and actions committed in affective state are examples of involuntary actions”. (1, p.407)

So, it can be concluded that pupil “A” has weak volition, in other word, his volitional activity is weak. “General Psychology” under the authorship and editorship of Petrovsky shows that “...arbitrary actions require the perception of the aim and imagination of the operations. Volitional actions are special group of arbitrary actions. Volitional actions are conscious that are necessary for its realization that directs person towards certain purposes and it helps person to resolve problems that arise when he tries achieve his goal”. (1, p.407)

So instigating forces of pupil “A” reflect defective motives field that define appearance of his actions. The 3⁵ class pupil called “T” which we observed at Ganja city school №16 named after M.S.Vazeh was active compared to pupil “A”, does his homework, answers questions like the most active pupil of class. It means that the system of instigating forces reflects personal motives that defines the volitional activity of pupil “T”. As every man’s motives field or concrete motives field are connected with his volitional activity because all his actions are adjusted with this criterion. According to psychologists “...the structure of motives field that define man’s activity reflect whole personality like instigating forces system and acts like dynamic expression which shows it’s essence.

Motives field is connected with human’s volitional activity because instigating forces which encourage man to voluntary actions, determine character and psychological conditions for volitional acts”. (1, p.409)

In spite of this we can say that upbringing of volition created as a result of volitional activity. In pedagogical process any school’s or kindergarten’s teacher need determine and improve the level of volitional upbringing school pupils’ especially primary school children’s and lead them to volitional activity. Leading primary school pupil’s to volitional activity morally enriches them. People who work in this field of study need to learn scientific-pedagogical-psychological feature of this problem. Taking all this into account we can express the volitional activity as follows: volitional activity is pupils’, students’, trainees and whole humans’ special form of activity’s that adjusts their behavior, keep them away from harmful inclinations and it is also being successful with actions done with patient, restraint, resolvedly sum of achieved successes’.

Experiences and observations show that some primary school teachers have problems with adjusting pupils’ volitional activities and restoring their involuntary actions. There are some reasons for it. First reason is primary school teachers’ hurry while finding out pupils’ personal characteristics. The second reason is primary school teachers’ wrong approach to main factors which form pupils personality. That is primary school teachers can’t deeply penetrate into pupils’ family. Teacher’s penetration to the family helps to find pupil’s genetic signs - genetic characteristics. So primary school teachers’ personal observation abilities and their skills to create correct teacher-pupil relations can help them to learn pupils’ volitional activities.

Unfortunately some primary class teachers can’t control pupils’ voluntary and involuntary impulses. Therefore pupils who are passive, without self-restrain and self-control lay obstacles for others. Primary school teachers would never have any difficulties with volitional activities if they try to teach necessary acts and movements. The correct assessment of any situation, productive

ways for implementing pedagogical methods, selecting the most useful strategic line in pedagogical process can be a help for successful solution of this problem. Shouldn't forget that "...man is responsible for himself during volitional activities, controls his personal involuntary impulses and if necessary suppresses, restrains them. Manifestation of volition that is different types of volitional acts and execution of volitional movements are such type form of personality's which conscious absolutely participates here".

So instigating pupils into activities in pedagogical process raise their courteousness level. It's necessary to keep primary school pupils away from harmful inclinations and elements which prevent their physical and spiritual development. Because it helps children to reveal their high moral-spiritual qualifications. First of all it is necessary to reveal patience, endurance, persistency, restraint, resolution, responsibility qualities of primary school pupils, then develop and perfect them. A prominent personality of East Nasiraddin Tusishows in his "Akhlag-Nasir" book that, "...patience is showing resistance to desire and wishes and being away from of desires and wishes unpleasant consequences". (3, p.92) It can be that N. Tusi considered patient people strong-willed.

We can say that to train children to be patient, encourages them to do works with restraint on their own activities, especially to teach them to be determined to appropriate scientific ideas is preparing them as strong-willed person. According to N. Tusi it is necessary to teach pupils to be patient, restraint, self-possessed, decisive, endurance, pride along with removing qualifications such as stupidity, imbecility, whimsy, faint-heartedness, indecisiveness, submissiveness, irritability, apathy, cruelty. In this sense it would be helpful to reveal, develop and improve components of upbringing of volition from first class to forth. In this case primary school pupils' volitional activities normalize their manner, adjust conscious activities.

Qualifications related to volition that taught by their parents or primary school teachers make primary school pupils to be more determined. In this sense it is necessary to teach children to be patient, restraint, pride, persistent, self-possessed along with teaching them the norms of self-criticism and self-suggestion.

As a result we can say that the formation of children's upbringing of volition by revealing the highest qualifications from an early school age can prepare them to successful life. It can encourage them to be restraint and to make right choices in their future life.

Bibliography

1. General Psychology. Edited by V.A. Petrovski, Baku, Education, 1982, 495 p.
2. F. Sadigov. Pedagogy. Baku, Adiloglu press, 2012, 552 p.
3. N. Tusi. Akhlag Nasiri. Baku, Lider press, 2005, 280 p.
4. Spelling dictionary of Azerbaijan language. Baku, Lider press, 2004, 728 p.

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТ ПРОВЕДЕННЫХ С МЛАДШЕКЛАССНИКАМИ И СВЯЗАННЫЕ С ВОЛЕВЫМ ВОСПИТАНИЕМ

Резюме

В статье рассматривается характер работы, проводимой по начальному образованию волевого воспитания учащихся начальных классов. Характер работы, проводимой по подготовке статьи будет ссылаться на теоретические и практические основы национального колорита, которые были предпочтительны и показаны в качестве основного источника теории Насреддина Туси в образовании. Это самые насущные и актуальные потребности нашего времени, принимая во внимание как содержание образования, так и волевое воспитание учащихся.

Ключевые слова: воспитание воли, работы проводимые в начальных классах про воспитание воли, выносливость - как компонент воспитание воли.

Key words: nurture of volition, the work have been carried out about the upbringing of volition in primary classes, endurance as a component of volition upbringing.

Л. А. АНТОНЮК, Т. В. КОВАЛЬ

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

О ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

С каждым годом усиливается интернационализация практически всех аспектов жизни в Европе. В комплексе знаний специалиста нового поколения важное место отводится знаниям иностранных языков.

В статье рассматриваются актуальные проблемы изучения иностранных языков в школах и ВУЗах. Предлагаются пути и способы повышения эффективности преподавания.

В наше время все более ширится новое отношение к изучению иностранных языков, знание которых сегодня есть объективной и актуальной потребностью общества. Это особенно заметно в тесных экономических объединениях типа Европейского Союза, сообщества стран Скандинавии и т.д., где ликвидированы границы и создан общий рынок труда для высококвалифицированных лиц.

В трудах отечественных и зарубежных исследователей (таких как И.Аркусова, С.Арлеанс, А.Бердичевский, А.Богомоллов, С.Гапонова, Е.Жарова, Г.Козлакова, Г.Копил, О.Кузнецова, Е.Листопад, И.Литовченко, О.Першукова, А.Рацул, Д.Фаттахова, И.Фищенко и др.) находим общие теории восприятия иностранных языков, описание некоторых интересных методик их преподавания, программы, примеры разного типа уроков и пр. Но общие успехи преподавателей и учеников значительно ниже желаемых, а в современных условиях они просто недостаточны [2].

Как подтвердило анкетирование, 51% взрослых (возраст 25 лет и старше) граждан стран-членов Европейского Союза не знают ни одного иностранного языка на уровне среднего общения. Среди молодежи 15-24 лет таких лиц 29%, хотя во всех странах в школах много лет преподаются один или два иностранных языка [4]. У нас нет аналогичных данных относительно Украины, но, исключая знания русского языка, показатели, без сомнения, ниже западноевропейских.

Следовательно, в последние десятилетия не только в нашей стране, но и во многих странах мира увеличивается разрыв между языковыми требованиями к выпускникам системы обязательного образования со стороны рынка труда и теми знаниями, умениями и навыками, которые имеют эти выпускники. Именно поэтому поиски повышения эффективности и результативности усилий десятков тысяч учителей и преподавателей иностранных языков очень актуальны.

Процесс преподавания и усваивания иностранного языка мы считаем более сложным, чем аналогичные процессы у большинства других учебных предметов (родного языка, математики, физики и т.д.). Последние опираются на владение учениками основами общения на родном языке. Очень важно и то, что даже фрагментарные знания по названным предметам дают возможность успешно использовать их на практике. А значит, позитивный результат общей работы ученика и учителя достигается за короткое время. Это усиливает стимуляцию учащихся к самостоятельной работе, укрепляет веру в собственные силы и способность овладеть материалом (хотя бы на «удовлетворительно»).

Едва ли не главная сложность в изучении иностранного языка состоит в том, что усвоение учеником малого объема информации не позволяет ему выполнять полезные и результативные действия – понять текст песни, диалог героев фильма, а также перевести статью из газеты или научного журнала. Хотя сторонники статистических методов изучения языков убеждают, что «90% усредненных текстов составляют 400-500 слов» (возможно в этом и есть доля истины), но сохранение в памяти только этих слов оставляет человека беспомощным перед реальным текстом или диалогом на улице, в театре или кинофильме. Подобные «знания языка» дают возможность

только выхватить отдельные слова и фразы, но не обеспечат безошибочное понимание текста (не говоря уже об активном использовании этих слов в общении).

Первоначальная цель преподавателя – достичь надежной фиксации большого количества слов и другой информации по иностранному языку в сознании слушателей (учеников или студентов). Для этого желательно подавать эту информацию одновременно по нескольким каналам (слуховому, звуковому и др.), а также задействовать для ее закрепления **эмоциональную память**, которая определяется тем, что «запись» делается один раз и навсегда, не исчезает и практически не ослабевает в дальнейшем. Обращение к этой «записи» возможно в любой момент, а воспроизведение безошибочное и достаточно полное.

Достичь высокой эмоциональности «записи» во время преподавания иностранного языка нелегко, поскольку эмоциональная память служит человеку для накопления информации шокового плана – ощущений от ожогов или удара электрическим током, угрожающих жизни или здоровью событий, других стрессовых ситуаций – несправедливых обид, обвинений и т.д.

Как свидетельствуют исследования, различия в результативности преподавания языков разными учителями значительной мерой обусловлены тем, что лидеры по показателям профессионального успеха отличаются более высокой эмоциональностью, вызывают обостренную реакцию аудитории (она не обязательно должна быть только позитивной). Следовательно, учебная дисциплина «профессиональное мастерство учителя» имеет, как мы думаем, значительный потенциал формирования более успешных преподавателей иностранных языков.

Нейтральная информация, а именно такой есть совокупность иностранных слов, фонетических особенностей, правил грамматики и пр., фиксируется в мозгу человека поверхностно, поэтому интенсивность ее воспроизведения быстро уменьшается со временем. Снижение способности к воспроизведению мы привыкли называть «забыванием». Особенно наглядно этот процесс демонстрирует так называемая «кривая забывания Эббингауза» ([3], с. 163-172).

Эббингауз был слишком категоричен считая, что «60% выученного забывается через час», но он был прав относительно характера забывания. Этот процесс особенно быстро идет вначале, потом он все замедляется и замедляется, выходя, к сожалению, на слишком незначительный и почти стабильный уровень.

Традиционно рекомендованные высшими руководящими инстанциями учебные планы средних и высших учебных заведений Украины предусматривают два (чаще одно) занятия по иностранному языку в неделю. Проанализируем, что же происходит. На первом занятии (например, в понедельник) слушатель, который не отвлекается от восприятия, осуществляет «прыжок вверх» в знаниях и за короткое время повышает количество языковой информации. К сожалению, в дальнейшем происходит снижение способности к воспроизведению усвоенного. Если второй урок иностранного языка в четверг, то к этому времени ученик не сохраняет в памяти почти ничего из того, что слышал или видел в понедельник. Ведь даже старательный ученик, обремененный множеством других предметов, может потратить на выполнение домашнего задания «на четверг»

минуты, а не часы. В четверг на уроке – новый «прыжок» и снова забывание с выходом на очередной «почти ноль» к следующему занятию. Очевидно, что в дальнейшем ситуация повторяется, что делает невозможным накопление того достаточно большого первичного объема информации, который позволяет эффективно использовать ее сначала для перевода текстов, а позже (или одновременно с этим) – для общения. С аналогичным успехом можно продолжать аж до пенсии.

Через год-другой такого «обучения» ученик приобретает устойчивый комплекс неполноценности с твердым убеждением, что он «принципиально неспособен» выучить иностранный язык хотя бы на посредственном уровне.

Следовательно, имеем достаточно неутешительный вывод – распространенное в наше время дистанцирование занятий затрудняет слушателям усвоение иностранного языка, ведет к немотивированным затратам времени и возникновению негативного отношения к этим занятиям у учеников и студентов.

Со всего вышеизложенного следует, что помочь нашим ученикам может или супер-эмоциональное преподавание с аналогичным типом восприятия, что абсолютно невозможно, или интенсивное обучение, когда уроки проводят часто и «прыжки вверх» происходят каждый раз не от уровня «постоянного ноля», а от позитивного уровня не до конца забытой информации предыдущего урока.

Целесообразное планирование учебного процесса давно известно и применяется в заведениях интенсивного изучения иностранных языков, где они выступают как основные дисциплины (оно показано нами на рис.1 пунктирной линией). Если невозможно выделить на иностранные языки больше времени, то необходимо концентрировать занятия на одном курсе или в двух-трех классах школы. Частые занятия, даже при незначительной самостоятельной работе слушателей, ведут к быстрому и заметному прогрессу. Именно поэтому так хорошо усваивают языки ученики специализированных школ, которые имеют более 5 уроков иностранного языка в неделю.

Но и в этом случае накопление первичного объема языковой информации, который превращает ее в полезный инструмент, занимает немало времени. Практика показывает, что речь идет о месяцах, а не о неделях. Успех в изучении иностранного языка гарантируют лишь интенсивные и достаточно длительные занятия.

Применив прогрессивные методики преподавания для сконцентрированных во времени занятий можно достичь серьезного повышения эффективности изучения иностранных языков в учебных заведениях Украины.

Плохое усваивание языков будет иметь отдаленные негативные последствия, ведь «немая» Украина никогда не сможет всерьез интегрироваться в Европу.

Литература:

1. Корсак К. Позитив про інтенсив // Науковий світ. – №2. – 1999. – С. 14-15.
2. Мошков В. Про наслідки дослідження системи підвищення кваліфікації фахівців іноземних мов в Україні у контексті реалізації проекту Британської Ради “ІНСЕТ” // Освіта і управління. №4. – 1998. – с. 160-163.
3. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: Навчальний посібник – К.: “Україна”, 1998. – 343 с.
4. English M. 2001 – l’annуe europеenne des langues // Le Magazine (Education et Culture en Europe). – n.12. – 1999. – p.24.
5. Modern Language Learning in the New Europe. The Role of the European Centre for Modern Language in Graz. – Council of Europe, Graz-Strasbourg, 1995. – 87 p.

L. A. Antoniuk, T.B. Koval

Abstract

For every specialist of modern generation it is necessary to have a good knowledge of foreign languages.

Urgent problems of learning of foreign languages at schools and universities are considered in the article. Peculiarities of forming of primary extent of language knowledge are analysed. Ways and means of increase of efficiency of teaching are proposed.

В. Ю. Бережок

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

СИСТЕМА ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ

Ценностное отношение к природе и формирование на его основе экологической культуры является обязательным условием устойчивого развития общества, согласование экономических, экологических и социальных факторов его развития. Появление существенных экологических проблем в большей степени обусловлено низким, а у некоторых граждан начальным, уровнем экологической грамотности, сознания [3].

Будущее состояние окружающей среды в значительной мере зависит от успешного осуществления экологического воспитания, формирования у подрастающего поколения нового, сознательного, ответственного, бережного отношения к природе, развития экологической этики. Именно поэтому гармонизация взаимоотношений человека с природой выступает сегодня центральной задачей учебно-воспитательного процесса.

Экологическое образование и наука переживают тяжелые кризисные времена. Их вызвали трудности переходного периода государства: развитие нового демократического общества, реформирования национального сознания и культуры, переоценка ценностей в связи с утверждением независимости и необходимостью преодоления экономического, экологического и духовного кризисов [5].

Сейчас экологическое образование и воспитание рассматривают как аспект гуманизации школьного образования, что предполагает усвоение общественных духовных ценностей, поскольку духовность немыслима без осознания единства человека и природы.

Система школьного образования Украины имеет национальные традиции по формированию экологического сознания учащихся. Почти каждая учебная дисциплина предлагает развивающий воспитательный природоохранный материал. Но существует проблема неэффективности таких подходов за бессистемную «экологизацию» содержания образования и замене дидактического подхода к формированию содержания образования на отдельные мероприятия по экологическому воспитанию, несогласованности содержательных линий отдельных учебных предметов относительно экологических вопросов [4].

Гуманистическим шагом от знаний о природе к бережному отношению есть чувство любви к ней, которое способна вызывать красота природы и, к сожалению, большинство учителей не придают необходимого значения этого свойства природы, поскольку на первом плане их внимания – учебный процесс.

На значении экологических знаний для эффективного формирования в учащихся экологической культуры и воспитание бережного отношение у них к природе подчеркивает А. Крысак. Новые образовательные технологии гармонизации отношения школьников к природе рассматривались в трудах А. Грошовенко, которая, в частности, отмечает, что процесс формирования бережного отношения к природе предполагает комплексное воздействие на эмоционально-ценностную, интеллектуальную и действенно-практическую сферы психики учащихся; а также А. Колоньковой, Н. Пустовит, А. Пруцаковой, [2].

Как отмечают И. Белявский, В. Бродвий, Л. Немец, Н. Пустовит, Г. Пустовит, Д. Трайтак и другие исследователи, одной из важнейших задач современной школы является повышение экологической грамотности учащихся, вооружение их навыками экономного, бережного

использования природных ресурсов, формирование активной, гуманной позиции в отношении к природе.

Идеи эффективного формирования экологической культуры у школьников раскрываются в работах отечественных и зарубежных педагогов и психологов, таких как И. Бех, С. Дерябо, Н. Дробноход, И. Зязюн, Г. Пустовит, И. Суравегина, В. Ясвин и др. И все же, в связи с непрерывным развитием общества и усилением его влияния на окружающую среду, проблемы формирования в учащихся экологической культуры и гармонизации отношения к природе и в дальнейшем остаются актуальными и такими, что требуют постоянного исследования и совершенствования.

Воспитание у детей бережного отношения к природе – процесс сложный и долговременный. Его результатом должно быть не только овладение соответствующими знаниями и умениями, но и развитие желания и умения активно защищать, улучшать природную среду.

Познавательной основой воспитания у школьников бережного отношения к природе является формирование представления о природе как необходимой окружающей среде с бесконечным разнообразием его форм; осознание себя неотъемлемой частью природы; понимание того, что любая форма жизни является такой же неотъемлемой частью природы, как и человек, и существует на равных правах с ней [2].

Чувственно-эмоциональную основу бережного отношения к природе составляют развитые гуманистические и эстетические чувства (сочувствия, сопереживания, восторг, восхищения и тому подобное); способность переживать духовные состояния.

Бережное отношение к природе проявляется в действиях и поступках, способность к бескорыстным действиям, направленная на поддержку (или сохранение) жизни [2].

Подбирая методику работы, следует ориентироваться на индивидуальные и возрастные особенности восприятия учащимися природы.

Формирование экологической культуры каждого человека и общества в целом является результатом экологического воспитания. *Экологическая культура* — это поведение и жизнь человека и общества на основе познания и использования законов развития природы с учетом близких и отдаленных последствий изменения природной среды под влиянием человеческой деятельности [4].

Поэтому, необходимо для усиления воспитательного воздействия использовать элементы системы экологического воспитания. Одним из компонентов является содержание, точнее система познавательных заданий экологического содержания.

Такую систему предлагают Л.П. Воронина, Н.А. Пустовит, Л.Д. Руденко [6].

Они отмечают, что:

1. Экологическая культура включает 4 тесно связанные компоненты: познавательный, эмоционально-ценностный, поведенческий и деятельностный.

2. Основу базового компонента экологической культуры – экологических знаний – составляют экологические идеи. В содержании школьного обучения по уровню обобщения можно выделить несколько их видов:

- частичные, которые выводятся на основе группировки экологических фактов и понятий, которые изучаются на отдельных занятиях;
- тематические, которые формируются через обобщение экологических знаний в процессе изучения больших разделов программы;
- предметные, в которых обобщены экологические знания нескольких больших разделов и предмета в целом;
- философские, которые являются сквозными для нескольких или всех учебных предметов.

3. Формирование экологической культуры школьников является по своей сути проблемой межпредметной. Сущность и виды связей в системе «Человек – окружающая среда» полноценно можно раскрыть, опираясь на все разнообразие связей школьных предметов: содержательных, операционных, мотивационных, методических, мировоззренческих.

4. Процесс формирования экологической культуры школьников включает два периода, которые существенно различаются методикой обучения.

I период (1 – 9 классы). Ученики еще не изучали курса «Основы экологии», поэтому внимание сосредотачивается на выявлении и осознании экологических зависимостей при изучении химии, физики, биологии, географии и тому подобное.

II период (10 – 11 классы). Учащиеся знакомятся с основными понятиями и закономерностями экологической науки в курсе «Основы экологии», оперируют ими, изучая другие предметы. На основе теоретических данных экологии анализируют, оценивают экологические явления, принимают участие в решении экологических проблем.

Формирование навыков экологически целесообразного поведения и практической деятельности возможно только через привлечение учащихся к специально спроектированным воображаемым и реальным ситуациям, непосредственно природоохранной деятельности. В связи с этим важно, чтобы в содержании и структуре системы заданий было учтено сферы экологического поведения и виды практической экологической деятельности, соответствующих возрастным особенностям учащихся [7].

Чтобы система экологических заданий эффективно способствовала развитию личности, была действенной, гибкой, нужно придерживаться общих требований к содержанию, структуре и применению системы заданий для учащихся, а именно: в ней должно быть отражено различные типы познавательной деятельности учащихся, учтен принцип постепенного усложнения познавательных, мотивационных, оценочных процессов и тому подобное.

Разработанная авторами [6] система заданий соответствует требованиям и состоит из четырех подсистем, которые соответствуют основным структурным компонентам экологической культуры (табл.1).

Таблица 1

Система заданий экологического содержания

Подсистема	Цель заданий
I.	Формирование познавательного компонента экологической культуры (экологические знания и умения учащихся).
II.	Формирование мотивационно-ценностного компонента (положительное отношение к окружающей среде, духовная потребность в общении с природой, морально-эстетическое наслаждение от него; убежденность в сохранении и обеспечении самовоспроизводства природы).
III.	Формирование нормативного компонента (владение умениями и привычками экологически целесообразного поведения в природе, которая соответствует правовым, морально-эстетическим и санитарно-гигиеническим требованиям).
IV.	Формирование деятельностного компонента (деятельность и изучение, сохранение и улучшение окружающей среды, умение и привычки здорового образа жизни).

Каждая подсистема задач основывается на всех предыдущих и является базой для

следующих. Разработанную систему заданий можно использовать на всех этапах урока: при опросе, изучении нового материала, закрепления и обобщения знаний, а также на различных по форме занятиях – уроках, семинарах, дидактических играх, диспутах, конференциях, экскурсиях и во внеклассной работе [1].

Таким образом, актуальность и комплексность проблем экологии, объективная необходимость их решения с целью обеспечения благоприятных условий существования настоящих и будущих поколений ставит перед школой новые задачи экологического воспитания и образования учащихся. На современном этапе взаимодействия общества и природы нельзя ограничиться только развитием чувства любви к природе у каждого человека.

Формирование экологического опыта личности, составной частью которого является экологическая культура, не должно закончиться после школы, необходимо продолжать экологическое образование в училищах, техникумах, колледжах, вузах.

В статье рассматривается значение системы познавательных заданий экологического содержания в формировании экологической культуры школьников; воспитание бережного отношения к природе как элемент составной системы формирования экологической культуры личности.

Литература:

1. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе / Д.Н. Богоявленский, Н.А. Менчинская. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 347 с.
2. Грошовенко О.П. Педагогічні умови формування дбайливого ставлення до природи в учнів школи І ступеня // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: [збірник наукових праць]. – №17. – [Електронний ресурс] / О.П. Грошовенко – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/soc_gum/Sitimn/2008_17/index.html. – Назва з екрана.
3. Крисак А. А. Екологічне виховання молоді / А. А. Крисак // Біологія. – 2009. – №16-18. – С. 44-55.
4. Мазуркевич І.В. Організація екологічної освіти та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах – [Електронний ресурс] / І.В. Мазуркевич – Режим доступу: <http://kristti.com.ua>. – Назва з екрана.
5. Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Програма Розвитку ООН, Глобальний Екологічний Фонд. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.un.org.ua/files/national_ecology.pdf. – Назва з екрана.
6. Пустовіт Н.А. Система пізнавальних завдань екологічного змісту / Н.А. Пустовіт, Л.П. Вороніна, Л.Д. Руденко // Педагогіка і психологія. –1997. – №2. – С.80-88.
7. Форми навчання в школі: кн. для вчителя / за ред. Ю. І. Мальваного. – К.: Освіта, 1992. – 160 с.

B.I. Berejok

Abstract

The article discusses the importance of the system of cognitive tasks of ecological content in the formation of ecological culture of pupils; the education of careful attitude to nature as an element of a composite system of formation of ecological culture of the individual.

Key words: ecological culture, ecological education, ecological content, ecological literacy, ecological ideas, cognitive tasks, nature, the system tasks of ecological content.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое воспитание, экологическое содержание, экологическая грамотность, экологические идеи, познавательные задания, природа, система заданий экологического содержания.

დარეჯან გაგნიძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

პეიზაჟის ხატვა

პეიზაჟი (ფრანგულად *paysage*) – არის სახვითი ხელოვნების ჟანრი, რომელშიც ბუნების სურათია ასახული. იგი ფრანგული სიტყვაა და ნიშნავს ბუნების ხედს, ადგილმდებარეობის გამოსახულებას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პეიზაჟი არის ბუნების სახეების პლასტიკური გამოსახვა. იმის მიხედვით თუ რას ასახავს მხატვარი სურათზე პეიზაჟი შეიძლება იყოს: სოფლის, ქალაქის, არქიტექტურული, ისტორიული, ინდუსტრიული, ჰეროიკული, ფანტასტიკური, ლირიკული და ეპიკური ხასიათის. ბუნება დიდ როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაში. მას უდიდესი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს ბავშვის სულიერი ფორმირებისათვის. ხშირად პეიზაჟი ნამუშევრის ფონად გამოიყენება ფერწერულ და გრაფიკულ ნამუშევრებში, ასევე ქანდაკებაშიც, კერძოდ რელიეფურ ქანდაკებაში.

ადამიანი უხსოვარი დროიდან ხატავდა ბუნებას. პეიზაჟის ელემენტები ჯერ კიდევ ნეოლითის ხანის გამოქვაბულის კედლებზეა დახატული, პეიზაჟი გვხვდება ასევე ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ხელოვნებაში (ძველი ეგვიპტე, საბერძნეთი). შუა საუკუნეების ხელოვნება დიდ ადგილს უთმობდა პეიზაჟური მოტივების ხატვას ტაძრების და სასახლეების მოხატვის დროს. პეიზაჟს ხატავდნენ ხატებსა და მინიატურებზე. დამოუკიდებელი პეიზაჟების ხატვა აღორძინების ხანის დიდმა მხატვრებმა დაიწყეს – გერმანელმა ალბრეხტ დიურერმა, გენიალურმა ლეონარდო და ვინჩმა და სხვებმა. პეიზაჟი როგორც დამოუკიდებელი ჟანრი XVII საუკუნეში გახდა. მისი ავტორები ნიდერლანდელი მხატვრები იყვნენ. პეიზაჟური მხატვრობა ქართულ ხელოვნებაში XIX საუკუნის ბოლოს დაიბადა. ნიკო ფიროსმანმა, გიგო გაბაშვილმა, დავით კაკაბაძემ და ელენე ახვლედიანმა ქართული პეიზაჟის ბრწყინვალე ნახატები შექმნეს.

პეიზაჟს, როგორც ჟანრს განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა აღმოსავლეთის ხელოვნებაში. ის ჯერ იდეგ VI ს-ში არსებობდა ჩინურ მხატვრობაში. მას წარმატებით ხატავდნენ ტუმით აბრეშუმის ქსოვილზე. ასეთი ნახატები ძალიან პოეტური და ამავე დროს ფილოსოფიური აზრით იყო დატვირთული. ჩინური პეიზაჟური ფერწერის ზეგავლენით შეიქმნა იაპონური პეიზაჟი. რომელშიაც ფერწერულობასთან ერთად გრაფიკული ხერხებიც იყო გამოყენებული. პეიზაჟის ჟანრის სურათები არა მხოლოდ ბუნების მრავალსახოვნებას და სილამაზეს გადმოგვცემენ, არამედ გარკვეულ გრძნობებს და ემოციებს აღძრავენ მნახველში. პეიზაჟის კლასიფიკაცია შეიძლება მოხდეს სეზონის და ლანდშაფტის მიხედვით. დროის, ადგილის, მასშტაბურობის და თემატურობის მიხედვით. ასევე ანსხვავებენ ლოკალურ, ეგზოტიკურ, ნაციონალურ, პლანეტარულ და კოსმიურ პეიზაჟებს. პეიზაჟი შეიძლება იყოს დიდებული ან მოსაწყენი, მშფოთვარე ან მშვიდი, ცალკე ჯგუფს მიეკუთვნება იდუმალი უდაბნოს პეიზაჟები.

1.სოფლის პეიზაჟი მხატვრისათვის თავისი ყოფითაა საინტერესო და მიმზიდველი. ამ პეიზაჟში ბუნებრივი გარემოა. მასში ბუნება უმეტესად

ხელუხლებელია.

2.ქალაქს თავისი ხიბლი აქვს, მაღალი სახლები,ასფალტიანი ქუჩები , მოედნები და პარკები. აქ ადამიანის ხელით შექმნილი გარემოა.

3.მარინისტული, ანუ ზღვის პეიზაჟი. მისი სახელწოდება ლათინური სიტყვა (marinus) გან წარმოსდგება, რაც ზღვას ნიშნავს. ხოლო მხატვრებს რომლებიც ზღვებსა და ოკეანეებს ხატავენ – მარინისტები ეწოდებათ.

4.არქიტექტურული პეიზაჟი უფრო ქალაქის პეიზაჟის ნაწილია, სადაც მთელი აქცენტი არქიტექტურული ნაგებობის ხატვასა და გარე სამყაროსთან მის კავშირზეა გამახვილებული.

5.ინდუსტრიული პეიზაჟი ქვეყნის ეკონომიკურ სიძლიერეს გადმოგვცემს, ფაბრიკა-ქარხნები, ხიდები და კაშხალები, რკინიგზის ხაზები და აეროპორტები.

6.ჰეროიკული ნიშნავს ადამიანისათვის მიუწვდომელ, ამაღლებულ და ზღაპრულ პეიზაჟს. ასეთი პეიზაჟები მითოლოგიურ და ზღაპრულ სიუჟეტებს ახლავს.

7. პეიზაჟური კომპოზიცია შეიძლება ამკობდეს არქიტექტურულ ნაგებობას როგორც გარედან ფასადზე, ასევე ინტერიერშიც. თავის ხასიათით და გამომსახველობითი ხერხებით ასეთი პეიზაჟი დეკორატიულადაა მიჩნეული.

8. პეიზაჟი ხშირად რაიმე ისტორიული ძეგლის, კერძოდ არქიტექტურული ნაგებობის ფონადაა დახატული, მას ისტორიულს უწოდებენ, რადგან წარსულ დროს და ისტორიას აცოცხლებს ჩვენს წარმოსახვაში.

9.ეპიკური პეიზაჟისათვის დამახასიათებელია ბუნების დიდებული სურათები, რომლებიც სავსეა შინაგანი ძალებით და სიმშვიდით.

დიდია ბუნების ზემოქმედება ადამიანზე. მისი სილამაზე არავის სტოვებს გულგრილს განსაკუთრებით კი ბავშვებს. პეიზაჟის ხატვის დროს მხატვარი გამოხატავს ემოციურ დამოკიდებულებას ბუნების მიმართ. რა თქმა უნდა, ბავშვებს სურვილი აქვთ თავიდანვე წარმატებული ნამუშევრები შექმნან, მაგრამ მათ უნდა ავუხსნან, რომ ამისათვის მათ დიდი გზა აქვთ გასავლელი, საჭიროა ბევრი და თავდაუზოგავი მუშაობა. ჩანახატების და ეტიუდების ხატვა, რადგან პეიზაჟის ხატვის დაწყებით ეტაპზე მოსწავლე ბევრ პრობლემას აწყდება ხატვის უნარ-ჩვევების, ხაზობრივი და სივრცითი პერსპექტივის არცოდნის გამო.

ბავშვების უმრავლესობას პეიზაჟის ხატვის პიროვნული ცოდნა საბავშვო ბაღიდან მოაქვს. ალბად ყველას უნახავს ასეთი შაბლონური პეიზაჟები: ხრახნილკბილებიანი მთები, ლურჯად გაფერადებული ცა და მასზე ოვალის ფორმის ღრუბლები, მართკუთხედის ან სამკუთხედის ფორმის ხეები, მათ გვერდით კი ხეების ზომისავე ყვავილები. ამ ასაკში ბავშვებს ჯერ არა აქვთ წარმოდგენა საგანთა პროპორციულ ურთიერთ დამოკიდებულებაზე. ისინი ჯერ ვერ ხედავენ ამას. ხატვა კი დანახვის უნარის განვითარების შედეგად იწყება. მასწავლებლის მითითებების საშუალებით მოსწავლეებმა უნდა დაინახონ საინტერესო და ამაღლებელი ადგილები ბუნებაში, შემდეგ კი შეძლონ ჩადონ დანახულის შთაბეჭდილებით მიღებული ემოცია თავის ნამუშევარში და გადმოსცენ ის სახვითი ხერხების საშუალებით. გარდა ამისა მათ უნდა შეეძლოთ მსჯელობა ხელოვნების ნაწარმოებზე. ამას კი თავისი სპეციფიკური ენა სჭირდება, სავსე უამრავი ტერმინოლოგიით, რომელთა ერთობლიობას ხელოვნების ენას უწოდებენ. სწორედ ამ ენაზე უნდა შეძლონ ბავშვებმა საუბარი. ამაში კი მასწავლებელს ენიჭება დიდ როლი.

უპირველესად სახვითი ხელოვნების მასწავლებელი უნდა საუბრობდეს ამ ენაზე. მისი ტერმინები გასაგები უნდა იყოს ბავშვებისათვის. რა თქმა უნდა მათი შესწავლა ერთ დღეს არ მოხდება. ეს ყველაფერი სირთულის მიხედვით ეტაპობრივად გადაეცემათ მათ გარკვეულ თემებთან დაკავშირებით.

მანამდე, სანამ ნანახის ემოციით დატვირთული ბავშვები პეიზაჟის ხატვას დაიწყებენ, მასწავლებელმა უნდა აუხსნას პეიზაჟის ხატვის დროს სად იმყოფება ჰორიზონტის ხაზი. მხატვარს შეუძლია ამ ხაზთან მიმართებაში სხვადასხვა თვალთ დაანახოს მაყურებელს მისი დანახული და განცდილი ბუნების მშვენიერი სურათი. მაშინ როდესაც მხატვარს სურს თავის სურათში დიდი ადგილი დაუთმოს ცას, მთის მწვერვალებს და მასზე გაწოლილ ღრუბლებს, მხატვარი ამ დროს პეიზაჟს უყურებს დაბლიდან მაღლა ე. ი. დასახატი პეიზაჟი იმყოფება ჰორიზონტის ხაზს ზევით. ზოგჯერ კი პირიქით ხდება. მთაზე ასულ მხატვარს შეიძლება დაბლა მყოფი პეიზაჟი დააინტერესდეს. მაგალითად სიღნაღიდან ულამაზესია ალაზნის ველი, რომელიც ჰორიზონტის დაბლა იმყოფება. მესამე შემთხვევა მხატვრისათვის ყველაზე მოსახერხებელია, როდესაც ის პირდაპირ ჰორიზონტის ხაზზე მყოფ პეიზაჟს ხატავს. ჰორიზონტის ხაზის მდგომარეობებიდან მხატვარი აირჩევს მისთვის საინტერესოს და იწყებს ხატვას. პეიზაჟში შემავალი ნებიმიერი საგანი, რომელსაც მოსწავლე დახატავს ჰორიზონტის ხაზთან მიმართებაში, ცვლილებას განიცდის და სხვადასხვაგვარად ეჩვენება მაყურებელს.

მას შემდეგ, რაც დაზუსტდება ნახატი, საჭიროა მის ფერით გადაწყვეტაზე ფიქრი. ის ტრადიციული შეხედულება, რაც დაწყებითი სკოლის ასაკის ბავშვებს აქვთ, რომ ცა აუცილებლად ლურჯი ან ცისფერი ფერით უნდა დაიფაროს, მასწავლებელს შეუძლია უფრო გაამდიდროს და აუხსნას, როგორ იცვლება ცის ფერადოვნება ამინდის, ან წელიწადის დროთა, მზის ან მთვარის ნათების ზეგავლენით. დილით ცა მზის ამოსვლის დროს ვარდისფერია, მზის ჩასვლისას კი ნარინჯისფერი და მეწამურისფერი ერევინ ცის ფერს. წვიმის დროს ცა მოქუფრულია და ნაცრისფერის ტონალობები ისადგურებენ ცაზე. კარგ ამინდში ღრუბლები თეთრია და ქათქათა. ყველაზე მუქი ცა სეტყვის დროსაა, მუქი ლეგა ღრუბლები ცას ადაბლებებენ და ისეთი განწყობა იქმნება თითქოს ცა ჩამოწვა და დედამიწას შეუერთდა . რაც შეეხება დედამიწას ის მრავალფეროვანია და არა შავი ან ყავისფერი, როგორსაც ხატავენ ხოლმე პატარები თავის ნახატებში. მასწავლებელმა უნდა აუხსნას, რომ მიწაზე იზრდება ბალახი, ხე, ყვავილი და სხვადასხვა შეფერილობის ათასობით მცენარე, რომელიც განსაზღვრავს მის ფერადოვნებას. გარდა ამისა მასზე, ისევე როგორც ცაზე, გავლენას ახდენენ წელიწადის დრონი. თუ ზამთარში დედამიწა თოვლითაა დაფარული, შემოდგომაზე ის ხეებიდან ჩამოცვენილი წითელ-ყვითელი ფოთლებით იფარება. შემოდგომაზე ასევე ყვითლდება ბალახი და თითქმის ყველა მცენარე მარადმწვანე ხეების გარდა. საუბრის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს ცნობილი მხატვრების ნაწარმოებების ჩვენებას. მათ განხილვას და მსჯელობას იმაზე როგორ გადაწყვიტა ამა თუ იმ მხატვარმა კონკრეტულ სურათზე მიწის ან ცის გამოსახვა და რა ფერები იხმარა. მასწავლებელმა უნდა აჩვენოს პეიზაჟური ფერწერის ნიმუშები და კითხოს ბავშვებს თუ წელიწადის რომელი დრო ასახა მხატვარმა. ასე რომ მოსწავლეებს დიდი არჩევანი აქვთ აირჩიონ წელიწადის ესა თუ ის დრო და დახატონ ისინი არა ისე, როგორც აქამდე ხატავდნენ, არამედ მასწავლებლის საუბრის და

თვალსაჩინოების ნახვის შთაბეჭდილებათა კვალდაკვალ.

იმისათვის, რომ პეიზაჟის ნახატი სინამდვილეს დაემგვანოს, მასში შექმნილი უნდა იყოს სიღრმის ილუზია. პირველად ტერმინი საჰაერო პერსპექტივი ლეორანდო და ვინჩმა გამოიყენა. უდიდესმა მხატვარმა იცოდა, რომ ატმოსფეროს ზეგავლენით ამა თუ იმ საგნის ფერი და ტონი იცვლება პერსპექტივთან დაკავშირებით. საჰაერო პერსპექტივის გამოყენებით მხატვარს შეუძლია სურათში სიღრმის და სივრცის შექმნა. სურათზე პერსპექტიულ სახეცვლილებებს განიცდის არა მხოლოდ საგნის ზომა, არამედ მათი ფერი და ტონალობა. ეს იმით აიხსნება, რომ ჩვენს პლანეტას აკრავს ჰაერის გარსი, რომელიც შედგება გაზების, წყლის ორთქლის და მტვრის ნაწილაკებისაგან. ჰაერის ამ მასაში გავლისას სინათლის სხივი შეიწოვება და იფანტება მასში. ეს პროცესი დამოკიდებულია ჰაერის ტენიანობასა და წელიწადის დროზე. ამიტომ ერთი და იგივე პეიზაჟი წელიწადის დროთა მიხედვით სხვდასხვაგვარად გამოიყურება. სივრცის ილუზიის შესაქმნელად წინა პლანზე მყოფი საგნები უფრო დიდი ზომის უნდა დაიხატოს, ხოლო სივრცის სიღრმის მიხედვით უკანა პლანზე მყოფი საგნები თანდათანობით დაპატარავდებიან და ჰორიზონტის ხაზზე მთლიანად გაუჩინარდებიან. სინათლის ყველაზე გრძელი ტალღები წითელ ფერს გააჩნია, ის ყველაზე მკვეთრი და გამაღიზიანებელი ფერია ფერების წრეში. მაგრამ თუ ჩვენ დავაკვირდებით ახლოს მყოფ წითელ ფერს და შემდეგ მის ცვალებადობას დაშორებასთან დაკავშირებით, ნათლად დავინახავთ როგორ დაკარგავს ის თანდათანობით ჟღერადობას და ჰორიზონტის ხაზთან უკვე მონაცრისფერო ვარდისფრად მოგვეჩვენება. ასეთივე სახეცვლილებას განიცდიან ფერადოვნების მხრივ პეიზაჟში შემავალი ყველა ფერები. ისინი ან ბაცდებიან ღია ცისფერამდე, ანდა პირიქით მუქდებიან. იმისათვის რომ უფრო გაძლიერდეს სივრცის ილუზია, სურათის წინა პლანი თბილ კოლორიტში უნდა დაიხატოს, შუა ნახევრად ცივში, ხოლო უკანა პლანი მოცისფრო მონაცრისფერო გამაში.

როდესაც ჩვენ პეიზაჟს ვაკვირდებით, შევამჩნევთ რომ ჩვენთან ახლოს მყოფი საგნები, როგორებიცაა: ხე, ბალახი, სახლები გარკვევით ჩანს ყველა თავისი წვრილმანი დეტალებით, შეფერილობით და ფაქტურით, მაგრამ საკმარისია მათ დავშორდეთ, რომ მათი სიმკვეთრე და ფერადოვნება მოიკლებს, ფაქტურაც თითქმის შეუმჩნეველი ხდება. ამ მოვლენას ჩვენი მხედველობითი შესაძლებლობები უდევს საფუძვლად. ადამიანის თვალი ისეა მომართული რომ მხოლოდ ახლო მყოფ საგნებს ხედავს სრულყოფილად. სწორედ ეს მომენტი გამოიყენება პეიზაჟის ხატვის დროსაც. ამიტომ წინა პლანზე მყოფ საგნები დაიხატება უფრო დაწვრილებით, უკან სივრცეში მყოფებთან შედარებით.

როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, სწავლების ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენება სახვითი ხელოვნების გაკვეთილზე ხელს უწყობს მოსწავლეთა გონებრივ განვითარებას და ასტიმულირებს მხატვრულ-ესთეტიკურ ასოციაციებს, ასევე არსებითად იცვლება ინფორმაციის აღქმის პროცესი. იზრდება ასოციაციურ კავშირთა რაოდენობა. მდიდრდება და მყარდება კავშირი შემქმნილ ცოდნასა და ძველს შორის. შემეცნებითი საქმიანობა ორგანულად გადაეხლართება ემოციონალურს. ამ დროს მდიდრდება წარმოდგენათა მარაგი და ეს ყოველივე დადებითად აისახება მოსწავლის მეხსიერებაზე. ცნობილია , რომ როდესაც ადამიანი უსმენს, ის იმახსოვრებს ინფორმაციის 15%, როდესაც უყურებს -25%, ხოლო როდესაც უყურებს და უსმენს

მიღებული ინფორმაციის 65%.

ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენება სახვითი ხელოვნების გაკვეთილზე იწვევს შესატყვის ცვლილებებს სასწავლო პროცესის სტრუქტურაზე. თუმცა მოსწავლეთა შემეცნებითი ინტერესის განვითარებაში მთავარ როლს მაინც მასწავლებელი ასრულებს. მისი მოსწავლეებთან ურთიერთობის ხასიათი, ცოდნის დონე. ოსტატობა, გამოცდილება, პედაგოგიური ტექნოლოგიების ფლობის უნარი, ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენების უნარი, კომპიუტერთან ურთიერთობა, სლაიდების ჩვენება, საჭირო ინფორმაციების მოძიება ინტერნეტში და მასწავლებლის მიერ შედგენილი ისეთი სხვადასხვა საინტერესო თემების პრეზენტაცია, რომლის მოძიება ბავშვებისათვის მიუწვდომელია.

ლიტერატურა:

- 1.Ростовцев Н. Н. (1980). *Методика преподавания изобразительного искусства в школе* Издательство Просвещение. Москва.
2. <http://edc.tkersu.ru/f>

Darejan Gagnidze
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

**Scenery painting
Abstract**

The work tells the story of an interesting genre of painting and graphic art, such as scenery. Scenery painting is provided by the national educational plan and almost by the entire class curriculum. The children grow up with the increase of demands of painting. The teacher should develop their ability to see and at the same time to give the knowledge of such issues as the horizon line, linear and spatial perspective, color and its variability with respect to space.

Key words: :Scenery ,painting, teacher, story, horizon.

საკვანძო სიტყვები: :ჟანრი, პეიზაჟი, ჰორიზონტი, რაკურსი,პერსპექტივი.

Кямаля Гаджиева

ПРОСВЕЩЕНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Азербайджанский народ имеет многовековую, богатую событиями историю. Располагаясь на пересечении исторических дорог, в окружении разноразличных государств, «Страна огней», так образно называют Азербайджан, всегда находилась на переднем крае политических событий, войн, иногда кончавшихся трагедией целого народа. Здесь проходили войны древних персов, греков, римлян; здесь господствовали многие религии – начиная от идолопоклонничества и зороастризма (огнепоклонничество) и кончая исламом, - словом, страна пережила бурные эпохи, прошла через страшные потрясения..Первые сведения об Азербайджане мы находим в произведениях древних историков, путешественников и писателей. Учёные Греции и Рима: Геродот, Страбон, Арион, Птоломей – сообщают ценные сведения о государственном строе, городах и экономике древнего Азербайджана, о языках, культуре, легендах и сказках народов, живших на этой земле..

Развитие культуры в древнем Азербайджане происходило во взаимодействии с культурой сопредельных стран Закавказья и Переднего Востока.

История духовной культуры, в частности системы воспитания и обучения детей в Азербайджане в древние века, пока остаётся малоизученной. Она восстанавливается на основании свидетельств античных греческих и римских авторов, восточных авторов и дошедшего до нас письменного памятника - «Авеста», который является основным источником при изучении духовной жизни предков азербайджанского народа в древности и в эпоху раннего феодализма.

Следует подчеркнуть, что «Авеста», как и все известные религиозные книги (Библия, Коран, древнеиндийские Ригведа, Шастры и т. д.), очевидно, в течение веков служила учебным пособием для учащихся. Педагогическое значение этого памятника культуры выразилось и в том, что стала традиционной передачей религиозных идей и нравственных норм в систематизированном виде каждому следующему поколению.

Народная педагогика

В современных условиях, когда наша республика завоевала независимость, появилась возможность добиться успехов в деле воспитания подрастающего поколения, используя материалы мира мудрости нашего народа. Идеи воспитания и обучения находили своё отражение в азербайджанском устном народном творчестве. Например:

1. Пословицы и поговорки

Сюда относятся воспитание детей в семье, о роли наследственности, нравственное, умственное, физическое, трудовое воспитание, воспитание любви к родине и народу.

2. Народные поверья (Сынамалар)

Воспитание, уважения к хлебу.

Не от большой головы польза, а от большого ума.

Не одежду, а ум надо украшать.

Разум - это богатство.

Разум дороже золотаю

3. Народные приметы.

Обрядовые песни (заговоры, заклинания, праздничные песни, трудовые песни)

На подносе рыба, плов,

В доме множество цветов,

Гостя он принять готов.

Это праздник к нам грядет,
Счастья нам Новруз несет

4. Колыбельная песня (баю-бай)

Баю-бай, все спит кругом, баю-бай,
Спят деревья, дремлет дом, баю-бай.
[Я с тобою посижу,](#) баю-бай,
[Я твой сон посторожу,](#) баю-бай.

5. Наставления, загадки, сказки, рубаи, легенды.

«Короглы» легенда

Мне с детства кричали орлы
На горных грядках, на грядках.
Меня воспитали орлы
На горных грядках, на грядках...

Процесс воспитания глубокими корнями связан с жизнью народа, его многовековым опытом, обычаями и традициями.

Задолго до возникновения педагогики, как самостоятельной науки, зародились педагогический опыт и воззрения о ее составных частях, методах, средствах, как органической составной части народной культуры. Этот опыт и смысл с истечением времени обогатились, сохраняясь в различных источниках, как ценнейшее сокровище, дошли до наших дней.

Демократические идеи народной педагогики стали истоками прогрессивной педагогики. Они оказали положительное влияние на мировоззрение выдающихся представителей педагогической мысли – Низами Гянджави, Авдади Марагеи, Мухаммеда Физули и других, создавших высокохудожественные произведения огромно воспитательного значения.

Народная педагогика, воплотившая в себе народную мудрость, мысли, идеи и накопленный веками опыт народа в области воспитания, является и основой, и областью исследования, и органической составной частью научной педагогики.

Народная педагогика полезна в следующих аспектов. Например:

-способствует более глубокому изучению истории развития педагогической мысли в республике;

-направляет внимание населения на более глубокое и всестороннее исследование педагогической мысли народных масс;

-подтверждает необходимость использования образцов народной педагогики, в том числе прогрессивные обычаи и традиции народа, в учебно-воспитательном процессе, а также уделение места этим образцам, обычаям и традициям на страницах учебников, педагогической литературы, печати, в радио и телевизионных передачах;

-разоблачает выдумки тех, кто пытается связать успехи в области просвещения и культуры с качеством расы народа.

Народная педагогика каждой нации является частью общечеловеческой педагогики. Все хорошее, все ценное, что имеется в народной педагогике, является в то же время общечеловеческой ценностью.

Героический эпос: Китаби Деде Коргут,

Из племени Баят вышел человек по имени Коркут-ата(«отец Коркут»). Средиогузов этот человек был всезнающим; все, что он говорил, сбывалось. Коркут-ата разрешал затруднения народа огузов. Какое бы дело ни случалось, не спросив совета у Коркут-аты его не решали. Все, что он приказывал, принимали, его слова держались (по его слову) все исполняли. Еще говорил ДедеКоркут: "...Черным домам, куда не проходит гость, лучше обрушиться. Горьким травам, которых не ест конь, лучше бы не вырасти; горьким водам, которых не пьет человек, лучше бы не течь; грубому сыну, от которого нет славы имени отца, лучше бы не выйти из спинного хребта отца, не войти в чрево матери, не родиться на свет. Чтобы носить имя отца, надо быть умным

сыном. Лживым речам лучше бы на этом свете не появляться; правдивым людям лучше бы жить трижды тридцать десятилетий".

Китаби Деде Коргут является самым древним письменным памятником Азербайджанской народной литературы. Были найдены две рукописные копии Китаби Деде Коргут, известного с XIX века. Одна из копий была найдена в Дрездене, а другая в Ватикане. События в дастане происходили в Демиргапе, Дербенте, Барде, Гяндже и др.

Президент Азербайджана Г. Алиев 20-го апреля в 1997 году подписал указ об упразднении 1300 годового юбилея Китаби Деде Коргут.

Организованные юбилейные мероприятия, на рамках ЮНЕСКО, в Дрездене, в Москве, в разных городах Турции, завершились в апреле 2000-ом году в Баку, на VI собрании союза тюркоязычных стран, торжественным юбилейным мероприятием, при участии приглашенных президентов.

В это же время продолжали действовать многочисленные мектебы распространявшие мусульманскую религию и готовившие писарей, казначеев и других сельских служащих. В зависимости от подготовки содержателей мектебов учащиеся получили элементарные знания по арифметике, знакомились с произведениями классиков восточной поэзии.

Пользовались известностью школы видных этапов и педагогов Моллы Панаха Вагифа (1717-1809) и Моллы Вели Видади (1709-1809). В их школах кроме Корана изучались родной, арабский и фарсидский языки.

Наиболее видными представителями прсветительства Азербайджана в этот период были Ислам-бек Куткашинский, Касум-бек Закир, Гаджи Зейналабдин Ширвани, Аббас-Кули Бакиханов, Мирза Шафи Вазех, Мирза Казем- бек и другие.

В первой половине XIX в. Значительную роль в развитии народного образования и педагогической мысли сыграли известные азербайджанские просветители А.К.Бакиханов (1794-1847), М.Ф.Ахундов (1812-1878). Педагогические идеи М.Ф. Ахундов получил дальнейшее развитие в работах С.А.Ширвани (1835-1888), Г. Зардаби (1837-1907) и других.

В 80-егг. Педагогическая наука Азербайджана обоготилась новыми исследованиями по обучению и воспитанию в дошкольных учреждениях, обучению 6-ти летних в школе, усилению межпредметных связей, решению воспитательных задач в процессе обучения.

Учёные-педагоги республики используя сегодняшней передовой педагогический опыт и мудрость народной педагогики, способствуют дальнейшему развитию педагогической мысли Азербайджана.

Литература:

1. Талыбов Ю., Садыгов Ф., Кулиев С. «Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi» Баку 2000.
2. А. Сеидов «Pedaqogika tarixi» Бвкы 1968.
3. Ахмедов Г. «Pedaqogika tarixindən mütəhəzirlər» Баку 1989.
4. Ахмедов Г. «XIX əsr Azərbaycan məktəbi» Баку 1985.
5. Гашимов А. Садыгов Ф. « Azərbaycan xalq pedaqogikası» Баку 1993.
6. Рустамов Ф. «Pedaqigika tarixi» Баку 2006.
7. «Антропология педагогической мысли в Азербайджанской ССР». Москва изд. «Педагогика» 1989 г.
8. Гаджиева К. «Лекции по педагогике. Гянджа 2013 г.

Kamala Hajiyeva

EDUCATION AND EDUCATIONAL THOUGHT IN AZERBAIJAN

Abstract

Azerbaijani people has a long, eventful historical past. Azerbaijan has always been at the forefront of political events, wars, sometimes ends in tragedy of an entire people. In modern conditions, when our country gained independence, the opportunity to achieve success in the education of the younger generation, using materials of the world the wisdom of our people.

Folk pedagogy, embodying folk wisdom, thoughts, ideas and experience gained over the centuries the people in the field of education, is the foundation, and the area of research and an organic component of the scientific pedagogy.

Keywords: pedagogical thought, folk pedagogy, ideas, education, culture

Ключавые слова: педагогическая мысль, народная педагогика, идеи, воспитание, культура

И.Ч. Гасанова, Л.Т. Мамедова

Азербайджанский государственный экономический университет

ФОНЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Русский язык – один из самых богатых языков мира. Он имеет большой лексический запас, располагает развитыми выразительными средствами для обозначения всех необходимых понятий в любой сфере человеческой деятельности. Как средство межнационального общения русский язык помогает решать задачи политического, экономического и культурного развития. Однако при изучении и преподавании русского языка как иностранного возникают определенные трудности.

Владение иностранным (русским) языком на должном уровне предполагает владение правильным произношением (фонетическими и фонологическими характеристиками) и понимание иностранной речи на слух, чтения вслух и беглого произношения. Любой язык – это кодифицированная и регламентированная система коммуникативной направленности. И, прежде всего, это звуковая система. Если нарушить фонетические нормы языка – частично или полностью нарушится информативность, т. к. не будет распознана в общем речевом потоке. Одно из основных требований к произношению – фонематичность, т. е. степень правильности фонетического оформления речи, достаточная для понимания ее собеседником, и беглость. Произносительный навык – это способность свободно и быстро различать и узнавать на слух фонетические явления иностранного языка в чужой речи и правильно и автоматически произносить звуки иностранного языка отдельно в потоке речи, правильно интонировать. Таким образом, развитие звуковой культуры речи – это одна из ключевых задач обучения иностранному языку, что включает в себя произносительные качества, элементы звуковой выразительности речи, а также элементы культуры речевого общения. Звуковая сторона речи – весьма сложное явление, которое необходимо рассматривать с разных сторон. Каждому языку свойственна своя система звуков, свои особенности и отличительные качества. Составными компонентами, предпосылками и условием возникновения звучания речи являются – речевой слух и речевое дыхание, ритмико-мелодическая сторона речи и звуки речи. Развитие звуковой культуры речи – это задача, в которую входят следующие аспекты: развитие речевого слуха, воспитание орфоэпической правильности речи; обучение правильному звукопроизношению; овладение средствами звуковой выразительности речи (ударение, тон речи, тембр и сила голоса, темп, интонация). Важным качеством речи является выразительность – это умение четко, убедительно и сжато выразить свои мысли и чувства; умение интонацией, подбором слов и построением предложений воздействовать на слушателя и читателя.

Процесс овладения иностранным (русским) языком, как известно, начинается с овладения артикуляционной базой русского языка, с постановки правильного произношения. Культура строгого произношения в публичной (ораторской) речи не дается без специального труда, как само собой разумеющееся, такое произношение надо изучать и усваивать как особую отрасль знания и навыков.

Одной из характерных особенностей начального курса обучения русскому языку как иностранному является, прежде всего, трудность освоения и усвоения звуковой стороны нового языка. Внимание обучаемых должно быть направлено на правильное произношение изучаемых звуков в слогах, словах на их различение в потоке речи.

Основная цель обучения произношению и задача преподавателя на этом этапе заключается в развитии и автоматизации произносительных навыков, воспитании фонетического слуха обучаемых. Эта цель реализуется во вводно-фонетическом, а затем в сопроводительном курсе фонетики на протяжении всего начального этапа обучения. Фонетические навыки отрабатываются и закрепляются в специальных фонетических упражнениях различного характера.

Цель преподавателя – отработать и автоматизировать произносительные навыки изучаемых звуков в процессе учебно-речевых и игровых действий. Обращение к игровой форме упражнений объясняется универсальностью игровой деятельности, обеспечивающей овладение языком в системе взаимосвязанного обучения видам речевой деятельности, и аспектным изучением языка.

Система фонетических игр и упражнений позволяет снять психологическое напряжение, возбудить интерес к изучаемому звуку, фонетическому явлению.

Учебно-фонетический материал должен быть подобран, с одной стороны, с учетом лексико-фонетической интерференции родного языка обучающихся, и, с другой стороны – с опорой на фонетическую систему русского языка.

Преподаватель должен задействовать материалы по работе над фонетическими явлениями, отражающими главные особенности звукового строя русского языка и представляющими типичные трудности для представителей разных национальностей. Это противопоставление согласных по твердости и мягкости, звонкости и глухости, оглушение и озвончение согласных, произношение шипящих, сочетаний согласных, редукция безударных гласных.

Выше названные языковые явления вытекают из особенностей русского алфавита и слогового принципа русской графики, который указывает на взаимообусловленный характер согласных и следующих за ним гласных звуков, так, характер согласной фонемы для пишущего определяет следующую за ним гласную. А с другой стороны, чтобы правильно прочитать написанное, нужно обратить внимание на следующую за согласной гласную. Иначе говоря, в русском языке единицей письма и чтения является не отдельная буква, а буквосочетание – слог.

Учет указанных особенностей прослеживается в форме подачи учебного материала и характере заданий. Все слова в учебном материале на начальной стадии усвоения произношения звука или фонетического явления разбиты на слоги, а обучающимся предлагается самим разбить слова на слоги, определить позицию звука и объяснить его произношение, составить схему слова и т. д.

Помимо лексического минимума начального этапа, в качестве фонетического материала следует использовать произведения малых жанров русского фольклора (загадки, пословицы и т. д.), которые снабжены переводом и художественно оформлены. Методическая новизна применения малых жанров русского фольклора заключается в том, что они даются в различных вербальных таблицах после сопоставительного чтения слов с изучаемым звуком, иллюстрируя, таким образом, данное фонетическое явление в живой разговорной речи.

Изучение фонетики можно разделить на несколько этапов. Фонетические игры первого этапа опираются на слухо-зрительную имитацию и носят характер фрагментарного знакомства. Они способствуют развитию фонетического слуха и произносительных навыков учащихся. Задания должны носить рецептивно-репродуктивный характер.

Игры и упражнения второго этапа подчинены задаче – научить соотносить звуки с графическим начертанием букв в процессе сопоставительного чтения слогов, слов. Фонетические игры носят рецептивный, рецептивно-репродуктивный характер.

Задача третьего этапа – практическое усвоение звукового строя русского языка. Отработка и совершенствование произносительных навыков заключаются в чтении и заучивании скороговорок, фразеологизмов, отгадывании загадок и т. д. Упражнения носят репродуктивный, репродуктивно-продуктивный и продуктивный характер.

В зависимости от языковой подготовленности обучаемых преподаватель может сделать соответствующие перестановки, а некоторые игровые упражнения использовать на всех трех этапах работы, постепенно усложняя фонетический материал.

Необходимо организовывать самостоятельную работу обучаемых. Совершенствование и закрепление слухо-произносительных навыков происходит в различных условиях словоупотребления (слог, слово и т. д.), а в характере игровых фонетических упражнений прослеживается определенная система: от игровых заданий перцептивного и рецептивно-репродуктивного характера на первом этапе к репродуктивным и репродуктивно-продуктивным игровым заданиям на втором и третьем этапах.

Игры должны быть обеспечены средствами наглядности.

Любая система, в соответствии с общеметодологическим положением, в своем функционировании допускает определенные колебания, т. е. может порождать феномены, не укладывающиеся в уже зафиксированные регулярности. Исключения из фонетической системы, особенности нормированного произношения, не обусловленные этой системой, изучает орфоэпия. Системные явления в фонетике носят массовый характер, некоторые из них не знают исключений, например, сильные и слабые позиции согласных фонем по глухости-звонкости, большинство сильных позиций согласных фонем по твердости-мягкости, сильных и слабых позиций гласных фонем и т. д.

В отличие от массовых фонетических закономерностей, внесистемные случаи в произношении, которые изучает орфоэпия, носят единичный, дробный характер, касаются отдельных словоформ, но чрезвычайно важны для культуры нормированного произношения.

В понятие русского произношения в профессиональных условиях педагогической, переводческой работы входят представления о вариантности в нормированном произношении и навык в использовании строгих, профессиональных вариантов в соответствующих ситуативных условиях. Изучение подобных «частностей» на фоне константных регулярностей – неперемное условие повышения произносительной культуры специалиста.

В обучении иностранному (русскому) языку важно не только поддерживать сформированные навыки на определенном уровне, но и продолжать их совершенствовать. При отсутствии языковой среды при воздействии родной, происходит вытеснение иноязычных навыков, и они легко разрушаются. Ухудшаются произносительные навыки. Таким образом, основная задача обучения в неязыковом вузе – сохранение и совершенствование произносительных навыков, что обеспечивается выполнением фонетических зарядок, отработка нового лексико-грамматического материала с позиции фонетики, разработка артикуляционных навыков при чтении вслух.

Литература:

1. Вишняков С. А. Русский язык как иностранный. Учебное пособие. Для среднего и продвинутого этапов обучения. – М., 2007
2. Вольская Н. Б. Релевантные признаки интонационной интерференции. Дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1985
3. Кузьмич И. П. «Устные рассказы». Русский язык как иностранный. Учебное пособие. – М., 2006
4. Милованова И. С. Русский язык для иностранцев. Фонетические игры и упражнения. – М., 2006
5. Порожняк Н. Ф. Развитие фонетических навыков у студентов неязыковых вузов «Молодой ученый», №9, 2014

I. C. Gasanova, L.T. Mamedova

PHONETIC ASPECT OF TEACHING OF RUSSIAN AS FOREIGN

Abstract

In article actual problems of teaching of Russian as foreign are considered. Authors note that in training Russian important not only to maintain the created skills at the certain level, but also to continue them to improve. Authors considers methods of teaching of phonetics of Russian.

Keywords: Russian as foreign, methods, teaching, phonetics of Russian, problems.

Т. В. Гордиенко

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Педагогическое мастерство в зарубежных исследованиях

Использование позитивного зарубежного опыта является актуальным для современного состояния образования в Украине. Мировое сообщество в числе приоритетных направлений функционирования и развития образования признало профессионализм педагогов. Об этом убедительно свидетельствуют как национальные реформаторские нормативные документы, так и материалы международных организаций, которые, в течение последнего десятилетия, уделяют особенное внимание проблемам педагогической деятельности, вопросам подготовки учителя, учебе в течение всей жизни.

Отечественные исследователи достаточно тщательным образом изучили состояние этой проблемы в зарубежных странах (Т.Вакуменко, В.Гаргай, М.Красовицкий, О.Леонтьева, М.Лещенко, С.Синенко, I.Тараненко), в: Германии (Н.Абашкина, Ю.Коваленко).

Профессиональная подготовка педагогических кадров в экономически развитых зарубежных странах принадлежит к приоритетным направлениям развития общества. Зарубежные исследователи выявили, что недооценивание важности подготовки педагогических кадров негативно влияет на социальное развитие и производство. На современном этапе приоритетов интеллектуального труда основными компонентами успешного труда учителя определены: фундаментальное образование, компетентность, творческая инициатива, тенденция акмеологичного учебы в течение всей жизни. Эффективное их сочетание определяет уровень профессионального мастерства учителя.

Согласно гуманистической теории А.Маслоу творчество является универсальной функцией личности, которая свойственна всем людям от роду. По мнению А.Маслоу, в результате «окультурирования» подавляющее большинство людей это качество теряют, но личность способна ее возобновлять, если постоянно будет взаимодействовать с теми, кто сохранил способность создавать. Людям необходимо «содействующее» содружество, в котором можно было бы раскрыть свой потенциал наиболее полно.

К.Роджерс, который разделял взгляды А.Маслоу, считал, что ведущим мотивом в жизни человека является самоактуализация – как один из важнейших источников жизненной энергии. Она способствует максимальному выявлению способностей личности с целью своего сохранения и развития.

В опыте зарубежных стран стержневой категорией коммуникативной педагогики было определено коммуникативное общение. Это дало толчок для более полного обоснования профессиональных качеств учителя. По мнению немецкого философа Ю.Хабермаса, основным заданием учителя является приведение состояния незрелости к состоянию полноценности, которая достигается путем самообразования в рамках языка, труда и взаимодействия. Именно к этим основным видам деятельности должен быть подготовлен учитель.

Анализируя педагогические источники по вопросам формирования педагогического мастерства целесообразно отметить, что профессиональное педагогическое образование в Германии направлено, прежде всего, на подготовку профессионала со всесторонним мировоззрением. Основными требованиями к этому процессу являются: учеба должна постоянно выступать как творческая деятельность, с конкретными обязательствами к педагогу и школьникам, а научная деятельность должна постоянно взаимодействовать с учебной. Научные организации в Германии плодотворно сотрудничают с учебными, внедряя основные идеи в практическую деятельность. С этой целью в Германии отсутствующий разрыв между вузовской

наукой и промышленной, что не позволяет дублировать исследования, передавая новейшие технологии из одного учебного заведения в другой, ускоряя процесс реализации внедрения новых изобретений в производительную деятельность.

Рассматривая образование как науку и искусство немецкие ученые уверяют, что наука обеспечивает знание, а искусство – возможность их применения. Научная деятельность в Германии направлена как на изучение ведущего опыта учителей-мастеров, так и на формирование, на этой основе, индивидуального стиля деятельности будущего учителя, который будет постепенно приближаться к работе профессионалов-мастеров.

Интересные методологические подходы к исследованию эффективности педагогической деятельности учителей предложил немецкий ученый, руководитель секции педагогики и психологии Ростокского университета профессор Г.Грассел. В проведенных им исследованиях объектом является деятельность учителя, который работает успешно, то есть учителя-мастера. Ведущими методами исследования Г.Грассел избрал:

- изучение степени влияния учителя на ученический коллектив путем опроса учеников, выпускников школ;
- фиксацию оценки деятельности учителя и ее эффективности : самим учителем (самооценка), его коллегами, руководством школы, родителями учеников;
- оценку личности учителя: учениками, выпускниками школы;
- наблюдение за деятельностью учителей: в учебных ситуациях, во внеклассной и внешкольной деятельности;
- изучение произвольного поведения учителя: самооценка, оценка коллегами, руководством школы, учениками, родителями.
- анализ документации, которая фиксирует деятельность учителя: планов занятий, дневников и другой учебной документации. Как один из приемов были использованы фотоснимки во время урока.

Исследования немецких ученых позволили выделить новые требования, которые возникают перед учителями в современной практике профессиональной школы, а именно: *основу профессионализма учителя должны представлять многоаспектные знания, оптимальные умения и навыки, новые технологические разработки.*

Немецкие педагогические исследования XX века были распределены на три течения. Представители первого течения – *гуманистической педагогики* считали основными такие жизненные отношения и ситуации, которые несут в себе воспитательное влияние. Второе педагогическое течение – *эмпирическую или эмпирически-аналитическую* характеризует обобщение положений относительно общественной роли учителя, его функций в процессе учебно-воспитательной работы, что расширило понимание проблемы общения. С позиций диалоговой педагогики были рассмотрены вопросы значения деятельности учителя, что выходило из анализа ситуативно определенных функций, которые определяют ее качество. Эффективный индивидуальный педагогический стиль общения предопределяет интенсивность и результативность этой работы и является важным компонентом профессионализма учителя. Представители третьего педагогического течения – *теории критического воспитания* определили, что учитель – это прежде всего «духовный человек», ведь он, в первую очередь, интеллеktуал в лучших традициях этого понятия. Другим важным признаком профессионализма учителя они считали культуру речи. Как интеллеktуала учителя должна характеризовать образованность и профессиональное мастерство.

В университетах США актуальной является проблема повышения качества подготовки учителей, которая содержит постоянный поиск эффективных критериев оценки знаний, умений и навыков студентов и технологий оценивания этого процесса; оптимизация психологической и моральной готовности выпускников к педагогическому труду; оценивание уровней сформированности профессиональных качеств будущих учителей.

Оценка знаний не вычерпывает проблему оценивания качества подготовки будущего учителя. Больше того эта проблема может ставиться в полном объеме лишь к работающему учителю, а не к студенту, который лишь собирается им стать. Для коррекции учебного процесса и для повышения мотивации студентов полезными являются разнообразные формы оценивания профессиональных качеств и способностей учителя, которые применяются в пределах учебного процесса. Согласно исследований Дж.Брунера, развитие способности рассуждать и дискутировать является целью учебного процесса; ведь школа – это «мастерская», где ученики берут старт, чтобы стать как исследователями, так и умелыми партнерами в активном общении.

Основные требования к учителю составляют квалифицированное преподавание учебного предмета на основе скрупулезного изучения уже полученных знаний учеников и определения педагогических условий их эффективного усвоения. В этой связи важными составляющими профессионализма учителя вместе с дидактическими способностями зарубежные ученые выделяют интеллектуальные, экспрессивные и коммуникативные.

Значительное внимание в подготовке учителей в зарубежных странах уделяется формированию умения налаживания взаимодействия участников педагогического процесса. По мнению зарубежных ученых, взаимодействие рассматривается как средство организации и активизации самостоятельной работы студентов, ее стимулирующим фактором. Они также отмечают мотивационную способность к непрерывного образования – активный поиск возможностей повышения уровня профессиональных знаний в процессе самостановления.

Итак, можно выделить основные стратегические образовательные направления, которые являются наиболее эффективными в этих странах и существенно влияют на повышение качества образования, а именно: интерактивную и экспериментальную технологии, а также метод самостоятельного обучения. Все вышеназванные технологические направления тесно связаны между собой.

Интерактивная технология способствует использованию диалоговых методов обучения, в процессе которых студенты учатся критически мыслить, принимать взвешенные решения, активно участвовать в дискуссиях. Интерактивное обучение способствует развитию творческого взаимодействия преподавателя со студентами, в процессе которой активность педагога не подавляет творческой активности студентов.

Коммуникативная функция заключается в установлении контакта как состояния обоюдной готовности к приему и передаче сообщения; поддержке взаимосвязи в процессе педагогического взаимодействия; активном обмене сообщениями, информацией, мнениями, решениями, состояниями; предоставлении информации по просьбе или получении ответа на просьбу от партнера; в осознании и фиксации собственного места в системе ролевых, деловых, межличностных связей общения; в осуществлении суггестивного влияния на изменение состояния, поведения, личностно-смысловой и ценностно-мотивационной сферы школьников.

Интерактивная функция педагогического общения – это, прежде всего обмен идеями, действиями и способность отстаивать свои идеи, окончательно доказывать свою точку зрения. Здесь уместно напомнить, что между индивидами или социальными группами возможны два основных типа взаимных отношений: симметричные (равноправные) и асимметричные (неравноправные) и если симметричные отношения характеризуются взаимной помощью, то в асимметричных заложены авторитарные тенденции. Если учитель заинтересован развитием личностной сферы учащихся, то он будет стремиться к овладению школьниками навыков социального поведения, диалогового взаимодействия и т.д.

Аффективная функция общения заключается в эмоциональной стимуляции, психологической разгрузке, комфорте и контроле аффекта, его нейтрализации, коррекции или создании социально значимого аффективного отношения. Различия в эмоциональных откликах, которые разные люди вызывают у окружающих, является результатом того, что они не в равной степени могут выбирать для каждой ситуации, возникающей, адекватный стиль общения.

Выпускники педагогических заведений должны обладать: навыками межличностного общения, знать профессиональную этику и уметь применять этические принципы и нормы поведения в будущей продуктивной деятельности, постоянно стремиться к повышению своего научно-методического уровня, быть готовыми к участию в исследованиях, которые способствуют совершенствованию практической деятельности и т.д. . С этой целью в зарубежных странах наиболее широко используются технологии экспериментального и самостоятельного обучения.

Экспериментальная технология эффективна так как она ориентирована на деятельность, повышает процесс запоминания материала. Методы экспериментальной технологии (ролевые игры, драматизация, эксперимент и т.д.) способствуют повышению качества усвоения учебного материала. Студенты, как правило, более мотивированы, когда они принимают непосредственное участие в изучении материала. Все указанные технологии должны быть тесно связаны между собой.

Технология самостоятельного обучения является распространенной, потому что в каждом конкретном случае педагог ожидает от студента анализа проблемы, которая поставлена на занятиях, формирование выводов и принятия решений. К этой стратегии относятся методы, которые стимулируют развитие индивидуальной инициативы учащихся, а это: индивидуальные исследовательские проекты, эссе, обучение с помощью компьютерных технологий, доклады и т. В процессе этой работы студент выполняет определенные задачи под непосредственным руководством преподавателя.

В процессе формирования педагогического мастерства будущих учителей в высшей школе Канады используются различные стратегии, как традиционные, так и не характерные для украинской высшей школы. Наиболее распространенными технологиями целесообразно считать прямую и косвенную технологии обучения. *Прямая технология* сконцентрирована на учителе и эффективна в процессе подачи информации или последовательного развития навыков. Прямая технология включает различные методы (лекция, минилекция, практическое выполнение упражнений, демонстрация, опросы и т.д.). *Косвенная технология* сконцентрирована на личности студента, чем и отличается от прямой. Но обе технологии могут дополнять друг друга. Примерами методов не прямой технологии могут быть рефлексивная дискуссия, формирование концепции, нестандартное решение проблемы, создание понятийных карт, метод кейсов и тому подобное. Эта технология позволяет ученику развивать креативность и межличностные умения и навыки. В косвенной технологии также существуют недостатки: ее использование занимает больше времени, чем прямая; это также не является лучшим средством сообщения новой информации.

Многие зарубежные ученые утверждают, что если выбор профессии педагога верен, то это уже само по себе обеспечивает большие возможности для самореализации. Необходимыми личностными характеристиками в этом процессе выступают: профессионально-личностные качества, которые отражают зрелую и сбалансированную личность; умение работать (знание предмета, владение материалом, решение задач); интеллект выше среднего, любовь и стремление понять людей; умение выразить свои мысли, иметь хорошее здоровье (умственное и физическое), любить учеников, быть любознательным, социально и эмоционально зрелым, верить в ценность и значимость обучения, воспитания и развития детей, уметь общаться с людьми, иметь необходимые способности, которые нужны педагогу для работы с людьми.

Итак, педагог-мастер должен овладеть: профессиональными знаниями, артистическими умениями, необходимыми личностными качествами и способностями; уметь отвечать на многочисленные вопросы учеников, но и уметь «немножко играть» для того, чтобы ученики сами находили ответ на поставленные вопросы; легко говорить и объяснять, но и знать, как нужно быть тихим и внимательным, когда ученики пытаются самостоятельно высказать свои мысли.

Сотрудничество Украины, стран Западной Европы и США в сфере педагогического образования требует разработки научно обоснованной национальной программы с учетом существующих зарубежных практических рекомендаций. Анализ положительного зарубежного опыта дает возможность утверждать, что эта проблематика является насущной для сферы образования и в Украине. Творческое использование зарубежного опыта позволяет избежать устаревших подходов к профессиональному мастерству будущих учителей и определить оптимальные пути формирования этого феномена на основе изучения современного состояния этой проблемы в Украине. Это позволяет более эффективно использовать приобретенный опыт оценивания знаний студентов на всех этапах их обучения в высшей школе, что в свою очередь позволит учесть эти требования к формированию профессионального мастерства учителей.

литература:

1. Альтбах Филип Дж. Модели развития высшего образования в предверии 2000 г. // Перспективы – 78/79. – 1992. – №3. – С. 40 –57.
2. Бергхорн Г. Система высшего образования ФРГ // Международное сотрудничество. – 1997. – №1. – С. 24 – 27.
3. Бетяева Е.Я., Кузьмина Е.Н. Подготовка учителей во Франции // Вопросы философии. – 1989. - № 6. – С.34.
4. Георгиева Т.С. Высшая школа США на современном этапе: Монография. – М.: Высшая школа, 1989. – 144 с.
5. Джуринский А.Н. Развитие образования в современном мире: Учебное пособие. – М.: Владос, 1999. – 200 с.

T. B. Gordienko

Abstract

An analysis of positive foreign experience in the field of teacher education makes it possible to say that this issue is vital to the education sector in Ukraine. Creative use of foreign experience to avoid outdated approaches to the professional skills of future teachers and determine the optimal way of formation of this phenomenon on the basis of a study of the current state of this problem in Ukraine.

Н. М. Демченко

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕРСОНАЛИИ И ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Я.А.КОМЕНСКОГО ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕТИЯ

Постановка проблемы в общем виде ... Интеграция Украины в европейское образовательное пространство, развитие демократического правового государства, трансформация социально-экономических отношений требуют интенсивных поисков новой парадигмы образования и воспитания подрастающего поколения. Современное общество, в котором решающим фактором становится уровень образования и общей культуры каждой личности, выдвигает новые требования к реформированию национальной системы образования. Решение этих задач побуждает учёных к основательному исследованию, систематическому анализу и творческому использованию наследия прогрессивных отечественных педагогов прошлого, в частности посвященных научно-теоретическому наследию выдающегося чешского педагога – Я.А. Коменского.

Анализ последних исследований и публикаций ... В. Лучкевич отмечает большой интерес отечественных исследователей разных исторических периодов к творчеству Я.А. Коменского. Она отмечает, что украинские учёные в богатом разноплановом наследии чешского педагога пытались найти ответы на актуальные проблемы современной им педагогической науки и практики [5].

Во все времена педагогическое наследие Я.А. Коменского оставалось предметом особого научного интереса отечественных учёных: освещали просветительскую и общественную деятельность чешского педагога (Б. Митюров, Ф. Науменко, Т. Флоринский); рассматривали отдельные аспекты педагогической деятельности и научного наследия (А. Дзевеин, Н. Калиниченко, Д. Лордкипанидзе, В. Смаль); анализировали его педагогические и философско-религиозные взгляды (И. Каиров, В. Литвинов); определяли влияние идей чешского педагога на развитие образования в Украине в разные исторические периоды (Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Даденков, Н. Евтух, Е. Мединский); производили частичный историографический анализ научно-педагогического наследия Я.А. Коменского (А. Бондарь, А. Выхрущ, В. Кеминь, В. Струманский, А. Черкасов, Н. Ярмаченко) [3; 12].

Формулирование целей статьи ... Цель статьи заключается в комплексном анализе и систематизации коменологических исследований отечественных учёных Левобережья второй половины XIX века.

Изложение основного материала ... Современные исследователи истории образования Украины отмечают, что генезис историко-педагогической литературы России берёт начало в XVIII веке, поскольку именно в этот период начинается знакомство российской и украинской интеллигенции с прогрессивными идеями Западной Европы, в частности педагогическими концепциями зарубежных прогрессивных ученых прошлого.

Так, в 1892 году в киевском журнале «Воскресное чтение» вышел перевод первых трёх разделов труда Я.А. Коменского «Материнская школа». Во введении к нему автор перевода Н. Зайцев отметил важность научного наследия великого дидакта для развития отечественной педагогической теории и практики.

В этом же году Ф. Палацким в «Трудах Киевской духовной академии» было опубликовано биографию педагога с приложением перевода главы из монографии Я.А. Коменского «Unum necessarium» («Единственно необходимое») (Галацкий Фр. Жизнь Иоанна Амоса Коменского / Пер. с чешского Н. Задерацкого). Работа «Жизнь и деятельность Я.А. Коменского» содержала

также перечень произведений Я.А. Коменского. Необходимо отметить, что эта работа длительное время служила многочисленным исследователям творчества учёного как основной первоисточник для написания исследований.

В 70-х годах XIX века вышли в свет статьи С. Миропольского «Ян Амос Коменский и его значение в педагогике» (1871), «Я.А. Коменский» (СПб., 1872) и «Народная школа по идеям Коменского» (1873). В своих исследованиях учёный освещал вехи жизненного пути Я.А. Коменского, отстаивал его первенство в разработке основ педагогики как науки, доказывал важность наследия чеха для развития как педагогической науки, так и для образовательной практики Украины и мира.

Учёный считал Я.А. Коменского «великим педагогом всех времен и народов», анализировал особенности его педагогической системы, настаивал на необходимости исследования дидактической концепции чешского учёного отечественными педагогами и внедрении ее в образовательную практику второй половины XIX века [6; 7].

Способствовать популяризации педагогических идей Я.А. Коменского должен был и подготовленный С. Миропольским в течении 1875-1877 годов первый полный русскоязычный перевод «Великой дидактики».

Влиянию дидактических идей на развитие педагогики способствовали также работы, С. Миропольского «Учебно-воспитательные идеалы Коменского в истории педагогики» (СПб., 1892) и Н. Маркова «Педагог нового христианского мира, словесник Амос Коменский» (Чернигов, 1885), что вышли отдельными изданиями.

В 1887 году появляется статья А. Белявского «Исторический очерк развития элементарной школы в биографиях выдающихся педагогов и по уставам правительств (приложение к «Курсу воспитания и обучения Д-га Линдера)», которая содержит анализ педагогического наследия Я.А. Коменского.

В 1892 году весь мир отмечал 300-летие со дня рождения Я.А. Коменского. Так, 15 марта в Киеве состоялось торжественное собрание Славянского Благотворительного Общества, которое было посвящено юбилею Я.А. Коменского, где присутствовало около 600 человек.

Накануне этого собрания профессор Киевского университета Т. Флоринский прочитал публичную лекцию о жизни и деятельности великого чехо-моравского педагога и философа.

На праздничном собрании было прочитано две речи Ф. Яреша – об историческом значении деятельности Я.А. Коменского, в связи с деятельностью «чешских братьев», и А. Степовича – о литературных произведениях Я.А. Коменского и его педагогическую систему. Доклад пошёл в печать отдельным изданием в Киеве под названием «Чтения Ф.П. Яреша и А.И. Степовича в память 300-летия рождения Я.А. Коменского» (1892).

В этом же году отдельным изданием вышла работа Ф. Яреша и А. Степовича «Я.А. Коменский» (К., 1892). В первой части исследования «Ян Амос Коменский – последний епископ чешских братьев» Ф. Яреш подробно охарактеризовал исторический период, в котором работал Я.А. Коменский и осуществил подробный анализ его работы «Великая дидактика». Последнюю он называл энциклопедией педагогики [10, с. 1–15].

Во второй части работы «Ян Амос Коменский – славянский педагог и мыслитель» А. Степович привёл краткие сведения о жизни выдающегося педагога, охарактеризовал его литературную и педагогическую деятельность, анализировал основные педагогические труды «Мир в картинках» и «Великая дидактика» [10]. Он выделил главное, по его мнению, положение наследия чешского педагога – «антропологический принцип в воспитании», раскрыл пути его реализации.

Автор также подчеркнул важность педагогической теории Я.А. Коменского для развития образования и обосновал место «Великой дидактики» в формировании педагогических концепций И. Базедова, Й. Песталоцци, Ф. Фребеля, А. Дистервега. В то же время исследователь считал Я.А. Коменского «Колумбом новой европейской науки о воспитании и обучения», идеи

которого еще не были полностью реализованы.

К юбилею Я.А. Коменского также были приурочены опубликованные в «Славянском обозрении» труды А. Будиловича «Иоанн Амос Коменский (1592-1670 гг.)» и «Дидактика Я.А. Коменского в её отношениях к славянской школе нашего времени».

Так, статья А. Будиловича «Иоанн Амос Коменский» (1892) содержала краткие сведения о жизни выдающегося педагога и обзор его литературной и педагогической деятельности, характеристику основных педагогических трудов ученого «Мир в картинках» и «Великая дидактика». Последнюю исследователь назвал «одним из важнейших явлений педагогической литературы всех веков и народов» [2, с. 176].

Автор отстаивал мысль о том, что именно Я.А. Коменского, а не Дж. Локка, не Ж.-Ж. Руссо, не И. Базедова, не Й. Песталоцци, не А. Дистервега следует считать основателем правильной системы школьного образования и воспитания. По мнению исследователя, чех гораздо раньше этих педагогов теоретически обосновал не только естественную теорию воспитания и обучения, но и разработал практические рекомендации по её применению в школе. Так он обосновал принцип природосообразности в воспитании, который в XIX веке стал главным в педагогике.

Целью воспитания, по мнению Я.А. Коменского, является всестороннее и гармоничное развитие духа, разума, воли и чувства. Главной задачей школы – «создание человека человеком». Средством реализации этой цели должна быть правильная организация школ: материнской, начальной, средней и высшей [2, с. 186].

Педагог считал образование общим правом и обязанностью каждого человека, без ограничений по полу, званию или имущественному положению.

В основу дидактического метода, пишет А. Будилович, Я.А. Коменский заложил идею самостоятельности и постепенного восхождения от известного, близкого, родного к неизвестному, удаленному, чужому, от конкретного к абстрактному, от предметов к словам, от чувств к пониманию и реализации.

А. Будилович доказывал, что все основные положения новой европейской педагогики были не только сформулированы и развиты, но и внедрены в образовательную практику Я.А. Коменским. Автор стремился и призывал адаптировать идеи ученого к отечественной школе. Он утверждал, что обязанность педагогов XIX века отделить западноевропейские черты от славянских в деятельности, научном и литературном наследии исследователя, а именно те, которые можно было бы использовать для обновления отечественной национальной школы.

Педагогической теории выдающегося чешского педагога посвящена и работа А. Будилович «Дидактика Я.А. Коменского в её отношениях к славянской школе нашего времени» (1892). Структурно исследование состояло из четырех компонентов: определение места Я.А. Коменского в истории образования, фронтального анализа школьной системы, предложенной чешским педагогом, обоснование необходимости применения этой системы в школах славянских стран, призыва к тщательного изучения педагогического наследия ученого. Автор говорит, что высокая оценка педагогической концепции Я.А. Коменского является результатом анализа теоретического наследия и образовательной деятельности выдающегося педагога мировой общественностью.

В исследовании А. Будилович очертил основы школьной системы Я.А. Коменского; отметил возможность и даже необходимость применения этой системы в славянских школах второй половины XIX века, особенно в отношении проблемы языка преподавания. Ученый заметил, что национальный элемент школы Я.А. Коменского реализуется через дидактическое требование изучать неизвестное через известное, соответственно чужие языки на основе материнского. Потому что именно родной язык глубоко «укоренилась в сознании» [1, с. 343].

Логическим следствием закона природосообразности является национальный характер содержания образования, поскольку содержание и форма мысли должны находиться в

органической взаимосвязи и взаимодействии. Обучение детей на родном языке, по мнению А. Будиловича, предполагает усвоение родного мировосприятия, родных идеалов, то есть национальный характер школы по направлению и задачам обучения.

Автор предлагает педагогам создать в память Я.А. Коменского общество и назвать его именем этого выдающегося чешского педагога. Общество, которое наряду с немецким «Comenius-Gesellschaft» и «Allgemeiner Schulverein», должно как обеспечить историческое описание педагогических идей Я.А. Коменского, так и предложить пути адаптации этих идей к потребностям современной автору отечественной системы образования и других славянских стран.

В 1892 году выходит в свет статья А. Добиаша «Средняя школа Я.А. Коменского и наши гимназии» (1892). Основные положения работы были связаны с анализом «Великой дидактики» Я.А. Коменского. По мнению исследователя, эта книга и в конце XIX века должно быть «настойной книгой при решении спорных педагогических вопросов» [4, с. 358].

Необходимо отметить, что исследованию А. Добиаша была характерна преувеличенная оценка наследия Я.А. Коменского. Он обосновывал необходимость внедрения педагогической концепции ученого на современную автору отечественную систему образования не взирая на исторические, социально-экономические, культурные и национальные условия. Характеризуя взгляды великого дидакта на устройство средней или латинской школы, автор приходит к выводу о необходимости распространения педагогических идей Я.А. Коменского, «потому, что и теперь в «латинских школах» Старого, а отчасти и Нового мира сохраняется еще много остатков средневековой схоластики, унаследованной главным образом от иезуитских и других монастырских школ XVII – XVIII вв.» [4, с. 354–355]. По утверждению учёного, в русские гимназий эта схоластика проникла из Польши и Германии.

Учёный отмечал, что если бы Я.А. Коменский наблюдал бы русскую гимназию XIX столетия у него появилось бы множество вопросов по организации учебно-воспитательного процесса в средней школе, теоретической и методической подготовке учителей, обеспечению их современными средствами обучения и другие.

В этот же 1892 году вышла работа В. Пискорского «Я.А. Коменский: Вступительная лекция», а 1893 году К. Харламповича «Я.А. Коменский – друг человечества».

Освещению состояния западноевропейской педагогической теории и практики от Я.А. Коменского до Й. Песталоцци была посвящена глава «Состояние школ на Западе в начале новых веков» в исследовании С. Немолодышева «Взгляд на воспитание и обучение в России (краткий исторический очерк)», которая была опубликована в Харькове в 1898 году. В третьей главе монографии учёный осуществил сравнительный анализ педагогических взглядов Я.А. Коменского и Дж. Локка на воспитание и обучение, отметил важность их теоретических идей для развития педагогики.

Выводы ... Итак, комплексный анализ теоретических работ по истории образования второй половины XIX века свидетельствует, что пик заинтересованности отечественных педагогов личностью Я.А. Коменского совпал с празднованием 300-летнего юбилея со дня его рождения. Юбилей стал толчком не только для выхода в мир большого количества научных работ, которые посвящались учёному, перевода и издания философско-литературных трудов чешского педагога, попытки их научного анализа, но и способствовал популяризации фундаментальных историко-педагогических исследований и утверждению истории педагогики как самостоятельной научной дисциплины.

Труды отечественных учёных исследуемого периода имели как информативный и научно-популярный характер (освещали вехи жизни и деятельности чешского педагога, содержали перечень научного наследия выдающегося учёного), так и содержали фронтальный анализ педагогических взглядов и воспитательной концепции Я.А. Коменского, раскрывали его вклад в развитие педагогической науки, то есть передавали отношение современников к наследию

великого педагога.

В статье проанализировано теоретические изыскания учёных Левобережной Украины второй половины XIX века, посвящённые педагогическим взглядам Я.А. Коменского. Выявлены основные направления исследования наследия Я.А. Коменского в изучаемый период.

Литература:

1. Будилович А. С. Дидактика Я.А.Коменского в её отношениях к славянской школе нашего времени// Славянское обозрение. – 1892. – №3. – С. 329–350.
2. Будилович А. С. Иоанн Амос Коменский / А. С. Будилович // Славянское обозрение. – 1892. – № 2. – С. 173–187.
3. Гупан Н. М. Украинская историография истории педагогики : [монография] / Н. М. Гупан. – М. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
4. Добиаш А. В. Средняя школа Я.А. Коменского и наши гимназии / А. В. Добиаш // Славянское обозрение. – 1892. – № 3. – С. 341–358.
5. Лучкевич В. В. Коменiana в украинской педагогической историографии (вторая половина XIX – первая половина XX в.) : Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Лучкевич Виктория Владимировна; Дрогобычский гос. ун-т им. Ивана Франка. – Дрогобыч, 2009. – 19 с.
6. Миропольский С. Народная школа по идеям Коменского / С. Миропольский // Наша начальная школа. – 1873. – №2. – С. 102–146; №№4–5. – С. 270–333; №6. – С. 29–101.
7. Миропольский С. Учебно-воспитательные идеалы Коменского в истории педагогики / С. Миропольский // Краткий обзор деятельности педагогического музея за 1890-1891 гг. и 1891-1892 гг. – СПб., 1892. – С. 76–88.
8. Миропольский С. Я.А. Коменский и его значение в педагогике / С. Миропольский // Журнал министерства народного просвещения. – 1871. – №155. – С. 1–22, 97–135; №156. – С. 1–66.
9. Смесь // Славянское обозрение. – 1892. – №1–4. – Т. 1. – Библиография. – С. 599–610.
10. Степович А. И. Чтения Ф.П. Яреша и А.И. Степовича на память 300-летия рождения Я.А. Коменского. – К., 1892. – 65 с.
11. Степович А. И. Я.А.Коменский. Печатная книга 1892 г., изданная в Киеве с рукописными дописками и вставками. – IP НБУ. – Ф.179. – спр. 921. – арк. 40.
12. Сухомлинская А. В. Историко-педагогический процесс : новые подходы к общим проблемам / В. Сухомлинская. – М. : А.П.Н., 2003. – 68с.

Н.М. Demchenko

Abstract

In the article the author analyzes scientific investigation of the Left-bank Ukrainian scientist in the second half of the XIXth century devoted to pedagogical views of Comenius'. The thesis reveals main trends of Comenius' heritage discovery in Ukraine in the period named above.

Keywords: Comeniana, Comeniology, Comenius' heritage, Comeniology studies, theoretical heritage, pedagogical historiography.

Ключевые слова: комениана, комениология, наследие Я.А. Коменского, *комениологические студии*, теоретическое наследие, *педагогическая историография*

Джалилова Илаха Джалил кызы

ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕНИЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ

Диалогическое общения – форма общения, основывающаяся на априорном внутреннем принятии друг друга как ценностей самих по себе и предполагающая ориентацию на индивидуальную неповторимость каждого из субъектов. Диалогическое общение открывает возможность подлинного взаимораскрытия, взаимопроникновения, личностного взаимообогащения. На эмоциональном фоне такого общения возникает стремление к самообразованию и самосовершенствованию, что особенно важно в процессе обучения и воспитания. (1, стр.20)

Одной из особенностей диалогического общения считается наличие в нем так называемых «ситуаций контекстуально-мотивированной речи» вызванных предыдущей репликой собеседника. (2. Стр.105)

«Строго говоря, диалогичность может рассматриваться как частный случай ситуативности, поскольку реплика, предшествующая данной, создает ситуацию общения» (3, стр. 232)

Исходная реплика создает определенное контекстуально –ситуативное поле, представляющее собой комплекс признаков исходной ситуации и характеристик (содержательных, функциональных, формальных) данной реплики. Для принятия решения о реакции, для определения ее содержания и языковой формы субъект должен сориентироваться не только в наличной ситуации, но и в изменениях, внесенных в нее репликой собеседника. Развитие диалога во многом определяется точностью понимания исходной реплики, поскольку стимулом и основой для ответной реплики прежде всего становится смысл воспринятого высказывания.

Созданное исходной репликой контекстуально-ситуативное поле накладывает ограничения на характер реакции. Диапазон возможных ответов бывает разным и зависит от параметров контекстуально-ситуативного поля. Вероятность сочетаний различных реплик может быть большей или меньшей (4, стр.5). Она определяется замыслом говорящих, смысловыми отношениями между репликами и является универсальной для общения на любом языке.

Ситуации, которые можно положить в основу обучения диалогическому общению, определяются с учетом функций общения. Места речевого диалогического действия в акте деятельности, типа и вида диалогов, которым нужно научить учащихся в каждом классе, особенностей процесса диалогического общения. На тип диалога влияют психологические установки говорящих. Они могут быть диктальными, модальными или регулятивными. В первом случае диалог может иметь характер опроса (допроса), взаимного обмена информацией, во втором он может иметь характер воспоминаний, спора дискуссии, комментарии, в третьем носить характер планирования, уговаривания и единства, предполагающие сообщение информации и реакции, а это сообщение, или единства, включающие предложение (приказ, просьбу) и соответствующую реакцию партнера. Соответственно, и составляющими каждого типа диалога будут преимущественно вопроса - ответные диалогические единства.

Диалогическое высказывания, создаваемое двумя учащимися, может быть характеризовано как с качественной, так и количественной стороны. Качественные особенности диалогического текста определяются предметом речи, содержанием, типом диалога, видом составляющих его диалогических единств. Количеством диалогических единств в пределах диалогического текста.

Предмет речи в диалогическом тексте отражает тематику высказываний, предусмотренную для каждого класса программой по английскому языку, конкретизируя ее. Если тематика является обязательной для всех школ и учащихся, то конкретная ее реализация в ситуациях общения будет зависеть от местных условий, от особенностей учащихся, от текущих событий. Так, например, тема «Our school» обсуждается повсеместно, но для тех учащихся, которые по каким-либо причинам поменяли школу (переезд на другое место жительства, ремонт школьного здания и т.п.), предметом диалога может быть сравнение двух школ. Диалог можно определить как обмен мнениями, информацией двух или более собеседников, который предполагает активизацию положительных эмоций, процессов внимания, осознанность запоминания, осмысление. Преподаватель должен побуждать самостоятельность, инициативу учащихся, приучать их к труду, воспитывать потребность в учении, в науке, а это возможно при выполнении основных условий возникновения диалога: равноправие его участников, взаимоуважение, реакция собеседников на получаемую информацию, взаимный интерес, адекватность восприятия информации и т. д.

С.Ф. Шатилов, определяет диалог как процесс совместного речетворчества, в которой речевое поведение каждого из участников в значительной мере определяется речевым поведением другого партнера (5, стр. 167)

Диалог помогает не только формировать конкретные знания, умения и навыки, но и развивает умения мыслить самостоятельно, активизирует познавательную деятельность.

Диалогическое общение в деятельности преподавателя – это условие формирования познавательной активности учащихся средней школы.

Учебное диалогическое общение разворачивается в учебных ситуациях. Методисты считают ситуацию основным фактором организации упражнений, способствующим формированию всех компонентов умений диалогической речи. Поэтому проблема создания учебно-речевой ситуации (УРС) на уроках английского языка широко освещена в методической литературе, однако, нет единого мнения о характере, типах, требованиях к УРС. При создании УРС мы должны учитывать их различную воздействующую силу, определяемую психологическими, социальными, личностными свойствами учащихся, особенностями самого воздействия и условиями, в которых оно осуществляется. Принятие ситуации, выражающееся в появлении мотива и в соответствующей речевой активности, зависит от отношения учащегося к предмету «английский язык», от взаимоотношений с учителем, с товарищами, от индивидуально-речевого опыта и достигнутых успехов в изучаемом языке, от стимулирующих действий учителя и т. д.

Учитель английского языка - организатор, ведущая фигура учебного процесса, должен, с одной стороны, сам владеть инициативной, ответственной, информативной иноязычной речью, а с другой стороны, уметь формировать данные качества речи у обучаемых. Без высокого уровня развития коммуникативных свойств личности учителя английского языка невозможна реализация его основных функций, особенно коммуникативно – обучающей и организаторской. Только при этом условии он может стать организатором и инициатором учебного общения, партнером в нем, источником лингвистической и экстралингвистической информации. Таким образом, содержательной основой учебно-речевых ситуаций будут: 1) факты, касающиеся всей жизнедеятельности учащихся класса, 2) тексты учебника или аудитивные тексты, информация которых противопоставляется событиям из жизни ученика, основные обобщенные положения которых обсуждаются на уроке, ситуации которых становятся опорой для аналогичных воображаемых ситуаций в классе, 3) организационные вопросы урока, 4) визуальные средства наглядности, коммуникативные игры.

Таким образом, учебное диалогическое общение на уроках английского языка – это особый вид деятельности, основные характеристики которой в первую очередь обусловлены тем, что он разворачивается в специально организованных учебных условиях. Поэтому его

существенной особенностью является учебная коммуникативность. Главное направления усиления ее собственно коммуникативной стороны - создание таких ситуаций на уроке (обсуждаемых ситуаций и ситуаций обсуждения), которые вызывают у обучаемых прежде всего мотив – интерес, отодвигая мотив – долженствование на второй план.

Содержательную основу УРС составляют: 1) факты, касающиеся всей жизнедеятельности учащихся класса, 2) аутентичные диалоги, 3) визуальные средства наглядности, коммуникативные игры.

Основным стимулирующим действием учителя является установка, которая зачастую представляет всю ситуацию в целом и характер которой зависит от этапа усвоения.

На этапах формирования и совершенствования навыков и умений диалогической речи начальных уровней опорными пунктами для создания УРС, которые указываются в установке, являются тема (под тема) упражнения – беседы и речевая интенция.

Литература:

1. Я.М. Колкер «Методика обучения иностранному языку» //Я.М. Колкер, Е.С.Установа – М., Издательство Просвещение, 2003. 115с.
2. Леонтьев А.А. «Психология общения» Тарту: издательство Тарт. Ун-та, 1974, 219 с.
3. Скребнев Ю.М. К проблеме универсальных свойств разговорного подязыка. В сб: Теория и практика лингвистического описания иноязычной разговорной речи. Вып.49, Горький: издательство ГТПИИЯ, 1972 г., 295 с.
4. С.Ф. Шатилов «Методика обучения немецкому языку в средней школе». Просвещение, 1977., 250с.

Jalilova Ilaha Jalil Kizi

THE USAGE OF SITUATIONS IN TEACHING OF DIALOGIC COMMUNICATION

Abstract

The teaching of dialogical communication at the English language lessons – this is a special kind of activity, the main characteristics of which are due to the fact the fact that the dialogic communication is deployed in specially organized training conditions. Dialogic communication is not only developing the specific knowledge, abilities but also develops the ability to think independently, activates cognitive activity.

Keywords: dialogic, dialogic communication, situational basis, the situation for teaching speech

Ключевые слова: диалог, диалогическое общение, ситуативная основа, учебно-речевая ситуация

М. П. Долматова

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Компетентностная парадигма в обучении иностранному языку в неязыковых вузах

Процессы глобализации и перспективы интеграции украинской экономики в мировую систему становятся причиной повышения уровня требований к подготовке специалистов. Соответственно, современное образование требует существенной модернизации, внедрения инновационных технологий в достижении целей обучения. Цели и задачи образовательного учреждения в подготовке специалистов определяются ожиданиями потенциальных работодателей и, в более широком смысле, общества, касательно профессиональных умений или компетенций выпускника, а именно, его способностей справляться с решением определенных задач в выбранной профессиональной деятельности. В свою очередь, уровень соответствия индивидуальных показателей ожиданиям работодателя и общества обеспечивается компетентностью или профессиональной подготовленностью выпускника. Соответственно, необходимо определить круг таких умений, которые позволят осуществлять целенаправленную подготовку специалистов, а также выработать критерии для объективной оценки знаний, умений и навыков в аспекте их будущей профессиональной деятельности [1].

В связи с этим применение принципов компетентностного подхода в образовании является весьма актуальным. Необходимость применения данного подхода, то есть формирование ключевых компетенций – одно из важнейших звеньев модернизации образования. При компетентностном подходе на первое место выдвигается не информированность студента, а умение справляться с многочисленными профессиональными проблемами [5].

Следует отметить, что компетентностный подход в образовании не является новым. В исследованиях ученых по проблемам формирования умений и навыков студентов и ранее предлагался именно такой подход только без употребления данного термина. Так, например, И. Якиманская в своей работе "Формирование интеллектуальных умений и навыков в процессе производственного обучения", описывая те интеллектуальные качества, которыми должен обладать специалист, чтобы быть способным использовать теоретические знания, навыки и умения, полученные им в процессе обучения, в конкретных условиях производственной деятельности, фактически дает определение профессиональной компетенции [6,49].

В современной педагогической науке достаточно активно обсуждается проблема совершенствования системы образования путем применения компетентностного подхода (В. Болотов, М. Волошина, Т. Добутько, Б. Эльконин, И. Зимняя, Т. Кун, А. Маркова, А. Михайличенко, Л. Митина, А. Овчарук, Т. Олейник, А. Пометун, Л. Петровская, В. Сериков, А. Тубельский и др).

С введением термина "компетентностный подход" возникли и вопросы о том, тождественны ли понятия "компетенция" и "компетентность" [2].

Таким образом, цель статьи – проанализировать представленные в научной литературе подходы к определению понятий "компетентность" и "компетенция", и "коммуникативная компетентность", в частности, а также показать особенности компетентностного подхода в обучении иностранному языку в неязыковом вузе.

С лингвистической точки зрения термин "компетенция" и "компетентность" являются заимствованными. Следовательно, необходимо обратиться к толкованию, которое дают

словари иностранного, в данном случае, английского языка. Прежде всего, отметим, что термины *competence* и *competency* (с пометкой *rare – редк.*) определяются словарями современного английского языка как синонимы, означающие достаточную способность или умение вести деятельность или выполнить задание. Соответственно, *competent* – способный, должным образом подготовленный к ведению деятельности или выполнению задач, причем, речь идет о решении узкопрофессиональных задач, а не о более широком проявлении личностных качеств.

По мнению Р.Мильруд *компетенция* означает соответствие предъявляемым требованиям, установленным критериям и стандартам в соответствующих сферах деятельности и при решении определенного типа задач, владение необходимыми активными знаниями, способность уверенно достигать результатов и владеть ситуацией. *Компетентность* же можно представить как комплекс компетенций, то есть проявлений, наблюдаемых в процессе успешной продуктивной деятельности [3,30-36.]. Далее в статье термины *компетентность* и *компетенция* используются именно в таких значениях.

Одной из составляющих профессиональной компетентности выпускника неязыкового вуза есть навыки международного профессионального общения или *коммуникативная иноязычная компетентность*, предусматривающая комплекс знаний, умений и навыков, позволяющих участвовать в речевом общении в его продуктивных и рецептивных видах.

Таким образом, коммуникативная компетентность базируется на ряде компетенций.

Лингвистическая (языковая) компетенция определяется как совокупность знаний о системе языка, а также способность пользоваться этой системой для понимания чужих мыслей и выражения собственных суждений в устной и письменной форме в различных ситуациях общения.

Речевая компетенция означает знание способов формирования и формулирования мыслей с помощью языка, которые обеспечивают возможность организовать и осуществить речевое действие и умение пользоваться такими способами в устной и письменной форме в различных ситуациях общения. Составной частью речевой компетенции можно считать *дискурсивную компетенцию* – знание особенностей, присущих различным типам дискурсов, а также способность студента порождать дискурсы в процессе общения. Наиболее употребляемыми типами дискурсов в учебно-профессиональной сфере общения являются: доклад, сообщение, обсуждение и тому подобное.

Под *социокультурной компетенцией* имеем в виду знание студентами особенностей социального и речевого поведения носителей языка: их обычаев, этикета, социальных стереотипов, истории и культуры страны, а также способность пользоваться такими знаниями в процессе общения.

Очень важной для выпускника неязыкового вуза является *компенсаторная компетенция*, которая представляет собой комплекс используемых приемов и способов в поисках выхода из затруднительного положения, когда студент не имеет достаточных языковых и речевых средств. С помощью такой компетенции студент может

– во время чтения: а) предвидеть содержание текста по его названию, б) опираясь на контекст, тему, ситуацию, догадаться о значении незнакомых слов; в) при обращении к словарю выбрать правильное значение слова; г) догадаться о значении незнакомого слова по знакомым элементам его структуры (корень, суффикс и т.д.);

– во время прослушивания: а) догадаться о значении слова, фразы, опираясь на контекст; б) при межличностном контакте обратиться к партнеру за помощью (например, попросить повторить сказанное);

– в процессе говорения: а) упростить фразу, опираясь на известные слова, образцы речи и структуры ее построения; б) внести в свою речь поправки.

Одновременно следует различать базовые и продвинутые компетенции у студентов [9].

На базовом уровне предполагается владение языком как средством общения (определенный словарный запас, владение основными грамматическими структурами, знание закономерностей функционирования языка, знакомство с культурной средой и т.д.). Продвинутый уровень предполагает использование иностранного языка для решения практических задач, например, для поиска необходимой информации по профилю своей специальности, для подготовки сообщений, а также обсуждения круга вопросов, связанных с профессиональной деятельностью. Для обеспечения владения студентами языком на продвинутом уровне преподавателям иностранного языка в неязыковых вузах необходима специализация, знание основ будущей профессии своих студентов. В свою очередь, преподаватели специальных дисциплин должны опираться на возможности, которые дает знание иностранного языка: включать как обязательное требование (при написании рефератов, курсовых работ, подготовки проектов) использование материалов и информации на иностранном языке, а также составление аннотаций к работам на иностранном языке.

Очевидно, что компетенции формируются в результате интеграции в образовательный процесс проектных задач, деловых игр, семинаров-дискуссий и тому подобное. Таким образом, для грамотного использования компетентностного подхода требуется значительная подготовка, создание прочной языковой базы у студентов, которая осуществляется в системе обучения в вузе.

Однако реализация принципов компетентностного подхода связана с необходимостью решать имеющиеся в области иноязычной подготовки проблемы, среди которых можно выделить такие [4]:

- недостаточная разработанность концептуальных представлений о содержании и структуре языковой подготовки в неязыковом вузе с точки зрения формирования профессиональной компетентности;
- недостаточное количество качественной аутентичной учебно-методической продукции, обеспечивающей необходимый уровень подготовки студентов к профессиональному общению и деятельности в многоязычной среде;
- в целом низкий уровень языковой подготовки у абитуриентов, поступающих на неязыковые специальности;
- отсутствие у студентов неязыковых вузов профессиональной заинтересованности в овладении иностранным языком.

Учитывая названные проблемы, следует, в первую очередь, определить ряд компетенций в сфере профессиональной деятельности, роль и место иностранного языка в процессе формирования данных компетенций. Необходимо расширенное систематическое сотрудничество вузов с работодателями, кадровыми агентствами и центрами занятости населения, куда поступают заявки на работников и предъявляемые требования к уровню их профессиональной компетентности в целом и коммуникативной иноязычной компетентности в частности.

Непосредственно перед кафедрами иностранного языка стоит цель технологизации компетентностного подхода [4], что предполагает решение ряда задач:

- расширение межпредметных связей и интеграция работы кафедры иностранных языков и профильных кафедр с целью повышения качества образования с точки зрения профессиональной компетентности;
- разработка образовательных программ, подбор и создание учебных материалов, которые обеспечивают формирование профессионально-языковых и коммуникативных компетенций будущих специалистов;
- применение инновационных педагогических технологий с целью интеграции языковой и профильной подготовки студентов в их профессиональном становлении;
- использование общеевропейской шкалы компетенций CEFR (Common European

Framework of Reference) для создания системы оценки языковой компетенции [9].

Решение этих задач позволит в условиях неязыкового вуза обеспечить качественную подготовку специалистов, способных к иноязычной профессиональной коммуникации.

Литература:

1. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 10 сентября. – <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании http://metod.dvpion.ru/article.asp?id_sec=3&id_text=11
3. Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностранный язык в школе. – 2004. – №7. – С.30–36.
4. Мирошникова О.Х. Компетентно-ориентированное обучение иностранному языку в неязыковом вузе <http://www.jurnal.org/articles/2008/ped33.html>
5. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – СПб., 2001. – 544 с.
6. Якиманская И. С. Формирование интеллектуальных умений и навыков в процессе производственного обучения /. – М.: Высшая школа, 1979. – 88 с.

M.P. Dolmatova

Abstract

The purpose of the article is to analyze scientific approaches to the definition of "competence" and "competency" and "communicative competence", in particular, and also to show the features of competence approach in teaching foreign languages at non-linguistic higher educational establishments.

მამო ზუბიტაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

გაიოზ რექტორის პედაგოგიური შეხედულებანი

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-19 საუკუნის დასაწყისის გამოჩენილ მოღვაწეთა შორის თავისი მნიშვნელობით გამოირჩევა გაიოზ რექტორი. იგი მიეკუთვნება იმ ქართველ მოღვაწეებს, რომლებმაც უდიდესი წვლილი შეიტანეს საქართველოში სასკოლო საქმის დანერგვასა და განვითარებაში. გაიოზ რექტორი რომ საქართველოს კეთილდღეობისთვის ზრუნავდა, მისი ნათელი მომავლისათვის იღვწოდა, ამის დამადასტურებელია ის უდიდესი შრომა, რომელიც მან გასწია საქართველოში სწავლა-აღზრდის დონის ამაღლებისათვის, რაც გამოიხატა სასწავლებლის გახნით.

1782 წლის 28 მაისს საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა თელავის სასულიერო სემინარია, რომლის პირველი რექტორი და ორგანიზატორი იყო გაიოზ რექტორი. მან შეძლო ახალგაზრდა თაობის სწავლა-აღზრდის და განათლების აქტუალური პრობლემების შესახებ საკუთარი, მოწინავე პროგრესული შეხედულებების შემუშავება, რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა გაიოზ რექტორის აზრით საზოგადოებრივი ცხოვრება რთულ კომპლექსს წარმოადგენს. ამ კომპლექსის გაგება შესაძლებელია მხოლოდ სიკეთისა და ბოროტების ერთიანობის თვალსაზრისით. ადამიანი, როგორც გონიერი არსება, მთელი თავისი სულით და გულით და გონებით „მიდრეკილია სიკეთისადმი“. იგი ებრძვის ცდუნების ძალას თავის თავში თრგუნავს ბოროტებას, მაგრამ თუ ადამიანი საკუთარ მეობაში თავის ნებაზე მიუშვებს ბოროტებას, წაახლისებს მას, მაშინ ის თანდათანობით დაეუფლება მის გონებას, ყოველმხრივ წარმართავს მის ცხოვრებას უკუღმართ გზაზე. ვისაც გონების გამჭრიახობა და ნებისყოფა ჰყოფნის, იგი კიდევ ახერხებს ბოროტისაგან განრიდებას. თუ ადამიანი „კაცად კაცადია“ მაშინ მას ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლა ასულდგმულებს.

გაიოზ რექტორის აზრით მხოლოდ ასეთ ადამიანს შეუძლია ვალი მოიხადოს საზოგადოების, სამშობლოს წინაშე, ემსახუროს ხალხს. ადამიანის დანიშნულება საზოგადოებაში მხოლოდ ერთია - ხალხის სამსახური, მისთვის თავის გაწირვა.

ქვეყნად სიკეთის დამკვიდრებისა და ბოროტების დაძლევის ამოცანიდან გაიოზ რექტორს აღზრდის როლისა და დანიშნულების განსაზღვრა გამოჰყავს. აღზრდა გაიოზის გაგებით ის ძალაა, რომლის მეშვეობითაც ყალიბდება პიროვნება, ვითარდება ინდივიდი. ადამიანობა თავისი ბუნებით სიკეთის განსახიერებაა, ბოროტება კი თავს იჩენს ადამიანის პიროვნებაში მხოლოდ მაშინ, როცა იგი შორდება თავის „ადამიანურ“ ბუნებას და არაადამიანური გზით წარმართება. ბოროტების გზა მცდარი და დამღუპველია, ადამიანის ბუნება კი – კეთილი. გაიოზის აზრით, თუ ბავშვი პატარაობიდანვე სისასტიკეს და სიძულვილის პირობებში იზრდება, მაშინ მისგან ვერ მივიღებთ საზოგადოებისათვის სასარგებლო პიროვნებას. ამიტომ, გაიოზ რექტორის

აზრით, ბავშვის აღზრდას პატარაობიდანვე უნდა მიეცეს განსაკუთრებული ყურადღება. იგი საჭიროდ თვლიდა, რომ „აღზრდას შვილთა“ თავიდანვე უსუსურობის ასაკიდანვე უნდა მოჰკიდოს აღმზრდელმა ხელი. მისი აზრით სიყრმის ასაკიდანვე უნდა შეეჩვიოს აღსაზრდელი აღმზრდელის ზემოქმედებას, რათა გზას არ ასცდეს. შვილის სწორად აღზრდის საქმეში გაიოზ რექტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას ანიჭებდა მშობელს. იგი მოზარდი თაობის აღზრდას ყველაზე საპასუხისმგებლო საქმედ მიიჩნევს.

გაიოზ რექტორმა თავისი შეხედულებები მოზარდი თაობის აღზრდისა და მშობელთა მოვალეობის შესახებ ოთხ ძირითად პუნქტად ჩამოაყალიბა. პირველი პუნქტი ეხება საზოგადოებრივ მნიშვნელობას და მის როლს ადამიანის ჩამოყალიბებაში. მისი აზრით, თუ მშობელი წესიერად არ აღზრდიდა თავის შვილს შესაძლებელია ის გადაექცეულიყო მხეცზე საშიშ არსებად. „ხოლო არა ესრეთ შედგომილნი თანამდებობისა თვისისანი უმძვინვარეს მხეცთა იქნებიან და უფროსდა ვისთვის ნაყოფთა თვისისათვის“ (მეფარიშვილი, 1963, 70-75).

მეორე პუნქტში ყურადღებაა გამახვილებული აღზრდაში მშობლის როლზე. მესამე პუნქტი ძირითადად გონებრივ აღზრდის საკითხებს ეხება. მეოთხე პუნქტში დასაბუთებულია მშობლის ვალდებულება ქვეყნის წინაშე მომავალი თაობის აღზრდის საქმეში. მისი აზრით მშობლის ცხოვრების ძირითადი მიზანია „ახალი და ფესვმაგარი ნერგების გამოყვანა“, რომლებმაც ხარისხიანი ნაყოფი უნდა გამოიღონ (დარჩია, 1987, 181).

გაიოზ რექტორი როგორც ავლნიშნეთ ბავშვის აღზრდაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა მშობლის როლს. იგი წერდა, ოჯახი პირველი და აუცილებელი კერაა მოზარდის აღზრდის საქმეში. მაგრამ, იქვე დასძენდა, ადამიანის პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის მატროდენ ოჯახური აღზრდა საკმარისი არ არის. ოჯახს არ შეუძლია მისცეს ადამიანს ცოდნის ის სისტემა, მარაგი და მოცულობა, რომელიც მას სჭირდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის მისაღებად. ამ დიდი ამოცანის შესრულება ისტორიულად გაიოზის აზრით დაკისრებული აქვს სკოლას, იმ სასწავლო -აღმზრდელობით დაწესებულებას, სადაც მასწავლებელთა ხელმძღვანელობით მოსწავლეები ღებულობენ ორგანიზებულ აღზრდას.

გაიოზი დიდ ყურადღებას აქცევდა სასკოლო მუშაობის ორგანიზაციას, მოსწავლეთა დაყოფას კლასებად, კლასში ერთი და იმავე ასაკის მოსწავლეთა გაერთიანებას, კლასის დამრიგებლის შერჩევას, აღსაზრდელებისადმი მეთვალყურეობის გაძლიერებას. გაიოზ რექტორს ეკუთვნის სემინარიის თითოეული კლასის სასწავლო-აღმზრდელობითი ამოცანის განსაზღვრა. გაიოზი პირველ პლანზე აყენებდა განათლების შინაარსისა და მისი მოცულობის განსაზღვრას. იგი მოითხოვდა მოსწავლეთა ასაკობრივი განვითარების დონის გათვალისწინებას სკოლის სასწავლო გეგმების შედგენის დროს. სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ ყოველ საგანს გაიოზის აზრით თავისი დანიშნულება და ამოცანა აქვს.

გაიოზი თავის დიდაქტიკურ შეხედულებებში უდიდეს როლს უთმობდა სახელმძღვანელო წიგნების საკითხს. მისი შეხედულებით უნდა წიგნი იწვევდეს აღსაზრდელ თაობაში კეთილის აზრებისა და გრძნობების გაღვიძებას, ხოლო მისი შინაარსი აზრისა და გონების გამდიდრების საფუძველი უნდა იყოს. გაიოზი მიუთითებდა, რომ სასწავლო და აღმზრდელობითი მუშაობის სათანადო სიმაღლეზე

დაყენებისათვის, აუცილებელია ორი პირობა: მოწესრიგებული პედაგოგიური გარემო და მოსწავლის აუხლოესი მეგობარი - წიგნები.

გაიოზ რექტორი ცდილობდა ქართულ ენაზე გადმოელო ისეთი წიგნები, რომელთა წაკითხვის შედეგადაც აღსაზრდელები ჩამოყალიბდებოდნენ ჯანსაღი სულის ადამიანებად. წიგნის კითხვა მიაჩნდა მას ავტორთან მეგობრულ გასაუბრებად, რომელიც მკითხველს აწვდის საღ აზრებს და კეთილ რჩევებს. კარგი წიგნის ავტორის ბრძნული რჩევის ათვისების შედეგად პიროვნება ისწავლის ბედნიერად და კარგად ცხოვრებას.

გაიოზ რექტორი ყოველ სასწავლო დისციპლინას და სწავლას დიდ აღმზრდელობით მნიშვნელობას ანიჭებდა. მას სჯეროდა, რომ თუ მეცნიერების დარგები განვითარებულია და მეცნიერების სწავლება მაღალ დონეზე დგას, შედეგი სასურველი იქნება, მოსაწავლეების მიიღებენ ზრდილობასა და კეთილ ზნე-ჩვეულებებთან შერწყმულ ცოდნას.

გაიოზ რექტორი მეცნიერების განვითარებისათვის წამყვან როლს გონებრივ განათლებას ანიჭებს. მისი აზრით ყოველი ადამიანის მოღვაწეობაში, აგრეთვე საზოგადოების წინსვლასა და მის პროგრესულად განვითარებაში უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცოდნისა და სიბრძნის დაუფლებას. გაიოზის აზრით, „განათლება არის ამომავალი მზე ადამიანთა საზოგადოების მომავალი ბედნიერი ცხოვრებისა, სწავლა არის საფუძველი შეგნებული ცხოვრებისა“ (დარჩია, 1987, 181).

გაიოზ რექტორს შეგნებული ჰქონდა სიბრძნისა და მეცნიერების როლი და მნიშვნელობა გონებრივი აღზრდის სისტემაში. იგი აღნიშნავდა, მხოლოდ სიბრძნეს დაუფლებული ადამიანი გრძნობს თავს ბედნიერად. მისი აზრით, სიბრძნის დაუფლებისათვის საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს მოსწავლეებისათვის გადასაცემი მასალის ცხადად, ნათლად, გასაგები და მისაწვდომი ენით ახსნას, რაც უნდა შეერწყას მასწავლებლის დამაჯერებელ და მკაფიო სწორმეტყველებას, რომელიც საბოლოო ანგარიშით მოსაწვლეთა მტკიცე ცოდნის საწინდარია.

გონებრივი განათლების, მეცნიერების დაუფლების წამყვანი როლი ადამიანის პიროვნების ფორმირებაში მთელი თავისი სიცხადით წარმოდგენილი მის ცნობილ სიტყვაში „მეცნიერებისა და უმეცრების შესახებ“. ეს სიტყვა მან წარმოთქვა თელავის სემინარიაში საზეიმო შეკრებისას, რომლებსაც თავისი შეხედულება გაუზიარა. მისი დებულება - „სწავლება ნიადაგ ჭემმარიტების მთქმელი უნდა იყოს - წითელი ზოლივით გასდევს გაიოზ რექტორის მოძღვრებას. მას სწამდა რომ მეცნიერებას, ცოდნას დაუფლებული პიროვნებისათვის ხელმისაწვდომი, გასაგები და ადვილი გადასაწყვეტი უნდა იყოს ყოველი რთული საქმე.

გაიოზის აზრით ადამიანმა რომ ისწავლოს, ამისათვის საჭიროა დაუზარებელი, მუყაითი და ენერგიული შრომა. მეცნიერებას რომ ეზიაროს მოზარდი, ამისათვის საჭიროა სკოლასთან ერთად შესაფერისი საოჯახო გარემო ჰქონდეს, რომელიც ხელს შეუწყობს ცოდნის დაუფლებაში.

ამრიგად, მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-19 საუკუნის დასაწყისის გამოჩენილი მოღვაწე გაიოზ რექტორის პედაგოგიური დიდაქტიკური და მეთოდური შეხედულებანი არა მარტო იმ ეპოქისათვის საჭირო და აუცილებელიც იყო, არამედ დღესაც მნიშვნელობა და აქტუალობა არ დაუკარგავს.

ლიტერატურა:

1. მეფარიშვილი ლ. (1963): გაიოზ რექტორის უცნობი ტექსტების პედაგოგიური მნიშვნელობა. ჟურნალი „სკოლა და ცხოვრება“ #1. თბილისი;
2. დარჩია მ. (1987): გაიოზ რექტორი. თბილისი;
3. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1973. თბილისი;
4. კეკელიძე კ. (1980): ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია ტომი 1. თბილისი;
5. მენაბდე ლ. (1962): ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტომი 1. თბილისი.

Masho Zubitashvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Pedagogical Viewpoints of Gaioz the Rector

Abstract

The second half of the 18th century and the 19th century prominent Figures Sori its outlook Gaioz rector. Georgia has contributed to the implementation and development of the school. Gaioz rector of the pedagogical, didactic attention to serving in a number of important issues, including the: people and its function in society. Upbringing of a human personality formation, mental education leading role in nurturing. School role and purpose, teaching methods and many issues focusing, which at the time of a great importance.

Keywords: didactics, educational work, education, teaching methods.

საკვანძო სიტყვები: დიდაქტიკა, პედაგოგიური მოღვაწეობა, განათლება, სწავლა-აღზრდა, მეთოდები.

Zeynalova Turkan Anvar
Asgarova Munavvar Etibar

EXTENSIVE AND INTENSIVE LISTENING IN LANGUAGE

Students can improve their listening skills- and gain valuable language input-through a combination of extensive and intensive listening material and procedures. Listening of both kinds is especially important since it provides the perfect opportunity to hear voices other than the teacher's, enables students to acquire good speaking habits as a result of the spoken English they absorb, and helps to improve their own pronunciation.

Extensive language

Just as we can claim that extensive reading helps students to acquire vocabulary and grammar and that, furthermore, it make students better readers, so extensive listening (where a teacher encourage students to choose for themselves what they listen to and to do so for pleasure and general language improvement) can also have a dramatic effect on a student's language learning.

Extensive listening will usually take place outside the classroom, in the students' home, car, or on personal stereos as they travel from one place to another. The motivational power of such an activity increases dramatically when students make their own choices about what they are going to listen to.

Material for extensive listening can be found from a number of sources. A lot of simplified readers are now published with an audio version on tape. These provide ideal listening material. Many students will enjoy reading and listening at the same time using both the reader and tape. Students can also have their own copies of coursebook tapes, or tapes which accompany other books written especially at their level. They can also listen to tapes of authentic material, providing that it is comprehensible.

In order for extensive listening to work effectively with a group of students-we will need to make a collection of appropriate tapes clearly marked for level, topic and genre. These can be kept- like simplified readers – in a permanent collection (such as in a self-access centre, or in some other location), or be kept in a box or some other container which can be taken into classroom. We will then want to keep a record of which students have borrowed which tapes; where possible we should involve students in the tasks of record- keeping .

The keenest students will want to listen to English tapes outside the classroom anyway, and will need little encouragement to do so. Many others, however, will profit from having the teacher give them reasons to make use of the resources available. We need to explain the benefits of listening extensively, and come to some kind of agreement about how much and what kind of listening they should do. We can recommend certain tapes, and get other students to talk about the ones which they have enjoyed the most.

In order to encourage extensive listening we can have students perform a number of tasks. They can record their response to what they have heard in a personal journal, or fill in report forms which we have prepared asking them to list the topic, assess the level of difficulty, and summarize the contents of a tape. We can have them write comments on cards which are kept in a separate ' comments' box, add their responses to a large class 'listening' poster, or write comments on a student web site. The purpose of these or any other tasks is to give student more and more reasons to listen. If they can then share their information with colleagues they will feel they have contributed to the progress of the whole group. The motivational power of such feelings should not be underestimated.

Intensive listening: using taped material

Many teachers use taped materials, and increasingly material on disk, when they want their students to practice listening skills. This has a number of advantages and disadvantages:

Advantages: taped material allows students to hear a variety of different voices apart from just their own teacher's. It gives them an opportunity to 'meet' a range of different characters, especially where real people are talking. But even when tapes contain written dialogues or extract from plays, they offer a wide variety of situations and voices.

Taped material is extremely portable and readily available. Tapes are extremely cheap, and machines to play them are relatively inexpensive.

For all these reasons most coursebooks include tapes, and many teachers rely on tapes to provide a significant source of language input.

Disadvantages: in big classrooms with poor acoustics, the audibility of taped and disk material often gives cause for concern. It is often difficult to ensure that all students in a room can hear equally well.

Another problem with classroom tapes is that everyone has to listen at the same speed, a speed dictated by the tape, not by the listeners.

Finally, having a group of people sit around listening to a tape recorder or disk player is not an entirely natural occupation.

Despite the advantages, however, we still want to use taped material at various stages in a sequence of lessons for the advantages mentioned above.

In order to counteract some of the potential problems described above, we need to check tape and machine quality before we take them into class. Where possible we need to change the position of the playback machine or the students to offset acoustics or, if this is feasible, take other measures such as using materials to deaden echoes which interfere with good sound quality.

If it is possible we can have a number of machines for students to listen to tapes or disks at their own speed, or we can take the group into the laboratory. In order to show students what speaking looks like we can use videotapes. As an alternative to tapes we can also encourage interaction by providing 'live' listening.

An issue that needs to be addressed is how often we are going to play the tapes or disks we ask students to listen to.

If the students are to get maximum benefit from a listening then we should replay the tape two or more times, since with each listening they may feel more secure, and with each listening they may feel secure, and with each listening they will understand more than they did previously. As the researcher John Field suggest, students get far more benefit from a lot of listening than they do from a long pre-listening phase followed by only one or two exposures to the listening text.

Intensive listening: 'live' listening

A popular way of ensuring genuine communication is live listening where the teacher and/or visitors to the class talk to the students. This has obvious advantages since students can interrupt speakers and ask for clarification. They can, by their expressions and demeanour, indicate if the speaker is going too slowly or too fast. Above all they can see who they are listening to.

Live listening can take the following forms:

Reading aloud: an enjoyable activity, when done with conviction and style, is the teacher reading aloud to a class. This allows them to hear a clear spoken version of written text, and can be extremely enjoyable if the teacher is prepared to make a big thing of it.

The teacher can also read/act out dialogues either by playing two parts or by inviting a colleague into the classroom.

Story-telling: teachers are ideally placed to tell stories which, in turn, provide excellent listening material. At any stage of the story, the students can be asked to predict what is coming

next, or be asked to describe people in the story or pass comment on it in some other way.

Interview: one of the most motivating listening activities is the live interview, especially where students themselves dream up the questions. In such situations, students really listen for answer they themselves have asked for, rather than adopting other people's questions. Where possible we should have strangers visit our class to be interviewed, but we can also be the subject of interviews ourselves. IN such circumstances we might want, though, to set the subject and/or take on a different persona for the activity.

Conversations: if we can persuade a colleague to come to our class we can hold conversations with them-about English or any other subject. Students then have the chance to watch the interaction as well as listen to it. Wee can also extend story-telling possibilities by role-playing.

Live listening is not a substitute for audiotapes or disks- either in the classroom, language laboratory, or self-access centre- but it does offer an extra dimension to the listening experience over a series of lessons.

Intensive listening: the role of the teacher

As with all activities, for listening we need to be active in creating student engagement through the way we set up tasks. We need to build up students ' confidence by helping them listen better rather than by testing their listening abilities. In particular we need to focus on the following roles:

Organizer: we need to tell students exactly what their listening purpose is, and give them clear instructions about how to achieve it. One of our chief responsibilities will be to build their confidence through offering tasks that are achievable and texts that are comprehensible.

Bibliography

1. Roger, A 1996 ' Teaching adults ' Open University Press
2. Jeremy Harmer ' The practice of english language teaching'
3. Murphey , T 1992 –' Music and Song ' Oxford University Press
4. Pennycook, A 1998 'English and the discourse of Colonialism' Routledge

Резюме

Студенты с помощью экстенсивных и интенсивных слушательских материалов и методов могут усовершенствовать свои навыки слушателя и выучить им необходимый язык.

Оба типа слушаний в дополнение к учителю особенно важны в обеспечение другого звука.

Оба типа дают студентам возможность усовершенствовать произношение и достигать отличных разговорных привычек.

Ключевые слова – обширный, интенсивное, слушания, учитель

Key words – extensive, intensive, listening, teacher

Р. Ю. Клушко

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Подготовка будущих учителей к формированию правовой культуры учащихся как предмет историко-педагогического исследования

В условиях национально-культурного возрождения Украины, создание правового государства и демократического общества, интеграции в европейское и мировое сообщество приобретает большое значение проблема правового воспитания. Становление Украины как независимого, демократического, социального и правового государства требует формирования социально активной личности с высоким уровнем правового сознания и правовой культуры, что является положительным результатом ее правовой социализации. Состояние развития общества в значительной степени зависит от уровня целенаправленного процесса формирования правосознания и правовой культуры его членов, то есть от процесса правового воспитания. Радикальные изменения в экономической, социальной и политической сферах обуславливают изменения правового мышления и правового поведения членов общества и требуют адекватного реагирования правовоспитательной системы.

Значение правовой культуры граждан для нашей страны обусловлено переходным периодом к демократии, к правовому государству. Новые социально-экономические условия существенно обостряют традиционную проблему образования - поиск идеалов, которые могли бы быть положены в основу любой образовательно-воспитательной системы. В условиях модернизации права и правового образования вопрос о формировании правовой культуры будущих специалистов в любой сфере профессиональной деятельности, их правосознания, ценностных ориентаций приобретает особое значение.

Среди всего многообразия проблем современной Украины возникает потребность взаимоотношения правообразовательной политики, правовой идеологии и правовой культуры специалиста. Соответственно возникает проблема формирования правовой культуры в связи с воспитательным воздействием, которое имеет место в процессе подготовки будущих учителей к формированию правовой культуры учащихся.

На наш взгляд, проблема профессиональной подготовки будущего педагога является актуальной в теории и практике высшей школы. Теоретические концепции подготовки педагогических кадров на народоведческой основе заложены в трудах И. Блажкевич, Г. Волкова, А. Ковальчук, С. Русовой, В. Скуративского, М. Стельмаховича, В. Сухомлинского, В. Хрущ и др. Вопрос профессионального становления педагога рассматривали классики зарубежной (Я. Коменский, И. Песталоцци, А. Дистервег, И. Герbart и др.) и отечественной (Г. Сковорода, К. Ушинский, А. Макаренко, В. Сухомлинский и др.) педагогики.

Современные исследования вопросов профессиональной подготовки будущих учителей происходят в следующих аспектах: методологические и методические основы подготовки (А. Алексюк, С. Гончаренко, В. Заслуженюк, В. Луговой, А. Мороз, А. Пехота, И. Прокопенко, Т. Таранов, М. Шкиль, М. Ярмаченко и др.); самообразовательная активность (Н. Ковалевская, В. Краснов и др.); становление профессиональной позиции (Е. Антипова, А. Бодаков, Е. Иванова, С. Курляндии, Н. Половникова, В. Семченко, Л. Красовская и др.); профессионально-методическая компетентность (Г. Татур, Д. Кузнецова, М. Алясов и др.); подготовка к инновационной деятельности (Т. Алексеенко, А. Березюк, М. Богданова, А. Горская, А. Евдокимов, И. Зязюн, М. Лещенко, С. Максименко, А. Пехота, Л. Петриченко, М. Сергеев и др.); изучение компонентов воспитательной деятельности и умений, которые в нее входят (В. Ельманова, Г. Засобина, С. Кисельгоф, Г. Мемельский, Л. Соколова и др.); воспитательный потенциал педагога (В. Воробей,

Ф. Гоноболин, И. Зязюн, А. Акимова, П. Красовский, С. Крисюк, Л. Макарова, Г. Нагорная, Т. Позднеев, А. Щербаков и др.).

Кроме того, в исследованиях Е. Бондаревского, Н. Демьяненко, В. Кушнир, С. Никитчина, Л. Пелех, О. Пехоты, А. Пискунова, В. Сагарди, Л. Сущенко, Г. Троцко и др. находим различные подходы к пониманию понятия «профессиональной подготовки учителя». По нашему мнению, следует обратить внимание на определение профессионально-педагогической подготовки учителя, которое дают А. Пехота и А. Старева. По словам авторов, профессионально-педагогическая подготовка учителей - это «процесс обучения (преподавания и учения), усвоения будущим педагогом профессиональных общепедагогических и методических знаний, выработки соответствующих умений и навыков студента в ходе педагогической практики; формирование у него потребностей самообразования, самосовершенствования и самореализации; достижения этой цели единства педагогической теории и практики, фундаментальности и мобильности, научности и культурного соответствия профессиональных знаний [6, с.17] ».

Кроме того, исследовательница Л. Пелех в содержании профессиональной подготовки личности будущего учителя определяет условия эффективности воздействия системы массовых воспитательных мероприятий. По мнению ученого, это следующие условия: взаимосвязь между активным участием студентов в массовых воспитательных мероприятиях и уровнем их профессиональной готовности к организации воспитательной работы в школе; между социальной активностью в вузах и их готовностью к самореализации и самоактуализации; между уверенностью в своих силах и их интеллектуальной сферой и общей эрудицией [5, с.16].

Несомненно, указанные аспекты профессиональной подготовки будущих педагогов важны в формировании готовности осуществлять воспитательную деятельность и подтверждают актуальность проблемы.

На основе анализа диссертационных исследований и научных публикаций последних лет (Л. Куторжевська, Н. Савчак, Г. Шах, Н. Яремчук и др.), можно констатировать появление новых подходов к подготовке студентов к воспитательной деятельности.

Так, Н. Яремчук понятие «готовность студентов к воспитательной деятельности» понимает как единство теоретической, практической и морально-этической подготовки будущего педагога к осуществлению всех видов воспитательной деятельности. Ученый отмечает важность целостного формирования личности при наличии определенных качеств будущего воспитателя, наличия у него знаний, умений и навыков, которые будут способствовать успешности воспитательной деятельности.

В то же время, Г. Шах акцентирует внимание на целесообразности использования средств народоведения в подготовке будущих учителей к воспитательной работе. По мнению ученого, это будет способствовать формированию у студентов национальных чувств, национального сознания и самосознания, общечеловеческих ценностей, которые являются очень важными и необходимыми в будущей практической воспитательной работе.

В своих убеждениях, при исследовании процесса подготовки будущего учителя к работе воспитателем в общеобразовательных учебных заведениях, мы склоняемся к точке зрения Л. Куторжевской, которая акцентирует внимание на теоретической и практической подготовке студентов. Теоретическому аспекту соответствует информационный критерий, который предусматривает наличие знаний и осознание важности воспитательной работы. Практическому аспекту соответствуют операционный критерий и критерий личностной причастности [12 с. 100-101].

Об активизации развития правового образования и правовой грамотности в Украине свидетельствуют исследования украинских ученых Б. Андрусина, А. Губы, Я. Кичука, М. Подберезского, М. Фицулы, Ю. Шемшученка и др. Их работам свойственно решение проблемы формирования правовой компетентности педагогов путем введения новых предметов и объектов изучения, охватывающих различные области научных знаний системы профессиональной

подготовки будущих учителей. Эта проблема актуальна особенно сейчас в период переосмысления мировоззренческих принципов и стратегий образовательной деятельности, поскольку именно правовая компетентность учителя определяет систему ценностно-нормативных ориентаций личности, ее моральное и правовое сознание, мотивы деятельности [3, с. 3]

Следует подчеркнуть, что вопросу, который рассматривается, значительное внимание правовое сообщество Украины уделяло еще в последние годы существования СССР. Среди ученых того времени, которые уделяли большое внимание проблемам воспитания правовой культуры студентов, следует выделить таких исследователей, как П. Рабинович, А. Коломиец, И. Васькович, В. Корж, Ф. Ковальчук, А. Булда, В. Шкура. На сегодня все больше внимания уделяется исследованию проблем формирования правосознания, его онтологии и его соотношение с правовой культурой, ведь основой правовой культуры является соответствующий уровень правосознания, а преодоление актуальных проблем духовно-правового воспитания молодежи является задачей педагогов. Так, одним из эффективных путей воспитания правовой культуры у будущих учителей является формирование у них в течение всего учебного процесса высокого профессионального правосознания [1, с. 35]

Следует отметить, что понимание смысла правового воспитания зависит как от понимания процесса воспитания, так и от понимания самого права, которые, в свою очередь, опираются на соответствующие методологические основы. Так, исследователи С. Максимов и И. Коваленко утверждают, что сущность правового воспитания в значительной степени зависит от понимания самого права (правопонимания). На основании этого критерия, то есть от доминирующего правопонимания можно проследить такие периоды в исследовании проблемы правового воспитания.

1. Начало углубленного изучения проблем правового воспитания: конец 40-х и 50-е годы. В этот период вульгарно-социологическое толкование права как возведенной в закон воли господствующего класса начинает размываться, а укрепление социалистического строя связывается не только с революционным принуждением, но и с правосознанием, которое формируется государственными органами и общественными организациями под руководством Коммунистической партии. В научных работах В. Сокуренька, А. Лукаша, В. Сырцева [4, 8, 9] и других ученых исследовались стороны процесса правового воспитания населения. Однако правовое воспитание еще не рассматривалось как отдельный вид воспитания, а его толкованию была присуща политизированность. Такой подход приводил к чрезмерному формализму, ограничивал развитие научных взглядов и исследований.

2. Активизация работ по этой проблеме: 60-80-е годы XX в. В это время исследованы различные формы и методы правового воспитания, предпринята попытка сформулировать понятие «правовое воспитание», выяснить его цели и задачи. Этому свидетельствуют научные труды Ф. Третьякова, А. Лукаша, В. Тищенко, Т. Демченко и др. Обратим внимание на точку зрения Ф. Третьякова, который отмечал, что правовое воспитание - это сложный, непрерывный и многообразный процесс, направленный на решение многих задач, главными из которых являются: формирование и развитие правосознания лица как составной части научного мировоззрения; трудовое воспитание масс; развитие патриотизма и пролетарского интернационализма; привитие людям привычек и навыков, способствующих преодолению пережитков капитализма в их сознании и поведении; укрепление социалистической законности и правопорядка в стране. Похожие взгляды по вопросам правового воспитания содержатся в трудах В. Тищенко [10], Т. Демченко [2] и др. Достижением этого этапа можно считать определение категории «правовое воспитание» через указания на то, что его цель заключается в формировании высокого уровня социалистического правосознания, глубокого уважения к праву, чувства ответственности за беспрекословное выполнение правовых предписаний, а также правовое воспитание является необходимым условием повышения правовой активности, правовой культуры общества, дальнейшего укрепления законности и правопорядка [11].

3. Появление некоторых реалистичных работ, которые были направлены на критику догматического стиля воспитания, ориентировало на усвоение знаний, просветительско-пропагандистского механизма воздействия на людей (В. Забигаило, М. Козюбра, В. Бархатный, П. Рабинович и др.). Критически реалистичный подход к правовому воспитанию (середина 80-х - начало 90-х годов XX в.) был связан как с развитием широкого подхода к правопониманию, так и с процессами демократизации общества.

4. Кардинальные изменения в исследовании проблем правового воспитания начинаются с 90-х годов. Они были обусловлены развитием независимой государственности бывших советских республик и конституционным закреплением процесса формирования у них правовой государственности. На этом этапе вопрос правового воспитания приобретает большое значение, что связано с тем, что у большинства граждан уровень правового сознания и правовой культуры не отвечал требованиям задач, стоящих перед обществом [7, с. 13].

Обобщая, можно сказать, что становление украинского государства как демократического, социального, правового, развитие международных отношений непосредственно связанные с правовым образованием населения. Недостаточная правовая осведомленность граждан - это причина нарушений основных прав и свобод, закрепленных Конституцией Украины, в связи с этим исключительное значение в системе общественных отношений приобретает роль человека, повышения его правовой культуры и социальной активности.

Таким образом, современные условия развития общества требуют совершенствования системы подготовки педагогических кадров, где все звенья подчинены единой цели - формированию всесторонне гармонично развитой личности. Решение этой проблемы невозможно без повышения уровня правовой культуры учителя, преодоление в его сознании устойчивых стереотипов, консерватизма в педагогической науке и практике. Успешное решение этих задач зависит от развития правового образования учителя, его содержания и инновационных технологий в учебно-воспитательном процессе высшей педагогической школы.

Проведенный нами теоретический анализ позволяет утверждать, что проблема подготовки будущих учителей к формированию правовой культуры учащихся в полном объеме не раскрыта. Несомненно, сегодня достаточно историко-педагогических работ, рассматривающих вопросы профессиональной подготовки будущих учителей, подготовки педагогических кадров к воспитательной деятельности в школе, раскрывают сущность понятия «правовое воспитание». Однако, по нашему глубокому убеждению, вне поля зрения исследователей остались и не нашли своего полного решения как в теоретическом, так и в методическом аспектах актуальные педагогические проблемы подготовки будущих учителей к формированию правовой культуры учащихся общеобразовательных школ Украины.

литература:

1. Галунов М.И. Проблемные вопросы формирования правового сознания и правовой культуры у студентов в течение их обучения в КГУ имени Михаила Остроградского // XVI Международная научно-практическая конференция «Идеи академика В. И. Вернадского и проблемы устойчивого развития регионов»: Материалы конференции - Кременчуг: КрНУ имени Михаила Остроградского, 2015 - С.35-37.
2. Демченко Т. И. Основные вопросы правового воспитания в социалистическом обществе: Автореф. дис. ... Канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. И. Демченко. - М., 1979. - 18 с.
3. Иваний А. Н. Интегрированный спецкурс по формированию правовой компетентности в профессиональной подготовке будущих учителей // Электронное научное специализированное издание «Научный вестник Донбасса». - 2014. - № 1 (25). - С. 1-12.
4. Лукашева Е. А. Правосознание, правовое воспитание и правовая культура / Е. А. Лукашева // Сов. государство и право. - 1976. - № 1. - С. 129.
5. Пелех Л.Р. Формирование личности будущего учителя в системе массовых воспитательных мероприятий высшего учебного заведения: Автореф. дис. на соискание ученой. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования» / Л.Р. Пелех. - М., 2001. - С. 16.

6. Пехота А.Н. Личностно-ориентированное обучение: подготовка учителя: Монография / А.Н. Пехота, А.М. Старева. - [Второе изд. доп. и перераб.]. - Николаев: Изд-во «Илион», 2006. - С. 17.
7. Правовое воспитание в современной Украине: монография / А. П. Гетьман, Л. Н. Герасина, А. Г. Данильян и др. ; под ред. В. Я. Таций, А. П. гетьман, А. Г. Данильяна. - Х.: Право, 2010. - 368 с.
8. Сырцева В. А. Социалистическое правосознание в СССР / В. А. Сырцева. - М.: Госюриздат, 1958. - 130 с.
9. Сокурено В. Г. Социалистическое правосознание и его взаимоотношение с правом в советском обществе: Автореф. дис. ... Канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. Г. Сокурено. - М., 1953. - 15 с.
10. Тищенко В.В. Теоретические проблемы правового воспитания в развитом социалистическом обществе: Автореф. дис. ... Д-ра юрид. наук: 12.00.01 / В. В. Тищенко. - М., 1982. - 24 с.
11. Третьяков, Ф. Ф. Воспитательная роль советского права / Ф. Ф. Третьяков. - Л.: Знание РСФСР, 1966. - С. 6.
12. Щербак И.В. Подготовка будущего учителя к гражданскому воспитанию младших школьников: современные подходы к проблеме // Вестник Николаевского государственного университета имени В.А. Сухомлинского: сборник науч ных работ / под ред. С. Д. Максименко, Н. А. Евдокимовой. - Т. 1. - Вып. 30. - 2010. - С. 98-104.

R.I. Klunko

Abstract

The problem of preparation of future teachers to formation of legal culture of students. On the basis of historical and educational research definite problem with a concept of "professional and pedagogical training of teachers", "readiness of students to educational activities" and "legal education". The necessity of further study of this problem.

Н. И. Лукашова

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ОТОБРАЖЕНИЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ХИМИИ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В УКРАИНЕ

Постановка проблемы. В формировании профессиональной компетентности будущего учителя химии в вузе ведущую роль играет учебная дисциплина «Методика обучения химии». *В каком направлении может происходить обогащение содержания этой дисциплины, чтобы подготовить специалиста с необходимым уровнем профессиональной компетентности?*

Считаем, что в процессе профессионально-методической подготовки будущих учителей химии настоящее и будущее отечественного школьного химического образования лучше понимается и воспринимается студентами через призму осмысления исторического опыта развития методики обучения химии в Украине. Конструктивный анализ отечественного методического наследия содействует расширению педагогического кругозора, помогает будущим учителям творчески воспринимать прошлое, конструктивно-критически оценивать современные проблемы.

Цель статьи – проанализировать в историко-дидактическом аспекте особенности дооктябрьского и советского периодов развития отечественной методики обучения химии; исследовать пути усвоения этого исторического опыта студентами вуза в процессе их методической подготовки.

Изложение основного материала. На протяжении длительного исторического отрезка времени Украина находилась в составе Российской империи и была вынуждена решать вопросы общего химического образования молодежи в едином пространстве с российской методической наукой, испытывая влияние методических взглядов российских ученых.

Учитывая это своеобразие в сложном и многофакторном процессе становления и развития украинской методики обучения химии, считаем целесообразным хронологически выделить три этапа (периода): дооктябрьский период (XVIII - начало XX в.); советский период (1917-1991); период возрождения украинской государственности (1991 г. - начало XXI в.).

Осуществим краткий исторический анализ и теоретическое обобщение дооктябрьского и советского периодов развития отечественной методики обучения химии, поскольку период возрождения украинской государственности как объект исследования заслуживает освещения в отдельной публикации.

Дооктябрьский период (XVIII - начало XX века). В царской России положение химии в средних учебных заведениях было неустойчивым. В гимназиях некоторые сведения из химии освещались в курсе физики. В реальных училищах в учебный план химия была включена только в 1906 г. Только в коммерческих училищах и кадетских корпусах она преподавалась как самостоятельный предмет.

М. Ломоносов (1711-1765) как создатель научной химии и первый ее преподаватель является основоположником методики обучения химии. В 1752 году он подготовил труд «Введение в истинную физическую химию», в котором впервые были *определены задачи, содержание и методы обучения химии*. М. Ломоносов утверждал, что успех преподавания зависит от правильного использования слова, химического эксперимента, использования методов математики и физики.

Идеи М. Ломоносова восприняли многие ученые того времени, в том числе и профессор Харьковского университета Ф. Гизе (1781-1821), который разработал первый систематический учебник по химии [10], одновременно выполняющим и функции методического пособия.

На развитие методики обучения органической химии оказали большое влияние научные работы О.Бутлерова (1828-1886), в частности его учебник для высшей школы «Введение к полному изучению органической химии» (1864). О.Бутлеров построил систему курса органической химии, определил структуру учебного предмета, принципы его построения и изучения, которые сохранили свое значение и сегодня.

Огромное педагогическое значение имеет научное наследие Д.Менделеева (1834-1907). Его капитальный труд «Основы химии» (1869) в значительной степени повлиял на развитие химической науки и формирование химии как учебной дисциплины в средней школе. Рассматривая химию как учение о химических элементах, он разработал систему учебного предмета, которая находит достаточное отражение и в современном школьном курсе химии.

Существенное влияние на развитие методики обучения химии сказали и украинские ученые-химики: И.Горбачевский (1854-1942), М.Коновалов (1856-1929), Л.Писаржевский (1874-1938), С.Реформатский (1860-1934) и многие другие.

В конце XIX века в Украине несколько расширяется сеть средних учебных заведений, в которых изучают химию как отдельный предмет, поэтому появляются учебники и пособия, предназначенные для систематического изучения химии. Среди них назовем учебник Т.Чийтама «Элементарная химия» [22], учебник преподавателя Киевского политехнического института (ныне - Национальный технический университет "КПИ") И.Кукулеско «Элементарный курс химии» [14].

Наиболее удачным оказался учебник "Краткий курс химии" [20], созданный О.Сперанським, профессором императорского университета имени Святого Владимира (ныне - Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко) и Киевских высших женских курсов. Разделяя методические взгляды Д. Менделеева, О.Сперанський впервые вводит в содержание учебника периодическую систему химических элементов, поскольку считал, что это способствует лучшему усвоению учебного материала.

Таким образом, в дооктябрьский период происходит становление химии как самостоятельного учебного предмета в общей среднем звене образования и соответственно зарождается методика обучения химии.

Советский период (1917-1991) связан с коренной перестройкой системы образования. Химия была введена в учебные планы всех школ как самостоятельный учебный предмет.

В течение 1923-1931 гг., разрабатывая содержание учебного материала, химики-методисты не ставили целью создание систематического курса химии. Они стремились, чтобы учащиеся осмысливали окружающую их практическую жизнь. С этой целью определялись «комплексные темы» по химии и разрабатывались «рабочие книги» [16], которые пришли на смену дооктябрьским учебникам по химии.

Поскольку систематическое изложение материала практически отсутствовало, «рабочие книги» значительно затрудняли обучение. Это и стало причиной замены их учебниками. Вместе с тем в них было собрано много ценного для методики обучения химии материала, а отдельные положения из «рабочих книг» впоследствии вошли в учебники и методические пособия по химии.

Первой книгой по методике обучения химии в советский период (1929) можно считать труд С.Крапивина «Записки по методике химии» [13]. В нем автор, отстаивая позиции систематического изучения химии, пытался все же рационализировать «комплексные программы и положенный в их основу лабораторный метод», который на современном этапе оказался в определенной степени достаточно перспективным.

Знаменательным событием в развитии методики обучения химии в конце 20-х и начале 30-х годов было обогащения научно-теоретического уровня содержания среднего химического образования новыми представлениями о строении атома. Украинский академик Л.Писаржевский (1874-1938) разработал основы электронной теории окислительно-восстановительных процессов, представление о которых с 1934 года были включены в содержание школьного курса химии.

С 1932 года в школьную практику вводится *систематический курс химии*. Появляются

первые стабильные учебники по неорганической (1933) и органической химии (1934). Авторы этих учебников (В.Верховский, Я.Гольдфарб, Л.Сморгонский) удачно решают главный вопрос о логическом, систематическом построении школьного курса химии, центральное место в котором занимает периодическая система химических элементов Д.Менделеева и теория химического строения О.Бутлерова. В.Верховский, считая эксперимент основным методом изучения веществ и их превращений, предложил новую форму урока – *лабораторный урок по химии*. В 1939 году в опыте работы учителя О.Грабецкого впервые появляется особая форма химического эксперимента – *практические занятия*, которая стабильно вошла в методику обучения химии.

В Украине в довоенное время научно-методическая работа по химии имела эпизодический характер. Когда в 1945 году в Украинском научно-исследовательском институте педагогики был создан *сектор методики химии*, началась планомерная и систематическая научная деятельность в области методики химии, которую осуществляли в основном известные украинские методисты О.Астахов, С.Раскин и О.Русько.

В этот период под влиянием бурного развития структурных представлений в химии изменились взгляды на построение учебного предмета. Так, Ю.Ходаков в 1946 году высказал новую методическую идею о приближении изучения теорий к началу курса химии с тем, чтобы большую его часть рассматривать на их основе. Эта идея, следствием которой явилась использование теоретических знаний как инструмента познания и систематизации химических фактов, и сегодня достаточно плодотворная при конструировании современного содержания химических курсов для общеобразовательных учебных заведений Украины.

В конце 50-х годов С.Шаповаленко и П.Глориозов в пособии для учителей «Методика преподавания химии в семилетней школе» научно обосновывают методические подходы к *формированию основных химических понятий курса* и *важные методы его преподавания*. Несколько позже аналогичное по названию и назначению пособие подготовил украинский методист С.Раскин [19].

Важным событием в развитии отечественной методики химии стала разработка О.Астаховым для студентов учительских институтов пособия «Методика преподавания химии» [1], направленного на подготовку будущего учителя химии.

50-60-е годы XX века характеризовались интенсивным развитием теоретического содержания курса химии, укреплением связи школы с жизнью, которая осуществлялась через политехническое образование. Методистами С.Шаповаленко и Д.Епштейном была обоснована проблема отбора сведений о химических производствах, которые следовало изучать в школе, выяснено значение химических теорий для успешного формирования политехнических знаний.

Новые подходы к определению содержания школьного химического образования, связанные с реализацией принципа политехнизма, нашли свое отражение в учебнике по химии, который разработали в 1960 году украинские методисты О.Астахов, С.Раскин, О.Русько [2]. Авторы реализовали концентрическое построение школьного курса химии, который актуален и сегодня.

Дальнейшее развитие методика обучения химии как наука получила в фундаментальном труде С.Шаповаленко «Методика обучения химии в восьмилетней и средней школе» [23], посвященной общим вопросам дидактики химии.

Научное обоснование ученического химического эксперимента в соответствии с задачами средней политехнической школы в Украине совершил Н.Кучеренко, подготовив пособие «Практические и лабораторные занятия по химии в средней школе» [15]. Автор разработал методику проведения практических и лабораторных занятий в соответствии с темами учебной программы по химии.

Следует отметить издание российскими методистами Д.Кирюшкина и В.Полосина пособия для студентов педагогических институтов «Методика обучения химии» [12], вышедшее в свет на украинском языке.

В конце 80-х годов XX ст. остро возникла необходимость повышения эффективности и

качества учебно-воспитательной работы на уроках и во внеурочное время. Это стимулировало творческую активность украинских учителей химии.

Современное видение урока химии отразили в своем пособии «Уроки химии в 8 классе» известные в Украине учителя С.Стрильчук и Ю.Шмуклер [21].

Учитель из Одесской области М.Гузик создал своеобразную дидактическую систему обучения химии, назвав ее комбинированной, или лекционно-семинарской системой [11]. Творческое развитие опыта М.Гузика, направленного на решение ключевой педагогической проблемы – научить учащихся самостоятельно добывать и обогащать свои знания, и сейчас продолжается в Украине.

Значительный вклад в развитие отечественной методики химии сделали фундаментальные исследования украинского ученого-методиста Н.Буринской в области политехнического образования школьной молодежи [6; 8], в которых она обосновывает систему политехнической подготовки учащихся, психолого-педагогические основы усвоения учащимися политехнических знаний при изучении химии.

Важным в развитии методической мысли в Украине стало теоретическое обоснование дидактических принципов обучения химии в школе [3], основных дидактических функций теории строения органических соединений [9], оптимальных условий овладения учащимися техникой химического эксперимента [5], формирования понятий вещества и материала при изучении химии [17]; разработка методики решения задач по химии [24].

Для студентов естественных факультетов пединституты Н.Буринской было создано уникальное по своему содержанию учебное пособие «Методика преподавания химии» (теоретические основы) [7], которое и сегодня активно используются в вузовской практике. Теоретическое обоснование общей методики обучения химии в средней школе в учебном пособии автор осуществляет с привлечением ведущих теоретических положений дидактики, педагогики и психологии.

В конце 1980-х годов в Украине и за ее пределами становится хорошо известно имя украинского учителя А.Беликова, который разработал и ввел в школьную практику химический эксперимент с малыми количествами веществ [4]. Этот опыт и сейчас заслуживает внимания и дальнейшего развития.

В год приобретения Украиной независимости (1991) был издан коллективный труд украинских методистов Н.Буринской, Л.Величко, Л.Липовой, Н.Лукашовой, Н.Чайченко – учебное пособие для учителей и студентов «Методика преподавания школьного курса химии» [18]. В нем раскрыты основные методические принципы преподавания химии с позиции единства образовательной, развивающей и воспитательной функций обучения.

Каким же образом происходит усвоение студентами исторического опыта в процессе профессионально-методической подготовки будущих учителей химии?

Оптимальной в освоении исторического наследия в контексте современных требований в процессе методической подготовки, как показали наши исследования, явилась систематическая самостоятельная работа студентов и выполнение на ее основе индивидуальных исследовательских заданий по проблеме изучения истории становления и развития отечественной методики обучения химии. Материал, раскрывающий исторический путь развития этой отрасли педагогической науки используется как дополнительный к основной литературе по методике обучения химии, которая традиционно рекомендуется студентам в процессе изучения ими курса методики обучения химии.

Обсуждая результаты самостоятельной работы студентов на лабораторных занятиях (выступления-презентации, сделанные на основе изучения литературных источников по этой проблематике, презентации научных исследований по тематике индивидуальных заданий студентов, посвященных изучению особенностей развития методики обучения химии в Украине, сообщения о вкладе ученых-химиков, методистов и учителей в развитие методической мысли), подводим студентов к таким обобщающим выводам.

1. В дооктябрьский период развития методики обучения химии воплощались в жизнь передовые идеи ученых-химиков и методистов, в частности: систематичность в построении школьного курса химии, высокая оценка теоретических обобщений во время его изучения, организация обучения химии на основе эксперимента, приближение обучения к практической жизни. Эти важные тенденции оказали положительное влияние на дальнейшее развитие отечественной методики обучения химии в советский период.

2. Советский период развития методики обучения химии связан с разработкой нового содержания химического образования и новых методов обучения и воспитания детей в соответствии с социальным заказом нового общества. В методическом наследии этого исторического периода внимания заслуживают: разработанные и выверенные практикой дидактические принципы, лежащие в основе отбора содержания школьного курса химии; значимость ведущей роли теоретических знаний; признание химического эксперимента ведущим методом обучения химии; придание приоритетного значения химическому языку как средства обучения при изучении химии в школе; обеспечение практической направленности школьного курса химии.

3. Несмотря на то, что украинская методика обучения химии в эти периоды развивалась под влиянием российской методической мысли, она активно осуществляла активные поиски собственных путей решения многих ее проблем. Эта деятельность явилась весьма плодотворной и перспективной в развитии методики обучения химии в период возрождения украинской государственности.

Мы убедились, что раскрытие истории развития методической науки как одного из факторов обогащения содержания учебной дисциплины «Методика обучения химии» значительно усиливает ее методологические основы, обеспечивает развитие у будущих учителей химии умений обосновывать свои творческие поиски и убеждения. Студенты отмечают, что современное состояние науки и дальнейшие перспективы ее развития глубже воспринимаются в призме исторических обобщений, что позволяет будущим специалистам рельефнее осмысливать парадигмальные идеи реформирования и обновления школьного химического образования в независимой Украине, сущность образовательных преобразований, направленных на личность школьника, на создание условий его индивидуального развития, подготовки учащихся к самореализации на разных этапах их жизнедеятельности.

Наши исследования показали, что все это становится основой для развития у студентов системного методического мышления и в значительной степени определяет профессионально-методическую компетентность будущих специалистов.

Литература:

1. Астахов О.И. Методика викладання хімії: посібник для учительських інститутів / О.І.Астахов. – К.: Рад. шк., 1953. – 250 с.
2. Астахов О.И. Хімія: підручник для VII-VIII класів. 2-е вид. / О.І.Астахов, С.Я.Раскін, О.М.Русько. – К.: Рад. шк., 1961. – 236 с.
3. Астахов О.И. Дидактичні основи навчання хімії / О.І.Астахов, Н.Н.Чайченко. – К.: Рад. шк., 1984. – 126 с.
4. Беликов А.А. Эксперимент на уроках химии / А.А.Беликов. – К.: Рад.шк., 1988. – 150с.
5. Боечко Ф.Ф. Лабораторно-практичні заняття з органічної хімії: посіб. для вчителів / Ф.Ф.Боечко, В.М.Найдан, А.К.Грабовий. – К.: Рад.шк., 1984. – 160 с.
6. Буринская Н.М. Политехническое образование и профориентация учащихся в процессе обучения химии / Н.М.Буринская. – М.: Просвещение, 1983. – 160 с.
7. Буринська Н.М. Методика викладання хімії (теоретичні основи) / Н.М.Буринська. – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1987. – 255 с.
8. Буринська Н.М. Формування в учнів системи політехнічних понять при вивченні хімії / Н.М.Буринська. – К.: Рад. шк., 1982. – 112 с.

9. Величко Л.П. Теорія будови органічних сполук у шкільному курсі хімії / Л.П.Величко. – К.: Рад. шк., 1986. – 88 с.
10. Гизе Ф. Всеобщая химия для учащихся и учащихся. – Пер. с нем. В.Комлишинским, лектором физики / Ф.Гизе. – Харьков, 1813-1817 (в 5-ти частях). – 3042 с.
11. Гузик Н.П. Лекционно-семинарская система обучения химии / Н.П.Гузик, М.П.Пучков. – К.: Рад.шк., 1979. – 94 с.
12. Кирюшкін Д.М. Методика навчання хімії / Д.М.Кирюшкін, В.С.Полосін. – К.: Вища освіта, 1974. – 416 с.
13. Крапивин С.Г. Записки по методике химии / под ред. проф. В.Н.Верховского. – 3-е изд. / С.Г.Крапивин. М.: Учпедгиз, 1936. – 224 с.
14. Кукулеско И.М. Элементарный курсъ химіи: для средних учебныхъ заведений / И.М.Кукулеско. – Киев: Сотрудник, 1909. – 207 с.
15. Кучеренко Н.І. Практичні і лабораторні заняття з хімії в середній школі / Н.І.Кучеренко. – К.: Рад.шк., 1964. – 178 с.
16. Лебедев П.П. Рабочая книга по химии / П.П.Лебедев. – М.-Л.: Госиздат, 1926. – Вып. 2. – 144 с.
17. Липова Л.А. Формування понять речовини і матеріалу при вивченні хімії / Л.А.Липова. – К. Рад. шк., 1986. – 96 с.
18. Методика викладання шкільного курсу хімії: посібник для вчителя / Н.М.Буринська, Л.П.Величко, Л.А.Липова, Н.І.Лукашова, Н.Н.Чайченко; за ред. Н.М.Буринської. – К.: Освіта, 1991. – 350 с.
19. Раскін С.А. Методика викладання хімії у сьомому класі / С.А.Раскін. – К.: Рад. шк., 1953. – 167 с.
20. Сперанский А.В. Краткій курс химіи. – 3-е изд., испр. и доп. / А.В.Сперанский. – К.: Тип. И.И.Чоколова, 1910. – 302 с.
21. Стрільчук С.І. Уроки хімії у 8 класі / С.І.Стрільчук, Ю.Г.Шмуклер. – К.: Рад. шк., 1977. – 160 с.
22. Чійтам Т.А. Элементарная химия. Практический и теоретический курсъ. Первый годъ / Т.А.Чійтамъ. – Киевъ: Изд. Коллегии Павла Галагана, тип. С.В.Кульженко, 1909. – 195 с.
23. Шаповаленко С.Г. Методика обучения химии в восьмилетней и средней школе (общие основы) / С.Г.Шаповаленко. – М.: Учпедгиз, 1963. – 668 с.
24. Шаповалов А.І. Методика розв'язування задач з хімії: посібник для вчителя / А.І.Шаповалов. – К.: Рад. шк., 1984. – 88 с.

N.I. Lukashova

REFLEXION OF THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF METHODS OF TEACHING CHEMISTRY IN THE PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF CHEMISTRY IN UKRAINE.

Abstract

The process of development of methods of teaching chemistry in Ukraine in the pre-October and Soviet period has been analyzed in the article. Also the directions of mastering the methodical heritage by future teachers of chemistry in the process of their professional and methodical training in the higher educational establishments of Ukraine have been outlined.

Key-words: methods of teaching chemistry; school chemical education; professional and methodical training of students.

Ключевые слова: методика обучения химии, школьное химическое образование, профессионально-методическая подготовка студентов.

ეკატერინე ნახუცრიშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

ინგლისური ენის გაკვეთილზე გრამატიკული ასპექტების ახსნის თავისებურებები და თანამედროვე მიდგომები

სხვადასხვა ეროვნების ხალხი სხვადასხვა ენაზე საუბრობს და თითოეულ მათგანს საკუთარი გრამატიკა აქვს, რომლის გარეშეც ვერცერთი ენა ვერ იარსებებს. გრამატიკა, როგორც წესების კრებული, სიტყვების ერთმანეთთან დასაკავშირებლად და წინადადებების სწორად ასაგებად ძალზე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ენის სწავლა/სწავლების პროცესში. გრამატიკის სწავლების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს სწორედ ის, რომ იგი ეხმარება ენის შემსწავლელს მისთვის საინტერესო ენის ბუნების აღმოჩენაში. ეს კი გულისხმობს იმას, რომ ენა მოიცავს იმ განსაზღვრულ ელემენტებს, რომლებიც ხელს უწყობენ ჩვენ მიერ თქმულის, წაკითხულის, გაგონილისა თუ დაწერილის გასაგებად გადმოცემას. ფოლოქის და ვოლერის (Pollock and Waller, 1999, 2) მიხედვით, გრამატიკა ენაში ჩაქსოვილი ფაქტურაა. იმისათვის, რომ დავამყაროთ კომუნიკაცია უცხო ენაზე, კერძოდ კი, ინგლისურ ენაზე, უნდა ვფლობდეთ პირველ რიგში, ენას, რათქმა უნდა, მის გრამატიკასაც.

ინგლისური ენის გრამატიკის სწავლებისას სამი რამ უნდა გავითვალისწინოთ: გრამატიკა – როგორც წესები, გრამატიკა – როგორც ფორმა და გრამატიკა – როგორც რესურსი. უცხო ენის ბევრი შემსწავლელისათვის გრამატიკა ხშირად ასოცირდება წესების შესწავლასთან. მასწავლებლების ნაწილი მიიჩნევს, რომ წესები ის საძირკველია, რომელზეც მოსწავლეთა ცოდნა იგება. ზოგიერთი მათგანი ფიქრობს, რომ გრამატიკა ერთ-ერთი იმ რესურსთაგანია, რომელიც ენას გააჩნია კომუნიკაციის დამყარების ხელშეწყობისათვის.

ინგლისური ენის გაკვეთილზე გრამატიკული ასპექტების ახსნისას არ არის საჭირო ინგლისური ენის გრამატიკის ყველა ნიუანსის სწავლება. ყურადღება უნდა გამახვილდეს მხოლოდ იმ გრამატიკულ თავისებურებებზე, რომლის ცოდნაც აუცილებელია მოსწავლეებისთვის. ამასთანავე, ახალი გრამატიკული საკითხის ახსნისას საჭიროა წარმოვაჩინოთ მისი ორი განსხვავებული ასპექტი: ფორმა და გამოყენება. „ფორმა“ გულისხმობს ერთეულის გრამატიკულ ფორმას და წესებს, ხოლო „გამოყენება“ – კონტექსტს. კონტექსტი ის ინფორმაციაა, რომელსაც მოსწავლე თავისი შედგენილი წინადადებებით გადმოსცემს. ეს შეიძლება იყოს ფაქტები მათი ოჯახების, მეგობრების, გამოცდილებების შესახებ.

გრამატიკის სწავლებისას, ასევე, უნდა გავითვალისწინოთ მისი ეფექტიანობა (efficiency) და შესაბამისობა (appropriacy). „ეფექტიანობა“ (efficiency), თავის მხრივ, ორ ფაქტორს მოიცავს: ეკონომიურობა (economy) და სიადვილე (ease). აქედან, „ეკონომიურობა“ ენის სწავლების ძირითადი ფაქტორია. მასწავლებლები ეკონომიურობი უნდა იყვნენ გაკვეთილის დაგეგმვისა და რესურსების გამოყენების თვალსაზრისით. „სიადვილის“ ფაქტორი გულისხმობს, რომ რაც უფრო ადვილია

დავალება, მით უფრო უკეთესია ის. რაც შეეხება „შესაბამისობას“, იგი მოიაზრებს, თუ რამდენად შესაბამისობაშია ამა თუ იმ გრამატიკული ასპექტის ახსნა მოსწავლეთა ასაკთან, მათი ცოდნის დონესთან, ინტერესებთან, წინა სასწავლო გამოცდილებასთან და, აქედან გამომდინარე, მათ პერსპექტივებთან, საგანმანათლებლო კონტექსტთან, ანუ კერძო სკოლისა თუ სახელმწიფო სკოლის მოთხოვნებთან (ციციშვილი, ნიჟარაძე, დარჩია, თევზაია, ტყავაშვილი, 2006, 140-143).

გრამატიკული ასპექტების სრულყოფილად ასახსნელად ჰარმერი (Harmer, 2001, 80) გვთავაზობს ახალ PPP მოდელს, რომელიც მოიცავს სამ ფაზას: პრეზენტაციას (Presentation), პრაქტიკას (Practice) და წარმოებას (Production). გოუერს, ფილიპს და უოლთერს (Gower, Phillips & Walters, 1995, 126) მიაჩნიათ, რომ სამი PPP მოდელი განსაკუთრებით სასარგებლოა იმ მოსწავლეებისათვის, რომელთა ცოდნის დონეც დაბალია და რომელთათვისაც ენობრივი ერთეულების დიდი ნაწილი სრულიად ახალი და უცხოა.

აღნიშნული სამი ფაზიდან „პრეზენტაცია“, ჩვეულებისამებრ, გულისხმობს მოსწავლეთათვის ახალი ენობრივი ერთეულების გაცნობის საშუალებებს (ხერხებს, გზებს), რომლებსაც მასწავლებელი იყენებს ახალი მასალის ახსნისას“ (ციტირებულია სქრივენერისაგან, Scrivener, 1994, 271). ამ ეტაპზე მასწავლებელი ხსნის ახალ საკითხს მხოლოდ იმიტომ, რომ გამოარკვიოს მოსწავლეების მანამდე არსებული ცოდნა. ამისათვის კი მას შეუძლია აჩვენოს მოსწავლეებს სურათი, აღწეროს რაიმე ინციდენტი ან გამოიყენოს ფიზიკური შესტრუქტურაცია, რომელსაც მოჰყვება კითხვა-პასუხი და დისკუსია (Harmer, 2001, 80). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პრეზენტაციას მოსდევს მეორე საფეხური – პრაქტიკა (Practice), რომლის დროსაც ენის შემსწავლელელები ცდილობენ თავად ივარჯიშონ შესწავლილ ენობრივ ერთეულებზე ისეთი კონტროლირებადი აქტივობების საშუალებით, როგორებიცაა: გუნდური გამეორება, ინდივიდუალური გამეორება, მასტიმულირებელი სავარჯიშოები და სხვა. მოსწავლეები ვარჯიშობენ იმ საკითხებზე, რომლებსაც მასწავლებელი ავალბობს და რაც გამორიცხავს ყოველგვარ კრეატიულობას მათი მხრიდან. გარდა ამისა, მასწავლებელი ასწორებს მათ მიერ დაშვებულ ყველა შეცდომას. მესამე საფეხური არის – წარმოება (Production), რომლის დროსაც ენის შემსწავლელელები ფაქტობრივად დამოუკიდებლად ადგენენ ახალ წინადადებებს. ამ საფეხურს, ასევე, ეწოდება პირდაპირი კრეატიულობა, რადგან მოსწავლეები საკუთარ შემოქმედებით უნარს ავლენენ სხვადასხვა აქტივობის საშუალებით. მაგალითად: მოსწავლეებს შეიძლება დაევალოთ რაიმე სიტუაციის აღწერა ან პატარა თხზულების დაწერა ახალი ენობრივი ერთეულების გამოყენებით. სწორედ ასე გამოიყენება PPP მოდელი ინგლისური ენის გრამატიკის სწავლებისას. ასევე, უნდა ითქვას, რომ იგი არ გულისხმობს მხოლოდ გრამატიკული მასალის პრეზენტაციას, შემდეგ პრაქტიკას და ბოლოს წარმოებას, არამედ ეს მოდელი იძლევა ყოველივე ზემოაღნიშნულის ეფექტიანი და კრეატიული გზით განხორციელების საშუალებასაც. PPP მოდელი კვლავ აქტიურად გამოიყენება, როგორც ძირითადი საშუალება ახალი ენობრივი ფორმების სწავლებისას (Harmer, 2001, 82).

გრამატიკული ასპექტების ახსნა, ასევე, შესაძლებელია ორი ძირითადი მიდგომის გამოყენებით – დედუქციის და ინდუქციის გზით. პარადოვსკი (Paradowski, 2007, 110) განმარტავს, რომ დედუქცია ეს არის სწავლების გზა, როდესაც ხდება ჯერ

გრამატიკული წესების პრეზენტაცია და შემდეგ მოსდევს მაგალითები, ანუ დედუქცია მიდის წესიდან მაგალითისაკენ (ზოგადიდან კერძოსაკენ). გოლინი (Gollin, 1998, 88) ამტკიცებს, რომ ენის დაუფლება დედუქციურია, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მასწავლებელი იძლევა წესს ფორმულის სახით, რომელსაც მოსწავლეები იყენებენ წინადადებების ასაგებად. გოლინი ასევე აღნიშნავს, რომ ტრადიციული გრამატიკულ-მთარგმნელობითი მეთოდიც სწორედ დედუქციურ მიდგომას ეყრდნობა.

დედუქციური მიდგომის გამოყენებისას მიშელ სვონი (ციტირებულია სორნბერისთან Thornbury, 1999, 32) გვამდევს გრამატიკული წესის ახსნის შემდეგ დირექტივებს:

1. წესები უნდა იყოს ზუსტი;
2. წესები ნათლად უნდა გვიჩვენებდეს მოცემული ფორმის გამოყენების ლიმიტს/ზღვარს;
3. წესები აუცილებლად უნდა იყოს ყველასათვის გასაგები;
4. წესები უნდა იყოს მარტივი;
5. წესები უნდა მოიცავდეს ენის შემსწავლელებისათვის უკვე ცნობილ ცნებებს;
6. წესები, რა თქმა უნდა, უნდა იყოს სათანადო (რელევანტური).

რაც შეეხება ინდუქციურ მიდგომას, მას მეორენაირად წესის აღმოჩენის სწავლებასაც უწოდებენ. იგი, პირიქით, მაგალითიდან წესისაკენ მიდის, ანუ კერძოს განზოგადებას გულისხმობს. მასწავლებელი ხსნის გრამატიკულ ასპექტს მაგალითების გამოყენებით და შემდეგ მოსწავლეებს ავალეებს მათზე დაყრდნობით გრამატიკული წესის შემუშავებას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მოსწავლეებს მზა წესები კი არ ეძლევათ, არამედ თვითონ უზღებთ მათი აღმოჩენა. ინდუქციურ მიდგომას ემყარება სწორედ კომუნიკაციური მეთოდი (Gollin, 1998, 88).

ინდუქცია დედუქციასთან შედარებით მეტ დროს მოითხოვს. დედუქციის გამოყენება მიზანშეწონილია, თუ გრამატიკული მოვლენა მარტივია (მაგალითად, მრავლობითი რიცხვის, ზმნიზედის შედარებითი ხარისხის წარმოება). მაღალ კლასებში მიზანშეწონილია დედუქციის გამოყენება, ვინაიდან მოსწავლეებს უკვე კარგად აქვთ განვითარებული აბსტრაქტული აზროვნება.

გრამატიკული მოვლენის ახსნა დედუქციით ან ინდუქციით დამოკიდებულია როგორც ფსიქოლოგიურ და ლინგვისტურ, ისე პედაგოგიურ ფაქტორებზეც. ლინგვისტურ ფაქტორში იგულისხმება მშობლიურ ენაში ინგლისური ენის გრამატიკული მოვლენის ანალოგის არსებობა/არ არსებობა, გრამატიკული კატეგორიის ცოდნა/არ ცოდნა. ფსიქოლოგიური ფაქტორი ითვალისწინებს მოსწავლეთა აზროვნებისა და გონებრივი ოპერაციების განვითარების დონეს, პედაგოგიური კი მოიაზრებს დროის ფაქტორს, ინგლისური ენის სწავლების კონკრეტულ პირობებს (მაგ., მოსწავლეთა რაოდენობა). ამა თუ იმ გრამატიკული ასპექტის ახსნისას სამივე ეს ფაქტორი მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული (გიორგობიანი, კახიშვილი, მაცხონაშვილი, ქვლივიძე, 2004, 142).

გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ნებისმიერი გრამატიკული საკითხის ახსნამდე მასწავლებელს შეუძლია ჯერ მოსწავლეები შეამზადოს, შემდეგ გადავიდეს უშუალოდ მასალის ახსნაზე, ე.ი. მასწავლებელს შეუძლია ჩააბას მოსწავლეები „გამამხნეველ“ აქტივობებში. ეს ხერხი კი მოსწავლეებს მისცემს საშუალებას გარკვეული წარმოდგენა შეექმნათ ასათვისებელი მასალის ირგვლივ (Gomes, 2011, 27).

ბრაუნი (Brown, 2007, 425) აღნიშნავს, რომ ყოვლად დაუშვებელია მოსწავლეებთან ვახსენოთ ცნება „გრამატიკის გაკვეთილი,“ რადგან ეს გარკვეულ შფოთვას იწვევს მოსწავლეებში. როგორც წესი, ენის შემსწავლელი გრამატიკის გაკვეთილისადმი უარყოფითად არიან განწყობილნი, მათ ეშინიათ გრამატიკული შეცდომების დაშვების, ამიტომაც აუცილებელია, გრამატიკული ასპექტები ახსნილი იქნეს ინგლისური ენის ზოგად თეორიულ კურსთან კომბინაციაში და არა ცალკე გამოყოფილ „გრამატიკის გაკვეთილზე.“

ალენისა და ვალეთის (Allen & Valette, 1977, 82) შეხედულებით, ინგლისური ენის გრამატიკის ასახსნელად აუცილებელია, მოსწავლეები კარგად იცნობდნენ, პირველ რიგში, მშობლიური ენის გრამატიკულ ტერმინოლოგიას, რომელიც ყოველთვის წინ უნდა უსწრებდეს გრამატიკული ტერმინოლოგიის ახსნას ინგლისურ ენაზე. გარდა ამისა, ახალი გრამატიკული მასალის ახსნამდე უნდა მოხდეს წინა გაკვეთილზე ნასწავლი მასალის გამეორება, მიუხედავად იმისა, რომ სკოლის სახელმძღვანელოები ამის საშუალებას არ იძლევა.

გრამატიკის სწავლება განსაკუთრებით ეფექტურია სხვადასხვა ავთენტური მასალის – მოთხრობის, სიმღერისა და ლექსის, ასევე, თამაშების გამოყენების დროს. ნოზადე (Nozadze, 2012, 185) თავის სტატიაში „ინგლისური ენის გრამატიკის სწავლება თამაშებით,“ აღნიშნავს, რომ გრამატიკის გაკვეთილზე მასწავლებელმა უნდა გამოიყენოს ისეთი აქტივობები, რომლებიც ერთდროულად სახალისოცაა და შემეცნებითიც; ანუ გართობასაც ემსახურება და სწავლისადმი მოტივაციის ამაღლებასაც. ინტერაქცია და ჯგუფური მუშაობა ხელს უწყობს მოსწავლეთა ინტერესის გაღვივებას და ინფორმაციის უკეთესად დამახსოვრების საშუალებას იძლევა. ნოზადე მოგვიწოდებს, რომ თამაშების გამოყენებით გრამატიკის გაკვეთილი გახდება უფრო სახალისო და საინტერესო ჩვენი მოსწავლეებისათვის, რაც ყველა მასწავლებლის მიზანია.

აღსანიშნავია გრამატიკის როლი ოთხივე ენობრივი უნარ-ჩვევის – მოსმენა, საუბარი, კითხვა, წერა და ასევე ლექსიკის განვითარებაშიც. მოსმენასა და საუბარში გრამატიკა გადამწყვეტ როლს თამაშობს. იგი აუცილებელია გრამატიკულად გამართული წინადადებების საწარმოებლადაც (Corder, 1988; Widodo, 2004). კითხვის დროს გრამატიკა საშუალებას აძლევს ენის შემსწავლელს გაიაზრონ წინადადებების ურთიერთკავშირი ნაწყვეტსა თუ ტექსტში. წერის დროს გრამატიკის ცოდნა აუცილებელია აზრების გასაგებად ჩამოყალიბების თვალსაზრისით. რაც შეეხება ლექსიკას, გრამატიკა ხელს უწყობს ლექსიკური ერთეულების კომბინაციას და სათქმელის გასაგებად გადმოცემას (Widodo, 2006, 122).

როგორც ვხედავთ, გრამატიკული ასპექტების ახსნასთან დაკავშირებული თავისებურებების ცოდნა ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ინგლისური ენის გრამატიკა უფრო საინტერესო და სახალისო გავხადოთ მოსწავლეებისათვის. ინდუქციური მიდგომის გამოყენება კლასს გამოაცოცხლებს და საშუალებას მისცემს მოსწავლეებს თავად აღმოაჩინონ მათთვის საინტერესო ახალი ენობრივი ელემენტები. გარდა ამისა, ამა თუ იმ გრამატიკული ერთეულის ახსნისას მასწავლებელმა უნდა გამოიყენოს სხვადასხვა სურათი, ნახატი და საგანი. მათი საშუალებით მოსწავლეები არა მხოლოდ მოისმენენ, არამედ ვიზუალურადაც აღიქვამენ ახალ მასალას. ეს ყოველივე კი ხელს შეუწყობს გრამატიკის ეფექტიან სწავლებას.

ლიტერატურა:

1. გორგობიანი, ლ., კახიშვილი, ლ., მაცხოვნაშვილი, გ., ქვლივიძე, რ. (2004). უცხოური ენების სწავლების თეორია და მეთოდოლოგია. თბილისი: გამომცემლობა ენა და კულტურა.
2. ციციშვილი, რ., ნიჟარაძე, ნ., დარჩია, მ., თევზაია, მ. და ტყავაშვილი, ე. (2006). ინგლისური ენის სწავლების თეორია და პრაქტიკა საქართველოში. თბილისი.
3. Brown, H. D. (2007). Teaching by principles: an interactive approach to language pedagogy. (3rd ed.). San Francisco State University: Pearson Longman.
4. Gollin, J. (1998). Deductive vs. Inductive Language Learning. Key concepts in ELT. Oxford University Press, 52/1. Retrieved September, 2014 from <http://eltj.oxfordjournals.org/content/52/1/88.full.pdf+html>.
5. Gomes, C. (2011). Creative Grammar teaching: Reviewing Some Established English Language Teaching (ELT) Methods. BRAC University.
6. Gower, R., Phillips, D., & Walters, S. (1995). Teaching Practice Handbook. Reed Educational & Professional Limited.
7. Harmer, J. (2001). The Practice of English Language Teaching (3rd ed.). London: Pearson Education Limited.
8. Nozadze, A. (2012). Teaching English Grammar with Games. 2nd International Research Conference Proceedings. Tbilisi, International Black Sea University.
9. Paradowski, M.B. (2007). Deductive vs. Inductive Teaching. Retrieved August 2014 from <http://knol.google.com/k/Michal-b-paradowski/deductive-vs-inductive-teaching/2qqvzotrrhys1/23>.
10. Pollock, J., & Waller, E. (1999). English grammar and teaching strategies. Lifeline to Literacy. David Fulton Publishers, New York.
11. Scrivener, J. (1994). Learning Teaching: A guidebook for English language teachers (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
12. Thornbury, S. (1999). How to teach grammar. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
13. Widodo, H.P. (2006). English Teaching: Practice and Critique, vol. 5(1).

Ekaterine Nakhutsrishvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Peculiarities of Explaining Grammatical Aspects at the English Language Lesson and Modern Approaches

Abstract

The given paper deals with the peculiarities of explaining grammatical aspects at the English language lesson and modern approaches. It is emphasized that there is no need of teaching all nuances of English language grammar during the process of explaining grammatical aspects. Only those grammatical peculiarities, which are essential to be studied by the students, should be taken into consideration. The paper also covers the role and efficiency of different approaches or authentic materials in teaching the grammar of the English language.

In order to make the English grammar more interesting and entertaining for learners it is essential to have an idea about the peculiarities of explaining grammatical aspects. Usage of inductive approach will revive the class and give students an opportunity to discover new language elements themselves. Furthermore, teacher should use different visual aids, such as pictures, images and objects while explaining diverse grammatical items. The abovementioned things will help learners not only to listen, but also to perceive new materials visually. All of these will promote effective teaching of grammar.

Key Words: Grammar, peculiarities, deductive, inductive, authentic.

საკვანძო სიტყვები: გრამატიკა, თავისებურებები, დედუქციური, ინდუქციური, ავთენტური.

Ю.Г. Новгородская

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Одним из приоритетных направлений системы высшего профессионального образования становится вхождение Украины в европейское образовательное пространство, что требует усиления внимания к проблеме подготовки кадров качественно нового уровня; специалистов конкурентоспособных на рынке труда, компетентных, свободно владеющих своей профессией и ориентирующихся в смежных областях деятельности, готовых к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности. Решение этой проблемы связано с модернизацией содержания высшего образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса в педагогическом вузе, способствующих развитию у выпускника способности применять сформированные компетенции для эффективного решения разнообразных социально-профессиональных задач высокой степени сложности и неопределенности.

В контексте решения этих задач приоритетными становятся вопросы реализации компетентностного подхода на уровне образовательного процесса вуза, который предполагает переориентацию в соответствии со сформулированными на компетентностной основе целями и результатами образования содержания обучения на деятельностный тип, использования ситуаций и задач, моделирующих социальный и содержательно-профессиональный контексты будущей профессии и выступающих как средства формирования и диагностики компетенций.

Внедрение компетентностного подхода обусловлено рядом противоречий:

- требованиями, которые определены нормативными документами государства относительно психолого-педагогической и методической подготовки будущего учителя и реальным состоянием такой подготовки;

- государственными требованиями относительно подготовки конкурентоспособных специалистов и низким уровнем их профессиональной, предметной, ключевой компетентностей;

- острой потребностью современного общества в творческих, квалифицированных учителях начальной школы, которые имеют активную педагогическую позицию, владеют современными технологиями обучения и воспитания, и несоответствием теоретически-методологического и методического обеспечения становления будущих учителей начальной школы в условиях ВУЗа;

- высокими требованиями к учителю начальной школы относительно обеспечения личностно ориентированного подхода к обучению и воспитанию учеников начальной школы, а так же недостаточной готовностью педагогических кадров к соответствующим изменениям.

Необходимость использования компетентностного подхода определяется несколькими факторами. К таковым, по мнению И.А. Зимней, относятся:

1) общеевропейская и мировая тенденция интеграции и глобализации мировой экономики;

2) необходимость гармонизации «архитектуры европейской системы высшего образования»;

- 3) происходящая в последнее десятилетие смена образовательной парадигмы;
- 4) богатство понятийного содержания термина «компетентностный подход» [4].

Компетентностный подход означает постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преобладающей трансляцией знаний и формированием навыков на создание условий для овладения комплексом компетенций, означающих потенциал, способность выпускника к выживанию и устойчивой жизнедеятельности в условиях современного социально-политического, рыночно-экономического, информационно и коммуникационно насыщенного пространства [7, с. 138].

Довольно существенным относительно компетентностного подхода является позиция В. И. Байденка, который выразил авторский взгляд на проблему внедрения компетентностного подхода в образовательную практику и при проектировании образовательных стандартов. Он считает, что компетентностный подход позволит: во-первых, создать третье поколение образовательных стандартов высшего образования, что обеспечит прозрачность и соотносимость с европейскими образовательными системами. Во-вторых, создать не просто переработку действующих программ по подготовке бакалавров/магистров, но спроектировать их в новом, то есть компетентностном, ключе. В основе таких стандартов должны быть не количественные параметры, а характеристики, отражающие качественные результаты образовательного процесса, а именно компетенции. В-третьих, внедрение компетентностного подхода будет способствовать укреплению позиций высшего отечественного образования на общеевропейском образовательном и исследовательском пространстве, с условием сохранения существующих академических характеристик отечественной школы. В-четвертых, это будет способствовать дальнейшему смещению высшего образования в сторону запросов экономики и рынка труда, усиливая личностную и социальную сторону образования. И наконец, это будет способствовать адаптивному выпускников к их жизнедеятельности в условиях все более растущего динамизма и неопределенности, подготовить их как активных объектов новой образовательной парадигмы, то есть совершенствованию своего образования на протяжении всей жизни [1, с. 11].

Сущностным признаком внедрения компетентностного подхода в высшем образовании являются:

- формирование и развитие компетентностей,
- возможность увидеть результат образовательного процесса с позиции запросов общества, потребностей рынка труда,
- целевая ориентация образования,
- нацеленность на результат в деятельностном измерении,
- активизация субъектности в обучении,
- технологичность (создание условий для активной социальной, проектной, исследовательской деятельности).

О.Л. Жук определила следующие функции компетентностного подхода:

- *операционализирующая*, связанная с определением результатов образования в виде компетенций и операционализацией компетенции посредством выявления обобщенных знаний, умений, навыков, способностей и видов готовности студента (выпускника), обеспечивающих его компетентность и гарантирующих результативность решения профессиональных, социальных, личностных задач;

- *деятельностно-технологическая*, реализация которой направлена на конструирование деятельностного типа содержания обучения, максимально приближенного к сфере будущей профессии студентов, разработку и внедрение в учебный процесс задач (проблем), способы решения которых соответствуют технологиям профессиональной деятельности, разработку и/или использование соответствующих методик (технологий)

обучения, способствующих самостоятельной продуктивной учебно-исследовательской деятельности студентов;

- *воспитательная*, связанная с усилением воспитательной составляющей образовательного процесса и направленная на формирование у студентов организаторского и управленческого опыта, культуры коммуникации, способности к постоянному личностному и профессиональному самосовершенствованию;

- *диагностическая*, направленная на разработку более эффективной системы мониторинга качества профессионально-образовательного процесса, в частности диагностики достигнутых уровней сформированности у студентов (выпускников) компетенций [2, с. 100].

Компетентностный подход позволяет оптимизировать учебный процесс за счет того, что он концентрирует силы и средства учебного заведения на успешную социализацию выпускника, ориентирует студентов на самосовершенствование, развитие способностей, предусматривает управленческую позицию преподавателя. Кроме того, он предполагает снижение аудиторной нагрузки за счет увеличения самостоятельной работы студентов и расширение внеучебной работы, а также создает условия для широкого внедрения активных форм обучения.

Главными отличиями компетентностного подхода от традиционного является следующее:

- ориентация на удовлетворение потребностей родителей и работодателей, учет мнения экспертного сообщества о главных тенденциях и перспективах развития профессии;
- смещение акцента в подготовке с исследовательского на деятельностный подход;
- моделирование профессиональной деятельности не только на специальных и профессиональных дисциплинах, но и на естественно-научных и гуманитарных.

В условиях компетентностного подхода, развитие познавательной активности студентов в процессе обучения приобретает особую значимость, поскольку побуждает к переориентации обучения и воспитания на формирование компетенций, т.е. готовности студентов применять усвоенные знания, умения и навыки в будущей профессиональной деятельности, для решения практических и теоретических задач, создание дифференцированных условий для формирования и развития профессиональных качеств учителя, осмысленного определения возможностей, целей, программ саморазвития и самосовершенствования в будущей профессиональной деятельности.

Компетентностный подход к подготовке кадров – совокупность теоретических положений и организационно-педагогических мер, направленных на обеспечение условий для формирования профессиональной компетентности будущего специалиста.

Компетентностный подход как образовательная концепция и методологический подход в педагогике высшей школе представляет собой совокупность общих принципов определения цели и задач профессиональной подготовки, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки его результатов. В связи с этим он включает в себя:

- теоретическое обоснование цели профессиональной подготовки;
- теоретическое обоснование необходимости и объема изменений в содержании образования;
- определение образовательной стратегии, включающей соответствующие технологии, формы и методы обучения;
- выработку критериев и диагностического инструментария оценки результатов профессиональной подготовки.

Для определения основных путей успешной организации компетентностно-

ориентированного обучения в педагогическом вузе необходимо, прежде всего, обозначить и раскрыть принципы такой работы. В исследованиях О.Л.Жук выделены следующие принципы реализации компетентного подхода в высшем образовании:

➤ *комплексность*, означающая внедрение компетентного подхода в совокупности с другими подходами, реализуемыми при организации целостного образовательного процесса, а так- же отдельных его компонентов;

➤ *взаимосвязь компетентного подхода с принципом гуманизации образовательного процесса*, обеспечивающая личностно-развивающий характер профессиональной подготовки и эффективную самореализацию и саморазвитие студента (выпускника);

➤ *междисциплинарность и интегративность*, что предполагает содержательно-технологическую интеграцию дисциплин социально-гуманитарного, естественно-научного, общепрофессионального и специального блоков профессиональной подготовки и их взаимосвязь с будущей социально-профессиональной деятельностью выпускника;

➤ *содержательно-технологическая преемственность обучения и воспитания студентов*, обеспечивающая единство и согласованность педагогических требований и средств, направленных на развитие у студентов продуктивного стиля мышления и деятельности, личностных качеств, определяющих сущность формируемых компетенций;

➤ *диагностичность*, что предполагает поэтапное выявление степени сформированности компетенций посредством разработанного диагностико-критериального аппарата [2, с. 100-101].

Процесс обучения, построенный на основе компетентного подхода, нацелен на формирование различных компетентностей или компетенций. В педагогической теории уделяется значительное внимание выявлению их сущности, установлению их соотношения.

Термины «компетенция» и «компетентность» используются в профессиональной сфере, где компетентность связывают не только с уровнем образования, но и с некоторыми дополнительными предпосылками развития специалиста, его собственным творческим потенциалом.

В контексте профессиональной подготовки учителя начального образования приемлемым определением компетентности является определение, данное И. А. Зимней. Под компетентностью она понимает интегрированную характеристику качеств личности, результат подготовки выпускника вуза для выполнения деятельности в определенных областях (компетенциях). И.А. Зимняя выделяет такие компоненты в структуре компетентности: а) готовность к проявлению компетентности (мотивационный аспект), где готовность рассматривается как мобилизация субъектных сил; б) владение знанием содержания компетентности (когнитивный аспект); в) опыт проявления компетентности в разнообразных стандартных и нестандартных ситуациях (поведенческий аспект); г) отношение к содержанию компетентности и объекту ее приложения (ценностно-смысловой аспект); д) эмоционально-волевая регуляция процесса и результата проявления компетентности [3, с.23].

Э.Ф. Зеер определяет компетентность как целостную и систематизированную совокупность обобщенных знаний [5, с. 7]. А компетенцию как обобщенный способ действий, обеспечивающих продуктивное выполнение профессиональной деятельности, т. е. способность человека реализовывать на практике свою компетентность. Он считает, что реализация компетенции происходит в процессе выполнения разнообразных видов деятельности. Помимо деятельностных знаний, умений и навыков, в структуру компетенции Э.Ф. Зеер включает мотивационную и эмоционально-волевую сферы, считая важным компонентом компетенции опыт – интеграцию в единое целое усвоенных

человеком отдельных действий, способов и приемов решения задач.

По утверждению С.В. Митросенко, компетенция — это личная способность, отражающая необходимые стандарты поведения специалиста, т.е. способность решать определенный класс профессиональных задач. Совокупность компетенций; наличие знаний и опыта, необходимых для эффективной деятельности в заданной предметной области называют компетентностью (от англ. competency) [67, с. 123].

На наш взгляд, наиболее убедительно обосновывает различия понятий «компетентность» и «компетенция» в своих работах А.В. Хуторской. По его мнению, компетентность — это качество личности, предполагающее владение человеком определенной компетенцией, компетенция — совокупность знаний, умений, навыков, способов деятельности, то есть компонентов содержания образования, необходимых для эффективного осуществления деятельности по отношению к определенному кругу предметов и процессов. Таким образом, компетенция выступает как заданное требование (норма) к образовательной подготовке человека, необходимое для его качественной, продуктивной деятельности в определенной сфере [9].

Ф.К. Тубеева отмечает, что смысл организации образовательного процесса на базе компетентностного подхода будет заключаться в создании следующих условий:

1. Формирование субъектной позиции студентов.
2. Междисциплинарная интеграция.
3. Общая профессиональная подготовленность, развитие профессиональной компетентности преподавателей в ходе систематического проведения педагогических советов, научно-методических советов, научно-практических конференций, проблемных семинаров, коллективных творческих дел, дистанционных курсов повышения квалификации и т.д.
4. Освоение инновационных и разработка авторских технологий.
5. Осуществление педагогами научно-исследовательской деятельности, направленной на разработку научно-методического сопровождения процесса подготовки будущего специалиста.
6. Включение учащихся вузов в разнообразные виды инновационной деятельности.
7. Единство теоретического, практического и методического элементов обучения в процессе овладения студентами специальностью.
8. Система оценки качества образования будущего специалиста на базе мониторинга [8].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что на сегодняшний день в науке довольно результативно разрабатывается и разносторонне рассматривается вопрос компетентности и поиск причин осуществления компетентностного подхода в образовании.

Литература:

1. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании / В.И. Байденко // Высшее образование в России. — 2004. — № 11. — С. 3-13.
2. Жук О. Л. Ж. Педагогическая подготовка студентов : компетентностный подход / О. Л. Жук. — Минск : РИВШ, 2009. — 336 с.
3. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / И.А.Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2006. — № 4. — С. 20-27.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата современного образования / И.А.Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос»/ URL:<http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
5. Кузмина Н. В. Акмеологическая концепция повышения продуктивности образования / Н.В. Кузмина // Акмеология. 2007. Методологические и методические проблемы / Под ред. Н.В.Кузминой, Л.И.Дубровиной. — СПб.: 2007.

6.Митросенко С.В. Педагогика среднего профессионального образования / С.В. Митросенко. – Красноярск: Сиб. фед. ун-т, 2007. – 250 с.

7.Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

8.Тубеева Ф. К. Становления компетентностного подхода в сфере образования / Ф.К.Тубеева [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.science-education.ru/pdf/2015/5/572.pdf>.

9.Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А.В.Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». - 2005. - 12 декабря. <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.

I. G. Novgorodskaja

Abstract

The article deals with the optimization of the education system with the help of the competency approach. The theoretical foundations of the competency approach, different views on the definition of «competence», «competence».

В. В. Ревенчук

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСКИХ УМЕНИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Профессиональная подготовка музыканта-педагога предусматривает направление различных видов учебной деятельности (музыкально-теоретической, инструментально-исполнительской, дирижерской, вокальной и т.п.) на становление музыкально-исполнительской культуры, под которой понимается способность к адекватному постижению и содержательной интерпретации музыкальных произведений, самостоятельного продуктивного и творческого их освоения, художественно убедительного и технически совершенного исполнения, ценностного отношения к явлениям музыкального искусства. Важным показателем качества художественного образования выступает качество формирования инструментально-исполнительских умений. Большие перспективы для их развития предоставляет подготовка студента в концертмейстерском классе.

Целью данной статьи является раскрытие некоторых аспектов методики формирования концертмейстерских умений, которые станут основой успешной профессиональной деятельности будущего учителя музыки, его дальнейшего самообразования и самосовершенствования.

На начальном этапе обучения в классе аккомпанемента студент должен получить разностороннее представление о концертмейстерской деятельности, которая может осуществляться: а) как деятельность музыканта, выступающего на концертной эстраде в качестве партнера солиста (вокалиста, инструменталиста); б) как деятельность пианиста, который выступает в качестве артиста камерного ансамбля (трио, квартета, квинтета); в) как деятельность пианиста-концертмейстера, который управляет исполнителями в процессе изучения ими партий и аккомпанирует им в концертах; г) как учебная дисциплина в фортепианных классах музыкальных вузов. Это разные виды одной специальности.

Несмотря на специфичность каждой разновидности, их объединяет одна особенность - это ансамблевая игра. Достижение ансамбля заключается в синхронности звучания партий, их слаженности, сбалансированности звучания и т. п.. Однако главной задачей партнеров является создание целостной звуковой картины художественного образа, который рождается в совместной творческой работе над музыкальным произведением.

В процессе обучения в концертмейстерском классе студент должен усвоить теоретические основы искусства аккомпанирования, которые необходимы для плодотворной концертмейстерской деятельности. Так, пониманию истинной роли пианиста-аккомпаниатора в музыкально-исполнительском процессе будет способствовать знакомство с концертмейстерской деятельностью композиторов (А. Рубинштейна, С. Рахманинова, С. Танеева, Д. Шостаковича, Н. Лысенко, В. Косенко, Л. Ревуцкого, И. Брамса, Р. Шумана, Ф. Шуберта, Э. Грига), педагогов-музыкантов (А. Гольденвейзера, Ф. Блуменфельда, К. Игумнова, Г. Нейгауза), музыкантов-исполнителей (Л. Оборина, С. Рихтера, Б. Яворского и других), таких «мастеров ансамбля», как А. Корто, А. Шнабель, Дж. Мур и другие.

В частности, весомым вкладом в теорию и практику аккомпанирования является творчество Б. Яворского. Это выдающийся ученый-музыкант, мыслитель-художник, музыковед и педагог, для которого самым важным было установление правильных принципов подхода к интерпретации музыки и ее оптимального исполнительского воплощения. Его деятельность была разносторонней: он писал научные работы (по теории и истории музыки),

музыкальные произведения (опера, романсы, обработки народных песен), занимался музыкально-просветительской работой. Еще в годы учебы у С. Танеева он отличался прекрасным чтением нот с листа, а в годы пребывания в училище был концертмейстером в классе знаменитого певца и педагога К. Еверарди. Выступал в ансамбле со скрипачами П. Коханским и Л. Брагинским, виолончелистом В. Кубацким; в фортепианном дуэте с Г. Нейгаузом, Ф. Блуменфельдом, А. Альшвангом; как аккомпаниатор и концертмейстер - с вокалистами Н. Кошиц, О. Бутомо-Незваной, О. Горощенко и другими [1, 158-159].

Художественные установки Б. Яворского в процессе подготовки певца к совместному выступлению с пианистом являются образцом высокого профессионализма, творческого подхода к профессии концертмейстера. Они дают активный стимул к глубокому постижению образа музыкального произведения и его воплощения.

В частности, интересны мнения ученого о сущности взаимоотношений между партиями солиста и концертмейстера. Он подчеркивал, что партия соло и сопровождение должны образовывать такой ансамбль, в котором аккомпанемент превращается в художественное произведение. Большое внимание Б. Яворский-концертмейстер уделял технической работе с певцом (высокая позиция звука, чистота интонирования, дикция), умению правильно владеть дыханием (дыхание вокалиста должен соответствовать фразировке) и др.

В работе над романсом или арией музыкант требовал внимательности ко всем указаниям автора и точного соблюдения этапов совместной работы над музыкальным произведением, а именно:

- логический разбор словесного текста вместе с певцом, изучение его наизусть;
- чтение текста с дирижированием (без сопровождения);
- исполнение мелодии (музыкального и словесного текста) с дирижированием;
- пение романса с сопровождением.

От камерного певца требовалась большая работа над сочетанием музыкального образа со словесным. Тетро *rubato* допускалось только после точного метрического воспроизведения вокального текста романса.

Такая скрупулезная подготовительная работа над музыкальным произведением дополнялась требованием высокого культурного уровня певца, который должен посещать концерты, театральные представления, знакомиться с мемуарной литературой. Б. Яворский советовал певцам разбираться в живописи, поскольку музыка по конструкции, композиции, стилю тесно связана с ней; обязательно читать литературу (о композиторе, поэте), которая так или иначе связана с исполняемым произведением, помогает проникнуть в дух эпохи и ярче представить поэтический образ; настаивал на глубоком изучении словесного текста исполняемого музыкального произведения, понимании каждого слова (как непосредственного, так и «между строк») [2, 242-245].

Такое знакомство с художественными установками выдающихся музыкантов будет способствовать формированию у студента творческого подхода к концертмейстерской деятельности, стимулировать его к глубокому постижению образа исполняемого музыкального произведения.

Большое влияние на развитие навыков аккомпанирования имеет игра в ансамбле – исполнение инструментальных произведений для фортепиано в 4 руки, аккомпанирование солисту-инструменталисту (скрипка, виолончель, домра, духовые инструменты и т.д.).

В процессе непосредственной работы над ансамблевым произведением в концертмейстерской классе следует акцентировать внимание студента на том, что игровая нагрузка на солиста и концертмейстера может быть как одинаково интенсивной, так и такой, где преобладают моменты соло, имитации, или аккомпанирования. Функции аккомпанирующих голосов очень ответственны и разнообразны. Кроме выразительного звучания гармонических нот, ритмической организованности, что укрепляет ансамблевую игру,

сопровождение должно отражать изменчивость настроений, эмоциональных оттенков мелодии. Иногда партия аккомпанемента выполняет ведущую функцию. Именно в таких случаях проявляется как готовность исполнителей этих партий в художественно-смысловой трансформации и психологической перестройке, так и их способность к музыкально-образному перевоплощению.

Роберт Шуман говорил, что по аккомпанементу можно говорить о том, насколько развито у пианиста музыкальное ощущение. Аккомпанемент играет большую роль в процессе воспроизведения музыкально-образного содержания партии соло - он может как усиливать драматическую напряженность и экспрессию, так и создавать состояние покоя, эмоциональной сдержанности. Постоянное, напряженное, творческое внимание к партнеру развивает у музыкантов чувство ансамбля. Это своеобразное ощущение, в котором органично сочетается способность воспринимать не только музыкальные намерения, но и чисто психологические импульсы, которыми насыщена атмосфера во время исполнения. Участники ансамбля должны не только чувствовать, но и «предчувствовать» художественные намерения партнера в момент концертного исполнения. Их эмоциональный тонус концентрируется в единый «сгусток» творческих ощущений, необходимых для общего видения художественного образа [3, 130-140].

В профессиональной подготовке учителя музыки важное место занимает навык *чтения нот с листа*, то есть исполнение незнакомого произведения без предварительной подготовки на инструменте. Уверенное и точное чтение нотного текста способствует интенсивному пополнению педагогического репертуара новыми произведениями, расширяет музыкальный кругозор, сокращает время подготовки к занятиям. Кроме этого, чтение с листа развивает музыкальные способности, активизирует интеллектуальный, слуховой, зрительный потенциал, формирует реактивность двигательного аппарата. Поэтому необходимо целенаправленно развивать и систематически тренировать данный навык.

Выдающиеся педагоги прошлого подчеркивали необходимость развития навыков чтения с листа для формирования музыканта. Так, Й. Гофман указывал, что лучший способ научиться быстро читать - как можно больше читать; Н. Рубинштейн предлагал своим ученикам аккомпанировать с листа концерты; В. Сафонов, Ф. Блюменфельд, Л. Николаев, Г. Нейгауз считали, что чтение по нотам должно составлять определенную часть ежедневного «рациона» занятий ученика-музыканта; а Д. Ойстрах рекомендовал один день в неделю посвящать воспроизведению незнакомой музыкальной литературы [4, 145].

Процесс чтения нот с листа заключается в мысленном опережении читающим того, что непосредственно играет им в данный момент - это «разведка глазами». Чем выше квалификация музыканта, чем более развит внутренний слух, тем дальше он смотрит вперед в процессе игры.

Для овладения обозначенным навыком студент должен усвоить основные способы и приемы чтения нот с листа, а именно:

- перед чтением необходимо проанализировать текст (определить тональный план, метроритмическую основу, тип фактуры аккомпанемента, ее изменчивость или постоянство);
- в процессе чтения все время смотреть вперед;
- не отрывать взгляд от нотного текста;
- считать и не останавливаться;
- ориентироваться в игре за графическим контуром нотной записи: гаммообразное или арпеджированное движение, аккорды и т. п.;
- использовать метод упрощения нотного текста;
- пытаться распознавать в нотном тексте музыкальные фразы.

Успешная профессиональная деятельность учителя музыки требует овладения навыками *подбора на слух и транспонирования*, которые относятся к приемам свободного аккомпанирования. В повседневной работе важно уметь подобрать интересный и грамотный

аккомпанемент современной песни, исполнить инструментальное вступление для настройки школьников в удобной тональности, нужном темпе и характере и т.п.. Формирование указанных умений развивает слух, музыкальную память, связывает слуховые представления с работой двигательного аппарата, закладывает основы умений транспонирования.

Часто сопровождения детских песен написаны в тональностях, которые не всегда совпадают с голосовыми возможностями школьников. Это побуждает к поиску более удобной тональности для пения, а затем транспонирования изученного по нотам или подобранного на слух сопровождения. Умение транспонировать напрямую связано с умением подбирать на слух. По сути, это подбор на слух в разных тональностях.

Названные виды музыкальной деятельности взаимообусловлены. Так, подобранные на слух мелодии и аккомпанемент к ним полезно исполнять в разных тональностях; транспонирование способствует уверенной ориентации в музыкальной фактуре; определение основных гармонических функций помогает в подборе сопровождения к мелодии и т.п..

Навыки подбора на слух и транспонирования имеют творческий характер, поскольку включают в поиск различных вариантов исполнения, способствуют развитию музыкально-творческих способностей. В процессе обучения в концертмейстерском классе студент должен научиться: подбирать на слух одноголосную мелодию; подбирать мелодию в другой тональности (транспонировать); гармонизировать мелодию; создавать аккомпанемент к мелодии, адекватный ее жанровым признакам и характеру; исполнять его в другой тональности; составлять вступление к песне или коду.

Итак, занятия в концертмейстерском классе призваны научить не только аккомпаниаторскому и концертмейстерскому ремеслу, но и способствовать воспитанию музыканта, способного познавать и передавать слушателям высокие эстетические ценности музыкального искусства. Будущий учитель музыки должен осознавать тот объем задач, которые встанут перед ним в школе. Самое важное среди них - вызвать у детей интерес к музыкальному искусству, эмоционально захватить их, «заразить» любовью к музыке (Д. Кабалевский). Основой успешной профессиональной деятельности станет качество формирования основных концертмейстерских умений - аккомпанирование, чтение нот с листа, подбор на слух и транспонирование.

Литература:

1. Виноградов К. О специфике творческих взаимоотношений пианиста-концертмейстера и певца / К. Виноградов // Музыкальное исполнительство и современность: Сборник статей / Сост. М.А. Смирнов. – М. : Музыка, 1988. – С. 156-178.
2. Горощенко О.М. Работа Б.Л.Яворского с вокалистами / О.М.Горощенко // Яворский Б. Статьи, воспоминания, переписка. / Ред.-сост. И.С.Рабинович. Т.1. – М. : Сов. Композитор, 1972 – С. 242-246.
3. Давидян Р. Психологические аспекты квартетного музицирования / Р. Давидян // Музыкальное исполнительство и современность: Сборник статей / Сост. М.А. Смирнов. – М. : Музыка, 1988. – С. 128-155.
4. Цыпин Г.М. Теория и методика чтения музыки с листа / Геннадий Моисеевич Цыпин // Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано: Учебное пособие для студентов пед. институтов. – М. : Просвещение, 1984. – С. 148-152.

Valentyna Revenchuk

FORMATION OF SKILLS ACCOMPANIMENT AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract

The article identifies the main directions of formation Accompaniment skills, justifying the importance of Accompaniment preparation for future music teachers.

Key words: accompaniment training, accompaniment skills, accompanies the art, reading from a sheet of music, the selection of the ear, transposition.

Ключевые слова: концертмейстерская подготовка, концертмейстерские умения, искусство аккомпанирования, чтение нот с листа, подбор на слух, транспонирование.

И. А. Ростовская

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕНИЯ ИГРЕ НА ФОРТЕПИАНО КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Актуальность статьи обусловлена значимостью разработки одной из фундаментальных в теории и практике музыкальной педагогики проблемы формирования мотивации овладения музыкальным искусством. В философском понимании мотивы – это побуждения человеческой деятельности, обусловленные объективными потребностями. Мотивы выполняют побуждающую, направляющую, контролирующую, регулирующую и смыслообразующую функции, непосредственно предшествуют конкретному поведению человека и органически связаны с ней. В содержании и характере мотива раскрывается тот смысл, который имеют для человека его собственные действия и поступки.

Мотивация учения музыкальной деятельности включает в себя много составляющих (общественные идеалы, цели, смысл учения, потребности, эмоции, оценки, художественные вкусы, интересы), которые постоянно изменяются и вступают в новое взаимодействие друг с другом. Поэтому становление этой мотивации – это не простое возрастание позитивного или негативного отношения к учению музыке, а усложнение структуры мотивационной сферы личности, установление новых, более сложных связей между побуждениями учения. Это обуславливает необходимость педагогического руководства процессом формирования мотивации учения музыкальному искусству.

Цель данной статьи заключается в раскрытии проблемы формирования мотивации учения в учащихся детских музыкальных школ. Отметим, что эта проблема исследована недостаточно, хотя к ней в разное время обращались такие известные педагоги-музыканты, как Л.Баренбойм, Т.Беркман, З.Боррис, Г.Коган, К.Мартинсен, Б.Милич, Г.Нейгауз, А.Хальм, Г.Цыпин и др. Накоплен некоторый опыт формирования мотивации учения игре на фортепиано, созданы школы игры на фортепиано, в основу которых в той или иной мере положены идеи развития самостоятельной учебно-исполнительской деятельности учащихся. Однако много важных вопросов, касающихся формирования мотивации учения музыкально-исполнительскому искусству, пока еще не были предметом углубленного изучения.

Каждый учитель музыки рано или поздно непременно сталкивается с вопросами, связанными с проблемой учения. Почему ученик *хочет* или *не хочет* учиться музыке? Как можно эффективно стимулировать его познавательную и исполнительскую активность? Как зависят результаты учения игре на фортепиано от его мотивации? Ответы на эти вопросы, кажется, возникают из здравого смысла и получают подтверждение в ежедневной практике любого педагога. Однако, в сущности, они возвращают нас к проблемам, вокруг которых не утихают дискуссии в психолого-педагогической науке, в частности, в музыкальной педагогике. Речь идет, прежде всего, о проблемах осознания мотивов музыкально-образовательной деятельности, взаимодействия между их компонентами; о диагностике мотивации учения игре на фортепиано, путях и методах ее развития и др. Понятно, что отсутствие углубленных исследований данного феномена существенно влияет на качество музыкального образования.

Проблема заключается в том, чтобы в процессе обучения в классе музыкального инструмента сформировать в ученика стойкую мотивацию учения игре на фортепиано, развить волю к преодолению исполнительских трудностей. То есть, на первый план должно выйти не столько обучение, сколько учение. В этом плане методологически важной является мысль Г.Цыпина о том, что в искусстве *основному и главному обучить нельзя – этому можно лишь научиться* [5, с. 26].

Приходится констатировать, что эффективная методика формирования мотивации учения игре

на фортепиано пока еще не сложилась. Это связано, прежде всего, в отсутствием соответствующей ориентации методической подготовки музыкантов-педагогов, вследствие чего вопросам формирования мотивационной сферы ученика почти не уделяется внимание. Поэтому среди педагогов все еще наблюдается упрощенное представление о мотивации как общем положительном отношении к учению, как некоторое абстрактное качество ученика, возникающее само по себе, достаточно лишь применить современные методы обучения.

Музыкальной педагогией накоплен значительный опыт обучения игре на фортепиано. В частности, на основании изучения методической литературы Л.Баренбойм выделил три тенденции, характеризующие этот процесс. *Первая тенденция* определяется вниманием педагога к приобретению технических навыков игры и овладению знаниями, необходимыми для чтения нотной записи.

Пока ученик этого не усвоит, дальнейшее продвижение к музыке ему закрыто. Игра по слуху не поощряется, преобладает представление в механических способах фортепианно-технического усовершенствования. При этом основным методом занятий с учениками является метод *подражания*. Такая фетишизация техники и точности прочтения нотного текста вытесняет на второй план вопросы выразительности исполнения, развития музыкального мышления, внимания к личностным качествам ученика.

Вторая тенденция заключается в признании первоосновой обучения игре на фортепиано слуховое воспитание, развитие музыкальных способностей. Рука должна подчиняться слуху и интеллекту, а музыкальное воспитание – опережать техническое или идти в ногу с ним. Все, что должен сыграть ученик, сначала должно быть услышано и осмыслено. Основная схема учения игре на фортепиано – ”вижу–слышу–играю”. В этой триаде решающим выступает второе звено – внутренний слух [2, с.25].

В этом плане заслуживает внимания мысль Ф.Блуменфельда о необходимости разными путями и разными средствами способствовать формированию слуховых представлений как основы любой творческой музыкальной деятельности [2, с.25]. Педагог считал, что развитие слуховой активности непосредственно влияет на способ разучивания музыкальных произведений. Неосмысленная и механическая игра, по его мнению, рано или поздно пагубно отразится на слухе, притормозив его развитие и притупив слуховое внимание [2, с. 35].

Третья тенденция характеризуется стремлением к воспитанию личности ученика путем развития его творческих способностей, что в свою очередь должно способствовать творческому овладению искусством музыки и игрой на фортепиано, ведь музыкально-исполнительское искусство – это интонационное творчество на любом уровне владения инструментом: играет ли ученик простую пьеску или сложную сонату.

Л.Баренбойм указывал на важность осмысления взаимосвязи между такими условно выделенными в данном случае категориями, как: *человек* (с его духовным внутренним миром), *музыкант* (с его способностью и умением слышать, переживать и понимать музыку), *пианист* (с его возможностями воплотить задуманное на инструменте), *исполнитель* (с его волей передать свой замысел другим и артистической одаренностью влиять на них) [2, с. 118].

В методической литературе определен и путь обучения творческой работе: формирование умений, необходимых для постановки целей учения игры на фортепиано, их осмысления и анализа, выделения разных аспектов и связей и их обобщение. Главная задача состоит не в том, чтобы ”хорошо исполнить”, а в том, чтобы понять и прочувствовать, *зачем, для чего и как* нужно исполнить, и тем самым развить саму способность ученика к учению [3, с. 63-65].

Учителя с тревогой говорят о снижении у многих учеников интереса к музицированию уже на 2-3-ем году обучения музыке. Если это так, то почему это происходит? Возможно, снижается интерес не к учению вообще, а лишь к какой-то из его сторон? Ведь сначала ученику нравится посещать занятия в музыкальной школе, общаться с учителем музыки и другими учениками, ощущать свою причастность к музыкальному искусству.

Психологи считают, что главной причиной такой ситуации является, в первую очередь,

недостаточное внимание к формированию учебной деятельности учеников в единстве ее компонентов – мотивов, учебных действий, действий самоконтроля и самооценки (В.Давыдов, Д.Эльконин, А.Маркова и другие). Несмотря на значительное количество психолого-педагогических исследований в этой области, все еще недостаточно знаний о феномене мотивации учения, которые могли бы стать основой практической работы учителей музыки. Именно последовательное исследование процесса учения на всех этапах начального музыкального образования дает возможность сделать важные шаги к формированию мотивов учения как внутренней характеристике музыкально- исполнительской деятельности учеников. Замеченному снижению первичного широкого, но поверхностного интереса к учению игре на фортепиано учителю следует противопоставить формирование сознательного и целеустремленного отношения ученика к содержанию своей учебной работы. Формирование мотивации следует рассматривать не как „приспосабливание” к уже сложившимся уровням мотивации, а как перевод учеников к новым ее формам, более зрелым способам регуляции своего учебного поведения.

Как известно, формирование мотивов учения происходит в процессе учебной деятельности. Сколько бы не слышал ученик о необходимости учиться музыке, о важности музыкального искусства для него самого; как бы он не осознавал справедливость этих слов, соответствующих мотивов у него не возникнет, если он активно не включится в музыкальную деятельность. Чтобы мотивы учения игры на фортепиано возникли и развились, ученик должен начать действовать. Если учение вызовет у него интерес, если в процессе работы над музыкальным произведением он почувствует удовольствие, радость, можно ожидать, что у него постепенно возникнут художественно-эстетические потребности и сформируются мотивы к этой деятельности.

Мотивационная сфера учения у каждого ученика выступает как сложная инвариантная структура, которая состоит из разных побуждений, где место доминирующего мотива занимают то одни, то другие побуждения в зависимости от условий учения, обстоятельств общения, внутренних стимулов и др. Учетывание этой особенности способствует выявлению в каждом конкретном случае причин снижения или отсутствия мотивации. Ними могут стать неудачно подобранные музыкальные произведения, слишком сложные или легкие пьесы для разучивания; авторитарные методы организации учения; неумение педагога создать благоприятные условия работы с учеником, проанализировать поведение и результат организации учения; недостаточная информированность о музыкальном произведении и его создателе, невладение способами самостоятельной работы над произведением и др.

Анализ проблемы мотивации учения игры на фортепиано требует выделения мотивов, специфических для этой деятельности. Когда ученик начинает заниматься музыкой, он руководствуется, в основном, мотивами, связанными с интересом к музыке. В процессе учения мотивация претерпевает изменения: в одном случае возникает желание получить одобрение учителя и родителей, занять общественно значимую и положительно оцениваемую позицию, в другом – интерес к самому содержанию и процессу овладению этим замечательным инструментом, в третьем – стремление к самоутверждению и самовыражению. Кроме того, в ученике длительное время сохраняется потребность принимать цели взрослых как свои собственные цели. Все это поддерживает интерес к учению и придает ему личностную значимость. Но такая мотивация, определяемая главным образом новой социальной позицией ученика, очевидно, не может поддерживать длительное время его учебную работу и постепенно утрачивает свое значение. Поэтому к мотивации учения, как и к любой другой деятельности, следует подходить как к динамическому явлению, а не как к статичному качеству личности ученика.

Адекватными мотивами, побуждающими к учению игре на фортепиано, могут быть мотивы, непосредственно связанные с содержанием учебной деятельности, то есть мотивы приобретения исполнительских знаний, умений и навыков. Наиболее адекватными для учебной деятельности

ученика детской школы искусств есть художественно-познавательные мотивы. Особенность этих мотивов состоит в том, что они направлены не только на получение знаний о музыкальном искусстве, но и на усвоение способов игры на инструменте и интерпретацию содержания музыкальных произведений. Если удастся сформировать такие мотивы в учеников, то тем самым наполнятся новым смыслом и общие мотивы их музыкальной деятельности. Таким образом, широкие социальные мотивы связываются с конкретной учебной деятельностью ученика.

Ведущим в структуре мотивации является компонент переживания учеником личностного смысла учения игре на фортепиано. Такое переживание, по мнению П. Анисимова, возникает как результат преломления музыкальных влияний в системе жизнедеятельности ученика, в его актуальных и тех, что формируются, потребностях, идеалах, реальных и потенциальных возможностях, близких и перспективных целях, то есть в том, что составляет психологическое ядро его целостной личности и определяет план ее мотивационной сферы [1, с. 56]. Этот субъективный аспект эстетически направленного личностно-смыслового отношения к музыке охватывает эмоциональную сферу ученика.

На формирование мотивации учения игре на фортепиано существенно влияет характер обратной связи между учеником и учителем.

Если в процессе учения преобладают положительные обратные связи (одобрение, положительная оценка), то процессуально-смысловая мотивация усиливается. Для ученика очень важна информация о том, какие именно умения улучшились, что именно обеспечило успешное исполнение произведения. Если же в учебной деятельности преобладают негативные обратные связи (неудовлетворительная оценка), то уровень внутренней мотивации снижается [4, с. 72].

Каждое педагогическое действие может иметь для ученика разный смысл и разное содержание. Если воздействие педагога воспринимается учеником как обратная связь (информация об успехах), то это усиливает ощущение его личной компетенции и тем самым способствует повышению уровня внутренней мотивации. Если же педагогическое действие приобретает оттенок контроля за поведением (то есть воспринимается учениками как внешнее давление и контроль), это снижает уровень процессуально-смысловой мотивации. Следовательно, не только от педагогического действия как такового, но и от его смысла (информирование или контроль) зависит усиление или ослабление уровня внутренней мотивации учеников. Конечно, учение может осуществляться и под влиянием внешних факторов, но как только позитивная или негативная оценки ослабевают, а внешний контроль снимается, прекращается и сама деятельность ученика. Благотворное влияние на процессуально-смысловую мотивацию выявляет ситуация свободного выбора (например, выбор произведений для разучивания), что дает ученикам возможность ощутить свободу и самодетерминацию в учении.

Следующая проблема связана со стремлением учителя как можно быстрее достичь определенного результата. При этом узкая направленность учебной работы на успех "любой ценой" может препятствовать развитию личности, привести к выработке прагматической позиции. Поэтому так важно стремиться к единству результативной та процессуальной сторон мотивации учения, ее направленности как на результат, так и на способ учебной деятельности.

Разучивание каждого произведения должно быть глубоко мотивированным, но не путем опоры на частичные интересы (например, на внешнюю привлекательность определенного произведения), что не может быть предпосылкой для появления глубоких познавательных интересов. Значительно важнее, чтобы работа над каждым произведением имела направленность на его глубокую интерпретацию и убедительную выразительность исполнения. Только в этом случае в ученика появится перспектива изучения новых музыкальных произведений, будет создана основа для формирования содержательных мотивов овладения игрой на фортепиано (то есть мотивов, направленных на само содержание учебной деятельности, а не на какие-то побочные ее цели).

Таким образом, формирование мотивов, которые придали бы учению значимого для

ученика смысла, в русле которого его собственная учебная деятельность становилась бы сама по себе жизненно важной целью, является необходимым, поскольку надеяться на то, что такие мотивы появятся сами собой, не приходится. Как показывает опыт, при стихийном формировании мотивационной сферы учеников у многих из них не развиваются необходимые для эффективного учения игре на фортепиано мотивы. Поэтому важно обеспечить такое их формирование, которое бы поддерживало эффективную и плодотворную работу каждого ученика на протяжении всего периода его пребывания в школе, и стало бы основой для его развития и самосовершенствования в будущем.

Анализ проблем мотивации учения игры на фортепиано позволил определить основные направления ее формирования. Первое направление, на наш взгляд, состоит в опоре на "заражение" учеников музыкой, приобщение их к восприятию высокохудожественных, ярких в эмоционально-образном плане музыкальных произведений разных эпох, стилей, жанров. Второе направление состоит в организации полноценного художественного общения: непосредственного (общение ученика с музыкой) и опосредованного (общение ученика с педагогом и другими учениками). Такое общение обуславливается наличием в совместной деятельности цели – поиска и выражения художественно-эстетической значимости и личностного смысла разучиваемых музыкальных произведений.

Личность ученика – это сложный, неповторимый мир, содержащий в себе неисчерпаемые возможности, которые нередко используются далеко не в полной мере. Поэтому исследование процесса формирования мотивации учения музыкальному искусству, изучение механизмов овладения личностью своими внутренними резервами приобретают в наши дни исключительно важное значение.

Литература:

1. Анисимов П.В. Формирование у школьников мотивации учебной деятельности как проблема подготовки учителя: Автореф. дис... канд.пед. наук: 13.00.02. – М., 1987. – 16 с.
2. Баренбойм Л. За полвека /Очерки. Статьи. Материалы. – Л.: Сов.композитор, 1989. – 368 с.
3. Баренбойм Л. Путь к музицированию: Исследование. – Изд. 2-е, доп. – Л.: Сов.композитор, 1979. – 352 с.
4. Занюк С. Психология мотивации. – К.: Ника-Центр, 2002. – 352 с.
5. Методологические проблемы музыкальной педагогики (Материалы межреспубликанской научно-практической конференции). – М.: МПГУ им. В.Ленина, 1991. – 124 с.

I.A. Rostovska

Learning to play piano and formation of motivation for it as a pedagogical problem

Abstract

This article deals with the problem of formation of motivation for playing piano within pupils of junior art schools. The author has made an analysis of tendencies characterising this process, singled out the leading motives for playing piano, determined the main ways of their formation.

Т. Шахрай
НАПН Украины
О. Москаленко

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ЭКСТРОПОЛЯЦИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ПАРАДИГМ В КОНЦЕПТАХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Требования к учителю, которые выдвигают государство и общество отражают определенный колорит эпохи. Так, например, теократии средневековья соответствует религиозная система образования, Просвещению – интеллектуальное воспитание, эпохе нового времени – гуманизм, новейшее время – концепция «педагогической культуры». Современный этап развития человечества, назовем его условно «техногенная цивилизация», поскольку характеризуется быстрой сменой техники и технологий, интеллектуализации труда, вносит определенные изменения в традиционную систему образования, а так же меняет профессиональные требования к педагогу. Следовательно, для решения диктуемых современностью задач, первенство отводится педагогу, который в процессе образования формирует человека, способного рационально подходить к решению актуальных проблем человечества.

Цель работы – путем историко-логического анализа выявить основные направления, тенденции и противоречия парадигм в образовании, с целью выделения ведущих идей теоретико-методологических основ психолого-педагогической подготовки педагогов для модернизации концептов современного образования.

Термин "парадигма" был заимствован педагогикой с философии и имел несколько дефиниций. В античной и средневековой философии – это область вечных идей. Известно, что термин "парадигма" впервые предложил позитивист Р. Бергман. Однако широкое распространение это понятие получило после выхода в свет книги "Структура научных революций" (1962) американского историка Т. Куна, где он обосновал сущность парадигмы как совокупности фундаментальных знаний, ценностей, убеждений и технических приемов, которые воспринимаются в качестве образца научной деятельности. В современной науке термин "парадигма" определяют как систему теоретических, методологических и аксиологических установок, принимаемых за образец решения проблемы всеми членами научного сообщества. В 90-х гг. XX века этот термин стал постоянно использоваться в педагогике.

Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич, В.А. Сластенин утверждают, что педагогическая парадигма – это устойчивый взгляд, который стал привычным, определенный стандарт, образец решения образовательных и исследовательских задач.

Н.В. Бордовских, А.А. Реан предлагают следующую классификацию парадигм университетского образования [9]:

- культурно - ценностная;
- академическая;
- профессиональная;
- технократическая;
- гуманистическая.

Культурно-ценностная парадигма опирается на усвоение студентами универсальных элементов культуры и фундаментальных ценностей прошлых поколений средствами систематического и углубленного изучения достижений великих

мыслителей. Обучение зачастую происходило на латинском или греческом языках, что характерно для первых университетов. Культурно ценностная парадигма ориентировала молодежь на разностороннее познание окружающего мира. Выпускники университетов получали выше звание образованного человека – философа или богослова. Такая стратегия образования с древних времен до нашего времени традиционно относится к феномену классического образования.

Академическая парадигма университетского образования характеризуется приоритетом теоретических знаний и развитием фундаментальных наук, ориентацией на подготовку выпускников университета к поиску новых знаний, понимания и объяснения окружающего мира с теоретических позиций. В рамках этой парадигмы главной ценностью считаются научные знания о природе, человеке в обществе, о космосе, о жизни. По типу и качеству усвоения научных знаний, фундаментальных и прикладных исследований начали выделять такие виды университетского образования как биологическая, математическая, филологическая, физическая, химическая и др. Главной академической традицией университета определяется систематическое изучение фундаментальных основ науки, которое предусматривает непосредственное участие студентов в процессе научных исследований.

Профессиональная парадигма нашла проявление в обогащении и расширении содержания университетского образования. В рамках этой парадигмы наука перестает быть самостоятельной в качестве средства познания и объяснения мира. Она начала выполнять функцию производственной силы, которая способствует развитию техники и производства. В результате подобного подхода университет начал концентрировать и расширять не только спектр научных знаний, но и лучшие образцы социокультурной и профессиональной деятельности человека. С тех пор в университетах стали получать высшее медицинское, юридическое, экономическое, педагогическое, инженерно-техническое и другие виды высшего профессионального образования как ответ на социальный запрос общества.

Технократическая парадигма выступает на первый план в XIX-XX веках как своеобразное мировоззрение, существенными чертами которого являются: превосходство техники и технологии над научными и культурными ценностями, узкопрагматическая направленность высшего образования и развития научного знания. При определении целей и содержания университетского образования, согласно этой парадигме, доминируют интересы производства, экономики и бизнеса, развития техники и средств коммуникации. В связи с этим в XX веке с гуманитарными и естественно-научными компонентами университетского образования произошли существенные, далеко не лучшие изменения.

Современной альтернативой технократической и профессионально-прагматической парадигме университетского образования выступает *гуманистическая* (от лат. Humanus – человеческий, человечный) ориентация университетского образования. Согласно гуманистической парадигме главной ценностью университетского образования возникает личность человека с его способностями и интересами. В условиях университета молодой человек должен получить универсальное образование и выбрать сферу профессиональной деятельности не только по признаку социальной значимости, но и по своим мотивам и интересам, что обеспечивает самореализацию личности.

Сегодня приоритетным в области модернизации национальной системы образования признается личностно ориентированное обучение. Суть этого подхода, в соответствии с Национальной стратегией развития образования в Украине на 2012 – 2021 года [10], заключается в необходимости обеспечения высшей школой таких

условий, при которых становится возможным превращение личностно-общественных целей в действенный внутренний стимул профессионального становления будущих специалистов, развития и закрепления в них активной профессиональной позиции, творческого стиля деятельности, гуманистических ценностей. Этот процесс должен осуществляться постепенно, основываясь на учете индивидуальных психологических особенностей, ценностных ориентаций, профессиональных ожиданий студентов, их отношения к полученной профессии.

Следовательно, сегодня особую актуальность приобретает проблема формирования модели специалиста-профессионала. Будущая профессиональная деятельность – это одна из наиболее значимых сфер бытия человека. Именно здесь происходит самореализация человека как индивида, личности, неповторимой индивидуальности. Однако нынешняя система подготовки в определенной степени не в состоянии обеспечить эффективную деятельность выпускников. Молодые учителя не всегда подготовлены к той профессиональной реальности, в которой им приходится позиционировать себя.

Однако, стоит отметить, что это вопрос не только нашей современности. Он имеет свой исторический фундамент, поскольку активно лоббировался еще со второй половины XIX столетия. Так, в статье «Университеты и среднеобразовательная школа» отмечалось, что «... получив диплом, молодой человек принимается за преподавание своего предмета в школе ... с самым искренним желанием принести пользу, работать не покладая рук, а дело ... скрипит! .. У молодого специалиста возникает ряд первоочередных вопросов: «Как поставить дело?», «Чего требовать?», «Как преподавать предмет?», «Какие ставить цели?» Все эти вопросы и многие другие педагогические, то есть самые важные для него теперь, становятся открытыми» [8, с. 142].

Итак, профессиональная подготовка будущих педагогов – актуальный вопрос не одного столетия. Исторический опыт убеждает, что содержание образования или отстает от современного состояния науки, или оказывается перегруженным, или искажает характер формирования личности, которая учится. Все это требует основательной разработки научно-педагогических основ содержания образования будущих учителей [2].

Содержание образования на каждом этапе общественного бытия зависит от уровня развития науки и экономики, специфики системы народного образования определенной страны, отведенного на образование времени, теоретического и практического значения отдельных отраслей науки в общей системе человеческих знаний, задач общества и государства в области политики, экономики и воспитания (социального заказа для системы народного образования). На содержание образования влияют объективные (потребности общества в развитии человека, науки и техники, сопровождающихся появлением новых идей, теорий и коренными изменениями технологий) и субъективные факторы (политика господствующих сил общества, методологические позиции ученых и т.д.) [1].

Присущий современному развитию цивилизации динамизм, наращивание ее культурного потенциала, усиление социальной роли личности, интеллектуального труда, быстрое изменение техники и технологий, а следовательно, принципиально новые требования к личности педагога, анализирует в своих трудах Президент Национальной академии педагогических наук Украины В. Кремень. В научном исследовании «Философия образования XXI столетия» он отмечает, что общество становится все более человекоцентристским. Индивидуальное развитие личности в таких условиях становится, с одной стороны, основным показателем прогресса, а с другой – главной предпосылкой для дальнейшего развития общества. Вот почему

приоритетными сферами в XXI ст. становятся наука как сфера, которая производит новые знания, и образование, как сфера, которая очеловечивает знания и, прежде всего, обеспечивает индивидуальное развитие человека.

О «коренном пересмотре концептуальной системы взглядов на профессиональную подготовку педагога к воспитательному действию» отмечает украинский ученый, академик И. Зязюн. В статье «Психологическая педагогика в области педагогического воздействия» он пишет: «Учитель сегодня должен обладать новым педагогическим мышлением, ценностной установкой которого должно быть: преимущество индивидуальности над единомышлением; образовательных интересов личности – над стандартной учебной программой; саморазвития, самоучения – над унифицированным усвоением, «передачей» знаний». Ученый акцентирует на пересмотре традиционной системы образования и наполнения его аксиологическим характером приобретенных знаний, о формировании педагогической культуры, педагогического мастерства, – Великие идеи Добра, Красоты, Культуры возникают в его концепции педагогического мастерства.

Среди актуальных проблем педагогической антропологии И. Зязюн в своей работе «Философия педагогической антропологии» определяет социально-философский аспект: «... вопрос полноценного развития личности, формирования ее ценностных ориентиров, психологической защиты, сохранения психического здоровья, создание благоприятных условий для ее развития и саморазвития», что возможно лишь при условии задействования «... антропологического потенциала всей системы образования» [3, с. 6]. Поскольку «антропология педагогическая (наряду с культурной, этнографической, лингвистической, социологической, исторической и др.) разворачивает научное осмысление человека в координатах его образования, воспитания, учения. Это теория целостной личности, реализует идею «личности, которая развивается в мире, который также развивается» [3, с. 6].

Сегодня путь к открытию новых педагогических знаний о личности педагога, его педагогического мастерства, инновационной деятельности в различных педагогических подсистемах – это педевтологические поиски. Так, в исследовании академика НАПН Украины Н. Ничкало «Педевтологические поиски: перспективы направления», подчеркивается, что педевтология, несмотря на свою более чем столетнюю историю, актуальна и сегодня, а, следовательно, является важной субдисциплиной педагогики. Она изучает «особенности учителя; подбор кандидатов на учительскую профессию, подготовку, совершенствование и самосовершенствование учителей, их профессиональное развитие; авторитет и педагогический талант, результативность и ценность их труда; условия жизни; изменения в профессиональной структуре учительства; позиции и социальные функции учительской профессии; профессиональное внутреннее удовлетворение и самореализацию; педагогическое новаторство и экспериментальный подход; методы контроля и оценки учителей; профессиональные судьбы выпускников учебных заведений, занимающихся подготовкой учителей.

Настоящим педагогическим достоянием современности является исследование Н. Ничкало «Осознание цели: Человек, Семья, Родина, Человечество» о концептах Человек, Семья, Родина, Человечество в Послании Папы Иоанна Павла II к людям всего мира, к семьям, к старикам, к женщинам, к детям, к художникам разных социальных общностей [6].

«Для всестороннего воспитания и образования людей необходимо познать человека во всех его отношениях. Возникает потребность в самостоятельной отрасли знаний - «Человековедение». К такому выводу приходит ученый современности,

человек с большим опытом, мудростью – В. Кудин В своем научно-философском трактате «Педагогическое образование и современность», характеризуя XXI ст., отмечает, что перед человечеством стоят качественно новые требования и возможности в области образования и воспитания, в необходимости осмыслить суть педагогики самого образования и использование ею тех новейших знаний и открытий, которые получило человечество в прошлом столетии. Поэтому «педагогика образования – это искусство научного просветления и воспитания человека, формирования специалиста в соответствии с требованиями современного развития человечества. В то же время воспитания в нем высокой моральной ответственности за совершенные им действия и поступки в процессе воплощения в жизнь полученных знаний и практических навыков»[5, с. 264] В. Кудин с надеждой говорит о будущем, когда на Земле воцарится наиболее совершенная организация людей, наиболее развитые люди и народы. Наша несовершенство (зло, страдания, лишения материальные, ограниченность духовная) перерастет в совершенство и гармонию, которая царит во Вселенной. Ведь уникальность жизни на Земле заключается в том, что оно возникло и развивается самозарождением. Не исключено, что именно такое самозарождения сопровождается сложным процессом отсеивания всего несовершенного и отбором существенного и совершенного. Решающим в этом процессе должна стать педагогика образования, отбросив все догматическое и консервативное и, постоянно обновляя себя, будет утверждать могущество разума и вечное обаяние Красоты в человеческом бытии.

Говоря об обновлении системы образования В. Кудин отмечает главные условия в обучении и воспитании, которые заключаются в следующем [4] .

1. В изучении и глубинном познании природы и животного мира для формирования понимания нашей общности с природой (при неразумных и диких поступках мы уничтожаем эволюцию жизни и приостанавливаем цивилизационный прогресс).

2. В овладении знаниями в области математического цикла наук, физикой, биологией, химией, современной генетикой для творческого, а не разрушительного использования изобретений, средств производства.

3. Усвоение знаний в области физиологии, медицины, психофизиологии. Особенно важно научить людей овладению «тайнами» психики, бережно относиться к сознанию и подсознанию.

4. Принимая во внимание опыт предыдущих поколений (познание и осмысление), создание совершенной системы организации современного общества: взаимоотношения между людьми и народами, перерастает в единение человечества.

5. Новая система образования при содействии всего общества должна научить как использовать силу мысли даже в ускорении механического движения, как научиться управлять временем.

Следовательно, именно такая обновленная система образования сможет подготовить и воспитать новые поколения талантливых изобретателей, ученых – первопроходцев, которые своим творчеством будут побуждать человечество к прогрессу вперед.

Современная парадигма образования характеризуется созданием отдельного направления – философии образования. Особенностью данного периода также является то, что ученые не только систематизировано выкладывают свои собственные мысли, но и выдвигают социальные проекты новых образовательных институтов и принципов их функционирования. Получили распространение различные концепции в философии образования: эмпирико-аналитическая философия образования, диалогическая философия образования, экзистенциально-герменевтическое направление.

Они связаны с освещением противоречий трансформационных процессов, формированием национального образования, выработкой парадигмальных основ современного образования.

При определении содержания профессионального педагогического образования ученые ориентируются на следующие требования:

1. Социальные (конкретно-исторические).
2. Психологические (отбор происходит с позиций ценности и необходимости для активного участия в жизни).
3. Индивидуально-личностного развития [8].

Таким образом, содержание образования – это педагогически адаптированная система знаний, умений и навыков, опыта творческой деятельности и эмоционально-ценностного отношения к миру. Усвоение этих знаний обеспечивает развитие личности. Специальное образование дает человеку знания и умения, необходимые в конкретной области деятельности. Содержание общего образования обеспечивает участие в социальной, непрофессиональной деятельности, формирует их мировоззрение, систему ценностей и идеалов, обуславливающие гражданскую позицию каждого индивида, его отношение к миру и определения своего места в нем. Функции общего образования возлагаются преимущественно на учебное заведение, в вузах ее элементы включаются в гуманитарные дисциплины и курсы, расширяющие кругозор студентов, связанный с профессией [8].

Выводы:

Появление человека и образования взаимообусловлены, поскольку понимание сущности образования неотделимо от сущности человека: овладение знаниями, умение их использовать – процессы, которые взаимосвязаны не только между собой, но и с познанием и осмыслением исторических основ морали общежития и развития всех народов. Итак, идея образования исходит из необходимости цивилизационного самовоспроизводства человека: человек создал образование, а образование создало человека.

Деятельность педагога – вид социально-культурной деятельности, направленной на передачу накопленных человечеством культуры и опыта от старших поколений младшим, неумолимое усвоения новых знаний, их приумножение, принятия нестандартных решений. Благодаря педагогической деятельности осуществляется цивилизованный прогресс общества, поскольку именно педагоги были и остаются важнейшими охранниками общенациональных ценностей, знаний, идей, которые получают люди: это сообщество [педагоги] говорит на одном языке – языке науки, знаний, воспитания.

От мастерства педагога зависит развитие многостороннего интеллекта учащихся в процессе глобализации, локализации, индивидуализации учебного процесса, включая не только сохранение национальной идентичности каждой нации, народа, но и подготовке уже 6-летних детей к активной встрече через двадцать лет с совершенно другим миром: создание условий для их всестороннего гармоничного развития и подготовки к выполнению определенных социальных ролей в обществе, формирования себя как личности. Обновленная система образования должна сосредоточиться не в умении заучивать – «знания ради знаний», а на творческом использовании усвоенного, что будет способствовать самореализации в будущем.

Образовательный процесс должен осуществляться постепенно, основываясь на учете индивидуальных психологических особенностей, ценностных ориентаций, профессиональных ожиданий студентов, их отношения к полученной профессии, что должно способствовать решению противоречий учебного процесса, достижению

гармонии между учением и преподаванием.

День сегодняшний не зачеркивает прогрессивного прошлого, а наоборот подчеркивает его историческое своеобразие и равноценность. Симбиоз культур разных эпох, органично сочетают в себе социокультурные достижения различных государств, в равной степени важны для всех и является основой (базисом) в следующей строчке в новую эру развития общества. Интеллектуальное и культурное развитие будет способствовать господству силы мысли, разума в сотрудничестве между народами, утверждению настоящих прав и свобод человека.

литература:

1. Волкова Н. П. Педагогіка : Посібник для студентів ВНЗ / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2001 – 576 с.
2. Гребенюк О. С. Общая педагогика: Курс лекций / О. С. Гребенюк. – Калинингр. ун-т. Калининград, 1996. – 107 с.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної антропології / І. А. Зязюн // Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-методологічного семінару «Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти» / Авт. ідеї і упор. Т.П.Усатенко – К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 6-12.
4. Кудин В. А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени) / В. А. Кудин. – Киев : ПП «ГГама-Принт», 2007. – 218 с.
5. Кудін В. Педагогічна освіта і сучасність / В. Кудін // Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір: зб. наук. пр. / за заг. ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. К.; Хмельницький, 2008. – С.262-272.
6. Ничкало Н. Г. Усвідомлення мети: Людина, Родина, Батьківщина, Людство / Н. Г. Ничкало // Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога. – С.13-23.
7. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: Монографія / Л.О. Хомич, Л.Ю. Султанова, Т.О. Шахрай – Кіровоград, 2014. – 212 с.
8. Университеты и среднеобразовательная школа // Русская мысль. Ежемесячное литературно-политическое издание. – Книга II, М., 1898. – С.136-146.
9. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/Bordo/01.php
10. Режим доступа: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

**Tetiana Shakhray
Oleh Moskalenko**

Abstract

The article analyzes the content of education as a pedagogically adapted system of knowledge, skills, creativity and experience emotional and value attitude to the world .

Яна Владимировна Хмелюк
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Компоненты творческой индивидуальности ученика-певца процессевокальной подготовки в начальных специализированных музыкальных учебных заведениях

Особенностью современного образования является идеология самоопределения личности, признаками которой является обучение и воспитание личности на основе гуманизации, создание условий для саморазвития и самообучения. Современное образование характеризуется глубокими изменениями, обусловленными новыми концептуальными подходами в его реформировании, предусматривающие методологическую переориентацию учебно-воспитательного процесса на развитие личности человека, его индивидуальности, творческих способностей и потенциала. Одной из основных задач начальных специализированных музыкальных учебных заведений является развитие творческой индивидуальности ученика, воспитание личности с активной жизненной позицией, с умением сознательно регулировать свою деятельность и творчески подходить к решению проблем.

Творческая индивидуальность является сущностной категорией различных отраслей науки: теории личности (В.Рыбалка, Л.Собчик, В.Тугаринов), креативной акмеологии (Н.Вышнякова), эстетики и психологии художественного творчества (О.Гройсман, А.Конева), психологии творчества (Д.Богоявленская, В.Моляко, Я.Пономарев, В.Рыбалка, В.Роменец и др.) и педагогики творчества (В.Загвягинский, В.Кан-Калик, Н.Кинчук, Л.Мильто, А.Морозов, М.Никандров, С.Сысоева, Д.Чернилевский и др.), психологии индивидуальности (О.Либин, В.Мерлин и др.) и педагогики индивидуальности (О.Гребенюк, Т.Гребенюк). В педагогической науке проблема развития творческой индивидуальности стала актуальной лишь с 90-х годов XX века.

Рассматривая творческую индивидуальность, психологи понимают ее как совокупность различных свойств – от биохимических и нейрофизиологических до особенностей творческого самовыражения [7, с. 51]. В частности, Б. Ананьев отмечал: «Если личность – «вершина» всей структуры человеческих свойств, то индивидуальность – это «глубина» личности и субъекта деятельности» [1, с. 172], которая проявляется в активной творческой деятельности человека.

В психологии и педагогике творчества творческая индивидуальность рассматривается как интегративное качество личности, предполагающее преобразование личностью своих способностей и задатков в привычки и действия, с помощью которых она влияет на других людей и окружающую действительность (В.Мерлин); как уникальная, самобытная личность, которая реализуется в творческой деятельности (А.Морозов, Д.Чернилевский).

По мнению И.Беха, человеческая уникальность, неповторимость, индивидуальность тесно связаны с проблемой творчества, поскольку последняя предполагает новое видение, новое решение, новый подход, то есть готовность к отказу от привычных схем и стереотипов поведения, восприятия и мышления, готовность к самоизменению [3, с. 250].

С.Гильманов характеризует творческую индивидуальность как уникальность, самость, единственность человека, и как меру развития его личности до уровня целостности, порождает активность, обусловленную своеобразным внутренним миром; свойственный только этой личности особый способ видения окружающего мира. Ученый-педагог рассматривает творческую индивидуальность как характеристику личности, которая обладает творческой направленностью, мотивацией, способностями, мышлением, волевыми качествами, где центральными являются мотивы и способности, которые обуславливают ее внутреннюю активность и результативность ее

деятельности. [5, с. 10-11].

Е.Отыч отмечает, что творческая индивидуальность представляет собой высокий уровень развития личности, основными характеристиками которого являются самость и целостность, обуславливающие активность личности и ее способность отстаивать и реализовывать личностные смыслы, установки, ценности [10, с. 9].

С.Гильманов, А.Морозов и Д.Чернилевский связывают творческую индивидуальность с характеристиками самого высокого уровня творчества и считают важнейшим ее проявлением творческую активность и значимость результатов творчества человека.

Мы рассматриваем творческую индивидуальность как своеобразное и неповторимое сочетание творческих качеств и свойств личности, которое проявляется в собственном оригинальном стиле ее отношений с окружающими, творческой деятельности, осуществляемой на основесамоактуализации, стремления к творческому росту, новизны.

Представление о структуре предполагает рассмотрение объекта как системы. Как отмечал В.Бехтерев, «... мир строится в форме замкнутых систем, которые являются особыми индивидуальностями. Каждая индивидуальность может быть различной сложности, но она всегда составляет определенную гармонию частей и имеет свою форму и относительную устойчивость системы ... гармония частей является основой индивидуальности ... »[1, с. 171].

В ходе теоретического исследования установлено, что структура творческой индивидуальности исследуется такими научными психологическими теориями, как теория черт А.Петровского, теория системного анализа индивидуальности Б.Ананьева и теория «интегральной индивидуальности» В.Мерлина.

В теории черт А.Петровского индивидуальность воспринимается как отдельное свойство, аспект биологического, психологического или социального модуса человека. По мнению ученого черты и общее строение индивидуальности выражаются в темпераменте человека, его характере, способностях и тому подобное.

В структуру индивидуальности он включает ее индивидуально-психологические черты, которые объединяются вокруг стержневых черт (факторов). Как метафорически говорит ученый, обширная «коллекция» индивидуально-психологических черт размещается в нескольких «витринах», которые обозначены бинарно-оппозиционными ярлыками (эмоциональность-уравновешенность, интроверсия-экстраверсия и т.д.).

Б.Ананьев рассматривал индивидуальность как систему, состоящую на основе взаимосвязи всех свойств человека как индивида, личности и субъекта деятельности. Ученый отмечал: "Для того, чтобы подойти к проблеме индивидуальности с точки зрения целого, нужно представить человека не только как открытую систему, но и как систему" закрытую ", замкнутую вследствие взаимосвязи ее свойств (индивида, личности, субъекта)" [1].

Соответственно, обоснованная им структура индивидуальности содержит следующие составляющие: индивидуальную, личностную и субъектную. Индивидуальный компонент является базовым, психофизиологическим фундаментом индивидуальности человека, а личностный и субъектный - сущностными компонентами, социокультурной надстройкой в структуре индивидуальности.

Таким образом, индивидуальность, по Б.Ананьеву, является автономным субъектом внутренне опосредованной деятельности, личностью, с присущей ей внутренней свободой и широким спектром творческих возможностей. Таким образом, сущность индивидуальности Б.Ананьев в первую очередь связывает с субъектными свойствами личности, которые проявляются в творческой активности.

В работах В.С.Мерлина целостная характеристика свойств человека определяется как интегральная индивидуальность. По его мнению, структура интегральной индивидуальности является синтезом системы индивидуальных свойств организма (биохимических, морфологических (общесоматических), нейродинамических), системы индивидуально-психических свойств индивидуума (психодинамических и психических) и системы социально-психологических индивидуальных свойств личности и метаиндивидуальности (социальные роли в социальной группе

и коллективе, социальные роли в социально-исторических общинах) [8, с. 50].

О.Либин выделяет в структуре индивидуальности три основных уровня (биологический, психологический и социальный), которые характеризуются комплексами психологических качеств (в частности, такими психодинамическими конструктами, как темперамент, стиль, способности, характер) и, взаимодействуя между собой, образуют ее интегральную природу [7, с. 61, 238-239].

А.Морозов и Д.Чернилевский, считают творческую индивидуальность личностной категорией и выделяют в ее структуре:

- интеллектуально-творческую инициативу;
- интеллектуальные способности, широту и глубину знаний;
- чувствительность к противоречиям, склонность к творческим сомнениям, способность чувствовать внутреннюю созидательную борьбу;
- информационный голод, чувство новизны в проблеме, жажду познания [9, с. 418].

Е.М.Отыч выделяет в структуре концептуальной модели творческой индивидуальности пять основных взаимосвязанных подструктур (уровней), рассматривая индивидуальность личности во всех ипостасях существования (организм, индивид, личность, субъект, профессионал): конституционный (конституционные и психофизиологические индивидуальные особенности личности), индивидный (индивидуально-психологические особенности личности), личностный (социально обусловленные качества личности), субъектный (раскрывает сущность творческой индивидуальности личности в качестве субъекта собственной творческой деятельности) и интегральный (творческий потенциал и индивидуальный стиль творческой деятельности) [10, с. 216-269].

Основатель педагогики индивидуальности О.Гребенюк выделяет в структуре индивидуальности два аспекта: психический и личностный. Психическая сторона индивидуальности объединяет в себе, по его мнению, семь сфер человека. Личностная сторона характеризует свойства, которые проявляются в деятельности. Чем более развитыми оказываются сферы психики личности, тем более ярко проявляются его личностные качества, поскольку только свободный человек, способный к саморазвитию и самоактуализации, сможет определить свою собственную социальную позицию [6, с. 561].

Определяя структуру творческой индивидуальности, О.Гребенюк выделяет ее составляющие на основе компонентов психических сфер личности:

- интеллектуальная сфера: владение умениями проблемного учения (видение проблемы, ее формулировки, поиск способов решения и т.п.), креативность, гибкость и системность мышления, творческое воображение, склонность к моделированию, проектированию, прогнозированию, генерированию идей;
- мотивационная сфера: стремление выполнять учебные действия независимо от сложившихся стереотипов, предложенных рекомендаций, желание чувствовать творческие муки и радость, удовольствие от принятых решений, стремление к творческому процессу; ведущие мотивы - интерес к собственным, новым решениям, желание творить;
- волевая сфера: проявление волевых качеств в ситуациях поиска, моделирования и создания собственных вариантов деятельности по решению учебных задач;
- эмоциональная сфера: проявление эмоций и чувств, сопутствующих поиску, открытию, изобретению; чувствительность к ситуациям, требующим творчества в учебной деятельности;
- предметно-практическая сфера: нетипичное для окружающих поведение (способность быстро ориентироваться в новой информации, принимать нестандартные решения; непредсказуемость поворотов мысли, действий и поступков);
- экзистенциальная сфера: осознание себя как творческой индивидуальности, своего места в учебной деятельности, понимание своего творческого потенциала, проявление независимости, свободы мнений, выбора собственных действий, поступков;
- сфера саморегуляции: способность к рефлексии в творческом процессе, к управлению своими

мыслями, сознательного направления хода своих рассуждений в нужное русло, стремление источников ассоциаций, питающих догадки, инсайт, самостоятельное создание условий для собственной творческой активности [6, с. 480].

На основе структуры творческой индивидуальности, определенной О.Гребенюком, мы выделяем следующие компоненты:

- когнитивный (наличие определенного объема знаний, умений и навыков, мышления, творческое воображение);
- мотивационно-волевой (наличие мотивации к творческой деятельности, стремление к творческому процессу, проявление волевых усилий при выполнении задач);
- эмоционально-ценностный (проявление эстетических чувств, наличие определенных ценностных установок);
- креативно-деятельностный (умение применять знания, умения и навыки во время художественно-творческой деятельности, используя нестандартные, креативные подходы).

Одной из основных ценностей общества является творческая индивидуальность личности, которую мы рассматриваем как уникальное сочетание творческих качеств и свойств личности, которое проявляется в самостоятельной оригинальной творческой деятельности. Подводя итог, отметим, что реальная цель занятий вокалом в начальных специализированных музыкальных учебных заведениях – дать каждому начинающему певцу музыкально-эстетическое образование и предоставить условия для гармонического развития и совершенствования всех сторон индивидуальности. Эта цель, в отличие от глобальной общей идеи всестороннего развития личности, конкретна, достижима и реальна, психологически обоснована, так как соответствует природе развития ребенка.

Литература:

1. Ананьев Б.Г. Избр. психол. труды. – Т.1. / Б.Г.Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – 230 с.
2. Анчуков С.В., Венцлав С.С. Развитие индивидуальности средствами искусства: Монография / Под ред. М.А.Верба / С.В.Анчуков, С.С. Венцлав. – СПб.: Ризограф НОУ «Экспресс», 2004. – 275 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн.: навч.-метод. посіб. / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
4. Ганзен В.А. Системные описания в психологии. /В.А.Ганзен. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 176 с.
5. Гильманов С.А. Творческая индивидуальность учителя: учеб. пособие / С.А.Гильманов. – Тюмень, 1995. – 167 с.
6. Гребенюк О.С. Педагогика индивидуальности. / О.С.Гребенюк. – Калининград, 1995. – 561 с.
7. Либин А.В. Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций. / А.В.Либин. – М.: Смысл; Академия, 2004. – 527 с.
8. Мерлин В.С. Очерки интегрального исследования индивидуальности. / В.С.Мерлин. – М.: «Педагогика», 1986. – 256 с.
9. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: учеб. пособие / А.В.Морозов, Д.В.Чернилевский. – М.: Академический проект, 2004. – 2-е изд., испр. и доп. – 560 с.
10. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: Монографія / О.М.Отич; за наук. ред. І.А.Зязюна. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 752 с.

Y.V. Khmeliuk

The components of the creative individuality by pupil-singer in the process of vocal preparation in initial musical educational establishments

Abstract

The article is devoted the analysis of psychological and pedagogical scientific researches on issue of forming of creative individuality. The article is determined the essence of concept «creative individuality» and it. The author considered the creative individuality of pupil-singer as original union of creative qualities and properties of personality, which appear in creative activity.

Key words: individuality, creative individuality, structure of creative individuality, personality pedagogy, singing learning process.

Ключевые слова: индивидуальность, творческая индивидуальность, структура творческой индивидуальности, педагогика индивидуальности, процес обучения пению.

ნათელა ბასილაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი
დარეჯან მაისურაძე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

სამოქალაქო საზოგადოება და არჩევნები

დემოკრატიული არჩევნების ინსტიტუტი საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა. ის ემყარება დემოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკურ პრაქტიკას. მოქალაქეთა უფლება, მონაწილეობა მიიღონ ხელისუფლების სტრუქტურების ფორმირებაში, თანამედროვე საზოგადოების საყოველთაოდ აღიარებული ნორმაა.

არჩევნებსა და საარჩევნო პროცედურებთან დაკავშირებული საკითხების ცოდნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამოქალაქო საზოგადოებისათვის. „პოლიტიკური ცხოვრების დემოკრატიზაცია ხელს უწყობს სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებას“ (მამუკელაშვილი, ახალმოსულიშვილი, 2010, 281).

„თანამედროვე გაგების მიხედვით სამოქალაქო საზოგადოება არის არასამთავრობო ორგანიზაციების და ინსტიტუტების, გაერთიანებებისა და კავშირების ერთობლიობა, რომელსაც ქმნიან მოქალაქეები ნებაყოფლობით, ურთიერთშეთანხმების და ხელშეკრულების საფუძველზე. მას მიეკუთვნება საზოგადოებრივი ორგანიზაციები თუ გაერთიანებები, რომლებიც შექმნილია სრულიად განსხვავებული მიზნით – პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, მეცნიერული, შემოქმედებითი, სპორტული, საქველმოქმედო და სხვა (ერქომაიშვილი, 2000, 239).

ცნობილი ამერიკელი მეცნიერის, ლარი დაიმონდის მიხედვით კი, „სამოქალაქო საზოგადოება არის შუალედური წარმონაქმნი, რომელსაც ადგილი უკავია კერძო ცხოვრების სფეროსა და სახელმწიფოს შორის“ (მუსხელიშვილი, 2006, 6).

„არჩევნები დემოკრატიის გარკვეული ნაწილია. არჩევნები აუცილებელია იმ თანამედროვე დემოკრატიისათვის, რომელიც ემყარება იმ იდეას, რომ ხალხი სუვერენულია. ხალხი სარგებლობს თავისი სუვერენულობით პოლიტიკური მონაწილეობის გზით, ხოლო ამ მონაწილეობის უპირველესი ფორმაა საკუთარი წარმომადგენლებისათვის არჩევნებზე ხმის მიცემა. ხმის მიცემით მოქალაქეებს შეუძლიათ გადაწყვიტონ ვინ უნდა მართონ; ანგარიშვალდებულს ხდიან არჩეულ პირებს და გავლენას ახდენენ საჯარო პოლიტიკაზე“ (ბრენსონი, შეხტერი, ვონცი, 2008, 98).

არჩევნები ნებისმიერი სახელმწიფოს დემოკრატიულობის, ხალხის ნების გამოხატვის ინსტრუმენტია. არჩევნების საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების შემადგენლობის და მათი სამოქმედო პროგრამების ძირითადი დებულებების განსაზღვრა, როგორც ადგილებზე, ისე მთელი სახელმწიფოს მასშტაბით ემყარება მხოლოდ და მხოლოდ იმათ თანხმობას, ვინც უნდა იმართოს, ხალხის, მოქალაქეთა თანხმობას. არჩევნები არის ამ შეთანხმების

ხელისუფლების ორგანოთა უფლებებად და ვალდებულებებად გარდაქმნის მექანიზმი. არჩევნების ასეთი როლი წარმოადგენს პრაქტიკულ რეალიზაციას სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიისა, რომელიც ახალ დროში შექმნეს გამოჩენილმა ევროპელმა მოაზროვნეებმა თ.ჰობსმა, ბ.სპინოზამ, ჯ.ლოკმა, ს.პუფენდორფმა, ჟან-ჟაკ რუსომ, დ.დიდრომ და სხვებმა, და რომელიც არის ხალხის სუვერენიტეტის კონცეფციის თეორიული საფუძველიც. „არჩევნები არის შეთანხმების პროცედურა, არჩევნების შედეგები კი წარმოადგენს საზოგადოების წევრებს შორის შეთანხმებას (ხელშეკრულებას) სახელმწიფო მართვა-გამგეობის, მისი კურსისა და ამ კურსის შემსრულებლების შესახებ (ბუროუსი, რუხაძე, კვაჭაძე, გაფრინდაშვილი, იზორია, 2011, 238).

როდესაც ვსაუბრობთ არჩევნებზე თანამედროვე სახელმწიფოში, მხედველობაში უნდა გვქონდეს უშუალოდ მოქალაქეების მიერ ქვეყნის საკანონმდებლო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოს (პარლამენტის), აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლესი თანამდებობის პირის (პრეზიდენტის ან პრემიერ-მინისტრის), ასევე პარლამენტის მიერ აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების მაღალი თანამდებობის პირების არჩევა, აგრეთვე ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების არჩევნები.

დღეს არჩევნები თითქმის ყველა ქვეყანაში ყველა დონეზე ტარდება, მაგრამ ის თავის დანიშნულებას ყველგან ვერ ასრულებს, რადგან მისი შედეგები არ გამოხატავს ამომრჩეველთა ნებას. ამის ტიპური ნიმუშია არჩევნები საბჭოთა კავშირში. არჩევნები რომ დემოკრატიული იყოს, ხოლო მისი შედეგები მართლაც ამომრჩეველთა ნებას გამოხატავდეს, უნდა სრულდებოდეს საკმაოდ ბევრი პირობა, მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი რამოდენიმეა, რომლებიც მოხერხებული და მკაფიო ფორმით ჩამოაყალიბა ამერიკელმა მეცნიერმა და პოლიტიკურმა მოღვაწემ ჯ.კირკპატრიკმა. სახელდობრ, კირკპატრიკის მიხედვით, დემოკრატიული არჩევნები უნდა იყოს:

1. კონკურენციული,
2. პერიოდული,
3. წარმომადგენლობითი,
4. საბოლოო.

კონკურენციული – დემოკრატიულ არჩევნებში უნდა არსებობდეს ხმის მიცემის სხვადასხვა შესაძლებლობა, რათა ამომრჩეველი მართლაც არჩევანის წინაშე დადგეს. ეს მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როდესაც ერთსა და იმავე ადგილზე, იქნება ეს ქვეყნის პრეზიდენტის, საკანონმდებლო ორგანოს წევრის ადგილი, თუ სხვა არჩევითი თანამდებობა, ერთმანეთს ეცილებიან სხვადასხვა პარტიების, სხვადასხვა სამოქმედო პროგრამების მქონე კანდიდატები: ყოველ კანდიდატს, რომელსაც მხარს უჭერს ოფიციალური ხელისუფლება, უნდა ჰყავდეს კონკურენტი და ოპოზიციის კანდიდატებს საერთოდ უნდა ჰქონდეთ სიტყვის, შეკრებების ორგანიზებისა და გადაადგილების თავისუფლება და თანაბარი საეთერო დრო რადიოთი და ტელევიზიით გამოსვლებისათვის. ეს არის კანდიდატთა პროგრამებისა და შეხედულებების პრეზენტაციის, გავრცელებისა და ამომრჩეველამდე და მთავრობამდე მიტანის აუცილებელი პირობა.

ოპოზიციური კანდიდატებისთვის რადიოსა და ტელევიზიაში დროის არ მიცემა, მათი შეკრებებისა და წინასაარჩევნო შეხვედრების შეზღუდვა ან აკრძალვა,

მათი გაზეთების ცენზურა, მოცილე კანდიდატებისთვის წინასაარჩევნო ბრძოლაში არათანაბარი შესაძლებლობების შექმნა, არჩევნებს კონკურენციულ ხასიათს ართმევს. მმართველ პარტიას ისედაც აქვს უპირატესობა, რასაც მას ხელისუფლებაში ყოფნა აძლევს. დემოკრატიულ სახელმწიფოში კი – არჩევნები პატიოსანი და დემოკრატიული უნდა იყოს.

პერიოდულობა – ხელისუფლების საბაზო სუბიექტი – ხალხი არ არის უცვლელი. დროთა ვითარებაში იცვლება მისი შემადგენლობა, როგორც რაოდენობრივად, ისე თვისებრივად: იცვლება ადამიანის/მოქალაქეების შეხედულებები, მიზნები და სურვილები და ამის მიხედვით იცვლება ხალხის ნება, რომელიც სახელმწიფოს არსებობასა და სახელმწიფოს ხელისუფლების ხასიათში, სახელმწიფო პოლიტიკაში უნდა აისახოს. ამიტომ მოქალაქეთა შორის ერთხელ მიღწეული შეთანხმება დროდადრო განახლებას საჭიროებს. დემოკრატიულ სახელმწიფოში ყველა სახის არჩევნები გარკვეული პერიოდულობით უნდა ტარდებოდეს, რაც განსაზღვრავს სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრების რიტმს – კორექტივებს, ცვლილებებს პოლიტიკაში, ან საერთოდ პოლიტიკური კურსის არსებით განახლებას. აქედან გამომდის, რომ სამუდამოდ, მთელი სიცოცხლით არჩეული მმართველი, თავმჯდომარე ან პრეზიდენტი ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს დემოკრატიული მოწყობის პრინციპებს. არავითარ არჩევნებს, არჩევით თანამდებობაზე არავის ყოფნას არ შეიძლება სამუდამოდ ძალა ჰქონდეს. ყოველი ოფიციალური პირი ანგარიშვალდებულია ხალხის წინაშე და თანამდებობაზე ყოფნის გარკვეული დროის შემდეგ მან ამომრჩევლებისგან უნდა ითხოვოს ახალი მანდატი თანამდებობაზე დასარჩენად. ეს მანდატი მან შეიძლება ვერ მიიღოს, ამიტომ ოფიციალური პირები დემოკრატიულ სახელმწიფოში უნდა შეეგუონ ახალი ვადით მათი არ არჩევის ან გადარჩევის შესაძლებლობას.

წარმომადგენლობითი – არჩევნების შედეგები იმათ ნებას გამოხატავს, ვისაც აქვს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. დემოკრატიულ სახელმწიფოში არჩევნები ხალხის ნებას უნდა გამოხატავდეს. ამისათვის კი აუცილებელია კანონში საარჩევნო „ხმის უფლების მქონე მოქალაქის“ განსაზღვრა მოიცავდეს ქვეყნის მოზრდილი მოსახლეობის საკმაოდ დიდ ნაწილს. ამომრჩეველთა მცირე ჯგუფების მიერ საკანონმდებლო თუ სხვა ორგანოებში თანამდებობის პირების არჩევა, ხმის მიცემისა და შედეგების ინტერპრეტაციის როგორი პატიოსანი პროცედურაც არ უნდა ედოს მათ საფუძვლად, არ შეიძლება ბოლომდე დემოკრატიულად ჩაითვალოს. „ელექტორატის სიმცირე იყო ანტიკური დემოკრატიული სახელმწიფოების ერთ-ერთი უმთავრესი ნაკლი – იქ არჩევნებში მონაწილეობას არ იღებდნენ მონები, ქალები, ხოლო რომში – მონები, ქალები, დაბალი მატერიალური შეძლების თავისუფალი მოქალაქეები და სხვა“ (ბუროუსი და სხვ. 2011, 242).

ელექტორატის რაოდენობის ბუნებრივი შემცირების, კანონიერებისა და არჩევნების დემოკრატიულობის ილუზიის შესაქმნელად, ხელისუფლება ხშირად მიმართავს საარჩევნო ცენზების სისტემას. საარჩევნო ცენზი არის არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მიღების კანონით დადგენილი პირობა. ცენზების მიხედვით, გარკვეული ნიშნის მქონე (არმქონე) მოსახლეობის ჯგუფს ერთმევა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება, უფლება მონაწილეობა მიიღონ იმის განსაზღვრაში, თუ როგორი უნდა იყოს მისი ქვეყნის სახელმწიფო პოლიტიკა და ვინ უნდა

განახორციელოს იგი. არსებობს ქონებრივი, ბინადრობის, განათლების, რასობრივი, ეთნიკური, სქესობრივი, კლასობრივი, ასაკობრივი, რელიგიური, ჯანმრთელობისა და სხვა სახის ცენზები. ცენზები ზღუდავენ არა მხოლოდ ხმის უფლების მქონე მოქალაქეების აქტიურ საარჩევნო უფლებას, არამედ გარკვეულ ორგანოებში ან გარკვეულ თანამდებობაზე არჩევის უფლების მქონე მოქალაქეებსაც – პასიურ საარჩევნო უფლებასაც. ყოველი ცენზი მოცემულ სახელმწიფოში გავრცელებული ან გაბატონებული სოციალური, პოლიტიკური, ზნეობრივი და სხვა დოგმების იურიდიული გამოხატულებაა და მათი უმრავლესობა გაუმართლებლად ზღუდავს ადამიანის უფლებებს, მაგრამ მაინც ყველა ცენზი ერთნაირად არ შეიძლება შეფასდეს.

დღეს პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, საჯაროდ გამოცხადებულია დემოკრატიული საზოგადოების მშენებლობა. ამიტომ არჩევნების წარმომადგენლობითობის შეზღუდვა ნორმატიული აქტებით გამორიცხებულია, მაგრამ არსებობს კანონით გაუფორმებელი „ჩრდილოვანი“ მეთოდებიც. ეს არის კენჭისყრის დღეს საარჩევნო ბიულეტენების გაცემა პირადობის დამადასტურებელი საბუთების გარეშე, რაც ქმნის სხვის მაგიერ ხმის მიცემის შესაძლებლობას, წინასწარ შევსებული ან ზედმეტი ბიულეტენების გაცემა ამომრჩეველზე ან მათი უშუალო ჩაშვება საარჩევნო ურნაში საარჩევნო ადმინისტრაციის წარმომადგენლის მიერ, ოქმებში ფაქტიური მაჩვენებლის შეტანა და ა.შ.

არჩევნების შედეგების საბოლოობა – ეს კრიტერიუმი ორ მომენტს გულისხმობს:

პირველი, დემოკრატიული არჩევნები არჩეულ პირებს აძლევს რეალური ხელისუფლების სადავეებს, რეალურ და არა სიმბოლურ ხელისუფლებას. მათ სახელმწიფო უნდა განაგონ არსებული კონსტიტუციისა და სხვა კანონების დაცვით.

მეორე, არჩევნებში მონაწილე მხარეთა ურთიერთლოიალობა. დემოკრატიულ სახელმწიფოში არჩევნებში მონაწილე ყოველი მხარისათვის საერთო უნდა იყოს დემოკრატიული ნორმებისა და ღირებულებების დაცვა. აქედან გამომდინარე, არჩევნებში დამარცხებულმა მხარემ, აწ უკვე ოპოზიციამ, არჩევნების შედეგები უნდა მიიღოს როგორც ამომრჩეველთა კანონიერი გადაწყვეტილება და მზად იყოს იცხოვროს იმ პირობებში, რომლებიც იქმნება არჩევნების შედეგებით: ხელისუფლებისთვის ბრძოლა ამჯერად დამთავრებულია და იგი განახლდება მხოლოდ შემდეგ არჩევნებზე. დემოკრატიის საყრდენი პრინციპია არა მხოლოდ უმრავლესობის წესი, არამედ უმცირესობის, ამჯერად დამარცხებული მხარის უფლებების უზრუნველყოფაც. გამარჯვებული მხარე თავის მხრივ, ვალდებულია თავისი მოქმედებებით არ შეავიწროვოს დამარცხებული მხარე, არ მოუსპოს მას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის პირობები.

მხოლოდ ქვეყანაში მოქმედი საარჩევნო სისტემა არ არის არჩევნების დემოკრატიულობის გარანტია. აუცილებელია ასევე სისტემის ცხოვრებაში გატარების, საარჩევნო კანონმდებლობის რეალიზაციის ღიაობა დაინტერესებული პირებისა და ორგანიზაციებისათვის, სახელდობრ, საარჩევნო პროცესის ყოველ ეტაპზე შესაძლებელი უნდა იყოს მასზე თვალყურის დევნება, საერთაშორისო აქტებითა და ქვეყნის კანონმდებლობით ნებადართული მეთოდებით შემოწმება და კონტროლი (მონიტორინგი).

სამეთვალყურეო საქმიანობის უპირველესი მიზანია საარჩევნო პროცესის პატიოსნების, მისი სამართლიანობის დამოწმება. ამ პროცესებს ყველა ქვეყნისათვის

დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ განსაკუთრებით მათთვის, სადაც ახლა მიმდინარეობს დემოკრატიის მშენებლობა. ასეთ ქვეყნებს ეკუთვნის საქართველოც. არჩევნებს თვალს ადევნებს და აკონტროლებს 4 კატეგორიის შიდა მეთვალყურე: საარჩევნო ადმინისტრაცია, პოლიტიკური პარტიები, ადგილობრივი მედიები და დაინტერესებული, ნეიტრალური ორგანიზაციები. მონიტორინგში ასევე უნდა მონაწილეობდნენ საერთაშორისო მეთვალყურეები, რომლებიც მხოლოდ უნდა ავსებდნენ შიდა მეთვალყურეების მუშაობას.

იქნება თუ არა არჩევნები პატიოსანი და სამართლიანი დამოკიდებულია საარჩევნო კანონმდებლობაზე. არჩევნების დემოკრატიულობა დემოკრატიული საარჩევნო კანონით იწყება. მისი არსებითი კომპეტენცია მეთვალყურეობის ჩარჩოებისა და მეთვალყურეთა უფლებების განსაზღვრაა. ეს საკითხი დაინტერესებულ მხარეთა შორის მძაფრი დავის საგანია ყოველთვის, მაგრამ აშკარაა, რომ სამეთვალყურეო საქმიანობის შეზღუდვის ყოველი მცდელობა ხელისუფალთა მხრიდან მათ ავტოკრატიულ მიდრეკილებას ამჟღავნებს. თვითონ მეთვალყურეები უნდა ცდილობდნენ, რომ მონიტორინგის შედეგები ქვეყნდებოდეს, რათა ისინი მთელი ელექტორატისათვის იყოს მისაწვდომი.

„არჩევნები თავის რეალურ მიზანს მიაღწევს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ის ხორციელდება გარკვეული პრინციპის საფუძველზე, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს საზოგადოების ძირითადი სოციალური ჯგუფების ხელისუფლებრივად მნიშვნელოვანი ინტერესების რეალიზაცია ხელისუფლების ორგანოებში წარმომადგენლობის გზით.“ (ჭანია, 1998, 133)

ლიტერატურა:

1. ბრენსონი მ., შეხტერი ს., ვონცი ტ. (2008): პოლიტიკური იდეების კვლევა, თბილისი;
2. ბუროუსი გ., რუხაძე ზ., კვაჭაძე მ., გაფრინდაშვილი ლ., იზორია ლ. (2011): დემოკრატია და მოქალაქეობა, თბილისი;
3. ერქომაიშვილი ვ. (2008): ფილოსოფია, გამომცემლობა „კვარი“, თბილისი;
4. მამუკელაშვილი ელ., ახალმოსულიშვილი თ. (2010): პოლიტოლოგია, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი;
5. მუსხელიშვილი მ. (2006): სამოქალაქო საზოგადოება: შედარებითი ანალიზი, თბილისი;
6. ჭანია ვ. (1998): პოლიტოლოგიის საფუძველები, გამომცემლობა „ბედია“, თბილისი.

Natela Basilashvili

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Darejan Maisuradze

Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Civil Society and Elections

Abstract

The paper “Civil Society and Elections” deals with the essence and purpose of elections, emphasizes the requirements that should be satisfied by democratic, fair elections and the role of civil society in it. Electoral system functioning, election process monitoring is also evaluated in the paper. It also covers the effective and reliable quality of the activities implemented by local media, neutral civil organizations and international observers.

Key Words: Civil Society, Democracy, Elections, Competitive, Periodical.

საკვანძო სიტყვები: სამოქალაქო საზოგადოება, დემოკრატია, არჩევნები, კონკურენციული, პერიოდული.

Исаева Айтен Джаббар кызы

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПУТЬ РАЗВИТИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Права человека – один из актуальных проблем современного мира. Права человека органически связаны с социальной деятельностью людей, их общественными отношениями, с условиями личной жизни. Невозможно представить современную жизнь без универсальных прав человека, основанных на принципах свободы, равенства и справедливости. В целом права человека основной элемент культуры человечество. Прежде чем рассуждать о природе и понятиях прав человека, следует рассмотреть историческое развитие этой идеи.

Исторические корни идеи прав человека уходят в VI – V века до. н. э. так как еще в тот период в Афинах и Риме начали возникать подобные идеи. Правда, эти мысли еще не именовались таковыми, но по своей сути являлись первыми зачатками современных прав человека. Примером этого могут служить реформы в пользу народа, проводимые одним из первых демократов Периклом из Афин или борьба между плебеями и патрициями в Риме. Но в этот период имелись ввиду права рабовладельцев, а не рабов.

По мере развития общества, люди начали более организованную борьбу за свои права. Логическим результатом этого, было принятие в Англии, в 1215-ом году первого в мировой истории документа о правах человека: «Великая Хартия свободы», которая сохраняет свою значимость до сегодняшнего дня. Значимость этого документа заключалась в том, что впервые за мировую историю король ограничивал свою власть в пользу феодалов. После этого борьба за права человека в Англии еще больше усилилась и в 1689 – году был принят документ под названием: «Билл о Правах» - что ознаменовало еще одно достижение в области прав человека.

Но несмотря на все эти попытки, права человека нашли свое научное объяснение только в XVIII веке. Великие мыслители своего времени Руссо, Хоббс и др. указывали, что каждый человек имеет свои неразделимые, естественные права, которых никто не может отнять, даже государство.

Некоторые либеральные идеи XVIII века получили отражение в двух основных документах: в «Декларации о независимости», принятой в 1776 году в США и «Декларации о правах человека и гражданина», принятой в 1789 году во Франции.

«Главнейшая обязанность государства – защита прав человека» - этот тезис основная характеристика «Декларации о независимости». Кроме этого, в декларации указывается что, народ подчиняется только тому правительству, которое обеспечивает свободное развитие народа. Эта мысль была очень передовой для своего времени.

Основной характеристикой «Декларации о правах человека и гражданина» является его универсальность, т.е.- его тезисы отражают права не только французского народа но и всего мира. Эта декларация полагала, что невежество, забвение прав человека или пренебрежение ими является основной причиной общественных бед и коррупции в правительстве. Эта мысль действительно нашла свою подтверждение по мере развития истории.

До середины XX века мир все еще не принимал идеи прав человека. Первый шаг в этом направлении был сделан Организацией Объединенных Наций . Принятая резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеей ООН 1948 года «Всеобщая декларация прав человека»

расценивается большим достижением ООН и впервые отражает в себе сборник основных прав человека. Декларация состоит из преамбулы и 30 статей. В ней указывалось что, каждый человек обладает всеми правами и всеми свободами, провозглашенными настоящей Декларацией, без какого бы то ни было различия, как – то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения. Несмотря на то, что прошло более 60-ти лет после принятия Декларации, она сохраняет свою значимость до сегодняшнего дня. В этом документе нашли свое отражение не только политические и гражданские, но и социальные, экономические и культурные права человека. Многие статьи Декларации превратились в неотъемлемую часть обычных международных прав Конституций большинства стран мира.

Декларация, считается основным юридическим источником современности и используется многими странами в подготовке законодательных документов и различных конституционных статей. Не случайно, что во многих конституциях, принятых после 1948 года нашли свое отражение статьи Декларации. Статьи этой Декларации имеют место и в конституциях новых суверенных государств.

Еще одним шагом на пути защиты прав человека стала - «Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод», принятая государствами членами Европейского Совета 4 ноября 1950 года в Риме. 3 сентября 1953 года конвенция вступила в силу. Конвенция состоит из 3 разделов, 59 статей и дополнительных протоколов. Первый раздел конвенции отражает статьи о правах и свободах, II раздел - статьи о «Европейском суде по правам человека», а III раздел - общие статьи. Этот документ сыграл исключительную роль в установлении международных стандартов по защите прав человека.

В общей сложности создание прав человека разделяют на 3 этапа:

К I этапу относятся, созданные на основе буржуазных революций Европы XVIII века, права на имущество, право на жизнь, отмена рабства, отмена пыток, право на личную неприкосновенность и другие.

Ко II этапу можно отнести социальные и экономические права, которые были приняты под воздействием социалистических и коммунистических идей XIX века.

А к III этапу можно отнести созданные в XX веке коллективные права. В основном это – защита окружающей среды, право народа на самоопределение и др. Эти права были выдвинуты странами III мира, после Бандунгской конференции в 1955-ом году.

Литература:

1. Азербайджанская Национальная Энциклопедия. Баку 2007
2. З. Аскеров, Э. Насиров, М. Исмаилов «Конституция Азербайджанской Республики». Баку 2009.
3. Газета «Азербайджан». Программа национальной деятельности по правам человека. 11 февраля 2012.

Isaeva Aiten Jabar Kizi

Abstract

All of those should be noted any democratic state guarantees protection of rights and freedoms of its citizens.

The image of each country on the occasion of his human rights, the human rights situation on that state is determined. Democracy and human rights are inseparably associated with each other and one leads to the other. Only in social interactions existing guarantees the protection of human rights in a democratic climate. On the other hand the basic human rights and freedoms in law and in real life ensuring social interactions high definitions factor for the development of democracy and its wider role. In the absence of the release of the active participation of people in its state-buildig is not possible. A man can be

reliably protected by the rights guaranteed genuine human rights of their country becoming thoughtful and civil legal responsibility.

Ключевые слова: Декларации о независимости, человеческое и гражданское право, демократическое и правовое государство

წიგნი დაიბეჭდა შპს “დოლფინ“-ის სტამბაში
ს/კ 405015727
მის: თბილისი, ვაჟა-ფშაველას გამზ. 43/1
0177 საქართველო

The Book was published in “DOLPHIN” Ltd
Address: Vazha-Pshavela Ave. 43/1 Tbilisi
0177 Georgia

Книга была напечатана в стамбе "Дельфин"
Адрес: Тбилиси, проспект Важа Пшавела 43/1
0177 Грузия

e-mail: geodolphin18@gmail.com info@gedolphin.com
(995) 953 511 000 (995) 592 27 77 69

ISSN 1512-0600

9 771512 06004